თამაზ ნაკეთრიშვილი

მეორე შევსებული გამოცემა

საბჭოთა საქართველო
თბილისი — 1978

9 (С 41)
9 (47. 922)
Б 328

წინამდებარე წიგნი შედგება მეცნიერულ-მხატვრული ნარკვევებისაგან, სადაც მოცემულია ეპიზოდები და პორტრეტები ჩვენი სამშობლოს ისტორიიდან.

ნარკვევები ეყრდნობა უცხოურ წყაროებში დაცულ მასალას, რომელიც ავსებს და ამდიდრებს ჩვენს მატიანეებში შემონახულ ამა თუ იმ ცნობას. გამოყენებულია როგორც აღმოსავლური, ისე ევროპული წყაროები.

წიგნი მოგვითხრობს ჩვენი სამშობლოს ისტორიასთან დაკავშირებულ მოვლენებს მაშრიყით მაღრიბამდე, ანუ აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე.

წიგნში ასახულია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ზოგიერთი მომენტი და რუსეთის აქტიური მხარდაჭერა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. ხაზგასმულია რუსეთთან საქართველოს შეერთების პროგრესული მნიშვნელობა.

წიგნის პირველი გამოცემა დადებითად იქნა შეფასებული. რესპუბლიკური პრესის ფურცლებზე.

მეორე გამოცემა შევსებულია ახალი ნარკვევებით.

Б $\frac{20904-086}{М\ 601(08)-78}$ 337—78

მე ვარ მულიდი

დილაადრიან აფორიაქდა მონღოლთა ბანაკი. ყველანი ჩაღატა-ნოინის კარვისაკენ გარბოდნენ. ატყდა მოთქმა-ტირილი. ღამით ვიღაც უჩინარი აჩრდილივით გაპარვოდა კარვის მცველებს, უხმაუროდ შეისულიყო მძინარე ჩაღატა-ნოინთან და დანის ერთი დაკვრით გაეთავებინა. არავის არაფერი გაუგია, არც მკვლელის გამოჩენა და არც მიმალვა. დილით იხილეს მკვდარი სარდალი და „არა უწყოდეს ვისგან მოკლულ იყო“.

ეს მოხდა ალამუთზე ლაშქრობის დროს, როდესაც მონღოლთა ჯარში იძულებით წაყვანილი ქართველები ერივნენ. ქართველებს მოზეზრებული ჰქონდათ ალამუთის ხანგრძლივი ომი და თვით მონღოლებიც არ ეპიტნავებოდათ.

ბუნებრივია, რომ მონღოლებმა თვალი ქართველებს დაადგეს. სხვა ვინ მოკლავდა ჩაღატას, თუ არა ისინი — მონღოლთაგან „დიდსა ჭირსა შინა“ ჩავარდნილი ქართველები? ამაში არავის ეპარებოდა ეჭვი, გარდა ჩარმაღან-ნოინისა, რომელიც უმტკიცებდა თვისტომთ: „დასწყნარდით, კაცნო, რამეთუ არა არს ნათესავი ქართველთა კაცის მკვლელი“. მაგრამ მისი ფხიზელი განსჯა ვეღარ აღწევდა პატრონის დაკარგვით გამძვინვარებულ მონღოლთა სმენას. ისინი ველური შურისძიების წყურვილით უკვე მიემართებოდნენ ქართველთა ბანაკისაკენ.

ქართველები ცოტანი იყვნენ და აღარ იცოდნენ, რომელი გზა აერჩიათ. ერთნი საბრძოლველად ემზადებოდნენ, მეორენი აკავებდნენ და აშოშმინებდნენ. მაშინ გრიგოლ სურამელმა, ქართლის ერისთავმა, გადაჭრით ბრძანა: „არა არს ჟამი ბრძოლისა, რამეთუ მცირე ვართ“. მისი აზრით, ბრძოლას ყველა შეეწირებოდა უკლებლივ, უბრძოლველობას

კი მხოლოდ წარჩინებულთა სიკვდილით დასჯა მოჰყვებოდა. გაბორო-ტებული მონღოლები, ალბათ, რამდენიმე თავკაცს აკმარებდნენ მსხვერპლად ჩაღატა-ნოინს.

ქართველებს ლოცვის გარდა აღარაფერი დარჩენოდათ. უკვე მოახ-ლოებული იყვნენ სისხლმოწყურებული მონღოლები, როდესაც მოხდა სასწაული (ქართველი ყამთააღმწერელი ამ სასწაულის მოვლინებას ღვთისმშობელს მიაწერს).

უცებ ლერწმოვანიდან უცნობი კაცი გამოვიდა, წითლად შეღებილი ლახვარი მაღლა აღმართა და ხმამაღლა იყვირა სპარსულად: „მან ქუშ-ტემ ჩაღატა“ (მე მოვკალ ჩაღატა). მონღოლები ეძგერნენ უცნობს და ნოინების წინაშე მიიყვანეს. ნოინებმა ჰკითხეს მას, ვითარ მოკლა ჩა-ღატა-ნოინი.

უცნობმა ამაყად უპასუხა: „მე ვარ მულიდი, მულიდთა შორის სა-ჩინო...“

ამ სიტყვებმა მყისვე ახადა საიდუმლოების ფარდა ღამით მომხდარ მკვლელობას. ყველაფერი ნათელი გახდა.

ყამთააღმწერელსაც, რომელიც დაწვრილებით მოგვითხრობს ამ ჟრუანტელის მომგვრელ ეპიზოდს, მშვენივრად მოეხსენება მათი ასა-ვალ-დასავალი („კაცის მკვლელნი მიპარვითა, რომელთა მულიდად უწოდიან“).

„მულიდი“ არაბული სიტყვაა და ნიშნავს ერეტიკოსს ანუ მწვალე-ბელს, სარწმუნოებისაგან განდგომილს. ასე მოიხსენიებენ ამ „კაცის-მკვლელთ“ აღმოსავლური წყაროები. ევროპულ ლიტერატურაში ისი-ნი ცნობილი არიან ასასინების სახელით. ფიქრობენ, რომ „ასასინი“ დამახინჯებული ფორმაა არაბული სიტყვისა „ჰაშაშინ“ (ე. ი. ჰაშიშის მწეველები).

სიტყვა „ასასინი“ მკვლელის მნიშვნელობით დამკვიდრდა რამდე-ნიმე ევროპულ ენაში (ინგლისური, ფრანგული, იტალიური, ესპანური, პორტუგალიური), ხოლო ამ სიტყვიდან ნაწარმოები ზმნა ზოგიერთ მათგანში მუხანათურ მკვლელობას, ტერორისტული აქტის ჩადენას აღ-ნიშნავს.

ვინ არიან ეს მულიდები ანუ ასასინები, რომლებმაც ესოდენ შავი სახელი მოიხვეჭეს, რომ დღესაც კი დასავლეთში რომელიმე პოლიტი-კური მოღვაწის მკვლელობა ძალაუნებურად მოგვაგონებს ხოლმე საუ-კუნეთა სიღრმეში ჩამარხულ ისტორიას. რა მანქანებით დაიმსახურეს ასასინებმა ასეთი უჭკნობი „დიდება“?

ასასინთა ორდენი დაარსდა ისმაილიტთა მიერ XI საუკუნის დამ-

ლევს ირანში. ისმაილიტების სექტა ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში იყო შექმნილი და მრავალი აქტიური მომხრე ჰყავდა მაჰმადიანურ სამყაროში. ისმაილიზმი გახდა ასასინთა ორდენის იდეოლოგია. ორდენს სათავეში ჩაუდგნენ ირანელი ფეოდალები, რომლებმაც ირანში თურქსელჩუკიანთა გაბატონების შედეგად დაკარგეს თავისი მიწები და ახლა გამქრალი ძალაუფლების აღდგენაზე ოცნებობდნენ. ასასინთა ამბოხებაში მონაწილეობდნენ ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის დაბალი ფენებიც: ხელოსნები, გლეხები.

ასასინთა ორდენის ფუძემდებელი იყო ჰასან საბაჰი. მარქსი და ენგელსი აღნიშნავდნენ: ჰასან საბაჰმა გააცოცხლა ფანატიზმი და მას წმინდა პოლიტიკური მიმართულება მისცაო. იგი სიჭაბუკეშივე ეზიარა ისმაილიტურ რჯულს ირანელ ხელოსანთა წრეში, თუმცა თავად წარჩინებული წარმოშობისა იყო. შემდგომში გაემგზავრა ეგვიპტის ფატიმიანთა სახალიფოში, რომელიც წარმოადგენდა ისმაილიტური პროპაგანდის ცენტრს. ეგვიპტიდან დაბრუნების შემდეგ ჰასან საბაჰმა ირანის მრავალი ოლქი შემოიარა, ეწეოდა პროპაგანდას და ეძებდა შესაფერის ადგილს მმართველობის ცენტრის დასაარსებლად. მისი მომხრეებიც აწარმოებდნენ დაზვერვას ყოველი მიმართულებით.

საბოლოოდ არჩევანი შეაჩერეს ალამუთზე. ალამუთის ციხე მდებარეობდა ელბურსის მთების ერთ-ერთი უმაღლესი მწვერვალის (3 689 მეტრი ზღვის დონიდან) მახლობლად, მაღალ კლდეზე. ალამუთი („ალუჰ ამუთ“) ნიშნავს არწივის ბუდეს. მიუვალი და აუღებელი კლდეებით გარშემორტყმული ალამუთი მართლაც ზედგამოჭრილი ადგილი იყო ასასინთათვის. ჰასან საბაჰის აგენტებმა ისმაილიტურ რჯულზე მოაქციეს ციხის გარნიზონი. რასაკვირველია, ციხისთავს აღარ ძალუძდა წინააღმდეგობის გაწევა. მან ქედი მოიხარა ასასინთა წინაშე და კომპენსაციად მიიღო სამი ათასი ოქროს დინარი.

ეს მოხდა 1090 წელს. აქედან იწყება ასასინთა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობა. ამის შემდეგ მათ ხელთ იგდეს კიდევ რამდენიმე ციხე ჩრდილო-დასავლეთ ირანის მთიან რაიონებში და თავის საყრდენ პუნქტებად გადააქციეს. ზოგი დაიპყრეს ძალით, ზოგი — ცბიერებით, ზოგიც თვითონ ააშენეს. მალე ორმოცდაათამდე ციხე ეკუთვნოდათ მთელს ირანში. მათი პოზიციები განსაკუთრებით ძლიერი იყო მთიან დეილემსა და ყოჰესთანში. XII საუკუნის დამდეგს ასასინებმა დაიბუდეს სირიის მთებშიც.

ისპაანისა და გირდქუჰის მიდამოებში ისინი საბაჟო გადასახადს კრეფდნენ ვაჭართაგან. ყოჰესთანში ერთხანს რამდენიმე ქალაქსაც კი

დაეპატრონენ. ალამუთის ირგვლივ მდებარე მინდვრებში გაჰყავდათ სარწყავი არხები, იმარაგებდნენ სურსათს.

ოცდათხუთმეტი წლის მანძილზე ჰასან საბაჰს აღარ მიუტოვებია ალამუთი. მაგრამ მისი ძალაუფლება ვრცელდებოდა ხორასნიდან დამასკომდე და მისი სახელი შიშის ზარს სცემდა მთელ მაჰმადიანურ სამყაროს. იჯდა ოთახში, წიგნებს კითხულობდა, წერდა, ლოცულობდა, მარხულობდა, გეგმავდა საბრძოლო ოპერაციებს და ოთხ კედელში გამოკეტილი ხელმძღვანელობდა ამბოხებას თურქ-სელჩუკიანთა იმპერიის უზარმაზარ ტერიტორიაზე. მისი ასკეტური ცხოვრება სამაგალითო იყო ორდენის წევრთათვის. ჰასან საბაჰის შიშით ალამუთში ვერავინ ვერ სვამდა ღვინოს. ციხიდან გააძევეს სალამურზე დამკვრელი, რადგან ასასინთა ორდენის მბრძანებელი გარყვნილებად თვლიდა მუსიკას.

ჰასან საბაჰის სისასტიკეს საზღვარი არ ჰქონდა. მან წუთისოფელს გამოასალმა თავისი ორი ვაჟი. პირველს ბრალად დასდეს ჰასან საბაჰის თანაშემწის მკვლელობა (შემდეგ გამოირკვა ბრალდების სიყალბე და ცილისმწამებელიც ვერ ასცდა სასჯელს), ხოლო მეორე ვაჟის ერთადერთი დანაშაული იყო... აკრძალული ღვინის სმა.

ცნობილი ავსტრიელი მეცნიერი ი. ჰამერი ამბობს: ადამიანის ბუნება არ არის ისეთი ულმობელი, რომ ისტორიკოსმა რამდენიმე საეჭვო მოტივიდან მაინცდამაინც ყველაზე უარესი აარჩიოს, მაგრამ ასასინთა ორდენის ფუძემდებელთან დაკავშირებით ყველაფერი სიმართლეს წაგავსო. ჰამერი ვარაუდობს, რომ ჰასან საბაჰმა თავისი ვაჟები სიკვდილით დასჯა არა იმდენად სიმკაცრის გამო, რამდენადაც იმ მიზნით, რომ საზოგადოებაში დაენერგა გულგრილობა ყოველგვარი ბუნებრივი, ადამიანური გრძნობების მიმართ.

ინგლისელი ორიენტალისტის ე. ბრაუნის აზრით, ჰასან საბაჰს თითქოს იმის დამტკიცებაც სურდა, რომ იგი იღვწოდა არა თავისი გვაროვნული ინტერესებისათვის, არამედ საერთო საქმისათვის. მან თავის მემკვიდრედ დაასახელა ერთ-ერთი უახლოესი თანამებრძოლი.

ასასინთა ბრძოლის ძირითადი მეთოდი იყო ტერორისტული აქტები, რომელთა შესრულება ევალებოდათ ფიდაებს. არაბულ ენაზე „ფიდაი“ ეწოდება იმ კაცს, ვინც თავს სწირავს. ფიდაებად არჩევდნენ გამბედავ და მოხერხებულ ახალგაზრდებს. მათი თავგანწირვა და ბრმა მორჩილება მბრძანებლის წინაშე, ერთი შეხედვით, კაცს ლეგენდა ეგონება.

ვენეციელი ისტორიკოსი მარინო სანუტო მოგვითხრობს: „1194 წელს, დაზავების ჟამს, ანრი, შამპანის გრაფი და ნომინალური მეფე

იერუსალიმისა, სტუმრად ეწვია სირიის ასასინთა მბრძანებელს. ერთხელ სეირნობისას მაღალი კოშკის თავზე დაინახეს თეთრებში ჩაცმული რამდენიმე ჭაბუკი. ასასინთა მბრძანებელი მიუბრუნდა ჯვაროსან გრაფს და ჰკითხა, ჰყავს თუ არა მასაც ასეთივე მორჩილი ქვეშევრდომები. პასუხისათვის არც კი დაუცდია, რაღაც ანიშნა ორს ამ ჭაბუკთაგან. ისინი მაშინვე გადმოეშვნენ კოშკიდან და, რა თქმა უნდა, მიწამდე სული არ ჩაჰყოლიათ.“

ფიდაები არ იყვნენ განსწავლული თავისი რელიგიის საიდუმლოებებში, მაგრამ საგულდაგულოდ იწვრთნებოდნენ არა მარტო იარაღის ხმარებაში, დაღლილობის ატანასა და შენიღბვის ხელოვნებაში, არამედ ზოგჯერ — ევროპულ ენებშიც კი. მარკიზ კონრად მონფერატის მოსაკლავად გაგზავნილებმა საკმაოდ იცოდნენ ფრანკთა ენა და ზნე-ჩვეულებანი, რათა ყველას მიეჩნია ისინი ქრისტიან ბერებად იმ ექვსი თვის მანძილზე, რომელიც მათ გაატარეს გადაცმულებმა ჯვაროსანთა ბანაკში, ელოდნენ რა ხელსაყრელ შემთხვევას.

ფიდაების სიცოცხლე ყოველთვის ბეწვზე ეკიდა და იშვიათად ეწერათ გადარჩენა, რადგანაც მათ უყვარდათ თავისი დავალების შესრულება საჯაროდ, დრამატულ სტილში, როდესაც თავს ესხმოდნენ მაჰმადიან ამირას მეჩეთში პარასკეობით და ქრისტიან ჰერცოგს — ეკლესიაში კვირაობით, სალოცავად შეყრილი აუარება ხალხის თვალწინ. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ თავდასხმის ობიექტი მეტწილად შეიარაღებული იყო და საკმაო ამალაც ახლდა თან. ფიდაი, თუ მოასწრებდა, მაშინვე თავს იკლავდა და საპატიო სიკვდილს ეგებებოდა დარწმუნებული იმაში, რომ მას იმავე წუთიდან ელოდა სამოთხე. ფიდაებს კვალდაკვალ მიჰყვებოდნენ მზვერავები, რათა მოეხსენებინათ ორდენის მბრძანებლისათვის მათი წარმატება თუ წარუმატებლობა.

არსებობს გადმოცემა, რომ ერთი ფიდაის დედამ, როდესაც გაიგო დავალებაზე წასულთა დაღუპვა, ჩათვალა, რომ მისი შვილიც აღარ იქნებოდა ცოცხალი და საზეიმოდ მოირთო და მოიკაზმა. მაგრამ სწორედ იგი გადარჩენოდა სიკვდილს ალალბედზე და ცოცხალი დაბრუნდა. ამის დანახვაზე დედამ, გლოვის ნიშნად, მაშინვე ძაძები ჩაიცვა.

ტყვედ ჩავარდნილი ფიდაები, რომელთაც სასტიკი წამებით ხოცავდნენ, კიდევ ახერხებდნენ იმას, რომ მტრისათვის სამაგიერო მიეზღოთ. ერთმა მათგანმა სელჩუკიანი სულტნის სანჯარის წინაშე დაკითხვის დროს ასასინთა ორდენის წევრებად გამოაცხადა რამდენიმე გამოჩენილი ამირა და სასახლის მოხელე, რომლებმაც ალბათ უდანაშაულოდ გაიზიარეს მისი ხვედრი. ასეთი ბრალდება, რაგინდ დიდი თანამდებო-

ბის არ უნდა ყოფილიყო ეჭვმიტანილი, საფრთხეში აგდებდა მის სიცოცხლეს. ასე დაიღუპნენ სამარყანდის გამგებელი და ქირმანის სელჩუკიანი უფლისწული.

თვით სულტან ბარქიაროკზეც მიიტანეს ეჭვი, იქნებ იმიტომაც, რომ მის მტრებს ხშირად უღებდა ბოლოს ასასინთა ტერორი. ბარქიაროკმა საკუთარი ხელით განგმირა ცილისმწამებელი, ხოლო თავის ქვეშევრდომთა გონებაში ასეთი ეჭვების გასაფანტავად სასტიკი რეპრესიები დაატეხა ასასინებს, რომლებიც საპასუხოდ თავს დაესხნენ სულტანს და მძიმედ დაჭრეს იგი.

სპარსელი ისტორიკოსი რაშიდ ედ-დინი გვაწვდის ჰასან საბაჰისა და მისი მემკვიდრეების დროს ფიდაების ხელით მოკლულ პირთა სიებს. აქ ჩამოთვლილია ბაღდადისა და კაიროს ხალიფები, თურქ-სელჩუკიანთა სახელმწიფოს ვეზირები და ამირები, ირანისა და სირიის ქალაქების და პროვინციების გამგებელნი, ყადიები და მუფთიები. ყველგან აღნიშნულია თარიღი და ისიც, თუ რომელი პიროვნება რომელ ქალაქში მოკლეს. ზოგჯერ ზუსტადაა მითითებული მკვლელობის ადგილი, იქნება ეს ისპაანის თუ დამასკოს მეჩეთი, სულტნის სასახლე თუ სამხედრო ბანაკი. მოცემულია ფიდაების სახელი და სადაურობა. ხშირად ტერორისტს რამდენიმე კაცი ეხმარება და მათი მხოლოდ რაოდენობა აღინუსხება დაუსახელებლად. მაგალითად, ფატიმიანი ხალიფას მკვლელობაში შვიდი ფიდაი მონაწილეობდა.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ასასინთა ტერორი არ ვრცელდებოდა საზოგადოების დაბალ ფენებზე (თუ არ ჩავთვლით მსხვერპლთა შორის მოხსენიებულ ორდენის ერთ-ორ მოღალატეს). ასასინთა თვალსაზრისით, მკვლელობის მეთოდი არა მარტო გმირული იყო, არამედ უფრო სამართლიანი და ჰუმანურიც, რადგან ნაკლები სისხლი იღვრებოდა, ვიდრე ომებში.

1139 წელს ვინმე იბრაჰიმ დამღანელის ხელით მოკლულია თბილისის ყადი. ირკვევა, რომ ყადის სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანია მულიდებისათვის (საერთოდ, ყადიების მკვლელობის მთავარ მოტივს შურისძიება წარმოადგენდა).

ჰასან საბაჰის რაინდებს მათთვის შორეულ თბილისშიც კი ჰქონიათ მოკიდებული ფეხი. თუმცა თბილისს ვინ ჩივის, კიდევ უფრო შორეულ მარსელსა და პარიზში აწყდებოდნენ გადაცმული ფიდაების ნაკვალევს.

ისე დიდი იყო ასასინთა მიერ დათესილი შიში მაჰმადიანურ სამყაროში, რომ ისინი, ვისაც რაიმე ცოდვა მიუძღოდა მათ წინაშე, სამოსელს ქვეშ მუდმივად ატარებდნენ ჯაჭვის პერანგს.

ასასინებმა ზოგჯერ მუქარა იცოდნენ ხოლმე. ერთხელ სულტანი სანჯარი მათი ციხის ასაღებად მიეშურებოდა. ერთ მშვენიერ დილას თავის კარავში, თვალი რომ გაახილა, იქვე საწოლთან დაინახა მიწაში ჩარჭობილი ხანჯალი და წერილი, რომლითაც აფრთხილებდნენ, რომ მისთვის უკეთესია უკან გაბრუნება, ვინაიდან ეს ხანჯალი შესაძლოა მის მკერდში აღმოჩნდეს. სპარსელი ისტორიკოსი ჯუვეინი გვარწმუნებს, რომ ალამუთის ბიბლიოთეკაში თავისი თვალით ნახა სანჯარის ფირმანები ასასინთა მბრძანებლისადმი, რომელსაც იგი ეპირფერებოდა და ეზავებოდა.

ასევე დაემუქრნენ სალადინს. მერე ორჯერ დაესხნენ თავს, თუმცა ორჯერვე უშედეგოდ. ეგვიპტის სახელგანთქმული სულტანი (იგი წარმოშობით ქურთი იყო), რომელმაც 1187 წელს ჯვაროსნებს „წარუღო" იერუსალიმი და რამდენიმე წელიწადში სირია-პალესტინის უმეტესი ნაწილიც, ფიდაების შიშით ღამეს ათევდა მოძრავ ხის კოშკში.

შიშსა და სიძულვილს გამოხატავდა მათთვის შერქმეული სახელი „ჰაშაშინ" იმ ნარკოტიკის მინიშნებით, რომელსაც ადამიანი უგონო სიშმაგემდე მიჰყავს. სინამდვილეში ჰაშიში ასასინთა საიდუმლო საკუთრება სრულიადაც არ ყოფილა. მაგრამ მაჰმადიანურ სამყაროში თვლიდნენ, რომ არც ერთი ჭკუათმყოფელი ასე არ გარისკავდა თავის სიცოცხლეს და, ბუნებრივია, ფიდაი ხელოვნურად უნდა შეემზადებინათ თავგანწირვისათვის. ამას კი ვითომდა ჰაშიშით აღწევდნენ. ჰაშიშით მთვრალს ეზმანებოდა მაჰმადიანური სამოთხე; ახალგაზრდა ფიდაი უკვე მზად იყო სიკვდილისათვის, ოღონდ კი ისევ სამოთხეში დაბრუნებულიყო (ჰალუცინაციები „სამოთხის" სიზმრებით, ჰაშიშის მოწევისას, დადასტურებულია სპეციალური სამედიცინო გამოკვლევებით).

არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ჰაშიშის ყოველდღიური ხმარება გამბედაობას და ვაჟკაცობას უნერგავდა ადამიანს. პირიქით, ნარკომანია, როგორც ცნობილია, იწვევს მხოლოდ და მხოლოდ ფიზიკურ და გონებრივ დაძაბუნებას, რაც საბედისწერო იქნებოდა მისთვის, ვისაც საოცარი ტერორისტული აქტი უნდა ჩაედინა. შესაძლოა მხოლოდ ერთხელ, სამოთხის მოსაჩვენებლად ათრობდნენ ფიდაებს ჰაშიშით. მაგრამ ჯერჯერობით ესეც არაა დადგენილი (საყურადღებოა, რომ „ასასინი" და „მულიდი" მტრების მიერ შერქმეული სახელებია, თვითონ ისინი „ისმაილიტებად" გვაცნობენ თავს).

ასასინები ხშირად ჯვაროსნებთან ერთად ებრძოდნენ მაჰმადიანებს, მაგრამ არც ჯვაროსნებს ელოლიავებოდნენ. ფიდაის ხანჯალი არ არ-

ჩევდა ქრისტიანსა და მაჰმადიანს. ხანდახან ასასინები დაქირავებულ ტერორისტებადაც გვევლინებიან. მაგალითად ფიქრობენ, რომ კონრად მონფერატის მკვლელობა მოხდა სალადინის ანდა რიჩარდ ლომგულის დავალებით.

მულიდებს ძალზე ხშირად უწყობდნენ სისხლიან ანგარიშსწორებას. განსაკუთრებით საინტერესოა სპარსელი ისტორიკოსის რავენღის მიერ აღწერილი ეპიზოდი:

როდესაც XII საუკუნის დამდეგს ასასინებმა ხელთ იგდეს ციხე ისპაანის მახლობლად, სელჩუკიანები ფრიად შეშფოთდნენ და ალყა შემოარტყეს ციხეს. ასასინებს გაუჭირდათ, რადგან შემოელიათ სურსათი. მათმა წინამძღოლმა იბნ-ათაშმა (აღსანიშნავია, რომ იგი ვაჭარი იყო) შეატყობინა ეს ამბავი სულტნის ვეზირს, მულიდთა ფარულ მიმდევარს, და დახმარება სთხოვა. მოითმინე ორი-სამი დღე, სანამ ამ ძაღლს (ე. ი. სულტანს) მოვსპობო, შეუთვალა ვეზირმა იბნ-ათაშს. სულტანი მუჰამედი ზაფხულის სიცხეებს ვერ იტანდა და თვეში ერთხელ მაინც სისხლის გამოშვებას იყო ჩვეული. მოსყიდულ დალაქს მოწამლული დანით საიქიოს უნდა გაესტუმრებინა სულტანი. მაგრამ საიდუმლო გეგმა გამომჟღავნდა და შეთქმულნი სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო დალაქს მისივე მოწამლული დანით გამოუშვეს სისხლი. ღონემიხდილი იბნ-ათაში ორ დღეში დანებდა სულტნის ლაშქარს. იგი აქლემზე შესვეს და ასე გაატარეს ისპაანის ქუჩებში, სადაც ათასობით მაყურებელი გამოფენილიყო სეირის სანახავად. აქლემზე ამხედრებულს ტალახის გუნდებს ესროდნენ და დამცინავი შაირებით ამკობდნენ. იბნ-ათაში ასტროლოგიაში იყო განსწავლული და ვიღაცამ სარკასტულად ჰკითხა, ნუთუ წინასწარ ვერ განჭვრიტე შენი ბედიო. მან უპასუხა: ჩემმა ჰოროსკოპმა მამცნო, რომ ისპაანის ქუჩებს ჩავივლიდი იმაზე დიდი ზარ-ზეიმით, ვიდრე მეფეს ეკადრება, მაგრამ ეს აღარ შემიტყვია, რომ ზეიმი ამგვარი იქნებოდაო. იბნ-ათაშს ცოცხლად გააძვრეს ტყავი, არ გასულა დიდი ხანი და მსაჯულები, რომლებმაც სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს იბნ-ათაშსა და მის თანამებრძოლებს, ამოწყვეტილ იქნენ ფიდაების მიერ, მათ შორის — ისპაანის ყადიც.

ასასინებმა ძირი გამოუთხარეს თურქ-სელჩუკიანთა ძლიერებას. გამართლდა სახელგანთქმული ვეზირის ნიზამ ალ-მულქის წინასწარმეტყველება. თავის პოლიტიკურ ტრაქტატში „სიასეთ-ნამე“ იგი აფრთხილებდა ხელმწიფეს, რომ მულიდებზე საშიში მტერი სელჩუკიანებს არა ჰყავთ და საიდუმლო თავშესაფრებიდან მათი გამოსვლა მოიტანს ნგრევასა და უბედურებას. ნიზამ ალ-მულქი ლამობდა ჩანასახშივე მოესპო

ეს მოძრაობა. მან ისიც იცოდა, რომ სწორედ ჰასან საბაჰი იყო მულიდთა მოთავე და სასტიკად სდევნიდა მას.

არსებობს ლეგენდა, რომ ნიზამ ალ-მულქი, ჰასან საბაჰი და ომარ ხაიამი ერთად სწავლობდნენ სიყმაწვილეში. ერთმანეთს შეჰფიცეს, თუ რომელიმე მათგანი აღზევდებოდა, დანარჩენი ორისათვის მფარველობა გაეწია. ომარ ხაიამმა პოლიტიკურ სარბიელს პოეზია და მეცნიერება არჩია. ჰასან საბაჰი და ნიზამ ალ-მულქი სელჩუკიანთა სამეფო კარზე დაწინაურდნენ. შემდეგ ჰასან საბაჰმა ინტრიგებს მიჰყო ხელი ნიზამ ალ-მულქის წინააღმდეგ, მაგრამ ამ უკანასკნელმა აჯობა და ასასინთა ორდენის მომავალი მბრძანებელი სასახლიდან განდევნეს. თითქოსდა ამის გამო იძია შური ჰასან საბაჰმა. მართლაც, ფიდაების პირველი მსხვერპლი ნიზამ ალ-მულქი იყო. მაგრამ სამი მეგობრის ამბავი მაინც ლეგენდად არის მიჩნეული, ვინაიდან ისინი თანატოლები არ ყოფილან.

საუკუნე-ნახევარზე მეტხანს ეჭირათ ასასინებს ალამუთი და მბრძანებლის სიტყვის წარმოთქმისთანავე მზად იყო თავგანწირული ფიდაი და ხანჯალი.

1256 წელს მონღოლებმა აიღეს ალამუთი, გაძარცვეს და დაანგრიეს. გამარჯვებული ჰულაგუ-ყაენი ავიდა ციხის დასათვალიერებლად და ამ დიდებული სანახაობის მხილველმა, რაშიდ ედ-დინის სიტყვით, „განცვიფრების თითზე იკბინა“.

მონღოლებმა დედაწულიანად ამოწყვიტეს ასასინები ისე, რომ მათი კვალიც არ დარჩენილა. ისმაილიტთა სექტა, როგორც ვთქვით, მანამდეც არსებობდა და დღესაც ბოგინობს აღმოსავლეთის ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგრამ ასასინთა ორდენი ალამუთის დაცემისთანავე სამუდამოდ ჩაბარდა ისტორიას.

მოვიდა იდუმალ ქართლსა შინა

გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე, ენციკლოპედიური თხზულების „კალმასობის“ ავტორი, იოანე ბატონიშვილი თავის ნაშრომში „ისტორია ქართლისა“ წერს: „იყო ბალდვოინ იერუსალიმის მეფედ, რომელმანცა მრავალი ძლევა მიიღო სარაცინელთა ანუ არაბთა ზედა. და ესე ბალდვოინ მოვიდა იდუმალ ქართლსა შინა მოთხრობისამებრ სხვათა ისტორიებთა“.

საიდან არის აღებული ეს ფრიად საინტერესო ცნობა? პასუხი ამ კითხვაზე ჯერჯერობით არაა გაცემული. ერთადერთი, რაც შეიძლება ითქვას, ისაა, რომ იოანე ბატონიშვილი უშუალოდ ლათინურ წყაროს უნდა ეყრდნობოდეს, ვინაიდან იერუსალიმის მეფის სახელის ქართული ტრანსკრიპცია უფრო ლათინურიდან გადმოღებულს წააგავს.

უპირველეს ყოვლისა, ორიოდე სიტყვა იმაზე, თუ ვინ არის ამ ცნობაში მოხსენიებული „ბალდვოინ, იერუსალიმის მეფე“.

იოანე ბატონიშვილის სიტყვით, ზემოთქმული ამბავი მომხდარა დავით აღმაშენებლის მიერ ლორეს აღების მეორე წელს, მაშასადამე 1119 წელს.

ამ დროს ჯვაროსანთა მიერ პალესტინაში დაარსებულ იერუსალიმის სამეფოს სათავეში ედგა ბალდუინ II (1118 — 1131).

...მომთაბარე თურქ-სელჩუკიანთა ტომებმა XI საუკუნის ბოლო მესამედში დაიპყრეს ბიზანტიის მრავალი სამფლობელო. ბიზანტიამ დახმარება სთხოვა დასავლეთ ევროპას. XI საუკუნის დამლევს სირია-პალესტინა დაფარა ევროპიდან სახელისა და მიწების მოსახვეჭად წამოსულ ჯვაროსანთა ტალღამ. ანა კომნენეს სიტყვით, ყოველი მხრიდან მოვარდნილი მდინარეებივით დაიძრნენ ისინი და სიმრავლე მათი აღემატებოდა ზღვაში ქვიშას და ცაში ვარსკვლავებს.

ბალდუინიც ამ დიდი მოძრაობის მონაწილე გახლდათ. სხვათა შორის, იგი იყო პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობის ერთ-ერთი წინამძღოლის გოტფრიდ ბულონელის ბიძაშვილი. 1099 წელს ბალდუინმა გმირობითა და სისასტიკით განთქმულ ტანკრედთან ერთად აიღო ქალა-

ქი ბეთლემი (ლეგენდის თანახმად — ქრისტეს დაბადების ადგილი), ხოლო 1100 წლის ოქტომბრიდან გახდა ედესის საგრაფოს ბატონ-პატრონი. როგორც ჩანს, მას ჭკუა ხმალზე არანაკლებ უჭრიდა. თავისი პოზიციები ედესის საგრაფოში მალე განიმტკიცა იმით, რომ ცოლად შეირთო ერთ-ერთი სომხური ოლქის მდიდარი გამგებლის გაბრიელის ქალიშვილი, სახელად მართა. შემდეგ უდიდესი პატივით მიიღო სომეხთა ეკლესიის პატრიარქი და, ამგვარად, თავისი სომეხი ქვეშევრდომების სიყვარული და მხარდაჭერა მოიპოვა.

ბალდუინის შესახებ ერთ ანეგდოტურ ამბავს გადმოგვცემს ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ დე ვიტრი. მისი სიტყვით, აღმოსავლეთში უდიდესი გულმოდგინებით უვლიდნენ წვერს და იგი მიაჩნდათ ვაჟკაცობისა და ღირსების მშვენრმეტყველ სიმბოლოდ. წვერიდან თუნდაც ერთი ღერის ამოგლეჯა სასტიკ დამცირებად ითვლებოდაო. ასეთი საოცარი კულტი წვერისა მშვენივრად გამოუყენებია ბალდუინს. თურმე მან ედესაში დამკვიდრებისთანავე აღმოსავლურ ყაიდაზე მოუშვა წვერი, შემდეგ კი ბრწყინვალე კომედია გაითამაშა. ბალდუინი ღარიბი კაცი იყო და იმ მიზნით, რომ გამოეცანცლა ფული მდიდარი სიმამრისაგან, განუცხადა მას, თითქოს თავისი წვერი დააგირავა კრედიტორებთან საკმაოდ დიდძალი თანხის მისაღებად. ამის გამგონე გაბრიელი ძლიერ განცვიფრდა და მწუხარებამ შეიპყრო. მან მტკიცედ გადაწყვიტა გადაერჩინა თავისი სიძე და ქალიშვილი სამუდამო შერცხვენისაგან და დაუყოვნებლივ მისცა ბალდუინს ოცდაათი ათასი ბეზანტი იმ პირობით, რომ იგი აღარასოდეს დააგირავებდა თავის წვერს, რაოდენ დიდ გასაჭირშიაც არ უნდა ჩავარდნილიყო.

ერთი სიტყვით, ბალდუინი ჭკუასთან ერთად იუმორის ნიჭითაც ყოფილა დაჯილდოებული...

ედესა იყო ჯვაროსანთა ავანპოსტი ჩრდილოეთ სირიაში და ყველაზე ხშირად უწევდა მტრის თავდასხმების მოგერიება. ბალდუინი უნარიანად მართავდა თავის სამფლობელოს, თუმცა მრავალ წარმატებასთან ერთად მარცხიც იგემა და ოთხი წელიწადი გაატარა მაჰმადიანთა ტყვეობაში.

ბალდუინი აკურთხეს იერუსალიმის მეფედ 1118 წლის 14 აპრილს. იგი უკვე ხანდაზმული იყო, ომსა და მმართველობაში დიდად გამოცდილი. შემდგომმა მოვლენებმა მალე დაამტკიცა მისი სამხედრო-პოლიტიკური ნიჭის საჭიროება, რადგანაც მაჰმადიანები ხანგრძლივ განხეთქილებათა შემდეგ ნელ-ნელა იწყებდნენ გაერთიანებას ჯვაროსანთა მოსასპობად.

ბალდუინმა სცადა მორიგებოდა თავის ერთ-ერთ მთავარ მოწინააღმდეგეს, დამასკოს ათაბაგს თუღთეგინს და ელჩების პირით დაზავება შესთავაზა. თუღთეგინმა მიუღებელი პირობები წამოაყენა. ბალდუინი ომით დაემუქრა, მაგრამ დამასკოს ათაბაგმა მყისვე საქმით უპასუხა, მუქარას და იერუსალიმის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორიას შეესია. ამავე დროს სამხრეთიდან ეგვიპტის ფატიმიანი ხალიფა შემოიჭრა იერუსალიმის სამეფოში. ბალდუინმა მოიხმო ჯარები ანტიოქიის სამთავროდან და ტრიპოლის საგრაფოდან, საკუთარ ძალებსაც მოუყარა თავი და აიცდინა საფრთხე. მაჰმადიანები უომრად გაეცალნენ იერუსალიმის მეფეს. ჯვაროსნებმა თავად შეუტიეს დამასკოს, სასტიკად დაამარცხეს თუღთეგინის ვაჟი, შემდეგ ალეპოსაკენ დაიძრნენ და მისი მიდამოები ააოხრეს.

თუღთეგინი და ალეპოს სულტანი ელღაზი საერთო ძალებით აპირებდნენ ანგარიში გაესწორებინათ იერუსალიმის სამეფოს ჯვაროსნებთან, რომლებიც აღარ ასვენებდნენ დამასკოს, მაგრამ მოულოდნელად ეს გეგმა გადადებულ იქნა, ვინაიდან 1118 წლის დამლევს ანტიოქიის მთავარმა როჟერმა კილიკიის სომხებთან ერთად აიღო აზაზის ციხე (ალეპოს ჩრდილოეთით), ელღაზის რომ ეკუთვნოდა და უშუალოდ დაემუქრა ალეპოს. მოკავშირეებმა გადაწყვიტეს ლაშქრობა ანტიოქიის წინააღმდეგ.

ამ შეთანხმების შესაბამისად ელღაზი წამოვიდა მარდინიდან, მცირე ხნით შეჩერდა ედესასთან და 1119 წლის ივნისის დამდეგს გადაჭრა მდინარე ევფრატი. როჟერს აცნობეს მოახლოებული საფრთხე. მან დახმარება სთხოვა ბალდუინს, რომელიც მაშინვე შეუდგა სამზადისს, მაგრამ როჟერმა დატოვა ანტიოქია და გზას დაადგა. შემდეგ შეისვენა, რამდენიმე დღე ელოდა იერუსალიმის მეფის გამოჩენას და მისი დაყოვნებით გაღიზიანებული, საბოლოოდ აჰყვა ადგილობრივ მფლობელთა რჩევას, რომელთაც საკუთარი მიწების დაცვა უფრო აწუხებდათ და უბრძანა ჯარს წინსვლა. ჩქარობდა, რათა აეცილებინა მაჰმადიანთა თავდასხმა ათარიბის ციხეზე (ანტიოქიასა და ალეპოს შორის).

20 ივნისს როჟერმა დაიკავა უვარგისი პოზიცია ორ მთას შუა, სოფელ ბალათთან, ათარიბის ციხის ჩრდილო-დასავლეთით. მან ჩათვალა, რომ ამ ადგილის კლდოვანი რელიეფი დააბრკოლებდა მტერს.

ამასობაში ელღაზი ელოდა თუღთეგინს ქალაქ ალეპოსთან, მაგრამ მის ამირებს მოსწყინდათ უქმად ყოფნა და მოითხოვეს დაუყოვნებლივ ამოქმედება. ელღაზი დათანხმდა. 27 ივნისს აშალეს ბანაკი და იმავე

ღამეს, ისარგებლეს რა სიბნელით, განლაგდნენ ჯვაროსანთა უშუალო სიახლოვეს.

მეორე დღეს, გარიჟრაჟზე ელღაზის ლაშქარი სამი მხრიდან შემოერტყა ფრანკებს (ასე ეძახდნენ ევროპელებს აღმოსავლეთში) და მუსრი გაავლო. მრავალ რაინდთან ერთად დაიღუპა როჟერიც. სამოცდაათი რაინდი დაატყვევეს და ალეპოსაკენ უკრეს თავი. ამბობენ, რომ როჟერის მეომართაგან ოც კაცზე მეტი არ დაბრუნებულა ანტიოქიაში. ამ ბრძოლას ჯვაროსნებმა უწოდეს „სისხლის ველი“.

ელღაზის ბოლომდე არ მიუყვანია თავისი ტრიუმფი. ნაცვლად იმისა, რომ თავს დასხმოდა თითქმის დაუცველ ანტიოქიას, იგი დაკმაყოფილდა ათარიბისა და ზარდანას აღებით.

ანტიოქიაში ჩავიდა ბალდუინი და დაეპატრონა იქაურობას. დაღუპულთა ქვრივები დააქორწინა გადარჩენილებზე, დაღუპულთა ქონება მათსავე შვილებს ჩააბარა. შემდეგ დამხმარე ძალები მოიხმო ედესის საგრაფოდან და ელღაზის შესახვედრად დაიძრა. 14 აგვისტოს სოფელ დანითის მახლობლად გაიმართა შეტაკება.

სირიელი ამირა უსამა იბნ-მუნკიზი თავის ავტობიოგრაფიულ თხზულებაში, რომელსაც თამამად შეიძლება ვუწოდოთ ოფიცრის დღიური, მოგვითხრობს, რომ ელღაზის მეტისმეტად ჰყვარებია ღვინო. როჟერის დამარცხების შემდეგ დაუწყია სმა და ბალდუინის გამოჩენამდე ვეღარ გამოფხიზლებულა.

უსამას მიხედვით, აგვისტოს ბრძოლა არც ერთ მხარეს არ მოუგია. ფრანკთა რაზმებმა დაამარცხეს მაჰმადიანთა რაზმები და მაჰმადიანთა რაზმებმა — ფრანკთა რაზმებიო. ფრანკებიც ბლომად დახოცილან და მაჰმადიანებიც. ელღაზი დაბრუნდა მარდინში, ბალდუინი—ანტიოქიაში.

ტყვედ ჩავარდნილთა შორის ყოფილა ვინმე რობერტი (ორიოდე ციხის მფლობელი ანტიოქიის სამთავროში). მან თვითონ დანიშნა თავისი გამოსასყიდი — ათი ათასი დინარი. „წაიყვანეთ ათაბაგთან, — ბრძანა ელღაზიმ, — ეგებ დააშინოს ტყვე და მეტი გამოსტყუოს“. რობერტი მიჰგვარეს ათაბაგ თუღთეგინს, რომელიც თავის კარავში ღვინოს შეექცეოდა. რობერტის დანახვაზე იგი მაშინვე წამოდგა, ხელი დაავლო ხმალს და მოჰკვეთა თავი ტყვეს. როცა ეს ამბავი შეიტყო ელღაზიმ, უსაყვედურა ათაბაგს: „ჩვენ ყოველი დინარი გვესაჭიროება, რომ მეომრებს დროზე გადავუხადოთ. ამან გამოსასყიდი დანიშნა, ათი ათასი დინარი. შენთან გამოვგზავნე, მეგონა დააშინებდი და გაზრდიდა თანხას, შენ კი მოგიკლავს“. ათაბაგმა მოკლედ მოუჭრა, ამაზე უკეთ კაცის დაშინება არ ვიციო.

1119 წლის ზაფხულში მომხდარმა ამბებმა საგანგაშო ვითარება შეუქმნა ბალდუინს. როჟერისა და მისი რჩეული რაინდების ამოჟლეტა მნიშვნელოვანი დარტყმა იყო ჯვაროსანთა პოზიციების შესარყევად. სხვას რომ თავი დავანებოთ, როჟერს ნიჭიერი მხედართმთავრის სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი. სიკვდილამდე ოთხი წლით ადრე მან სასტიკად დაამარცხა ირანის თურქ-სელჩუკიანთა ლაშქარი, რამაც უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა მაჰმადიანურ სამყაროზე. როჟერი, ანუ როგორც არაბები ეძახდნენ — „სიროჯალ" (ე. ი. სირ როჟერ), გახდა ისეთივე ლეგენდარული ფიგურა, როგორც შემდგომში — რიჩარდ ლომგული.

საერთოდ, ჯვაროსანი და მაჰმადიანი რაინდები დიდად აფასებდნენ ერთიმეორის სამხედრო ნიჭსა და მეომრულ შემართებას. ზემოხსენებული უსამა იბნ-მუნკიზი ამტკიცებს, რომ ფრანკებს არ გააჩნიათ არც ერთი ადამიანური ღირსება, გარდა სიმამაცისა! ხოლო იმდროინდელი ჯვაროსნული ქრონიკის ავტორი აცხადებს, თურქები რომ ქრისტიანები იყვნენ, მათზე ბრწყინვალე ხალხს მთელი დედამიწის ზურგზე ვერ იპოვიდიო.

1119 წელს ჯვაროსნებმა დაკარგეს ოთხი წლის წინათ მოპოვებული უშიშროება. ახლა მათ დაუპირისპირდა ძლიერი გამგებელი ალეპოში (ელღაზის სახით), სადაც მუდამ ეგულებოდათ სუსტი მეტოქე.

ევროპიდან ახალი ძალები კანტიკუნტად მოდიოდა და ჯვაროსანთა გაჭირვება კატასტროფულ ხასიათს იღებდა. შემთხვევითი როდია, რომ სწორედ 1119 წელს დაარსდა ტამპლიერთა ორდენი, რომლის წევრები ნახევრად ბერები, ნახევრად რაინდები იყვნენ. როგორც ფიქრობენ, ტამპლიერთა ორდენი შეიქმნა მაჰმადიანური სამყაროსათვის თავზარდამცემი ასასინთა ორდენის მიბაძვით. მკაცრი დისციპლინა და მტკიცე სამხედრო ორგანიზაცია თავიდანვე გახდა ტამპლიერთა გამოსარჩევი ნიშანი, მათ შესამჩნევი როლი ითამაშეს ჯვაროსანთა შემდგომ ისტორიაში, მაგრამ 1119 წელი მხოლოდ დაბადების წელი იყო მათი.

ყოველივე ზემოთქმულს თუ გავითვალისწინებთ, სავსებით დამაჯერებელი ხდება იერუსალიმის მეფის ჩამოსვლა საქართველოში და მისი საიდუმლო ვიზიტის მიზანიც ნათელია. როგორც ჩანს, გასაჭირში ჩავარდნილმა ჯვაროსნებმა იმედის თვალი მიაპყრეს საქართველოს, რომელსაც ადრიდანვე თვლიდნენ ქრისტიანული კულტურის ბასტიონად აღმოსავლეთში. თუმცა ჯვაროსან დამპყრობელთა და საქართველოს მიზნები ერთიმეორისაგან მკვეთრად განსხვავდებოდა, მტერი მაინც საერთო ჰყავდათ და ბუნებრივ მოკავშირეებად გამოდიოდნენ. XI საუკუნის დამლევს ჯვაროსანთა მიერ ანტიოქიისა და იერუსალიმის

აღებამ მაჰმადიანთა უძლეველობას სახელი გაუტეხა და ხელსაყრელი გარემოება შეუქმნა საქართველოსაც. ქართველი მემატიანე ხაზს უსვამს, რომ სწორედ ამის შემდგომ შეუწყვიტა ხარკის ძღვევა სელჩუკიანებს დავით აღმაშენებელმა.

ახლა კი, ოცი წლის შემდეგ, საქართველო უკვე სერიოზულ ძალას წარმოადგენდა და თამამად შეეძლო ჯვაროსანთათვის დახმარების გაწევა. დავით აღმაშენებლის სამხედრო რეფორმებმა მოამწიფა თურქსელჩუკიანთა განდევნა საქართველოს მიწა-წყლიდან. 1118-1120 წლებში განხორციელდა ყივჩაღთა მუდმივი ჯარის შექმნა. ამიერიდან დავით აღმაშენებელს ძალა შესწევდა თავდაცვითი ომით არ დაკმაყოფილებულიყო და თვითონ მიეტანა იერიში მტერზე.

არაფერია გასაოცარი და საეჭვო იმაში, რომ იერუსალიმის მეფე დახმარების სათხოვნელად ჩამოსულიყო საქართველოში 1119 წლის ღამლევს.

სირიაში დროებითი სიწყნარე დამყარდა. მაჰმადიანები აღარ უტევენ სისხლდაცლილ და ღონეგამოლეულ ჯვაროსნებს. დროებითი სიწყნარე ავის მომასწავებელია. ვისთვის? რა თქმა უნდა, ჯვაროსნებისათვის! ელღაზი ძალებს იკრებს გადამწყვეტი დარტყმის მისაყენებლად. მ გრამ მის გეგმებს განხორციელება არ უწერია.

სავსებით მოულოდნელად ელღაზი ჩათრეულ იქნა ახალ კონფლიქტში, რომელიც საბედისწერო აღმოჩნდა მისთვის.

აღმოსავლური წყაროები მოგვითხრობენ ქართველების ლაშქრის შემოსევას მაჰმადიანურ ოლქებში 1120 წელს, ხოლო ერთი მათგანი სირიაზეც თავდასხმას მიუთითებს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობით, „თვესა ნოემბერსა წარვიდა მეფე აშორნიას, დაესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარყვნა“. აშორნია მოთავსებულია ბასიანის მეზობლად. აქედან არც ისე შორს იყო ელღაზის სამფლობელოები — მარდინი და მაიაფარიკინი. ეტყობა ეს ცნობები ერთსა და იმავე მოვლენას ეხება, სახელდობრ, საქართველოს სამხედრო დახმარებას დასუსტებული ჯვაროსნებისათვის.

თავისთავად შემდგომ წელს ელღაზის გამოლაშქრება საქართველოზე და დიდგორის ომი იმას მეტყველებს, რომ 1120 წელს მოხდა რაღაც ისეთი, რამაც ჯვაროსანთა წინააღმდეგ საღვთო ომის სულისჩამდგმელი და დაუცხრომელი წინამძღოლი ელღაზი ანტიოქია-იერუსალიმის მაგივრად დიდგორში მოიყვანა.

ანტიოქიის სამთავროს კანცლერს ფრანგ გოტიეს 1121 წლის ლაშქრობა საქართველოზე თითქმის ელღაზის პირად საქმედ მიაჩნია. მისი

სიტყვით, ელღაზი აპირებდა დავით აღმაშენებლის დამარცხებას და მოსპობა-დამორჩილებას, რათა შემდეგ იერიში მიეტანა ანტიოქია-იერუსალიმზე და ბოლო მოეღო ჯვაროსნებისათვის. მაშასადამე, ელღაზი თავისი ზურგის უსაფრთხოებაზე ზრუნავდა ჯვაროსნებთან მომავალი ომის წინ და აშკარაა, რომ ამ ზურგის გამაგრება გადაუდებელ საქმედ მიაჩნდა, რათა გულდამშვიდებით გაეშალა ოპერაციები სირია-პალესტინის ფრონტზე.

უნდა ვიგულისხმოთ, რომ 1120 წლის დამლევს დავით აღმაშენებელს გაულაშქრია ელღაზის სამფლობელოებზე (ალბათ, დიარბექირის მიდამოებში) და პირნათლად შეუსრულებია ბალდუინის თხოვნა.

ამრიგად, თუნდაც არ არსებობდეს იოანე ბატონიშვილის ცნობა, ზემოთ მოცემული სურათი თავისთავად მიგვიყვანდა ასეთ დასკვნამდე.

1121 წელს იწყება ჯვაროსანთა გამოცოცხლება. მაისში ისინი თავს დაესხნენ ათარიბის ციხეს და სერიოზულად დაემუქრნენ ალეპოს. ელღაზიმ უბრძანა თავის ვაჟს სულეიმანს (ათარიბის გამგებელს) ფრანკებთან დაზავება. ზავის პირობები საკმაოდ მძიმე აღმოჩნდა.

ჯვაროსანთა გამარჯვებები გრძელდებოდა მთელი ზაფხულის განმავლობაში. მათ ალყა შემოარტყეს ზარდანას და აიღეს, შემდეგ დაიძრნენ ალეპოსაკენ და დაამარცხეს მისი დამცველები. ბალდუინი რამდენიმე ციხეს დაეუფლა ალეპოს მიდამოებში. შეშფოთებულმა სულეიმანმა ზავი ითხოვა (ელღაზი უკვე საქართველოში იყო წასული), მაგრამ მოლაპარაკება ჩაიშალა, რადგან ბალდუინი დაჟინებით მოითხოვდა ათარიბის ჩაბარებას.

1121 წლის აგვისტო... დიდგორის ომი... დავით აღმაშენებლის ბრწყინვალე გამარჯვება. მძიმედ დაჭრილი ელღაზი გარბის ბრძოლის ველიდან. მაჰმადიანთა კოალიციური ლაშქარი განადგურებულია.

კანცლერ გოტიეს ცნობით, დიდგორის ომში მონაწილეობდა ორასი ფრანკი. ცხადია, მათი ნაამბობის მიხედვით აღწერა გოტიემ ქართველი ხალხის ტრიუმფი დიდგორში. მისი აღტაცება საესებით გასაგებია. დიდგორის ომმა გააცამტვერა ელღაზის პერსპექტივები. მას ჯვაროსნებისათვის აღარ სცხელოდა.

მომდევნო წლის შემოდგომაზე ელღაზის დამბლა დაეცა (ვინ იცის, იქნებ დიდგორში მიღებული ჭრილობის გამო) და სწრაფად მოეღო ბოლო.

ასე გათავდა ისტორია ჯვაროსანთა ყველაზე მრისხანე მტრისა და, უდავოა, რომ იერუსალიმის მეფე ამ ამბის გაგონებაზე შვებით ამოისუნთქებდა.

არსებობს კიდევ ერთი საინტერესო ცნობა. 1136 წელს ნორმანდიაში მყოფ მწერალს თავის ქრონიკაში შეუტანია ჯვაროსან რაინდთაგან გაგონილი: ვითომც 1123-1124 წლებში დავითს, ქართველთა მეფეს და თოროსს, კილიკიის მთავრის ძმას, ერთ სულტანთან ტყვედ ჩავარდნილი რაინდების განთავისუფლებაში მიუღიათ მონაწილეობა.

ძნელი სათქმელია, ეხება თუ არა ეს ცნობა თვით ბალდუინს, მაგრამ კარგად არის ცნობილი, რომ სწორედ 1123 წლის აპრილში ბალდუინი ხელმეორედ აღმოჩნდა მაჰმადიანთა ტყვეობაში. იგი მოათავსეს არზრუმის მახლობლად მდებარე ციხეში. კარგად ცნობილია ისიც, რომ ედესის გრაფმა ჟოსელენმა თავისი პატრონის დასახსნელად დახმარება სთხოვა ბიზანტიის იმპერატორსა და კილიკიის სომეხთა მთავრებს. ბალდუინის განთავისუფლება მოხერხდა 1124 წელს. მაშასადამე, ზემოხსენებულ რაინდთა შორის შესაძლოა ბალდუინიც იყო.

ბალდუინ II გარდაიცვალა 1131 წელს იერუსალიმში. საერთო აღიარებით, მისი მეფობის დროს ჯვაროსანთა ძლიერებამ თავის ზენიტს მიაღწია. ცამეტი წლის მანძილზე მან განამტკიცა და განავრცო იერუსალიმის სამეფოს საზღვრები.

ბალდუინს აქებენ მტრულად განწყობილი მაჰმადიანი ისტორიკოსებიც (ისევე როგორც დავით აღმაშენებელს). იბნ ალ-კალანისის სიტყვით, ბალდუინი მრავალჯერ ჩაუვარდა ტყვედ მაჰმადიანებს (სინამდვილეში — მხოლოდ ორჯერ), მაგრამ ყოველთვის იხსნიდა თავს სხვადასხვა ხერხით. მისი სიკვდილის შემდეგ აღარავინ დარჩა ფრანკთა შორის. ბალდუინის დარად დაჯილდოებული საღი გონებითა და მმართველობის უნარითო.

იბნ ალ-ასირი უხალისოდ აღიარებს ფრანკთა გაძლიერებას 1120 წლის შემდეგ, რაც უეჭველად იყო დავალებული ბალდუინისგანო.

აქ ისღა დაგვრჩენია ვთქვათ, რომ ჯვაროსანთა წინაშე არანაკლები დამსახურება მიუძღვის დავით აღმაშენებელს.

ლტოლვილნი ბიზანტიიდან

XIII საუკუნის დამდეგს ანტიოქიიდან, კიპროსიდან და სხვა ადგილებიდან, სადაც ქართული სავანეები იყო, საქართველოში ქველმოქმედების სათხოვნელად ჩამოსულან ბერ-მონაზონნი, რომლებიც თამარ მეფეს გულუხვად დაუსაჩუქრებია და კმაყოფილნი გაუსტუმრებია. კონსტანტინოპოლზე გავლისას ისინი დააკავა ბიზანტიის კეისარმა ალექსი III-მ (ანგელოსთა დინასტიიდან), ურცხვად გაძარცვა და საქართველოდან გატანებული „დიდძალი ოქრო“ მიითვისა.

ბუნებრივია, რომ კეისრის ასეთი უმსგავსო საქციელი საქართველოს მთავრობის აღშფოთებას გამოიწვევდა. თამარის მეორე ისტორიკოსი ანუ ბასილი ეზოსმოძღვარი გვაუწყებს:

თამარი „განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნნა მცირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი და წარულეს ლაზია, ტრაპიზონი... მისცა ნათესავსა თვისსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარ მეფისა შემოხვეწილი“.

ბიზანტიელი ისტორიკოსის მიქელ პანარეტოსის მიხედვით, თამარი ყოფილა ალექსის მამიდა (უფრო ზუსტად: „ძალუა მამის მხრიდან“). ამ ცნობასთან დაკავშირებით მკვლევართა საერთო დასკვნა ის არის, რომ XII საუკუნეში რომელიღაც კომნენოსს ცოლად ჰყავდა ბაგრატიონთა ასული, მაგრამ სახელდობრ რომელს — რომელი, ამაზე სხვადასხვა ვარაუდი არსებობს.

ალექსი კომნენოსის პაპა ანდრონიკე მიეკუთვნება ყველაზე კოლორიტულ ფიგურებს ბიზანტიის ისტორიაში. თავგადასავლებით აღსავსე ცხოვრებამ, უსაზღვრო სიმამაცემ და დაუშრეტელმა ენერგიამ დიდი პოპულარობა მოუხვეჭა თანამედროვეთა შორის. ანდრონიკე ვერ მოურიგდა ბიზანტიის კეისარს (თავის ბიძაშვილს) და ხანგრძლივი ყარიბობა არჩია მის ქვეშევრდომობას. დაეხეტებოდა ერთი სამეფო კარიდან — მეორე სამეფო კარზე, ქრისტიანებთან თუ მაჰმადიანებთან. მოიარა რუსეთი, სირია, მესოპოტამია, კილიკიის სომხეთი.

XII საუკუნის სამოციან წლებში საქართველოსაც ესტუმრა. ან-

დრონიკე ძალზე გულთბილად მიიღეს. ქართული წყარო გვამცნობს, რომ გიორგი III-მ „მისცა პატივი შესატყვისი სახლის-შვილობისა მისისა“.

ბოლო ხანებში გამოთქმული ერთი ჰიპოთეზის თანახმად, სწორედ ანდრონიკეს პირველი ცოლი, რომლის ვინაობა დღემდე არაა დადგენილი, უნდა იყოს ბაგრატიონთა გვარიდან, კერძოდ გიორგი III-ის და, ე. ი. მამიდა თამარისა. თუ ეს მართლაც ასეა, მაშინ ანდრონიკეს შვილიშვილისათვის თამარ მეფე იქნებოდა მამის ბიძაშვილი, რაც ყველაზე მეტად ემთხვევა მიქელ პანარეტოსის თხზულებაში დამოწმებულ გამოთქმას. მაგრამ არსებობს ერთი სერიოზული დაბრკოლება, რომელიც ეჭვქვეშ აყენებს ამ ვარაუდს. საქმე ისაა, რომ თამარის მამიდას, გათხოვილს ბიზანტიაში, საერთოდ არ იცნობენ ქართული წყაროები. ზემოხსენებული ჰიპოთეზის ავტორი გონებამახვილურად ცდილობს დაბრკოლების გადალახვას და მიუთითებს, რომ ქართული წყაროები არ იცნობენ თამარის არც იმ მამიდას, რომელიც რუსული ქრონიკის მიხედვით, კიევის დიდ მთავარს იზიასლავს შეურთავს ცოლად. ამასთან ერთად, საქართველოში განსაკუთრებული პატივით დახვედრა ანდრონიკესი გიორგი III-სა და მას შორის დამყარებულ მოყვრობაზე უნდა მეტყველებდესო.

მაგრამ არანაკლები პატივით დახვდებოდა საქართველოს მეფე თავის მკვიდრ მამიდაშვილს. ასეთი ნათესაური კავშირიც არ არის გამორიცხული. ჩვენში დღესდღეობით ყველაზე სარწმუნო ვარიანტად მიიჩნევენ, რომ დედა ანდრონიკესი იყო დავით აღმაშენებლის ასული. მისი წარგზავნა „ბერძენთა მეფის“ რძლად აღნიშნულია ქართულ წყაროში („ბერძენთა მეფედ“ ნაგულისხმევია ანდრონიკეს პაპა, კომნენოსთა დინასტიის ფუძემდებელი ალექსი I, თანამედროვე დავით აღმაშენებლისა). მაშინ გიორგი III და ანდრონიკე ყოფილან ბიძაშვილ-მამიდაშვილები, ხოლო ანდრონიკეს შვილიშვილისათვის თამარი იქნებოდა პაპის ბიძაშვილის შვილი. ცხადია ამ შემთხვევაშიც შეიძლება ვუწოდოთ თამარს — ალექსის ძალუა მამის მხრიდან.

საქართველოში სტუმრობისას ანდრონიკემ მონაწილეობაც კი მიიღო ქართველი მეფის სამხედრო ლაშქრობაში.

ასე გადიოდა წლები. ბედმა სიბერეშიღა გაუღიმა ტახტის მაძიებელს. უკვე სამოც წელს იყო გადაბიჯებული ანდრონიკე, როდესაც კეისრობას ეღირსა.

კონსტანტინოპოლში ამბოხებამ იფეთქა და მისი ბიძაშვილი ტახტიდან ჩამოაგდეს. ანდრონიკემ ისარგებლა ხელსაყრელი შემთხვევით,

სასწრაფოდ მიაშურა სატახტო ქალაქს და ხელთ იგდო ძალაუფლება.

ბიზანტიის ახალმა კეისარმა ქმედითი ზომები მიიღო სახელმწიფოში გაბატონებული კორუფციის აღმოსაფხვრელად. იგი ებრძოდა არისტოკრატიას, მფარველობდა საზოგადოების დაბალ ფენებს. სასტიკად სდევნიდა თანამდებობათა გაყიდვას, მოხელეთა თვითნებობას, შეამსუბუქა გადასახადების ტვირთი. ხალხმა ოდნავ მოითქვა სული. კონსტანტინოპოლის მოსახლეობა პირდაპირ აღმერთებდა ანდრონიკეს. ბიზანტიელი ისტორიკოსის სიტყვით, ვინც მისცემდა კეისარს — კეისრისას, მას შეეძლო მშვიდად დაეძინა თავისი ხეების ჩეროში.

თანამედროვე მკვლევარნი ანდრონიკეს უწოდებენ „გლეხთა მეფეს“ და „დემოკრატიული მონარქიის“ შემქმნელს, მაგრამ ამასთან ერთად ადარებენ პირსისხლიან რიჩარდ III-ს, შექსპირის უკვდავი ტრაგედიის გმირს.

თავისი მტრების წინააღმდეგ ახალმა კეისარმა ულმობელი ტერორი გამოაცხადა; მისი ბრძანებით ამოწყვიტეს ყოფილი კეისრის ცოლშვილი და უახლოესი ნათესავები. მრავალი წარჩინებული შეიქნა რეპრესიების მსხვერპლი. საინტერესოა, რომ ანდრონიკე იშვიათად მიმართავდა საიდუმლო მკვლელობას. იგი საჯაროდ ასამართლებდა ბრალდებულთ.

მაგრამ გარეშე მტრებს ვერაფერი მოუხერხა ანდრონიკემ. სიცილიის ნორმანებმა ბიზანტიას წაართვეს თესალონიკა, უნგრელებმა — დალმაცია, დაკარგულ იქნა კიპროსიც. კეისარი ამაოდ სთხოვდა დახმარებას რომის პაპს, ვენეციელებს და ბოლოს — ეგვიპტის სულტან სალადინსაც კი. შიშმა შეიპყრო ბიზანტიის მოსახლეობა. ამით ისარგებლა ანდრონიკეს მიერ სასტიკად შევიწროებულმა და შეურაცხყოფილმა არისტოკრატიამ და ანგელოსთა საგვარეულოს მეთაურობით აჯანყება მოაწყო.

1185 წლის სექტემბერში ანდრონიკე ტახტიდან ჩამოაგდეს. მისი ადგილი შეთქმულების ორგანიზატორმა ისააკ ანგელოსმა დაიჭირა. ანდრონიკემ გაქცევა სცადა, მაგრამ მიაგნეს და სასტიკი წამებით მოკლეს.

ანდრონიკეს მცირეწლოვანი შვილიშვილები ალექსი და დავითი გადაარჩინეს ერთგულმა მომხრეებმა და კონსტანტინოპოლიდან გააპარეს. პატარა ლტოლვილებმა თავშესაფარი ჰპოვეს საქართველოში, თამარ მეფის კარზე. უფროსი ძმა ალექსი მხოლოდ სამი წლისა იყო. ძმებმა ქართულად აიდგეს ენა და საქართველო გახდა მათი მეორე სამშობლო. საქართველოში მიიღეს განათლება და საქართველოშივე შე-

ისწავლეს სამხედრო საქმე. როგორც აღნიშნავენ, ალექსი და დავითი ქართული ცხოვრებისა და ქართულ შეხედულებათა გავლენის ქვეშ იზრდებოდნენ და ოცი წლის ასაკში უთუოდ ქართველ დიდებულებს უფრო ჰგავდნენ, ვიდრე ბიზანტიელთ. პაპის, მამისა და ბიძის სიკვდილის შემდეგ ისინი იყვნენ ბიზანტიის ტახტის კანონიერი მემკვიდრენი, მაგრამ თავისი უფლებების აღდგენაზე ოცნებაღა შეეძლოთ. კონსტანტინოპოლში ანგელოსთა დინასტია ბატონობდა...

1195 წელს ისააკ ანგელოსი ტახტიდან ჩამოაგდო საკუთარმა ძმამ, თვალები დათხარა და თვითონ დაეპატრონა სამეფო გვირგვინს. არც ახალ კეისარს ალექსი III-ს გააჩნდა უნარი, რომ ეხსნა სახელმწიფო მძიმე კრიზისისაგან. ბიზანტიის იმპერია სულს ღაფავდა. კეისრის ხელისუფლება შერყეული იყო გაუთავებელი შეთქმულებებითა და ამბოხებებით. მიუხედავად უზარმაზარი გადასახადებისა, ხაზინა დღითი დღე ცარიელდებოდა. ალექსი III-ის სისუსტემ და სიხარბემ დაუკარგა ბიზანტიას ის მცირე პრესტიჟიც, რომელიც კიდევ შერჩენოდა გარე სამყაროს თვალში („ალექსი ანგარი" — ასე გვაცნობს ხსენებულ კეისარს ქართული წყარო).

სახელმწიფოს ხრწნა და რღვევა უფრო და უფრო საგრძნობი ხდებოდა. საზოგადოების მაღალ წრეებში გამქრალი იყო პატრიოტიზმი, აღარ არსებობდა ცნება ღირსებისა და პატიოსნებისა. სრული გულგრილობა საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მიმართ და მხოლოდ პირად ბედნიერებაზე ზრუნვა, მხოლოდ საკუთარ სიამოვნებათა დაკმაყოფილების შეუზღუდველი სურვილი — აი, რით გამოირჩეოდნენ იმდროინდელი ბიზანტიელი მოღვაწენი.

1201 წელს ალექსი III-მ საპყრობილიდან გამოუშვა თავისი ძმისწული და სეხნია — ახალგაზრდა ალექსი, ძე თვალდათხრილი ისააკისა და ლაშქრობაში წაიყვანა. ალექსიმ მოახერხა გაქცევა კეისრის სამხედრო ბანაკიდან. ჯაშუშებს რომ არ ეცნოთ, დასავლურ ყაიდაზე დაიყენა თმა, დასავლური სამოსელი ჩაიცვა და იტალიისაკენ მიმავალ ხომალდზე ამოჰყო თავი. ჯერ რომის პაპს ეახლა და დახმარებას შეევედრა. მისი ორჭოფული პასუხის გამო უშუალოდ დაუკავშირდა ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობის მესვეურებს.

ალექსი ითხოვდა შემწეობას უზურპატორის დასამხობად. იგი დაჰპირდა ჯვაროსნებს, რომ ტახტზე თუ აიყვანდნენ მას, სამაგიეროდ გადაუხდიდა ორასი ათას მარკას ვერცხლით, უზრუნველყოფდა ერთი წლის სამყოფი სურსათით, თვითონაც შეუერთდებოდა იერუსალიმზე ლაშქრობას ათი ათასი ბერძენი მეომრითურთ და, რაც მთავარია, ბი-

ზანტიის ეკლესია ამიერიდან დაემორჩილებოდა რომის პაპს (ჯვაროსანთა წინაშე ალექსის შუამდგომლობდა მისი დის ქმარი გერმანიის იმპერატორი ფილიპე).

დასავლეთ ევროპის პოლიტიკოსები თვლიდნენ, რომ ჯვაროსნულ ლაშქრობათა წარუმატებლობის მთავარ მიზეზს წარმოადგენდა ბიზანტიის კეისრების სისტემატური ორგულობა. ამტკიცებდნენ, რომ ბიზანტია მხარს უჭერდა მაჰმადიანებს დასავლეთის ქრისტიანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში და ყველანაირად აყენებდა ზიანს ჯვაროსნების მიერ აღმოსავლეთში დაარსებულ სამეფო-სამთავროებს. ვენეციელი ვაჭრები და გერმანელი ბარონები კბილებს ილესავდნენ ბიზანტიის იმპერიაზე, მისი მიწა-წყლისა და გზების ხელში ჩაგდებას ოცნებობდნენ და აი ახლა მშვენიერი საბაბი ეძლეოდათ იმისათვის, რომ გაესწორებინათ ძველი ანგარიშები თავის მტერ-მოყვარესთან.

ჯვაროსნებმა ხალისით აღუთქვეს დახმარება ბიზანტიელ ლტოლვილს. 1202 წელს დაიდო შეთანხმება ზემოჩამოთვლილი პირობების საფუძველზე.

ასე იცვალა გეზი მეოთხე ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ. ვენეციელთა ფლოტმა იერუსალიმის ნაცვლად კონსტანტინოპოლს მიაყენა საომრად გამზადებული ჯარი. 1203 წელს ჯვაროსნებმა ალყა შემოარტყეს ბიზანტიის სატახტო ქალაქს. ალექსი III-მ სცადა მორიგება, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. ბიზანტიელებმა ძლივს მოაგროვეს ოციოდე დამპალი და ჭიანაჭამი ხომალდი. ამასობაში მათი ფლოტის ადმირალი გარეთული იყო აფრების, ღუზებისა და ლურსმნების გაყიდვით!

ჯვაროსნებს მაინცდამაინც არ გასჭირვებიათ გადატრიალების მოწყობა კონსტანტინოპოლში. ალექსი III გაიქცა. კეისრად გამოაცხადეს თვალდათხრილი ისააკ ანგელოსი.

ჯვაროსნებმა დაპირებულის გადახდა მოსთხოვეს ისააკსა და მის ძეს. ისინი ეკლესიის საუნჯესაც კი გადასწვდნენ, თანხის ნახევარი ჩააბარეს ჯვაროსნებს და შეეევედრნენ, ცოტა ხანს კიდევ ეცლიათ.

ურთიერთობა ჯვაროსნებსა და ანგელოსებს შორის გამწვავდა. 1204 წლის იანვარში ბიზანტიელები გზავნიან ხომალდებს ვენეციელთა ფლოტის წინააღმდეგ. „ასე გვიხდის სამაგიეროს ალექსი?“ — დრტვინავდნენ ჯვაროსნები.

ამავე დროს მოსახლეობის ანტიპათიასაც იწვევდა ჯვაროსანთა წყალობით გამეფებული მამა-შვილი: ისააკი და ალექსი IV. მწიფდებოდა ამბოხება. ორ ცეცხლს შუა მოქცეულმა ისააკმა ისევ ჯვაროსნები ამჯობინა და მოუწოდა შემოსულიყვნენ კონსტანტინოპოლში წესრიგის

დასამყარებლად. მაგრამ უკვე გვიანი იყო. შეთქმულებმა მარჯვედ გამოიყენეს ხალხის ანტილათინური განწყობილება და ანგელოსთა დინასტია დაამხეს. ისააკმა ვეღარ გადაიტანა ამდენი უბედურებანი და სული განუტევა. ალექსი IV ჯერ საპყრობილეში ჩასვეს და ცოტა ხნის შემდეგ ისიც მამის კვალს გააყოლეს.

ბიზანტიის კეისარი გახდა ალექსი დუკა ანუ ალექსი V. ჯვაროსნებმა იცოდნენ, რომ ახალი კეისარი გულშიაც არ გაივლებდა ახალგაზრდა ალექსი ანგელოსის მიერ ნაკისრ ვალდებულებათა განაღდებას. მაშასადამე, აზრი ეკარგებოდა მთელ ლაშქრობას და გაწეულ ხარჯებს. საჭირო იყო გადამჭრელი ზომების მიღება. ჯვაროსნები არც შეყოყმანებულან და არც დაყოვნებულან. მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო.

1204 წლის 13 აპრილს ჯვაროსნებმა აიღეს კონსტანტინოპოლი და გაუგონარი ძარცვა-გლეჯა გააჩაღეს ქალაქში.

დასავლეთში მთელი ერთი საუკუნე სწამებდნენ ბიზანტიას ჯვაროსანთა საქმის ღალატს და ევროპელთა მახვილი, სახიფათოდ რომ ეკიდა ბიზანტიის თავზე, ბოლოს და ბოლოს ძირს დაეშვა.

საფრანგეთიდან წამოსული მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა დამთავრდა კონსტანტინოპოლში. დამთავრდა ისე, რომ ერთ შეიარაღებულ მაჰმადიანსაც კი არ შესტაკებია.

ვიღას ახსოვდა იერუსალიმი! კონსტანტინოპოლის აღება გაცილებით იოლი აღმოჩნდა, ვიდრე იერუსალიმისა და უზარმაზარი ნადავლი თითქმის უბრძოლველად მოიხვეჭეს ჯვაროსნებმა (იმდროინდელ მსოფლიოში კონსტანტინოპოლი ითვლებოდა უმდიდრეს ქალაქად. ამბობდნენ, მსოფლიო საუნჯის ორი მესამედი კონსტანტინოპოლშია, ხოლო ერთი მესამედი მთელი დედამიწის ზურგზე არის მიმოფანტულიო).

ასე დაესვა წერტილი ოდესღაც ძლევამოსილ ბიზანტიის იმპერიას (ნახევარი საუკუნის შემდეგ აღდგენილი სახელმწიფო მისი აჩრდილიღა იყო.)

ბიზანტიის კეისართა ტახტზე დაჯდა ჯვაროსნების ერთ-ერთი წინამძღოლი ბალდუინ ფლანდრიელი.

...საქართველოს ურთიერთობა ანგელოსთა დინასტიასთან თავიდანვე დაძაბული უნდა ყოფილიყო. თამარს, კომნენოსთა ნათესავს, ცხადია ახსოვდა, რომ ისინი სწორედ ანგელოსებმა დაამხეს. თავის მხრივ ანგელოსებმა იცოდნენ, რომ საძულველი ანდრონიკეს შვილიშვილები საქართველოში იყვნენ გახიზნული, სამეფო კარზე იზრდებოდნენ და პოტენციურ საფრთხეს წარმოადგენდნენ კეისრისათვის, ვინაიდან კომ-

ნენოსთა დინასტია ხალხის თვალში ბიზანტიის ბრწყინვალე წარსულს განასახიერებდა.

ურთიერთობა კიდევ უფრო დაიძაბა, როდესაც ალექსი III დახარბდა ბერ-მონაზონთა ოქროს, ნაწყალობევს თამარისაგან.

საქართველოში იმასაც მშვენივრად ხედავდნენ, რომ ბიზანტიის იმპერიის დამხობა კარზე იყო მომდგარი.

1204 წლის აპრილში ქართული მხედრობა დაიძრა ტრაპიზონისაკენ და იოლად დაეუფლა საქართველოს მოსაზღვრე ვრცელ ტერიტორიას, რომელიც ძირითადად ლაზებით იყო დასახლებული.

ე. წ. ლათინური იმპერიის გვერდით შეიქმნა ტრაპიზონის საკეისრო. ამდენი მაჰმადიანური ქვეყნებით გარშემორტყმულ საქართველოს ახალი მეზობელი შეეძინა, ერთგული და ერთმორწმუნე მოკავშირე. ბაგრატიონთა ნათესავი ალექსი კომნენოსი გახდა ტრაპიზონის პირველი კეისარი.

ალექსისა და მისი ძმის საბოლოო მიზანი იყო დაბრუნება კონსტანტინოპოლში და ბიზანტიის კეისართა ტახტზე კომნენოსთა დინასტიის აღდგენა, მაგრამ ამ გეგმას განხორციელება არ ეწერა.

ორნახევარი საუკუნის მანძილზე არსებობდა ტრაპიზონის საკეისრო, რომელიც გადაიქცა ბერძნული კულტურის შესანიშნავ ცენტრად. თვით ტრაპიზონი წარმოადგენდა ერთ-ერთ ულამაზეს ქალაქს აღმოსავლეთში და ყველგან იყო ცნობილი. როგორც „თავი და თვალი აზიისა“.

ლომი ბრჭალთაგან

ბასილი ეზოსმოძღვარი თავის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“ ამბობდა, თუ მომავალი თაობანი თამარის მეფობის სიდიადეს არ დაიჯერებენ, ასეთმა ურწმუნოებმა დაე გაიხსენონ თამარის დროს ქართველთა მიერ აღებულნი ციხენი და ქალაქნი, შემომტკიცებული მხარეები და უშიშროების მოსახვეჭად თითქმის ორჯერ გავრცობილი საზღვრები ქვეყნისა, დაე გაიხსენონ „ერაყამდის მისგან დადებული ხარაჯა და ბაღდადის კერძ მარაღამდის“ და მაშინ უსათუოდ დარწმუნდებიან, რომ მატიანეთა ნაამბობი სრულ ჭეშმარიტებას შეიცავსო.

ავტორის მსჯელობას ეპიგრაფივით უძღვის ბრძნული აფორიზმი: „გარნა ლომი ბრჭალთაგან საცნაურ არს და თამარ საქმეთაგან.“ ამ სიტყვებით უპასუხებს მემატიანე მომავლის სკეპტიკოსებს და გულისტკივილით წარმოთქვამს, თამარის დიდებულ საქმეთა სათითაოდ ჩამოთვლა ისევე ძნელი არის, როგორც ადამიანის თავზე ყოველი თმის ღერის აღრიცხვაო.

...ბასიანის ომში რუმის სულტნის რუქნედინის სასტიკმა დამარცხებამ ქართული მხედრობის სახელს უძლეველობის შარავანდედი მოჰფინა. კადნიერებით აღსავსე და მრისხანედ აზვავებული მტერი უკუგდებულ იქნა. „მთასავით მაღალ“ საომარ ცხენზე ამხედრებულმა რუქნედინმა თავისი გულის წადილი ვერ აისრულა და გაქცევით უშველა თავს. „ვარსკვლავებივით მრავალრიცხოვანი“ მისი ლაშქარი გაიფანტა და ფეხდაფეხ დაედევნა კუდამოძუებულ მბრძანებელს.

გამოხდა მცირეოდენი ხანი და დასავლეთის ჯვაროსნებმა ბოლო მოუღეს ბიზანტიის იმპერიას. მისი ადგილის დაკავება აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში მხოლოდ საქართველოს ძლიერ სახელმწიფოს შეეძლო. ისლამს სხვა მოპირდაპირე ჯერჯერობით არავინ ჰყავდა აღმოსავლეთში.

მშვიდობა სუფევდა ყველგან და მტერი თითქოსდა არსაიდან ემუქრებოდა ამაყად თავაწეულსა და მხრებგაშლილ ქვეყანას. მართალია,

მგელი და ცხვარი ერთად როდი ძოვდა მაშინდელ საქართველოში, სოციალური სამართლიანობის დამყარებაზე ოცნებაც კი ნაადრევი იყო, მაგრამ მშვიდობიანი ცხოვრება თავისთავად დიდ შვებასა და შეღავათს წარმოადგენდა მშრომელი ხალხისათვის.

სისხლისმღვრელ ომებში მოხვეჭილი მშვიდობის დარღვევას, როგორც ჩანს, თამარის მეუღლის დავით სოსლანის სიკვდილმა მისცა ბიძგი. საქართველოს მეზობლებმა, ეტყობა, იფიქრეს, ჩვენი მძლავრობის დრო დადგაო და არდებილის სულტანი მოულოდნელად თავს დაესხა ანისს, მოძმე სომეხი ხალხის სახელგანთქმულ ქალაქს, რომელიც საქართველოს სამეფოს საზღვრებში შემოდიოდა. მომხდურნი ელვისებური სისწრაფით დაეუფლნენ ანისს. აღდგომის დღესასწაული დგებოდა და ქალაქის მცხოვრებთ ეკლესიებში მოეყარათ თავი. თორმეტი ათასი კაცი იმსხვერპლა ბარბაროსულმა ხოცვა-ჟლეტამ.

თამარის ბრძანებით არდებილისაკენ დაუყოვნებლივ დაიძრა ქართული მხედრობა. აიღეს ქალაქი არდებილი და შური იძიეს ანისში ჩადენილი მხეცობისათვის.

არდებილიდან დაბრუნების შემდეგ საქართველოს მხედართმთავარნი წარუდგნენ თამარ მეფეს და მოახსენეს იმდროინდელი ირანის დაქსაქსულობა და უძლურება; მოუწოდეს ახალი ლაშქრობა მოეწყო, რათა საიმედოდ განემტკიცებინათ ქვეყნის უშიშროება, ეჩვენებინათ მეზობელი მაჰმადიანური სამფლობელოებისათვის თავისი ძალა და ღონე, არც ერთს რომ აღარ გასჩენოდა ცდუნება საქართველოზე ყაჩაღური თავდასხმისა.

თამარმა გააცნო მხედართმთავართა გაბედული გეგმა საქართველოს მთავრობას და ნება-დასტური მიიღო. ყველანი შეუდგნენ მზადებას შორეული ლაშქრობისათვის. შემოდგომაზე საუცხოოდ გამოწყობილი და შეიარაღებული ჯარი შეიკრიბა თბილისში. ღიმილით უმზერდა მეფე თავისი მხედრობის აღლუმს, გულს უხარებდა მეომართა სიჩაუქე და საბრძოლო მზადყოფნა. თამარმა სამეფოს დროშა ჩააბარა ამირსპასალარ ზაქარია მხარგრძელს და ქართული მხედრობა გაუდგა გზას შორეული ხორასნისაკენ.

ხორასნის ლაშქრობის აღწერილობას ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უჭირავს თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი". ქართველი მემატიანე გადმოგვცემს ქართული მხედრობის მთელ მარშრუტს, ზუსტად ასახელებს გეოგრაფიულ პუნქტებს, დაწვრილებით მოგვითხრობს საომარ ეპიზოდებს. მისი სიტყვით, ქართულ მხედრობას აუღია შემდეგი ქალაქები: მარანდი,

თავრიზი, მიანა, ზანგანი, აბჰარი, ყაზვინი, გურგანი. ქართველებმა კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს მიაღწიეს! მოხვეჭილ იქნა უზარმაზარი ალაფი: ოქრო-ვერცხლი და თვალ-მარგალიტი.

ლაშქრობის დასახული გეგმა წარმატებით განხორციელდა. ყველამ, მტერმაც და მოყვარემაც, კიდევ ერთხელ შეიტყო საქართველოს სამხედრო ძალების ძლიერება და სიმტკიცე. ეს იყო აგრესორთა ხმამაღალი გაფრთხილება.

ქართველი მემატიანენი თითქმის ერთნაირი გამოთქმებით გამოხატავენ თავის აღტაცებას და განცვიფრებას. ერთი ამბობს, ესოდენ შორეული ქვეყნები ქართველთაგან ჯერ არავის დაულაშქრავსო. მეორე კვერს უკრავს, იმსიშორეზე გაილაშქრეს, სადაც ქართველთა სახელი არც კი სმენოდათო. მესამე აღნიშნავს, არასოდეს გაგონილა საქართველოში ძველი დროიდან აქამდის, რომ ქართველებს ერაყი და ხორასანი დაერბიოთო.

გულუხვი ეპითეტებით ამკობენ ხსენებულ ლაშქრობას: ხან „დიდი ლაშქრობა“ ეწოდება, ხანაც ძლევამოსილი, ანდა ბრწყინვალე, გაუგონარი, განუმეორებელი, ფანტასტიკური. და ყოველთვის ადვილი მისახვედრია, რომ იგულისხმება სწორედ ხორასნის ლაშქრობა, რომლის მსგავსი საქართველოს ისტორიას არ ახსოვს. მართლაც, ასე შორს არასოდეს წასულა საქართველოს ჯარი, ამდენი ცნობილი ქალაქი ერთად არასოდეს აუღია და ამხელა ალაფი არასოდეს მოუხვეჭია.

ერთი უცხოელი მეცნიერი იმასაც კი წერს, ქართულმა მხედრობამ თითქმის გიჟური ნახტომი გააკეთა თვით ხორასნის საზღვრებამდეო!

შიშობდა ქართველი მემატიანე, მომავალი თაობანი არ დაიჯერებენ თამარის ზღაპრულ საქმეებს და ჩვენი ნაამბობის სიმართლეში დაეჭვდებიანო.

კაცმა რომ თქვას, უსაფუძვლო როდი იყო მემატიანის შიში. აბა როგორ დაეჯერებინათ ოთხი საუკუნის შემდეგ თავრიზსა და ყაზვინში ტყვედ ჩაყვანილ ქართველებს ხსენებულ ქალაქთა აღება თამარის მხედრობის მიერ. ოთხი საუკუნის შემდეგ თავრიზ-ყაზვინის ხილვა დატყვევებულ ქართველებსღა შეეძლოთ. ზოგი მათგანი თავისი ნიჭისა და სიმამაცის წყალობით ერთი ან მეორე ქალაქის გამგებელიც კი ხდებოდა ანდა იქაური ჯარის სარდალი, მაგრამ თათრული ჰქონდა უკვე სახელი, სარწმუნოებაც, ტანსაცმელიც და ზნე-ჩვეულებაც. ავიწყდებოდა დედაენა და როგორღა უნდა წაეკითხა „ქართლის ცხოვრება“, სადაც წინაპართა საგმირო საქმეები იყო მოთხრობილი...

დღესაც კი შეეპარებათ ხოლმე ეჭვი, ხორასნის ლაშქრობა თამარის ისტორიკოსის ფანტაზიის ნაყოფს ხომ არ წარმოადგენს?

ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, დასახელებული თხზულება არც ერთ სხვა საუკეთესო ქართულ საისტორიო ძეგლს არ ჩამოუვარდება, დიდი ნდობის ღირსიც არის და ისტორიისათვის ძვირფას წყაროდ უნდა ჩაითვალოს. ამასთან, თამარის ისტორიკოსი მართლისმთქმელი და პირუთვნელი მემატიანეა, მისი ცნობების ღირსებისა და ჭეშმარიტების დასამტკიცებლად მრავალი მკაფიო მაგალითის მოტანა შეიძლება.

სხვა ქართული წყაროებიც ლაკონიურად ადასტურებენ „ისტორიანსა და აზმანში" ვრცლად გადმოცემულ ამბავს. ასე მაგალითად, ლაშა-გიორგის ღროინდელი მემატიანე წერს: „დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი, და მარანდი ამოსწყვიდეს და ერანის ქვეყანა. ესდენად სიშორესა შინა მივიდენ, რომელ არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა". დამოწმებულ ნაწყვეტში აღნიშნული „სპარსეთისა ქალაქნი" და „ერანის ქვეყანა" აშკარად მიგვანიშნებს, რომ იგულისხმება სწორედ ის დიდი ლაშქრობა, რომელსაც აღწერს თამარის პირველი ისტორიკოსი. ამას თვალნათლივ ადასტურებს მარანდის დასახელება. აღებულ ქალაქთაგან მხოლოდ და მხოლოდ მარანდის მითითება სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ხსენებული წყაროს თანახმად ქართული მხედრობა იქაურობას არ გასცილებია. გამოთქმა „ესდენად სიშორესა შინა მივიდენ" მეტყველებს, რომ ლაშა-გიორგის ღროინდელი მემატიანე გაცილებით შორეულ მხარეებს გულისხმობს, ვიდრე მარანდი იყო.

მიუხედავად ასეთი მოწმობისა, ეჭვი ეჭვად რჩება და კვლავ კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს ხორასნის ძლევამოსილ ლაშქრობას. უცხოური წყაროს დასტურს მართლაც ოქროს ფასი ექნებოდა. თამარის ისტორიკოსი საკმაოდ დაწვრილებით აღწერს ქალაქ მარანდის აღებას. სწორედ მარანდთან გაიმართა ყველაზე სერიოზული ბრძოლა და ქართველთაგან მარანდის აღებამ თურმე ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა თავრიზელებზე, რომ მათ უომრად დამორჩილება არჩიეს. ზემოთ ჩამოთვლილ ქალაქთაგან, როგორც ჩანს, მარანდის აღებას ჰქონია ყველაზე დიდი გამოძახილი, ვინაიდან უცხოური წყაროებიც, ლაშა-გიორგის ღროინდელი მატიანის მსგავსად, ქართველთა მიერ მარანდის აღებას აღნიშნავენ.

სომეხი ისტორიკოსის კირაკოზ განძაკელის სიტყვით, ზაქარია და ივანე მხარგრძელნი გაუძღვნენ მრავალრიცხოვან ჯარს მარანდისაკენ, აიღეს ეს ქალაქი და ააოხრეს მისი მიდამოები. დიდძალმა ხალხმა თავი

შეაფარა მეჩეთს. ზაქარიას ბრძანებით, მაჰმადიანთა სამლოცველოს ცეცხლი წაუკიდეს. ავტორი გვამცნობს, რომ ამირსპასალარს ასეთი სისასტიკე შურისძიების გრძნობამ უკარნახა.

კირაკოზ განძაკელის თხრობას თითქმის სიტყვასიტყვით ემთხვევა ბრანაკლებ ცნობილი სომეხი მემატიანის ვარდანის თხზულებაში მოცემული აღწერილობა ქალაქ არდებილის აღებისა. ჩანს, კირაკოზსაც არდებილის აღება უნდა ჰქონდეს მოთხრობილი და მარანდის სახელს შეცდომით მიუთითებს, ვინაიდან თამარის პირველი ისტორიკოსის თანახმად, შურისძიებით გამოწვეული რეპრესიები ჩატარდა სწორედ არდებილში. ეტყობა, მარანდის აღებაც ჰქონდა გაგონილი კირაკოზ განძაკელს და ამიტომ ახსენა მისი სახელი, ოღონდ სრულიად სხვა ამბავს დაუკავშირა.

მარანდის აღებას მოიხსენიებენ აღმოსავლური წყაროებიც.

რაშიდ ედ-დინი თავის თხზულებაში აღნიშნავს, რომ ხვარაზმშაჰი ჯალალედინი დაიძრა საქართველოზე შურისძიების მიზნით, რადგანაც მანამდე ქართველებმა მაჰმადიანთა ზოგიერთი ოლქი დაარბიესო (მათ შორის მითითებულია ქალაქი მარანდი).

არაბი გეოგრაფი იაკუთი გვაუწყებს, რომ ცნობილი ქალაქი მარანდი დაქვეითების გზას დაადგა მას შემდეგ, რაც ქართველებმა ააოხრეს ქალაქი და ტყვედ წაიყვანეს მცხოვრებთა დიდძალი რაოდენობა.

ეს არის უაღრესად ძვირფასი საბუთი ქართული მხედრობის ლაშქრობაზე ირანში.

კიდევ უფრო ძვირფასი საბუთი მოიპოვება იბნ ხალიქანის ბიოგრაფიულ ლექსიკონში. იბნ ხალიქანი სახელგანთქმული სწავლული იყო. მისი თხზულება იმით არის ღირსშესანიშნავი და საინტერესო, რომ ავტორი ამჯობინებს გადმოგვცეს რომელიმე დამახასიათებელი ეპიზოდი მაჰმადიანურ სამყაროში ცნობილი პიროვნების შესახებ, ვიდრე მთელი მისი ცხოვრების თხრობით თავი მოაბეზროს მკითხველს. იბნ ხალიქანის სიტყვაძუნწობას თავისი მიზეზი ჰქონდა. იმ ხანებში უკვე არსებობდა მისი მეგობრისა და მასწავლებლის დიდი არაბი ისტორიკოსის იბნ ალ-ასირის საყოველთაოდ აღიარებული საისტორიო თხზულება, რომელიც მთელი სიგრძე-სიგანით შეიცავდა საჭირო ინფორმაციას და ძალზე პოპულარული იყო მაჰმადიანურ სამყაროში. ბუნებრივია, რომ იბნ ხალიქანს არ სურდა იბნ ალ-ასირის ნაშრომის ერთგვარი განმეორება. მისმა ბიოგრაფიულმა ლექსიკონმა განსხვავებული და მიმზიდველი სახე მიიღო და ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა არაბულ მწერლობაში...

ქალაქ არბელაში, არცთუ ისე შორს მარანდიდან, ცხოვრობდა ერთი სწავლული. სახელად იზადინი ერქვა და სარწმუნოებით მაჰმადიანი იყო. არავის არაფერს უშავებდა იგი, გამოირჩეოდა გონიერებითა და პატიოსნებით, კეთილსინდისიერად ეკიდებოდა თავის საქმეს. არ შურდა მეზობლის დოვლათი, გულს არ უკლავდა სხვისი ხეირი და იღბლიანობა. მაგრამ მტერი მაინც მეტი ჰყავდა, ვიდრე მოყვარე. სხვისა არაფერი შურდა სხვებს კი ყველაფერი შურდათ მისი. ბრიყვს — მისი სიბრძნე, ბოროტს — მისი სიკეთე. ერთ მშვენიერ დღეს დააბეზღეს ქალაქის გამგებელთან, შენი მოსპობა სწადია, თვითონ სურს ქალაქის ბატონ-პატრონი გახდესო. დაჟინებით ურჩიეს, დროზე შეიპყარ, თორემ ავაზაკებს დაიქირავებს და ძალაუფლებას ხელიდან გამოგტაცებსო. ავაზაკებთან არასოდეს ჰქონია საქმე იზადინს, წიგნისა და კალმის მეტი სხვა არაფერი იცოდა ამ ქვეყნად. სიზმარშიც არ მოელანდებოდა ქალაქის გამგებლის სასახლე და ძალაუფლება. ერთიცა და მეორეც შორს იყო მისგან, ათასჯერ უფრო შორს, ვიდრე მოციმციმე ვარსკვლავები. მაგრამ ეჭვიანმა ქალაქის გამგებელმა ყური ათხოვა ცილისწამებას და დაუყოვნებლივ გააძევა არბელადან უიღბლო სწავლული.

იზადინმა მეზობელ ქალაქ მოსულში ჰპოვა თავშესაფარი და ლუკმა-პური. სწავლულთა სამყაროში მას კარგად იცნობდნენ და პატივსა სცემდნენ. მისი მეგობარი იყო თვით იაკუთი — გამოჩენილი არაბი გეოგრაფი. მან ბაღდადიდან მოსწერა ლტოლვილ იზადინს: „ნუ შეგაშინებს მტერთა ძალადობა, დაე გამოთქვან გულში ჩამარხული სიძულვილი. ის ქამიც დადგა, როცა გაიძულეს შენი მიწა-წყლის მიტოვება, რადგან შეგნიშნეს ღირსება და ნიჭი, თვითონ რომ არ გააჩნიათ. ამგვარადვე სძულთ შავბნელ ყორნებს თეთრი შევარდენი და შურთ მისი შეფერილობა“.

ირკვევა, რომ სწორედ იმ წელს, როდესაც იზადინი გააძევეს ქალაქ არბელადან, აუღიათ ქართველებს მარანდი. იბნ ხალიქანი ამბობს: „ქართველებმა გაძარცვეს ქალაქი, ამოჟლიტეს მცხოვრებთა ნაწილი და წაიყვანეს ტყვეობაში დანარჩენნი“.

გაძევებული სწავლულის ვაჟიშვილს სახელდახელოდ ლექსი შეუთხზავს, რომელშიც ირონიულად შენიშნავს: მარანდის აღებისას „ურჯულო“ ქართველების სისასტიკე როგორ უნდა გაგიკვირდეს, როდესაც მართლმორწმუნე მაჰმადიანებმა თავისი საამაყო სწავლული გააძევეს მშობლიური ქალაქიდან და ოჯახი აუწიოკესო.

აი, ასეთი წვლილი შეიტანა მაჰმადიანი სწავლულის ცხოვრების ერთმა ეპიზოდმა ქართული წყაროს სიმართლის დასადგენად.

...სახელოვანი ქართველი მეფე-პოეტი არჩილი თავის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“ ამტკიცებს, რომ ხორასნის ლაშქრობაში მონაწილეობდა ვეფხისტყაოსნის ავტორიც. ვინ იცის, ეგებ რომელიმე სარწმუნო წყაროს ანდა ზეპირ გადმოცემას ეყრდნობოდა არჩილი და გენიალური ქართველი პოეტი მართლაც იმყოფებოდა ესოდენ შორეულ გზაზე წასულ ქართველ მხედართა შორის. და თუ ეს ასეა, ეგებ ლაშქრობის შთაბეჭდილებანიც თავისებურად აირეკლა ვეფხისტყაოსნის ფურცლებზე...

უტყუარი მოწმენი

„თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხეული“, — წერდა გენიალური ქართველი პოეტი, ავტორი უკვდავი „ვეფხისტყაოსნისა“.

შვიდი საუკუნის შემდეგ, ქართველი ხალხის მეორე გენიოსი მისთვის ჩვეული მოკრძალებით მიმართავდა ქართველი ქალისა და დედის ხელთუქმნელ სიმბოლოს:

> რუსთველის ქებას ჩვეულო,
> მეც ქებას გაგიბედაო...
> მოწყალედ გვექმენ ქართველთა,
> ჩვენო ლამაზო დედაო!

წარსულის გმირთა სახელები ღირსეული დიდებით შეიმოსა ჩვენს გმირულ ეპოქაში. გამოჩენილი ქართველი საბჭოთა პოეტი წერს თამარზე:

> ჩვენ ყველა ციხე მისი გვგონია,
> მზის სხივიც მისი ნაწამწამარი.

...იცვალა ფერი ქართველთა მხიარულებისაო, მწუხარედ შენიშნავს ძველი ქართველი მემატიანე თამარის გარდაცვალების გამო. მაგრამ დღემდე საკამათოდ ითვლება, თუ სახელდობრ რომელ წელს გამოეთხოვა წუთისოფელს უპირველესი და უდიადესი ქართველ ქალთა შორის.

პირდაპირ თვალი აგიჭრელდებათ, როდესაც გადაფურცლავთ ჩვენს მეცნიერთა შრომებს და ამ მოვლენის სხვადასხვანაირ დათარიღებას წააწყდებით. რომელი თარიღიც გნებავთ, ის შეგხვდებათ, დაწყებული 1201 წლიდან და დამთავრებული 1216 წლით. საოცარია, არა? თითოეული ავტორი სხვადასხვა წყაროს ეყრდნობა, მაგრამ წყაროთა შორის თანხმობა არ არის, თითოეული მათგანი ჯიუტად დგას თავისაზე და განსხვავებულ თარიღს გვაწვდის.

უცხოურ წყაროებს აბა რა უნდა მოვკითხოთ, როდესაც თვით ქართული წყაროები არ გამოირჩევიან ერთსულოვნებით. ასე მაგალითად, ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანე აღნიშნავს, რომ თამარი გარდაიცვალა 1207 წელს; ჟამთააღმწერლის ცნობით, „რაჟამს მიიცვალა თამარ, იყო ლაშა თვრამეტისა წლისა“, მაშასადამე ეს იქნებოდა 1210 ან 1211 წელი. ხოლო თამარის პირველი ისტორიკოსის მიხედვით, თამარ მეფის გარდაცვალების თარიღი დაახლოებით 1213 წელი უნდა იყოს.

რომელი წყაროა მართალი და რომელი მცდარი, ამის გასარკვევად ამაოდ დავშვრებით. ჰეშმარიტება ჩაიკარგება ქაღალდის მთებსა და მელნის ზღვაში.

ერთი თარიღის საიდუმლოება კვლავაც საიდუმლოებად დარჩებოდა, რომ არ არსებობდეს საისტორიო მეცნიერების დამხმარე დარგი— ნუმიზმატიკა. საიდან წარმოდგება ეს სიტყვა? ბერძნულად „ნომიზმა“ (ლათინურად „ნუმიზმა“) ფულს ჰქვია. ფულის ნიშნის ანუ მონეტის შემსწავლელ მეცნიერებას ეწოდება ნუმიზმატიკა.

მონეტას ორი მხარე აქვს: შუბლი და ზურგი. შუბლზე თავსდება გამოსახულებათა ან ზედწერილთა მნიშვნელოვანი და საყურადღებო ნაწილი, ხოლო ზურგზე — მეორეხარისხოვანი ზედწერილები და გამოსახულებანი. მათი ყოველმხრივი შესწავლის შედეგად ნუმიზმატები ავსებენ ჩვენს ცოდნას იმ ეპოქის შესახებ, როდესაც გამოუშვეს ესა თუ ის მონეტა, ამდიდრებენ ჩვენს წარმოდგენას იმ ქვეყნების შესახებ, სადაც ეს მონეტა იყო მიმოქცევაში.

საყოველთაოდ არის ცნობილი ბერძენი მოქანდაკის პრაქსიტელეს ქანდაკება, რომელიც გამოსახავს ძველ ბერძენთა ვაჭრობის ღმერთს ჰერმესს ყრმა დიონისეთი მარცხენა ხელში (დიონისე ღვინისა და ვენახის ღმერთად ითვლებოდა). ჟამთა სიავემ მარჯვენა ხელი შემოამტვრია ჰერმესს. გაჩნდა კითხვა: ნეტავი რა ეჭირა მას მარჯვენა ხელში? ფიქრობდნენ, ყურძნის მტევანი ეჭირაო; მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდი იყო და ვარაუდადვე დარჩებოდა, რომ არ აღმოეჩინათ მონეტა, რომელზედაც გამოსახული იყო სწორედ ეს ქანდაკება: ჰერმესს აწეულ მარჯვენა ხელში მართლაც ყურძნის მტევანი ეჭირა და უჩვენებდა ყრმა დიონისეს.

მონეტას თავისი წვლილი შეაქვს შორეული წარსულის სურათების აღდგენისას. ასეა ყველგან, ასეა ჩვენშიც.

„ქართული ნუმიზმატიკური ძეგლები ზუსტად და პირუთვნელად ასახავს ჩვენი წინაპრების ბედ-იღბალს და ჩვენი ქვეყნის გმირულ,

რთულ თავგადასავალს“, — აღნიშნავდა ცნობილი ქართველი ნუმიზმატი დ. კაპანაძე.

ამ მხრივ განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ერთი მაგალითი, რომელსაც ხშირად იმოწმებენ.

VI საუკუნეში აღმოსავლეთი საქართველო სასანურ ირანს ემორჩილებოდა და, ბუნებრივია, რომ მიმოქცევაში იხმარებოდა სასანური მონეტა. მის შუბლზე გამოსახული იყო ირანის შაჰის ბიუსტი, ხოლო ზურგზე — ცეცხლთაყვანისმცემელ სასანელთა ემბლემა, საკურთხეველზე აგიზგიზებული ცეცხლი, რომელსაც ორი შეიარაღებული მცველი დარაჯობს. დროთა მსვლელობაში მონეტა თანდათან იცვლიდა სახეს. ირანის შაჰის გამოსახულების გვერდით ქართველ მეფეთა სახელები გაჩნდა, ხოლო საკურთხეველზე აგიზგიზებული ცეცხლის ადგილი დაიჭირა ჯვარმა (ეს ეროვნული ემბლემაც იყო ქართველებისათვის). მონეტამ ზუსტად და თანმიმდევრობით ასახა სასანურ ირანთან ბრძოლის დასაწყისიც და დასასრულიც.

რომ არ მოგვეპოვებოდეს წერილობითი წყაროები საქართველოში ხვარაზმელთა შემოსევაზე, ნუმიზმატიკური მასალა გვეტყოდა თავის სათქმელს და მიგვახვედრებდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში მომხდარ უბედურებას.

არსებობს მონეტა, რომელიც არც გარეგნულად და არც შინაარსით ქართული არ არის, მაგრამ იგი მოჭრილია თბილისის ზარაფხანაში და მასზე აღბეჭდილია სახელი ავად სახსენებელი ჯალალედინისა. მონეტის შუბლზე ვკითხულობთ: „სულტანი უზენაესი“, ხოლო ზურგზე ასეთი ზედწერილია: „განადიდოს ღმერთმან დიდება მისი, განაგრძოს ჩრდილი მისი და განამტკიცოს კეთილდღეობა მისი“.

როგორც ჩანს, თბილისის აღების შემდეგ, ხვარაზმშაჰ ჯალალედინს, სხვა ნადავლთან ერთად, ხელში ჩაუვარდა სახელმწიფო ხაზინა, რომელიც საკუთარი მონეტების მოსაჭრელად გამოიყენა (ხვარაზმელთაგან თბილისის აღებისა და მონეტის მოჭრის თარიღი ერთი და იგივეა, სახელდობრ 1226 წელი.) ჯალალედინის ბრძანებით ქართული ფულის მთელი მარაგი თბილისის ზარაფხანაში ხელახლა გადაამუშავეს, თითოეულ მონეტას ახალი სიქა დაარტყეს და ქართველ მეფეთა მონეტები გადააქციეს „უზენაესი სულტნის“ მონეტებად.

ხვარაზმშაჰმა თავისი გულის წადილი მხოლოდ მონეტაზე აისრულა. საქართველოს მეფის ქვეშევრდომთა გადაქცევა „უზენაესი სულტნის“ მონებად შეუძლებელი აღმოჩნდა. მაგრამ პირწმინდად ვერც მონეტები დაიმონა სისხლისმსმელმა გადამთიელმა. უცხო მფლობელის

საკუთრებად ქცეული, სახეშეცვლილი და ხმაჩახშობილი მონეტები მაინც ახერხებენ ყრუდ მოგვაწვდინონ ხმა და თავისი ნამდვილი წარმოშობა გვამცნონ.

დიახ, ისინი ჯიუტად ებღაუჭებიან თავის „ქართველობას". ხსენებულ მონეტებზე ჯალალედინის სიქის ქვეშ ხშირად არის შემორჩენილი ლაშა-გიორგისა ან თამარის ფულის დაუზიანებელ წარწერათა ნაწყვეტები.

„გამაჰმადიანებულ" მონეტებს არ დავიწყებიათ, თუ ვის ემსახურებოდნენ და ვის ადიდებდნენ. მძვინვარე დამპყრობელს ვერ ამოუშანთავს მათი მეხსიერებიდან ბრწყინვალე წარსული.

ქართული მონეტები ლაკონიურად მოგვითხრობენ იმ საშინელ ტრაგედიას, თავს რომ დაატყდა საქართველოს XIII საუკუნეში. ქვეყნის ბედ-იღბალთან ერთად, სულ მოკლე ხანში, მკვეთრად იცვლება მონეტის გარეგნობა და ზედწერილების შინაარსი. თუ თამარისა და ლაშა-გიორგის მონეტებზე მოთავსებული ზედწერილები გამოირჩევა ამაყი ტიტულებითა და მედიდური ეპითეტებით („მეფე მეფეთა, შვენება ქვეყნისა და სარწმუნოებისა, მესიის მახვილი..."), მათი უახლოესი მემკვიდრეების მონეტათა ზედწერილები შებღალულია დამამცირებელი ეპითეტებით (მაგალითად, „მსოფლიოს მფლობელის ყაენის მონა, დავით მეფე"), რომლებიც შეუნიღბავად და გულწრფელად ღაღადებენ აყვავებული სახელმწიფოს თავბრუდამხვევ დაქანებას ძლევამოსილების მწვერვალიდან დაკნინების უფსკრულში.

ხშირად მონეტაზე მოთავსებული ზედწერილები ისეთ ცნობებსაც შეიცავს, რაც მატიანეში არ შემონახულა. გარდა ამისა, მონეტას, როგორც წყაროს, ის უპირატესობა აქვს, რომ იგი სახელმწიფო საბუთია, მოღწეული ჩვენამდე უცვლელი სახით, ხშირ შემთხვევაში — მრავალ ეგზემპლარად. იგი არ დაუმახინჯებია გადამწერის კალამს, იგი არ არის გამსჭვალული ისტორიკოსის მიკერძოებით და დაზღვეულია მისი უნებური შეცდომებისაგან თუ შეგნებული სიყალბისაგან. მონეტა ძუნწად, მაგრამ ობიექტურად ასახავს ამა თუ იმ ისტორიულ მოვლენას.

მონეტაზე აღბეჭდილი ზედწერილის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს თარიღი, რომელიც მონეტის მოჭრის დროს მიგვითითებს. მაშასადამე, მონეტის ზედწერილები ძვირფასი მასალა ყოფილა ქრონოლოგიისათვის.

ქართველმა აღმოსავლეთმცოდნემ გ. ჯაფარიძემ ერთი თარიღის საიდუმლოების ამოსახსნელად ყურადღება მიაქცია ნუმიზმატიკურ მასალას და ახალი შუქი მოჰფინა ამ მართლაც ბურუსით მოცულ საკითხს.

მკვლევარის მიერ შესწავლილი ნუმიზმატიკური მასალა გადაჭრით უარყოფს ზოგიერთ წყაროში მოცემულ თამარის გარდაცვალების თარიღს (1207 წ.); თამარი რომ ცოცხალია 1207 წლის შემდეგაც, ამას თვალნათლივ ამტკიცებს 1210 წელს მისი სახელით მოჭრილი სპილენძის მონეტები.

მონეტის შუბლზე მოთავსებული თამარის ხელრთვის გარშემო არის ზედწერილი ქართული ასომთავრულით (დაქარაგმებულად): „სახელითა ღვთისათა იქნა ჭედაი ვერცხლისი ამის ქორონიკონსა ულ“ (ქორონიკონი ულ ანუ 430 უდრის 1210 წელს); ნუ გაგიკვირდებათ, რომ სპილენძის მონეტა მონათლულია „ვერცხლად“. ეს სიტყვა იმ ხანებში აღნიშნავდა ფულსაც.

მონეტის ზურგზე მოთავსებულია ხუთსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი: „დიდი დედოფალი, დიდება ქვეყნისა და სარწმუნოებისა, თამარ ასული გიორგისა, მესიის შემწე, ანმტკიცოს ღმერთმან ძლევანი მისი.“ გარშემო ასევე არაბულად: „ამრავლოს ღმერთმან დიდება მისი, გაახანგრძლივოს მისი მფარველობა და შემწე იყოს მისი წარმატებისა“ (ქართულ მონეტაზე არაბულ ზედწერილს იმიტომ ათავსებდნენ, რომ ეს ფული გავრცელებულიყო მთელს მაჰმადიანურ სამყაროში).

წარმოუდგენელია თამარის სახელის რაიმე მიზეზით გაჩენა 1210 წელს მოჭრილ მონეტებზე, თუკი ის 1207 წელს გარდაიცვალა.

მონეტის მოჭრის უფლება სახელმწიფოს ეკუთვნოდა. თვით საქართველოს ხელისუფლება 1210 წელს მოჭრილი თამარ მეფის მონეტაზე გვაუწყებს საუკუნეთა სიღრმიდან, რომ თამარი ნამდვილად ცოცხალია 1210 წელს.

ნუმიზმატიკური მასალის გათვალისწინებით შეიძლება დადგინდეს თამარის გარდაცვალების უტყუარი თარიღი, რადგანაც არსებობს ლაშა-გიორგის მიერ 1210 წელსვე მოჭრილი სპილენძის მონეტები.

მონეტის შუბლზე ვკითხულობთ: „გიორგი, ძე თამარისა“, გარშემო კი წერია: „სახელითა ღვთისითა იქნა ჭედაი ვერცხლისი ამის ქორონიკონსა ულ“ (ე. ი. 1210 წელს); მონეტის ზურგზე არაბული ზედწერილია: „მეფეთა მეფე, დიდება ქვეყნისა და სარწმუნოებისა, გიორგი თამარის ძე, მესიის მახვილი“.

ლაშა-გიორგის სახელითაა მოჭრილი იმავე ულ (430) ქორონიკონით დათარიღებული სხვა ტიპის მონეტაც, რომელზედაც არის მითითებული აგრეთვე ჰიჯრის (ანუ მაჰმადიანური წელთაღრიცხვის) თარიღი, სახელდობრ 606 წელი. იგი იწყება 1209 წლის 6 ივლისს და

მთავრდება 1210 წლის 24 ივნისს. მაშასადამე, ხსენებული მონეტის მოჭრის დრო 1210 წლის პირველი ნახევარი ყოფილა.

ამრიგად მოგვეპოვება 1210 წლით დათარიღებული მონეტები, როგორც თამარისა, ასევე ლაშა-გიორგისა. დედა-შვილის მონეტები წარმოადგენს დამოუკიდებელ სამონეტო ტიპებს. ერთი თამარს აცხადებს მეფეთა მეფედ, ხოლო მეორე — თამარის ძეს ლაშა-გიორგის.

იმდენად დამაჯერებლად ითვლებოდა თამარის გარდაცვალების აღიარებული თარიღი (1213 წ.), რომ ერთმა ფრიად გამოცდილმა ნუმიზმატმა ლაშა-გიორგის მონეტის საფუძველზე დაასკვნა, 1210 წელს თამარმა ძალაუფლება გადასცა თავის ვაჟიშვილს და თვითონ კი მონასტერში აღიკვეცაო!

ლაშა-გიორგის საკუთარი სახელით მონეტის მოჭრა შეეძლო სახელმწიფო გადატრიალების ანდა დედის სიკვდილის შემდეგ. თამარის ტახტიდან ჩამოგდებისა და „მონასტერში აღკვეცის“ თაობაზე არავითარი, არც სარწმუნო და არც საეჭვო საბუთი არ გაგვაჩნია. ლაშა-გიორგის მონეტის მოჭრის მიზეზად უნდა ვიგულისხმოთ მხოლოდ და მხოლოდ თამარ მეფის გარდაცვალება.

ყოველ დიდსა თუ მცირე სახელმწიფოში მმართველის პირველი საზრუნავი იყო ეხილა თავისი სახელი მონეტაზე. ფული სწრაფად ვრცელდებოდა ბაზარში, ვაჭრებს მიჰქონდათ შორეულ ქვეყნებში.

დედის გარდაცვალების შემდეგ ლაშა-გიორგიმ, სამონეტო საქმეში არსებული წესის თანახმად, დაუყოვნებლივ მოჭრა საკუთარი მონეტა, რომელიც ამცნობდა ქართულ და არაქართულ მოსახლეობას, საქართველოს სახელმწიფოს ფარგლებში და მის გარეთაც, რომ საქართველოს სამეფო ტახტზე ავიდა ახალი მონარქი.

გ. ჯაფარიძის დასკვნით, ნუმიზმატიკური მასალა თვალნათლივ და ეჭვმიუტანლად მეტყველებს, რომ თამარ მეფის გარდაცვალება და ლაშა-გიორგის გამეფება მომხდარა 1210 წლის პირველ ნახევარში.

ზემოხსენებული თარიღის უტყუარი და პირუთვნელი მოწმენი — სპილენძის მონეტები მიწაში როდი მარხია, ისინი მუზეუმშია დაცული, ნუმიზმატიკურ ნაშრომებში არიან აღწერილი. ასეთ ფასდაუდებელ მოწმეთა არაფრად ჩაგდება მხოლოდ ღალატი იქნებოდა ჭეშმარიტებისა.

ეპისტოლე ფრანგი რაინდისა

მოდიოდა მეცამეტე საუკუნე — მშფოთვარე და შემზარავი, სისხლიან-ქარიშხლიანი საუკუნე. ენით აუწერელი ვაება და გლოვა ელოდა ქვეყნიერებას. ცენტრალური აზიის სტეპებში დაბადებული წარღვნა უკვე ფეხს იდგამდა და სადაცაა წალეკავდა მთასა და ბარს, სოფელსა და ქალაქს, სასახლეებსა და ქოხებს, მდიდარს და ღარიბს, მაჰმადიანსა და ქრისტიანს, სულიერსა და უსულოს.

ველური ყიჟინითა და ფლოქვების თქარათქურით მოდიოდა მეცამეტე საუკუნე, სისხლიან-ქარიშხლიანი საუკუნე, მონღოლთა საუკუნე.

მაგრამ ცოტაოდენი დრო კიდევ დარჩენილა მონღოლებამდე და დასავლეთ ევროპას ჯერჯერობით იერუსალიმის ბედი აფიქრებს. მეოთხე ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ ვერაფერი უშველა მაჰმადიანთა მიერ დაპყრობილ „წმიდა ქალაქს“. ვენეციელთა მეცადინეობით ჯვაროსნებმა კონსტანტინოპოლის აღება არჩიეს სირია-პალესტინის მცხუნვარე მზის ქვეშ ბრძოლას. დაძაბუნებული ბიზანტია უფრო მიმზიდველი საკბილო იყო, ვიდრე აიუბიანთა ღონიერი სახელმწიფო.

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა დამთავრდა კონსტანტინოპოლში და რომის პაპი უკვე ოცნებობდა მეხუთე ლაშქრობაზე, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ იერუსალიმში უნდა დამთავრებულიყო.

ინოკენტი III, ახალგაზრდა და მგზნებარე პაპი, ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობისაკენ მოუწოდებდა დასავლეთ ევროპის მეფე-მთავრებს. იგი მოითხოვდა მათგან ენერგიული ნაბიჯების გადადგმას ქვეშევრდომთა საბრძოლო სულისკვეთების ასაღორძინებლად. რომის პაპი მთელ თავის სამწყსოს შეახსენებდა ათასობით ქრისტიანთა მწარე ხვედრს, სარკინოზთა საპყრობილეებში რომ იტანჯებოდნენ. იგი აფრთხილებდა ყველა მორწმუნეს, მაჰმადიანები მალე ქალაქ აკრასაც აიღებენ და იერუსალიმის სამეფოს ნაშთებში შეიჭრებიანო.

რომის პაპი დაუღალავად მოუწოდებდა დასავლეთ ევროპის ქალაქებსა და სოფლებს, ფეოდალებსა და გლეხებს — გამოეყოთ ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის იმდენი მეომარი, რამდენსაც კი შეძლებდნენ

და გაეღოთ სამი წლის სამყოფი მარაგი იარაღისა თუ სურსათ-სანოვაგისა. რომის პაპი მოუწოდებდა საზღვაო ქალაქებს, გაემზადებინათ ხომალდები ჯვაროსანთა გადასაყვანად დასავლეთ ევროპიდან პალესტინაში. იგი უბრძანებდა ეპისკოპოსებს, აბატებს და მთელ სამღვდელოებას, დაუყოვნებლივ დაეწესებინათ ყოველთვიური რელიგიური პროცესიები, მხურვალედ შეევედრებოდნენ უფალს, შეუნდე შენს ულირს შვილებს ყველა ცოდვა და იერუსალიმი დაგვიბრუნეო.

ტაძარში მორჩილად მუხლმოყრილი მლოცველნი სასოებით უსმენდნენ მომაჯადოებელ გალობას. ტკბილად ჟღერდა მუსიკა, მაგრამ სიტყვები იყო მწარე და ეკალივით ჩხვლეტდა მლოცველთა სმენას. ტაძრის თაღები გუგუნით იმეორებდნენ სამოცდამეცხრამეტე ფსალმუნის მოთქმა-გოდებას: „ღმერთო, შევიდეს წარმართნი სამკვიდრებელსა შენსა, და შეაგინეს ტაძარი წმიდა შენი. დაასხეს მძორები მონათა შენთა საჭმელად მფრინველთა ცისათა და ხორცნი წმიდათა შენთანი მხეცთა ქვეყანისათა. დასთხიეს სისხლი მათი ვითარცა წყალი გარემოს იერუსალემსა და არავინ იყო მფლველ მათდა. ვიქმნენით ჩვენ საყვედრელ მოძმეთა ჩვენთა, საცინელ და საიცხელ გარემოსთა ჩვენთა. ვიდრემდის უფალო განრისხნე სრულიად, და აღატყდეს ვითარცა ცეცხლი შური შენი“...

წერილს წერილზე წერდა დაუზარებელი რომის პაპი, მაგრამ ულშედეგოდ და უნაყოფოდ იხარჯებოდა მისი შთაგონებული მოწოდებანი. რომის პაპი აუწყებდა დასავლეთის ქრისტიანებს, რომ ყოველ მათგანს მიუტევებდნენ თვით უმძიმეს ცოდვებსაც კი, მიუტევებდნენ უკლებლივ ყველას, ვინც ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობის სურვილს გამოთქვამდა. მაგრამ მორწმუნენი მაინცდამაინც არ იტკივებდნენ თავს საკუთარ ცოდვებზე ფიქრით. ყოველ ეკლესიაში სალარო დაეწესებინათ ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის საჭირო თანხის შესაგროვებლად, მაგრამ ეს სალაროები დროულად ვერ ივსებოდა. საკუთარ ფულს საიმედოდ ინახავდნენ საკუთარ ცოდვებთან ერთად.

რომის პაპმა მაჰმადიან სულტნებსაც გაუგზავნა წერილები კაიროსა და დამასკოში. ამცნობდა მათ, რომ ჯვაროსნები მალე აისხამენ იარაღს ქრისტეს საფლავის სახსნელად და არწმუნებდა, გიჯობთ მშვიდობიანად დაგვითმოთო იერუსალიმი. ამავე დროს, პაპმა გაუმხილა თავის სამწყსოს ახლად „ამოხსნილი“ საიდუმლოება: ისლამი აპოკალიფსში მოხსენიებული მხეცია, მაშასადამე ექვსას სამოცდაექვსი წელიწადი უნდა იარსებოს და აქედან ექვსასმა უკვე ჩაიარაო. უეჭველია, მრავალი მისი მსმენელთაგანი გულში ფიქრობდა, თუ ეს სიტყვები ეეშმარიტებას

წარმოადგენს, კიდევ სამოცდაექვსი წელიწადი დაგვრჩენია, რომ მშვიდად და უდარდელად გავატაროთო.

ძალზე ძნელი იყო ჯვაროსნული სულის ხელახლა გაღვიძება დასავლეთში. როგორც ალი, ხმელ ჩალას რომ ააბრიალებს, მძვინვარედ იფეთქებდა ხოლმე აღტყინება და თვალის ერთ დახამხამებაში ქრებოდა იმავე ალიეთ. „წმიდა ქალაქი" იერუსალიმი ნელ-ნელა იშლებოდა ხალხის მეხსიერებაში. იგი გადაქცეულიყო ძვირფას მოგონებათა ქალაქად, რომელსაც ამშვენებდა წარსულის გმირული მითები, ბრწყინვალე სახელები გოტფრიდისა და ტანკრედისა, მაგრამ აწმყო და ლეგენდარული ქალაქი თითქოსდა სხვადასხვა ენებზე მეტყველებდნენ და ერთიმეორისა არაფერი ესმოდათ.

საეკლესიო წრეებში თანდათანობით მწიფდებოდა აზრი, რომ იერუსალიმის ქრისტიანული სამეფოს უბედურებანი და ჯვაროსნულ ლაშქრობათა მარცხი გამოწვეული იყო ქრისტეს მხედართა არცთუ უცოდველი ცხოვრებით. პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობის დროიდან დაწყებული ეკლესია გულმოდგინედ ცდილობდა ჩაენერგა ჯვაროსნებში სურვილი ცოდვათაგან განწმენდისა. რელიგიური პათოსით გამოწვეული ლაშქრობის მონაწილისათვის უპირველესი ვალდებულება უნდა ყოფილიყო მისი პირადი უმწიკვლოება. მაგრამ ეკლესია ამაოდ ფლანგავდა თავის მჭევრმეტყველებას. ათასგვარი სამარცხვინო სასჯელით ემუქრებოდნენ ცოდვილთ, მაგრამ არაფერი არ ჭრიდა. მუქარას არავინ უგდებდა ყურს. არც ამქვეყნიური სამსჯავრო აშინებდათ და არც ჯოჯოხეთში მოხვედრის საფრთხეს უწევდნენ ანგარიშს.

ხანდახან იმასაც კი ამტკიცებენ, რომ გვიანდელი ხანის ექსპედიციებში ერთ ჭეშმარიტად ღვთისმოსავ ჯვაროსანზე მოდიოდა ოთხმოცდაცხრამეტი ვაიჯვაროსანი, წამოსული ლაშქრობაში ან ბრძოლის სიყვარულით, ან თავისი ბატონის ინტერესებისათვის ანდა თავგადასავალთა საძიებლად. ზოგს სურდა თავის დაძვრენა ყმობიდან, ზოგსაც — მომაბეზრებელი ოჯახური უღლიდან. ზოგს იზიდავდა ძარცვა-გლეჯის ფართო ასპარეზი, ზოგსაც — ლაღი ცხოვრება. ერთი სიტყვით, იყო მრავალი სხვადასხვა მიზეზი ლაშქრად წასვლისა, მაგრამ ეკლესიის მესვეურთა თვალსაზრისით, არც ერთი მათგანი არ შეეფერებოდა ჯვაროსნებსა და ჯვაროსნულ იდეას. ამიტომაც მიეწერებოდა ლაშქრობათა მარცხი ღვთის განრისხებას ჯვაროსანთა ცოდვებსა და ავკაცობაზე.

შექმნილი ვითარების შედეგად რამდენიმე ხუცესმა საფრანგეთსა და გერმანიაში ახალი ქადაგება გააჩაღა. ისინი მოუწოდებდნენ ბავშვებს, შეესრულებინათ ის საპატიო მისია, რომლის შესრულება არ

ძალუძდათ მათს მამებს — გამოუსწორებელი უზნეობის გამო. ხუცესები ჰპირდებოდნენ გულუბრყვილო ბავშვებს, რომ ზღვა გადაიქცეოდა ხმელეთად, რათა ისინი ჩასულიყვნენ პალესტინაში, რომ სარკინოზებს სასწაულებრივი პანიკა შეიპყრობდა ბავშვების ლაშქრის დანახვაზე, რომ უფალი მხოლოდ უმანკო ბავშვთა ხელით განახორციელებდა დასავლეთის ქრისტიანთა უწმინდეს მიზანს და იერუსალიმიდან განიდევნებოდნენ წარმართნი.

ათასობით ბავშვი გამოეხმაურა მოწოდებას. ამბობენ, რომ მათი რიცხვი ორმოცდაათი ათასს აღწევდა. ისინი გატაცებით უსმენდნენ ხუცესთა მგზნებარე ქადაგებას, სჯეროდათ მათი ცრუ სასწაულები, მათი მისტიკური ხილვანი და მათი ოპტიმისტური წინასწარმეტყველებანი.

და დაიძრნენ აურაცხელი გოგო-ბიჭები ხმელთაშუა ზღვისაკენ. მარსელისა და გენუის გზები სავსე იყო „ჯვაროსანი“ ბავშვებით. ისინი გალობდნენ ჰიმნებს და როდესაც ხალხი ეკითხებოდა მათ, საით გაგიწევიათო, თამამად და რიხიანად უპასუხებდნენ, იერუსალიმს მივდივართ, ქრისტეს საფლავი უნდა ვიხსნათო.

მათი რიცხვი ყოველ სოფელსა და ქალაქში იზრდებოდა. სასოწარკვეთილი მშობლები ატუსაღებდნენ შვილებს, ისინი მაინც ახერხებდნენ გაქცევას. ბავშვებს არა ჰქონდათ ფული, არ გააჩნდათ სურსათ-სანოვაგე, არ ჰყავდათ წინამძღოლი. ისინი თავს ირჩენდნენ მოწყალებით და მართლაც რომ ღვთის ანაბარად დარჩენილნი ჯიუტად აგრძელებდნენ გზას. ბავშვთა ლაშქარს კვალდაკვალ მისდევდა მღვრიე მდინარე სინდისგარეცხილი ადამიანებისა, რომლებიც სვავებივით ჩნდებიან ყოველგვარი ლაშქრის ზურგში. ურცხვი ნაძირალები ძარცვავდნენ და რყვნიდნენ ბიჭებსა და გოგონებს, და სანამ ხმელთაშუა ზღვას მიაღწევდა პატარა „ჯვაროსანთა“ ლაშქარი, მრავალთა და მრავალთა უბიწოება სამუდამოდ გამქრალიყო.

ორი მთავარი ნაკადი მიედინებოდა ხმელთაშუა ზღვისაკენ. პირველმა გაიარა გერმანია, გადალახა ალპები და გენუის მიმართულებით აიღო გეზი. გზაში ბევრჯერ გაძარცვეს ისინი და წაართვეს მოსახლეობისაგან მიღებული საჩუქრები. სიცხე და შიმშილი უმოწყალოდ ათხელებდა უჩვეულო ჯვაროსანთა რიგებს. მრავალი მათგანი დაიღუპა, მრავალმა გზიდან გადაუხვია. როდესაც ჩააღწიეს იტალიას, ისინი მიმოიფანტნენ საჭმელ-სასმელის საძიებლად.

საბოლოოდ გენუაში ჩავიდა მხოლოდ შვიდი ათასი ბავშვი. ისინი რამდენიმე დღის განმავლობაში ელოდნენ დაპირებულ სასწაულს. გადაჰყურებდნენ ხმელთაშუა ზღვას და სულგანაბულნი ფიქრობდნენ,

აი ახლა განიპობა წყალი და გზას მოგვცემსო. მაგრამ სასწაული, რა-საკვირველია, არ მომხდარა. ზღვა რჩებოდა ზღვად. წყალი არ განპობილა. ხოლო სვლა „ზღვასა ზედა“, მიუხედავად დიდი რწმენისა, ბავშვებს არ ძალუძდათ. ისინი ვერ გასცდნენ იტალიას. ჯვაროსან ბავშვთა მცირე ნაწილი, წარმოშობით დიდგვაროვანთა წრიდან, გენუის წარჩინებულმა მოქალაქეებმა წაიყვანეს საკუთარ ოჯახებში. დანარჩენნი, იმედგაცრუებულნი და გულგატეხილნი, გაუდგნენ გზას შინისაკენ. ბრუნდებოდნენ ფეხშიშველნი და ძონძებში გახვეულნი. მათ აღარავინ ეგებებოდა ზარ-ზეიმით. პირიქით, მასხრად იგდებდნენ და დასცინოდნენ მშრალზე დარჩენილ „ჯვაროსნებს“. საჩუქრებს ვინ ჩივის, ლუკმა-პური ენატრებოდათ და მშიერ-მწყურვალნი ძლივსღა მილასლასებდნენ გრძელ გზაზე.

ასეთი იყო გერმანელ ბავშვთა ლაშქრობის დასასრული. მაგრამ ფრანგებს კიდევ უფრო უარესი დღე დაადგათ. არც ერთი მათგანი არ დაბრუნებულა სამშობლოში.

მარსელში ჩასვლისას მათი რიგები ისევე შეთხელებული იყო, როგორც გერმანელებისა. ისინიც, გერმანელ ბავშვთა მსგავსად, იმედგაცრუებულნი დარჩნენ. არც მარსელში მომხდარა სასწაული. ხმელთაშუა ზღვას ფიქრადაც არ მოსვლია ხმელეთად გადაქცევა. ბეჯითი ლოცვა და გალობა ვერ შეამოკლებდა შორეული პალესტინის გზას. ჯვაროსან ბავშვებსა და საოცნებო ქვეყანას შორის მრისხანე ზღვა გადაშლილიყო. ალბათ ფრანგ ბავშვებსაც უკან გაბრუნება ეწერათ, მაგრამ უეცრად ბედმა გაუღიმა გულგატეხილებს. თითქოსდა სასწაულის სხივი აელვარდა უიმედობის სიბნელეში. გამოჩნდა ორი ვაჭარი, რომლებიც აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოღვაწეობდნენ და საკუთარი ხელისგულივით იცოდნენ იქაურობა. მედიდურად იდგნენ მათი ხომალდები ნავსადგურში. ვაჭრები წუთითაც არ შეყოყმანებულან, მყისვე დაჰპირდნენ ბავშვებს უფასოდ წაყვანას პალესტინაში. სამაგიეროს უფალი გადაგვიხდისო, ასე განუცხადეს მათ ღვთისმოსავ ბავშვებს. ისინიც, რა თქმა უნდა, სიხარულითა და აღფრთოვანებით შეხვდნენ ესოდენ მომხიბლავ წინადადებას. მოულოდნელი წარმატება მართლაც რომ უფლის წყალობას ჰგავდა. კიდევ უფრო მტკიცედ იწამეს თავისი ზეშთაგონებული მისია, ჩვენს ჯვაროსნულ ლაშქრობას ნამდვილად მამაზეციერი დაჰკანკალებსო.

და აი, მარსელის ნავსადგურიდან ერთმანეთს მიჰყვა პატარა ჯვაროსნებით სავსე შვიდი ხომალდი. ბავშვები შეუსვენებლივ გალობდნენ ჰიმნებს და ამაყად აფრიალებდნენ პაწია დროშებს.

ხომალდები აღმოსავლეთისაკენ მიცურავდნენ. ცხადია, ბავშვებმა არ იცოდნენ, რომ ამ ორი „ქველმოქმედი“ ვაჭრის მთავარი საქმიანობა იყო ქრისტიანი ბავშვების მოტაცება და გაყიდვა ეგვიპტეში, ქალაქ ალექსანდრიის ბაზარზე. ახლა კი არც დასჭირვებიათ მოტაცება, მზამზარეულად ჩაუვარდათ ხელში უამრავი ბავშვი. გზაში ორი ხომალდი ზღვამ ჩაყლაპა, მაგრამ ვაჭრები მაინც უდიდეს მოგებას ნახავდნენ. ხუთი ხომალდი ჩაიყვანეს ალექსანდრიაში და მაჰმადიანებს მამასისხლად მიჰყიდეს საფრანგეთში მუქთად ნაშოვნი ბავშვები.

რა აღწერს ასე უნამუსოდ გაცრუებული პატარა რაინდების სასოწარკვეთას!

ორმოცი ყმაწვილი თვით ეგვიპტის სულტანმა შეიძინა, რათა საგანგებოდ გაეწვრთნა ისინი და რჩეული მეომრებით შეევსო თავისი პირადი გვარდია.

ამიერიდან ისინი უნდა აღეზარდათ მაჰმადიან მეომრებად და იერუსალიმის გათავისუფლების მიზნით სამშობლოდან წამოსულნი სულ მოკლე ხანში თვითონვე თავგანწირვით დაიცავდნენ იმავე იერუსალიმს მაჰმადიანთა მხარდამხარ და ქრისტეს საფლავის სახსნელად ამხედრებულ ევროპელ მოძმეთა სისხლს წარბშეუხრელად დაღვრიდნენ...

პატარა ჯვაროსნები ურცხვად მიჰყიდეს მაჰმადიანებს.

ასე დამთავრდა უჩვეულო ჯვაროსნული ლაშქრობა. პირველი და უკანასკნელი იყო იგი — ბავშვთა ჯვაროსნული ლაშქრობა (თუკი ლაშქრობა, და თანაც ჯვაროსნული, ეთქმის ამ გაუგონარ ტრაგიკომედიას).

...ჯვაროსანთა გაჭირვება სირია-პალესტინაში ქრონიკულ ხასიათს იღებდა. ბედმა თითქოსდა სამარადისოდ შეაქცია ზურგი ქრისტეს მხედრებს. იერუსალიმის სამეფო თვით იერუსალიმის გარეშე იყო დარჩენილი და ფაქტიურად ზღვის სანაპიროსღა შეიცავდა. ჯვაროსანთა სამხედრო ახალშენებსა და ციხე-ქალაქებს გარდუვალი საფრთხე ემუქრებოდა. სალადინის დაწყებული საქმე, გადასული მის მემკვიდრეთა ხელში, მოთმინებით ელოდა ღირსეულ დაგვირგვინებას. ბევრი აღარაფერი აკლდა ჯვაროსანთა განდევნას სირია-პალესტინიდან.

რომის პაპი განაგრძობდა ქადაგებებსა და მოწოდებებს. ვის უნდა გაეწვდინა შემწეობის ხელი სირია-პალესტინაში უსასოოდ დარჩენილ ჯვაროსანთათვის? **უფალსა თუ დასავლეთ ევროპას?** მაგრამ უფალი ძალზე შორს იყო ცოდვილი მიწიდან და არც ევროპელი მოძმენი ჩქარობდნენ იარაღის ასხმას.

ვითარება დასავლეთ ევროპაში ხელსაყრელი არ იყო ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის. საფრანგეთი და ინგლისი ერთმანეთს ედავებოდნენ

მიწებს. გერმანიაში ბრძოლა მიმდინარეობდა სამეფო ტახტის დასაჭერად.

იმედი იბადებოდა და მაშინვე კვდებოდა.

თითქოსდა სამუდამოდ გაეწირა განგებას ჯვაროსანთა ოცნება იერუსალიმზე.

ჯვარცმულის საფლავი რჩებოდა მაჰმადიანთა ხელში.

იბადებოდა იმედები და უმალვე კვდებოდა.

და ერთ მშვენიერ დღეს საფრანგეთში, ქალაქ ბეზანსონის არქიეპისკოპოსს ზღვის გაღმიდან მოუვიდა არაჩვეულებრივი ეპისტოლე, ლათინურ ენაზე შედგენილი ნაცნობი ფრანგი რაინდის მიერ:

„ქრისტეს მიერ სასიქადულო მამას და პატრონსა საყვარელსა ამედეს, ღვთის განგებით ბეზანსონელ არქიეპისკოპოსს, გ. დე ბუა, მდაბალი მხედარი, ამენ. ვიცი ჩემი კეთილდღეობა თქვენთვის სასიხარულოა, ამისათვის საცნობელ იყოს თქვენდა, რომ ნებითა ღვთისითა, მე და მეუღლე ჩემი ჯანმრთელად და უვნებლად ვიმყოფებით.

აღთქმის ქვეყნისა და სხვა ირგვლივ მდებარე ადგილთ ამბავთაგან შემდეგი განვიზრახე მოკლედ აღმენიშნა — სულ თუ არა, ზოგიერთი რამ მაინც, რაც უფრო საყურადღებოდ ჩანს. პირველად საცნაურ იყოს თქვენდა, რომ იერუსალიმის სამეფოს ზავი აქვს სარკინოზებთან; ანტიოქიის სამთავროსაც, რომელმან ურიცხვი დევნა განიცადა ხან ბაბილონის სულტნისაგან, ხან სომხეთის მეფისაგან, ხანგრძლივი დაზავება აქვს ზემოთქმულ სულტანთან.

აწ ისმინეთ სხვა რამ საკვირველი და საყურადღებო. ამბად მივიღე, და საქმის სიჭეშმარიტე სანდო მოციქულთაგან გავიგეთ, რომ ივერიითგან ვინმე ქრისტეანენი, გეორგიანებად წოდებულნი, ურიცხვი მხედრობით და ქვეითი ჯარით ღვთის აღმაფრთოვანებელ დახმარებით ძალითა ფრიად აღჭურვილით, ურწმუნო წარმართთა წინააღმდეგ სწრაფად აღდგნენ და აიღეს რა უკვე სამასი ციხე და ცხრა დიდი ქალაქი, მაგარნი დაიპყრნეს, ხოლო სუსტნი ნაცარტუტად აქციეს. აღნიშნულ ქალაქთაგან ერთი, ევფრატზე მდებარე, ყველა წარმართთა ქალაქთაგან წარჩინებული ყოფილა და დიდი. იმ ქალაქის პატრონი ბაბილონის სულტნის შვილი იყო; და ზემოთ ნათქვამ ქრისტიანთაგან ტყვედ ქმნილს, თავი მოეკვეთა, თუმცა უზომო ოქროს განძის მიცემა აღუთქვა.

კერძოდ რაღა მოგახსენოთ? ზემო აღნიშნულნი წმიდა იერუსალიმის მიწის სახსნელად მოვლენ და მთელ საწარმართოს დაიმორჩილებენ. მეფე მათი წარჩინებული თექვსმეტი წლისაა, ალექსანდრეს

ბადალი ძალით და სიკეთით, თუმცა არა სარწმუნოებით. ჭაბუკი ესე დედის მისის დედოფლის უძლიერესის თამარის ძვლებს თან ატარებს, რომელმაც, სანამ ცოცხლობდა, იერუსალიმად წასვლის აღთქმა დასდვა, და შვილსა სთხოვა, თუ მიიცვალებოდა, ძვლები მისი უფლის საფლავთან წაესვენებინათ, მან კი დედის თხოვნათა ყურადმღებელმა და დედის აღთქმის შესრულების მსურველმა, დააპირა მისი (გვამის) წმიდა ქალაქში წამოღება წარმართთა ნებით თუ უნებლიედ"... (დე ბუას წერილის ლათინური დედანი ინახება პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში. იგი გამოაქვეყნა გერმანელმა მეცნიერმა რ. რორიხტმა. ქართულ ენაზე თარგმნა ზ. ავალიშვილმა).

ქართველთა რომელი ომი არის ნაგულისხმევი ფრანგი რაინდის დაუთარიღებელ ეპისტოლეში?

ალბათ ასეთი კითხვა გაუჩნდება ქართველ მკითხველს უპირველეს ყოვლისა. ამ კითხვაზე ზუსტი პასუხის გასაცემად აუცილებელია დე ბუას წერილში მოცემული ინფორმაციის დეტალური ანალიზი.

დადგენილია, რომ წერილის ადრესატი — ამედე დე ტრემლე ბეზანსონის არქიეპისკოპოსად იყო 1195-1220 წლებში (სხვა ცნობის თანახმად: 1208-1220 წლებში).

წერილის ევროპელი გამომცემლები არ განმარტავენ „ბაბილონის სულტნის" მნიშვნელობას, როგორც საკმაოდ ცნობილს დასავლეთის ლიტერატურაში. შუა საუკუნეთა ევროპულ წყაროებში „ბაბილონი" ეწოდება კაიროს, აიუბიანთა სახელმწიფოს სატახტო ქალაქს და ამიტომაც „ბაბილონის სულტნებად" მოიხსენიებენ აიუბიან სულტნებს. ამ ტერმინის პოპულარობას მეტყველებს ის ფაქტი, რომ „სალადინი, სულტანი ბაბილონისა" გვხვდება ჯოვანი ბოკაჩოს „დეკამერონის" ფურცლებზე (მეათე დღე, ამბავი მეცხრე).

რაც შეეხება წერილში მოხსენიებულ „ბაბილონის სულტანს", იგი არის სახელგანთქმული სალადინის ძმა და მემკვიდრე ალ-ადილი, რომელიც აიუბიანთა ტახტზე იჯდა 1200-1218 წლებში.

ფრანგი რაინდი თავის წერილში აღნიშნავს, რომ იერუსალიმის სამეფოს ზავი ჰქონდა სარკინოზებთან. XIII საუკუნეში აიუბიანთა სახელმწიფოსა და იერუსალიმის ჯვაროსანთა სამეფოს შორის ორჯერ დაიდო ექვსწლიანი ზავი. პირველად ეს მოხდა 1204 წელს, ხოლო მეორედ — 1211 წელს.

წერილში ნახსენებია აგრეთვე ანტიოქიის სამთავროს ზავი „ბაბილონის სულტანთან". ამის გარკვევა არ წარმოადგენს სიძნელეს, ვინაიდან ანტიოქიის ჯვაროსნებს ალ-ადილთან ჰქონდათ ერთადერთი და

ხანმოკლე შეტაკება, რომელიც დამთავრდა ზავით 1207 წლის ზაფხულში.

გაცილებით სერიოზული და ხანგრძლივი კონფლიქტი არსებობდა ანტიოქიის სამთავროსა და კილიკიის სომხეთს შორის. მართლაც რომ ურიცხვი დევნა განიცადა ანტიოქიამ კილიკიის სომეხთა მეფისაგან, როგორც გვაუწყებს დე ბუა.

ხსენებული კონფლიქტი წარმოქმნა მემკვიდრეობის საკითხმა.

1200 წელს მოულოდნელად განუტევა სული ანტიოქიის მთავრის ბოემუნდ III-ის უფროსმა ვაჟიშვილმა რაიმონმა. ცოტა ხნის შემდეგ გარდაიცვალა თვით მთავარიც. ტახტის კანონიერ მემკვიდრედ დარჩა ძე რაიმონისა, სახელად რუბენი, რომელიც იზრდებოდა კილიკიის მეფის კარზე (რაიმონს ცოლად ჰყავდა კილიკიის სომეხთა მეფის ლეონ II-ის ძმისწული, სახელად ალისა).

მაგრამ ანტიოქიის მთავრის ტახტზე დამკვიდრდა რაიმონის უმცროსი ძმა ბოემუნდ IV, გრაფი ტრიპოლისა.

ლეონ II სასწრაფოდ დაიძრა ანტიოქიისაკენ მცირეწლოვანი რუბენის უფლებათა აღსადგენად. აღმოჩნდა, რომ ბოემუნდს უკვე მტკიცედ ეჭირა ქალაქი და ლეონი უკან გაბრუნდა კილიკიაში, რათა საფუძვლიანად გამზადებულიყო ომისათვის.

1203 წელს იწყება დაძაბული ბრძოლა ანტიოქიის სამთავროსა და კილიკიის სამეფოს შორის.

ლეონის მხარეზე არიან ჰოსპიტალიერთა ორდენის ბერები, ბოემუნდს მხარს უჭერენ ტამპლიერები.

ბოემუნდის ყველაზე ერთგული მოკავშირე გახდა ალეპოს სულტანი ალ-ზაჰირი, ძე სალადინისა. მას ხელს აძლევდა ანტიოქიასთან კავშირი, რადგანაც აშინებდა კილიკიის გაძლიერება. გარდა ამისა, ალ-ზაჰირი ყოველთვის გაფაციცებით ეძებდა თავისი ბიძის ალ-ადილის პოტენციურ მეტოქეს (სხვათა შორის, ხსენებულ ალეპოს სულტანს მიმოწერა ჰქონდა გაჩაღებული რომის პაპთან და მეგობრობდა ვენეციელებს).

1206 წლის გაზაფხულზე ალ-ზაჰირმა ანტიოქიის სამთავროს ჯვაროსანთა ენერგიული დახმარებით დაამარცხა ლეონი. დადებული იქნა რვაწლიანი ზავი.

1208 წლის ზაფხულში ამბოხებამ იფეთქა ანტიოქიაში. რაინდთა უმრავლესობა და ჰოსპიტალიერები (ლათინთა პატრიარქის ჩაგონებით) აუჯანყდნენ ბოემუნდს. ამავე დროს ლეონი და რუბენი გაიჭრნენ ანტიოქიისაკენ, აიღეს ქალაქი და წმ. პეტრეს ტაძარში ლათინთა პატრი-

არქმა ერთგულება შეჰფიცა რუბენს და საზეიმო ვითარებაში გამოაცხადა იგი ანტიოქიის მთავრად.

მაგრამ გამარჯვებულთა ტრიუმფი ეფემერული გამოდგა.

ბოემუნდი თავის ერთგულ ტამპლიერებთან ერთად ჩაკეტილი იყო ანტიოქიის ციხე-სიმაგრეში. მეოთხე დღეს მან მოულოდნელად დატოვა ციხე, ძლიერი იერიში მიიტანა მტერზე და განდევნა ქალაქიდან რუბენის მომხრენი. კილიკიელებს მაინცდამაინც დიდი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ, ვინაიდან ისინი შიშობდნენ, ბოემუნდსა და ალ-ზაჰირს შუა არ მოვექცეთო. მართლაც, ანტიოქიის მთავრის ერთგული მოკავშირე მაჰმადიანი სულტანი, ძე სახელოვანი სალადინისა, უკვე უახლოვდებოდა ანტიოქიას ბოემუნდის დასახმარებლად.

ასე დაკარგა რუბენმა თითქოსდა უკვე დაპყრობილი ანტიოქია, მაგრამ საბოლოო გამარჯვების იმედი არ დაუკარგავს და ხელი არ აუღია ბრძოლაზე. ბოემუნდს კვლავ საფრთხე ემუქრებოდა და ამან აიძულა ალ-ზაჰირი მომდევნო წელს თავს დასხმოდა კილიკიას. ლეონმა შუამავლობა სთხოვა ალ-ადილს. „ბაბილონის სულტანმა" ყურად იღო თხოვნა და ჩაერია საქმეში.

1209 წელს კიდევ ერთხელ დაზავდნენ ალ-ზაჰირი და ლეონი. კილიკიის სომეხთა მეფემ გააუქმა თავისი პრეტენზიები ანტიოქიის სამთავროზე და პირობა დადო, რომ აღარ შეუტევდა ანტიოქიას. და მართლაც, 1216 წლამდე ეს პირობა არ დაურღვევია. ანტიოქიაში მშვიდობამ დაისადგურა...

ამგვარად, ფრანგი რაინდის ეპისტოლეში ორიოდე სიტყვით არის გადმოცემული სირია-პალესტინის მნიშვნელოვანი მოვლენები ანუ „ადგილობრივი ინფორმაცია", მაგრამ ძირითადი აქცენტი გადატანილია „გარეშე ინფორმაციაზე", რომელიც ეხება საქართველოს.

ქართველები ეომებიან „ბაბილონის" სულტნის ძეს (ე. ი. აიუბიან უფლისწულს), რომელსაც ეკუთვნის „ქალაქი, ევფრატზე მდებარე". თუმცა არაა მითითებული ქალაქის სახელწოდება, მიუხედავად ამისა, დე ბუას მინიშნება ადვილი მისახვედრია, ვინაიდან საქართველოსა და აიუბიანთა უშუალო შეხების ერთადერთი წერტილი იყო ხლათის ქვეყანა და მეტოქეობის მთავარი ობიექტი — თავად ხლათი. სხვა ასპარეზი კონფლიქტისა ამ ორ სახელმწიფოს შორის ისტორიამ არ იცის.

შეეძლო თუ არა დე ბუას მოეხსენებინა ხლათი, როგორც „ქალაქი ევფრატზე მდებარე"?

ცნობილია, რომ მდ. ევფრატი სათავეს იღებს არზრუმის მიდამო-

ებში, მაგრამ არსებობს მეორე ევფრატიც, რომელსაც ფრანგი მეცნიერის სენ-მარტენის სიტყვით თურქები უწოდებენ მურად-ჩაის, ხოლო სომხები თვლიან „ჭეშმარიტ ევფრატად“. სენ-მარტენი აღნიშნავს, რომ ევფრატი ანუ მურად-ჩაი მიედინება სომხეთის შუაგულიდან დასავლეთისაკენ და ერთვის არზრუმიდან მომავალ ევფრატს. დღევანდელი მურად-სუ ისტორიულ რუკებზე აღნიშნულია როგორც აღმოსავლეთი ევფრატი. სწორედ ეს დიდი მდინარე, რომელსაც ჭეშმარიტ ევფრატს უწოდებენ სომხები, ჩაივლის ქალაქ ხლათის სიახლოვეს. ადვილი დასაშვებია, რომ მისთვის ცნობილ მდინარეზე მდებარედ მიეჩნია ფრანგ რაინდს არანაკლებ ცნობილი ქალაქი.

შეესაბამება თუ არა ხლათს დე ბუას სიტყვები: „ყველა წარმართთა ქალაქთაგან წარჩინებული ყოფილა და დიდი“?

იაკუთი წერს, რომ ხლათი იყო ცნობილი და აყვავებული ქალაქი.

XIII საუკუნის სპარსული გეოგრაფიული თხზულების მიხედვით, ხლათში მრავლად მოიპოვებოდა ბაზრები, სადაც თავს იყრიდა სხვადასხვა საქონელი მთელი მსოფლიოდან.

იმავე საუკუნის დამლევს აბულ-ფიდა აყვავებულ ქალაქად მოიხსენიებდა ხლათს და უდარებდა თვით დამასკოს.

გარდა ამისა, თუ გავითვალისწინებთ რაოდენ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ამ ქალაქს აიუბიანები ჯერ კიდევ მათი ფუძემდებლის სახელგანთქმულ სულტან სალადინის დროიდან, ადვილი საფიქრებელია, რომ სირია-პალესტინიდან დაშორებულ ხლათს ასეთივე შეფასება დაემსახურებინა ჯვაროსანთა შორის.

არაბულ წყაროებში აღნიშნულია სალადინის „ლტოლვა“ ხლათის დასაპყრობად, აგრეთვე ორი წარუმატებელი გალაშქრება ხლათისაკენ (ერთი მათგანი — თვით სალადინის სარდლობით).

აიუბიანთა გარდა აზერბაიჯანის ათაბაგთა და რუმის სულტანთა თვალიც იყო მიპყრობილი ხლათზე, რომელიც მესოპოტამიასა და არაქსის ველს შორის კომუნიკაციების ხაზზე მდებარე საკვანძო პუნქტს წარმოადგენდა.

იბნ ალ-ასირი გადმოგვცემს: სანამ ავად გახდებოდა, 1193 წელს სალადინმა იხმო თავისი ძმა ალ-ადილი და რჩევა ჰკითხა: „ჩვენ გავანადგურეთ ფრანკები და აღარავინ არის ამ ქვეყანაში (იგულისხმება სირია-პალესტინა), ვისაც შეეძლოს მისი დაპყრობა. ახლა რომელ მხარეს გავწიოთ?“ ალ-ადილმა ურჩია ლაშქრობა ხლათზე. მაშინ სალადინმა უბრძანა: „წაიყვანე ჩემი შვილი და ლაშქრის ნაწილი. დაიძარ ხლათისაკენ, ბოლოს მოვუღებთ რუმს და მეც თქვენთან მოვალ. ხლა-

თიდან შევიჭრებით აზერბაიჯანში, მივაღწევთ სპარსთა ქვეყანას და იქ არავინ არის, რომ შეძლოს ჩვენი მოგერიება.“

თვალნათლივ ჩანს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ხლათის აღებას აიუბიანთა აგრესიულ გეგმებში. მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობის მარცხისა და სელჩუკიანი სულტან-ათაბაგების დასუსტების შედეგად მცირე აზიაში, სომხეთსა და ირანში შეიქმნა ერთობ ხელსაყრელი ვითარება სალადინისათვის ჩამოთვლილი ქვეყნების დასაპყრობად.

სალადინს არ დასცალდა თავისი მიზნების განხორციელება, მაგრამ ექსპანსიას ხლათისაკენ განაგრძობენ მისი მემკვიდრეები და საბოლოოდ წარმატებას აღწევს სალადინის ძმისწული ალ-აუჰადი, გამგებელი მაიაფარიკინისა. ხლათის დაუფლებაში ალ-აუჰადს აქტიურ დახმარებას უწევდნენ მისი ძმა ალ-აშრაფი და მამა — თვით აიუბიანი სულტანი ალ-ადილი.

ზემოთ მოტანილი ფაქტები აიუბიანთა მისწრაფებისა, დაეპყროთ ხლათი, ცხადად ამტკიცებს მის მნიშვნელობას და გვაფიქრებინებს, რომ ფრანგი რაინდის წერილში აღნიშნული ქალაქი სწორედ ხლათი უნდა იყოს.

ალ-აუჰადი ხლათს დაეპატრონა 604 (1207/8) წელს.

საქართველოს სამეფოს გაცილებით სერიოზული და საშიში მეტოქე გამოუჩნდა. მიუხედავად ამისა, არ შეწყვეტილა XIII საუკუნის დამდეგიდან დაწყებული ომები ხლათის ქვეყნისა და მეზობელი სომხური ტერიტორიების შემომტკიცებისათვის.

თავის მხრივ, აიუბიანთა სახელმწიფოს ფხიზლად ეჭირა თვალი ხლათზე, ხელიდან რომ არ გამოსცლოდა ხანგრძლივი ლტოლვისა და ბრძოლის შედეგად აღებული ქალაქი.

თვით აიუბიანი სულტნის ალ-ადილის მოღვაწეობის მთავარ ასპარეზს სირია-პალესტინასთან ერთად წარმოადგენდა მესოპოტამია, სადაც მის შვილებს კონფლიქტი ჰქონდათ საქართველოსთანაც, ხლათში ალ-აუჰადის გაბატონების შედეგად.

ქართველთა თავდასხმები ხლათის ქვეყანაზე გრძელდებოდა. იბნ ალ-ასირის ცნობით 605 (1208/9) წელს ქართველებმა აიღეს ქალაქი არჭეში და ააოხრეს. ალ-აუჰადი ხლათში იყო დიდი ლაშქრით, მაგრამ ვერ გაბედა გამოსვლა მტრის წინააღმდეგ და ქართველები დაბრუნდნენ თავის ქვეყანაში მშვიდობით და უვნებლად.

ალ-აუჰადი დაჟინებით ითხოვდა მამისაგან დახმარებას ქართველების წინააღმდეგ საბრძოლველად. ალ-ადილმა გადაწყვიტა ჩარევა და

დაიძრა თავის ქვეშევრდომთა გაერთიანებული ლაშქრით ხლათისაკენ 1209 წლის ზაფხულში, მაგრამ მესოპოტამიის მაჰმადიან მფლობელებთან ურთიერთობის მოწესრიგებამ დააყოვნა, ალყა შემოარტყა ქალაქ სინჯარს და ხლათამდე არ მიუღწევია. ქართველებსაც უკვე მიეტოვებინათ ხლათის ქვეყანა.

ბრძოლას ხლათისათვის საკმაო გამოხმაურება უნდა ჰქონოდა სირია-პალესტინის ჯვაროსნებში, ვინაიდან მათ წინაშე იშლებოდა ძიმზიდველი პერსპექტივა: აიუბიანთა ძალების დაქსაქსვა და საკუთარი პოზიციების განმტკიცება იერუსალიმისათვის ბრძოლაში. ალ-ადილის წინაშე დგებოდა ორ ფრონტზე ომის ერთობ რთული პრობლემა.

საქართველოსა და აიუბიანთა შორის კონფლიქტის კულმინაციურ შომენტს წარმოადგენს ქართველთა მორიგი ლაშქრობა ხლათის ქვეყანაში და საკუთრივ ხლათის გარემოცვა, რაც სათანადოდ აისახა თითქმის ყველა თანადროულ არაბულ წყაროში. იგივე ეპიზოდი უნდა იყოს ასახული დე ბუას წერილშიც.

არაბული წყაროების თანახმად, ხლათის გარემოცვის უტყუარ თარიღს წარმოადგენს 607 (1210/11) წელი.

უნდა ითქვას, რომ ხლათის გარემოცვის შედეგები ჯეროვნად არ არის შესწავლილი. ამას ამტკიცებს ზოგიერთი მოსაზრება, გამოთქმული უცხოელ მკვლევართა მიერ. ასე მაგალითად, ჰ. გიბი წერს: „ქართველები სასტიკად დაამარცხა (1210 წ.) ალ-აუჰადმა და აიძულა დაედოთ ოცდაათწლიანი ზავი". შეუძლებელია ვილაპარაკოთ სასტიკ დამარცხებაზე, როდესაც ყველა წყარო ერთხმად გვაუწყებს, რომ ალყაშემორტყმული ხლათი ქართველთა ხელში გადასვლას გადაურჩა მხოლოდ და მხოლოდ იმის გამო, რომ ქართული მხედრობის სარდალი ივანე მხარგრძელი, ცნობილი ორიენტალისტის ვ. მინორსკის გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, „მოულოდნელად შეიქნა მსხვერპლი თავისი უანგარიშო მამაცობისა".

XIII საუკუნის არაბი ისტორიკოსი იბნ ვასილი მოგვითხრობს: „ქართველები გაემართნენ ხლათის წინააღმდეგ და ალყა შემოარტყეს მას... ივანემ, ქართველთა მალიქმა, დალია ღვინო და აცდუნა იგი სიმთვრალემ ამხედრებულიყო და წასულიყო ხლათისაკენ ოცი მხედრის თანხლებით. ცხენმა გადმოაგდო ძირს იგი და დაატყვევეს მუსლიმებმა თანამებრძოლებთან ერთად და მიჰგვარეს ალ-მალიქ ალ-აუჰადს".

ეს ამბავი მომხდარა 1210 წლის 10 ოქტომბერს.

ივანე მხარგრძელის დატყვევება იყო ძლევამოსილი სამხედრო კამპანიის მარცხიანი ფინალი, რომელმაც მკვეთრად შეატრიალა ხლათის

ბედი და დაპყრობას გადაარჩინა ქალაქი. ქართველებს ხელიდან გაუსხლტათ გამარჯვება, მაგრამ დამარცხებაზე, და მით უმეტეს სასტიკ დამარცხებაზე, ლაპარაკიც ზედმეტია.

კირაკოზ განძაკელი მოგვითხრობს, რომ ხლათელებმა ივანეს შეპყრობა ამცნეს სულტანს (ე. ი. ალ-ადილს), რომელმაც დიდი კმაყოფილება გამოთქვა და ბრძანა, მასთან ჩაეყვანათ ტყვე. როდესაც ეს ამბავი შეიტყო საქართველოს ამირსპასალარმა ზაქარია მხარგრძელმა, ხლათელებს მუქარა შეუთვალა: გამოუშვით ჩემი ძმა, თორემ დაღუპვა არ აგცდებათ, თქვენი ქვეყნის მიწას საქართველოში წავაღებინებ და აქაურობას გავაუდაბურებო. შეშინებულ ხლათელებს აღარ გაუგზავნიათ ივანე აიუბიან სულტანთან.

ივანემ გაათავისუფლა ხუთი ათასი მაჰმადიანი ტყვე, დაუბრუნა ალ-აუჰადს მრავალი ციხე, გადაუხადა ასი ათასი დინარი და შეჰპირდა, რომ ცოლად მიათხოვებდა თავის ასულს. და ბოლოს, დაიდო ოცდაათწლიანი ზავი.

ხუთი ათასი ტყვისა და მრავალი ციხის დაბრუნება იმას მეტყველებს, რომ სანამ ხლათს ალყაში მოაქცევდნენ, ქართველებს სერიოზული წარმატება მოუპოვებიათ.

კირაკოზ განძაკელი არაბულ წყაროებში მოხსენიებული საზავო პირობებიდან აღნიშნავს ხლათის მფლობელის დაქორწინებას ივანე მხარგრძელის ასულზე და გვაუწყებს, რომ სულტანთა სამფლობელოებში ქრისტიანთა ხვედრი შემსუბუქდა. ხლათსა და ტაროონის მხარეში არსებული მონასტრები გაათავისუფლეს გადასახადისაგან, ზოგი — სანახევროდ, ზოგიც — მთლიანად. ებრძანა სულტნის ყველა ქვეშევრდომს, რომ პატივით მოპყრობოდნენ იერუსალიმს სალოცავად მიმავალ ქართველებს. ისინი არ იხდიდნენ გადასახადს აიუბიანთა ქალაქებში და თვით იერუსალიმშიც. „დამყარდა მშვიდობა და მეგობრობა საქართველოს სამეფოსა და სულტანთა სახელმწიფოს შორის", — დაასკვნის სომეხი მემატიანე.

ჩამოთვლილი პრივილეგიები, ცხადია, წარმოადგენს ოცდაათწლიანი ზავის პირობებს.

კიდევ ერთი საზავო პირობა აღნიშნულია ევროპულ წყაროში. ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ დე ვიტრი წერს, რომ ქართველები შემოდიან იერუსალიმში გაშლილი დროშებით და არავის უხდიან ხარკს. მისივე სიტყვით, სარკინოზები ვერ ბედავენ იერუსალიმს ჩამოსული ქართველების შეწუხებას, ვინაიდან მათ შეუძლიათ თავის მეზობელ სარკინოზებზე შური იძიონო.

ჟაკ დე ვიტრის ცნობაში საქართველოს „მეზობელ სარკინოზებად“ აშკარად ნაგულისხმევია ხლათში გაბატონებული აიუბიანები, ხოლო ქართველთა საპატიო უფლება იერუსალიმში გაშლილი დროშებით შესვლაზე წარმოადგენს ხლათში დადებული ოცდაათწლიანი ზავის ერთ-ერთ პირობას (ჟაკ დე ვიტრი აღწერილ მოვლენათა თანამედროვეა. იგი იყო ქალაქ აკრას ეპისკოპოსი. ჟაკ დე ვიტრის ცნობას თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებენ მომდევნო ხანის ევროპელი ავტორები).

კიდევ ერთ საზავო პირობას გვამცნობს იბნ ალ-ასირი. მისი სიტყვით, ხლათელები იძულებული შეიქნენ ხლათის ციხეში აეშენებინათ ქართველებისათვის ეკლესია, სადაც რეკავდა ზარი.

სხვა არაბული წყაროს ცნობით, ხლათში გათხოვილი თამთა, ასული ივანესი, ქრისტიანულ სარწმუნოებას ინარჩუნებდა. ესეც საზავო ხელშეკრულების ერთ-ერთ პირობად უნდა ჩაითვალოს.

კირაკოზ განძაკელის მიხედვით, ივანეს განთავისუფლებამდე ქართველებს ფეხი არ მოუცვლიათ ხლათიდან. საომარი მოქმედება, ცხადია, შეწყვეტილი იყო. ხლათელებმა ძვირფასი მძევალი იგდეს ხელთ, მაგრამ ალყაშემორტყმული ქალაქი ვერ დაიტრაბახებდა გამარჯვებას. ხლათის გარემოცვა გაგრძელდა 1211 წლის დამდეგამდე.

ხლათს არსაიდან არ ელოდა რეალური დახმარება. სწორედ ამავე პერიოდში აიუბიანი სულტანი ალ-ადილი ჯვაროსნებს ეომებოდა სირია-პალესტინასა და ეგვიპტეში.

ხლათში დადებული საზავო ხელშეკრულება, რომელიც მნიშვნელოვან პრივილეგიებს ანიჭებდა საქართველოს სამეფოსა და ხლათის ქრისტიანულ მოსახლეობას, ერთადერთი გამოსავალი იყო ალ-აუჰადისათვის. სამაგიეროდ, ოცდაათწლიანი ზავი ხლათის მფლობელს აღუთქვამდა უშიშროებას საქართველოს მხრიდან. ხოლო ქართველებს დამარცხებამ კი არ უკარნახა ზავის დადება, არამედ სარდლის შემთხვევითი დატყვევების შედეგად შექმნილმა ვითარებამ. ივანე მხარგრძელის სიცოცხლემ, საქართველოს მთავრობის თვალში, გადაწონა საბოლოო გამარჯვების წყურვილი და სომხური პროვინციების განთავისუფლების გეგმა.

ყოველივე ზემოთქმული აქარწყლებს ხლათზე ლაშქრობის ცალმხრივ შეფასებას და კიდევ უფრო განამტკიცებს იმ ვარაუდს, რომ ფრანგი რაინდის ფანტაზიით შეფერადებულ სურათს უნდა კვებავდეს ხლათის გარემოცვის ამბები.

კირაკოზ განძაკელის, ჟაკ დე ვიტრისა და იბნ ალ-ასირის მიერ აღ-

ნიშნული საზავო პირობების გაცნობის შემდეგ გასაგები ხდება ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანის სიტყვებიც: „შემოიხვეწა ხლათელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზავისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებელობასა შინა წყალობისნი“ (შესაძლოა, ქართულსა და სომხურ წყაროშიც ცალმხრივად იყოს გაშუქებული ოცდაათწლიანი ზავი, მაგრამ იგივე ბრალდება უნდა წავუყენოთ არაბულ წყაროთა უმრავლესობას).

ქართველთა ლაშქრობას ხლათზე დიდი რეზონანსი ჰქონია მაჰმადიანურ სამყაროში. ამას შესანიშნავად ადასტურებს იბნ ალ-ასირი. არაბი ისტორიკოსი მოგვითხრობს ხვარაზმშაჰ ჯალალედინის მიერ თბილისის აღებას 1226 წ. და ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, თუ რაოდენ ბრწყინვალე იყო ხვარაზმშაჰის ეს გამარჯვება და რატომ დაიპირა მან საპატიო ადგილი მაჰმადიანთა გონებაში. იბნ ალ-ასირის სიტყვით, ქართველები აღზევდნენ მაჰმადიანებზე და აკეთებდნენ ყველაფერს, რასაც მოისურვებდნენ. ისინი მიემართებოდნენ აზერბაიჯანის ქალაქებისაკენ, ვერც ერთი მოწინააღმდეგე ვერ უკუაქცევდა მათ და ვერავინ იგერიებდა მათ შეტევებს. შემდეგ აღნიშნულია, რომ არზრუმის გამგებელი შეიმოსა ქართველთა მეფისაგან ნაწყალობევი საპატიო სამოსელით და თავისი დროშის თავზე მოათავსა ჯვარი, ხოლო შვილს ქრისტიანობა მიაღებინა ქართველთა დედოფალზე დასაქორწინებლად, რასაც უნდა აღეკვეთა მათი თავდასხმები. შემდეგ იბნ ალ-ასირი ეხება ბასიანის ომს და წერს, რომ ქართველთა გაძლიერების გამო იკონიის სულტანმა რუქნედინმა, ყილიჯ-არსლანის ძემ, შეკრიბა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი საქართველოსთან საომრად, მაგრამ ქართველებმა გაანადგურეს იგი.

როგორც ვხედავთ, იბნ ალ-ასირს მოკლედ აქვს მოხსენიებული საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური მოვლენები XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი ადგილი: „რაც შეეხება სომხეთს, ქართველები შეიჭრნენ ქალაქ არჭეშში, დაეუფლნენ ყარსს და ალყა შემოარტყეს ხლათს. ალაჰს რომ არ შეეწყალებინა მუსლიმები — ქართველთა ლაშქრის სარდლის ივანეს დატყვევებით, ისინი დაიპყრობდნენ ხლათს“.

იბნ ალ-ასირი ქართული მხედრობის ხლათზე ლაშქრობას ჩამოთვლის იმ ღირსშესანიშნავ მოვლენებთან ერთად, რომლებიც მაჰმადიანთა თვალში საქართველოს ძლევამოსილებისა და აღზევების დამამტკიცებელი იყო.

თუ გავითვალისწინებთ კირაკოზ განძაკელის, იბნ ალ-ასირისა და

ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანის ცნობებს, აღარ უნდა გაგვიკვირდეს დე ბუას წერილის შინაარსიც. ფრანგი რაინდი აღნიშნავს სამასი ციხისა და ცხრა დიდი ქალაქის აღებას. ჩვენ არ ვიცით, რამდენი ციხე აიღეს ქართველებმა ხლათის ქვეყანაში. სამაგიეროდ ის ვიცით, რომ დაზავებისას ალ-აუჰადს დაუბრუნეს მრავალი ციხე. ხლათის ქვეყანა შეიცავდა დაახლოებით სამოცდაათ ქალაქს და შესაძლოა, ცხრა დიდი ქალაქის აღებაც არ იყოს გადაჭარბება (გამოთქმა „დიდი ქალაქი" ერთობ პირობითად ჟღერს. ივანე მხარგრძელი თავის ცნობილ წერილში რომის პაპს ატყობინებს, რომ მისი ძმისწული შანშე თხუთმეტი დიდი ქალაქის პატრონია).

მაგრამ ვიკმაროთ. ორიოდე დეტალის დამთხვევაც ბევრს ნიშნავს. დე ბუას წერილი თვითმხილველის ხელით აკურატულად შედგენილი ოქმი ხომ არ არის, რომ ხლათის გარემოცვის ზუსტი სურათი გადმოგვცეს. გაზვიადება და გადასხვაფერება ფრანგი რაინდის ინფორმაციაში არც ისე შორსაა ქართული წყაროს ცნობიდან, სადაც აღნიშნულია ხლათის ქვეყნის მოწვა-მორბევა და არაა აღნიშნული ივანე მხარგრძელის დატყვევება.

უეჭველია, დე ბუას აღფრთოვანებას ასაზრდოებს ხლათის გარემოცვა და ის ბრძოლებიც, ქართულმა მხედრობამ რომ გადაიხადა ხლათის მისადგომებამდე.

ძნელი დასაშვებია, რომ ფრანგი რაინდის ინფორმაცია ქართველთა ლაშქრობაზე მხოლოდ და მხოლოდ მისი ფანტაზიის ნაყოფი იყოს. თუ ეჭვს არ შევიტანთ, რომ მას სინამდვილეში მომხდარი მოვლენები აქვს აღებული თავისი წერილის წყაროდ, მაშინ იმ ერთადერთ ნამდვილ საქმედ, რომლის გამოძახილს შეიძლება წარმოადგენდეს დე ბუას წერილში მოთხრობილი ამბავი, უნდა ვიგულოთ ქართველთა ლაშქრობა ხლათზე 1210 წელს.

მაგრამ რას ნიშნავს „ბაბილონის სულტნის" შვილის დატყვევება ქართველთა მიერ და სიკვდილით დასჯა?

ეს ცნობა უნდა გაჩენილიყო ალ-ადილის ძის, ხლათის მფლობელ ალ-აუჰადის გარდაცვალების შედეგად.

საქმე ისაა, რომ ხლათის გარემოცვას და ოცდაათწლიან ზავს თითქმის მაშინვე მოჰყვა ალ-აუჰადის სიკვდილი.

კირაკოზ განძაკელის მიხედვით, ივანე მხარგრძელის ასული თამთა, საზავო ხელშეკრულების საფუძველზე, შეირთო ალ-აუჰადმა, ხოლო მისი სიკვდილის შემდეგ მისმა ძმამ ალ-აშრაფმა. მაგრამ ზოგიერთ წყაროში ვკითხულობთ, რომ ხლათში ჩასულ თამთას უკვე ალ-აშრაფი

დახვდა იქაურობის ბატონ-პატრონად და სწორედ მან შეირთო თამთა. არაბული წყაროების თანახმად, ალ-აშრაფი თავისი ძმის გარდაცვალებისას ხლათში იმყოფებოდა. მომაკვდავმა ალ-აუჰადმა თვითონ უანდერძა თავისი სამფლობელო ალ-აშრაფს.

ალ-ადილის შვილის უეცარი გარდაცვალება საყურადღებო ფაქტი იქნებოდა ჯვაროსნებისათვის. აღსანიშნავია, რომ ხლათის მფლობელი მაინცდამაინც არ გამოირჩეოდა სათნოებით. არაბულ წყაროებში ვკითხულობთ, რომ ალ-აუჰადისაგან მხოლოდ უბედურება და ხოცვა-ჟლეტა ახსოვდა ხლათის მოსახლეობას.

ძნელი სათქმელია, თვითონ შეთხზა ფრანგმა რაინდმა ალ-აუჰადის სიკვდილით დასჯის ამბავი, თუ მართლაც ასეთი იყო სირია-პალესტინაში ჩასული ხმები. არც ერთია წარმოუდგენელი და არც მეორე. ხლათის მფლობელის უეცარი სიკვდილი ძალაუნებურად უკავშირდებოდა ხლათის ბრძოლებსა და გარემოცვას. ყოველ შემთხვევაში, დე ბუას მიერ მოთხრობილი ქართველთა ძლევამოსილება სწორედ ასეთ შტრიხს მოითხოვდა. „ბაბილონის სულტნის“ შვილის დატყვევება და თავის მოკვეთა ორგანულად ერწყმის მთელი წერილის პათოსს.

ფრანგი რაინდის წერილში მოცემული ინფორმაციიდან ყველაზე რთული ასახსნელია თამარის ანდერძი იერუსალიმში მისი ნეშტის დაკრძალვის თაობაზე და ლაშა-გიორგის განზრახვა — შეესრულებინა ანდერძი დედისა. დანარჩენი ცნობები მეტ-ნაკლებად შეესაბამება სინამდვილეს და დასტურდება სხვა წყაროებითაც. მაგრამ თამარის ზემოხსენებული ანდერძის შესახებ ყველა წყარო დუმს.

მაგრამ აქაც ჩნდება მკრთალი სხივი, რომელმაც დე ბუას წერილის ეს ცნობაც ვინძლო დამაჯერებელი და უფრო სარწმუნო გახადოს.

ქართული წყაროების მიხედვით, თამარი დაკრძალულია გელათის ტაძარში. თავის დროზე გელათში ჩაუტარებიათ არქეოლოგიური გათხრები, რომელთა მიზანი სწორედ თამარის საფლავის დადგენა იყო, მაგრამ საგულვებელ აკლდამაში ნეშტი ვერ აღმოუჩენიათ.

ერთი მხრივ ამ ფაქტის გათვალისწინებით და მეორე მხრივ დე ბუას წერილის საფუძველზე გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი შ. ამირანაშვილი წერდა, რომ ფრანგი რაინდის ცნობა ლაშა-გიორგის შესახებ ისტორიულ ჭეშმარიტებას წარმოადგენს და ლაშა-გიორგიმ ნამდვილად განახორციელა დედის უკანასკნელი წადილი. მან ქართული მხედრობის დახმარებით მიიტანა დედის ცხედარი იერუსალიმში და დაკრძალა ქრისტეს საფლავთან.

„წარმართთა ნებით თუ უნებლიედ“?

ვინ იცის, ეგებ ოცდაათწლიანი ზავის ერთ-ერთ პირობად ქართველებმა შეიტანეს უფლება თამარის დაკრძალვისა იერუსალიმში...

ეპისტოლეს ბოლო ნაწილში აღწერილია მიწისძვრა (ხსენებული ფრაგმენტი არ არის თარგმნილი ქართულ ენაზე).

დე ბუას სიტყვით, საზარელი და გაუგონარი მიწისძვრა მომხდარა „ლოსორის ქვეყანაში, რომელიც ესაზღვრება იკონიის სულტნის ქვეყანას". რას ნიშნავს ლოსორი? სად უნდა ვეძიოთ ლოსორის ქვეყანა? ლოსორი წარმოადგენს „ლასკარის" დამახინჯებას და მაშასადამე, ლოსორის ქვეყანა ნიშნავს ნიკეის იმპერიას, რომელსაც განაგებდა ლასკართა დინასტია (ნიკეის იმპერია წარმოიშვა ჩრდილო-დასავლეთ მცირე აზიაში 1204 წელს, ჯვაროსანთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღებისა და ბიზანტიის დაშლის შედეგად).

სწორედ ნიკეის იმპერიის ტერიტორიაზე, და ამასთან იკონიის სასულტნოს საზღვართან, მდებარეობდა ფრანგი რაინდის წერილში დასახელებული ქალაქი ფილადელფია.

დე ბუა მოგვითხრობს, რომ დიდ მიწისძვრას დაუნგრევია მრავალი ქალაქი და მათ შორის — ფილადელფია (დღევანდელი ალაშეჰირი, თურქეთის ტერიტორიაზე).

სახელგანთქმული ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი წერს, რომ ფილადელფია და მის შორიახლოს მდებარე სხვა ქალაქებიც (ლაოდიკეა, აპამეა) ხშირად განიცდიდნენ მიწისძვრებს. დიდი მიწისძვრები ფილადელფიასა და მეზობელ ქალაქებში დამოწმებული აქვთ სხვა ძველ ავტორებსაც. ხოლო XVII საუკუნის ფრანგი მოგზაური ტავერნიე აღნიშნავს, რომ ქალაქი ალაშეჰირი, რომელსაც წინათ ერქვა ფილადელფია, მთლიანად დანგრეულია და კვლავინდებურად განიცდის მიწისძვრებს.

ზემოთქმული კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ ფრანგი რაინდის წერილში მოტანილი ცნობები სინამდვილეს ემყარება.

თავისთავად შემთხვევითი არ უნდა იყოს მიწისძვრის მოხსენიებაც, ფილადელფიაში რომ მომხდარა, ვინაიდან ნიკეის იმპერია კონსტანტინოპოლში დამკვიდრებულ ჯვაროსნებს ეომებოდა (დე ბუა ღვთის სასჯელად მიიჩნევს აღნიშნულ მიწისძვრას).

ეპისტოლეში აღწერილი მიწისძვრა ერთობ ფანტასტიკური იერით ხასიათდება. მაგრამ აქაც ადგილი უნდა ჰქონდეს ზემოთ აღნიშნულ მოვლენას: ამბის გაზვიადებას და გადასხვაფერებას (რაც შეიძლება დიდი შთაბეჭდილების მოსახდენად მკითხველსა თუ მსმენელზე).

ფრანგი რაინდის სიტყვით, მიწისძვრას შუაზე გაუხლეჩია მთა და

მთელი დღის განმავლობაში ინთხეოდა ერთი მხრიდან რძე და მეორე-დან — სისხლი! ხოლო მომდევნო დღეს იმავე ადგილას უნახავთ მყრალი წყალი და ქვიშის გროვა. ეს უცნაური სურათი აშკარად მიგვანიშნებს, რომ მიწისძვრის გარდა, ვულკანის ამოფრქვევაც მომხდარა ფილადელფიის მიდამოებში. მაშინ მტკიცდება, რომ დე ბუას ფანტასტიკური ცნობაც კი ნაწილობრივ სინამდვილიდან მომდინარეობს, ვინაიდან ვულკანური მოქმედება, მიწისძვრათა მსგავსად, ძველი დროიდანვე ახასიათებდა ფილადელფიის რაიონს. სტრაბონი გადმოგვცემს, რომ ფილადელფიასთან მიწის ზედაპირი დაფარულია ფერფლით, კლდეები და მთები შავი ფერისაა, ნახანძრალივით; დედამიწის წიაღიდან ამოხეთქილ გახურებულ ლოდებს კლდოვანი ბორცვები წარმოუქმნია. რაც შეეხება მყრალ წყალს, შესაძლოა იგულისხმებოდეს მინერალური წყლები. ფილადელფია დღესაც ცნობილია თავისი ცხელი წყლებითა და ბუნებრივი აბანოებით (თავის დროზე ამასვე აღნიშნავდა სტრაბონი).

ფრანგი რაინდი წინა წლებში დატრიალებულ ამბებს არ მისწერდა თავის ადრესატს. დე ბუა აღნიშნავს, რომ მიწისძვრა „ლოსორის ქვეყანაში" მომხდარა 22 ივნისს, ხოლო ეს ამბავი შეუტყვიათ აგვისტოს დამლევს, ე. ი. დაახლოებით ორი თვის შემდეგ. ასევე ახალი ამბავი იქნებოდა 1211 წლის ივლისში დადებული ზავი იერუსალიმის სამეფოსა და აიუბიანთა სახელმწიფოს შორის, აგრეთვე ქართველთა ლაშქრობა ხლათზე და ალ-აუჰადის სიკვდილი.

მაშასადამე, დე ბუას წერილის ყველაზე დამაჯერებელი თარიღია 1211 წლის შემოდგომა (ალბათ სექტემბერი).

რას უნდა გამოეწვია ნამდვილად მომხდარი ამბების გაზვიადება და გადასხვაფერება ფრანგი რაინდის ეპისტოლეში?

ჯვაროსნები დიდ იმედებს ამყარებდნენ იმაზე, რომ ქართველები — „მებრძოლი ქრისტიანი ხალხი" (ევროპულ წყაროებში ხშირად გვხვდება ასეთი გამოთქმა) დახმარებას გაუწევდნენ მათ სარკინოზებზე შეტევით ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში. ხლათზე ლაშქრობის კარგი დასაწყისი და თვით ხლათის გარემოცვა კიდევ უფრო გააღვივებდა ჯვაროსანთა იმედებს.

შორეული მოკავშირის გამოჩენით აღძრული აღტაცება ბადებს მომხიბლავ ოცნებას, რომ საქართველოს ურიცხვი მხედრობა დაიხსნის იერუსალიმს „ბაბილონის სულტნის" ხელთაგან და მთელ მაჰმადიანურ სამყაროს დაიმორჩილებს.

წარმოქმნილ ოცნებას მშვენივრად ეხმიანება „დედოფლის, უძლი-

ერესის თამარის“ ანდერძი, რომლის შესრულებას („წარმართთა ნებით თუ უნებლიედ“) ესწრაფვის მისი ძე და მემკვიდრე — ალექსანდრე მაკედონელის ბადალი ჭაბუკი მეფე. დამოუკიდებლად იმისგან, მოეპოვება თუ არა ხსენებულ პასაჟს რაიმე რეალური საფუძველი, იგი სარწმუნოდ ხდის უახლოეს ხანში იერუსალიმის კედლებთან ქრისტიანული ქვეყნის მხედრობის მოახლოებას. ეს ნახევრად ზღაპრული ოცნება სინამდვილის ელფერით იმოსება, რასაც განაპირობებს, ერთი მხრივ, იმდროინდელი საქართველოს საერთაშორისო ავტორიტეტი და, მეორე მხრივ, სასოწარკვეთილ ჯვაროსანთა სულისკვეთება.

მოსალოდნელი დახმარებით აღფრთოვანებული ფრანგი რაინდი დაუყოვნებლივ გზავნის წერილს თავის სამშობლოში, გაგონილ ამბავს აზვიადებს, გაცილებით დიდი იმედები რომ აღუძრას ადრესატს და საფრანგეთში ჯვაროსნული ლაშქრობის სამზადისი გაახალისოს, მღვდელმთავართა ქადაგება წააქეზოს და ფრთები შეასხას.

ამრიგად, დე ბუას წერილს პროპაგანდისტული დანიშნულება გააჩნდა და, ცხადია, ვერ მოვთხოვთ ისტორიული სინამდვილის ზედმიწევნით ზუსტ ასახვას. ხოლო როდესაც გარკვეული ასპექტით განვიხილავთ წერილში დამოწმებულ ცნობებს, აღარ გაგვაოცებს ნამდვილად მომხდარ მოვლენათა ტრანსფორმაცია, ზოგჯერ უკიდურესობამდე მისული.

სწორედ 1211 წელს იყო მართებული და მიზანშეწონილი ასეთი ხასიათის წერილის გაგზავნა დასავლეთ ევროპაში.

ექვსწლიანი ზავი იერუსალიმის სამეფოსა და აიუბიანთა სახელმწიფოს შორის დასრულდა 1210 წლის ზაფხულში. ფრანკებმა უარი თქვეს ზავის განახლებაზე, თუნდაც რამდენიმე თვით, და საომარ მოქმედებას შეუდგნენ პალესტინაში. ამის საპასუხოდ ალ-მუაზამმა (ძე ალ-ადილისა, დამასკოს მფლობელი) შეუტია ქალაქ აკრას, ფრანკებმა მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს და უკან გააბრუნეს, მაგრამ აკრას მიდამოები აოხრებულ იქნა. 1211 წლის მაისში იერუსალიმის ნომინალურმა მეფემ იოანე დე ბრიენმა ათასი მეომარი გადასხა ზღვით ეგვიპტის სანაპიროზე, ქალაქ დამიეტას მახლობლად, მაგრამ მალე აშკარა გახდა, რომ ამაო იყო წარმატებაზე ფიქრი ევროპიდან დახმარების გარეშე. იერუსალიმის მეფე დაჟინებით ითხოვს სამხედრო ძალებს; რომის პაპი ინოკენტი III კიდევ ერთხელ აჩაღებს ჯვაროსნული ლაშქრობის ქადაგებას მთელს ევროპაში, მაგრამ ვერ პოულობს აქტიურ გამოხმაურებას.

რომის პაპი ცდილობს ხმა მიაწვდინოს ევროპის იქით მდებარე

ქრისტიანულ ქვეყნებსაც. არსებობს მისი ეპისტოლე საქართველოს მეფისადმი, დათარიღებული 1211 წლის 7 ივნისით: „საქართველოს ბრწყინვალე მეფეს — მოწოდება წმიდა მიწის დასაცავად“.

რომის პაპი უწონებს საქართველოს მეფეს „ურწმუნოთა“ წინააღმდეგ გალაშქრების განზრახვას. ეტყობა, ლაშა-გიორგიმ 1210 წლის ზაფხულში აუწყა რომის პაპს, როგორც დასავლეთის ქრისტიანთა მწყემსს, მომავალი ლაშქრობა ხლათზე.

მაგრამ ამ ლაშქრობის შედეგები რომში ჯერ არ იცოდნენ...

ახალი ექვსწლიანი ზავი იერუსალიმის სამეფოსა და აიუბიანთა სახელმწიფოს შორის დადებულ იქნა 1211 წლის ივლისში.

რა თქმა უნდა, ეს იყო დროებითი მშვიდობა.

რამდენიმე წლის შემდეგ დაიწყება მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა.

მათ ეწოდებათ გეორგიანები

„დამიეტაში მყოფის თქვენის ელჩისაგან მივიღეთ თქვენი დიდებული რჩევა და ბრძანება, რომ ჩემი ძმა წასულიყო ქრისტიანების შესაწევნელად. ისიც ამ ზრახვასა და წასვლის მზადებაში იყო, როდესაც ბოროტნი თათარნი შემოვიდნენ ჩვენს ქვეყანაში", — ამას სწერდა საქართველოს მეფე რუსუდანი რომის პაპს. თითქმის იგივეს იმეორებდა ამირსპასალარი ივანე მხარგრძელი.

ამათი წერილები 1224 წელს მიიღეს რომში. თურმე რა ახლოს იყო საქართველოდან მომავალი დახმარება! ორმოცი ათასი მხედარი, უკვე იარაღასხმული და საომრად გამზადებული, ახალგაზრდა ქართველი მეფის ლაშა-გიორგის წინამძღოლობით უნდა დაძრულიყო პალესტინისაკენ და ჯვაროსნებთან ერთად მიეტანა იერიში საერთო მტერზე.

უზარმაზარ მაჰმადიანურ ზღვაში ჩაკარგული ქრისტიანული კუნძული დახმარების ხელს უწვდიდა ამ მრისხანე ზღვის ტალღებთან შესაბრძოლებლად დასავლეთიდან შემოჭრილ ქრისტიანულ ხომალდებს.

„არდავიწყება მოყვრისა აროდეს გვიზამს ზიანსა", — ყოველთვის ასე ფიქრობდნენ საქართველოში. მანამდეც, ვიდრე ეს სტრიქონი დაიწერებოდა და მერეც, როცა ზეპირად ისწავლეს „ვეფხისტყაოსანი". მოყვარე ყველა ქრისტიანს ერქვა, მეზობელსაც და შორეულსაც, რადგან ერთი და იგივე ღმერთი სწამდათ, მშობლიურ ენაზე წარმოთქვამდნენ ერთსა და იმავე ლოცვებს ეკლესიაში თუ ბრძოლის ველზე, ჭირში და ლხინში, დაბადებიდან სიკვდილამდე.

ამიტომაც იყო, რომ ძლიერების ჟამს საქართველოში მზად იყვნენ ერთმორწმუნის დასახმარებლად, ხოლო გასაჭირში იმავე ერთმორწმუნეთაგან ელოდნენ შველას და მფარველობას.

თამარის საქართველოს ახლომახლო არავინ ეგულებოდა სერიოზუ-

ლი მეტოქე და მტერი. არაბი ხალიფები ვეღარ ხალიფობდნენ, სელჩუკიანთა მიერ შეკოწიწებული იმპერია უკვე ჩაბარდა წარსულს, ჯერ არ დაედგათ ფეხი ჩვენს მიწაზე მონღოლებსა და ხვარაზმელებს, აკვანში იწვა ოსმალეთი, დაბადებულიც არ იყო სეფიანთა დინასტია.

საქართველოს ძლიერი სახელმწიფო აღმოსავლეთის ქრისტიანთა მფარველად თვლიდა თავს. სხვებსაც სჯეროდათ მისი, რადგან სიტყვას ადასტურებდა საქმე. როდესაც არდებილის სულტანმა ანისი ააოხრა და ქრისტიანთა სისხლით მორწყო ეკლესიები, საქართველოს მთავრობამ დაუყოვნებლივ გაგზავნა დამსჯელი ექსპედიცია არდებილისაკენ და ანისის ჯავრი იყარა. სომეხი ისტორიკოსი ვარდანი წერდა, თამარის მეფობის ჟამს ქრისტიანები გაძლიერდნენო.

საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწეებს კარგად ესმოდათ, რომ ყოველი მხრიდან შემორტყმული მაჰმადიანური ზღვა წალეკვას უქადდა ქვეყნის მომავალს. ახალი დამპყრობლის ხელში დღეს თუ ხვალ ისევ გაერთიანდებოდნენ დაქუცმაცებული სამთავროები ქრისტიანული კუნძულის მოსასპობად, რადგან ქართველ ხალხს სხვა ენა ჰქონდა, სხვა ღმერთს ლოცულობდა, სხვა ზნე-ჩვეულებანი გააჩნდა, ნგრევას შენება ერჩია, მონობას — თავისუფლება.

მაჰმადიანთა ღმერთმა ერთადერთი ენა იცოდა — არაბული და თავისი მოციქულის პირით მოუწოდებდა ყველა მაჰმადიანს: ებრძოლეთ მათ, რომელთაც არა სწამთ ალაჰი! ფეხზე დააყენეთ მთელი ჯარები, რომ შეაშინოთ ალაჰის მტრები. დახოცეთ ისინი, სადაც კი ჰპოვოთ! თუ ალაჰი თქვენს შემწედ მოვიდა, ვისღა უნდა შეეძლოს თქვენი ძლევა? თქვენ კი არა, ალაჰი ხოცავს მათ! მოციქულო, მორწმუნენი აღძარ საბრძოლველად, ოცმა მათ შორის ორასი ურჯულო დაამარცხოს; ასმა — ათასი, რადგანაც არა სწამთ ალაჰი და არაფერი გაეგებათ. ვინც ალაჰის სასწაულები არ იწამოს, საშინელი სასჯელი მოელის, ალაჰი ყოვლისშემძლეა და შურისმგებელი! მორწმუნენო, ებრძოლეთ ურჯულოებს, რომელნიც გმეზობლობენ თქვენ; ნუ ეძებთ მათ შორის ნურც მფარველსა, ნურც მეგობარსა! ალაჰისა არის აღმოსავლეთი და დასავლეთი...

ეს სიტყვები ყურანიდან არის ამოწერილი.

კარლ მარქსი აღნიშნავდა, რომ ყურანსა და მასზე დაფუძნებულ მუსლიმანურ კანონმდებლობას მთელი მსოფლიოს ხალხთა გეოგრაფია და ეთნოგრაფია დაჰყავს მარტივ და ხელსაყრელ ფორმულამდე: ორ ნაწილად ჰყოფს ყველას, მართლმორწმუნეებად და ურჯულოებად. ურჯულო — ეს არის „გიაური“, ეს არის მტერი. ისლამი წყევლის ურ-

ჯულო ხალხებს და გაუთავებელ მტრობას თესავს მუსლიმანებსა და ურჯულოებს შორის.

სხვადასხვა სარწმუნოება თიშავდა ხალხებს, მაგრამ მაჰმადიანურ მახვილთან ერთად არსებობდა მაჰმადიანური კულტურაც, რომლის გავლენა ევროპასაც გადასწვდა. „აზიისა და ევროპის საზღვარზე მდებარე საქართველო, — წერდა ივანე ჯავახიშვილი, — აღმოსავლეთის და დასავლეთის, ქრისტიანული და მაჰმადიანური კულტურისა და განათლების შემთვისებელი და შემაერთებელი იყო“.

მოხდა საოცარი ფერისცვალება და ორსიტყვიანი ზღაპრიდან დაიბადა გენიალური პოემა. იგი გადაიქცა ფიქრებად კეთილსა და ბოროტზე, საწუთროსა და საიქიოზე, გმირობასა და მოყვრისათვის თავდადებაზე, რაინდულ სიყვარულზე, რომელმაც არ იცოდა არავითარი დაბრკოლება, იღებდა აუღებელ ციხეს და ამარცხებდა დაუმარცხებელ მტერს. ზღაპრის ორი წვეთიდან გაჩნდა „სიბრძნის ტბა“, სადაც იმ ორი წვეთის აღმოჩენა მიკროსკოპით შეიარაღებულ თვალსაც კი გაუჭირდება.

ქართველი კაცი თვალნათლივ ცნობდა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებში თავის მეფეს, მეზობელს, სატრფოს. ინგრეოდა სასახლეები და ციხეები, იჩეხებოდა ბაღი და ვენახი, ხანძარი ნთქავდა ტყეს, წითლად იღებებოდა მდინარე, მაგრამ სიცოცხლე მაინც სძლევდა სიკვდილს და ხალხის გულში საღვთო წიგნის გვერდით მუდამ ჟღერდა უკვდავი პოემა. ქრისტიანული მცნება („შეიყვარო მოყვასი შენი“...) დაჩრდილა ლექსმა: „ხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჭირსა არ დამრიდად“.

...1220 წელი — საბედისწერო მიჯნა საქართველოს ისტორიაში. არავინ უწყის მომავალი და გულმშვიდად ემზადებიან ჯვაროსანთა დასახმარებლად.

მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა მიზნად ისახავდა იერუსალიმის განთავისუფლებას მაჰმადიანთა ბატონობისაგან. 1187 წელს ეგვიპტის სახელგანთქმულმა სულტანმა და აიუბიანთა ცნობილი დინასტიის ფუძემდებელმა, ჯვაროსანთა წინააღმდეგ საღვთო ომის სულისჩამდგმელმა სალადინმა აიღო იერუსალიმი, რომელიც თითქმის ერთი საუკუნე ქრისტიანთა ხელში იყო. მანვე დაიპყრო მრავალი ციხე-ქალაქი სირიაპალესტინაში და უკიდურესად შეაეიწროვა ფრანკები. ევროპამ მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობა გამოაცხადა, მაგრამ რიჩარდ ლომგულის მხედართმთავრობამაც კი ვერ გადაწონა გამარჯვების სასწორი ჯვაროსანთა მხარეზე. იერუსალიმი სალადინს დარჩა. XIII საუკუნის დამდეგს —

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა, რომელმაც იერუსალიმის მაგივრად რატომღაც კონსტანტინოპოლში ამოყო თავი და ბიზანტიის იმპერია დაამხო. იერუსალიმში ისევ მაჰმადიანები ბატონობდნენ. გავიდა კიდევ ათიოდე წელი და დაიწყო მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა.

1218 წლის მაისში ჯვაროსანთა მხედრობა მიადგა დამიეტას (ნავსადგურია ეგვიპტეში).

პალესტინის ეპისკოპოსი ჟაკ დე ვიტრი იმავე წლის სექტემბერში წერილობით უხსნიდა რომის პაპს, თუ რატომ აღმოჩნდნენ ჯვაროსნები ეგვიპტეში. ჟაკ დე ვიტრის სიტყვით, საშინლად ცხელი ზაფხული არ იყო ხელსაყრელი დრო იერუსალიმზე შეტევისათვის. ხოლო ეგვიპტე იერუსალიმის ხრიოკებისაგან განსხვავებით ნაყოფიერსა და წყალუხვ მხარეს წარმოადგენდა. ძლიერი ციხე-სიმაგრეები მხოლოდ სამ ქალაქს გააჩნდა, მათ შორის დამიეტასაც, რომელსაც „ეგვიპტის გასაღებს“ უწოდებდნენ და მისი აღება გზას გახსნიდა დანარჩენებისაკენ.

არაბი ისტორიკოსი იბნ ალ-ფურათი იმოწმებს ჯვაროსან წინამძღოლთა ნათქვამს: „სწორედ ამ მდიდარი ქვეყნის (ე. ი. ეგვიპტის) რესურსების წყალობით დაიპყრო სალადინმა სირია-პალესტინა. თუ ჩვენ დავეპატრონებით ეგვიპტეს, ადვილად შეეძლებთ დავიბრუნოთ იერუსალიმი სხვა სამფლობელოებთან ერთად“.

ჯვაროსანთა მხედრობა ეთნიკურად ჭრელი იყო: ფრანგები, იტალიელები, გერმანელები, ინგლისელები... წინამძღოლობდნენ იოანე, მეფე იერუსალიმისა და ლეოპოლდი, ავსტრიის ჰერცოგი.

ზაფხულში ჯვაროსნებთან ჩამოვიდა რომის პაპის ლეგატი კარდინალი პელაგიუსი, რათა ძმობა და ერთობა განემტკიცებინა სხვადასხვა ჯურის ჯვაროსანთა შორის.

დამიეტას ალყა გრძელდებოდა.

1219 წლის დამდეგს ეგვიპტის სულტანი ალ-ქამილი, ძმისწული სალადინისა, იწყებს საზავო მოლაპარაკებას. მან ჯვაროსნებს შესთავაზა იერუსალიმის სამეფოს დაბრუნება (ორიოდე ციხის გამოკლებით პალესტინა-ეგვიპტის გზაზე, და გარკვეული ხარკი ამის კომპენსაციად) და ოცდაათწლიანი ზავი. სამაგიეროდ ჯვაროსნებს უნდა მიეტოვებინათ ეგვიპტე.

იერუსალიმის მეფე იოანე მზად იყო მიეღო ეს მომხიბლავი და ხელსაყრელი წინადადება. იგი დამიეტას ოპერაციის საბოლოო მიზნად სწორედ იერუსალიმის სამეფოს აღდგენას მიიჩნევდა. მაგრამ კარდინალმა პელაგიუსმა სასტიკი უარი განაცხადა ზავზე.

კარდინალი აქტიურად ერეოდა სამხედრო საქმეებში. მისი შეხედუ-

ლებით, ჯვაროსნები იყვნენ ქვეშევრდომნი რომის ეკლესიისა და არა-
იერუსალიმის სამეფოსი. მწიფდებოდა კონფლიქტი ლაშქრობის წინა-
მძღოლებთან. იტალიიდან დიდი რაოდენობით ჩამოსული დამხმარე ძა-
ლები თავის ლიდერად აღიარებდნენ კარდინალს. მასვე უჭერდნენ
მხარს ტამპლიერთა და ჰოსპიტალიერთა ორდენის ბერი რაინდები. კარ-
დინალ პელაგიუსის ავტორიტეტი განსაკუთრებით გაიზარდა მას შემ-
დეგ, რაც „აღმოჩენილ" იქნა არაბულ ენაზე დაწერილი წიგნი, რო-
მელიც წინასწარმეტყველებდა დამიეტას დაცემას.

ალ-ქამილმა დახმარებისათვის იხმო თავისი უმცროსი ძმა, დამას-
კოს სულტანი ალ-მუაზამი. ამ უკანასკნელმა, სანამ ეგვიპტის გზას გა-
უდგებოდა, დაანგრია იერუსალიმის კედლები და სირიის საუკეთესო
ციხეები. მათი დაცვა მაინც შეუძლებელი იყო, ვინაიდან სირიაში ძალ-
ზე ცოტა რჩებოდა ჯარი. გარდა ამისა, დამასკოს სულტნის ვარაუდით,
ქრისტიანებს თუნდაც ხელთ ეგდოთ ეს ციხეები, დანგრეულს უცებ
ვერ აღადგენდნენ და მაჰმადიანებს ხელსაყრელი პოზიციები ექნებო-
დათ სირია-პალესტინაში.

ეს მოხდა 1219 წლის მარტში. ახალმა ამბავმა მალე ჩააღწია დამი-
ეტას და შეტევით გართულ ჯვაროსანთა შორის ერთგვარი დაბნეულო-
ბა გამოიწვია.

გაზაფხულზე შინისაკენ გასწია ავსტრიის ჰერცოგმა. მას სხვებმაც
მიჰბაძეს. კარდინალი პელაგიუსი ევედრებოდა აბარგებულ ჯვაროს-
ნებს, შემოდგომამდე მაინც გაეძლოთ და გულუხვად ჰპირდებოდა ინ-
დულგენციებს არა მარტო მათი საკუთარი ცოდვებისათვის, არამედ იმ
ცოდვებისთვისაც, მათი უახლოესი ნათესავები რომ ჩაიდენდნენ მომა-
ვალში.

მაგრამ მაჰმადიანთა საქმეც ვერ იყო რიგზე. ეგვიპტის სულტანი
ვერაფრით დაეხმარა ალყაშემორტყმულ დამიეტას, სადაც უკვე იჩინა
თავი შიმშილმა. ეგვიპტის მოსახლეობის გასამხნევებლად კაიროს ქუ-
ჩებში ჩაატარეს შებორკილი ტყვეები. შემდეგ ორი კაცი ამოარჩიეს
მათგან და ელჩებად გაგზავნეს ჯვაროსანთა ბანაკში.

ალ-ქამილი ადრინდელ საზავო პირობებთან ერთად ჯვაროსნებს
ჰპირდებოდა იერუსალიმისა და სხვა ციხეთა აღსადგენი ხარჯების გა-
დახდას, ოცი კეთილშობილი წარმოშობის მაჰმადიანის მძევლად გადა-
ცემას ციხეების აღდგენამდე და ყველა ტყვე ქრისტიანის განთავისუფ-
ლებას, ვინც კი ცოცხალი მოიძებნებოდა ეგვიპტე-სირიაში.

კარდინალი პელაგიუსი კვლავ უარზე იყო. იგი უმტკიცებდა თავის
ოპონენტებს, რომ ზავი მაჰმადიანთა ხრიკია, ისინი გაგვთიშავენ და-

მოკლე ხანში იოლად დაიბრუნებენ იერუსალიმს, რომლის მთავარი ციხეები უკვე დაანგრიესო.

შორსმჭვრეტელმა კარდინალმა თავისი გაიტანა და ჯვაროსნებმა გაორკეცებული ენერგიით შეუტიეს მტერს.

1219 წლის ნოემბერში დამიეტა აღებულ იქნა.

დადგა კაიროს ჯერი.

სწორედ ამ დროს ჩავიდნენ დამიეტაში ლაშა-გიორგის ელჩები. კარდინალმა პელაგიუსმა რომის პაპის სახელით მოუწოდა საქართველოს, ჯვაროსანთა დასახმარებლად მხედრობა გამოეგზავნა სირია-პალესტინაში.

ზემოხსენებული ჟაკ დე ვიტრი, რომელიც დამიეტაში გაიცნობდა ლაშა-გიორგის ელჩებს, თავის წიგნში „იერუსალიმის ისტორია“ ასე ახასიათებს ქართველებს:

„ისინი არიან ფრიად მედგარნი და მამაცნი ბრძოლაში, ძლიერნი სხეულით და ძლევამოსილნი მხედართა ურიცხვი რაოდენობით. მათ სასტიკად დაშინებული ჰყავთ სარკინოზები, თავისი თავდასხმებით ხშირად აყენებენ ზიანს სპარსელებს, მიდიელებს და ასირიელებს, რომელთაც ესაზღვრებიან, მთლიანად გარშემორტყმულნი ურჯულო ხალხებით. მათ ეწოდებათ გეორგიანები, რადგანაც განსაკუთრებულ პატივსა და თაყვანს სცემენ წმინდა გიორგის, ვისაც თავის მფარველად და მედროშედ თვლიან ურჯულოებთან ომებში და ადიდებენ ყველა სხვა წმინდანზე მეტად. ყოველთვის, როცა კი ეწვევიან სალოცავად უფლის საფლავს, ისინი შემოდიან წმინდა ქალაქში გაშლილი დროშებით და არავის უხდიან ხარკს. სარკინოზები ვერანაირად ბედავენ მათს შეწუხებას, რამეთუ შინ დაბრუნებულთ შეუძლიათ შური იძიონ თავის მეზობელ სარკინოზებზე. მათი კეთილშობილი ქალები ამორძალთა დარად შეიარაღებულნი იბრძვიან რაინდების მხარდამხარ...“

შემდეგ ჟაკ დე ვიტრი მოგვითხრობს, რომ ქართველები აღშფოთდნენ იერუსალიმის დანგრევის გამო და სასტიკი მუქარა შეუთვალეს დამასკოს სულტანს.

იერუსალიმში ქართული მონასტრები იყო...

ქართველმა ელჩებმა რომის პაპის მოწოდება აუწყეს საქართველოს მეფეს.

ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, ლაშა-გიორგის რაინდულ სულისკვეთებას ასეთი გეგმა კარგად ეგუებოდა და მანაც სიამოვნებით განაცხადა თანხმობა.

ვენეციელი ისტორიკოსი მარინო სანუტო გადმოგვცემს, რომ ქარ-

თველები აღაფრთოვანა ჯვაროსანთა მიერ დამიეტას აღებამ და გადაწყვიტეს, რაც შეიძლება დიდი წვლილი შეეტანათ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში, სახელდობრ — აეღოთ დამასკო.

ეს საბედისწერო დარტყმა იქნებოდა სალადინის მემკვიდრეთათვის. ალ-ქამილის დასახმარებლად ეგვიპტეში ჩასულ დამასკოს სულტანს უკან გაბრუნება მოუწევდა და ამით მკვეთრად შესუსტდებოდა ჯვაროსანთა წინააღმდეგ დარჩენილი ძალები. სხვა გზას აირჩევდა ალ-მუაზამი და მაშინ უარესი კატასტროფა იყო მოსალოდნელი.

ლაშა-გიორგი („ლომი ძალითა და უმანკო გონებითა") გეგმავდა გაბედულ სამხედრო ოპერაციას. შორი გზა სერიოზულ სამზადისს მოითხოვდა. თავისთავად შორეული ლაშქრობის გამოცდილება უკვე ჰქონდა მიღებული ქართულ მხედრობას. სულ ათიოდე წლის წინათ ჩატარდა ძლევამოსილი რეიდი ხორასნის შუაგულამდე, სადაც, თამარის პირველი ისტორიკოსის სიტყვით, „ქართველთა ნათესავი ვერავინ მიწევნილ იყო ლაშქრად, არა მეფე, არა მთავარი, და ვერვინ წინააღუდგა სპარსეთს შესულთა, ვერ ხვარასნისა სულტანი, ვერ ერაყისა და ვერა რომელი თემი". მხოლოდ ალაფის სიმძიმემ შეაწყვეტინა ქართულ მხედრობას ეს გასაოცარი და ტრიუმფალური სვლა, რომელიც მონაგონი იქნებოდა ლაშა-გიორგის ლაშქრობასთან. მაშინ გენახათ ქართველი ისტორიკოსის აღტაცება!

ამასობაში ალ-ქამილმა ეგვიპტის გადასარჩენად მოუწოდა თავის მეორე ძმას ალ-აშრაფს, დიარბექირისა და ხლათის პატრონს, საქართველოს მეზობელს (სხვათა შორის, ალ-აშრაფს ცოლად ჰყავდა ივანე მხარგრძელის ასული, სახელად თამთა. იგი გაათხოვეს ხლათში 1210 წელს, როდესაც საქართველოსა და ხლათს შორის დაიდო ოცდაათწლიანი ზავი).

ალ-აშრაფი ყოყმანობდა. მისი წასვლა მთლიანად უხსნიდა გზას დამასკოსაკენ ქართულ მხედრობას.

ალ-ქამილმა კიდევ ერთხელ შესთავაზა ზავი ჯვაროსნებს და კიდევ ერთხელ გაუშვეს ხელიდან ჯვაროსნებმა მარჯვე შემთხვევა უომრად დაპატრონებოდნენ იმ ტერიტორიას, რომლის განთავისუფლება იყო საბოლოო მიზანი მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობისა.

კარდინალი პელაგიუსი ჯიუტობდა. ელოდა დამხმარე ძალებს და ალბათ მთელი მაჰმადიანური სამყაროს დამარცხება ეზმანებოდა. ვინ იცის, ეგებ მხედართმთავრად იყო დაბადებული და არა ღვთისმსახურად. მხედართმთავრობდა კიდეც, ვინაიდან იმედგაცრუებულმა იერუსალიმის მეფემ მიატოვა ლაშქრობა დამიეტას აღების შემდეგ.

1220 წლის დამლევს რომის პაპმა შეატყობინა კარდინალ პელაგიუსს: გერმანიის იმპერატორი საზეიმო პირობას სდებს, რომ მომავალი წლის მარტში გაგზავნის ჯარს ჯვაროსანთა დასახმარებლად და აგვისტოში თვითონაც გაეშურებაო.

თავის მხრივ კარდინალი ამცნობდა რომის პაპს, რომ ქართველები, ქრისტიანნი და სამხედრო საქმეში გამოცდილნი, ემზადებიან სარკინოზთა წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის.

ჟაკ დე ვიტრის წიგნში მოტანილი ქართველთა დახასიათება თვალნათლივ გვიჩვენებს, თუ რაოდენ დიდ იმედებს ამყარებდნენ ჯვაროსნული ლაშქრობის თავკაცები ქრისტიანული საქართველოს სამხედრო ძალებზე.

ყველაფერი ჩაშალა მონღოლთა შემოსევამ.

კარდინალი პელაგიუსი მოუთმენლად ელოდა დახმარებას დასავლეთიდან და აღმოსავლეთიდან. მაგრამ გერმანიის იმპერატორი იგვიანებდა, ხოლო ლაშა-გიორგის მხედრობამ მონღოლებთან ომში დაღვარა სისხლი.

1221 წლის ზაფხულის დამლევს ალ-ქამილმა თავისი ძმების ალ-მუაზამისა და ალ-აშრაფის ენერგიული მხარდაჭერით დაამარცხა ღონეგამოლეული მტერი და სექტემბერში ჯვაროსნებმა დაცალეს დამიეტა.

„ალაჰმა უწყალობა მუსლიმებს მოულოდნელი გამარჯვება“, — წერს არაბი ისტორიკოსი იბნ ალ-ასირი. მათი იმედების მწვერვალი იყო დამიეტას დაბრუნება სირია-პალესტინის დაკარგვის ფასად, მაგრამ ალაჰის წყალობამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა.

ასე დამთავრდა მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა.

ჯვაროსნებმა თავისი მარცხი კარდინალ პელაგიუსს გადააბრალეს. საყვედურობდნენ მას, რომ არ ისარგებლა დამიეტას აღებით, რომ იჩემებდა მხედართმთავრობას, რომ იერუსალიმის სამეფოს აღდგენას კი არ ფიქრობდა, არამედ ეგვიპტის დაპყრობას და ა. შ.

მაგრამ ვინ იცის რას იტყოდნენ კარდინალის კრიტიკოსები, ორმოცათასიანი ქართული მხედრობა რომ ჩაბმულიყო ჯვაროსნულ ლაშქრობაში. მაშინ მართლაც გაუსწორებდა თვალს ლაშა-გიორგი თავის სახელოვან პაპის პაპას — დავით აღმაშენებელს და დაიმკვიდრებდა ადგილს ყველაზე რჩეულთა შორის საქართველოს ისტორიაში.

და ჩვენც აღარ მოგვეჩვენებოდა გაზვიადებად გულწრფელი პანეგირიკი ერთი ფრანგი რაინდისა, ამ ამბებამდე ცოტა ხნით ადრე ალექსანდრე მაკედონელის ბადალი რომ უწოდა ლაშა-გიორგის.

მაგრამ უეცრად მოვარდნილ გრიგალს, რომელსაც მონღოლები დაარქვეს, ალბათ მაკედონელიც ვერ გაუმკლავდებოდა...

რუსუდან მეფისა და ივანე მხარგრძელის წერილებში კვლავ არის წამოჭრილი ჯვაროსანთა დასახმარებლად წასვლის საკითხი, მაგრამ თვით ევროპაში გაჩიანურდა ლაშქრობის ორგანიზაცია და ამასობაში ხვარაზმშაჰი ჯალალედინი გამოჩნდა, შემდეგ — ისევ მონღოლები და საქართველოს ბედი უკუღმა შეტრიალდა.

რუსუდანი უკვე შველას ითხოვს რომის პაპისაგან და პასუხად ლოცვები მოსდის. საქართველოსათვის არავის სცხელოდა. სანთელივით დნებოდა ჯვაროსნულ ლაშქრობათა ეპოქა.

მე ვარ შენი ასასინი

ქართული წყაროებიდან კარგად არის ცნობილი, თუ რაოდენ საბედისწერო როლი ითამაშა საქართველოს ისტორიაში ჯალალედინმა.

იგი, საყოველთაო აღიარებით, ნიჭიერი სარდალი და მამაცი მხედარი იყო („მაღალი და სახელოვანი ხელმწიფე... უშიში ბრძოლათა შინა", — ასე მოიხსენიებს ქართველი მემატიანე საქართველოს მძვინვარე მტერსა და დამაქცეველს).

ჯალალედინის სამშობლო მდიდარი და ძლევამოსილი ხვარაზმი ცეცხლითა და მახვილით დაიპყრეს მონღოლებმა, მაგრამ ახალგაზრდა ხვარაზმშაჰი ბედს არ შეურიგდა, მთელი ათი წელიწადი ებრძოდა იმავე მონღოლებს ინდოეთსა თუ ირანში, თავდაუზოგავად ებრძოდა და დიდი ზიანიც მიაყენა.

ინგლისელი ორიენტალისტის ე. ბრაუნის სიტყვით, ჩინგიზ-ხანის ურდოების თარეშის ბნელ დღეებში, როდესაც ირანის ზეცა დაბურული იყო ცეცხლმოდებული ქალაქების კვამლით, ხოლო მიწა ირანისა იქღინთებოდა მისი შვილების სისხლით, კაშკაშა და უნაყოფო მეტეორივით გაიელვა ჯალალედინმა.

გულადი ხვარაზმშაჰი, საუბედუროდ, ბეცი და ჭირვეული სახელმწიფო მოღვაწე გამოდგა. მაჰმადიანური ფანატიზმით შეპყრობილმა საერთო ენა ვერ გამონახა ვერც ქრისტიანებთან და ვერც მაჰმადიანებთან. მონღოლთაგან აოხრებულ სამშობლოს მოწყვეტილი ლტოლვილი სხვათა სამშობლოს აოხრებდა, უტახტოდ დარჩენილი ხვარაზმშაჰი სხვის ტახტს ეპოტინებოდა და სადაც კი გაიარა, ყველგან სისხლიანი კვალი დატოვა. ბოლოს და ბოლოს შემოელია ხვარაზმიდან წამოყვანილი ჯარი, თვითონაც დასუსტდა და მოწინააღმდეგენიც დაასუსტა.

ასეთი უგუნური პოლიტიკის წყალობით ჯალალედინმა საკუთარი ხელით გაუკაფა გზა თავის დაუძინებელ მტრებს — მონღოლებს, რომლებიც იოლად დაეუფლნენ ხვარაზმშაჰის მიერ აკლებულ მიწებს.

ყამთააღმწერლის თხზულებაში ლაკონიურად არის მოცემული ჯა-

ლალედინის უაზრო ბრძოლების პროგრამა. ხვარაზმშაჰი ასე მიმართავს თავის ლაშქარს: თუმცა ჩვენ გვძლევენ თათარნი, დანარჩენ ხალხებს ჩვენ თვითონ ვძლიოთო. დიახ, სპარსელებზე, სომხებსა და ქართველებზე იყრიდნენ მონღოლთა ჯავრს გზააბნეული და გონებადაბნელებული ხვარაზმელები.

კარლ მარქსი ახასიათებდა ჯალალედინს, როგორც ნიჭიერ და ხელოვან მხედარმთავარს, მაგრამ იქვე შენიშნავდა, რომ ხვარაზმშაჰის დამპყრობლურ ომებში იღუპებოდნენ მაჰმადიანთა მთავარი ძალები, ეს კი მხოლოდ მონღოლთათვის იყო ხელსაყრელი.

არსებობდა ირანში ერთი პატარა სახელმწიფო, დღიდან ჯალალედინის გამოჩენისა ვიდრე მის აღსასრულამდე რომ ცდილობდა ერთგულ მოკავშირედ გახდომოდა დევნილ ხვარაზმშაჰს. ეს იყო მულიდთა ანუ ასასინთა სახელმწიფო, რომლის ცენტრს სახელგანთქმული ალამუთის ციხე წარმოადგენდა.

მულიდთა სახელი დიდიხანია პირზე ეკერა ყველას, აღმოსავლეთში თუ დასავლეთში. მართალია, მეომართა სიმრავლეს ვერ დაიტრაბახებდა ალამუთის ბატონი, მაგრამ ისეთი მიუდგომელი ციხეები ეჭირა მთებში და იქიდან ისეთი თავგანწირული ფიდაები მიდიოდნენ ხოლმე ახლობელსა თუ შორეულ ქვეყნებში საოცარი ტერორისტული აქტების განსახორციელებლად, რომ მათი სიმცირე სათქმელი აღარ იყო.

მულიდებმა თავიდანვე მტრული პოზიცია დაიჭირეს მონღოლთა მიმართ, რადგანაც თვალნათლივ დაინახეს, რომ მრისხანე ურდოების ნიაღვარს ვერაფერი შეაჩერებდა, ვერც კლდეები, ვერც ციხეები და ვერც გადაცმული ტერორისტის დანა. სელჩუკიანთა იმპერიის დამხობის შემდეგ მულიდებს ასეთი საშიში მტერი აღარ ჰყოლიათ. წვრილ-წვრილ სამთავროებად დაქუცმაცებული მაჰმადიანური სამყარო მოთმინებით იტანდა „მწვალებელთა“ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობას და უეცრად მონღოლებმა დღის წესრიგში დააყენეს ალამუთის ყოფნა-არყოფნის საკითხი.

ზემოთქმულმა განაპირობა მულიდთა კეთილგანწყობა ჯალალედინისადმი, რომელიც მონღოლთა ყველაზე აქტიურ და ძლიერ მოწინააღმდეგედ ითვლებოდა. მაგრამ ხვარაზმელებმა აქაც აამღვრიეს წყალი და მხოლოდ მულიდთა თავშეკავების გამო არ გაჩაღდა კიდევ ერთი ომი ანტიმონღოლურ ძალებს შორის.

საქართველოს ისტორიისათვის საკმაოდ ნაცნობ ფიგურას წარმოადგენს ორხანი, ხვარაზმელთა ლაშქრის ერთ-ერთი სარდალი გარნისის ბრძოლაში (1225 წ.); იგი ორიოდე წლის შემდეგ თბილისისაკენ გამოგ-

ზავნეს ხუთი ათასი მეომრით, რადგანაც ხმა გავრცელდა, ხვარაზმშა-ჰის მიერ თბილისში დატოვებული ჯარი ქართველებმა დაამარცხესო.

სწორედ ეს ორხანი შეიქნა მულიდთა მსხვერპლი. ამას დაწვრილე-ბით მოგვითხრობენ ჯალალედინის მდივან-ბიოგრაფი მუჰამედ ნესევი და სომეხი ისტორიკოსი კირაკოზ განძაკელი.

ორხანს გაუძარცვავს მულიდთა სამფლობელოები ყოჰესთანში. მუ-ლიდებმა გადაწყვიტეს, რომ მშვიდობიანად მოეგვარებინათ საქმე და თვით ხვარაზმშაჰს მიართვეს საჩივარი. მან კი რატომღაც ორხანს შე-ახვედრა მულიდთა ელჩი.

საჩივრით გაცეცხლებულმა ორხანმა მუქარა ამჯობინა მოლაპარა-კებას. ჩექმაში, უბეში და სარტყელში დამალული დანები ამოაძვრინა და აყვირდა: „აი ჩვენი დანები! გაგვაჩნია ხმლებიც, კიდევ უფრო ბასრი და მომაკვდინებელი. თქვენ ვერაფერს გააწყობთ ჩვენს წინააღ-მდეგ!“

პირში ჩალაგამოვლებული ელჩი უკან გაბრუნდა.

განჯის გამგებლად დანიშნული ორხანი სასტიკად ჩაგრავდა არა მარტო ქრისტიანებს, არამედ მაჰმადიანებსაც. ისედაც გაჩანაგებულ მოსახლეობას ბორკილივით დაადო უზარმაზარი გადასახადები, მაგრამ ალამუთში უკვე გამოტანილი იყო სასიკვდილო განაჩენი.

სამმა გადაცმულმა მულიდმა ქუჩაში შეაჩერა ორხანი. ისინი საჩივ-რის ქაღალდს უფრიალებდნენ თვალწინ განჯის გამგებელს და ხმამაღ-ლა იმეორებდნენ, სამართალი გვინდა, სამართალიო. ორხანი შეეკითხა, ვის უჩივითო. მულიდები გარს შემოერტყნენ, დანები იშიშვლეს და იქვე გაათავეს იგი.

„ასე დაიღუპა მტარვალი მტარვალთა ხელით“, — კმაყოფილებით დაასკვნის კირაკოზ განძაკელი. ათი ორხანი რომ მოეკლათ მულიდებს, მაინც ვერ შეაყვარებდნენ თავს ერთი საუკუნის მანძილზე ტერორი-ზებულ ადამიანებს, რომლებმაც ზეპირად იცოდნენ მათი ავი და ბნელი საქმენი.

მკვლელებმა გასისხლიანებული დანების ქნევით გაირბინეს განჯის ქუჩები და ყველას გასაგონად ადიდებდნენ თავის მბრძანებელს ალა ედ-დინს. ახლოს ვერავინ მიეკარა, შორიდან ესროდნენ ისრებს და ბო-ლოს და ბოლოს ჩაქოლეს ისინი.

იბნ ალ-ასირის ცნობით, გაბოროტებული ჯალალედინი შეესია მუ-ლიდთა ქვეყანას და ცეცხლს მისცა იქაურობა. მულიდებმა ისევ დიპ-ლომატია არჩიეს. მათი ელჩი მოსალაპარაკებლად ეახლა ხვარაზმშაჰის ვეზირს.

მუჰამედ ნესევის გადმოცემით, ერთ მშვენიერ დღეს ლხინში მულიდთა ელჩს ზომაზე მეტად მოეკიდა ღვინო, სიფრთხილე გაუქრო და ენა აუხსნა. მან ასე მიმართა ვეზირს: „შენს ლაშქარშიც გვყავს ჩვენი ხალხი, ისე კოხტად არიან შენიღბულნი, რომ ვერც გამოარჩევ შენიანებისაგან!“

ვეზირი ძლიერ დაინტერესდა, შეევედრა ელჩს, ახლავე მაჩვენე ისინიო და უშიშროება აღუთქვა ყველას. ელჩმა იხმო გადაცმული მულიდები. ერთმა მათგანმა მოახსენა ხვარაზმშაჰის ვეზირს: „ამა და ამ დღეს, ამა და ამ ადგილზე, მე შემეძლო შენი მოკვლა და მხოლოდ იმან გადაგარჩინა, რომ ბრძანება არ მქონდა მიღებული“.

ამის გაგონებაზე ვეზირი აცახცახდა, სამოსელი შემოიძარცვა, პერანგის ამარა დარჩა და სასოწარკვეთილი ხმით წარმოთქვა: „რისთვისაა ყოველივე ეს, რა უნდა ჩემგან ალა ედ-დინს? ასეთი რა დავაშავე, რომ ჩემი სისხლი სწყურია? მე მისი მონა ვარ, ისევე როგორც ჩემი სულტანისა. აჰა, თქვენს ხელშია ჩემი სიცოცხლე და მომკალით, თუ გსურთ“.

ეს ამბავი აუწყეს ჯალალედინს. ადვილი წარმოსადგენია მისი გაოცება! მაშინვე შეუთვალა ვეზირს, ხუთივე მულიდი ცეცხლში ჩააგდეთო. ვეზირი იძულებული იყო, შეესრულებინა ხვარაზმშაჰის ბრძანება. თავდადებული ფანატიკოსები თურმე უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ხოტბას ასხამდნენ თავის მბრძანებელს.

ამჯერად აღარ შემდგარა მულიდთა შურისძიება. მათი ახალი ელჩი მხოლოდ ფულად კომპენსაციას მოითხოვდა. ორმოცდაათი ათასი დინარი დაუჯდათ ხვარაზმელებს ხუთი მულიდის სიკვდილი.

გამოხდა ხანი. ჯალალედინი ხორასანში ებრძოდა მონღოლებს. ისევ მოვიდა ალამუთიდან ელჩი, ცხრა თავგანწირული მულიდის თანხლებით. ისინი მზად იყვნენ, ანგარიში გაესწორებინათ ჯალალედინის მტრებთან.

ხვარაზმშაჰმა შეკრიბა თავისი დიდებულნი და რჩევა ჰკითხა. ურჩიეს, მიეღო მულიდთა დახმარება. მაგრამ ჯალალედინმა იუარა და ასე განუცხადა ელჩს: „ისევე როგორც სხვებმა, თქვენც კარგად იცით, ვინ არის ჩვენი მტერი და მეტოქე და ისიც იცით, ვინ არის ჩვენი მეგობარი და მოკავშირე. თუ გსურთ გააკეთოთ ის, რასაც ამბობთ, ხელს არაფერი გიშლით. აუცილებელი როდია მითითება. ვერაფერს ვერ დაგავალდებულებთ, ჩვენი ბასრი ხმლები და მამაცი მეომრები საკმარისია ჩვენთვის“.

ცოტა ხნის შემდეგ ხვარაზმელებმა გაძარცვეს მულიდთა სავაჭრო

ქარავანი და სამოცი მექარავნე გამოასალმეს წუთისოფელს, ვითომდა მონღოლთა აგენტები ეგულებოდათ მათ შორის. მულიდებს ხელი არ გაუნძრევიათ სამაგიეროს გადასახდელად. თავის მხრივ ჯალალედინმა მხოლოდ ბოდიში მოუხადა ალამუთიდან მოსულ ელჩებს და ნადავლის უმნიშვნელო ნაწილი დაუბრუნა.

როგორც ვხედავთ, სამჯერვე ხვარაზმელებმა გამოიწვიეს კონფლიქტი და მულიდებმა მხოლოდ ორხანი განწირეს სასიკვდილოდ. ისინი ჯიუტად ცდილობდნენ მშვიდობის შენარჩუნებას ჯალალედინთან. 1230 წელსაც კი, როდესაც ხვარაზმშაჰი დიდ გასაჭირში ჩავარდა, მისი ელჩი, ზემოხსენებული მუჰამედ ნესევი, ღირსეული პატივით მიიღეს ალამუთში და გამოსტუმრებისას ოთხასი ცხვარი უძღვნეს.

„წყეული მულიდები“ (როგორც უწოდებდნენ მაჰმადიანურ სამყაროში), გაცილებით გონიერი პოლიტიკოსები აღმოჩნდნენ, ვიდრე პირსისხლიანი ჯალალედინი, რომელსაც ისლამის მედროშედ მოჰქონდა თავი, და ფაქტიურად ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ სწორედ ისლამის ძალები დაექსაქსა და დაესუსტებინა. ამაში კი ნამდვილად მიაღწია წარმატებას. მაგრამ მისი დღეები უკვე დათვლილი იყო. მონღოლებმა მალე მულიდებიც აღგავეს პირისაგან მიწისა.

•

ვალტერ სკოტის რომანში „თილისმა“ აღწერილია, თუ როგორ მიაყენა შეურაცხყოფა ინგლისის დროშას მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობის ერთ-ერთმა წინამძღოლმა, იტალიელმა კონრად მონფერატმა. ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული მზად იყო შერკინებოდა კონრადს, მაგრამ დაუშალეს მეგობრებმა, ვინაიდან გვირგვინოსანს არ ეკადრებოდა მეტოქედ უბრალო მარკიზი. მაშინ რიჩარდის ქომაგად გამოვიდა შოტლანდიელი რაინდი და ორთაბრძოლაში მძიმედ დაჭრა კონრად მონფერატი. მის გადასარჩენად ყველაფერი იღონა რიჩარდ ლომგულმა, მაგრამ ყველასთვის მოულოდნელად კონრადს ბასრი მახვილი ჩასცა ტამპლიერთა ორდენის დიდოსტატმა, რომელიც რიჩარდის წინაღმდეგ დაგეგმილი შეთქმულების მონაწილე იყო და შიშობდა, რომ სასიკვდილოდ განწირულ მარკიზს აღსარებისას საკუთარ ცოდვებთან ერთად სხვისი ცოდვებიც არ გადმოელაგებინა.

ეს ეპიზოდი ვალტერ სკოტის შემოქმედებითი ფანტაზიის ნაყოფია. სინამდვილეში კონრად მონფერატი ასასინებმა მოკლეს.

ორი გადაცმული ასასინი ექვსი თვე ცხოვრობდა ჯვაროსანთა შორის. ისინი ისე ჩინებულად თამაშობდნენ ქრისტიანი ბერების როლს,

რომ იოტისოდენა ეჭვიც არავის გასჩენია. ყველა ენდობოდა მათ. ენ-დობოდა კონრად მონფერატიც. ხოლო ასასინები ჩვეული მოთმინებით ელოდნენ მარჯვე მომენტს.

1192 წლის 29 აპრილს ქალაქ ტვიროსის ქუჩაზე კონრადს თავს დაესხა თეთრ სამოსელში გამოწყობილი ორი ახალგაზრდა, ორივეს დანა ეჭირა ხელში, ჯიქურ ეკვეთნენ კონრადს და სასიკვდილოდ განგმირეს. ერთი ასასინი ადგილზევე იქნა მოკლული; მეორე გაიქცა და თავი შეაფარა ეკლესიას, სადაც რამდენიმე წუთის შემდეგ შეიყვანეს სულთმობრძავი კონრადიც. ასასინი გამოვარდა სამალავიდან და ამჯერად ბოლო მოუღო თავის მსხვერპლს.

ზუსტად იქნა შესრულებული დავალება ასასინთა მბრძანებლისა, რომელსაც ევროპელები „მთის მოხუცს" ეძახდნენ. საიდან გაჩნდა ეს უცნაური ტიტული? საქმე ისაა, რომ ასასინთა ციხეები მდებარეობდა ირანისა და სირიის მთებში, ამან განაპირობა მათი ხელმწიფის წოდება „შეიხ ალ-ჯაბალ" (ე. ი. მთის შეიხი ანუ მთავარი), მაგრამ თვით სიტყვა „შეიხი" არაბულად მოხუცსაც ნიშნავს და ჯვაროსნებმა რატომღაც მეორე მნიშვნელობა გადათარგმნეს (მსგავსი გაუგებრობა შეიძლება მოჰყვეს, მაგალითად, ქართულიდან სიტყვა „ხევისბერის" თარგმნას).

საერთო ინტერესს იწვევდა, წააქეზა თუ არა ვინმემ „მთის მოხუცი" კონრადის მკვლელობაზე. გარკვეული და ამომწურავი პასუხი დღემდე არაა გაცემული. ამ ისტორიულ დეტექტივს ისიც მატებს სიმძაფრეს, რომ ეჭვმიტანილი არიან ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული და ეგვიპტის სულტანი სალადინი, ორი ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურა დასავლეთ-აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე ჯვაროსნულ ლაშქრობათა ეპოქაში.

აღსანიშნავია, რომ არაბული წყაროები ადანაშაულებენ სალადინს, ხოლო ევროპული წყაროები — რიჩარდ ლომგულს! ამ გარემოებამაც გააღვივა მკვლევართა ცნობისმოყვარეობა და მოცემული საკითხი თავსამტვრევ ამოცანად აქცია.

ზოგიერთი არაბული წყაროს მიხედვით, სალადინმა დიდძალი ოქრო უძღვნა ასასინთა მბრძანებელს და სთხოვა რიჩარდისა და კონრადის მოკვლა. შეიხმა კონრადზე შეაჩერა არჩევანი. მისი შეხედულებით, ჯვაროსანთა ორივე წინამძღოლის მოსპობა უზომოდ გააძლიერებდა ეგვიპტის სულტანს, რომელიც ასასინების კეთილმოსურნეთა რიცხვს როდი ეკუთვნოდა.

იბნ ალ-ასირი მოიხსენიებს ბრალდებას რიჩარდის მიმართ, როგორც ფრანკთა შორის გავრცელებულ ვერსიას.

რიჩარდ ლომგულის სახელის შელახვა თვით ასასინთა დამსახურება უნდა იყოს. კონრადის მკვლელმა აღიარა დაკითხვაზე, რომ შეიხის ზურგს უკან იდგა ინგლისის მეფე.

ცნობილი ორიენტალისტის ბ. ლუისის აზრით, თუნდაც სხვისი კარნახითა თუ ჩაგონებით ემოქმედა ასასინთა მბრძანებელს, ფრიად საეჭვოა, რომ ასეთი საიდუმლო კომბინაცია ცნობილი ყოფილიყო რიგითი ფიდაებისათვის, რომელთაც მხოლოდ მკვლელობის ჩადენა ევალებოდათ. ბ. ლუისი ფიქრობს, რომ დავალებასთან ერთად ფიდაის ეძლეოდა შეთხზული „ლეგენდა" — ეჭვისა და უნდობლობის დასათესად მოწინააღმდეგის ბანაკში. ბრალდებამ რიჩარდის მიმართ მართლაც გამოიწვია სერიოზული უთანხმოება ჯვაროსანთა შორის. ლეგენდას, რაც მთავარია, ნიადაგს უმაგრებდა ის ფაქტი, რომ რიჩარდ ლომგული და კონრად მონფერატი ერთმანეთს ექიშპებოდნენ. ამიტომაც მყისვე დაიბადა დასკვნა: ვისთვის იყო ხელსაყრელი კონრადის სიკვდილი თუ არა რიჩარდისათვის?

„მთის მოხუცს" ისეთი ავი რეპუტაცია ჰქონდა მოხვეჭილი დასავლეთში, რომ ვინმესთვის უნდობლობის გამოსაცხადებლად საკმარისი იყო მისი სახელის დაკავშირება ასასინებთან (ანალოგიურ სურათს ვხედავთ მაჰმადიანურ სამყაროში). სხვათა შორის, რიჩარდის „საქმის" გაზვიადებით ძლიერ დაინტერესებულნი იყვნენ ფილიპე, საფრანგეთის მეფე და ჯონ უმიწაწყლო, ძმა რიჩარდისა, რომელსაც ინგლისის ტახტზე ეჭირა თვალი.

რიჩარდ ლომგულის მომხრეებმა სცადეს ეჭვის აღმოფხვრა და ევროპაში გაავრცელეს წერილი „მთის მოხუცისა", რომელიც არწმუნებდა ქრისტიანული ქვეყნების მეფეებსა და ხალხებს, რიჩარდი არაფერ შუაშია, კონრადთან ჩვენი ანგარიშები გავასწორეთო (დღემდე გაურკვეველი რჩება, ყალბი იყო ეს წერილი თუ ჭეშმარიტი).

ასასინთა მბრძანებლის გამოსარჩლებამაც ვერ უშველა ინგლისის მეფეს. მითქმა-მოთქმას რიჩარდის გარშემო უკვე ღრმად ჰქონდა გადგმული ფესვები. ერთი საუკუნის შემდეგ საფრანგეთში დაიწერა ისტორიული პოემა, სადაც გადმოცემულია, თუ როგორ წვრთნიდა რიჩარდ ლომგული თავის ასასინებად ინგლისელ ყმაწვილებს.

ბრალდება (თუ ცილისწამება?) რიჩარდის მიმართ კონრად მონფერატის მკვლელობის საქმეზე ჯერ კიდევ არაა მოხსნილი. ალბათ იმიტომაც გადაასხვაფერა ისტორიული სინამდვილე ვალტერ სკოტმა, რომ ერთი ლაქაც კი არ დამჩნეოდა მისი საყვარელი გმირის პორტრეტს.

ბუნებრივია, რომ ასასინები ხშირად გვხვდებიან ჯვაროსნული ქრონიკების ფურცლებზე, მაგრამ მათი სახელის შეჭრა ტრუბადურთა პოეზიაში, ცოტა არ იყოს, გაოცებას იწვევს.

ტრუბადურები და ასასინები? რა უნდა ჰქონდეს საერთო ამ ორ სიტყვას, რანაირად ეხმიანება ლირიკული ლექსი და სიმღერა — მაჰმადიანურ სამყაროში გაჩენილ საზარელ ორდენს, სად ამქვეყნიურ სიამოვნებათა მგზნებარე მეხოტბენი და სად ე. წ. „სიკვდილის ანგელოზები?!“

ტრუბადურთა პოეზია, წარმოქმნილი XI-XII სს. საფრანგეთში, კერძოდ, პროვანსში, ითვლება მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთ ღირსშესანიშნავ მოვლენად.

დღესდღეობით აღნუსხულია ხუთასამდე ტრუბადურის სახელი. მათ შორის არის ხუთი მეფე, მრავალი ფეოდალი, რამდენიმე სასულიერო პირი, ვაჭრები, ხელოსნები, წვრილფეხა კარისკაცები.

საგულისხმოა, რომ ხუთასი პოეტიდან ოცდაათი მიეკუთვნება მშვენიერ სქესს.

ფრიდრიხ ენგელსის სიტყვით, პროვანსულმა ლირიკამ უდიდესი გავლენა მოახდინა იტალიის, ესპანეთის, გერმანიისა და ინგლისის პოეზიაზე.

ტრუბადურთა პოეზიის უმთავრეს თემას წარმოადგენს მიჯნურობა. მისი „კანონების“ ცოდნა აუცილებელი იყო მიჯნურისათვის და მით უმეტეს — ტრუბადურისათვის, რომელიც თხზავდა სამიჯნურო ლექსებს, თვითონვე ქმნიდა მელოდიას და თვითონვე მღეროდა.

ტრუბადურები ამტკიცებდნენ, რომ სიყვარული აკეთილშობილებს და ამაღლებს ადამიანის სულს, აჯილდოებს მიჯნურს სიმღერის ნიჭით. არ შეიძლება იყოს პოეტი, ვინც მიჯნური არაა და, პირიქით, გარდუვალია მიჯნურის გადაქცევა პოეტადო.

ტრუბადურთა მიჯნურობის ობიექტად, თითქმის ყოველთვის გვევლინება გათხოვილი ქალი.

აღნიშნული მოვლენა გამოხატავდა ადამიანის გრძნობათა ბუნებრივ პროტესტს არისტოკრატიის წრეებში გაბატონებული ქორწინების ტიპის მიმართ, როდესაც განმსაზღვრელი მოტივი ქორწინებისათვის იყო მშობელთა ქონებრივი ან დინასტიური ინტერესები და არა თვით ქალ-ვაჟის გრძნობები და ნება-სურვილი.

ფრიდრიხ ენგელსი წერდა, რომ პროვანსელთა რაინდული სიყვარული ამკარად მიისწრაფვის ცოლქმრული ერთგულების დარღვევისაკენ და პოეტები გატაცებით უმღერიან ამ მისწრაფებას.

მაგრამ ზოგიერთი ტრუბადური ხოტბას ასხამდა პლატონურ თუ. ცალმხრივ მიჯნურობას. ერთი მათგანის ლექსში ვკითხულობთ: „მე ვლოცავ სიყვარულს იმიტომ, რომ მაიძულა არჩევა მისი, ვინც ხელსა მკრავს. საპასუხო გრძნობა რომ გაჩენილიყო, მაშინ აღარ მომიწევდა. ცრემლის ღვრა, არ მეცოდინებოდა არც ოხვრა, არც სევდა, არც იმედი, არც სასოწარკვეთა და არც ვედრებანი“.

სრულყოფილი მიჯნურობისათვის სავალდებულო იყო ტანჯვა და. განუხორციელებელი ოცნება. ტრუბადურებს მიჯნური აჰყავდათ თვალმიუწვდომელ პიედესტალზე, მისგან ელოდნენ ყველა სიკეთეს და. ეეედრებოდნენ, როგორც ღვთაებას. ექსტრავაგანტური კულტი ქალისა — აი, რა არის ტრუბადურთა გამოსარჩევი ნიშანი. მათი ლექსები. დახუნძლულია რელიგიურ წარმოდგენათა სფეროდან ნასესხები გამოთქმებით: მოწყალება, ვედრება, ხატება, თაყვანისცემა, გალმერთება.

ტრუბადურები ამტკიცებდნენ, რომ მიჯნურობისა არაფერი ესმის იმას, ვინც მოთმინებით არ ელოდება მოწყალებას, რამეთუ მიჯნურობის წესი და კანონია ხანგრძლივი ლოდინით დაიტანჯოს მიჯნურიო.

ამგვარი მიჯნურობა წარმოქმნის ტრუბადურთა პოეზიაში ჰიპერბოლურ სახეებსა და მოტივებს. პოეტისათვის ძვირფასი ხდება მისი ქალბატონის მთელი ნათესაობა, ძვირფასი ხდება ქვეყანა, სადაც იგი ცხოვრობს და ჰაერი, რომელსაც იგი სუნთქავს.

„როდესაც ჩემამდე აღწევს გრილი სიო თქვენი კუთხიდან, ასე მგონია, სამოთხის ნიავი მეალერსება“, — აღტაცებით უმჟღავნებს თავის. მიჯნურს სახელგანთქმული ტრუბადური ბერნარ დე ვენტადორნი. სიყვარული ცვლის ყველა მის შეგრძნებას, ყინვა ეჩვენება თეთრ და ყვითელ ყვავილებად, ხოლო სასტიკი ქარი და კოკისპირული წვიმა ახალისებს და ამხნევებს უიმედოდ გამიჯნურებულს. მაგრამ მშვენიერი ქალბატონი ნიშნად კეთილგანწყობისა იმეტებს მხოლოდ ღიმილს და ზოგჯერ — კოცნას, როგორც უმაღლეს ჯილდოს.

ბოლოს და ბოლოს ტრუბადურის მიჯნურობა იძენს ვასალური სამსახურის იერს.

„მე თქვენი ქვეშევრდომი ვარ, ქალბატონო, — წარმოთქვამს ზემოაღნიშნული ბერნარ დე ვენტადორნი, — სამარადისოდ გადავდე თავი,

რომ თქვენ გემსახუროთ და შებორკილი ვარ ამ ფიცით... მე თქვენი ნივთი ვარ, შეგიძლიათ გამყიდოთ ანდა გამასაჩუქროთ“.

ამ სტრიქონებიდან ერთი ნაბიჯიღა რჩება ასასინთა გამოჩენამდე და ეს ნაბიჯიც გადადგმულია რამდენიმე ტრუბადურის ლექსში. მყარდება, ერთი შეხედვით, წარმოუდგენელი ანალოგია ლირიკოსებისა — კაცის-მკვლელებთან.

ემერიკ დე პეგიონი ასე მიმართავს თავის მიჯნურს: „შენ უფრო დიდი ძალაუფლება გაქვს ჩემზე, ვიდრე მთის მოხუცს ასასინებზე, მისი მოსისხლე მტრების მოსაკლავად რომ მიდიან, თუნდაც ზღვის გადაღმა ეგულებოდეთ ისინი“.

მიჯნური შედარებულია ასასინთა მრისხანე მბრძანებელთან, თვით პოეტი — ასასინთან. იგი მზადაა შეასრულოს მიჯნურ-მბრძანებლის ყოველგვარი სურვილი და ბრძანება, როგორც ასასინმა, საკუთარი სიცოცხლის ფასად.

ახლა სხვებსაც დავუგდოთ ყური.

ბერნარ დე ბონდეი: „ვით ასასინები ემსახურებიან უყოყმანოდ თავის მბრძანებელს, მეც ასევე ვემსახურები სიყვარულს უსაზღვრო ერთგულებით“.

ანონიმი პოეტი — სატრფოს: „მე ვარ შენი ასასინი; იმედი მაქვს, რომ შენი ბრძანების შესრულებით მოვიხვეჭ სამოთხეს“ (ევროპული წყაროების მიხედვით, სასიკვდილოდ განწირულ ასასინს სწამდა, რომ ჯილდოდ ელოდა სამოთხე).

ჟირო დე ბორნე: „ჩემი სიყვარული არის ასასინი, რომელიც მკლავს უწყალოდ“.

სხვათა შორის, ეს უკანასკნელი მიეკუთვნება ე. წ. „ნათელი სტილის“ პოეტებს. არსებობდნენ „ბნელი სტილის“ პოეტებიც. ისინი ამკობდნენ თავის ლექსებს ბუნდოვანი მინიშნებებით, იდუმალი მეტაფორებითა და ქარაგმებით. შეგნებულად მიისწრაფოდნენ, რათა მათი პოეზია გაუგებარი დარჩენილიყო უბრალო მოკვდავთათვის და სრულიადაც არ თვლიდნენ საჭიროდ, რომ ყველა ჩაწვდენოდა მათი შემოქმედების ღრმა აზრს (მაშინ მარილი ოქროზე ძვირი ეღირებოდაო, ხუმრობდნენ ისინი).

ზემოხსენებული ჟირო დე ბორნე ასე იცავდა თავის კრედოს: „განა ღირს ლექსი წვალებად, თუ მას ვერავინ გაიგებს? არა, სანატრელია იმ სიმღერათა ხვედრი, რომელთაც პოეტი ქმნის ხალხისათვის“.

ასეთი მსოფლმხედველობის პოეტის ლექსში ასასინთა მოხსენიება

თვალნათლივ ამტკიცებს, რომ მათი ვინაობა ზედმიწევნით ნაცნობი იყო იმდროინდელ ევროპელთათვის.

ზემოთ მოტანილი სტრიქონები დაწერილია XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე. სწორედ მაშინ გახდა განსაკუთრებით პოპულარული ასასინთა სახელი ევროპაში, ვინაიდან საფრანგეთის მეფემ საჯაროდ განაცხადა, რომ „მთის მოხუცმა" სირიიდან გამოგზავნა ასასინები მის მოსაკლავად (ვითომდა რიჩარდ ლომგულის ჩაგონებით!).

„მე ვარ შენი ასასინი", — ეფიცებოდა პოეტი სატრფოს და მსმენელისათვის უკვე ცხადი იყო მისი სიყვარულის ძალა და ფასი. მიჯნურობაში თავგანწირვის გამოსახატავად ტრუბადურები ვერსად ვერ მიაგნებდნენ ამაზე უკეთეს ანალოგიას. „მთის მოხუცის" წინაშე ასასინთა ბრმა მორჩილებასთან რა მოსატანი იყო რაინდის ვასალური სამსახური ფეოდალისა თუ მეფის ამალაში. ევროპელთა წარმოდგენით, ასასინები ჰაშიშით მთვრალი ფანატიკოსები იყვნენ, ტრუბადურები კი ჰაშიშის ნაცვლად სიყვარულს დაეწაფნენ.

ასე დაამშვენა პროვანსული ლირიკა აღმოსავლურმა ორნამენტმა.

„მთის მოხუცი" ალბათ არ იცნობდა ტრუბადურთა შემოქმედებას და ვერც დაესიზმრებოდა, რომ მისი სახელი დაუკავშირეს ევროპის ულამაზეს ქალებს.

აღსანიშნავია, რომ ასასინებსა და ტრუბადურებს თითქმის ერთდროულად მოუღეს ბოლო; ასასინებს — მონღოლებმა, ხოლო ტრუბადურებს...

1209 წელს ჩრდილოეთ საფრანგეთის ბარონთა კოალიციამ საბაბად მოიძია პროვანსში „მწვალებლობის" გავრცელება და ორმოცდაათი ათასი მეომრისაგან შემდგარი ჯარი, ვინმე სიმონ დე მონფორის წინამძღოლობით, შეესია პროვანსს „დაუშვებელი უღმერთობის" აღმოსაფხვრელად (სინამდვილეში მათი მიზანი იყო პროვანსის ნაყოფიერი მიწებისა და სიმდიდრის ხელში ჩაგდება).

თითქმის ოცი წელიწადი მიმდინარეობდა ეს ომი და ქვეყანა სისხლით მოირწყო. განადგურდა ქალაქები. დაანგრიეს ან გადაწვეს მრავალი ციხე-კოშკი, ტრუბადურთა პოეზიის ცენტრებს რომ წარმოადგენდნენ. გაიმარჯვა ჩრდილოეთმა და პროვანსში დაარსდა ინკვიზიცია, რომელმაც დიდი ხნით ჩაახშო თავისუფალი აზრის ყოველგვარი გამოვლინება.

ტრუბადურები გარბოდნენ ესპანეთსა და იტალიაში. რა თქმა უნდა, მათი პოეზია ძირფესვიანად არ მოუსპიათ, მაგრამ მიჯნურის მხიარულ

სიმღერას თითქმის ყველგან ჩაუწყდა ხმა. მისი ადგილი დაიჭირა პოლიტიკურმა პოეზიამ. ზოგიერთი ტრუბადური მოძალადეთა მხარეზე გადავიდა, ერთი მათგანი კი თვითონ გახდა ინკვიზიტორი და ყოფილი კოლეგების დევნას შეუდგა.

ტრუბადურთა უმრავლესობა აღდგა ყაჩაღ-ფანატიკოსების წინააღმდეგ, რომლებმაც ააოხრეს მათი სამშობლო — მშვენიერი პროვანსი. დევნილმა ტრუბადურებმა „ცხვრის ტყავში გახვეული მგელი“ შეარქვეს კათოლიკურ სამღვდელოებას.

ცხადია, ამაზე უკეთესი შურისძიება არ ძალუძდათ გამიჯნურებულ პოეტებს. მათი ერთადერთი იარაღი ხომ ლექსი და სიმღერა იყო...

მშვენივრად იცნობდნენ მულიდებს.

თამარის პირველი ისტორიკოსი თავის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ გვაუწყებს: „ამას ჟამსა შინა მოიკლა ყიზილ-არსლან ათაბაგი, და აწ გასულტნებული, მულიდთა მიერ“. იქვე დაწვრილებით არის გადმოცემული ყიზილ-არსლანის მემკვიდრეთა შორის გამართული ბრძოლა, მაგრამ უპირველეს ყოვლისა ინტერესს იწვევს მულიდთა სახელის დაკავშირება გასულტნებული ათაბაგის ტრაგიკულ აღსასრულთან.

როგორ აისახა ეს ამბავი საკუთრივ აღმოსავლურ წყაროებში?

სპარსელი ისტორიკოსი ჰამდალაჰ ყაზვინი მოგვითხრობს, რომ ყიზილ-არსლანმა შეიპყრო ერაყის სელჩუკიანი სულტანი თოღრული და მისი ვაჟიშვილი მალიქ-შაჰი, აზერბაიჯანს გაგზავნა და ქეჰრანის ციხეში ჩაამწყვდია. სახელმწიფოს მართვა-გამგებლობა ყიზილ-არსლანს დარჩა, მაგრამ სწორედ იმ დღეს, როდესაც ტახტზე უნდა ასულიყო სულტნად, დილით მოკლული იპოვეს და მისი მოკვლა მიაწერეს მულიდთა ფიდაებს (ეს მოხდა 1191 წლის შემოდგომაზე).

იბნ ისფანდიარის მიხედვით, ინანჯ-ხათუნმა თავის მეუღლეს ყიზილ-არსლანს ოთხი მკვლელი მიუგზავნა; მათ ნაკუწ-ნაკუწ აჩეხეს ყიზილ-არსლანი, ინანჯ-ხათუნმა კი ყვირილი ატეხა, მულიდებმა მოკლესო.

რაშიდ ედ-დინი აღნიშნავს ყიზილ-არსლანის მკვლელობის ფაქტს, მაგრამ იქვე დასძენს, მისი მკვლელის ვინაობა ვერ გამოირკვიესო.

სამაგიეროდ, მირხონდისა და აყსარაის ცნობებში პირდაპირ არის მითითებული, ყიზილ-არსლანი მულიდებმა მოკლესო.

არაბული წყაროების საფუძველზე ფიქრობენ, რომ ყიზილ-არსლანი მოკლულ იქნა საიდუმლო ვითარებაში, შესაძლოა ერთ-ერთი თავისი ამირას მიერ, შესაძლოა ინანჯ-ხათუნის მიერ.

აი, ასეთი ჭრელი სურათი წარმოგვიდგება თვალწინ. სხვადასხვა წყაროები სხვადასხვანაირად აშუქებენ მომხდარ ამბავს და რომელიმე მათგანისადმი უპირატესობის მინიჭება საჭოჭმანო იქნებოდა. შესაძ-

ლოა სიმართლესთან ყველაზე ახლოს იყოს იბნ ისფანდიარი, რომლის თხრობა შეიცავს ინანჯ-ხათუნის დავალებით ყიზილ-არსლანის მკვლელობას და მის მიერვე გავრცელებულ ბრალდებას მულიდთა მისამართით. არც ის არის გამორიცხული, რომ ინანჯ-ხათუნს დაქირავებული ფიდაები მიეგზავნა ყიზილ-არსლანის მოსაკლავად (მსგავსი ფაქტები ხანდახან გვხვდება მულიდთა ისტორიაში). თუნდაც დავუშვათ, რომ მულიდებს არავითარი ბრალი არ მიუძღოდათ, ქართული წყაროს ცნობა უთუოდ ინარჩუნებს თავის ღირსებას, ვინაიდან იგი ასახავს აღმოსავლეთის ქვეყნებში გავრცელებულ ერთ-ერთ ვერსიას ყიზილ-არსლანის მკვლელობაზე — მულიდთა ხელით. მაშასადამე, გადამწყვეტი მნიშვნელობა არცა აქვს, რომელი წყაროა უფრო ზუსტი, ვთქვათ მირხონდი თუ იბნ ისფანდიარი; თამარის პირველი ისტორიკოსის ცნობა ნათელყოფს, რომ საქართველოში ძალზე კარგად იციან მულიდთა საქმიანობა ანდა მათს შესახებ წარმოქმნილი მითქმა-მოთქმა.

XI საუკუნის დამლევიდან XIII საუკუნის შუა წლებამდე, არცთუ ისე შორს საქართველოდან, არსებობდა ისმაილიტთა დამოუკიდებელი სახელმწიფო. მაჰმადიანურ სამყაროს ერთობ მჭიდრო და დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა ამ სახელმწიფოსთან. მათი სახელი დასავლეთ ევროპასაც მისწვდა ჯვაროსანთა მეოხებით.

თავისი პოლიტიკურ-ეკონომიური და კულტურული ცხოვრებით საქართველო მოწყვეტილი არ ყოფილა აღმოსავლურ სამყაროს და ბუნებრივია, რომ ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენა აღმოსავლეთის ისტორიაში, როგორიც იყო ალამუთის სახელმწიფოს არსებობა, უცნობი არ დარჩებოდა საქართველოსათვის.

ამას ცხადლივ ამტკიცებს თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის ცნობები.

ეტყობა, იმდენად ცნობილი იყო მულიდთა სახელი და ვინაობა XII-XIII სს. საქართველოში, რომ „ისტორიანის და აზმანის“ ავტორი საჭიროდ არა თვლის ამ ტერმინის განმარტებას (განსხვავებით ჟამთააღმწერლისაგან, რომელიც წერდა XIV საუკუნეში, როდესაც ალამუთის სახელმწიფო უკვე აღარ არსებობდა და მულიდთა ხსენება უთუოდ მოითხოვდა კომენტარს).

ისმაილიტის აღსანიშნავად „მულიდს“ იყენებდნენ არა თვით ისმაილიტები, არამედ მათი კლასობრივი და პოლიტიკური მოწინააღმდეგენი. ასე უწოდებდნენ მათ მაჰმადიანურ სამყაროში. ასევე მოიხსენიებენ არაბული, სპარსული და სომხური წყაროები. იგივე ტერმინი გვხვდება იმ ევროპელთა ჩანაწერებში, რომლებმაც აღმოსავლეთში

იმოგზაურეს (გიიომ რუბრუკი, მარკო პოლო, ოდორიკო პორდენონე).

რამ გამოიწვია, რომ ქართველი ისტორიკოსებიც მტრების მიერ შერქმეული სახელით გვაცნობენ ისმაილიტებს? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად თვალი უნდა გავადევნოთ მულიდებთან საქართველოს ნაცნობობა-ურთიერთობის ფაქტებს.

მულიდთა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წარმოქმნა (1090 წ.) ემთხვევა დავით აღმაშენებლის მეფობის დასაწყისს. როგორც ცნობილია, XI საუკუნის დამლევს საქართველოს სამეფომ პირველი ნაბიჯები გადადგა პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღსადგენად. დღის წესრიგში იდგა საქართველოდან თურქ-სელჩუკიანთა სამუდამო განდევნის საკითხი. იმავე თურქ-სელჩუკიანებს სასტიკად ებრძოდნენ ალამუთში დამკვიდრებული მულიდები და მათი ბატონობის დამხობას ლამობდნენ. მაშასადამე, საქართველოსა და მულიდებს საერთო მტერი ჰყავდათ.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი საქართველოს სამეფოს პოლიტიკურ-ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ხაზგასმით უკავშირებს ჯვაროსანთა მიერ მოპოვებულ წარმატებებს თურქ-სელჩუკიანებთან ბრძოლაში XI საუკუნის დამლევს: „ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იერუსალემი და ანტიოქია, და შეწევნითა ღმრთისათა მოეშენა ქვეყანა ქართლისა, განძლიერდა დავით და განამრავლნა სპანი, და არღარა მისცა სულტანსა ხარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს“.

ქართველ ისტორიკოსს ჯეროვნად აქვს შეფასებული, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობის შედეგები საქართველოს სამეფოსათვის, მაგრამ იგივე ისტორიკოსი დუმს ალამუთის მულიდთა ბრძოლის შესახებ, რასაც არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა თურქ-სელჩუკიანთა ძალაუფლების დასასუსტებლად. თვით პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობის წარმატება დიდად იყო დავალებული მულიდთაგან. უცხოელ მკვლევართა აზრით, ევროპელი ჯვაროსნები ასასინთა მიერ დემორალიზებული სახელმწიფოს ნაცვლად რომ შესტაკებოდნენ ერთიან, თავისი ძლიერების ზენიტში მყოფ სელჩუკიანთა იმპერიას, ალბათ საკმარისი არ იქნებოდა იერუსალიმის ასაღებად გოტფრიდის, ტანკრედისა და სხვა ჯვაროსან წინამძღოლთა გმირობა. თავის მხრივ, მულიდებისთვისაც ხელსაყრელი იყო ჯვაროსანთა წარმატებანი. ფრანკების ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ საშუალება მისცა ჰასან საბაჰს „თევზი დაეჭირა ამღვრეულ წყალში“, რადგანაც ჯვაროსნები რომ არ გამოსჩენოდნენ მთავარ მტრად მაჰმადიანურ სამყაროს, გაცი-

ლებით სერიოზული ომი გაჩაღდებოდა მულიდთა წინააღმდეგ და დაასამარებდა ალამუთის სახელმწიფოს. სხვათა შორის, აბასელი ხალიფას ვეზირისადმი გაგზავნილ წერილში (1133 წ.) სელჩუკიანი სულტანი სანჯარი ჩამოთვლის მაჰმადიანური სამყაროს გაჭირვებებს: ისმაილიტთა მძლავრობას ხორასანში, ურწმუნო ფრანკთა მიერ სირიისა და სხვა მხარეების დაპყრობას და ურწმუნო ქართველების თარეშს ისლამის ქვეყნებში. სანჯარი საყვედურს გამოთქვამს ბაღდადის ხალიფას მისამართით მისი უდარდელობის გამო. გვძარცვავენ, გვხოცავენ, აგვიკლეს, აგვაოხრეს და მაჰმადიანთა უზენაესი მბრძანებელი ხალიფა ყურსაც არ იბერტყავსო. სანჯარი, რა თქმა უნდა, გულისხმობს XI საუკუნის დამლევიდან განვლილ დროში მომხდარ მოვლენებს. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ თურქ-სელჩუკიანთა სახელმწიფოს რღვევა, შინაგან ფაქტორებთან ერთად, უთუოდ განპირობებული იყო ჯვაროსანთა, მულიდთა და საქართველოს სამეფოს მიერ მიყენებული მტკივნეული დარტყმებით.

ცხადია, რომ დავით აღმაშენებლის დროინდელ საქართველოში ზედმიწევნით უნდა სცოდნოდათ ალამუთის მულიდთა მოღვაწეობის გეზი და შედეგები.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ კონსტანტინე გამსახურდიას რომანში „დავით აღმაშენებელი" რამდენიმე ადგილას არის აღწერილი, თუ როგორ ადევნებენ თვალს საქართველოს სამეფო კარზე მულიდების ამბოხებას სელჩუკიანთა ბატონობის წინააღმდეგ და დაწვრილებით იციან მათი ყველაზე თვალსაჩინო აქციები. ასეთი სურათები მწერლის ლაღი ფანტაზიის ნაყოფს კი არ წარმოადგენს, არამედ ისტორიული სინამდვილის სავსებით ფხიზელსა და დამაჯერებელ წარმოსახვას, თუმცა ქართულსა და უცხოურ მატიანეებში ერთი სიტყვაც არაა ნათქვამი ამის თაობაზე და მკვლევარი იძულებულია მხოლოდ ვარაუდით დაკმაყოფილდეს.

ზემოთ დასახელებული ქართული საისტორიო წყაროები ჩინებულად იცნობენ მულიდებს, მაგრამ თვით საქართველოში მათი ყოფნისა თუ საქმიანობის შესახებ არაფერს ამბობენ. ხარვეზს ძუნწი, მაგრამ უაღრესად ძვირფასი ცნობებით ავსებს რაშიდ ედ-დინის თხზულება, მთლიანად მიძღვნილი ისმაილიტთა ისტორიისადმი.

რაშიდ ედ-დინი გვაუწყებს, რომ ჰასან საბაჰის მმართველობის დასასრულს ისმაილიტთა მოღვაწეობა გაძლიერდა ერაყის, აზერბაიჯანის, ხორასნის, მაზანდარანის, გილანისა და გურჯისტანის ქვეყნებში. ჰასან საბაჰის გარდაცვალების თარიღის (1124 წ.) მიხედვით უნდა ვიგულის-

ხმოთ, რომ საქართველოში მულიდთა გააქტიურება მოჰყოლია დავით აღმაშენებლის მიერ ქალაქ თბილისის შემოერთებას.

თუ გავითვალისწინებთ დავით აღმაშენებლისა და მის მემკვიდრეთა რჯულშემწყნარებლობით პოლიტიკას, ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ საქართველოს მეფის მიერ თბილისის მაჰმადიანური მოსახლეობის მფარველობა გამოიწვევდა ანტაგონიზმს მულიდებთან.

სიბტ იბნ ალ-ჯაუზის სიტყვით, დავით აღმაშენებელი მაჰმადიანებს ეპყრობოდა უფრო მეტი პატივისცემით, ვიდრე თვით მაჰმადიანი ხელმწიფენი. მაშასადამე, საქართველოს მეფეს სელჩუკიან სულტნებზე არანაკლები გულმოდგინებით უნდა დაეცვა თბილისის მაჰმადიანური მოსახლეობის ინტერესები მულიდთა საფრთხისაგან და აღეკვეთა მათი პროპაგანდა თუ ტერორი. გარდა ამისა, ქვეშევრდომნი, რომლებიც ემორჩილებოდნენ არა ადგილობრივ ხელისუფლებას, არამედ ალამუთის სახელმწიფოს მბრძანებელს, არასასურველ ქვეშევრდომებად ჩაითვლებოდნენ. ქართული ფეოდალური საზოგადოება, რა თქმა უნდა, ვერ შეურიგდებოდა მეამბოხეთა ორგანიზაციის ქსელს საქართველოს სამეფოში. თავის მხრივ, ისმაილიტთა მოძრაობის შინაარსი და მიზნები ფაქტიურად გამორიცხავდა კომპრომისს რომელიმე ხელისუფლებასთან, მაჰმადიანური იქნებოდა ის თუ ქრისტიანული. რასაკვირველია, მულიდებისათვისაც მიუღებელი იყო ქართველ მეფეთა მტკიცე ხელისუფლების დამყარება თბილისში.

რაშიდ ედ-დინის იმავე თხზულებაში დამოწმებულია ფაქტი მულიდთა ტერორისა უშუალოდ საქართველოს ტერიტორიაზე.

ალამუთის სახელმწიფოს მბრძანებლის მუჰამედ იბნ ბუზორგომიდის დროს ფიდაების მიერ დახოცილ პირთა სიაში მოხსენიებული არის თბილისის ყადი. მკვლელობა მომხდარა 1139 წელს. მკვლელი ყოფილა ვინმე იბრაჰიმ დამღანელი.

რა დაუშავა მულიდებს თბილისის ყადიმ? მას თურმე სიკვდილი მიუსჯია მაჰმადიანურ სამართალში მიცემული რამდენიმე მულიდისათვის, რომლებიც დაუნდობლად ებრძოდნენ მაჰმადიანურ სარწმუნოებას, ებრძოდნენ არა მარტო სიტყვით, არამედ საქმითაც. თბილისის ყადი მულიდთა შურისძიების მსხვერპლი გამხდარა (ზემოხსენებულ სიაში რაშიდ ედ-დინს დასახელებული ჰყავს ჰამადანისა და ყოჰესთანის ყადნი; ისინი იმავე მიზეზით გამოასალმეს წუთისოფელს ფიდაებმა).

როგორც ჩანს, მულიდებს აქტიური მოღვაწეობა ჰქონდათ გაჩაღე-

ბული თბილისში და შესაძლოა საქართველოს სხვა ქალაქებშიც, სადაც მაჰმადიანური მოსახლეობა ბინადრობდა.

საქართველოს ხელისუფლება მფარველობდა და ანგარიშს უწევდა მაჰმადიან სამართლისმცოდნეთ და, კერძოდ, თბილისის ყადის (ცნობილი ფაქტია: XII საუკუნის დამლევს ქალაქ დვინში მოწვეულ სასამართლოზე, რომელსაც უნდა გადაეწყვიტა დავა სომეხთა ორ მონასტერს შორის ძვირფასი ჯვრის გამო, საქართველოს დიდებულებთან და სომხური ეკლესიის მესვეურებთან ერთად იყვნენ ყადნი თბილისისა, ანისისა და დვინისა).

მაშასადამე, საქართველოს ხელისუფლება კიდევ უფრო ეფექტურ ზომებს მიიღებდა მულიდთა წინააღმდეგ და საპასუხო რეპრესიებით გაუმასპინძლდებოდა.

ამრიგად, XII საუკუნის შუა წლებში საქართველოსა და მულიდებს შორის მტრული ურთიერთობა სუფევს.

მულიდები ალბათ განაგრძობდნენ არსებობას საქართველოს ტერიტორიაზე, ვინაიდან არსებობას განაგრძობდა ალამუთის სახელმწიფო.

მულიდებს კარგად იცნობდნენ რუსთველის ეპოქაშიც, რასაც ადასტურებს თამარის პირველი ისტორიკოსის ცნობა მულიდთა მიერ ყიზილ-არსლანის მოკვლაზე.

ალამუთის სახელმწიფოს შესახებ კიდევ უფრო მეტს შეიტყობდნენ ქართველები ჩრდილოეთ ირანში ძლევამოსილი ლაშქრობის დროს (XIII საუკუნის დამდეგს).

ქართული მხედრობის მარშრუტი გადიოდა ალამუთის მულიდთა მუდმივი ტერიტორიის უშუალო სიახლოვეს. თამარის პირველი ისტორიკოსის მიხედვით, აღებულ იქნა ქალაქები ზანგანი (ანუ ზენჯანი), ავჰარი (ანუ აბჰარი) და ყაზვინი.

ყურადღებას იქცევს ქალაქ ყაზვინის დასახელება. თვით ალამუთის ციხე მდებარეობს ყაზვინიდან ჩრდილოეთით, დაახლოებით ორმოცდაათი კილომეტრის მანძილზე. სპარსული წყაროების თანახმად, ყაზვინელებს, როგორც ალამუთის ყველაზე ახლო მეზობლებს, მრავალი ბრძოლა ჰქონიათ გადახდილი მულიდებთან, აურაცხელი ზარალი განუცდიათ მათი თავდასხმების შედეგად და ღრმა ფესვები ჰქონდა გადგმული დაუსრულებელ მტრობას.

აბჰარი მოთავსებულია შუა გზაზე ზენჯანსა და ყაზვინს შორის. ეს ქალაქიც მულიდთა აქტიური მოღვაწეობის ზონაში მდებარეობდა. როდესაც ალამუთის მორიგი მბრძანებელი ჰასან III დაუკავშირდა არანისა და აზერბაიჯანის ათაბაგ უზბეგს და მათ გაერთიანებული ძალე-

ბით დაამარცხეს ერაყის გამგებელი, ჰასანს გაწეული სამსახურის ჯილდოდ ებოძა სწორედ აბჰარი და ზენჯანი. ეს ორი ქალაქი თავისი სანახებითურთ რამდენიმე წლის მანძილზე მულიდთა მფლობელობაში იყო.

ამ მიდამოებში ქართული მხედრობის ლაშქრობის შედეგად, ბუნებრივია, რომ საქართველოში კიდევ უფრო ნაცნობი გახდებოდა მულიდთა სახელი.

ქართულ მხედრობას მიუღწევია ქალაქ გურგანამდე (კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე): „მიიწევნეს ვიდრე გურგანისად ქალაქად და მოაოხრეს ქვეყანა იგი“.

გურგანისაკენ მიმავალთ უეჭველია უნდა გადაეჭრათ მულიდთა სამფლობელოები რუდბარის ოლქში, ვინაიდან ალამუთის ციხე მდებარეობდა უმოკლეს გზაზე ყაზვინსა და კასპიის ზღვას შორის. ასე რომ, შესაძლოა ქართველებმა საკუთარი თვალით იხილეს მთელს აღმოსავლეთში სახელგანთქმული ალამუთი ანუ „არწივის ბუდე“. ოღონდ ალაჰმა უწყის, გადაეყარნენ თუ არა გზაში თვით არწივებს, რომელთაც არაფრად ეპიტნავებოდათ ამხელა ჯარის სტუმრობა ალამუთის მიდამოებში.

მულიდებთან შესაძლებელ კონტაქტებს გვაფიქრებინებს ერთი ცნობა ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებიდან განჯაზე ქართველთა გალაშქრების შესახებ. ლაშა-გიორგის ვრცელ სიტყვაში ივანე მხარგრძელისადმი ასეთი ფრაზა გვხვდება: „ახლა განჯელთ ხარაჯა არ მოუციათ და ათაბაგი ერანისა დიდის ლაშქრით მოშველებია განჯელთა“, ივანე მხარგრძელს დაუდასტურებია განჯელთა განდგომის ამბავი და უთქვამს, „იმათი ათაბაგი“ თორმეტი ათასი მეომრით მოსულა განჯაში და ის არ აძლევინებს ხარკს, თორემ განჯელების ბრალი არ არისო.

ამ ცნობაში „ერანის ათაბაგად“ ნაგულისხმევია ილდეგიზიანთა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი, არანისა და აზერბაიჯანის ათაბაგი უზბეგი (ძმისწული მულიდთაგან მოკლული ყიზილ-არსლანისა).

ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობას ერთგვარად ეხმიანება სპარსულ გეოგრაფიულ თხზულებაში („აჯაიბ ად-დუნია“) დამოწმებული ცნობა, სადაც ვკითხულობთ, რომ დაახლოებით იმავე ხანებში ფადიშაჰი შესევია ხაჩენის სამთავროს. ფიქრობენ, რომ ეს „ფადიშაჰი“ უნდა იყოს იგივე უზბეგი.

თუ გავიხსენებთ, რომ ხაჩენის პროვინცია იმხანად საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებში შემოდიოდა, ცხადი ხდება, რომ ორი წყარო

(ქართული და სპარსული) ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლივ გვაუწყებს ილდეგიზიანი ათაბაგის გარკვეულ კონფლიქტს საქართველოს ხელისუფლებასთან.

სწორედ ხსენებულ უზბეგთან დაამყარა განსაკუთრებით ახლო ურთიერთობა ალამუთის მბრძანებელმა ჰასან III-მ. მათ შორის დაიდო მოკავშირეობის ხელშეკრულება. ჯუვეინისა და რაშიდ ედ-დინის მიხედვით, მულიდთა მბრძანებელი თავისი ლაშქრის თანხლებით ალამუთიდან აზერბაიჯანს მოვიდა. იგი წელიწადნახევარი იმყოფებოდა სტუმრად უზბეგის სამფლობელოებში: ერაყში, აზერბაიჯანსა და არანში (ეს იყო უპრეცედენტო მოვლენა მულიდთა ისტორიაში. მანამდე, ალამუთის მბრძანებლებს საერთოდ არ მიუტოვებიათ თავისი რეზიდენცია. მაგრამ ამას ვინღა ჩიოდა, როცა ჰასან III-მ ზურგი აქცია მამა-პაპათა მოძღვრებას და ისლამის წიაღში დააბრუნა მულიდები. მან აღიარა აბასელი ხალიფას უზენაესობა, მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა მეზობელ მაჰმადიანურ სამფლობელოებთან და თვით ხალიფას ნება-დასტურით გილანის ამირათა ასულებზე დაქორწინდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ალამუთში „მწვალებლური" წიგნების დაწვას მიჰყვეს ხელი).

არანისა და აზერბაიჯანის ათაბაგი უდიდესი პატივისცემით ეპყრობოდა თავის სტუმარს. მათი მეგობრობა დღითი დღე მტკიცდებოდა. საჩუქრები და საპატიო ხალათები უბოძეს არა მარტო ალამუთის დიდებულებს, არამედ მულიდთა მთელ ლაშქარს. ათაბაგი უზბეგი ყოველდღიურად ათას ოქროს დინარს უგზავნიდა ალამუთის მბრძანებელს სხვადასხვა ხარჯისათვის.

როგორც ჩანს, ძალზე ძვირად ფასობდა მულიდთა მხარდაჭერა!

უზბეგის დროებით მოკავშირედ ქცეული მულიდები აქტიურ მონაწილეობას მიიღებდნენ განჯა-ხაჩენის სამხედრო ოპერაციებში. მართალია, წყაროებში კონკრეტულად განჯა არ არის მითითებული, მხოლოდ ნათქვამია არანსაც ესტუმრნენო, მაგრამ არანის მთავარი ქალაქი სწორედ განჯა იყო და ადვილი დასაშვებია, რომ უზბეგთან ერთად მულიდებიც მოსულიყვნენ განჯაში ქართველებთან საომრად.

ასეა თუ ისე, მულიდთა ლაშქრის სტუმრობა საქართველოს მეზობელ მხარეში (არანი), რაც ეჭვმიუტანელ ფაქტს წარმოადგენს, თავისთავად საკმარისი იყო იმისათვის, რომ მათი სახელი კიდევ ერთხელ გახმაურებულიყო საქართველოში.

თავის დროზე, ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა თ. ჟორდანიამ გამოთქვა ვარაუდი, რომ ალამუთის მულიდთა მსხვერპლნი შეიქნენ და-

ვით სოსლანი, თამარ მეფე და ლაშა-გიორგი. მისი აზრით, მულიდებმა საწამლავით მოუღეს ბოლო საქართველოს ხსენებულ მეფეებს და ეს ამბავი საიდუმლოებით იყო მოცული, ვინაიდან თ. ჟორდანიას სიტყვით, „თვისის ნაავკაცარს მულიდნი საოცარი ხერხებით ჰმალავდნენ“.

რა შეიძლება ითქვას ასეთი ვარაუდის შესახებ?

უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ მულიდებს თავის ხანგრძლივსა და სისხლიან მოღვაწეობაში თითქმის არასოდეს გამოუყენებიათ საწამლავი (ერთადერთ გამონაკლისად მიჩნეულია სელჩუკიანი სულტნის მუჰამედის მკვლელობის ცდა მულიდთაგან მოსყიდული დალაქის მიერ, რომელსაც მოწამლული დანით უნდა გამოეშვა სისხლი სულტნისათვის).

გარდა ამისა, მულიდთა ტერორისტული პოლიტიკის დამახასიათებელი ნიშანი იყო საჯარო მკვლელობანი და თავის ნაავკაცარს მულიდები იშვიათად მალავდნენ.

მთავარი კი ისაა, რომ ქართულსა თუ უცხოურ წყაროებში ერთი სიტყვითაც არ არის მითითებული ანდა მინიშნებული, საქართველოს ესა და ეს მეფე მულიდებმა მოკლესო.

ასე რომ ზემოთქმული ვარაუდი დღესდღეობით არსებული მასალების მიხედვით არ დასტურდება, თუმცა იმდროინდელი საქართველოს ურთიერთობა მულიდებთან არ გამორიცხავს ასეთი ვარაუდის შესაძლებლობას...

ქართული წყაროებიდან ყველაზე ვრცლად მოგვითხრობს მულიდთა შესახებ ჟამთააღმწერელი. მის თხზულებაში აღწერილია ქართველების მონაწილეობა მონღოლთა ლაშქრობაში ალამუთის წინააღმდეგ (XIII საუკუნის 50-იანი წლები).

ჟამთააღმწერლის ინფორმაცია უნდა მომდინარეობდეს ქართული წყაროდან, რომელიც შეიცავდა თვითმხილველის ნაამბობს. ამას მიგვითითებს მთელი ეპიზოდის შინაარსი: ჩაღატა-ნოინის მკვლელობა ღამით, მონღოლთა მიერ ქართველებზე ეჭვის მიტანა, ვითარება ქართველთა ბანაკში მონღოლების მოსალოდნელი თავდასხმის წინ, ქართლის ერისთავის გრიგოლ სურამელის საკმაოდ ვრცელი სიტყვა, მულიდის მოულოდნელი გამოსვლა სამალავიდან და ჩადენილი დანაშაულის აღიარება, მონღოლთა განაჩენი...

ასეთი დეტალური თხრობა აშკარად მეტყველებს იმას, რომ ქართველ მემატიანეს სიტყვასიტყვით ჩაუწერია ალამუთის ომის მონაწილის ნაამბობი. უცხოურ წყაროებში აღნიშნულია მხოლოდ ფაქტი ჩაღატას მკვლელობისა.

ზემოთ მოტანილი მასალა ცხადყოფს, რომ საქართველოში მშვენივრად იცნობდნენ მულიდებს, დღიდან მათი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს დაარსებისა, ვიდრე ალამუთის დამხობამდე.

ამ ნაცნობობა-ურთიერთობის მიმოხილვის შედეგად გასაგებია, თუ რატომ მოიხსენიებენ ქართული წყაროები ისმაილიტებს იმ ოდიოზური შინაარსის ტერმინით, რომელიც მაჰმადიანურ სამყაროში იყო გავრცელებული და გამოხატავდა მტრულ დამოკიდებულებას მრისხანე მეამბოხეთა მიმართ.

არ ქაჯნია, კაცნიაო

„ვეფხისტყაოსნის“ მკითხველი ქაჯებსა და ქაჯთა სამეფოს პირველად ეცნობა პოემის შემდეგ თავში: „ამბავი ნესტან-დარეჯანისა ქაჯთაგან შეპყრობისა. ფატმანისაგან მბობა ავთანდილთანა“.

...ნესტან-დარეჯანი უგზო-უკვლოდ გადაიხვეწა გულანშაროდან. ხელმწიფის კარზე გლოვაა. გაქრა ტურფა სადედოფლო. ფიცის გამტეხი უსენი ვეღარ მიჰკარებია განრისხებულ ცოლს. სახლი და შვილი მოსძულდა ფატმანს. მწუხარე და ცრემლშეუშრობელი, დღისით თუ ღამით, განუწყვეტლივ იგონებს იგი გადაკარგულ ნესტან-დარეჯანს. დარდი გულს უკლავს და აღარ ეკარება ნუგეში. მაგრამ ერთ მშვენიერ საღამოს უეცრად გამოკრთება იმედის სხივი. ფატმანმა შემთხვევით მოისმინა ხანაგაში ჩამომხტარ მგზავრთა საუბარი. ქაჯთა მეფის მონა თავის თავგადასავალს მოუთხრობდა გზაში გაცნობილ თანამგზავრებს. ირკვევა, რომ ნესტან-დარეჯანი მოუტაცნიათ ქაჯებს!

ფატმანმა დაწვრილებით უამბო ავთანდილს ქაჯთა მეფის მონისაგან გაგონილი: ქაჯთა მეფის სიკვდილი, მისი შვილების ამბავი, დულარდუხტის საქმენი, ქაჯთა სამზადისი ზღვას იქით გასამგზავრებლად, როშაქის წასვლა სამეკობროდ, შეყრა ნესტან-დარეჯანთან, ქაჯთაგან მისი შეპყრობა და უძვირფასესი ნადავლითურთ დაბრუნება ქაჯეთის ციხე-ქალაქში.

ამას მოსდევს ფატმანის გრძნეულ მონათა მიერ მოტანილი ცნობები ქაჯეთიდან და ასე შეიტყობს ავთანდილი ნესტან-დარეჯანის დაწინდვას ქაჯთა მეფის ვაუზე.

ავთანდილი აღტაცებულია იმით, რომ ბოლოს და ბოლოს მიაგნო ნესტან-დარეჯანის კვალს, მაგრამ ამავე დროს ვერ მალავს თავის გაოგნებას. ფატმანის ნაამბობი ეუცხოვება, ვინაიდან საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულებით ქაჯნი უხორცო ავსულები არიან. ხოლო ამ ტრადიციულ წარმოდგენას მთლიანად აქარწყლებს ფატმანი, რომელიც აღწერს ქაჯებს, როგორც სავსებით ნორმალურ ადამიანებს. ფატმანის სიტყვით, ქაჯებს ჰყავთ თავისი მეფე, ვაზირნი, თავადნი, მონები,

ლაშქარი; ისინი ძარცვავენ ქარავნებს, იტაცებენ ქალებს და ხანაგაში ჩერდებიან ჩვეულებრივი მგზავრებივით.

რა თქმა უნდა, ავთანდილს ამის მსგავსი არაფერი სმენია ქაჯთა შესახებ. იგი განცვიფრებით ეკითხება ფატმანს: „ქაჯნი ყველა უხორცოა, რამან შექმნა ხორციელად?"

ავთანდილს ვერ დაუჯერებია, რომ ბუნებაში არსებობს ხორციელ ქაჯთა მოდგმა. შემდეგი შეკითხვით უარყოფს კიდეც ასეთი გაუგონარი ფენომენის შესაძლებლობას და ფაქტიურად ეპვქვეშ აყენებს ფატმანის ნაამბობს. იგი კვლავინდებურად ფიქრობს, რომ ზღაპრულ ქაჯებს არ შეიძლება გააჩნდეთ ადამიანური ვნებანი და უზომო გაოცებას გამოთქვამს ნესტან-დარეჯანის მოტაცების გამო: „მაგრა ქაჯნი უხორცონი რას აქნევენ, მიკვირს, ქალსა?!"

მომდევნო სტროფებში ფატმანი მოთმინებით უხსნის ავთანდილს, რომ ნესტან-დარეჯანი დაატყვევეს არა უხორცო ავსულებმა, არამედ თავის საოცარ და საზარელ საქმეთა წყალობით „ქაჯებად" წოდებულმა ადამიანებმა. სწორედ აქ არის აღწერილი ქაჯთა „ქაჯობა". წინარე სტროფებში ქაჯებს თითქმის არაფერი ეცხოთ „ქაჯური", მათი მხოლოდ სახელი ესმოდა ავთანდილს. ახლა კი საქმენიც გამოჩნდა — უტყუარი წყარო „ქაჯებად" მონათვლისა. ფატმანი არწმუნებს ავთანდილს: „არ ქაჯნია, კაცნიაო...", მერე უხსნის, რომ „ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან..." და მათი ლაკონიური პორტრეტის გადმოცემის შემდეგ დასძენს: „ამისთვის ქაჯად უხმობენ გარეშემონი ყველანი, თვარა იგიცა კაცნია ჩვენებრვე ხორციელანი".

ბუნებრივია, რომ ავთანდილისათვის სავსებით საკმარისი აღმოჩნდა ფატმანისეული ახსნა-განმარტება. პოემაში ვკითხულობთ:

ავთანდილ მადლი უბრძანა: „ცეცხლნი დამივსენ ცხელანი,
დიდად მეამნეს ამბავნი, სიტყვანი აწინდელანი".

მისი კმაყოფილება გამოწვეულია იმით, რომ ნესტან-დარეჯანი ზებუნებრივ ძალებს როდი ჰყოლიათ დატყვევებული. ავთანდილს გაცილებით იოლად შეუძლია წარმოიდგინოს შებრძოლება ხორციელ ადამიანებთან, რაგინდ მრისხანე და უძლეველ ტომს არ უნდა ეკუთვნოდნენ ისინი, ვიდრე უხორცო ქაჯებთან. ავთანდილი რომ შეაკრთო ზღაპრულ ავსულებთან ბრძოლის პერსპექტივამ, ეს თვალნათლივ ჩანს ფატმანის ნათქვამიდან: „მართლად გხედავ მანდა მკრთალსა".

„ვეფხისტყაოსნის" ქაჯები არ არიან უხორცო ავსულნი. ამას ეჭვმიუტანლად ადასტურებს თვით პოემის ტექსტი.

თუ ერთხელ და სამუდამოდ ვენდობით რუსთველის მოწმობას („არ ქაჯნია, კაცნიაო") და მისტიფიკაციად არ მივიჩნევთ, მაშინ იბადება ასეთი კითხვა: პოეტის ფანტაზიის ნაყოფია „ქაჯებად" წოდებული ადამიანები თუ შეესაბამებიან რომელიღაც სინამდვილეში არსებულ ხალხს.

...ჯერ კიდევ ჩვენი საუკუნის დამდეგს ქართველმა ისტორიკოსმა მ. ჯანაშვილმა სცადა დაემტკიცებინა, რომ „ვეფხისტყაოსანში" ქაჯების სახით გამოყვანილი არიან მულიდები ანუ ასასინები. ეყრდნობოდა რა ვებერის „მსოფლიო ისტორიაში" მოტანილ ცნობებს ამ სექტის შესახებ, მ. ჯანაშვილი ასკვნიდა, რომ რუსთველის პოემის ქაჯებსაც სწორედ ის თვისებები აქვთ, რითაც მულიდნი გაირჩეოდნენ სხვა რწმენის ხალხთაგან.

შემდგომში ეს მოსაზრება გაიზიარა და უფრო საფუძვლიანად დაასაბუთა გამოჩენილმა ქართველმა მეცნიერმა კორნელი კეკელიძემ. იგი წერდა: „უკანასკნელ ხანებში, მაჰმადიანური სექტების შესწავლის მიზნით, მე მიხდებოდა გაცნობა სამეცნიერო ლიტერატურისა აღმოსავლეთის ისტორიაში კარგად ცნობილი ისმაილიტ-მოლიდების ან ასასინების შესახებ. ამ შტუდიების დროს ჩემს წინაშე უნებლიეთ წამოიჭრა საკითხი: ჩვენს პოემაში ქაჯების სახით მოლიდ-ასასინებზე ხომ არ არის ლაპარაკი?"

მკვლევარი მოკლედ ახასიათებს XI საუკუნის დამლევს ირანში წარმოქმნილ მულიდთა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს და გვიჩვენებს მათი ბრძოლის მეთოდებს, თავზარს რომ სცემდა აღმოსავლეთსაც და დასავლეთსაც.

კ. კეკელიძე გვაწვდის მულიდთა საოცარი საქმიანობის ცოცხალსა და მჭევრმეტყველ სურათს: „ასასინები მეტად მოხერხებული ადამიანები იყვნენ; არ იყო ისეთი დაბრკოლება, რომელიც მათ არ გადაელახათ თავიანთი მიზნის განხორციელებისას. არ იყო ისეთი საქმე, რომელიც მათ არ სცოდნოდათ მოწინააღმდეგეთა ბანაკიდან. არ იყო ისეთი საჯარო ადგილები და დაწესებულება, სადაც ისინი შეუმჩნევლად, როგორც უხილავი სული და გრძნეული არსება, არ შეპარულიყვნენ და ისიც არა ღამით მარტო, არამედ დღისითაც. ისინი მიდიოდნენ ხოლმე შორს, ცხრა მთას იქითაც, რათა სასიკვდილო დანა ჩაეცათ ძლევამოსილი მტრისათვის მისი ჯარის თვალწინ, ძლიერი სულტნისათვის ფხიზელ დარაჯთა გარშემორტყმულ სასახლეში და გავლენიანი მოხელისათვის მის გარშემო შემოკრებილ მდივანთა წრეში".

ზემოთქმულს მოეძებნება მრავალი საინტერესო და კოლორიტული

საბუთი მულიდთა მოღვაწეობისა, რომელიც შემოუნახავთ სანდო საისტორიო წყაროებს. ნამდვილად განსაცვიფრებელია მულიდთა ფართო არეალი (საფრანგეთიდან — ინდოეთამდე), ისმაილიტურ რჯულზე მოქცეულთა ფართო დიაპაზონი (მთიელი გლეხიდან — სელჩუკიანთა იმპერიის ვეზირამდე), ფიდაების ზღაპრული ფანატიზმი და მართლაც რომ „ქაჯური" მოხერხება და ყოვლისშემძლეობა.

კ. კეკელიძის დასკვნით, „ვეფხისტყაოსნის" ქაჯები თავისი ყოფაცხოვრებითა და ხასიათით ზედმიწევნით გვაგონებენ მულიდებს.

ქაჯთა იდენტიფიკაცია ამით არ შემწყდარა.

ზოგიერთი მკვლევარი „ვეფხისტყაოსნის" ქაჯებსა და ქაჯეთს მიიჩნევს რომელიმე ტომისა და მათი ქვეყნის სახელწოდების დამახინჯებულ ფორმად (მაგალითად, „ქალჯები" — სამხრეთ ავღანეთში, „კაჩარ" — ინდოეთში, „კაჯე" — ნიგერიაში, და სხვ.); ასეთი მსჯელობა სამართლიანი იქნებოდა, რომ არ არსებობდეს ქართულ ენაში სიტყვა „ქაჯი", რომელიც თავისი პირველადი მნიშვნელობით (ავსული, ეშმა) გვხვდება თვით „ვეფხისტყაოსნის" ფურცლებზე. პოემის დასაწყისში როსტევანი ამბობს ტარიელის შესახებ: „ვითა ეშმა დამეკარგა", და შემდეგ ტარიელის ძებნით დაღლილი ავთანდილი იმავე ამბავს ასე იხსენებს: „უღონიოდ მართალ იყვნეს, რომელთაცა ქაჯად თქვიან", ხოლო როდესაც პირისპირ შეეყრება ტარიელს, ეუბნება: „ვითა ქაჯი დაგვეშალე". რასაკვირველია, პოეტს თავისუფლად შეეძლო ეთქვა: „არ ეშმაკნია, კაცნიაო", ანდა „არ ავსულნია, კაცნიაო".

მაშასადამე, მცდარი უნდა იყოს „ქაჯის" ფონეტიკურად შესატყვისი ტომისა თუ ქვეყნის ძიება აზია-აფრიკის ისტორიულ-გეოგრაფიულ რუკაზე. „ვეფხისტყაოსნის" ტექსტი იძლევა ერთადერთ პასუხს: პოემის ქაჯნი და ქაჯეთი დამკვიდრებულ ეთნიკურ-გეოგრაფიულ ცნებათა სახეცვლილება კი არ არის, არამედ პოემაში აღნიშნული მეტსახელი რომელიღაც ხალხისა და მისი ადგილსამყოფელისა.

გარდა ამისა, თუნდაც მიახლოებითი იდენტიფიკაცია მოითხოვს რაიმე დამახასიათებელი, გამოსარჩევი ნიშნის მითითებას. „ქაჯებად" გამოცხადებისათვის საკმარისი არაა ავღანეთში მცხოვრები ქალჯების სანაქებო მეომრობა, ნიგერიაში არსებული კაჯეს ტომის შავკანიანობა ანდა მავრიტანიის კულტურულ-ეკონომიური სიმაღლე „ვეფხისტყაოსნის" ქაჯთა აღწერა გაცილებით დეტალურია და შეიცავს რამდენიმე ისეთ შტრიხს, რომელიც არ მოიპოვება ზემოხსენებულ ტომთა ისტორიულ პორტრეტში.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თანადროულობისა და მსგავსების

მიხედვით „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯებსა და ქაჯეთთან ყველაზე ახლოს არიან მულიდები და ალამუთი. ერთობ დამაჯერებლად გამოიყურება კ. კეკელიძის დებულება, საუცხოოდ შემაგრებული სათანადო მასალებით, რაც სხვა ავტორთა მიერ თითქმის იგნორირებულია.

მაგრამ ჩვენი სასიქადულო მკვლევარი მულიდთა გაცნობას საქართველოში უკავშირებდა მონღოლებთან ერთად ქართველ მხედართა მონაწილეობას ალამუთის ომში და შესაბამისად XIII საუკუნის შუა წლებისათვის გადაჰქონდა „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის თარიღი. კ. კეკელიძის აზრით, ის დეტალური აღწერილობა ქაჯთა ანუ მულიდთა ცხოვრებისა, ხასიათისა, ზნე-ჩვეულებათა და ციხე-სიმაგრისა, რომელიც გვხვდება „ვეფხისტყაოსნის“ ფურცლებზე, შესაძლებელი უნდა გამხდარიყო მხოლოდ მონღოლ-ქართველთა შვიდწლიანი ომისა და ალამუთის აღების შემდეგ.

ასეთი დასკვნა მეტ-ნაკლებად მისაღები იქნებოდა მაშინ, როდესაც ცნობილი იყო მხოლოდ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებებში მოტანილი ინფორმაცია, მაგრამ ამჟამად ხელთა გვაქვს რაშიდ ედ-დინის უტყუარი ცნობები საქართველოში მულიდთა მოღვაწეობის გაძლიერებასა (XII საუკუნის ოციან წლებში) და თბილისის ყადის მკვლელობაზე.

მაშასადამე, ალამუთის წინააღმდეგ მონღოლთა გალაშქრებამდეც ძალზე კარგად იცნობდნენ მულიდებს საქართველოში.

დღესავით ნათელია, რომ რუსთველსაც შესანიშნავად ეცოდინებოდა, თუ ვინ იყვნენ და რას წარმოადგენდნენ მულიდები.

რა თქმა უნდა ეცოდინებოდა, ვინაიდან „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი, კ. კეკელიძის გამოთქმით, იყო ღვიძლი შვილი თავისი დროისა, „ხორცი ხორცთაგან და ძვალი ძვალთაგან“ თავის ეპოქისა.

მულიდთა ანუ ასასინთა პოპულარობას იმდროინდელ აღმოსავლურ თუ დასავლურ სამყაროში მკაფიოდ მეტყველებს ის ფაქტი, რომ თითქმის ყველა აღმოსავლური საისტორიო წყარო მოგვითხრობს მულიდთა შესახებ და ისინი გვხვდებიან თითქმის ყველა ჯვაროსნული ქრონიკის ფურცლებზე, აგრეთვე იმ პოემებში, სადაც აღწერილია ჯვაროსანთა ცხოვრება და ჯვაროსნულ ლაშქრობათა ეპიზოდები.

მულიდ-ასასინებს საპატიო ადგილი უჭირავთ ისეთ გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწეთა ბიოგრაფიებში, როგორიც არიან აიუბიანი სულტანი სალადინი და ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული, ხვარაზმშაჰი ჯალალედინი და საფრანგეთის მეფე ფილიპე.

მულიდებს იცნობენ ნიზამი და ხაყანი, ასასინებს — დანტე და ბოკაჩო.

არანაკლებ ნაცნობი უნდა ყოფილიყო მათი სახელი ქართველი პოეტისა და ქართული საზოგადოებისათვის.

კ. კეკელიძის სიტყვით, რუსთველმა თავის პოემაში ვრცლად გადაგვიშალა თვალწინ აღმოსავლურ-მაჰმადიანური სამყარო XII-XIII საუკუნეებისა, ხოლო ამ სამყაროში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა ასასინთა ორდენი, რომლის ისტორია მრავალი ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარ ამბებთან არის გადახლართული. თითქმის ორასი წლის მანძილზე ძრწოდა მთელი წინა აზია მულიდ-ასასინთა წინაშე. აზიისა და ევროპის ქვეყნები, სამაჰმადიანო და საქრისტიანო, მაშრიყი და მაღრიბი იყო მოწმე მათი გაჩენისა, აღზევებისა და ბოლოს — დამხობისა. მართლაც არ შეეძლო ქართველ პოეტს გვერდი აევლო ასეთი განუმეორებელი მოვლენისათვის და თავის მხატვრულ ტილოზე არ მიეჩინა მისთვის გარკვეული ადგილი.

ერთ რუსთველოლოგიურ ნაშრომში ვკითხულობთ: „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯთა სამეფო უეჭველად ისტორიული ქვეყანაა და სწორედ ამ მიმართულებით ძიება უნდა მიმართოს მან, ვისაც ძალი აქვს ცდისაო“.

ქაჯთა ყველაზე სარწმუნო პროტოტიპად საგულვებელია სახელგანთქმული მულიდები და სწორედ ამ მიმართულებით უნდა გაუდგეს გზას კვლევა-ძიება...

„ვეფხისტყაოსანში“ ქაჯთა ქვეყანას ეწოდება „ქაჯეთი“. როდესაც ქაჯთა მეფის მონა რამდენჯერმე ახსენებს „ქაჯეთს“, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ გეოგრაფიულ რუკაზე ვეძებოთ „ქაჯეთი“. ასეთივე ამაო შრომა იქნებოდა ძებნა „მულიდეთისა“. მსგავსი სახელწოდება ქართულ წყაროებში არ არის დამოწმებული (ჟამთააღმწერელი ასე მოიხსენიებს მულიდთა სამფლობელოს: „ქვეყანა ალმუთისა“), მაგრამ ადვილი დასაშვებია მისი არსებობა, ვინაიდან რამდენიმე უცხოური წყარო მულიდთა ტერიტორიას აღნიშნავს არა მათი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის მიხედვით, ვთქვათ დეილემი ან ყოჰესთანი ანდა ჟამთააღმწერელის მსგავსად — ქვეყანა ალმუთისა, არამედ იმ სახელწოდების შესაბამისად, რომლითაც ისმაილიტები იყვნენ ცნობილი მაჰმადიანურ სამყაროში.

ევროპელი მოგზაურები გიიომ რუბრუკი, მარკო პოლო, ოდორიკო პორდენონე, აგრეთვე სომეხი ისტორიკოსები მოიხსენიებენ მულიდთა სახელმწიფოს ერთიმეორის მსგავსი სახელებით, რომელთა ყველაზე

მართებული ვარიანტი გახლავთ „მულიდისტანი“, ანუ, ქართულად რომ ვთარგმნოთ, „მულიდეთი“.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ რუსთველიც და ზემოდასახელებული ავტორებიც ქვეყნის სახელწოდებას აღნიშნავენ ამ ქვეყნის მკვიდრთა მეტსახელის მიხედვით.

„ქაჯთა ქალაქი აქამდის მტერთაგან უბრძოლველია“, — ეუბნება ავთანდილს ფატმანი.

XI-XIII სს. ისტორიულ სინამდვილეში ასეთი სახელი და უძლეველობის შარავანდედი მოხვეჭილი ჰქონდა მულიდთა სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცენტრს — ალამუთის ციხეს, რომელიც მდებარეობდა დეილემში, ორი დღის სავალზე ყაზვინიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით. დეილემის მთიანეთში მრავლად იყო სხვა ციხეები, მაგრამ ალამუთი წარმოადგენდა ყველაზე ძლიერსა და მიუდგომელ ციხეს. რამდენჯერაც არ სცადეს სელჩუკიანებმა სახელგანთქმული ალამუთის აღება, იმდენჯერვე მოეცარათ ხელი. ყოველი ცდა ფუჭი და ამაო იყო. ალამუთი მედგრად იგერიებდა უთვალავ თავდასხმებს; ერთიმეორეს ენაცვლებოდნენ სულტნები და თითოეული მათგანი თავის უწმინდეს მოვალეობად თვლიდა ამოეძირკვა „მწვალებელთა“ ჯილაგი, მაგრამ მულიდთა სახელმწიფოს გული ძალუმად განაგრძობდა ფეთქვას, დრო და მტერი ვერაფერს აკლებდა მას, ალამუთი რჩებოდა ალამუთად, როგორც მჭევრმეტყველი სიმბოლო მულიდთა ძალაუფლებისა. ყველა იმედი რომ გადასწუროდათ, ალამუთი მაინც არ უმტყუნებდა მულიდებს. არწივის ბუდე ყოველთვის შეიკედლებდა ფრთამოტეხილ თუ გულგატეხილ არწივებს...

„არ ქაჯნია, კაცნიაო, მინდობიან კლდესა სალსა“, — ამბობს ფატმანი.

ალამუთის ციხე აგებული იყო ძალზე მაღალი და მიუვალი კლდის თავზე, ელბურსის მთების შუაგულში. მნახველთა სიტყვით, ეს კლდე შორიდან არ ახდენს დიდ შთაბეჭდილებას, ვინაიდან მოქცეულია მაღალი მწვერვალების ტყვეობაში და მხოლოდ ახლო მანძილზე მისულს შეუძლია ღირსეულად შეაფასოს მისი უაღრესად ხელსაყრელი პოზიცია. არ არსებობს არავითარი საფარი ციხეზე პირდაპირი იერიშის მისატანად და ციხის ძლიერება ნამდვილად შემაძრწუნებელი ხდება. ალამუთი მართლაც აუღებელ ციხედ ჩაითვლებოდა იმდროინდელი სამხედრო ტექნიკის პირობებში. ფრიალო კლდეები ყოველი მხრიდან გადმოკიდებულა თვალჩაუწვდენელ უფსკრულზე („ყოვლგნით კლდეა, გარეშემო მტერი ვერა მოადგების“).

ინგლისელ არქეოლოგთა გამოთვლით ალამუთის კლდის სიმაღლე აღწევს თითქმის სამას მეტრს, ხოლო სიგრძე ასოცდაათი მეტრი იქნება („ქალაქსა შიგან მაგარი კლდე მაღალი და გრძელია").

ციხის ვრცელ ტერიტორიაზე თურმე მოზრდილი სოფლის მოსახლეობა დაეტეოდა. მდინარიდან გამოყვანილი არხი განუწყვეტლივ ამარაგებდა წყლით ალამუთის უზარმაზარ წყალსატევებს, ხოლო საწყობებში უხვად ინახებოდა სურსათ-სანოვაგე.

ჯუვეინი, თვითმხილველი ალამუთის დაპყრობისა, მოგვითხრობს, რომ მონღოლებს ძალზე გაუჭირდათ და გაუჭიანურდათ ციხის დანგრევა.

აუწერელი სასწაული გამოდგა მონღოლთათვის ალამუთი. აკი ამბობს რაშიდ ედ-დინი, ჰულაგუ-ყაენმა „განცვიფრების თითზე იკბინაო", ე. ი. გაუგონარმა განცვიფრებამ შეიპყროო.

მიუვალ მთებში, ვეებერთელა კლდეზე აგებული მიუდგომელი ციხე, რა თქმა უნდა, უდიდესი პოპულარობით სარგებლობდა და დღეს, როცა ნანგრევებიღა შემორჩენილა, ალამუთის ნაშთიც კი იწვევს გაოცებას. სავსებით ბუნებრივია, რომ დღევანდელი ალამუთის მნახველებს შთაბეჭდილებას უთკეცებს სახელგანთქმული ციხის ისტორია და მასთან დაკავშირებული მოვლენები.

მულიდთა გარეშე თითქოსდა არც არსებობს ალამუთის ციხე. ეს ორი ცნება განუყოფლად არის გადაჯაჭვული ერთმანეთთან. მულიდთა ხსენება იწვევს ალამუთის გახსენებას და ალამუთის ხსენება — მულიდთა გახსენებას. მულიდები ძნელი წარმოსადგენია უალამუთოდ და ალამუთი — უმულიდებოდ. სწორედ მულიდთა დამკვიდრებამ ალამუთში შემოსა ციხე უძლეველობის შარავანდედით.

მაგრამ არ არის აუცილებელი „ვეფხისტყაოსნის" ფინალში აღწერილი ქაჯეთის ციხის აღება მივიჩნიოთ ალამუთის აღებით შთაგონებულ სურათად. მხატვრული თვალსაზრისით, „ვეფხისტყაოსნის" გმირთათვის საგმირო საქმედ ჩაითვლებოდა სწორედ აუღებელ ციხედ აღიარებული ქაჯეთის (ანუ ალამუთის) ციხის აღება და გაცილებით მკრთალად გამოიყურება სინამდვილეში მომხდარი ამბის (ალამუთის დაპყრობა მონღოლთაგან) გადატანა პოემის ფურცლებზე. და, რაც მთავარია, ქაჯეთის ციხის აღების გაიგივებას ალამუთის აღებასთან ფაქტიურად გამორიცხავს შემდეგი გარემოება: მონღოლებს იერიშით არ აუღიათ ალამუთი და არავითარი სისხლის ღვრა არ დასჭირვებია მულიდთა მთავარი ციხე-ქალაქის დამხობას, არც მისი დამცველნი ამოუწყვეტიათ სასტიკ შეტაკებაში (როგორც ამას გვიხატავს რუსთველი). სინამდვილეში ალა-

მუთის უკანასკნელმა მბრძანებელმა როქნედინ ხურშაჰმა, მიუხედავად მულიდთა ერთი ნაწილის უკმაყოფილებისა, უსიტყვო კაპიტულაცია ამჯობინა თავგანწირულ წინააღმდეგობას, თავისი მთავარი ციხეები ჩააბარა ჰულაგუ-ყაენს და მიიღო უსაფრთხოების გარანტია. ასე რომ, მონღოლები უომრად დაეუფლნენ ალამუთს!

როდესაც „ვეფხისტყაოსანი" იწერებოდა, ალამუთის ციხე ჯერ ისევ ბრწყინავდა უძლეველობის შარავანდედით, აუღებელ ციხედ ითვლებოდა მთელს აღმოსავლეთში და მისი აღება მხოლოდ „ვეფხისტყაოსნის" სწორუპოვარ გმირებს თუ შეეძლოთ ავტორის შემოქმედებითი ფანტაზიის აღმაფრენის შედეგად...

აი, ასეთია ამბავი ქაჯეთისა და ალამუთისა.

მაგრამ ქაჯეთის ციხეზე მეტად რუსთველის პოემაში აღწერილი ქაჯები იწვევენ ინტერესს და აღვივებენ ცნობისმოყვარეობას.

ქაჯთა დახასიათება ძირითადად მოცემულია პოემის 1247-ე სტროფში.

ფატმანი უმტკიცებს ავთანდილს, რომ ქაჯნი ჩვეულებრივი ადამიანები არიან, „ჩვენებრვე ხორციელანი", მაგრამ ისინი მაინც განირჩევიან ადამის ძეთაგან და ამიტომაც შეურქმევიათ მათთვის ფრიად ულაზაოო და შეურაცხმყოფელი სახელი. აი, რას ამბობს ფატმანი:

„ქაჯნი სახელად მით ჰქვიან, არიან ერთად კრებულნი,
კაცნი გრძნებისა მცოდნენი, ზედა გახელოვნებულნი,
ყოველთა კაცთა მავნენი, იგი არვისგან ვნებულნი;
მათნი შემბმელნი წამოვლენ დამბრმალნი, დაწბილებულნი".

ამ სტროფში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ უძლეველი „ქაჯები", ერთად თავშეყრილნი, გადამტერებიან ადამიანთა მთელს მოდგმას და ვერავინ ამარცხებს მათ, ვინაიდან შეუძლებელია მათი დამარცხება.

მომდევნო სტროფში ფატმანი განაგრძობს:

„იქმენ რასმე საკვირველსა, მტერსა თვალსა დაუბრმობენ,
ქართა აღძრვენ საშინელთა, ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხობენ,
ვითა ხმელსა გაირბენენ, წყალსა წმიდად დააშრობენ,
სწადდეს, დღესა ბნელად იქმენ, სწადდეს, ბნელსა ანათობენ".

ფატმანის მიერ დახატული სურათი წარმოადგენს ჩვეულებრივ ჰიპერბოლას. როგორც წესი, გამორიცხულია ჰიპერბოლის სიტყვა-სიტყვით „თარგმნა". რასაკვირველია, არც ამ სტროფის წაკითხვისას უნდა

ვიფიქროთ, რომ „ქაჯები“ მართლა აბრმავებდნენ მტერს და წყალზე ისე დარბოდნენ, თითქოს ხმელეთი არისო.

შთაბეჭდილების გაძლიერების მიზნით ქაჯთა უჩვეულო საქმიანობა გამოხატულია ზღაპრული და დაუჯერებელი ამბებით. მაგრამ რეალობის ესოდენ დამახინჯებული სურათიც უეჭველად შეიცავს განსაზღვრულ შემეცნებით მომენტს და ამახვილებს მკითხველის ყურადღებას იმაზე, რომ ქაჯებად წოდებული ადამიანები ისეთ საოცარ საქმეებს სჩადიან, რაც ჩვეულებრივ მოკვდავთა წარმოდგენასა და შესაძლებლობებს საგრძნობლად აღემატება.

ნესტან-დარეჯანის წერილში კიდევ ერთხელ ეხვდებით ქაჯთა მოკლე დახასიათებას, სადაც აღნიშნულია მათი შეუდარებელი საბრძოლო თვისებები.

„კვლაცა მიმცა შესაპყრობლად ქაჯთა, ძნელად საომართა, — ამბობს ნესტან-დარეჯანი და გაკვირვებით ეკითხება ტარიელს, — ნუთუ ესენი გეგონნეს სხვათა მებრძოლთა წესითა?!“

უძლეველი ტომი, რომელიც უპირისპირდება და ეომება მთელ დანარჩენ სამყაროს („ყოველთა კაცთა მავნენი“), სახელგანთქმული თავისი ზღაპრული საქმეებით და გაიგივებული ზღაპრულ ავსულებთან, წოდებულია იმავე ავსულთა ერთ-ერთი გავრცელებული სახელით...

ასეთნი არიან ვეფხისტყაოსნის ქაჯები.

ასეთივენი იყვნენ ალამუთის მულიდები.

თუ არ ისინი, სხვა ვინ, უნდა მივიჩნიო ქაჯთა პროტოტიპად?

მაჰმადიანური სექტებისათვის უცხო არ ყოფილა პოლიტიკური მკვლელობანი, მაგრამ ასასინთა გარდა არავის მიუნიჭებია ესოდენ გადამწყვეტი როლი ტერორისათვის. შემთხვევითი როდია, რომ ევროპელთა ცნობიერებაში მათი სახელი სამუდამოდ დაუკავშირდა მუხანათურ მკვლელობას.

ალამუთის მბრძანებელთა გავლენა ვრცელდებოდა უფრო დიდ ტერიტორიაზე, ვიდრე სელჩუკიანი სულტნებისა თუ ხვარაზმშაჰებისა.

ძლიერნი ამა ქვეყნისა თრთოდნენ მულიდთა სახელის გაგონებაზე. მაჰმადიანურ სამყაროში არც ერთი წარჩინებული პირი არ იყო დაზღვეული ხიფათისაგან, თუკი ალამუთის ბატონის კეთილგანწყობით არ სარგებლობდა.

განსაკუთრებულ ძრწოლას იწვევდა მულიდთა მრავალსახეობა. ისინი იყვნენ მიუვალ ციხეთა მცველები, გამოცდილი ტერორისტები და ამასთან ჩვეულებრივი ადამიანებივით ცხოვრობდნენ ქალაქად და სოფლად, გათქვეფილნი მოსახლეობის მაღალსა თუ დაბალ ფენებში.

უსინათლო მათხოვარი, თვეობით რომ იჯდა ქუჩის მტვერში და ხრინწიანი ხმით თხოულობდა მოწყალებას, ერთ მშვენიერ დღეს ბასრი დანით შეიარაღებულ ასასინად მოევლინებოდა ქუჩაში მიმავალ დიდკაცს.

მორჩილად ქედმოხრილი მთხოვნელი ცრემლნარევი მუდარით გაუწვდიდა არზას გზაში შესასვენებლად შეჩერებულ ვეზირს და საჩივრის კითხვით გართული ვეზირის თვალწინ უცებ იელვებდა ღანა.

სულტნის სანდო დიდმოხელე, რომლის უსაზღვრო ერთგულება მრავალგზის გამოეცადა ხელმწიფეს, თითქოს მოაჯადოვესო, მოულოდნელად გადაიქცეოდა სისხლიანი ორდენის დამსახურებულ წევრად და წყალში იყრებოდა მისი ბრწყინვალე კარიერა, თვალის დახამხამებაში წაიშლებოდა შესაშური პატივი და დიდება, მრავალწლიანი გარჯით რომ ჰქონდა შეძენილი სულტნის სასახლეში.

უპოვარი და მდიდარი, სუსტი და ძლიერი, გულკეთილი და გულბოროტი, ახალგაზრდა და მოხუცი — ისინი არაფრით აღარ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან, როდესაც ეზიარებოდნენ ჰასან საბაჰის რჯულს და ერთგულებას შეჰფიცავდნენ ალამუთის მორიგ მბრძანებელს.

ფიდაები ინიღბებოდნენ ვაჭრად თუ მსახურად, მათხოვრად თუ დერვიშად; ისინი ახერხებდნენ შეეღწიათ ყველგან: სულტნის სასახლეში, სარდლის სამხედრო ბანაკში, მოქალაქის სახლში.

კირაკოზ განძაკელი აღნიშნავს: „დიდხანს დაძრწიან ისინი ერთი ადგილიდან მეორეში, სხვადასხვანაირად გადაცმულნი, სანამ მოიხელთებენ ხელსაყრელ შემთხვევას დაგეგმილი მკვლელობისათვის“.

გარდასახვის ხელოვნებას საუცხოოდ დაუფლებული ორი ფიდაი ჯვაროსანთა ბანაკში ცხოვრობდა მთელი ექვსი თვის მანძილზე. ისინი თავს ასაღებდნენ ქრისტიან ბერებად! ხუმრობა საქმე იყო ფრანკთა ენის და ზნე-ჩვეულებათა ესოდენ ზედმიწევნით შესწავლა, რომ ეჭვი არავის შეპარვოდა? ხუმრობა საქმე იყო თვით იმ კაცის ნდობის მოხვეჭა, ვისაც იერუსალიმის მეფე ერქვა და ვისი მოკვლაც ევალებოდათ თავდადებულ ფიდაებს?

აბასელი ხალიფას მკვლელები მისივე ამალის წევრებად იყვნენ გადაცმულნი!

მულიდთა საარაკო საქმეები კიდევ უფრო ზღაპრული ელფერით იმოსებოდა ხალხის წარმოდგენაში. სინამდვილე ლეგენდას ჰგავდა და ლეგენდა — სინამდვილეს.

ასასინთა მბრძანებელი სტუმრად ჩასულ ჯვაროსან გრაფს ისეთ სანახაობას უჩვენებდა, რომ ბევრისმნახველი გრაფი უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ეჭვობდა, ცხადში ვნახე თუ მესიზმრაო. შეიხის ხელის დაქნევაზე მაღალი ციხის ქონგურებიდან ძირს ხტება ორი თეთრად ჩაცმული ჭაბუკი და „გულუხვი" მასპინძელი ღიმილით ეუბნება სახტად დარჩენილ სტუმარს: თუ გნებავთ, დანარჩენებიც გადმოხტებიანო. ჯვაროსანი გრაფი ეველრება, ღვთის გულისათვის გეყოფათო და არწმუნებს, რომ ქვეშევრდომთა ასეთ თავგანწირვაზე ქრისტიანი ხელმწიფენი ვერც კი იოცნებებენო. გულწრფელად ამბობდა ამას ჯვაროსანი რაინდი და გულში კი ფიქრობდა, ეს ხალხი ჭეშმარიტად ეშმაკის მოდგმა ყოფილაო.

გიიომ ტვიროსელის მიხედვით, ასასინები ისე ემორჩილებოდნენ თავის მბრძანებელს, რომ სათვალავში აღარ აგდებდნენ არაევითარ სიძნელესა და ხიფათს. მყისვე მიეშურებოდნენ დავალების შესასრულებლად და სრულიადაც არ აწუხებდათ ფიქრი იმისა, შეძლებდნენ თუ არა თავის დახსნას გარდაუვალი განსაცდელისაგან.

ფიდაების მიერ დახოცილთა შორის არიან ისეთი მსხვილი ფიგურები, როგორიცაა, თურქ-სელჩუკიანთა სახელმწიფოს სახელგანთქმული ვეზირი ნიზამ ალ-მულქი, ფატიმიანი ხალიფა ალ-ამირი, აბასელი ხალიფა ალ-მუსთარშიდი, იერუსალიმის ჯვაროსანთა სამეფოს გამგებელი კონრად მონფერატი. ვარაუდობენ, რომ მათივე მსხვერპლი გახდა მალიქ-შაჰი, ყველაზე გამოჩენილი სულტანი სელჩუკიან სულტნებს შორის.

ფიდაები თითქოს ტკბებოდნენ კიდეც თავისი სისხლიანი მისიის აღსრულებით ყველაზე თვალსაჩინო ადგილებსა და ყველაზე მოულოდნელ ვითარებაში. დანას ჩასცემდნენ ერთ კაცს და ჟრუანტელი დაუვლიდა მთელ ქალაქს.

ფიდაების საოცარ გამბედაობას და თავგანწირვას ადამიანები ხსნიდნენ გრძნეულებით, ჯადოსნობითა და უფრო ხშირად — ჰაშიშის ზემოქმედებით.

მარკო პოლოს გარდა სამოთხის ბაღზე მოგვითხრობს ოდორიკო პორდენონე. ორივე ინფორმაცია ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არის მიღებული იმ ლეგენდიდან, რომელიც ფართოდ იყო გავრცელებული მთელს აღმოსავლეთში და აღბეჭდილია არა მარტო მაჰმადიანურ მწერლობაში, არამედ ჩინურ წყაროშიც.

სამოთხის ბაღის ლეგენდას თუ მოვაშორებთ ზღაპრულ საბურველს, დაგვრჩება შემდეგი სურათი: ასასინთა მბრძანებელი ათრობს

და აძინებს თავის ერთგულ ფიდაებს ჰაშიშის ნახარშით. სამოთხის ბაღი წარმოადგენს ნარკოტიკით გამოწვეულ ჰალუცინაციას. გამოიღვიძებდა ჰაბუკი და სამოთხიდან ისევ ცოდვილ დედამიწაზე ამოჰყოფდა თავს. შეეეედრებოდა „მთის მოხუცს“ სამოთხეში დაბრუნებას. მოკალი ესა და ეს კაცი და სამოთხე არ აგცდებაო, დიდსულოვნად ჰპირდებოდა მბრძანებელი.

ჰაშიშის ზემოქმედებას გონებასა და ნერვულ სისტემაზე განსაზღვრავს მისი ოდენობა. გარკვეული დოზით მიღებული ნარკოტიკი აგიქენს ადამიანს და კაცისმკვლელ მანიაკად აქცევს. მაგრამ საფიქრებელია, რომ ჰაშიშის ხმარება, თუნდაც ვერწმუნოთ ლეგენდას, შეზღუდული იქნებოდა. ფიდაების საქმიანობა არა ჰგავს მანიაკთა სიგიჟეს. ისინი იყვნენ დიდი მოთმინებით აღსავსე და მოხერხებით დაჯილდოებული შეთქმულნი, რომელთა ცბიერება მართლაც რომ ქაჯური იყო. ფანატიკოსებს ალბათ არ სჭირდებოდათ აღმგზნები წამალი, მაგრამ გაოგნებული ადამიანები ასე ხსნიდნენ მათ უჩვეულო მოღვაწეობას.

ლეგენდა ჩრდილავს სინამდვილეს.

მართალია, „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯთა პორტრეტი მოცემულია ნაწილობრივ ჰიპერბოლის მეშვეობით, მაგრამ სინამდვილეში მულიდებზე გავრცელებული მითქმა-მოთქმა ისეთ ფანტასტიკურ ელემენტებს შეიცავდა, რომ წყლის დაშრობა თუ მტერთა დაბრმავება არ უნდა გაგიკვირდეს.

ერთი არაბული წყაროს მიხედვით, სირიის ასასინთა მბრძანებელს, სახელად სინანს, მიაწერდნენ ჯადოსნურ საქმეებსა და სასწაულებს. აღნიშნულია ტელეპათიის შემთხვევები, ფრენა ჰაერში, ვეებერთელა კლდეების ამოძრავება, მტერთა გაქვავება ერთ ადგილზე, დაუბრკოლებლად შეღწევა ყველგან. ავტორი გვარწმუნებს, რომ სინანი, რაც არ უნდა შორს ყოფილიყო მოქმედების ადგილიდან, იმწამსვე შეიტყობდა ხოლმე, თუ რა შეემთხვა დავალებაზე წასულ ფიდაის.

ამიტომაც იძენდნენ ფანტასტიკურ იერს მულიდები ადამიანთა წარმოდგენაში.

ქალაქ ბანიასის (სირია) მიდამოებში ასასინთა დამკვიდრების გამო ერთ ნაყოფიერ ველს შეარქვეს „ვადი ალ-ჯინ“ (ჯინთა ანუ არაბული ზღაპრების ავსულთა ველი).

სპარსელი ისტორიკოსი ჯუვეინი ხშირად აჯილდოებს მულიდებს ახალი მეტსახელით: „შაითან“, ხოლო ალამუთის დაპყრობას მონღოლთა მიერ მოიხსენიებს როგორც „შაითანის ბუდის“ დამხობას.

ჯინი და შაითანი ქართულად რომ ვთარგმნოთ, ზუსტად „ქაჯი“ იქნება.

მაშასადამე, მაჰმადიანურ სამყაროშიც ქაჯებად მიაჩნდათ მულიდები!

არ უნდა გამოგვრჩეს კიდევ ერთი საყურადღებო მსგავსება „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯებსა და ალამუთის მულიდებს შორის. ერთნიცა და მეორენიც აქტიურად ეწევიან მეკობრეობას. მოეპოვებათ საერთო ანალოგიაც, სახელდობრ, შუა საუკუნეების ევროპაში არსებული „მეკობრე რაინდები“, რომლებიც ისხდნენ თავის ციხე-სიმაგრეებში და დროდადრო გადიოდნენ დიდ შარაგზაზე საყაჩაღოდ. სწორედ ამ „მეკობრე რაინდებს“ შეუდარა აღმოსავლეთის ისტორიის ცნობილმა მკვლევარმა ალამუთში მოკალათებული მულიდები, ხოლო ცნობილმა რუსთველოლოგმა — „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯები!

მრავლისმთქმელი დამთხვევაა!

აი, რას ამბობს როშაქის მოლაშქრე:

„დღისით, მზისით ვმეკობრობდით, ღამეთაცა ვიყენით თვეით;
დია ვლეწეთ ქარავანი, ლარი ჩვენკე გარდმოვდვეით“.

აღმოსავლური წყაროები ხშირად მოგვითხრობენ მულიდთა სამეკობრო საქმეებს.

რაშიდ ედ-დინი დაწვრილებით აღნუსხავს, თუ რამდენი ცხვარძროხა, ცხენი და აქლემი გაიტაცეს მულიდებმა სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ადგილებიდან (ერთხელ, ყაზვინის მიდამოებში ხელთ ჩაუგდიათ ოცდაათი ათასი ცხვარი).

ჯუვეინი აღნიშნავს, რომ მუჰამედ II-მ ორმოცდაექვსი წელიწადი იბატონა ალამუთში. ამ ხნის მანძილზე მულიდებმა მრავალი სისხლი დაღვარეს; ისინი შფოთს აღვივებდნენ, ამბოხს იწვევდნენ და ურცხვად მეკობრეობდნენო.

იმავე ავტორის სიტყვით, ალა ედ-დინის ანუ მუჰამედ III-ის მბრძანებლობის წლებში, მულიდები ყოველდღიურად მისდევდნენ მეკობრეობას.

ყველას ეშინოდა მულიდებისა, ყველა ცახცახებდა მათი სახელის გაგონებაზე.

იბნ-ალ-ასირის ცნობით, XI-XII სს. მიჯნაზე მულიდთა ტერორი ისე გაძლიერდა, რომ სულტან ბარქიაროკის დიდებულნი სახლიდან არ გადიოდნენ უაბჯროდ და უმუზარადოდ.

ასე იყო შემდგომშიც. როდესაც რკინის აბჯარში გამოწყობილი

ყაზვინის ყადი წარუდგა მანგუ-ყაენს, მონღოლთა მბრძანებელმა გაკვირვებით ჰკითხა ასეთი ჩაცმულობის მიზეზი. ყადიმ აუხსნა, მულიდთა დანებისაგან ამაზე უკეთესად ვერაფერი დაგიცავსო.

მაჰმადიანურ სამყაროს ისე ჰქონდა მოდებული შიში, რომ ყადის მკვლელობა იქნებოდა თუ მეჩეთის დაწვა, მყისვე მულიდები ახსენდებოდათ, და ზოგჯერ უსამართლოდაც მიაწერდნენ სხვათა მიერ ჩადენილ დანაშაულს. როგორც საიდუმლოებით მოცულსა და თავზარდამცემ უბედურებაზე იცოდნენ თქმა, აქ ეშმაკის ხელი უნდა ერიოსო, ასევე ყოველ უჩვეულო ინციდენტში ელანდებოდათ მულიდების დანა და მათი ზღაპრული მოხერხება.

მულიდთა მიერ დათესილ პანიკას განსაკუთრებით მკაფიოდ ასახავს ისპაანის ამბები (XII საუკუნის დამდეგს), რაც მოთხრობილია რავენდის თხზულებაში. სწორედ პანიკური შიშის შედეგია მულიდთა ხელით დახოცილთა უზარმაზარი რიცხვი და მათი საზარელი მკვლელობანი, ქალაქის ბნელ ჩიხში მსხვერპლთა შეტყუებისა და სადისტური წამების შემაძრწუნებელი დეტალები. იმავე პანიკის თავისებური გამოძახილია რავენდის მტკიცება, ისპაანში მულიდებმა თავის რჯულზე ოცდაათი ათასი კაცი მოაქციესო, მაშინ როდესაც თვით რავენდის სიტყვით, ისპაანის მოსახლეობა შეადგენდა ასი ათას კაცს.

აღმოსავლური წყაროების თანახმად, მულიდები თავის უპირველეს მოვალეობად თვლიდნენ ყველანაირი ზიანი მიეყენებინათ ყველა მაჰმადიანისათვის. ამგვარად, რაც უფრო მეტ მაჰმადიანს მოკლავდნენ და რაც უფრო სასტიკად, მით უკეთესი იქნებოდა, ხოლო თუ მოახერხებდნენ წარჩინებულთა მოკვლას, ეს ყველაზე უკეთესი იქნებოდა.

„ყოველთა კაცთა მავნენი, იგი არვისგან ვნებულნი“...

უჩვეულო და საკვირველი იყო მულიდთა საქმეები. მთელი მათი მოღვაწეობა შორდებოდა ჩვეულებრივი ადამიანის წარმოდგენის ფარგლებს. მათი მსგავსი არავის არაფერი გაეგონა და ენახა რეალურ ცხოვრებაში. ისინი მართლაც ჰგავდნენ ზღაპრულ პერსონაჟებს.

შიშთან ერთად გავრცელებული იყო ზიზღი.

ცნობილი ფილოსოფოსი ღაზალი ამტკიცებდა, რომ ყველა მულიდი, თუკი არ მოინანიებდა ცოდვებს, სიკვდილით უნდა დაესაჯათ (ისმაილიტურ რჯულზე გაზრდილ ბავშვებთან ერთად).

ზიზღით მოიხსენიებენ მულიდებს გამოჩენილი პოეტები ხაყანი და ნიზამი.

ზიზღით უყურებდნენ მულიდებს ყველგან, აზიაში თუ ევროპაში, მაჰმადიანები თუ ქრისტიანები.

როდესაც მულიდები შეებრძოლნენ ირანში შემოჭრილ მომთაბარე ოღუზებს, მოსახლეობა კმაყოფილებას გამოთქვამდა, წყეულნი სჯიან წყეულებსო.

ხვარაზმშაჰ ჯალალედინის სარდალი მულიდებმა მოკლეს განჯაში და სომეხი ისტორიკოსი აღნიშნავს, მტარვალი მტარვალთა ხელით დაიღუპაო.

მულიდთა ელჩი დახმარებას ეეედრება ინგლისის მეფეს მონღოლთა წინააღმდეგ, მაგრამ ინგლისელი ეპისკოპოსი საზეიმოდ წარმოთქვამს, დაე ამ ძაღლებმა ერთმანეთი დაჭამონო.

ყველას ეზიზღება მულიდები, ყველა მტრობს მულიდებს, ვინაიდან თვითონ ისინი მტრად მოჰკიდებიან მთელ სამყაროს.

ყარაყორუმში ჩასული ყაზვინის ყადი მოუწოდებდა მონღოლთა დიდ ყაენს, მოესპო მულიდები და ჩასჩიჩინებდა, ეს ხროვა ყველა სარწმუნოებისა და ყველა ხალხის მტერი არისო.

და როდესაც მონღოლებმა გაილაშქრეს მულიდთა ციხეებზე, ირანის ფეოდალთა უმეტესი ნაწილი, ისინი, ვინც ფიდაების შიშით მთელი საუკუნე-ნახევარი „საწოლშიც აბჯრით წვებოდნენ“, ახლა ყოველმხრივ უჭერდნენ მხარს ჰულაგუ-ყაენს ალამუთის ომში, დაუზარებლად ამარაგებდნენ ცოცხალი ძალითა და სურსათ-სანოვაგით.

მონღოლთა გამარჯვებამ ასეთი სტრიქონები დააწერინა ჯუვეინის: „გაიწმინდა მულიდთა ავკაცობით წაბილწული ქვეყნიერება. მგზავრებს უშიშრად შეუძლიათ აქეთ-იქით მგზავრობა. ჰულაგუმ ძირფესვიანად ამოთხარა მულიდები და მათი კვალიც არ დატოვა. ეს იყო სალბუნი მაჰმადიანთა ჭრილობაზე... მანგუ-ყაენმა ბრძანება გასცა, რომ არც ერთი მათგანი არ დაეზოგათ და აკვნის ჩვილებიც კი მოესპოთ.“

...ყოველივე ზემოთქმული საკმარისია „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯებისა და ალამუთის მულიდების გასაიგივებლად.

რომელია თავდაპირველი რუსთველის მხატვრულ აზროვნებაში? თუ ავტორს მიზნად ჰქონდა დასახული პოემაში ქაჯთა ხორცშესხმა, თვალსაჩინო მოდელად მხოლოდ და მხოლოდ მულიდები გამოდგებოდნენ. ეგებ თვით მულიდთა არსებობამ და მათზე გავრცელებულმა მითქმა-მოთქმამ უბიძგა პოეტის ფანტაზიას და გამოიწვია ქაჯების გაჩენა „ვეფხისტყაოსნის“ ფურცლებზე.

თუ ვირწმუნებთ, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ ქაჯთა სახით გამოყვანილი არიან მულიდები, შესაძლოა ასეთი კითხვაც დაისვას: მულიდთა ისტორიიდან რომელიმე ეპიზოდს ხომ არ უპოვია ადგილი გენიალური პოემის ფურცლებზე?

აი, რას მოუთხრობს ქაჯთა მეფის მონა თავის თანამგზავრებს:

„მე ვარო მონა მეფისა მაღლისა, ქაჯთა მფლობლისა;
მათ მიჰხვდა ცემა სენისა, მათისა დამამხობლისა:
მოგვიკვდა შემწე ქვრივისა, შემწყნარებელი ობლისა,
აწ შვილთა მისთა და მისი ზრდის, უკეთესი მშობლისა.
ღულარდუხტ არის დიაცი, მაგრამ კლდე, ვითა ლოდია,
ვისცა არ დაჰკოდს, ყმა მისი ვერავის დაუკოდია;
მას უსხენ წვრილნი ძმის-წულნი: როსან და ერთი როდია, —
აწ იგი ქაჯეთს ხელმწიფედ ქვე ზის მორჩმული სწოდია“.

სწორედ აქ მოხსენიებულმა როსანმა უნდა შეირთოს ცოლად ქაჯთაგან მოტაცებული ნესტან-დარეჯანი.

ამას ამცნობენ ფატმანს მისი მონები, ქაჯეთიდან ამბის მოსატანად რომ გააგზავნა: „ქვე დაუწინდავს საცოლედ როსან ცოტასა ყმისადა“.

ხშირ შემთხვევაში, „ყმა“ იგივეა, რაც ახლანდელი „ყრმა“. მაგრამ ასახსნელია, თუ რას ნიშნავს „ცოტა ყმა“.

ვისრამიანში ვკითხულობთ: „არ ცოტა ყმა ვარ, რომელ ჭრელითა რაითმე მოეღორდე“ (განმარტებულია ამგვარად: პატარა ბავშვი არა ვარო).

კიდევ უფრო ზუსტდება ამ გამოთქმის მნიშვნელობა ამირან-დარეჯანიანის მიხედვით: „და ვითა შეიქნა ამარ შვიდისა წლისა... ნადირობდის და ასპარეზსა სცემდის და სადაცა მინდორსა შიგან ლომი ნახის, მან ცოტამა ყმამან ვითა კატა მოკლის“.

მაშასადამე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ქაჯთა მეფის ძე, სახელად როსან, დაახლოებით შვიდი წლის ყმაწვილი ყოფილა.

ახლა ყური დავუგდოთ ჯუვეინის და რაშიდ ედ-დინს. ისინი მოგვითხრობენ შემდეგს:

მუცლის სნეულებით გარდაიცვალა ალამუთის მბრძანებელი ჰასან III. მას დარჩა მემკვიდრედ ცხრა წლის ალა ედ-დინი ანუ მუჰამედ III. ერთადერთი ვაჟიშვილი განსვენებული მბრძანებლისა თამაშობდა და ერთობოდა თავის თანატოლებთან ერთად, მწყემსავდა ცხვარ-აქლემს, ხოლო სახელმწიფოს მართვა-გამგებლობა ქალების ხელში მოექცა (შემდგომი თხრობიდან ირკვევა, რომ ამ ქალთა შორის იგულისხმება გარდაცვლილი ჰასან III-ის დაც).

ცხადია, „ვეფხისტყაოსნის“ ფურცლებზე ისტორიული ფაქტები უშუალოდ არ იქნება გადმოცემული. მოსალოდნელია მსგავსება და არა ზუსტი ასლი.

თუ ამ კუთხით შევხედავთ „ვეფხისტყაოსანში“ აღწერილ ამბავსა და მულიდთა ისტორიის ზემოხსენებულ ეპიზოდს, მსგავსება ფრიად მნიშვნელოვანი უნდა იყოს.

...მულიდებთან ქაჯთა გაიგივების შედეგად კიდევ ერთხელ მტკიცდება რუსთველის შემოქმედების თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, ვინაიდან „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯებსა და ქაჯთა სამეფოს ანალოგია უჩნდება აღმოსავლეთის ისტორიულ სინამდვილეში და არა რომელიმე არსებულსა თუ არარსებულ სპარსულ პოემაში.

ლეგენდები და ილუზიები

1223 წელს საქართველოს მეფე რუსუდანი რომის პაპისადმი გაგზავნილ ეპისტოლეში აღნიშნავდა: მონღოლთა შემოსევისას ჩვენ არავითარი სიფრთხილე არ გამოგვიჩენია, რადგანაც ქრისტიანები გვეგონა ისინი და მხოლოდ შემდგომ დავრწმუნდით, რომ კარგი ქრისტიანები არ იყვნენო.

რა იყო ეს, მოულოდნელი მარცხისათვის საპატიო მიზეზის ძიება თუ მართლაც არ იცოდნენ საქართველოში მონღოლთა ვინაობა და მიზნები?

უფრო საგულვებელია მეორე ვარაუდი. მაგრამ მარტო ქართველები როდი ყოფილან ესოდენ ავბედითი გაუგებრობის მსხვერპლი. ასევე ეგონათ მეზობელ სომხეთში, ასევე ეგონათ ჯვაროსანთა სირია-პალესტინის სამფლობელოებში, ასევე ეგონათ ევროპაში.

სომეხი ისტორიკოსის კირაკოზ განძაკელის ცნობით, მონღოლთა შესახებ გავრცელდა ყალბი ხმები, თითქოს ისინი ქრისტიანული სარწმუნოებისა არიან, მოდიან მაჰმადიანებზე შურის საძიებლად ქრისტიანთა ჩაგვრის გამო და აპირებენ ჯვაროსანთა მხარდამხარ „წმინდა ადგილების“ გამოხსნას. იმასაც ამბობდნენ, რომ მათ აქვთ საველე ეკლესია და სასწაულმოქმედი ჯვარი.

ვინმე ფილიპე, ერთ-ერთი კათოლიკური ორდენის წინამძღვარი პალესტინაში, აუწყებდა რომს, ქრისტიანობა გავრცელებულია მთელს მონღოლურ აღმოსავლეთშიო.

ყველა ამ მითქმა-მოთქმაში ნაწილობრივ სიმართლეც ერია. XII-XIII საუკუნეებში ცენტრალურ აზიაში, მონღოლეთსა და ჩინეთში ცხოვრობდა მრავალი ქრისტიანი ნესტორიანთა სექტისა. ისინი იყვნენ ბიზანტიიდან და ირანიდან გადასახლებულთა შთამომავალნი. ქრისტიანობა წარმოადგენდა გაბატონებულ რელიგიას ორ მთავარ მონღოლურ ტომში (ნაიმანები და კერაიტები).

სწორედ ამ ფაქტმა შეასხა ფრთები ლეგენდას პრესვიტერ იოანეზე.

როგორ დაიბადა ეს ლეგენდა?

1145 წელს გამოჩენილი ბავარიელი მემატიანე ოტონ ფრეიზინგელი, იმოწმებდა რა ჯაბალას (ქალაქია ჩრდილოეთ სირიაში) ეპისკოპოსის ჰუგოს ნაამბობს, წერდა, რომ რამდენიმე წლის წინათ ნესტორიანთა მეფე-პრესვიტერმა (ანუ ხუცესმა) იოანემ შორეული აღმოსავლური ქვეყნიდან გამოილაშქრა მაჰმადიანებზე, დაამარცხა ისინი, შემდეგ დაიძრა დასავლეთისაკენ, რათა დახმარებოდა ჯვაროსანთა იერუსალიმის სამეფოს, მაგრამ ვერ გადალახა მდინარე ტიგროსი და უკან გაბრუნდა.

რომელი ისტორიული მოვლენა დაედო საფუძვლად ამ ცნობას?

1141 წელს ხატაელებმა ელიუ-დაშის წინამძღოლობით ქალაქ სამარყანდის მახლობლად სასტიკად დაამარცხეს შუააზიელი მაჰმადიანი ხელმწიფე თურქ-სელჩუკიანი სულტანი სანჯარი, რომლის დროშებქვეშ თავმოყრილი იყო მაჰმადიანური სამყაროს საუკეთესო ძალები (დაახლოებით ასი ათასი კაცი), გამოწრთობილნი ჯვაროსნებთან და ბერძნებთან ომებში, აღჭურვილნი იმდროინდელი სამხედრო ტექნიკის უკანასკნელი სიტყვის მიხედვით.

აღმოსავლური წყაროები გვამცნობენ, რომ მაჰმადიან ხალხებს აქამდე არასოდეს ენახათ ასეთი გრანდიოზული და სისხლისმღვრელი ბრძოლა. სანჯარის ლაშქრიდან დაიღუპა ოცდაათი ათასი მეომარი. ტყვედ ჩავარდა მრავალი ამირა და თვით სანჯარის ცოლიც. სანჯარი რიგითი სულტანი არ ყოფილა, უზომო იყო მისი ავტორიტეტი მაჰმადიანურ სამყაროში. სანჯარს უწოდებდნენ უკანასკნელ „დიდ სელჩუკს", მას ცხრამეტი ძლევამოსილი ომი ჰქონდა გადახდილი და ახლა პირველად იგემა მარცხი, რამაც ხალხს გაუქარწყლა სანჯარის შიშიო. სამეფო კარის მწერალმა ასეთი სტრიქონები შეთხზა: „ო, მეფეო, ორმოცი წელია, შენი ხმალი მტერზე შურისძიებისათვის იყო ამოწვდილი, და თავს თუ უბედურება დაგატყდა, ესეც განგების ნებაა, რამეთუ მხოლოდ ალაჰია ერთადერთი უძლეველი და მარადიული არსება!"

აი სწორედ ეს ამბავი უნდა გამხდარიყო წყარო ლეგენდისა პრესვიტერ იოანეზე.

ოთხმა წელიწადმა და გზამ სამარყანდიდან სირიამდე დაამახინჯა სინამდვილე, ელფერი შეუცვალა და აღაფრთოვანა ევროპელები. მათზე შთაბეჭდილების მოსახდენად ჰუგომ ეგებ გააზვიადა კიდეც სირიაში მისული ხმები, რათა წაექეზებინა დასავლეთის მეფე-მთავრები მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის, რომელიც უკვე მზადდებოდა და ასეთ ვითარებაში რაოდენ სასურველი იყო ძლიერი მოკავშირე აღმოსავლეთში!

რომელ რასას ეკუთვნოდა ელიუ-დაში, თურქულსა თუ მონღო-

ლურს? აღიარებდა თუ არა იგი ქრისტიანობას? საიდან გაჩნდა ევროპულ წყაროში სახელი „იოანე?“

მიუხედავად ბეჯითი კვლევისა და სხვადასხვა მოსაზრებისა, ეს კითხვები უპასუხოდ რჩება. (ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ზემოხსენებული ლეგენდის გმირი უნდა იყოს დავით აღმაშენებელი).

ლეგენდა პრესვიტერ იოანეზე გამოაცოცხლა მონღოლების გამოჩენამ. ისევ აწრიალდა ქრისტიანული სამყარო. ისევ მიეცათ იმედი შეგიწროებულ ჯვაროსნებს. დასავლეთ ევროპაში ათასნაირი ხმები დადიოდა. წერდნენ, რომ მონღოლთა ლაშქარს სათავეში ედგა „მეფე დავით, იოანე ხუცესად წოდებული“. ზოგიც იოანეს შვილად თვლიდა ხსენებულ მეფე დავითს.

სინამდვილე და ფანტაზია უცნაურად გადაეხლართა ერთიმეორეს.

იმდროინდელი ევროპული წყაროს მიხედვით, კარდინალი პელაგიუსი „ზღვის გაღმიდან“ ამცნობდა რომის პაპს, ერთი მხრივ, ქართველთა მსადყოფნას ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობისათვის და, მეორე მხრივ, იოანე ხუცესად წოდებული დავით მეფის მიერ „სპარსეთის“ სულტნის დამარცხება და მთელი „სპარსეთის“ დამორჩილება (ოცდაოთხ დღეში!); კარდინალი არწმუნებდა რომის პაპს, ძლევამოსილი ქრისტიანი მეფე დავითი უკვე ათი დღის სავალზეა ბაღდადიდან და იერუსალიმისაკენ მოეშურებაო.

ამ ცნობაში მოხსენიებული „სპარსეთი“ უნდა ნიშნავდეს ხვარაზმის სახელმწიფოს, რომლის დამხობამ მონღოლთა მიერ, ჩანს, ისეთივე რეზონანსი გამოიწვია დასავლეთში, როგორც ასიოდე წლით ადრე სანჯარის დამარცხებამ ხატაელთაგან.

საიდან მოევლინა მეფე დავითის სახელი ლეგენდას პრესვიტერ იოანეზე? შესაძლოა, ერთი საუკუნის შემდეგ დავით აღმაშენებელმაც ჰპოვა ადგილი ჯვაროსანთა ფანტაზიებში. მაგრამ ამის დამტკიცება არც ისე იოლია. სხვას რომ თავი გავანებოთ, უნგრეთის მეფის წერილში რომის პაპისადმი მოთხრობილია „დავით მეფის“ შეჭრა რუსთა მიწებზე 1223 წელს და რუს-ყივჩაღთა ჯარის ამოჟლეტა (ცხადია, იგულისხმება ცნობილი ბრძოლა მდინარე კალკასთან).

როგორც ვხედავთ, ეს „მეფე დავითი“ ჩინგიზ-ხანს უფრო წააგავს!

ჩინგიზ-ხანს გულშიც არ გაუვლია იერუსალიმის განთავისუფლება, მაგრამ მონღოლთა შემოსევისას ერთხანს იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ისინი მაინცდამაინც მაჰმადიანებს ემტერებოდნენ. ამიტომაც

ელანდებოდათ ევროპელებს შორი მანძილიდან ჩინგიზ-ხანის ურდოთა სათავეში — პრესვიტერ იოანეს შთამომავალნი.

ამ მითიურ ვერსიას ასულდგმულებდა მხურვალე იმედები მონღოლთა და კათოლიკური ევროპის მომავალ კავშირზე მაჰმადიანური სამყაროს წინააღმდეგ.

არაბი ისტორიკოსი იბნ ალ-ასირი ხაზს უსვამს, რომ ამ მოკლე ხანში მაჰმადიანურ სამყაროს ორი ჭირი ეწია: აღმოსავლეთიდან — მონღოლთა შემოსევა და დასავლეთიდან — ჯვაროსნული ლაშქრობა. იბნ ალ-ასირი მძულვარე წყევლა-კრულვას უთვლის მონღოლებსაც და ჯვაროსნებსაც. მწარედ მოთქვამს იგი: „ნეტამც სულ არ გავეჩინე დედას, ანდა მანამდე დამპატრონებოდა სიკვდილი, სანამ ვიხილავდი ყოველივე იმას, რაც მოხდა". არაბ ისტორიკოსს მრავალი შემაძრწუნებელი ფაქტი მოაქვს მაჩვენებელი მონღოლთა ბარბაროსობისა, რომლის მსგავსი არავის სმენია ამქვეყნად.

იბნ ალ-ასირის მეგობარი გამოჩენილი სწავლული იაკუთი, ძლივს რომ დაუსხლტა ხელიდან მონღოლებს, აღწერს აყვავებულ ხორასანს და უწოდებს მას სამოთხის ასლს. შემდეგ მოგვითხრობს, რომ მონღოლთა წყალობით სასახლეები წარიშალნენ პირისაგან მიწისა, როგორც ნაწერი სტრიქონი იშლება ქაღალდიდან. ნანგრევებში დასახლებული ჭოტები ერთმანეთს გასძახიან ღამღამობით, ხოლო უკაცრიელ დარბაზებში ქარის კვნესა უპასუხებს სამუმსო. იაკუთის სიტყვით, თვით იბლისიც (ანუ ეშმაკი) დაიტირებდა ამ საშინელ კატასტროფას.

1236 წელს დაიწყო მონღოლთა ახალი ლაშქრობა დასავლეთისაკენ. მაჰმადიანი ხელმწიფენი უზომო შიშმა მოიცვა. რუმის სულტანმა ჯვაროსნებს შესთავაზა მოკავშირეობა.

მაჰმადიანური სამყარო ქრისტიანული ევროპისაგან ელოდა შველას:

1238 წელს ევროპაში ჩავიდა ასასინთა ორდენის ელჩობა. ორდენის მბრძანებელი, ვისი სახელიც შიშის ზარს სცემდა აღმოსავლეთსაც და დასავლეთსაც, ამჯერად დახმარებას სთხოვდა საფრანგეთისა და ინგლისის მეფეებს. ამასთან ერთად აფრთხილებდა, რომ ისლამის ძალები ვერ შეაკავებდნენ კაციჭამია მონღოლთა ტალღას და დასავლეთის ქვეყნებსაც არ ასცდებოდა აოხრება.

მათეო პარიზელის გადმოცემით, როდესაც ასასინთა ელჩები წარდგნენ ინგლისის მეფის წინაშე და ზემოთქმული მოახსენეს, ვინჩესტერის ეპისკოპოსმა ხელში ჯვარი აიღო და ხმამაღლა წარმოთქვა: „დაე, ამ ძაღლებმა დაჭამონ ერთმანეთი და ამგვარად ამოწყდნენ. როცა ჩვენ გავემართებით ქრისტეს მტერთა წინააღმდეგ, გადარჩენილთ ამოვჟუ-

ქავთ და გავასუფთავებთ მიწის პირს, რათა ყველა ხალხი დაემორჩილოს ერთადერთ კათოლიკურ ეკლესიას და ჰყავდეს ერთადერთი მწყემსი!“

მონღოლებმა ევროპასაც მალე გააცნეს თავი და დიდი განგაში გამოიწვიეს. ღმერთმა უწყის, ტყუილია თუ მართალი, მაგრამ წერენ, რომ მათ პოლონეთში დახოცილთა ორასი ათასი ყური შეაგროვეს ტომრებში, როგორც ნაღდი საბუთი თავისი გმირობისა.

მონღოლთა შემოსევა ბუნების ბრმა ძალთა სასტიკ კატაკლიზმს უფრო ჰგავდა, ვიდრე ადამიანთა ისტორიის მოვლენას.

საოცარი სისწრაფით გადაქელეს მონღოლებმა უზარმაზარი სივრცენი ჩინეთიდან გერმანიამდე და სადაც კი გაბატონდნენ, კარლ მარქსის სიტყვით, „სისტემატური ტერორის რეჟიმი“ დაამყარეს.

ხოლო ლეგენდებსა და ილუზიებს ევროპასა თუ აზიაში, რა თქმა უნდა, ნიადაგი გამოეცალა.

აბაღა-ყაენის ელჩები

„და იქმნა ძლიერი ბრძოლა, სადა-იგი მხნედ ბრძოლა უყვეს ქართველთა, რომელ თათარნი განკვირდეს“, — გადმოგვცემს ჟამთააღმწერელი.

ეს იყო 1277 წლის 16 აპრილს. ეგვიპტის სულტნისა და ირანის ილხანის ჯარებს შორის გამართულ შეტაკებაში თათართა (ე. ი. მონღოლთა) მხარეზე მონაწილეობდა სამი ათასი ქართველი. ეგვიპტის სულტანი მოულოდნელად დაეცა მტერს „ჟამსა განთიადისასა“. მონღოლები დამარცხდნენ. ქართველმა მხედრებმა თურმე იუკადრისეს გაქცევა ბრძოლის ველიდან და თითო-ოროლა თუ გადაურჩა სიკვდილს („არა არს ჩვეულება ქართველისა, რათა მტერი იხილოს და ზურგი შემოაქციოს“, — გვაუწყებს ქართული წყარო).

ქართველთა უანგარიშო მხნეობამ თვით მონღოლთა გაოცება გამოიწვია.

საკუთრივ მონღოლებმა დაკარგეს შვიდი ათასი კაცი. როდესაც ირანის ილხანმა (ანუ ყაენმა) აბაღამ მოინახულა ბრძოლის ველი, იგი ესოდენ ააღელვა სასტიკი მარცხის სურათმა, რომ ცრემლი მოადგა თვალებზე.

ამჯერად ქართველმა მხედრებმა გაიზიარეს მონღოლთა დამარცხება, ისევე როგორც ადრე იზიარებდნენ მათ ძლევამოსილ ტრიუმფს, ალამუთისა თუ ბაღდადის აღებისას.

საქართველოში მონღოლები ბატონობდნენ. გრძელდებოდა წინააღმდეგობა, გრძელდებოდა აჯანყებანი, მაგრამ მძიმე უღლის მოხსნა ჯერ შორს იყო. მუდმივი ომით გართულ მონღოლებს უკვე აღარ ჰყოფნიდათ საკუთარი მეომრები და დაპყრობილ ქვეყნებში აგროვებდნენ სამხედრო კონტიგენტებს. ძალა აღმართსა ხნავდა და ქართველებიც ავსებდნენ მონღოლთა ლაშქარს. ერთი რამ მაინც ანუგეშებდათ, დღეს თუ ხვალ მონღოლთა დახმარებით დაიბრუნებდნენ ეგვიპტის სულტნის მიერ პალესტინაში მიტაცებულ ქართულ მონასტრებს.

სწორედ მაჰმადიანური ეგვიპტე იყო ირანის ილხანთა უპირველესი

და უსასტიკესი მტერი. საქართველოსა და მონღოლთა ინტერესები ერთმანეთს ემთხვეოდა, მონღოლები სსვაგანაც ეძებდნენ მოკავშირეს.

იქავე 1277 წელს იტალიელი ისტორიკოსის ჯ. სორანცოს ცნობით, ევროპაში იმყოფებოდნენ აბაღა-ყაენის ელჩები, ძმები იოანე და იაკობი („ქვეშევრდომნი თათართა, წარმოშობით ქართველები და სარწმუნოებით ქრისტიანები", — ასეა აღნიშნული თანადროულ ლათინურ წყაროში მათი ვინაობა).

ამ ელჩობის მიზანი იყო სამხედრო კავშირის შეკვრა მონღოლებსა და დასავლეთ ევროპას შორის, მაჰმადიანური ეგვიპტის წინააღმდეგ ერთობლივი „ჯვაროსნული ლაშქრობის" ორგანიზაცია.

ორი სრულიად სხვადასხვა სამყარო საერთო ენას ეძებდა ერთიმეორესთან, ვინაიდან ჰყავდათ საერთო მტერი, რომელსაც ცალ-ცალკე ვერ უმკლავდებოდნენ.

მონღოლები არც მაჰმადიანები იყვნენ, არც ქრისტიანები, მაგრამ მათი პირველი გამოლაშქრების მარშრუტი ძირითადად მაჰმადიანურ ქვეყნებზე გადიოდა. ბუნებრივია, მუსრს ავლებდნენ მაჰმადიანებს და ამან დიდი იმედები აღმოაცენა ქრისტიანულ სამყაროში, ახალი სული შთაბერა ლეგენდებსა და ილუზიებს. ხოლო მონღოლთა ხანმოკლე რეიდი დასავლეთ ევროპისაკენ პირველი და უკანასკნელი აღმოჩნდა. ახლა ისინი შორს იყვნენ და უშუალოდ არ ემუქრებოდნენ ინგლისსა თუ საფრანგეთს. ასე რომ, დასავლეთ ევროპაში მათი აღარ ეშინოდათ.

სამაგიეროდ მაჰმადიანური ეგვიპტე უფრო და უფრო ავიწროებდა ჯვაროსანთა სამფლობელოებს სირია-პალესტინაში. ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქები დაჟინებით მოითხოვენ რომის პაპისაგან დახმარებას. თავის მხრივ, პაპი მიმართავს დასავლეთ ევროპის ხელმწიფეთ, რათა დაიწყონ სამზადისი ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის. ამავე დროს იგი ელჩს გზავნის მონღოლთა სატახტო ქალაქ ყარაყორუმში და მონღოლთა დიდ ყაენს მოუწოდებს... კათოლიკური სარწმუნოების მიღებას!

სირია-ეგვიპტის მაჰმადიანი მმართველები შეშფოთებით ადევნებენ თვალს მოვლენათა მსვლელობას. ისინი ემუდარებიან რომის პაპს, რომ არაფრით არ ენდოს ანტიქრისტეს ნაშიერ მონღოლთ, რომლებიც შავი ჭირის მსგავსად აპარტახებენ მთელ ქვეყნიერებას. მათი განვაში ბუნებრივია. უკვე გამოიკვეთა ანტიმაჰმადიანური კოალიციის კონტურები..

1258 წელს ჰულაგუ-ყაენმა აიღო ბაღდადი. ბაღდადის აღებაში მონაწილეობდა ქართული მხედრობაც, რომელსაც წინ მიუძღოდნენ და-

ვით მეფე (ძე ლაშა-გიორგისა) და „ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი“. მაჰმადიანთა უზენაესი მბრძანებელი ბაღდადის ხალიფა ტომარაში ჩასვეს მონღოლებმა, თავისი კავალერიის ფლოქვებქვეშ შეაგდეს და გადაქელეს. საშინელი სისხლის ღვრა გაიმართა ბაღდადში. „მოსრნეს მახვილითა ესოდენი სიმრავლე, რომელ არა იყო რიცხვი“, — აღნიშნავს ყამთააღმწერელი. რაშიდ ედ-დინის სიტყვით, მონღოლებმა ყველაფერი ცეცხლს მისცეს, ხმელიცა და ნედლიც. მაგრამ ბაღდადის ქრისტიანები არც დაუხოცავთ, არც გაუძარცვავთ. ქრისტიანებს მფარველობა გაუწია ჰულაგუს უფროსმა ცოლმა, რომელიც თავად ქრისტიანი იყო (ნესტორიანთა სექტისა).

აღივსნეს თათარნი და ქართველნი ნადავლითო, ვკითხულობთ ყამთააღმწერლის თხზულებაში. აი, კოლორიტული დეტალებიც: „ზოგთა ხრმალი ვადის პირსა მოსტეხდიან, და ქარქაში წითლითა ოქროთა განტენიან, და ზედა ნატეხნი ხრმლისა ჩააგნიან, ზოგთა მკვდარი კაცი ბაღდადელი გამოწლიან და წითლითა ოქროთა, თვალითა და მარგალიტითა განტენიან, და ვითარ თვისი მკვდარი განიყვანიან გარეშე ქალაქსა“.

1260 წლის დამდეგს მაჰმადიანთა წინააღმდეგ ერთად იბრძვიან ჰულაგუ-ყაენი, კილიკიის სომეხთა მეფე ჰეთუმი და მისი სიძე ბოემუნდი, მთავარი ანტიოქიისა. მოკავშირეებმა აიღეს ალეპო და დამასკო, განვლეს მთელი სირია-იორდანია და უკვე ეგვიპტის კარიბჭეს მიადგნენ. ბეწვზე ეკიდა ბედი ეგვიპტისა, მაგრამ ჰულაგუ-ყაენი ყარაყორუმში იხმეს და მამლუქთა ეგვიპტის სულტანმა ბეიბარსმა (წარმოშობით ყივჩაღმა) გაანადგურა მონღოლთა შეთხელებული ძალები, შემდეგ ხელთ იგდო ალეპოცა და დამასკოც, ხოლო 1268 წელს დაეუფლა ანტიოქიას, სადაც ძირიანად მოთხარა ეკლესიები, სისხლით მორწყო ქუჩები, მოსპო და დაატყვევა ასი ათასამდე ადამიანი. თითო მეომარს წილად ხვდა თითო ტყვე. ფასები დაეცა მონათა ბაზარზე. ვაჟი თორმეტ დირჰემად იყიდებოდა, ქალი — ხუთ დირჰემად.

ჯვაროსანთა ერთ-ერთმა მთავარმა სამფლობელომ ანტიოქიის სამთავრომ დაასრულა თავისი არსებობა. ამ კატასტროფამ ერთნაირად შეაშფოთა რომის პაპიც და ირანის ილხანიც. მათ შორის ჩაღდება გულითადი მიმოწერა.

1271 წელს პალესტინაში მყოფი ედუარდი, ინგლისის ტახტის მემკვიდრე, ელჩს გზავნის აბაღა-ყაენთან და წინადადებას აძლევს, რომ კომბინირებული ლაშქრობა მოაწყონ მამლუქთა ეგვიპტის წინააღმდეგ. ამჯერად საკმარისი ჯარი არ გააჩნდათ მონღოლებს. მართალია, მათ

გადაპრეს ევფრატი და შეუტიეს ალეპოს, მაგრამ ბეიბარსი მყისვე დაიძრა დამასკოდან და მონღოლებმა უკან დაიხიეს.

მერე რომის პაპმა გაგზავნა ელჩები აბაღა-ყაენთან. ევროპაში კარგად ხედავდნენ, რომ ირანის ილხანი იყო ერთადერთი მოკავშირე, რომელსაც შეეძლო ეფექტური დახმარების გაწევა მაჰმადიანურ ეგვიპტესთან ბრძოლაში, თუმცა მონღოლთა სამხედრო ძლიერება ისეთი აღარ იყო, როგორც ჰულაგუ-ყაენის დროს.

თავის მხრივ, ირანის ილხანები ლამობდნენ სირია-პალესტინის დაპყრობას, მაგრამ მამლუქი სულტნები ითვლებოდნენ ისლამის უკანასკნელ ქომაგებად და ომი ეგვიპტესთან ფრიად არაპოპულარული იყო ილხანის მაჰმადიან ქვეშევრდომებს შორის. ილხანები უნდა დაყრდნობოდნენ ქრისტიან მოკავშირეებს, კერძოდ, — ჯვაროსნებს, კილიკიის სომხეთს და საქართველოს. ამით აიხსნება ქრისტიანთა მფარველობა ჰულაგუ-ყაენისა და მისი მემკვიდრეების დროს. განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ჰულაგუს უფროსი ვაჟი აბაღა. არსებობს ცნობა, რომ აბაღა-ყაენი მოინათლა კიდეც ქრისტიანულ ეკლესიაში თავისი ცოლის დესპინას ჩაგონებით (დესპინა იყო ბიზანტიის კეისრის ასული).

ქართული წყარო ასე ახასიათებს აბაღა-ყაენს: „კაცი კეთილი, უხვი, მოწყალე, ტკბილი, მდაბალი, განმკითხველი, სამართლის მოქმედი, გლახაკთ მოწყალე და შემნდობელი...“

1276 წლის შემოდგომაზე ქართველმა ელჩებმა იოანემ და იაკობმა რომის პაპს ჩაუტანეს აბაღა-ყაენის პასუხი. გარდა ამისა ქართველ ელჩებს, როგორც სანდო პირთ, სიტყვიერად უნდა ეუწყებინათ პაპისათვის, რომ ყუბილაი, მონღოლთა დიდი ყაენი აცხადებდა სურვილს— რომის პაპს მისიონერები გამოეგზავნა მის სახელმწიფოში ქრისტიანობის პროპაგანდისათვის.

იოანესა და იაკობის არჩევა ელჩებად შემთხვევითი არ იყო. ცხადია, მათ მშვენივრად იცოდნენ ევროპული და აღმოსავლური ენები. შესაძლოა კათოლიკობაც ჰქონდათ მიღებული თბილისში დასახლებულ მისიონერთა საშუალებით და მით უფრო გამოდგებოდნენ ელჩებად კათოლიკურ ევროპაში.

1277 წლის გაზაფხულზე ქართველი ელჩები ეწვივნენ საფრანგეთის მეფეს. ესენი პატივისცემით მიიღეს და დააყენეს სენ-დენის მონასტერში. იოანემ და იაკობმა რამდენიმე დღეს გაატარეს იქ და მონაწილეობა მიიღეს აღდგომის დღესასწაულში. მაშინღა დარწმუნდა ყველა, რომ ირანის ილხანის ელჩები ჭეშმარიტი ქრისტიანები იყვნენ. სხვათა შო-

რის, ფრანგი მემატიანე ეპვს გამოთქვამს: „ნამდვილი ელჩები იყვნენ თუ მსტოვრები, უფალმა უწყის ეს!“

იოანე და იაკობი საფრანგეთიდან გაემგზავრნენ ინგლისს.

ძალზე რთულ პირობებში უხდებოდათ დიპლომატიური მოლაპარაკება აბაღა-ყაენის ქართველ ელჩებს. უკვე დამთავრებული იყო ეპოქა დიდი ჯვაროსნული ლაშქრობებისა, დასავლეთის მეფე-მთავრები რომ აწყობდნენ საუკუნე-ნახევრის მანძილზე. რომის პაპს ავტორიტეტი ჰქონდა დაკარგული. საფრანგეთისა და ინგლისის მეფეებს შინაც საკმარისად ეგულებოდათ თავის ასატკივარი საქმენი.

ამასთან ერთად, ფილიპე III-ს საფრანგეთის მეფეს მწარე მოგონებანი წამოჰყოლოდა უკანასკნელი ჯვაროსნული ლაშქრობიდან. ტუნისში შავმა ჭირმა იმსხვერპლა მამამისი ლუი IX, თვითონ ფილიპემ ძლივს გადმოლახა ზამთრის შტორმებით შეპყრობილი ხმელთაშუა ზღვა, მისი ცოლი მშობიარობას გადაჰყვა და მკვდარი ბავშვი დაბადა. როგორც წერენ, საფრანგეთში დაბრუნებული ჯარი უფრო სამგლოვიარო პროცესიას წააგავდა, ვიდრე მხედრობას. ფილიპემ სამშობლოში ჩამოიტანა ნეშტი მამისა, ძმისა, ცოლისა და შვილისა.

ვერც ედუარდ I გაიხსენებდა მაინცდამაინც ტკბილად პალესტინას, სადაც თავისი მცირერიცხოვანი ძალებით რამდენიმე უნაყოფო რეიდი ჩაატარა მაჰმადიანთა წინააღმდეგ (ეს იყო მერვე ჯვაროსნული ლაშქრობის უკანასკნელი ეპიზოდი) და ბოლოს მიხვდა, რომ დროს ტყუილად ჰკარგავდა. უკვე ინგლისისაკენ გასამგზავრებლად ემზადებოდა იგი, როდესაც საკუთარ კარავში თავს დაესხა ეგვიპტის სულტნის მიერ დაქირავებული ასასინი და მძიმედ დაჭრა ინგლისის მომავალი მეფე. ხანჯალი მოწამლული იყო. ცოლმა, ელეონორამ, ამოსწოვა საწამლავი ჭრილობიდან და სიკვდილს გადაარჩინა ედუარდი.

მონღოლებს ყველაზე მეტად ინგლისის მეფის იმედი ჰქონდათ. აბაღა-ყაენი ქართველი ელჩების პირით ბოდიშს უხდიდა ედუარდ I-ს, რამდენიმე წლის წინათ პალესტინაში განზრახული სამხედრო ოპერაცია რომ ჩაიშალა მონღოლთა პასიურობის გამო, და ხელახლა სთავაზობდა გაერთიანებას იერუსალიმის ასაღებად.

ირანის ილხანის ელჩების მიერ ჩატანილმა მოწოდებამ ვერც ინგლისში ჰპოვა რეალური გამოძახილი. ედუარდი, ისევე როგორც ფილიპე, მხურვალედ ლაპარაკობდა იერუსალიმის განთავისუფლებაზე, მაგრამ სიტყვები რჩებოდა სიტყვებად და საქმეს პირი არ უჩანდა.

ქართველმა ელჩებმა დაათვალიერეს პარიზი და ლონდონი, მერე რომში გამოიარეს და პაპის წერილები წაუღეს აბაღა-ყაენს.

ორიოდე წლის შემდეგ აბაღა მოულოდნელად გამოეთხოვა წუთი-სოფელს. თურმე ლხინის დროს შეუძლოდ იგრძნო თავი და სუფთა ჰაერის ჩასაყლაპად სასახლიდან ბაღში გავიდა. მერე უეცრად იყვირა, უზარმაზარი შავი ფრინველი თავს დამტრიალებსო. მაშინვე იხმო მსახურები და უბრძანა, ისრები დაეშინათ საზარელი ფრინველისათვის. გაოგნებული მსახურები მზად იყვნენ ბრძანების შესასრულებლად, მაგრამ ახლომახლო არავითარი ფრინველი არ ჩანდა. ისინი ჯერ კიდევ ამ ფრინველის ძებნით იყვნენ გართული, როდესაც აბაღა-ყაენს გული შეუწუხდა და ველარც მოაბრუნეს.

...1291 წელს დაეცა ჯვაროსნების უკანასკნელი ციხე-სიმაგრე „წმინდა მიწაზე" და ასე დასრულდა ჯვაროსნულ ლაშქრობათა თითქმის ორსაუკუნოვანი ისტორია. მალე ერთი ჯვაროსანიც აღარ დარჩენილა სირია-პალესტინაში.

მამლუქთა ეგვიპტე გამარჯვებას ზეიმობდა.

მონღოლთა დიპლომატიური ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასთან იმით დამთავრდა, რომ ედუარდ I-მა მიმინოები გაუგზავნა ძღვნად აბაღა-ყაენის ძესა და მემკვიდრეს არღუნ-ყაენს, ხოლო ამ უკანასკნელმა ლეოპარდი უფეშქაშა ინგლისის მეფეს.

იოანესა და იაკობის შემდგომი ბედი არ ვიცით.

დემეტრე თბილელი, მოგზაური

ამ უცხო მხარეში ბუნებაც უჩვეულო იყო, ხალხიცა და მისი ადათებიც. გაოცებული შეჰყურებდა ქართველი კაცი დემეტრე თბილელი, თუ როგორი ზარ-ზეიმით წაასვენეს მიცვალებული ტრიალ მინდორში, მაგრამ საფლავი არ გაუთხრიათ მისთვის, პირდაპირ მიწაზე დააგდეს, მხეცთა და ფრინველთა საჯიჯგნად. დააგდეს და ვითომც არაფერიო, უკან გამობრუნდნენ.

მოგზაურებმა გაიარეს ირანი და უკვე ინდოეთში იმყოფებოდნენ. აქაური ხალხი თაყვანს სცემდა ცეცხლს, გველებსა და ხეებს. ქვეყანას კი რატომღაც მაჰმადიანები განაგებდნენ.

წინ კიდევ გრძელი გზა ელოდათ: ახალი ქვეყნები და ხალხები, ბუნების ათასნაირი სასწაულები. მოგზაურებს ინდოეთიდან ჩინეთამდე უნდა მიეღწიათ...

დემეტრე თბილელის ვინაობა საესებით უცნობია ქართული წყაროებისათვის. სამაგიეროდ მასზე მოგვითხრობენ ცნობილი ევროპელი მოგზაურები ოდორიკო პორდენონე და ჟურდენ სევერაკი. მათი თხზულებანი უაღრესად პოპულარული იყო შუა საუკუნეების ევროპაში. ვრცელდებოდა აუარებელი ნუსხები, ლათინურ ორიგინალთან ერთად — თარგმანები იტალიურსა და ფრანგულ ენაზე. ოდორიკოსა და ჟურდენის თხზულებებს ისევე ხარბად კითხულობდნენ, როგორც დანტეს „ღვთაებრივ კომედიას“ და ბოკაჩოს „დეკამერონს“.

სხვათა შორის, ჟურდენი საქართველოშიც არის ნამყოფი. იგი შენიშნავს, გეორგია (ე. ი. საქართველო) ყველაფრით ჩვენს ქვეყანასა ჰგავს, ყველანი ქრისტიანები არიან და მამაცი ხალხიო.

1320 წელს ჟურდენთან ერთად ჩავიდნენ ჰორმუზში ფრანცისკანი მისიონერები: თომაზო ტოლენტინო, ჯაკომო პადუელი, პიეტრო სიენელი და დემეტრე თბილელი („ქართველი, ენების მცოდნე“, — როგორც აღნიშნავს თვით ჟურდენი).

ვინ იყვნენ ფრანცისკანი მისიონერები, რას ეძებდნენ შორეულ ინ-

დოეთსა თუ ჩინეთში და საიდან მოხვდა მათ შორის ქართველი კაცი? ამ კითხვებს ორიოდე სიტყვით მაინც უნდა გავცეთ პასუხი.

ფრანცისკანთა ორდენი დაიბადა 1223 წელს. მისი ფუძემდებელი იყო ფრანჩესკო ასიზელი.

საერთო აღიარებით, ფრანჩესკო ყოფილა არაჩვეულებრივად მომხიბლავი პიროვნება, მგზნებარე მეოცნებე, უანგარო და კეთილშობილი სულის პატრონი. იტალიური პოეზიის მშვენებად ითვლება ჩვენამდე მოღწეული მისი ერთადერთი ლექსი, სადაც ავტორი თავის და-ძმებად მოიხსენიებს მზეს და მთვარეს, ქარსა და ვარსკვლავებს, სიცოცხლესა და სიკვდილს.

ფრანჩესკო ქადაგებდა მიწიერ ცდუნებათა უარყოფას, მშვიდობას, ძმობასა და მეგობრობას. მას გულწრფელად სწამდა, რომ ადამიანის ტყავში გახვეული მგლები, ყურს თუ ათხოვებდნენ ღვთის სიტყვას, უმალვე გადაიქცეოდნენ უმანკო კრავებად და უარს იტყოდნენ ავი გზებით მოხვეჭილ სიმდიდრეზე. თვით ფრანჩესკო, შვილი მდიდარი ვაჭრისა, ცხოვრობდა საშინელ სიღატაკეში. მისთვის სიღატაკე წარმოადგენდა თავისუფლების სიმბოლოს. ფრანჩესკოს ეძახდნენ „მეორე ქრისტეს". ეს ასახულია დანტეს „ღვთაებრივი კომედიის" ფურცლებზე. გენიალური იტალიელი პოეტის სიტყვით, ფრანჩესკომ ცოლად შეირთო „ქალბატონი სიღატაკე", რომელსაც თერთმეტი საუკუნის წინათ წაართვეს პირველი ქმარი (იგულისხმება იესო ქრისტე) და ფრანჩესკოს გამოჩენამდე ვეღარ ეღირსა სიყვარულსო. იქვე აღწერილია, როგორ უქადაგა ფრანჩესკომ ქრისტეს რჯული „ზვიად სულტანს". (ეს გაჯლავთ ისტორიული ფაქტი. 1219 წელს, როდესაც ჯვაროსნები უტევდნენ დამიეტას, ფრანჩესკო ასიზელი ეწვია ეგვიპტის სულტან ალქამილს. იგი ჯვაროსანთა ელჩი ეგონათ და თავაზიანად მიიღეს. მაგრამ როდესაც გაიკვა, რომ სტუმარი მაჰმადიანთა „შეცდომებს" ამხილებდა, კინაღამ სიცოცხლეს გამოასალმეს. ისევ „ზვიადმა სულტანმა" გამოიჩინა სიკეთე, მოთმინებით უსმინა ფრანჩესკოს ქადაგებას და უვნებლად გაისტუმრა ჯვაროსანთა ბანაკში).

რომის ეკლესიისათვის შავ ჭირზე უფრო სახიფათო იყო იდეები ფრანჩესკოსი. იგი ხომ უარყოფდა ყოველგვარ სიმდიდრეს და, რასაკვირველია, ეკლესიის სიმდიდრესაც. მიუხედავად ამისა, რომის პაპმა ქადაგების ნება დართო ფრანჩესკოს, თან ფხიზლად ადევნებდა თვალს. მალე დაარსდა ფრანცისკანთა ორდენიც, რომელიც ფრანჩესკოს გარდაცვალების შემდეგ რომის ეკლესიის კონტროლის ქვეშ მოექცა. მაგრამ კიდევ დიდხანს ცოცხლობდა მისიონერთა შორის ფრანჩესკოს ან-

დერძი — ჰყვარებოდათ მისი „მეუღლე". ფრანჩესკოს მიმდევრებს სიღატაკესთან ერთად თავისუფლებაც უყვარდათ და ხშირად იწვევდნენ რომის პაპის უკმაყოფილებას.

სწორედ ზემოხსენებული თომაზო ტოლენტინო, ხანდაზმული თანამგზავრი დემეტრე თბილელისა, ეკუთვნოდა ე. წ. სპირიტუალთა მიმდინარეობას, რომელიც იცავდა აბსოლუტური სიღატაკის აღთქმას და მიმართული იყო ფრანცისკანთა ორდენის ზედა ფენების წინააღმდეგ. სპირიტუალები ძირს უთხრიდნენ რომის პაპის ავტორიტეტს. მეამბოხეთ თავს დაატყდათ სასტიკი რეპრესიები. მაშინ სპირიტუალთა უმრავლესობამ ცოდვები მოინანია. მხოლოდ ოთხი მათგანი არ შემდრკალა, მათ შორის — თომაზო ტოლენტინოც. ურჩ ბერებს მიუსაჯეს სამუდამო გადასახლება აპენინის მთების მიყრუებულ მონასტრებში. ორმეტი წლის შემდეგ გამოითხოვეს იქიდან და კილიკიაში უკრეს თავი. კილიკიის სომეხთა მეფემ გულთბილად მიიღო ისინი და თვითონაც შეუერთდა ფრანცისკანთა ორდენს. მაგრამ რომის ეკლესია განაგრძობდა სპირიტუალთა დევნას. ტოლენტინოსა და მის თანამოაზრეთ წილად ერგოთ გაუთავებელი გამოძიება და დაკითხვები. ინკვიზიციის მიერ წამოყენებულ იქნა ახალი ბრალდება — ლომბარდიაში მომხდარი საბალხო აჯანყების ბელადთან კავშირი. ბოლოს და ბოლოს, ტოლენტინო აღმოსავლეთისაკენ გაემგზავრა, მაგრამ იქაც იმყოფებოდა პაპისა და ორდენის აგენტთა ფხიზელი მეთვალყურეობის ქვეშ.

ფრანცისკანთა ორდენმა თავიდანვე მიიღო მონოპოლია ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელებაზე აღმოსავლეთის ქვეყნებში. სირიაპალესტინის კათოლიკურ მონასტრებში გულმოდგინედ ამზადებდნენ მისიონერთა კადრებს; ასწავლიდნენ აღმოსავლურ ენებს, აცნობდნენ აღმოსავლეთის სხვადასხვა რელიგიურ კულტებს, წვრთნიდნენ ცხენოსნობასა და იარაღის ხმარებაში. ისინი მიდიოდნენ ელჩებად მონღოლ ყაენებთან, ეგვიპტის სულტნებთან, ბაღდადის ხალიფებთან, მაჰმადიანური სირიის ამირებთან.

ფრანცისკანთა ორდენს ეკუთვნოდნენ პლანო კარპინი (რომის პაპის ელჩი მონღოლებთან) და გიიომ რუბრუკი (საფრანგეთის მეფის ელჩი იმავე მონღოლებთან), რომელთა ჩანაწერები უდიდესი მნიშვნელობის წყაროებს წარმოადგენს. სწორედ ამით არის საინტერესო ჩვენთვის მისიონერთა თავგადასავალი. (სხვათა შორის, პლანო კარპინის წიგნი „ისტორია მონღოლთა" ქართულადაც ითარგმნა).

ზემოხსენებული ოდორიკოს ბიოგრაფები ამტკიცებენ, რომ მან ოცი ათასი სარკინოზი მონათლა აღმოსავლეთში. მკვლევართა აზრით, ეს

მოცლილი ფანტაზიის ნაყოფია. ოდორიკოს თხზულებაში ამის მსგავსი არაფერი გვხვდება. მისი თხრობიდან აშკარად ჩანს, რომ მისიონერი მოგზაურობითა და უცხო ქვეყნების აღწერით უფრო იყო გატაცებული, ვიდრე ქრისტიანული სარწმუნოების ქადაგებით. (აღსანიშნავია, რომ. ოდორიკომ იმოგზაურა ტიბეტში, სადაც მანამდე არც ერთ ევროპელს ფეხი არ დაედგა და სადაც XX საუკუნემდე ევროპელებს საერთოდ არ შეესვლებოდათ).

კათოლიკე მისიონერები საქართველოში გამოჩნდნენ XIII საუკუნის ოცდაათიან წლებში.

რუსუდან მეფე სამხედრო დახმარებას ითხოვდა რომის პაპისაგან, რათა მონღოლთა უღელი მოეხსნა ქვეყნისათვის. მაგრამ რომიდან მხედართა ნაცვლად ბერებს გზავნიდნენ, ხოლო მონღოლებში მოკავშირეს უფრო ხედავდნენ მაჰმადიანურ სამყაროსთან საბრძოლველად, ვიდრე მოსისხლე მტერს.

მისიონერებმა მალე მონასტერიც დააარსეს თბილისში. სწავლობდნენ ქართულ ენას, ეცნობოდნენ ქართულ კულტურას, ხელს უწყობდნენ საქართველოს კონტაქტებს დასავლეთ ევროპასთან.

დემეტრემ, ეტყობა, თბილისშივე მიიღო კათოლიკობა. შემდეგ თარჯიმნად გაჰყვა აღმოსავლეთისაკენ მიმავალ ფრანცისკანებს...

მოგზაურებმა ჰორმუზიდან ჩინეთისაკენ აიღეს გეზი, მაგრამ ქარიშხალმა მათი ხომალდი სხვა მხარეს მიაგდო და იძულებული გახდნენ ნაპირზე გადასულიყვნენ ინდოეთის ქალაქ თჰანაში. ოდორიკოს სიტყვით, ეს ქალაქი კარგ ადგილას იყო გაშენებული. უხვად იშოვებოდა პური და ღვინო.

ქალაქის მოსახლეობის მცირე ნაწილი ქრისტიანულ სარწმუნოებას აღიარებდა. მისიონერებმა ერთი ქრისტიანის სახლში ჰპოვეს დროებითი თავშესაფარი და გზის გასაგრძელებლად ემზადებოდნენ. ბრმა შემთხვევამ შეატრიალა მათი ბედი. ერთ მშვენიერ დღეს სახლის პატრონმა ჩხუბი აუტეხა თავის ცოლს და მაგრადაც გალახა. მეორე დილითვე ქალი საჩივრით მიადგა ქალაქის ყადის (ანუ მსაჯულს), ყადიმ მომჩივანს მოსთხოვა ინციდენტის მოწმე. ქალმა უყოყმანოდ დაასახელა თავისი მდგმურები. სასწრაფოდ იხმეს სასამართლოში დემეტრე და მისი იტალიელი თანამგზავრები.

ოდორიკოსა და ჟურდენის მიხედვით, მისიონერებსა და მაჰმადიან მსაჯულს შორის მალე რელიგიურმა დისპუტმა იფეთქა. მისიონერები თავგამოდებით იცავდნენ თავის სარწმუნოებას. ყადი აყვირდა: „მაჰმადზე რაღას იტყვით?!" მისი ოპონენტები თავს იკავებდნენ, მაგრამ

ყადი კატეგორიულად მოითხოვდა პასუხს და არა ცხრებოდა. მისიონერებსაც სხვა გზა აღარ ჰქონდათ, თომაზო ტოლენტინომ დიპლომატობას თავი ანება და მოკლედ მოუჭრა მსაჯულს, რომ მაჰმადი შვილია ეშმაკისა და მისი ადგილი არის ჯოჯოხეთში ყველა მაჰმადიანთან ერთად.

დისპუტი ამით გათავდა. მისიონერები გათოკეს და დაყარეს ქალაქის მოედანზე, მცხუნვარე მზის ქვეშ. ისინი ლოცულობდნენ და მხნედ იტანდნენ სასჯელს. შემდეგ ყადის ბრძანებითა და ქალაქის მელიქის (ანუ გამგებლის) დასტურით კოცონი დაანთეს და საჯაროდ დაწვეს „ურჯულოები". ეს მოხდა 1321 წლის 9 აპრილს (ქალაქი თჰანა მისიონერთა ჩასვლამდე რამდენიმე წლით ადრე დაიპყრო დელის მაჰმადიანურმა სასულტნომ. სწორედ ამასთან იყო დაკავშირებული მომხდარი ტრაგედია, ვინაიდან მაჰმადიანი გამგებლები გაცილებით მკაცრად ეპყრობოდნენ ქრისტიანებს, ვიდრე ინდუისტი გამგებლები).

ოდორიკო და ჟურდენი, როგორც თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილები, ვრცლად აღწერენ მისიონერთა მიერ ჩადენილ „სასწაულს" (ცეცხლიდან უვნებლად გამოსვლა). მაგრამ ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რომელ ვერსიას ვენდობით: მოედანზე დანთებულ კოცონში ამოხადეს სული მისიონერებს თუ იმავე ღამეს დააჭრეს თავები ქალაქის გარეუბანში. ბოლო მაინც ერთი იყო. ოდორიკოსა და ჟურდენის მოგონილ სასწაულსაც აღარ შეეძლო სასიკვდილოდ განწირულთა ხსნა. ცეცხლში დაწვას გადარჩენილნი ბასრ ხმალს ვეღარ გაექცეოდნენ. ავტორთა თხრობა გამიზნულია იქითკენ, რომ წმინდანებად შერაცხოს ეკლესიამ ქალაქ თჰანაში დაღუპული მისიონერები და ამიტომაც მიაწერენ წმინდანის შესაფერის სასწაულებს.

ამ ისტორიის დასასრული ცნობილი ქრისტიანული ლეგენდის გადამღერებას წარმოადგენს: თურმე მელიქს ძილში გამოეცხადნენ წამებული მისიონერები, ხელში ეჭირათ მოკაშკაშე ხმლები და ისე იქნევდნენ, თითქოს უნდა აეკუწათ იგი. მელიქმა იღრიალა და გამოეღვიძა. მაგრამ ცხადში კიდევ უარესი განსაცდელი ელოდა. დელის სულტანმა დაიბარა მელიქი და ჰკითხა, ასე მკაცრად რატომ დასაჯე მისიონერებიო. მელიქმა მიუგო: „მე დავხოცე ისინი იმიტომ, რომ ცდილობდნენ ჩვენი სარწმუნოების დამხობას და ლანძღავდნენ ალაჰის მოციქულს". სულტანმა მრისხანედ მიმართა მელიქს: „უსასტიკესო ძაღლო, როდესაც იხილე, რომ უფალმა უვნებლად გამოიყვანა ისინი ცეცხლიდან, როგორღა გაბედე მისი განაჩენის გაუქმება?" მელიქი, სულტნის ბრძანებით, ნაკუწ-ნაკუწ აჩეხეს. ყადიმ ეს ამბავი

შეიტყო და გაქცევით უშველა თავს, სულ გადაიკარგა დელის სულ-ტნის სამფლობელოებიდან.

აი ასე გაუსწორდნენ თავის ნაწერებში ოდორიკო და ჟურდენი ქალაქ თჰანას მელიქსა და ყადის. შეთხზული ზღაპრით მოიკლეს შურისძიების წყურვილი.

როდესაც ჟურდენი ჩავიდა თჰანაში, იქ ჯერ კიდევ არ იყო დამცხრალი ვნებათა ღელვა, გამოწვეული დემეტრე თბილელისა და მისი იტალიელი თანამგზავრების დასჯით. ასე რომ, ჟურდენიც ბეწვზე გადაურჩა დაღუპვას. „დავრჩი ამ ქალაქში მარტოდმარტო, — მოგვითხრობს იგი, — და ორნახევარი წელიწადი დავეხეტებოდი მეზობელ მხარეებში, მაგრამ მაინც ვერ ვეღირსე წამებულის გვირგვინს“.

მისიონერი ჯერ მეკობრეებს დაუტყვევებიათ და დიდი ტანჯვა-წვალება გამოუვლია. მერე მაჰმადიანებს ჩაუგდიათ ხელეგში, „მთათხავდნენ, მწყევლიდნენ, შეურაცხმყოფდნენ და ვცხოვრობდი მთელი ამ ხნის მანძილზე, როგორც უკანასკნელი მაწანწალა და მეცვა ძონძები“, — წერს ჟურდენი.

იმავე თჰანაში მალე ჩასულა ოდორიკოც. მას მიწიდან ამოუთხრია დაღუპულ თანამოძმეთა ძვლები, ლამაზ ქსოვილში გაუხვევია და თან წაუღია.

მრავალი თავგადასავლის შემდეგ ჟურდენი და ოდორიკო მშვიდობით დაბრუნდნენ სამშობლოში (ჟურდენი — 1329 წელს, ოდორიკო— 1330 წელს).

...XIV საუკუნის ქართველმა მოგზაურმა შორეული ინდოეთის ქალაქში ჰპოვა თავისი აღსასრული. „სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა?!“ — ალბათ ამ სიტყვებს იმეორებდა სიკვდილის წინ დემეტრე თბილელი. სიცოცხლე რომ დასცლოდა, ისიც მოივლიდა ინდოეთსა და ჩინეთს, ცეილონსა და სუმატრას, მერე დაბრუნდებოდა საქართველოში, გაიხსენებდა ზღაპრულ ქვეყნებში ნახულ-გაგონილს, ქაღალდზე გადაიტანდა აურაცხელ შთაბეჭდილებებს და დემეტრეს წიგნიც დაუმშვენებდა მხარს ოდორიკო პორდენონესა და ჟურდენ სევერაკის წიგნებს, რომლებიც დღესაც იწვევენ მკვლევართა თუ მკითხველთა შეუნელებელ ინტერესს.

ოთხი საქმე საკვირველი

გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „ხოლო შიხი იგი იყო ჟამსა თემურისასა არდაველს და აუწყეს მანქანება მისი ლანგთემურს და თემურ მივიდა ხილვად მისა. მაშინ შიხმან უჩვენა საქმე ეშმაკისა ოთხნი საკვირველნი, განცვიფრდა თემურ და ეტყოდა: რაც გნებავს, მთხოვე, რათა მოგანიჭო“.

ვინ არის ეს „ეშმაკის მსახური“ შეიხი (არაბულად შეიხი ეწოდება გვარის მეთაურს, აგრეთვე უმაღლეს სასულიერო პირს), ანდა ასეთი რა საკვირველი საქმენი უჩვენა თემურ-ლენგს, რომელიც იმდენად განცვიფრდა მისი ნამოქმედარით, რომ ქალაქი არდებილი უბოძა საშვილიშვილოდ?

გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური ადამ ოლეარიუსი თავის წიგნში „დაწვრილებითი აღწერა ჰოლშტინიის ელჩობის მოგზაურობისა მოსკოვიასა და სპარსეთში“ გადმოგვცემს:

როდესაც შეიხ სეფი თავისი მოძღვრებითა და წმინდა საქმეებით ცნობილი გახდა მთელს აღმოსავლეთში, მისი ნახვა მოისურვა თემურმა. მან საიდუმლოდ ჩაიფიქრა სამი გამოცდა, რითაც სურდა გაეგო, მართლა წმინდანია სეფი და ჭეშმარიტია თუ არა მისი მოძღვრება. აი ეს სამი გამოცდა: 1. სეფი არ უნდა გამოსულიყო თემურის შესაგებებლად; 2. ბრინჯი, რომელსაც მოართმევდნენ სტუმარს, მოხარშული უნდა ყოფილიყო ველური თხის რძეში და არა ცხვრისაში; 3. საწამლავს, რომელსაც თემური მიაწოდებდა სეფის, სრულიადაც არ უნდა ევნო მისთვის.

ასეთი სასტიკი შემოწმება გადაწყვიტა თემურმა და გზას გაუდგა. როცა მიუახლოვდა სეფის ადგილსამყოფელს, მასპინძელი არ გამოსულა სტუმრის დასახვედრად. თემურმა შეაღო სახლის კარი. სეფი წამოდგა და თქვა: „ხელმწიფის წინაშე ჯერ არს წამოდგე. შემინდე, რომ არ შეგეგებე გარეთ. მაგრამ ეს შენ თვითონ ისურვე ჩემს გამოსაცდელად“.

პირველი გამოცდა ჩაბარებულ იქნა. ამის შემდეგ სეფიმ დასვა თემური გაღებულ კართან, რათა მას კარგად დაენახა, როგორ მორ-

ბოდნენ უდაბნოდან ველური თხები და რაღაც ჯადოს ძალით მორჩილად დგებოდნენ მოსაწველად.

მეორე გამოცდაც ბრწყინვალედ ჩააბარა ტელეპატიის ნიჭით დაჯილდოებულმა შეიხმა. რჩებოდა მესამე გამოცდა, ყველაზე რთული და, რაც მთავარია, სახიფათო.

სეფიმ უდარდელად შენიშნა, რომ ახლა საწამლავის დალევაღა დარჩენია. ჩაიცვა თეთრი პერანგი, შემდეგ შესვა საწამლავი და დაიწყო როკვა, მაგრად რომ გაოფლიანებულიყო. ბოლოს, ცეკვა-ხტუნვით დაღლილმა, პერანგი გაიხადა, ჭიქაში გამოწურა საწამლავისაგან მთლად გამწვანებული ოფლი და თემურს მიმართა: „აჰა, შენი საწამლავი, არავითარი ზიანი არ მოუყენებია ჩემთვის“.

ამის მნახველი, თემური კი არა, თვით ეშმაკიც განცვიფრდებოდა. თემურმა ირწმუნა სეფის მოძღვრება, უბოძა მას ქალაქი არდებილი და ირგვლივ მდებარე სოფლები, აგრეთვე ათასამდე ტყვე თურქი, რათა ისინი თავის რჯულზე მოექცია შეიხს.

ალამ ოლეარიუსს ეს ამბავი სპარსელ სწავლულთაგან გაუგონია და დაეჭვებით უყურებს, რადგანაც მისი აზრით, სეფისათვის ღვთაებრიობის მინიჭების სურვილით სპარსელები თხზავენ აუარებელ სასწაულს და ყველას მიაწერენ ისევ და ისევ შეიხ სეფის.

გერმანელი მეცნიერის სკეპტიციზმი საკმაოდ საფუძვლიანია. გულთმისნობაზე თუნდაც თვალი დავხუჭოთ, თავისთავად, თემურისა და სეფი ედ-დინის შეხვედრა მაინც ლეგენდას წარმოადგენს, ვინაიდან ხსენებული შეიხი გარდაიცვალა 1334 წელს, ხოლო თემურ-ლენგი დაიბადა ორი წლის შემდეგ, 1336 წელს.

შესაძლოა ვახუშტიმ მეოთხე საკვირველებად სწორედ სეფის მკვდრეთით აღდგომა და თემურთან შეხვედრა მიიჩნია.

მაგრამ სეფი ედ-დინი მართლაც ღირსშესანიშნავი პიროვნება იყო. და ამას ადასტურებს არა ლეგენდები, არამედ მისი თანამედროვე, სახელგანთქმული სახელმწიფო მოღვაწე და ისტორიკოსი რაშიდ ედ-დინი.

სეფისადმი გაგზავნილ წერილში რაშიდ ედ-დინი სთავაზობს მას ყოველწლიურ ძღვენს (ხორბალი, ღვინო, ზეთი, შაქარი, თაფლი და სხვა), რათა შეიხი, როგორც წესი და რიგია, გაუმასპინძლდეს არდებილის წარჩინებულთ მოციქულის (ე. ი. მაჰმადის) დაბადების დღესასწაულზე და მხოლოდ ერთს მოითხოვს — ზეიმის დასასრულს ლოცვა აღავლინონ ქველმოქმედის სახელზე.

არსებობს მეორე წერილიც, რომელშიც რაშიდ ედ-დინი თავის

ვაჯს. არდებილის გამგებელს, ურჩევს პატივისცემა გამოიჩინოს არ-
დებილის ყველა მცხოვრების მიმართ და განსაკუთრებით აფრთხი-
ლებს, რომ მადლიერი და ნასიამოვნები დატოვოს მისი უწმინდესობა.
შეიხ სეფი ედ-დინი — „ჟეშმარიტების ზეცის სვეტი და ერთგულების
ბაღის ვარდის ბუჩქი“.

ასეთი მაღალი რეპუტაცია მოუხვეჭია შეიხს თავის თანამედრო-
ვეთა შორის.

ახლა მის წინაპრებსაც გადავავლოთ თვალი. საინტერესოა, რომ
შეიხ სეფის პაპა კინაღამ საიქიოს გაუსტუმრებია ქართულ ხმალს!

XIII საუკუნის დამდეგს არდებილის სულტანმა მძვინვარედ ააოხ-
რა ქალაქი ანისი. თორმეტი ათასი კაცი „ეკლესიათა შინა, ვითარ ცხვა-
რი, დაკლეს“. თამარ მეფის ბრძანებით სასწრაფოდ დაიძრა ლაშქარი
არდებილისაკენ. მემატიანე გვაუწყებს, რომ საქართველოს ამირსპა-
სალარი ზაქარია მხარგრძელი „შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატეხა არ-
დაველი, დალეწნა ციხე-ქალაქნი და აღავსო სამეფო ალაფითა“ (ცოტა
ხნის შემდეგ ძლევამოსილმა ქართულმა მხედრობამ თავრიზი და ყაზ-
ვინი აიღო, ხორასნის გზას დაადგა და იმსიშორემდე მიაღწია, სადაც
„არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა“).

შეიხ სეფის პაპა ყოთბ ედ-დინი თავისი ოჯახითურთ გაქცევია
მაჰმადიანთა მიწაზე შემოჭრილ „ურჯულოებს“ და თავი შეუფარებია
ქალაქ არდებილში. მაგრამ მტრის ჯარსაც იგივე მარშრუტი ჰქონდა.

ლტოლვილი სარდაფში იმალებოდა ცოლ-შვილთან ერთად. დღის
ბოლოს სამალავიდან გამოსულა ამბის გასაგებად. თურმე ისევ არდე-
ბილში იმყოფებოდნენ ქართველები. ერთ მეომარს ხმალი დაუკრავს
კისერში ყოთბ ედ-დინისათვის. მძიმედ დაჭრილი ძლივს გადარჩენილა
სიკვდილს.

შეიხ სეფი ხშირად ჰყვებოდა, როცა პაპა მხარზე შემისვამდა, ჩემს
პაწია თითებს ჩავყოფდი ხოლმე პაპის კისერზე აღბეჭდილ ნაი-
არევშიო.

მომავალი შეიხი პატარაობისას ერთობ სერიოზული და გულჩათბ-
რობილი ყოფილა. სხვა ბავშვებივით ცელქობა-თამაშობას არ ელტვო-
და. ახალგაზრდობიდანვე დაიგდო „წმინდანის“ სახელი. ასკეტურ
ცხოვრებას ეწეოდა, ცხვრის ტყაპუჭი ეცვა და ახლოსაც არ იკარებდა
აბრეშუმის სამოსელს.

მისი შემკვიდრე გახდა სადრ ედ-დინი. მასაც მრავალ სასწაულს
მიაწერენ. სწორედ იგი იყო თემურ-ლენგის თანამედროვე და „ოთხი
საქმე საკვირველი“ მისთვის უფროა უპრიანი. მაგრამ ყველაზე სახე-

ლოვან სასწაულად იმას უთვლიან, რომ თავის ადგილზე დაუბრუნებია ქალაქ არდებილის მთავარი მეჩეთის კარიბჭე, რომელიც ქართველებს ჰქონიათ წაღებული ნადავლად.

ერთი სიტყვით, სასწაულების ჩადენა გვარში მოსდევდათ...

XV საუკუნის განმავლობაში არდებილის მცირე ფეოდალური სამთავრო თანდათან იზრდებოდა და ბოლოს სეფიანთა სახელმწიფოდ გადაიქცა. ამ სახელმწიფოს შექმნაში აქტიურად მონაწილეობდა შვიდი ყიზილბაშური ტომი, გამოსული მცირე აზიიდან და შუა აზიიდან. ყიზილბაში თურქულად „წითელთავიანს" ნიშნავს. ისინი შიიტები იყვნენ და მათი წითელი თავსაბურავი შედგებოდა თორმეტი ნაკეცისაგან, რაც სიმბოლურად თორმეტ იმამს აღნიშნავდა (მეოთხე ხალიფას, სახელად ალის, და მის შთამომავლებს). თავდაპირველად ამ წითელ თავსაბურავს მხოლოდ სეფიანთა სასულიერო პირები ატარებდნენ, შემდგომში კი ყველა ყიზილბაში მეომრის გამოსარჩევი ნიშანი გახდა.

ხაზგასასმელია, რომ ყიზილბაშთა სახელმწიფო არ ყოფილა ირანის ნაციონალური სახელმწიფო.

ადამ ოლეარიუსის მიხედვით, სეფიანთა სამეფო კარზე თურქული ენა იყო მიღებული და იშვიათად გაიგონებდა კაცი სპარსულ სიტყვას.

ცნობილი ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი წერს, რომ სეფიანთა ირანში გავრცელებულია სამი ენა: არაბული — ღვთისმეტყველთა და სწავლულთა ენა, სპარსული — სიტყვაკაზმული მწერლობისა და უბრალო ხალხის (ე. ი. სპარსელების), ხოლო თურქული — სამეფო კარისა და სამხედრო ხალხის (ე. ი. ყიზილბაშთა).

ეს ცნობები დაზუსტებას მოითხოვს.

ფრანგი მოგზაურის ჟან თევენოს დაკვირვებით, სეფიანთა თურქული იმდენად განსხვავდებოდა ოსმალეთში გავრცელებული თურქულისაგან, რომ თავისუფლად შეიძლება ეწოდოს სრულიად სხვა ენაო. ამასვე გულისხმობდა სულხან-საბა ორბელიანი, როდესაც ევროპაში მოგზაურობისას ამბობდა, მე ყიზილბაშური თათრული ვიციო. „თათრული" საქართველოში თურქული ენის მნიშვნელობით იხმარებოდა, ხოლო „ყიზილბაშური თათრული" მოხდენილი სახელწოდებაა სეფიანთა სამეფო კარზე მიღებული ენისა, რომელიც თურქულის ერთ-ერთ დიალექტს წარმოადგენდა.

სეფიანთა ირანის პირველი ხელმწიფე იყო შაჰ-ისმაილი (1501—1524), რომელმაც შიიტობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა.

იტალიელი მოგზაურების აღწერით შაჰ-ისმაილი ქალივით ლამაზი და მიმზიდველი ყოფილა, მაგრამ მხარბეჭიანი და ღონიერი, მამაცი

მებრძოლი და უბადლო მშვილდოსანი. მათივე სიტყვით, „ნერონის დროიდან დღემდე ფრიად საეჭვოა თუ არსებობდა სადმე ასეთი სისხლისმსმელი ტირანი“.

შიიტური ირანი დაუპირისპირდა სუნიტურ ოსმალეთს. XVI საუკუნის დამდეგიდანვე ჩაღდება ირან-ოსმალეთის ომი და მიმდინარეობს თითქმის საუკუნე-ნახევრის მანძილზე, ხანმოკლე შესვენებებით. ამ ომის ერთ-ერთ მთავარ ასპარეზს წარმოადგენდა ამიერკავკასია.

ყველაფერი კი სამი-ოთხი საკვირველი საქმით დაიწყო და შეიხ სეფის უვნებელმა როკვამ საფუძველი ჩაუყარა სეფიანთა დინასტიას, რომელმაც მრავალი ჭირი მოუტანა მეზობელ ქვეყნებს და მათ შორის — საქართველოსაც.

გაცხადდა ლექსი ნიზამისა

„გაუწყრა ღმერთი კონსტანტინეს, სწვალა მამაშვილობა, მამაც მოკლა და ძმაცა“, — ასე იწყებს ფარსადან გორგიჯანიძე თავისი თხზულების იმ ეპიზოდს, სადაც აღწერილია კონსტანტინე ბატონიშვილის დანაშაული და სასჯელი, ერთ-ერთი ყველაზე შემაძრწუნებელი ფურცელი საქართველოს ისტორიისა.

ზემოხსენებულ ამბავს მოგვითხრობენ როგორც ქართული, ისე უცხოური წყაროები, მაგრამ განსაკუთრებით ძვირფას მასალას წარმოადგენს კახეთში მყოფი რუსი ელჩების ტატიშჩევისა და ივანოვის ინფორმაცია.

1604 წლის მაისის დამდეგს გამოემგზავრნენ საქართველოსაკენ რუსეთის ხელმწიფის ბორის გოდუნოვის ელჩები.

ივნისის დამლევს უკვე ასტრახანში იყვნენ, სადაც მოსალოდნელი უბედურების პირველი ზარი შემოესმათ.

რუსი ელჩების სიტყვით, ასტრახანის ციხისთავს ამცნობდნენ დაღესტნიდან, რომ შაჰ-აბასმა კახეთში გამოგზავნა კონსტანტინე-მირზა და ალექსანდრე მეფის მოკვლა უბრძანა. თითქოსდა კონსტანტინემ ერთგულად შეასრულა შაჰის დანაბარები, საკუთარი ხელით მოკლა საკუთარი მამა და ყიზილბაშებმა იგი კახეთის მეფედ გამოაცხადესო.

1604 წელს არაფერი ამის მსგავსი არ მომხდარა კახეთში. კონსტანტინე დიახაც მოკლავს საკუთარ მამას და თვითონ დაიჭერს კახეთის ტახტს, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს 1605 წლის მარტში, თვით რუსი ელჩების თვალწინ. ჯერ კიდევ ცხრა თვე დარჩენილა საზარელ ტრაგედიამდე და მომავალში მოსახდენი ამბავი უკვე მომხდარ ამბად ვრცელდება საქართველოს საზღვრებს გარეთ. შესაძლოა, ჯერ არც შეუთხზავთ ისპაანში ალექსანდრე მეფის მკვლელობის სცენა, ჯერ მხოლოდ ჩანაფიქრი წარმოიქმნა უბოროტესი დანაშაულისა და ეს ჩანაფიქრიც მტარვალის გონებას არ გასცდენია, მაგრამ ასტრახანში ჩასული ჭორი თითქმის ზედმიწევნით შეესიტყვება იმ ტრაგედიას, რომელიც ცხრა თვის შემდეგ უნდა გათამაშდეს.

რუსმა ელჩებმა მალე შეიტყვეს, რომ 1604 წლის აპრილში ალექსანდრე მეფე ექვსი ათასი მხედრის თანხლებით ეახლა შაჰ-აბასს, რომელსაც ერევნისათვის ალყა ჰქონდა შემორტყმული (მიმდინარეობდა ირან-ოსმალეთის ომი). სეფიანმა ხელმწიფემ კახეთის ლაშქრის უმეტესი ნაწილი გააბრუნა კახეთისაკენ და დარჩენა უბრძანა მხოლოდ ალექსანდრესა და მის თავად-აზნაურებს.

ასეთი იყო სინამდვილე, მაგრამ პირწავარდნილი ჭორი უფრო შეესაბამებოდა ირანის შაჰისა და კახეთის მეფის ურთიერთდამოკიდებულებას, რომლის ჭეშმარიტ შინაარსს წარმოადგენდა აბასის სიძულვილი და ალექსანდრეს უნდობლობა, შენიღბული მეგობრობითა და სიყვარულით.

რატომ მოიძულა შაჰ-აბასმა ალექსანდრე მეფე?

უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ კახთ ბატონს რუსეთის ორიენტაცია უფრო უჯდებოდა ქკუაში, ვიდრე ირანისა. ჯერ კიდევ 1587 წელს ალექსანდრემ თავის შვილებთან და სამეფოს დიდებულებთან ერთად ერთგულება შეჰფიცა რუსეთის ხელმწიფეს. გარდა ამისა, წლების მანძილზე კახეთის მეფე ოსტატურად ახერხებდა ირან-ოსმალეთს შორის არსებულ კონფლიქტში არ ჩარეულიყო და განზე დაეჭირა თავი. იგი ოსმალეთს უცხადებდა მორჩილებას, მაგრამ მომავლის ფიქრიც ჰქონდა და კონსტანტინე ბატონიშვილი წარგზავნა მძევლად სეფიანთა სამეფო კარზე. სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში შენიშნავს, რომ ალექსანდრე მეფე „ეშმაკობის და მოხერხების მხრივ ბებერი მგელი იყო“.

განგაშს გაეჟღინთა ჰაერი. ხმები, რომლებიც არ გამართლდა 1604 წელს, საშინელი სიზუსტით გამართლდება ერთი წლის შემდეგ.

ეს არ ყოფილა წინასწარმეტყველება, ათასში ერთხელ რომ აღსრულდება და საყოველთაო გაოცებას იწვევს. არა, ეს მხოლოდ და მხოლოდ წინათგრძნობა იყო, უბრალო და არამისტიკური წინათგრძნობა, აღმოცენებული რეალობიდან.

1604 წლის შემოდგომაზე ტატიშჩევი და ივანოვი უკვე კახეთში იყვნენ და ელოდნენ ალექსანდრე მეფის დაბრუნებას.

კახეთს განაგებდა სამეფო ტახტის მემკვიდრე გიორგი ბატონიშვილი. მან სთხოვა ელჩებს, გამოეყოთ მცველთა რაზმიდან რუსი მეთოფენი მტრის დასაშინებლად. ელჩებმა მიაშველეს ორმოცი მეთოფე. 7 ოქტომბერს გიორგი ბატონიშვილი გაედევნა ოსმალთა ჯარის შენაერთს და ქალაქ ზაგემიდან ერთი დღის სავალზე ბრძოლა გაუმართა. რუს მეთოფეთა პირველმავე ზალპმა დააფრთხო ოსმალნი. ისინი გა-

იქცნენ. ქართველები ფეხდაფეხ გაჰყვნენ მტერს, მრავალი მათგანი დაატყვევეს და ქართველი ტყვეებიც დაიხსნეს ოსმალთა ხელიდან.

1605 წლის 1 იანვარს გიორგი ბატონიშვილმა მიიწვია რუსი ელჩები თავის რეზიდენციაში და დასდო რუსეთის მეფის ერთგულების ფიცი. ეს ცერემონიალი საიდუმლოდ ჩატარდა, რათა შაჰ-აბასთან მყოფი ალექსანდრე მეფის სიცოცხლე საფრთხეში არ ჩაეგდოთ.

გიორგი ბატონიშვილმა განუცხადა ელჩებს, კარგი იქნება, რომ რუსეთის მთავრობამ ერთი-ორი ციხე ააგოს საქართველოს ტერიტორიაზე და შიგ ჯარი ჩააყენოსო. მისი აზრით, მცირერიცხოვანიც რომ ყოფილიყო ჯარი, მაინც დააფრთხობდა ოსმალებსა და ყიზილბაშებს. გიორგი ბატონიშვილი ჰპირდებოდა ელჩებს, ჯარს ჩვენი ხარჯით შევინახავთო. პურ-ღვინო ბევრი გაგვაჩნია და აბრეშუმი გასაყიდად სხვა ქვეყნებში გაგვაქვსო, დიდძალი პირუტყვი გვყავს და ჩვენში ისეთი საუცხოო ბედაურები იცის, რომლის მსგავსს ვერსად წააწყდებითო. ბატონიშვილი უხსნიდა ელჩებს, რომ სწორედ ქვეყნის სიმდიდრე აქეზებდა ირან-ოსმალეთის ხელმწიფეებს საქართველოს დასაპყრობად და ქართველი მეფეები იძულებული ხდებოდნენ ან გაუთავებლად ეომათ ანდა ხარკის გადახდას შეჰგუებოდნენ. გიორგი ბატონიშვილი სურვილს გამოთქვამდა, რომ ამიერიდან რუსეთის ხელმწიფეს აღარ დაეშვა ურჯულოთა მიერ საქართველოს აოხრება და ქრისტიანული ტაძრების ნგრევა.

ერთი სიტყვით, კახეთის ტახტის მემკვიდრე ისეთივე ერთგული ჩანდა ერთმორწმუნე რუსეთისა, როგორც ალექსანდრე მეფე. მაგრამ რაგინდ საიდუმლოდ ჩატარებულიყო მოლაპარაკება რუს ელჩებთან, ამდენი საიდუმლოს შენახვას მისი სასახლის კედლებიც ვერ გაუძლებდნენ. ვინ იცის, სადამდე მიუწვდებოდათ ყური შაჰ-აბასის მსტოვრებს. სეფიანთა ირანის ხელმწიფე იშვნეულად ადევნებდა თვალყურს რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას და ალბათ არ გამოეპარებოდა გიორგი ბატონიშვილის ფიცი.

შაჰ-აბასმა ბოლოს და ბოლოს მისცა ალექსანდრე მეფეს სამშობლოში დაბრუნების ნება და თან გამოაყოლა ოთხი ყიზილბაში ხანი სათანადო ლაშქრის თანხლებით, აგრეთვე კონსტანტინე-მირზა. ყიზილბაშ ხანებს უნდა მიეცილებინათ ალექსანდრე კახეთის საზღვრამდე და მერე გაელაშქრათ განჯაზე, რომელიც კვლავინდებურად ოსმალებს ეჭირათ. ხოლო კონსტანტინეს ევალებოდა კახეთის სამეფოში ჯარის შეგროვება და შემახის ასაღებად წასვლა (ასეთი იყო ოფიციალური ვერსია).

1605 წლის 8 მარტს ალექსანდრე მეფე ჩამოვიდა ზაგემში.

ყიზილბაშები დაბანაკდნენ კახეთის საზღვარზე, მდ. ივრის მახლობლად.

კახეთში მითქმა-მოთქმა ატყდა, შაჰ-აბასმა კონსტანტინეს გიორგი ბატონიშვილის ღალატით შეპყრობა და მოკვლა დაავალაო. ელჩებმა გაგონილი აუწყეს კახეთის ტახტის მემკვიდრეს და გააფრთხილეს, ფხიზლად იყავი, ყიზილბაშებს სათოფეზე არ გაეკაროო. მაგრამ გიორგი ბატონიშვილმა უგულოდ მოისმინა გაფრთხილება და თქვა, ყიზილბაშებს ძალზე კარგად ვიცნობ და მათი სულაც არ მეშინიაო. მან თავისი ჯარი დაითხოვა და თვითონ ზაგემს გაეშურა. მალე რუსეთის ელჩებიც გაუდგნენ ზაგემის გზას.

მოლაპარაკება უნდა დაწყებულიყო 12 მარტს, მაგრამ დანიშნული შეხვედრის წინ რუს ელჩებს ეახლნენ ალექსანდრე მეფის მოციქულნი და შემდეგი მოახსენეს: „კონსტანტინე ბატონიშვილი დილაადრიან მოვიდა მეფის კარზე და მასთან ერთად დაუპატიჟებლად მობრძანდნენ ყიზილბაში ხანები ჯარის თანხლებით. არ ვიცით, რას ფიქრობენ და გულში რა უძევთ. ისინი განლაგდნენ სწორედ იმ კარავში, სადაც თქვენი ელჩობა უნდა მიეღო მეფეს. ჩვენ არ ძალგვიძს და ვერც ვბედავთ გავაძევოთ დაუპატიჟებელი სტუმრები. თუ თქვენ ინებებთ წამოსვლას, რომ ორიოდე სიტყვა ბრძანოთ მათი თანდასწრებით და მერე ცოტა წაიხემსოთ მეფესთან ერთად, შეგიძლიათ ახლავე წამობრძანდეთ. ხოლო თუ არ ინებებთ წამოსვლას, მაშინ ხვალისათვის უნდა გადავდოთ შეხვედრა“.

ამასობაში თოფის სროლა მოესმათ და ქუჩაში ყვირილი ატყდა, ყიზილბაშები ქართველებს დაერივნენო.

ელჩებმა მყისვე აფრინეს თარჯიმანი კამენევი კონსტანტინესთან და უბრძანეს, ჩვენი სახელით მოახსენე ბატონიშვილს, სისხლის ღვრა არ დაუშვასო.

მაგრამ უკვე გვიან იყო.

კონსტანტინემ ასე განუცხადა კამენევს: „ჩვენი ცოდვებისათვის დაგვსაჯა ზეცამ. მამაჩემი ალექსანდრე მეფე და ჩემი ძმა გიორგი აღარ არიან. მომხდარს ვერაფრით გამოვასწორებთ. ეტყობა, ასეთი ბედი ეწერათ.“

კამენევის სიტყვით, ვიღაც ყიზილბაში იდგა კონსტანტინეს წინ და ხელში ეჭირა მოკვეთილი თავი კახთა მეფისა. მამა-შვილთან ერთად დაიღუპნენ მარტყოფელი არქიეპისკოპოსი და მისი ძმა, აგრეთვე რამდენიმე თავადი და აზნაური.

კამენევმა უამბო ელჩებს, რომ ძე გიორგი ბატონიშვილისა, ყრმა იესე, ფეხებში ჩაუვარდა კონსტანტინეს და ტირილით ევედრებოდა, არ მომკლათო. კამენევმა დასძინა, ყიზილბაშებმა კონსტანტინე კახეთის მეფედ გამოაცხადესო.

ოესი ელჩების ნაამბობს ავსებს ისქანდერ მუნში. მისი სიტყვით, კონსტანტინე შირვანის ამირებთან ერთად კახეთისაკენ გაემართა, რათა იქაური ჯარით შირვანის დასაპყრობად წასულიყო. მაგრამ კონსტანტინე ამაოდ მოუწოდებდა მამამისს შირვანზე ლაშქრობას. კახეთის მეფე განზრახ აჭიანურებდა დროს და ფეხს ითრევდა. არც გიორგი ბატონიშვილს სურდა, რომ მისი მაჰმადიანი ძმა კახეთის მეზობელ პროვინციაში დამკვიდრებულიყო. ყიზილბაში ამირებისათვის ცხადი შეიქნა, რომ ალექსანდრე და გიორგი იმას ელოდნენ, თუ ვის მხარეზე იქნებოდა გამარჯვება ირან-ოსმალეთის ომში, რათა გამარჯვებულის მხარე დაეჭირათ.

სპარსელი ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ ერთ დღეს კონსტანტინე ყიზილბაშ ამირებთან ერთად მამას ესტუმრა. მერე ძმაც იხმო და ორთავეს შირვანზე გალაშქრების შესახებ დაუწყო მკვახედ ლაპარაკი. ალექსანდრემ რაღაც მოიმიზეზა, კონსტანტინე მიატოვა და თავისი ოთახისაკენ გაეშურა. გიორგიც განერიდა ძმას. კონსტანტინემ ვერ აიტანა ასეთი შეურაცხყოფა, დაედევნა გიორგის და დაუწყო ქართულად ლანძღვა. გიორგი შეჩერდა და პასუხი გასცა. კონსტანტინე მას მიუახლოვდა, „სისხლისმღვრელი მახვილი იშიშვლა შურისძიების ქარქაშიდან“, დაჰკრა და თვალის დახამხამებაში გაათავა. იქიდან გამობრუნდა და ყიზილბაშებთან ერთად ახლა მამას მიადგა. კონსტანტინე ქართულად გამოელაპარაკა მამას. ალექსანდრე მეფემ ლანძღვა დაუწყო და როცა შეიტყო გიორგის მოკვლის ამბავი, ყვირილი ატეხა, ქართველ აზნაურებს იხმობდა საშველად, მაგრამ ყიზილბაშებმა მასაც მოუღეს ბოლო...

ადამის მოდგმის პირველი ბოროტმოქმედი, პირველი კაცისმკვლელი რა მოსატანი იყო კონსტანტინესთან! აკი შენიშნავს კიდეც ერთი ქართული წყარო, კაენმა მხოლოდ ძმა მოკლა, კონსტანტინემ — ძმაც და მამაცო. ნეტავი სად იყო უფალი, რომ ეკითხა გათათრებული ბატონიშვილისათვის, ძმა შენი გიორგი სად არისო, მამა შენი ალექსანდრე სად არისო.

საყოველთაო შეძრწუნებამ დაისადგურა კახეთში.

კონსტანტინეს ბრძანებით, ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის ცხედრები წაასვენეს ალავერდის ტაძარში, ხოლო მათი მოკ-

ვეთილი თავები მამისმკვლელმა თავის აღმზრდელსა და დამრიგებელს უსაჩუქრა (ცოტა ხნის შემდეგ იგი ამაყად განუცხადებს რუს ელჩებს: მე ვარ შაჰის მსახური და თავის წერილებში შაჰი შვილს მეძახისო).

სხვათა შორის რუს ელჩებთან საუბარში კონსტანტინე თავის მართლებას მოჰყვა, ჩემს მამა-პაპათა მსგავსად მეც ქრისტიანი ვიყავი, ქრისტიანული სარწმუნოება ჯერ კიდევ მახსოვსო, ჩემი ნება-სურვილით არ გავმაჰმადიანებულვარ, მამაჩემმა შვიდი წლისა გამგზავნა მძევლად ირანში და გამამაჰმადიანესო. მამაჩემს ამაზე პასუხს ღმერთი მოსთხოვსო.

ტატიშჩევი და ივანოვი დაჟინებით ცდილობდნენ გამოერკვიათ, ერია თუ არა შაჰ-აბასის ხელი 12 მარტს დატრიალებულ სისხლიან ტრაგედიაში.

კონსტანტინე არწმუნებდა ელჩებს, გიორგი ბატონიშვილი შაჰსაც და რუსეთის დიდ ხელმწიფესაც ღალატობდა. ცოლად ოსმალო ფაშას ასული ჰყავდა, ოსმალთა სარდალთან ფარული მიმოწერა გააჩაღა და ოსმალეთისათვის საქართველოს გადაცემა სურდაო. ხოლო მამაჩემი ჯარს არ მაძლევდა შირვანის დასაპყრობად, ორივენი ჩემს მოკვლას გეგმავდნენ, დავასწარი და ვაჯობეო.

მამისმკვლელი მთელ დანაშაულს თვითონ იბრალებდა, რათა ეჭვიც არავის მიეტანა შაჰ-აბასზე. თავგამოდებით უფრთხილდებოდა მამობილის სახელსა და ავტორიტეტს.

ასევე გულმოდგინედ ირჯება ისქანდერ მუნში, რომ ზნეობრივი უმწიკვლოებისა და კეთილშობილების მოსასხამით შემოსოს თავისი დიდი მბრძანებელი.

სპარსელი ისტორიკოსის თანახმად, შაჰ-აბასი უკმაყოფილო იყო კონსტანტინეს საქციელით, „რადგანაც მოხუცი მამის მოკვლა, თუნდაც გამართლებულიყო სარწმუნოების მიზნებით, მაინც მოსაწონი არ იყო არც ღვთისა და არც ხალხის მიერ“.

იქვე ვკითხულობთ, რომ შაჰმა კონსტანტინეს შირვანი უბოძა, მაგრამ კახეთი არ მიუცია, კახეთს იგი თვითნებურად იპყრობდაო.

ახლა ყური ვათხოვოთ ქართულ წყაროებს. აი, როგორი სიტყვებით ისტუმრებს კონსტანტინეს შაჰ-აბასი:

„წადი და მოკალ მამაშენი და ძმა შენი და კახეთიც შენ დაიჭირე“ (ბერი ეგნატაშვილი).

„წარვედ და მოჰკალ ორნივე და შენ დაიპყარ კახეთი და ჰყავ მაჰმადიან“ (ვახუშტი ბატონიშვილი).

„მე მამისა შენისა დიდი ჯავრი მაქვს, რა შირვანი დაიჭირო, მამა-

შენი მოკალ და კახეთიც შენთვის მამიცია“ (ფარსადან გორგიჯანიძე).

განსაკუთრებით საინტერესოა უკანასკნელი მოწმობა, ვინაიდან ამას წერს ქართველი ისტორიკოსი, რომელიც სეფიანთა სახელმწიფოს ერთგული მოხელე იყო.

სომეხი ისტორიკოსის არაქელ თავრიზელის მიხედვით, შაჰ-აბასმა ასე უთხრა კონსტანტინეს: „წაიყვანე, რამდენიც დაგჭირდება იმდენი მეომარი ჩემი ჯარიდან და დაბრუნდი შენს სამშობლო ქვეყანაში, როგორმე მოკალი მამაშენი ალექსანდრე და ძმა გიორგი, რათა მამაშენის ნაცვლად შენ გამეფდე და განაგო მამა-პაპათა სამეფო. მაგრამ ჯერჯერობით, როგორც ჩვენს ხალხში ისე ქართველებში ნუ გაამჟღავნებ შენი წასვლის მიზეზს. თქვი, ჩემს სამშობლოში მივდივარ და იქ უნდა დავრჩეთქო. მოიმიზეზე, შაჰმა შემახის დასაპყრობად გამგზავნათქო“.

როგორც ვხედავთ, ქართული და სომხური წყაროები ადასტურებენ, რომ 12 მარტის ტრაგედია შაჰ-აბასის მიერ იყო დადგმული. კონსტანტინე მხოლოდ და მხოლოდ ბრმა იარაღს წარმოადგენდა შაჰის ხელში. გათათრებულმა ბატონიშვილმა ჩინებულად შეასრულა მამისმკვლელისა და ძმისმკვლელის უმსგავსო როლი.

ტატიშჩევი და ივანოვი არ მოეშვნენ საქმის გამოძიებას და ბოლოს მიაკვლიეს კიდეც ყველაზე ნაღდ და უტყუარ საბუთს, რომელსაც მართლაც რომ ოქროს ფასი ჰქონდა.

რუსმა ელჩებმა დაათვრეს კონსტანტინეს ყიზილბაში მხლებელი, ვინმე მაჰმად-ბეგი და დაწვრილებით გამოჰკითხეს, მოკლა თუ არა კონსტანტინემ თავისი მამა და ძმა შაჰის ნება-დასტურით. მაჰმად-ბეგმა განცვიფრებით წარმოთქვა: „როგორ შეიძლება შვილმა მოკლას მამა და ავიდეს მის ტახტზე შაჰის უცოდნელად? სად გაგონილა და ვის გაუგონია ასეთი ამბავი?!“

მთვრალმა ყიზილბაშმა მერე მთლიანად გამოამზეურა თავისი ბატონის საიდუმლო. მაჰმად-ბეგის სიტყვით, მკვლელობის წინა ღამეს დაბნეული და შეშფოთებული კონსტანტინე გაუთავებლად იცრემლებოდა. მოთმინება დაელია და გაენდო თავის მხლებელს: „არ ვიცი როგორ მოვიქცე და რა ვიღონო. თუ მამას მოვკლავ, ღმერთი სასტიკად დამსჯის და თუ არ მოვკლავ, მე თვითონ მომკლავს შაჰი“.

ამრიგად, თვით კონსტანტინე აღიარებს (მთვრალი ყიზილბაში მოხელის პირით), რომ შთამაგონებელი თავზარდამცემი მკვლელობისა იყო შაჰ-აბასი.

ძვირად დაუჯდათ სიფხიზლის მოდუნება კახეთის მეფესა და ტახტის მემკვიდრეს. მათ საბედისწერო შეცდომა დაუშვეს, როდესაც და-

ითხოვეს თავისი ჯარი და დარბაისელთა მცირე ამალით დარჩნენ ზაგემში.

რატომ გადადგეს ესოდენ გაუგებარი და გაუმართლებელი ნაბიჯი?

ეტყობა, ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ ამჯერად შაჰ-აბასს აეი ზრახვები არ ამოძრავებდა. ირან-ოსმალეთის ომის სიმძიმე, ალექსანდრეს მფარველ რუსეთთან ირანის გარკვეული ურთიერთობა და კახთა მეფის პოპულარობა თავის ქვეყანაში თითქოსდა სიფრთხილეს უკარნახებდა შაჰს, ხოლო კონსტანტინე თავისი ინიციატივით ვერაფერს გაბედავდა. მაგრამ ყველა ვარაუდი გაუმტყუნდათ. გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის ნ. ბერძენიშვილის სიტყვით, „ის, რაც ფრთხილი ალექსანდრე მეფისათვის კანონზომიერი და სწორი ჩანდა, გაბედული შაჰ-აბასისათვის მიუღებელი აზრი იყო“.

მართლაც შაჰ-აბასი რის შაჰ-აბასი იქნებოდა, რომ სიფრთხილე გამოეჩინა და არ გაერისკა?

ალექსანდრე მეფე პატარა ქვეყნის პატრონი იყო და დღემუდამ იმას ფიქრობდა, მისი სამფლობელო ორ ვეშაპს შუა არ გასრესილიყო. შაჰ-აბასი კი დიდი ქვეყნის ხელმწიფე იყო, დიდი მადა ჰქონდა და ნაბიჯიც დიდი იცოდა. მისი დიდი პოლიტიკა ყოველნაირ ავანტიურას გაუძლებდა.

შაჰ-აბასის აზრით, ალექსანდრე მეფე შირვანში ლაშქრობას შლიდა, აშკარად ღალატობდა ირანს და რუსეთი მოჰყავდა საქართველოში.

სეფიან ხელმწიფეს უკვე მობეზრდა „ბებერი მგლის“ ეშმაკობა და მოხერხება. დრო დადგა, რომ მახვილის ერთი დარტყმით გადაეკვეთა დახლართული დიპლომატიური კვანძი. და შაჰ-აბასიც არ შეყოყმანებულა. რუსთმოყვარე და ირანის ორგული ალექსანდრეს ნაცვლად, რა თქმა უნდა, შაჰისათვის ათასჯერ უკეთესი იქნებოდა კახეთის ტახტზე მაჰმადიანი და ირანის ერთგული კონსტანტინე, მის ხელში გაზრდილი და გაწვრთნილი, მისი ხელის შემყურე, მისი ყურმოჭრილი მონა.

მაგრამ საბოლოოდ შაჰ-აბასსაც გაუმტყუნდა იმედები.

კახეთი ვერ ეგუებოდა ახალ მეფეს. შირვანზე ლაშქრობისას შეთქმულნი თავს დაესხნენ კონსტანტინეს, მაგრამ მისი საწოლი ცარიელი დახვდათ. ქართველებმა ლაშქრობა მიატოვეს და კარგად დაწყებული საქმე ჩაეფუშა მამისმკვლელს.

ისქანდერ მუნშის ცნობით, შაჰ-აბასს ქართველებისაგან არზა მოუვიდა. ისინი უჩიოდნენ კონსტანტინეს და ითხოვდნენ კახეთის ტახტზე თეიმურაზის აყვანას, რომელიც სეფიანთა სამეფო კარზე იმყოფებოდა. შაჰი მიხვდა, რომ კეთილი დამოკიდებულება გამაჰმადიანებულ კონ-

სტანტინესა და ქრისტიან ქართველებს შორის წარმოუდგენელი იყო. კონსტანტინეს ბატონობას კახეთში მხოლოდ აჯანყება და შფოთი მოჰყვებოდა; ქართველების ღალატი შაჰ-აბასს ხელს არ აძლევდა. კონსტანტინეს საქმე წაგებული იყო და მისი მხარდაჭერა მხოლოდ ზიანს მოუტანდა სეფიანთა სახელმწიფოს. ისქანდერ მუნში აღნიშნავს, რომ კონსტანტინემ არდებილის ვაჭრებისაგან ნასესხები ფულით დაიქირავა ლაშქარი და შაჰის თანხმობა-ნებართვის გარეშე ქართველებზე შურის საძიებლად გაილაშქრაო.

სამშობლოს წინააღმდეგ ლაშქრობა უკანასკნელი ლაშქრობა გახდგა კონსტანტინეს ბიოგრაფიაში.

სპარსულ და ქართულ წყაროებს გარდა ამ ლაშქრობის ამბავს მოგვითხრობს კიდევ ერთი, დღემდე უცნობი წყარო. ეს გახლავთ ჯულფელი ვაჭრის ნაამბობი, რომელიც 1628 წელს ჩაუწერიათ ვენეციაში (ხსენებულ მასალას მიაკვლია მ. თამარაშვილმა ვატიკანის არქივებში მუშაობის დროს).

ჯულფელი ვაჭრის სიტყვით, კონსტანტინემ თავისი ძმის, დავითის ქვრივის ქეთევან დედოფლის ცოლად შერთვა მოინდომა და დაემუქრა, თუ იუარებ, მოგკლავო. ქეთევანმა უარი შეუთვალა. კონსტანტინე დახმარებას შეევედრა შაჰ-აბასს და იშოვა ოცდაათი ათასი მეომარი იმ პირობით, რომ გაილაშქრებდა საქართველოზე, მოკლავდა ქეთევან დედოფალს და სეფიანთა ძალაუფლების ქვეშ მოაქცევდა კახეთის სამეფოს.

ქეთევანს აცნობეს მისი მაზლის გამოლაშქრება. დედოფალს მცირერიცხოვანი ჯარი ჰყავდა და ხერხი ამჯობინა ღონეს. ამოარჩია ორასი საუკეთესო მხედარი და გაატანა წერილი კონსტანტინესთან. ამ წერილში კახეთის დიდებულნი მიმართავდნენ ბატონიშვილს, ძალზე გვრცხვენია მბრძანებლად ქალი რომ გვყავს და მზად ვართ შენი ქვეშევრდომები გავხდეთ, ჩვენი კანონიერი მეფე და ბატონი შენა ხარო.

კონსტანტინე უკვე კახეთის საზღვარზე იმყოფებოდა, როდესაც შიკრიკი შეეგება. კონსტანტინემ აღტაცებით წაიკითხა კახეთის დიდებულთა წერილი, გამხიარულდა, აღივსო უდიდესი იმედებით, აღარ დაუყოვნებია, საჩქაროდ გაიჭრა წინ, თავისი ლაშქარი უკან ჩამოიტოვა. მცირე ამალის თანხლებით მიუახლოვდა კახეთის სამეფოს რჩეულ მხედრებს, ხმამაღლა გამოელაპარაკა, თავისი სიხარული ამცნო, მადლობას უხდიდა ერთგულებისათვის და კმაყოფილი წარმოთქვამდა, ახლა მთელი კახეთი გამაჰმადიანდება და ყოველგვარ შფოთსა და არეულობას სამუდამოდ ბოლო მოეღებაო. ის-ის იყო, უნდა გადახვეოდა

თავის მომავალ ქვეშევრდომებს, როდესაც ერთმა მათგანმა გრძელი შუბი აძგერა ყელში და მძიმედ დაჭრა. კონსტანტინემ გაქცევა დააპირა, მაგრამ მეორე მხედარმა ხმალი მოუქნია და შუაზე გაჩეხა თავის ცხენითურთ.

ჯულფელი ვაჭრის რელაციას ერთგვარად წააგავს ფარსადან გორგიჯანიძის მონათხრობი. ქართველი ისტორიკოსის სიტყვით, კახეთის თავადებმა ასეთი რჩევა მისცეს კონსტანტინეს: მცირე ამალით ლაშქარს წინ წაუდექი, კახნი გიცნობენ და სახვეწრად კაცს გაახლებენო. იმანაც ღალატერა და თავის ლაშქარს წამოსცილდაო. „უღალატეს და წინადამ და უკანიდამ წაუშინეს", — აღნიშნავს ფარსადან გორგიჯანიძე.

მამისმკვლელსა და სამშობლოს მოღალატეს ღალატითვე გაუსწორდნენ. უკეთესი სიკვდილის ღირსი ის არ ყოფილა.

მეორე ქართული წყაროს მიხედვით, კონსტანტინე იცნეს დავით ჯანდიერმა, თამაზ და ბებურ ვაჩნაძეებმა. ჰკრეს შუბი და გადმოაგდეს ცხენიდან. მიწაზე გართხმულმა კონსტანტინემ იცნო ისინი და შეეეჭვდა: „ნუ მომკლავთ, დაგრჩომივართ, თქვენს ხელთა ვარო". მრავალ წყალობას შეჰპირდა, მაგრამ ყური არ მიუგდეს, დაჰკრეს მახვილი თავში და ორად გაუპეს.

ბოლოს და ბოლოს აღსრულდა ძრწოლით აღვსილი კაენის წინათგრძნობა: „ყოველმან მპოვნელმან ჩემმან მომკლას მე". კარგა ხანს სწყალობდა ბედი ავკაცს და ახლა, თავისი მწყალობელი შაჰ-აბასის მსგავსად, ბედმაც შეაქცია ზურგი.

კონსტანტინე მოკლეს 1605 წლის 12 ოქტომბერს.

ფარსადან გორგიჯანიძე გვაუწყებს: „ეს ამბავი შაჰაბაზ ყაენს მისწერეს და ნამეტნავად ეწყინა, მაგრამ სოფლის საფერისათ ასრე ბრძანა: ხელიმც შერჩებისო, მამის მკვლელს უარესი უნდა დაემართოსო".

ისქანდერ მუნში და ფარსადან გორგიჯანიძე აღნიშნავენ, მამის მოკვლის შემდეგ კონსტანტინემ მხოლოდ ექვსი თვე იცოცხლაო და იმოწმებენ სპარსულ ლექსს:

მამის მკვლელი ხელმწიფობას ვერა იქს,
თუნდაც რომ ქნას, ექვს თვეზე მეტს ვერ გაძლებს.

სპარსელი ისტორიკოსი არ ასახელებს ამ სტრიქონების ავტორს, ფარსადანი კი შენიშნავს, ძველი ნათქვამი იყო და აქაც ნათქვამივით გაცხადდაო.

დამოწმებული ლექსი ეკუთვნის გენიალური აზერბაიჯანელი პოეტის ნიზამი განჯელის კალამს.

...სპარსული წყაროები მოგვითხრობენ, რომ სახელოვანი ასტრონომი და მათემატიკოსი, შვილიშვილი და მემკვიდრე თემურ-ლენგისა. ულუღ-ბეგი მოკლულ იქნა თავისი შვილის აბდულ-ლატიფის მიერ (ამ უკანასკნელმა მანამდე საკუთარი ძმაც გამოასალმა წუთისოფელს).

დაახლოებით ექვსი თვის შემდეგ მოკლულ იქნა თვით მამისმკვლელიც. სიცოცხლის უკანასკნელ ღამეს ესიზმრა აბდულ-ლატიფს, რომ ლანგრით მოართვეს მოჭრილი თავი. შეხედა და რას ხედავს: ლანგარზე მისი საკუთარი თავი ძევს. ძილში იყვირა და შეძრწუნებულს გამოეღვიძა. განიზრახა მკითხაობა და თავის ბედის განჭვრეტა, ხელი დაავლო ნიზამის წიგნს და გადაშალა სწორედ იმ ფურცელზე, სადაც ეწერა: „მამის მკვლელი ხელმწიფობას ვერა იქს...“

აბდულ-ლატიფისა არ იყოს, კონსტანტინესაც აუხდა ბრძენი პოეტის განაჩენი, ექვს თვეზე მეტს ვერ გაძლებსო.

სამარყანდშიც და კახეთშიც ერთი და იგივე მსჯავრი ელოდა მამისმკვლელს.

გაცხადდა ლექსი ნიზამისა, კიდევ ერთხელ გაცხადდა.

ნიზამის მკაცრი სტრიქონები გამოხატავს არა ფატალიზმს ანდა მამაზეციერის გარდუვალ ჩარევას მოკვდავთა საქმეების მოსაწესრიგებლად, არამედ სიკეთისა და სამართლიანობის საოცრად ოპტიმისტურ რწმენას.

არ შეიძლება მამისმკვლელი გახელმწიფდესო, ამტკიცებს ნიზამი. მაგრამ პოეტმა ისიც იცის, რომ ბევრი რამ ხდება ქვეყნად ისეთი, რაც არ უნდა ხდებოდეს და ამიტომ დასძენს, თუნდაც გახელმწიფდეს მამისმკვლელი, ექვს თვეზე მეტს ვერ იხელმწიფებსო. ურყევად სჯერა პოეტს, რომ გრძელი არსებობა არ უწერია ავკაცობას და უსამართლობას.

საქორწინო მისია

ის იყო შვილიშვილი სახელოვანი სვიმონ მეფისა, ასული გიორგისა და ცოლი შაჰ-აბასისა.

ამ ქალს სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებენ ქართული წყაროები.

ვახუშტი ბატონიშვილი და ბერი ეგნატაშვილი უწოდებენ თინათინს.

ანტონ კათალიკოსი და იოანე ბატონიშვილი — ელენეს (ამავე სახელით იცნობენ რუსი ელჩები).

ფარსადან გორგიჯანიძის მიხედვით, ქართლის მეფეს გიორგის ორი ქალი ჰყავდა. უფროსი, სახელად ლელა ცოლად შეირთო შაჰ-აბასმა; უმცროსი, სახელად ხორეშან — თეიმურაზ მეფემ.

ეტყობა, „ელენე" იყო ნათლობის სახელი მეფის ასულისა, თუ შეიძლება ასე ითქვას — ბერძნული სახელი. ქართულად თინათინი ერქვა და მოფერებით ლელას ეძახდნენ.

ვახუშტი და ბერი ეგნატაშვილი აღნიშნავენ შაჰ-აბასის დაქორწინებას თინათინზე მისი ძმის ლუარსაბის გამეფებისთანავე.

სამი სახელის პატრონს კიდევ ერთი სახელი შეარქვეს ისპაანში: ფათმა სულთან ბეგუმ. ალბათ ასე „მონათლა" იგი თვით შაჰ-აბასმა.

დაახლოებით თხუთმეტი წელიწადი გაატარა ქართველმა ბატონიშვილმა სეფიანი ხელმწიფის ჰარამხანაში. ლუარსაბის მოკვლის შემდეგ შაჰ-აბასმა ისიც მოიშორა და ცოლად გაატანა კახეთის გამგებელს ფეიქარ-ხანს. ირანის შაჰის მეუღლე გადაიქცა კახეთის „დედოფლად".

1624 წელს მოსკოვში საქართველოს ელჩად ჩასული ბერძენი ეპისკოპოსის სიტყვით, ფეიქარ-ხანის ცოლი იყო „ელენე", ასული ქართლის მეფის გიორგისა და, როგორც შაჰ-აბასის ცოლყოფილი, სარგებლობდა დიდი გავლენით და მფარველობდა ქრისტიანულ საარწმუნოებას.

ლელა ბატონიშვილს ცოლად შეგრთავო, ასე ჰპირდებოდა გიორგი სააკაძე პატივმოყვარეობით შეპყრობილ ზურაბ არაგვის ერისთავს. დიახაც ეპაშნიკებოდა ზურაბს სამეფო გვარის ქალზე დაქორწინება,

მაგრამ ფეიქარ-ხანმა თავისი ჯალაბითურთ დროულად გაასწრო აჯანყებულ ქართველებს კახეთიდან და მშრალზე დატოვა ბაგრატიონთა სიძლობის პრეტენდენტი.

ლელა ბატონიშვილის შემდგომი თავგადასავალი ბნელით არის მოცული. ალბათ ფეიქარ-ხანის ჰარამხანაში დაასრულა თავისი სიცოცხლე.

ვინ იცის, როგორ შეტრიალდებოდა მისი ბედი, ზოგიერთი მოვლენა ისტორიისა სხვა გზით რომ წასულიყო...

შესაძლოა, ქართლის მეფის ასული ისპაანს კი არ გაესტუმრებინათ, არამედ — მოსკოვს. შესაძლოა, იგი გამხდარიყო არა ერთ-ერთი ცოლთაგანი შაჰ-აბასისა, არამედ ერთადერთი მეუღლე ბორის გოდუნოვის ვაჟიშვილისა, ხოლო შემდგომში — დედოფალი დიდი რუსეთისა.

1604 წლის მაისში რუსეთის ხელმწიფემ ბორის გოდუნოვმა საგანგებო მისია მიანდო საქართველოში ელჩებად მივლინებულ ტატიშჩევსა და ივანოვს. რუს ელჩებს კახეთსა და ქართლში უნდა ამოერჩიათ ბატონიშვილები (ქალ-ვაჟი) საქართველოს სამეფო გვარიდან, ბორისის ძისათვის — საცოლე და ასულისათვის — საქმრო.

ბორის გოდუნოვის მიერ ჩაფიქრებული საქორწინო პროექტი შემთხვევითი არ ყოფილა და პოლიტიკური მოტივებით იყო ნაკარნახევი. არადიდგვაროვანი გოდუნოვის ხელმწიფობა იმ დროს, როდესაც არსებობდნენ რიურიკთა დინასტიის უშუალო წარმომადგენლები, იწვევდა გაუთავებელ მითქმა-მოთქმასა და შფოთს.

გოდუნოვისათვის ჰაერივით აუცილებელი შეიქნა რომელიმე საყოველთაოდ ცნობილ სამეფო გვართან დამოყვრება, რათა მეფური სისხლი შერეოდა მის შთამომავლობას.

XVI საუკუნის დამლევს ჩაიშალა იტალიაში გადახვეწილი შვედი უფლისწულის გუსტავის ჩამოსიძების ცდა, ვინაიდან მან გადაჭრით იუარა ბერძნული წესის მართლმადიდებლობის მიღება. ბორის გოდუნოვის მოთხოვნა საქმროს მიერ რჯულის შეცვლაზე საგრძნობლად ავიწროებდა კანდიდატთა წრეს.

1602 წელს რუსეთში ჩამოიყვანეს დანიის მეფის ძმა, სახელად იოანე. მას საზღვარზე შეეგება რუსეთის უპირველესი დიდებული მიხეილ სალტიკოვი, რომელიც საკმაოდ დაუახლოვდა დანიელ უფლისწულს. სალტიკოვი სწერდა ხელმწიფეს: „როდესაც ვეახლებით ხოლმე უფლისწულს, იგი უზომოდ გვწყალობს. მაშინვე ფეხზე წამოდგება და ქუდმოხდილი გვესალმება. ჩვენ ყმები ვართ თქვენი ხელმწიფური უდიდებულესობისა და არა ვართ ასეთი პატივის ღირსი. ვუთხარით კიდეც დანიელ ელჩებს, რომ უფლისწული მოგვეპყროს ისე, როგორც

ჩვენ შეგვეფერება. ელჩებმა გვიპასუხეს, უფლისწული ჯერ ახალგაზრდაა და გამოუცდელი, არ იცის მოსკოვური ადათ-წესები, დამკვიდრდება მოსკოვში, თქვენებურ ქუდს დაიხურავს და თქვენებურად მოიქცევაო". დიდი ზარ-ზეიმით მიიღეს მოსკოვში დანიელი უფლისწული. ძალზე ალერსიანად შეხვდნენ მას თვით ბორის გოდუნოვი და ტახტის მემკვიდრე თეოდორე ბორისის ძე. თავისი საცოლე ქსენია ჯერ არ ენახა უფლისწულს.

საქორწინო სამზადისი უკვე გაჩაღებული იყო, როდესაც სასიძოს მოულოდნელად შეეყარა ცხელება, რომელმაც სიცოცხლე მოუსწრაფა ოცი წლის ახალგაზრდას.

როგორც გადმოგვცემენ ისტორიკოსები, ბორის გოდუნოვი ძალზე განიცდიდა დანიელი უფლისწულის სიკვდილს. ქსენია სასოწარკვეთილებამ შეიპყრო. ბოროტი ენები ავრცელებდნენ ხმას, დანიელი უფლისწული თვით ბორისის ბრძანებით მოწამლესო. ვითომდა რუსეთის ხელმწიფე შიშობდა, რომ მისი სიკვდილის შემდეგ თეოდორეს ნაცვლად სამეფო ტახტზე არ დაესვათ დანიელი უფლისწული, რომელსაც სულ მოკლე ხანში მასპინძელთა სიყვარული მოეხვეჭა.

დიდი რუსი პოეტი ალექსანდრე პუშკინი თავის „ბორის გოდუნოვში" რამდენიმე შტრიხით გვიხატავს ქსენია ბორისის ასულის სახეს და ზემოთქმული უბედურებით გამოწვეულ განცდებს.

ქსენია კოცნის დაღუპული უფლისწულის პორტრეტს და ამბობს: ვეღარასოდეს ვეღირსები ნუგეშს, მარად შენი დამტირებელი ვიქნებიო.

დედა ამშვიდებს: ქალის ცრემლი ნამივით არის, შვილო, მზე ამოვა და გააშრობს. მალე სხვა საქმრო გეყოლება, შეიყვარებ და დაგავიწყდება შენი უფლისწული.

ქსენია ჯიუტად უპასუხებს: არა, დედიკო, მე მკვდარსაც არ ვუღალატებო. პოეტს არ ავიწყდება ბორის გოდუნოვის წუხილიც. რუსეთის ხელმწიფე ნაღვლიანად ეკითხება თავის ასულს: რაო, ქსენია, ისევ შენს მკვდარ საქმროს დასტირი?

თანამედროვენი ქებით მოიხსენიებენ ქსენია ბორისის ასულის გარეგნობას, გონიერებასა და განათლებას. მათი აღწერით იგი ყოფილა საშუალო სიმაღლისა, ვარდისფერი ლოყები და თეთრი კანი ჰქონია, ტალღებივით გადმოშლილი თმა შავი ფერისა და დიდრონი შავი თვალები.

არ იშურებენ ქებას აგრეთვე თეოდორე ბორისის ძის მისამართით. თუმცა ის სრულიად ახალგაზრდა იყო, მაგრამ თავისი ჭკუა-გონებითა და განსწავლულობით მრავალ მხცოვანს აღემატებოდაო. ბორისმა,

პირველმა რუს ხელმწიფეთაგან, ფართო განათლება მისცა ტახტის მემკვიდრეს. სპეციალისტთა მაღალ შეფასებას იმსახურებს მოსკოვის სახელმწიფოს რუკა, დახაზული თედორეს ხელით.

ამბობენ, ბორის გოდუნოვს თავისი ვაჟიშვილი გაგიჟებით უყვარდაო.

ქსენიას ბედი ისევ გაურკვეველი რჩებოდა. 1604 წელს შეუდგნენ მოლაპარაკებას გერმანელ ჰერცოგთან, მერე ნიადაგი მოსინჯეს ავსტრიასა და ინგლისში, მერე ერთმორწმუნე საქართველოსაც მიაპყრეს თვალი.

მოსკოვში იმყოფებოდა ალექსანდრე კახთა მეფის ელჩი, ბერძენი ბერი კირილე. სწორედ მისგან შეიტყო ბორის გოდუნოვმა, რომ ალექსანდრე მეფეს ჰყავდა ორი შვილიშვილი: ჩვიდმეტი წლის თეიმურაზი და თორმეტი წლის ელენე, ხოლო გიორგი ქართლის მეფეს — ათიოდე წლის ასული. კირილეს სიტყვით, ქართლ-კახეთსა და იმერეთში იყვნენ სხვა ბატონიშვილებიც, რომელთაგან დიდ ხელმწიფეს შეეძლო შეერჩია შესაფერი სასიძო თუ სარძლო.

მაგრამ კახეთში შაჰ-აბასის ელჩმა დაასწრო რუს ელჩებს. ალექსანდრე მეფეს შემოეთვალა გიორგი ბატონიშვილისათვის, ჩემი შვილიშვილები გამოგზავნე შაჰთან, თორემ სამშობლოში დაბრუნების ნებას არ მომცემსო.

კახეთის მეფის მოთხოვნა შესრულებულ იქნა.

რუსი ელჩები იმედს არ კარგავდნენ. გავიდა შემოდგომა, გავიდა ზამთარი, დადგა 1605 წლის გაზაფხული და მოსკოველ სტუმართა თვალწინ გათამაშდა საშინელი ტრაგედია: კონსტანტინე-მირზას მიერ მამისა და ძმის მკვლელობა.

ტატიშჩევი და ივანოვი სთხოვენ კონსტანტინეს თეიმურაზის გამოხსნას ირანიდან და მამისმკვლელი პირმოთნედ უპასუხებს, თქვენი დიდი ხელმწიფის სურვილს ვაცნობებ შაჰ-აბასს და შევეცდები თეიმურაზის დათმობას თქვენთვის, თავის მეგობარ მბრძანებელს უარს არ აკადრებსო.

ბოლოს და ბოლოს ელჩებმა დაინახეს, რომ კახეთში ყოფნას აზრი აღარ ჰქონდა და ქართლისაკენ აიღეს გეზი. აპრილის დამლევს ჩავიდნენ მეჯვრისხევში, სადაც დაბანაკებული იყო ქართლის მეფე გიორგი X. ტატიშჩევსა და ივანოვს საზეიმო შეხვედრა მოუწყვეს. მერე დაბინავეს იმავე სოფელში, მეფის სადგომის მახლობლად და მოამარაგეს საჭირო სურსათ-სანოვაგით.

ქართლში პირველად ხედავდნენ რუსეთის ელჩებს.

ტატიშჩევმა და ივანოვმა გადასცეს ქართლის მეფეს ბორის გოდუნოვის წერილი...

დიდი რუსეთის ხელმწიფეს დამოყვრება სურდა ბაგრატიონთა დინასტიასთან. ამაზე უკეთესს რას ინატრებდა კაცი, მაგრამ საქმე, ცოტა არ იყოს, საჭეშმანები იყო.

ქართლის მეფემ განუცხადა რუს ელჩებს:

„თქვენი დიდი ხელმწიფის სახელი განთქმულია მთელს დედამიწის ზურგზე, ყველა სამეფოსა თუ სამთავროში. დღემდე არც მას და არც წინარე რუს ხელმწიფეებს არ გამოუგზავნიათ ელჩობა არც პაპაჩემისა და არც მამაჩემისათვის. არც ჩვენი ელჩები ჩასულან თქვენი ქვეყნის ხელმწიფესთან. ახლა დიდმა ხელმწიფემ თავისი წყალობა მომფინა და თქვენ დაგავალათ საგანგებო ელჩობა. მას სურს დამოყვრება ჩემთან, მთხოვს ჩემს ასულს საცოლედ თავისი ძისათვის. მე მგონი, დიდ ხელმწიფეს გაგონილი ექნება, თუ როგორ იცავდნენ სამშობლოს და ქრისტიანულ სარწმუნოებას პაპაჩემი და მამაჩემი ოსმალთაგან თუ ყიზილბაშთაგან. მამაჩემმა თავი დასდო ამ ბრძოლაში. ამჟამად იგი ტყვედ ჰყავთ ოსმალებს და ჩემი შვილებიც მასთან არიან. ვრჩები ჩემი წინაპრების საფლავებთან ქრისტიანული სარწმუნოების დასაცავად და როგორც შემიძლია, ისე ვუმკლავდები მაჰმადიანებს. დღემდე ხან წინააღმდეგობას ვუწევდი, ხანაც ვემორჩილებოდი და ძღვენს ვუგზავნიდი. როდესაც გავხდები დიდი ხელმწიფის ხელდებული, ძალაუნებურად უნდა განვუდგე მათ და მტრად მოვეკიდო. ამას რომ გაიგებენ, მაშინვე შემოუტევენ ჩვენს ქვეყანას. რა უნდა ვიღონოთ მაშინ?“

ელჩებმა დაამშვიდეს ქართლის მეფე, რომ რუსეთის დიდი ხელმწიფე დაიცავს თავის ხელდებულსა და მოყვარეს, არ მიატოვებს მტრის ხელში. გარდა ამისა, ირანის შაჰი ჩვენი ხელმწიფის მეგობარია და მის საწინააღმდეგოს არაფერს მოიმოქმედებსო.

მაგრამ გიორგი მეფემ ეჭვის თვალით შეხედა ნათქვამს და ელჩების დაპირება უფრო კეთილ სურვილად მიიჩნია, ვიდრე საიმედო გარანტიად.

მან უთხრა ტატიშჩევსა და ივანოვს:

„ვაი რომ ჩვენი სამეფო ძალზე შორს არის თქვენგან და დიდი ხელმწიფის დახმარება მალე ვერ მოაღწევს. ხოლო მაჰმადიანებმა თუნდაც მეგობრად მოგაჩვენონ თავი, მათი ნდობა არ შეიძლება. თქვენ თვითონ მოგეხსენებათ ჩემზე კარგად, თუ რა ბედი ეწიათ ალექსანდრე მეფეს და გიორგი ბატონიშვილს. ხუთასი მეთოფე მაინც უნდა დამიტოვოთ, რომ აღარა მქონდეს მტრების შიში“.

მოლაპარაკება თავიდანვე ჩიხში მოექცა. ამაში არავის მიუძღოდა ბრალი, არც რუს ელჩებს და არც ქართლის მეფეს. დიახაც დიდი პატიეი იყო გიორგი მეფისათვის რუსეთის ხელმწიფესთან დამოყვრება, მაგრამ იგი ფხიზლად აფასებდა შექმნილ ვითარებას. როგორც ყოველთვის, საქართველო ორ მაჰმადიანურ იმპერიას შუა იყო მოქცეული. გიორგი მეფის მამა, სახელოვანი გმირი სვიმონი ოსმალებს ჰყავდათ ტყვედ, ხოლო თვით ქართლის მეფემ ძლივს დაიძვრინა თავი ყიზილბაშთა ლაშქრობიდან. იგი ხვდებოდა, რომ რუსეთს იმხანად საკმარისი ძალ-ღონე არ მოსდევდა, რათა მეტოქეობა გაეწია ირან-ოსმალეთისათვის ამიერკავკასიაში. ამიტომაც ყოყმანობდა ქართლის მეფე. იგი ყაბულს იყო, რომ რუსეთის ტახტის მემკვიდრეს ცოლად შეერთო მისი ასული, ოღონდ უბოდიშებდა ელჩებს, უასაკობის გამო ჯერჯერობით ვერ გაგატანთო.

ამასობაში ამორჩეულ იქნა საქმრო ქსენია ბორისის ასულისათვის— ოცდასამი წლის ქაიხოსრო ბატონიშვილი, ბაგრატიონთა მუხრან-ბატონების შტოს წარმომადგენელი.

ელჩების აღწერით იგი იყო მოხდენილი ტანისა და ჰქონდა მიმზიდველი შესახედაობა: შავგვრემანი და სუფთა პირისახე, თაფლისფერი თვალები, თხელი და ოდნავ კეხიანი ცხვირი, წაბლისფერი თმა; მოშვებული ჰქონდა საშუალო ზომის ულვაშები, ხოლო წვერს იპარსავდაო.

ქაიხოსრო ბატონიშვილი კარგი მოსაუბრე და გონებაგახსნილი ახალგაზრდა ყოფილა. წერა-კითხვა სცოდნია ქართულ ენაზე, ხოლო ლაპარაკი — თურქულზეც.

მერე ტატიშჩევმა და ივანოვმა „გასინჯეს“ ბორის გოდუნოვის სარძლო.

ელენე (ანუ ლელა) ბატონიშვილს ეცვა ოქრომკედით მოქარგული ხავერდის კაბა, თავზე ეხურა მეწამული ფერის ხავერდის თავსაბურავი, მორთული მარგალიტებითა და სხვა ძვირფასი თვლებით. ბატონიშვილს ხელმარჯვნივ ეჯდა დიდედა (მეუღლე სვიმონ მეფისა) და ხელმარცხნივ — დედა, ქართლის დედოფალი. მათ ეცვათ შავი ხავერდის კაბები. ელჩებს აუხსნეს, რომ ისინი გლოვობდნენ ალექსანდრე კახთა მეფეს, რომელიც ცოლის ძმა იყო სვიმონისა.

ელჩებმა მიართვეს თითოეულ მათგანს ორმოც-ორმოცი სიასამურის ბეწვი, საჩუქრად გამოგზავნილი რუსეთის ხელმწიფისაგან. მანდილოსნებმა მადლობის ნიშნად თავი დაუკრეს ელჩებს.

ტატიშჩევი და ივანოვი აღნიშნავენ, რომ ელენე ბატონიშვილი

მშვენიერი ქალწული იყო. თხელი და თეთრი სახე ჰქონდა, შავი თვალები და წითლად შეღებილი თმა. ტანწერწეტა ყოფილა, ოღონდ ძალზე გამხდარი ეჩვენათ ელჩებს (ეტყობა, მართლაც უასაკო იყო მეფის ასული).

რუსმა ელჩებმა ისევ მოითხოვეს, ბატონიშვილი მოსკოვში გაგვატანეთო. მაგრამ ქართლის მეფემ კვლავ მოიმიზეზა, რომ კიდევ სამი წელიწადი უნდა გასულიყო, სანამ ბატონიშვილი მიაღწევდა საქორწინო ასაკს. შემდეგ მან დასძინა: „ჩვენში ასეთი ჩვეულებაა, რომ სასიძოს მოციქულნი ქალის მშობლებს ორჯერ და სამჯერ ეახლებიან ხოლმე. თქვენ მხოლოდ პირველი ელჩები ხართ დიდი ხელმწიფისა...“

საბოლოოდ შეთანხმდნენ, რომ ელჩებს რუსეთში გაჰყვებოდა ქაიხოსრო ბატონიშვილი და ქართლის მეფეს ორას რუს მეთოფეს უწილადებდნენ თერგის ჯარიდან.

11 მაისს ელჩებმა დატოვეს ქართლი. ივნისის დამდეგს არაგვის საერისთაოში იყვნენ და თერგიდან მხლებელთა რაზმის მოსვლას ელოდნენ. ამასობაში შეიტყვეს, რომ ყირიმის ხანი მოდიოდა შირვანისაკენ ოსმალთა საშველად, ხოლო ლეკები დაღესტანში რუსთა მიერ აგებული ციხეების ასაღებად ემზადებოდნენ.

ტატიშჩევმა და ივანოვმა ქაიხოსრო ბატონიშვილი და ქართლის მეფის ელჩები არაგვის საერისთაოში მიატოვეს და თვითონ თერგისაკენ დაიძრნენ. თერგის ციხეში კიდევ უფრო საშიში ამბები დაუხვდათ; მოვიდა ცნობა, რომ ოსმალებმა და ლეკებმა დაამარცხეს ბუტურლინის ლაშქარი და შვიდი ათასი ჯარისკაცი დაიღუპა თავის სარდალთან ერთად.

საქორწინო პროექტი ვიღას ახსოვდა!

ქაიხოსრო ბატონიშვილი და ქართლის მეფის ელჩები ერთხანს ელოდნენ რუს მეთოფეებს, მაგრამ არვინ გამოჩენილა და ისინიც არაგვის საერისთაოდან ქართლისაკენ გამობრუნდნენ.

ეს წელიწადი ერთობ მარცხიანი გამოდგა საქორწინო პროექტის გმირებისათვის.

ჯერ იყო და ბორის გოდუნოვმა მოულოდნელად განუტევა სული 1605 წლის 13 აპრილს (მანამდე, სანამ ქართლში ჩამოვიდოდნენ რუსი ელჩები).

რუსეთის ხელმწიფედ გამოაცხადეს თვრამეტი წლის თეოდორე ბორისის ძე. ასე რომ, ტატიშჩევი და ივანოვი ფაქტიურად რუსეთის ხელმწიფის საცოლეს ეძებდნენ და არა სარძლოს, თუმცა მათ არაფერი იცოდნენ ამის შესახებ.

ბორის გოდუნოვის მემკვიდრეს დიდხანს არ უგემია მონომახის ქუდის სიმძიმე.

დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ გავლენიანმა ბოიარებმა ამცნეს ჯარს, რომ სამეფო ტახტის პრეტენდენტი, ცნობილი ისტორიაში ცრუ-დიმიტრის სახელით, ნამდვილად შვილი იყო ივანე მრისხანისა.

10 ივნისს ბორისის მეუღლე და თედორე ბორისის ძე მოკლულ იქნენ.

18 ივნისს ცრუ-დიმიტრი შევიდა მოსკოვში და ხელმწიფის ტახტი დაიჭირა.

ძმისა და დედის დაღუპვის შემდეგ ოცდასამი წლის ქსენია ბორისის ასული ერთხანს ხარჭად ჰყავდა ცრუ-დიმიტრის (რა თქმა უნდა, ქალის ნება-სურვილის წინააღმდეგ); მერე კი მონაზვნად აღიკვეცა და გარდაიცვალა 1622 წელს.

პუშკინის თხზულების უკანასკნელი სცენა წარმოადგენს ბორის გოდუნოვის სახლს, რომელსაც გუშაგები იცავენ. ფანჯარასთან გამოჩნდებიან თედორე და ქსენია. ვიღაც გამვლელი შეავლებს თვალს და გულისტკივილით შენიშნავს: საბრალო და-ძმა, გალიაში დამწყვდეული ჩიტებივით არიანო. მეორე გამვლელი კიცხავს: შენც გებრალება-რაღა წყეული მოდგმა! პირველი უპასუხებს: მამა იყო ავკაცი, თორემ შვილებმა რა დააშავესო. მაგრამ მეორე გამვლელი ჯიუტად დგას თავისაზე: მამა ნახე, დედა ნახეო (ბორის გოდუნოვის მეუღლე იყო ასული ავად სახელგანთქმული მალიუტა სკურატოვისა). ცოტა ხნის შემდეგ ერთი ბოიარი აცხადებს: მარია გოდუნოვამ და თედორე ბორისის ძემ თავი მოიწამლესო (სინამდვილეში ისინი დაახრჩვეს), და მოუწოდებს ხალხს, ადიდონ ახალი ხელმწიფე (ე. ი. ცრუ-დიმიტრი), მაგრამ თავზარდაცემული ხალხი დუმს.

...მალე გამოეთხოვა წუთისოფელს ქართლის მეფეც. ტახტი ლუარსაბმა დაიჭირა და ბორის გოდუნოვის სარძლო ცოლად მიათხოვეს შაჰ-აბასს.

ქაიხოსრო ბატონიშვილი ოცდაოდე წლის შემდეგ გიორგი სააკაძესთან ერთად გადაიხვეწა ოსმალეთში და მასთან ერთად დაიღუპა.

ტატიშჩევი და ივანოვი ჩავიდნენ მოსკოვში 1605 წლის დამლევს, და წარუდგნენ ახალ ხელმწიფეს. ცრუ-დიმიტრის, რასაკვირველია, არაფრად არ აინტერესებდა ბორის გოდუნოვის საქორწინო მისიის შედეგები.

შფოთიანი ხანა დგებოდა რუსეთში.

მარიუჩა

„მოსრნა, მოსტყვევნა, აჰყარნა და მოაოხრნა“, — ასე გადმოგვცემს ვახუშტი ბატონიშვილი შაჰ-აბასის შემოსევას კახეთში (1616 წ.); რომაელთა აფორიზმივით ლაკონიურ ფრაზაში ჩატეულა უთვალავი ვაება და მოთქმა, სისხლისა და ცრემლის მდინარეები, ათასობით ადამიანთა ტკივილი და ტანჯვა, ქართველი ხალხის მეხსიერებაში საუკუნოდ აღბეჭდილი იარა.

თვით სპარსელი ისტორიკოსის სიტყვით, ისლამის გაჩენის დღიდან არ გაგონილა ასეთი ხოცვა-რბევა და ძარცვა, ნგრევა ქვეყნისა და გავერანება სახლებისა, რაც თავს დაატყდათ კახეთის ქრისტიანებსო. ისქანდერ მუნში ამ ტრაგედიის ზუსტ ციფრებსაც გვაწვდის. მისი ანგარიშით, მოკლულთა რიცხვი სამოცდაათი ათასს სჭარბობდა, ხოლო ტყვე ქალ-ვაჟნი ასი ათასზე მეტი იქნა აღწერილი.

კარგი არაფერი ელოდათ ტყვედ წაყვანილ ქართველებს უცხო მხარეში. რჩეულნი და იღბლიანნი ავსებდნენ ყიზილბაშთა ჰარამხანებსა და ლაშქარს. კიდევ უფრო მწარე იყო დანარჩენთა ხვედრი...

მაგრამ ყველაზე უჩვეულო თავგადასავალი წილად ხვდა ერთ ქართველ ქალს, რომელიც ჩვენში თინათინ წიბას (ანუ ციბას) სახელით არის ცნობილი.

რომელი ქართული გვარის შემოკლებულ ფორმას წარმოადგენს გამოჩენილი იტალიელი მოგზაურის პიეტრო დელა ვალეს წიგნის ფურცლებზე დამოწმებული „Ziba“? იტალიელი მკითხველისათვის ეს მართლაც „ციბა“ ანდა „ძიბა“ უნდა იყოს, მაგრამ არ არის გამორიცხული. რომ წავიკითხოთ, როგორც „ზიბა“, ვინაიდან ქართული სახელების გადმოცემისას (მაგალითად: ზურაბი, ზაქარია) იტალიელი ავტორები, და მათ შორის დელა ვალეც, იყენებენ იმავე თანხმოვანს (Z), რომელიც იტალიურ ენაში მხოლოდ „ძ-ც“ ბგერათა გამომხატველია.

ერთი იქნება, მეორე თუ მესამე, შესაბამისი ქართული გვარი მაინც არა ჩანს; თუმცა სავარაუდო ვარიანტების წრე საკმაოდ შემოფარგლულია, თუკი ვენდობით ავტორს, რომელიც გვარწმუნებს (და რო-

გორ არ ვირწმუნოთ!), რომ ეს ქართველი ქალი კახეთის სამეფოს ცნობილი და კეთილშობილი გვარისა იყო.

ნუთუ ასე გადაასხვაფერა პიეტრო დელა ვალემ ქართული გვარი, რომ ვეღარ დაგვიდგენია მისი ნამდვილი ეღერადობა? საერთოდ, იტალიელ მოგზაურს იშვიათი სიზუსტით გადააქვს ქართული საკუთარი სახელები თავის მშობლიურ ენაზე (განსხვავებით იტალიელი მისიონერებისაგან), რამდენიმე ქართულ სიტყვასაც იცნობს და, სხვათა შორის, ისიც კი იცის, რომ ქართველები ამბობდნენ „სამეფო კარს“ და არა „სამეფო ეზოს“, როგორც ევროპულ ენებშია მიღებული.

შესაძლოა თინათინ დი ზიბა ნიშნავდეს თინათინ ზიბას ასულს. მაგრამ აქაც ბუნდოვანია პასუხი. ასე რომ, ამოცანა ჯერჯერობით ამოუხსნელი რჩება...

თინათინის ცხოვრების რამდენიმე საინტერესო ეპიზოდს მოგვითხრობს თვით პიეტრო დელა ვალე თავის ცნობილ წიგნში „მოგზაურობანი“.

1617 წლის დამდეგს იტალიელი მოგზაური ჩავიდა ისპაანში. თან ახლდა მეუღლე, სირიელი ქრისტიანი, სახელად მაანი. სეფიანთა ირანის სატახტო ქალაქში იმავე წლის გაზაფხულზე გაიცნეს სამი ქართველი ქალი (ალავერდელი მიტროპოლიტის დები) და ძლიერ დაუახლოვდნენ.

ამ ქალებმა სთხოვეს პიეტროს, მხურვალე ქრისტიანსა და ყველა ქრისტიანის კეთილისმყოფელს, თავშესაფარი მიეცა პატარა ქართველი გოგოსთვის, რომელსაც მამა დაეღუპა ყიზილბაშებთან ომში შაჰ-აბასის შემოსევისას, ხოლო დედა — ირანში გადმოსახლების შემდეგ. დარჩა პატარა თინათინი უდედმამოდ უცხო მხარეში, პატრონი და მშველელი აღარავინ ჰყავდა. მიტროპოლიტის დები მისი შორეული ნათესავები იყვნენ, მაგრამ უკიდურეს გაჭირვებაში ჩავარდნილთ და ყოველგვარ უფლებას მოკლებულთ მისი დაცვა-შენახვა არ ძალუძდათ. ხოლო პიეტრო დელა ვალე, რომის ეკლესიის არაოფიციალური დესპანი, სტუმარი იყო შაჰ-აბასისა და არა ქვეშევრდომი. ასე რომ მის ოჯახში დაბინავებულ გოგონას ხელს აღარ ახლებდნენ შაჰისა თუ რომელიმე წარჩინებული ყიზილბაშის ჰარამხანაში წასაყვანად.

პიეტრო და მისი მეუღლე სიამოვნებით დათანხმდნენ მიტროპოლიტის დების წინადადებაზე და გადაწყვიტეს აღეზარდათ თინათინი, რომელიც ამ დროს სულ შვიდი წლისა იყო. ქალბატონმა მაანიმ მას საალერსო სახელი შეარქვა — მარიუჩა (ეს იგივეა, რაც ქართულში „მარიკა“ ან უფრო უკეთ „მარიკელა“). „მარიუჩა, პატარა ქართველი ფან-

ჩულა", — ასე მოიხსენიებს თინათინს პიეტრო დელა ვალე იმდროინდელ თავის წერილებში („ფანჩულა" იტალიურად ნიშნავს გოგონას შვიდიდან თორმეტ წლამდე).

იზრდებოდა მარიუჩა პიეტროსა და მაანის ოჯახში, როგორც მათი შვილობილი, არ აკლდა მოვლა-პატრონობა და სიყვარული.

ძიძა ქართველი ჰყავდა მარიუჩას. პიეტრო დელა ვალეს სიტყვით, ეს იყო მშვენიერი ქალიშვილი, სახელად მარინე, რომელსაც ეცვა ნამდვილი ქართული ტანსაცმელი, იცოდა წერა-კითხვა მშობლიურ ენაზე და აღზრდა-განათლება თავის სამშობლოში სამეფო კარზე ჰქონდა მიღებული.

ასევე ქართველი იყო პიეტროს ოჯახის დიასახლისი, სახელად მზისთანდარი — დაახლოებით ორმოცი წლის ქალი, მხნე, ცოცხალი, კარგი შესახედაობისა; მეტად ძვირფასი პიეტროსა და მისი მეუღლისათვის თავისი ხასიათითა და ქცევით, უძვირფასესი მარიუჩასთვის, ვინაიდან ამ ქალს დედამისის სახელი ერქვა და ალბათ უწევდა კიდეც დედობას დაობლებულ ქართველ გოგონას (თვით მაანი მხოლოდ თორმეტი წლით იყო უფროსი მარიუჩაზე და, ცხადია, დობილად უფრო შეეფერებოდა, ვიდრე დედობილად).

შემდგომში მზისთანდარს თავისი დაკარგული შვილების ადგილსამყოფელი შეუტყვია და წასულა მათთან, ხოლო მარინე ცოლად გაჰყოლია ირანში გადასახლებულ ქართველს.

1621 წლის დამლევს იტალიელ მოგზაურს დიდი უბედურება დაატყდა თავს.

ქალაქ მინაბში იმყოფებოდნენ. ჭაობებით გარშემორტყმული ეს ქალაქი მდებარეობდა სამხრეთ ირანში, ნავსადგურ ბენდერ-აბასის მახლობლად. ქალბატონ მაანის ავი ციება შეპყრია და ვეღარ გამოკეთებულა. ავად გამხდარა მისი ძმაც, სახელად აბდულა. ლოგინად ჩავარდნილა მარიუჩაც.

მარტოდმარტო იჯდა პიეტრო მომაკვდავ მეუღლესთან და ხედავდა, როგორ ქრებოდა მის თვალწინ უსაყვარლესი არსება. უმწეოდ უსმენდა მაანის უკანასკნელ სიტყვებსა და უკანასკნელ ამოსუნთქვას. მარტოობა უჭირდა, ვინმე უნდოდა ხმის გამცემი, ვინც გაიზიარებდა მის სასოწარკვეთას, ვის თვალებშიც იმავე წუხილს ამოიკითხავდა. დაუძახა აბდულას და მარიუჩას. სნეულებისაგან ღონეწართმეულმა აბდულამ ვერ შეძლო თავის დასთან გამოთხოვება. მარიუჩამ კი მაშინვე მოირბინა, თუმცა ძლიერ გაუჭირდა ლოგინიდან წამოდგომა ავადმყოფს. გულსაკლავად ქვითინებდა და ავი ციებით შეპყრობილი კანკალებდა.

როგორც ლოგინში იწვა, ისე გამოქცეულიყო, სახელდახელოდ მარტო ზეწარი შემოეხვია ტანზე.

ანთებული სანთელი მარიუჩას ეჭირა ხელში, პიეტრო შესაფერის ლოცვებს კითხულობდა, ხოლო ქალბატონი მაანი შორდებოდა საწუთროს. ხუთშაბათი იყო, 30 დეკემბერი.

გათენებამდე ორი საათით ადრე, პიეტროსა და მარიუჩას მკლავებზე დალია სული ოცდასამი წლის მაანიმ.

უკვე აღარაფერი აკავებდა მწუხარებას და უხვად გადაუხადა პიეტრომ თავის მეუღლეს უკანასკნელი ხარკი — ცრემლი და გოდება. ადამიანური სისუსტე ასეთ დროს აღარ ძუნწობსო, მწარედ შენიშნავს იტალიელი მოგზაური იმ წერილში, სადაც აღწერილია მაანის უკანასკნელი ღამე.

ოცდასამი წლის სირიელმა ქალმა თერთმეტი წლის ქართველი შვილობილი საყვარელ მეუღლეს ჩააბარა. პიეტრომ შეპფიცა, რომ ყოველთვის უპატრონებდა მარიუჩას, ჭირშიც და ლხინშიც მასთან იქნებოდა, პირნათლად შეასრულებდა მაანის ანდერძს...

ცოტა ხნის შემდეგ მარიუჩას ცხოვრება მიადგა გზაჯვარედინს და პატარა ქართველ გოგონას თვითონ უნდა აერჩია თავისი მომავალი.

პიეტრო დელა ვალე დაწვრილებით მოგვითხრობს ამ ამბავს.

1622 წლის ივნისი იდგა. უკვე ხუთი წელიწადი იყო გასული, რაც ირანში იმყოფებოდა იტალიელი მოგზაური. მან კარგად იცოდა საქართველოს აოხრების ისტორია. იცოდა ისიც, რომ შირაზში მძევლად ჰყავდათ „დედა სახელგანთქმული ქართველი მეფის თეიმურაზისა“ — ქეთევან დედოფალი, რომელიც შეურყეველი სიმტკიცით ინარჩუნებდა თავის სარწმუნოებასა და ქართველობას.

შირაზში ჩასულ პიეტროს დიდი სურვილი ჰქონდა, გაეცნო მისი რომელიმე მხლებელი და ხმა მიეწვდინა ქართველი დედოფლისათვის, რამენაირად გაერღვია უხილავი ციხის კედლები, შაჰ-აბასის საპატიო ტყვეს რომ ჰქონდა გარშემორტყმული. საქართველოდან ესოდენ დაშორებულ შირაზის პროვინციაშიც კი მოკლებული იყო თავისუფლებას ქეთევან დედოფალი და ამიტომაც წერს იტალიელი მოგზაური, არ ვიცი რა ვუწოდო, გადმოსახლებული თუ ტუსაღიო.

ბედმა გაუღიმა პიეტროს. აუხდა: ეძიებდე და ჰპოვებდეო. ერთ მშვენიერ დღეს ქალაქ შირაზის ქუჩებში სეირნობდა. ბოლოს თერძის დუქანს ესტუმრა ტანსაცმლის შესაკვეთად და უცებ დაინახა, რომ იმავე დუქანში შემოვიდა ვიღაც დარბაისელი კაცი. თუმცა იგი თურქულად და სპარსულად ლაპარაკობდა, პიეტრომ მყისვე მიიჩნია ქართველად, რად-

განაც უცნობს თავზე ეხურა წოწოლა ბუხრის-ქუდი და მოგრძო წვერი ჰქონდა მოშვებული, როგორც ქრისტიან სასულიერო პირთ. პიეტროს მოულოდნელად გაუელვა თავში, ეს დარბაისელი კაცი უნდა იყოს ის ერთადერთი ქართველი მღვდელი, რომელიც ქეთევან დედოფალთან იმყოფებაო. გამოჰკითხა თერძს უცნობის ვინაობა და ზედმიწევნით დაუდასტურდა ვარაუდი. შემდგომში ისიც შეიტყო, რომ მას ერქვა „ხუცესი გიორგი", თუმცა კარისკაცად უფრო ჩაითვლებოდა, ვიდრე ხუცესად, ვინაიდან იყო დედოფლის სუფრაჩი და მოურავი (სხვათა შორის, ხუცეს გიორგის იცნობენ ქართული წყაროებიც. იგი მოხსენიებულია თეიმურაზ პირველის პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა" და ბერი ეგნატაშვილის საისტორიო თხზულებაში).

იტალიელმა მოგზაურმა ხელიდან არ გაუშვა მარჯვე შემთხვევა, მაშინვე დაეწია ქუჩაში გასულ უცნობს და შეაჩერა. მაგრამ ხალხმრავალ ადგილას ვეღარ გაბედა თავის გუნებაზე გამოსაუბრება; იცოდა, რომ მაჰმადიანები ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს ქეთევან დედოფლის მხლებლებს, მხოლოდ მიესალმა და მიახვედრა, ქრისტიანი ვარო. გამოთქვა სურვილი, რომ სხვა დროს შეხვედროდნენ ერთმანეთს, უფრო მოხერხებულ და მყუდრო გარემოში. თავაზიან უცხოელს ქართველმა ხუცესმა არანაკლებ გულითადი სიტყვებით უპასუხა, როდესაც მოისურვებთ და სადაც ინებებთო.

დათქმული შეხვედრა შედგა 27 ივნისს. ხუცესი გიორგი დილაადრიან ეწვია პიეტროს. მასპინძელმა სუფრასთან მიიპატიჟა სტუმარი, მაგრამ უარი მიიღო. ქართველებს უკვე დაწყებოდათ პეტრე-პავლობის მარხვა, თანაც დილის ლოცვები ვერ მოესწრო სტუმრად წამოსულ ხუცესს. ასე რომ, არც საუმელს გაეკარა, არც სასმელს. სამაგიეროდ დიდხანს დარჩა ახალგაცნობილ მოყვასთან. ბევრი რამ უამბო მასპინძელს, რომელსაც ყველაფერი აინტერესებდა საქართველოსა და ქართველების შესახებ. დაუდასტურა, რაც უკვე ჰქონდა გაგონილი პიეტროს, სახელდობრ: ლუარსაბ მეფის სიკვდილით დასჯა და თეიმურაზის შვილების ლევანისა და ალექსანდრეს დასაჭურისება. პიეტრომ ისიც შეიტყო, რომ ეს საზარელი ამბავი ჯერ კიდევ არ იცოდა ქეთევან დედოფალმა, ამ ბიჭუნების დიდედამ. თურმე უმალავდნენ, უფრო მეტად რომ არ დაემწუხრებინათ ისედაც გაუბედურებული და დატანჯული ხანგრძლივი ტყვეობით.

ხუცეს გიორგის სიტყვით, ოცამდე კაცი და ქალი ახლდა დედოფალს შირაზში, ყველანი — ქრისტიანი ქართველები. სახლში ბევრი წიგნები ჰქონდათ, ჯვრები და ხატები. ამ ხატების ნაწილი თავის დრო-

ზე სამშობლოდან წამოელოთ, ნაწილიც ირანში შეეგროვებინათ — ზოგი ეყიდათ მაჰმადიანთაგან (საქართველოსა და ჰორმუზში ნაალაფევი), ცოტაოდენიც ნაჩუქარი იყო.

ხუცესმა გიორგიმ ამცნო პიეტროს, ტყვე დედოფალს ურიგოდ არ ეპყრობიანო. გამოირკვა, რომ არაფერი აკლდათ არც მას და არც მის მხლებლებს. აღარ იყვნენ ისე შეეიწროებულნი, როგორც პირველ ხანებში. თურმე თავის ნებაზე დაიარებოდნენ ქალაქში და ზოგჯერ — ქალაქგარეთაც, ერთი-ორი დღის სავალზე.

თვით ხუცესი გიორგი, როგორც ხელოვანი მებაღე, რამდენჯერმე გაუგზავნია ისპაანში შირაზის ხანს (წარმოშობით ქართველს, იმამყული-ხან უნდილაძეს). პიეტრო დელა ვალე შენიშნავს, ბაღების მოვლა-გაშენებაში ქართველები უფრო გამოცდილნი არიან სპარსელებზეო.

·საქართველოსა და თეიმურაზის შესახებ არაფერი ვიცით. იქიდან არც კაცი მოსულა ოდესმე და არც წერილი; რაც გაგვიგია, ისევ მაჰმადიანთაგან გაგვიგიაო, არწმუნებდა იტალიელ მოგზაურს ქართველი ხუცესი.

პიეტრომ გაიფიქრა, მიმალავსო, არ უნდა, ახალგაცნობილს თავიანთი უდიდესი საიდუმლოებანი გამიმჟღავნოსო. მეტი ნდობის მოსახვეჭად ჩამოუთვალა თავისი ქართველი მეგობრები, ისპაანში რომ ჰყავდა. აღმოჩნდა, რომ ხუცესი გიორგი ყველას იცნობდა, მათ შორის — ალავერდელი მიტროპოლიტის დებს: ნესტან-დარეჯანს, თინათინსა და მარიამს. უამბო პიეტროს, რომ ცოტა ხნით ადრე შირაზში ჩამოსულა ნესტან-დარეჯანის მეუღლე ზაქარია (პიეტრო მათი შვილების ნათლია იყო), რათა წაესვენებინა ჰორმუზის ომში დაღუპული ქეისლის ნაზარბეგ ჩერქეზის ცხედარი.

ხუცესი გიორგი იცნობდა ისპაანში მყოფ კათოლიკე მისიონერებსაც. თურმე ყოველთვის ეხმარებოდნენ ისინი გაჭირვების კლანჭებში მოქცეულ ქართველებს, რითაც დიდი ქება და სიყვარული დაუმსახურებიათ.

პიეტრომ აუხსნა სტუმარს თავისი ვინაობა; აუწყა, თუ რომელი ქვეყნიდან იყო, რა მიზნით მოგზაურობდა აღმოსავლეთში და ბოლოს სთხოვა, რომ მისი მოწიწებული მოკითხვა გადაეცა ხუცესს ქეთევან დედოფლისათვის. ძალიან კარგად ვიცით, ამბობდა პიეტრო, რამდენი ტანჯვა გადაიტანა მთელ ქართველ ხალხთან ერთად დედოფალმა მაჰმადიანთაგან, სულითა და გულით თანავუგრძნობ, მზად ვარ სამსახურად და როცა საჭირო გახდება, არ დავზოგავ არათუ ჩემი მცირეოდენი გავ-

ლენის ნაშთს, არამედ თვით სიცოცხლესაც, მისი ყოველი ბრძანების შესასრულებლადო.

პიეტრომ ხუცეს გიორგის დააბარა დედოფალთან, რომ იტალიაში დაბრუნებას აპირებდა კონსტანტინოპოლის გზით და ალბათ შეხვდებოდა მის შვილს თეიმურაზ მეფეს და ღირსეულ პატივს მიაგებდა (თეიმურაზი ამ დროს ოსმალეთში იმყოფებოდა). შემდეგ დასძინა, ძლიერ მსურს, ერთხელ მაინც შევავლო თვალი საქართველოს რომელიმე კუთხესო.

ეს განზრახვა პიეტრომ ვერ განახორციელა. მას მოუხდა თავისი მარშრუტის შეცვლა და ოსმალეთის მაგივრად ინდოეთისაკენ აიღო გეზი, იქიდან კი ზღვით დაბრუნდა ევროპაში. ასე რომ, საქართველოს მიწაზე ფეხი არ დაუდგამს გამოჩენილ იტალიელ მოგზაურს. იგი აღნიშნავს, რომ საქართველო, როგორც იქ ნამყოფთაგან გამიგონია, ულამაზესი ქვეყანაა და ძალიან ჰგავს ჩვენი ლომბარდიის ყველაზე მშვენიერ ადგილებსო...

საუბრის დასასრულს პიეტრომ სთხოვა ხუცეს გიორგის, რომ ეუწყებინა დედოფლისათვის შემდეგი: „ჩემთან იმყოფება თინათინ დი ზიბა, დედოფლის თვისტომი და ქვეშევრდომი, შვილი იმ მშობლებისა და ჩამომავალი იმ კეთილშობილი გვარისა, მისი უდიდებულესობა ჩემზე უკეთ რომ იცნობს“.

ამასობაში მარიუჩაც დაბრუნდა შინ. იგი მაშინვე გამოელაპარაკა ქართველ ხუცესს მშობლიურ ენაზე და დიდი ცერემონიებით მოიკითხეს ერთმანეთიო, შენიშნავს პიეტრო დელა ვალე.

მარიუჩამ მოუთხრო სტუმარს მთელი თავისი თავგადასავალი ირანში გადმოსახლების შემდეგ.

პიეტრო და ხუცესი გიორგი შეთანხმდნენ, რომ მარიუჩა უახლოეს ხანში ეახლებოდა ქეთევან დედოფალს.

თვეზე მეტი გავიდა და ხუცესი გიორგი, თითქოს მიწამ ჩაყლაპაო. აღარსად ჩანდა. თურმე ქალაქგარეთ წაეყვანა შირაზის ხანს, თავის სამხედრო ბანაკში. დაბრუნებისთანავე მოვიდა პიეტროსთან და აცნობა, რომ დედოფალი მოუთმენლად ელოდება მარიუჩას ნახვას.

და მარიუჩაც იმავე დილით გაეშურა სტუმრად სახელოვან ქართველ დედოფალთან.

ადვილი წარმოსადგენია, როგორ მოეფერებოდა ქეთევანი დაობლებულ მარიუჩას. ცრემლი მოადგებოდა თვალებში იმის გაფიქრებაზე, რომ ირანი სავსე იყო ასეთი ობლებით. რასაკვირველია, თავისი შვი-

ლიშვილებიც წარმოუდგებოდა თვალწინ, დიდი ხნის უნახავი შვილი-შვილები.

ქეთევან დედოფალს მშვენივრად ახსოვდა, ვისი შვილიც იყო ეს გოგონა და ისიც ახსოვდა, რომ არა მარტო მისი მამა, არამედ ყველა წინაპარი ქართველი მეფეების განსაკუთრებული კეთილგანწყობით სარგებლობდა.

დედოფალმა დაწვრილებით გამოჰკითხა მარიუჩას მისი აღმზრდელის ვინაობა. ისიც აინტერესებდა, თუ ვინ იყვნენ პიეტროს ქართველი მეგობრები ისპაანში. თვითონაც ბევრი რამ უამბო, მეტწილად თავისი უბედურებანი და ქართველი ხალხის ტრაგედია.

პიეტრო დელა ვალეს სიტყვით, დედოფალი ესოდენ სერიოზულ თემებზე ესაუბრებოდა მარიუჩას მიუხედავად იმისა, რომ იგი მხოლოდ თორმეტი წლისა იყო. ალბათ შენიშნა მისი თავმდაბლობა და მოსმენის უნარიო.

ერთხანს ასე ისაუბრეს და მერე დედოფალმა ბრძანება გასცა, ბაღში გაესეირნებინათ მარიუჩა, გაერთოთ და გაემხიარულებინათ.

როდესაც სადილობის დრო დადგა, დედოფალმა თავის სუფრაზე მიიწვია პატარა სტუმარი. იქვე იყო დედოფლის ნათესავი, არცთუ ახალგაზრდა, მაგრამ საკმაოდ შენახული ქალი, რომელიც ქმრის სიკვდილის შემდეგ ხელმეორედ გათხოვილა შაჰის სამსახურში დაწინაურებულ ერთ ქართველ დიდებულზე და მისდევდა ახალი სარწმუნოების წესსა და რიგს, მაგრამ ქეთევან დედოფალი თავს ისე აჩვენებდა, ვითომდა ვერაფერს ვამჩნევო. ამ ქალს ორი შვილი ჰყავდა პირველი ქმრისაგან. მისი ულამაზესი ასული, უკვე გასათხოვარი ასაკისა, შაჰის ბრძანებით დანიშნული იყო ვიღაც გამაჰმადიანებულ ქართველსა თუ ჩერქეზზე და მოურიდებლად აქებდა და ადიდებდა მაჰმადიანობას დედოფლის წინაშე. ხოლო მისი ძმა, ცოტათი უმცროსი მარიუჩაზე, მუდმივად იმყოფებოდა ქეთევან დედოფალთან, როგორც მისი აღზრდილი და სუფრაზე ემსახურებოდა ხოლმე.

სადილობისას და-ძმას შორის იფეთქა კამათმა სარწმუნოების შესახებ. პიეტროს ოჯახში ამ თემაზე თავისუფლად მსჯელობდნენ, მარიუჩაც მიჩვეული იყო დაუფარავ ლაპარაკს, ამიტომაც არ შემკრთალა, თამამად ჩაება კამათში, მაშინვე ვაჟის მხარე დაიჭირა, გაბედულად შეუტია გამაჰმადიანებულ ქალიშვილს და როგორც პიეტრო დელა ვალე წერს: „მასხრად აიგდო მაჰმადიანობა იმ სიტყვებითა და გამოთქმებით, რაც აქ არის გავრცელებული ქრისტიანთა შორის“.

დედოფალმა ბევრი იცინა ამ პაექრობაზე და ძალიან კმაყოფილი დარჩა თავისი პატარა სტუმრის აღზრდა-განათლებით. მერე კი ცალკე გაიხმო მარიუჩა და გააფრთხილა, რომ ურჯულოთა ქვეყანაში საჭირო არ იყო ასეთი გულახდილობა. მან მაგალითად უჩვენა თავისი ქცევა: დედოფალი ვარ, ყველა ესენი ჩემი ქვეშევრდომებია და თუმცა ვხედავ, რომ ზოგიერთი გამაჰმადიანდა და ჩემს თვალწინ ურცხვად აღიარებს სარწმუნოების გამოცვლას, არათუ აღშფოთებას გამოვხატავ, ხმასაც არ ვიღებ და მოთმინებით ვიტან, რადგან უცხოეთის ტყვეობაში მყოფს სხვა გზა არა მაქვსო.

მთელი დღე დაჰყო მარიუჩამ დედოფალთან და გვიან საღამოს დაბრუნდა შინ.

კიდევ რამდენჯერმე განმეორდა მისი ვიზიტი და ქეთევან დედოფალი მუდამ სიყვარულითა და ალერსით ხვდებოდა დაობლებულ ქართველ გოგონას.

მაანის სიკვდილის შემდეგ პიეტრო, როგორც ჩანს, აპირებდა მარიუჩას დატოვებას ქართველ დედოფალთან, მაგრამ თვით მარიუჩას სხვანაირად ჰქონდა გადაწყვეტილი გულში თავისი მომავალი.

პიეტრო დელა ვალე ინდოეთისაკენ მიემგზავრებოდა, იქიდან კი სამშობლოში უნდა დაბრუნებულიყო.

დედოფალმა ჰკითხა მარიუჩას, იტალიაში გაჰყვები შენს აღმზრდელს თუ ჩემთან გირჩევნია დარჩენაო.

პიეტრომ თვით მარიუჩას ნება-სურვილს მიანდო მისი არჩევანი.

მარიუჩამ დიდი მადლობა გადაუხადა ქეთევან დედოფალს და განუცხადა, ირანში დარჩენას რომ ვაპირებდე, თქვენთან ყოფნა ყველაზე უკეთესი ხვედრი იქნებოდა ჩემთვის, მაგრამ სანამ ქრისტიანები ვართ, გადავიმწარდება სიცოცხლე ურჯულოთა ხელშიო. ისიც კარგად ვიცი, უცხო ქვეყანაში ცხოვრებას იოლად როდი შევეგუები, მაგრამ ქრისტიანული სარწმუნოებაა გაბატონებული იტალიაში და ეს მანუგეშებსო.

დასასრულ მარიუჩამ მოკრძალებით მიმართა დედოფალს, თუ თქვენი წყალობა იქნება, მზადა ვარ წავიდე რომში ჩემს კეთილისმყოფელთან ერთადო.

ქეთევან დედოფალი აღტაცებული დარჩა მარიუჩას გონიერი სიტყვა-პასუხით. ცუდად არ მიუღია მისი უარი, პირიქით — მოუწონა და შეაქო. ალბათ გრძნობდა, რომ მართლაც უკეთესი იქნებოდა ობოლი ქართველი გოგონასთვის თავისუფლება შორეულ იტალიაში, ვიდრე ტყვეობა ირანში, თუნდაც თავისიანებთან ერთად და ყოველდღიური

ლოდინი განსაცდელისა. ხოლო სამშობლოში დაბრუნების იმედი დედოფლის გულშიაც აღარ ბუუტავდა. თვითონ პატივაყრილს რა მფარველობა და პატრონობა უნდა გაეწია თავისი ქვეშევრდომებისათვის შირაზში?

„დიდად დავალებული დამტოვა მარიუჩამ, — აღნიშნავს პიეტრო დელა ვალე, — ჩემთან ყოფნა რომ არჩია დედოფალთან დარჩენას“.

პიეტრომ შეუთვალა დედოფალს, თვალის ჩინივით მოვუვლი მარიუჩას, რამეთუ თქვენგან ჩავიბარე თქვენი პატარა ქვეშევრდომის ბედიო.

შირაზიდან გამგზავრების წინა დღეს, პიეტრომ, მარიუჩას ხელით, საჩუქარი უძღვნა ქეთევან დედოფალს. ეს გახლდათ ოქროთი მოვარაყებული მედალიონი, რომლის ერთ მხარეზე გამოსახული იყო ღვთისმშობლის მიძინება, ხოლო მეორეზე — წმ. ჯიროლამო, ლომთან ერთად. წელზევით შიშველი წმინდანი ქვას ირტყამდა მკერდზე (ხორციელ ვნებათა დათრგუნვის ნიშნად).

დედოფალს ძალიან მოეწონა საჩუქარი და ხუცეს გიორგის დაავალა, ზუსტი ახსნა-განმარტება მიეღო იტალიელი მოგზაურისაგან კათოლიკური ეკლესიის ამ წმინდანის ვინაობაზე.

თავის მხრივ, ქეთევან დედოფალმა სახსოვრად გამოუგზავნა პიეტროს ორი ლათინური წიგნი (ყიზილბაშთა მიერ ჰორმუზის ომში პორტუგალიელთა დამარცხებისას მოხვეჭილი ნადავლიდან გამოსყიდული).

ლათინურ ლოცვანს არშიაზე ქართული მინაწერები ჰქონდა, თვით დედოფლის ხელით შესრულებული.

„მოსაგონრად ესოდენ ღირსეული და დიდებული მანდილოსნისა, ამ წიგნებს ვინახავ ჩემს ყველაზე ძვირფას ნივთებს შორის,“ — წერდა პიეტრო დელა ვალე.

დადგა განშორების ჟამი. ცხადია, არც პიეტრომ იცოდა და არც მარიუჩამ, რომ ზუსტად ორი წლის შემდეგ მრავალტანჯული ქეთევანის ტყვეობას სასტიკი სასჯელი დაუსვამდა წერტილს.

აღფრთოვანებით წარმოთქვამს თავის წერილში იტალიელი მოგზაური: დედოფლის სახე ღირსია დიდებული პოემისა, მაგრამ აქ არაა ასპარეზი, რომ საკადრისი ქება მივაგო მას და თანაც ეს ტვირთი ჩემი მხრებისათვის ერთობ მძიმე არისო.

1622 წლის სექტემბერში პიეტრომ და მარიუჩამ დატოვეს შირაზი, ნოემბერში უკვე გომბრუნში (ანუ ბენდერ-აბასი) იყვნენ და ზღვით უნდა ემგზავრათ ინდოეთამდე. მაგრამ გამოირკვა, რომ ქალს არ შეეძლო

უნებართვოდ მიეტოვებინა სეფიანთა სახელმწიფო, თუნდაც მამასთან ან ქმართან ერთად!

პიეტრომ ხერხი იხმარა: ჩააცვა მარიუჩას მამაკაცის სამოსელი, თავზე ყიზილბაშური დოლბანდი მოახვია და წელზე ხმალი შემოარტყა. უკვე ტანაყრილი გოგონა არ დაამახინჯა ასეთმა მასკარადმა. საღამოს ბინდბუნდში პიეტროს თანამგზავრ ყმაწვილკაცად მიიჩნიეს იგი და ნავსადგურის მოხელეთაგან არავინ დაეჭვებულა.

უხიფათოდ მიაღწიეს ინგლისურ გემს, რომელსაც ერქვა „ვეშაპი". გემის კაპიტანმა საუკეთესო კაიუტებში დააბინავა პიეტრო და მარიუჩა.

სამუდამოდ ემშვიდობებოდა ქართველი გოგონა ექვსი წლის წინათ დაკარგულ სამშობლოს, რომელიც აქვე ირანის მეზობლად მდებარეობდა და ძალზე შორს იყო იტალიიდან. ამიერიდან მხოლოდ სიზმარში მოუწევდა ნახვა საქართველოსი...

მოიარეს ინდოეთი და მერე იტალიისაკენ აიღეს გეზი.

1625 წელს ქალაქ ბასრაში შეიტყვეს ქეთევან დედოფლის წამების ამბავი...

1626 წლის მარტში ჩავიდნენ რომს.

გამოჩენილი იტალიელი მოგზაურის ბიოგრაფი პიეტრო ბელორი გადმოგვცემს:

პიეტრო დელა ვალემ თავის საგვარეულო აკლდამაში დაკრძალა მაანის ნეშტი, ოთხი წელიწადი რომ ატარებდა ხმელეთსა თუ ზღვაზე. შემდეგ ეახლა რომის პაპს, რომელმაც მიიღო იგი მწერლებისა და მხედრებისათვის საკადრისი პატივით. პიეტრომ უამბო პაპს მთელი თავისი თავგადასავალი და მიართვა „ინფორმაცია საქართველოს შესახებ", სადაც აღწერილი იყო პატარა ქრისტიანული ქვეყნის უბედურებანი (იტალიელი მოგზაურის ეს ნაშრომი ქართულადაც არის თარგმნილი).

პიეტრო დელა ვალემ მოახსენა რომის პაპს, ქართველები გამუდმებით ებრძვიან ქრისტიანობის უდიდეს და უძლიერეს მტრებს — ოსმალებსა და სპარსელებს, რომლებიც არაერთხელ დაუმარცხებიათ, ამიტომ რომის ეკლესია დიდად დავალებულია ქართველებისაგან და ისინი ღირსნი არიან გამხნევებისა და შემწეობისაო.

შესანიშნავ იტალიელ მოგზაურსა და მწერალს არასოდეს დავიწყებია ქვეყანა, რომელიც საკუთარი თვალით არც უნახავს, მაგრამ ამ ქვეყნის მკვიდრთა ახლოს გაცნობამ ირანში ყოფნისას სამუდამოდ შეაყვარა მას საქართველოცა და ქართველებიც.

1630 წელს პიეტრო დელა ვალემ იტალიელ მისიონერებს არქანჯელო ლამბერტის და ჯუზეპე ჯუდიჩის საქართველოში გამოატანა საჩუქრად თეიმურაზ მეფისათვის — ოქროთი შემკული მშვენიერი ხატი (წმ. გიორგის გამოსახულებით) და მისი მეუღლისათვის — ძვირფასი კრიალოსანი. იგი არც თეიმურაზს იცნობდა პირადად და არც მის მეუღლეს.

...ძალზე განიცდიდა პიეტრო საყვარელი მაანის დაკარგვას. მაგრამ ცხოვრებამ თავისი გაიტანა, დრო მალამოდ დაედო ჭრილობას. თვალწარმტაცი მარიუჩაც უკვე აღარ იყო „ფანჩულა“ და მალე მოხდა მოსახდენი.

პიეტრო დელა ვალე და თინათინ დი ზიბა დაქორწინდნენ. მათი ოჯახური ბედნიერება დაამშვენა მრავალრიცხოვანმა შთამომავლობამ. თურმე თოთხმეტი შვილი შესძენიათ.

1652 წელს სამოცდაექვსი წლის ასაკში პიეტრო დელა ვალე გარდაიცვალა.

ათი წლის შემდეგ ზემოხსენებული პიეტრო ბელორი სტუმრად ეწვია დელა ვალეს ქვრივს. იგი ორიოდე სიტყვით ეხება თინათინის წარმოშობას და აღნიშნავს: „ზიბა, მისი მამა, სახელგანთქმული კაცი მეფის მხედრობაში, გმირულად დაიღუპა ყიზილბაშთა შემოსევისას“.

თინათინს გადაუცია სტუმრისათვის თავისი ქმრის მიერ დახატული პორტრეტები. ერთზე გამოსახული ყოფილა ქალბატონი მაანი და მეორეზე—თვით თინათინი ანუ მარიუჩა ქართულ სამოსელში. ორი გრძელი ნაწნავი მის სახესა და ტანს იდუმალ მშვენიერებას ანიჭებდაო, წერს პიეტრო ბელორი (სხვათა შორის, მასვე ჩამოთვლილი აქვს პიეტრო დელა ვალეს ნაშრომები, რომელთა რიცხვშია 1644 წელს დაწერილი „თავგადასავალი სინიორა მარია თინათინ დი ზიბასი, დელა ვალეს მეორე მეუღლისა“).

...მრავალი უცხო ქვეყნის მნახველ იტალიელ მოგზაურს თანამედროვეებმა უწოდეს „რომაელი ულისე“ (ანუ ოდისევსი).

ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი ედუარდ გიბონი, ავტორი წიგნისა „რომის იმპერიის დაქვეითებისა და დაცემის ისტორია“, კაცი, რომელიც აგრე იოლად არ იმეტებდა კომპლიმენტებს, სხვათა შორის, ამბობს პიეტრო დელა ვალეს შესახებ: „არც ერთ მოგზაურს არ შეუსწავლია და არ აღუწერია ირანი ისე კარგად, როგორც დელა ვალეს“.

„მოგზაურობანი“ ითარგმნა ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ და

ჰოლანდიურ ენებზე. ევროპელი მკითხველი ინტერესით ეცნობოდა აღმოსავლეთის ქვეყნების პიეტროსეულ აღწერას; ეცნობოდა ირანში გადასახლებული ქართველების ბედს; ეცნობოდა მარიუჩას, ქეთევან დედოფალსა და ხუცეს გიორგის.

და ამ მკითხველთა სიმრავლეს ამშვენებს თვით გოეთე, რჩეულთა შორის რჩეული, რომელიც იმდენად მოხიბლა წაკითხულმა, რომ თავის ნაწერებში ადგილი დაუთმო ქართველი თინათინის უჩვეულო თავგადასავალს.

მანდ რო ქალი დავიკარგე

არსებობს ერთი ქართული თქმულება, რომელიც ორიგინალური კუთხით აშუქებს სამშობლოს სიყვარულის დაუძლეველ გრძნობას...

თურმე შაჰ-აბასს მიჰგვარეს ერთი მშვენიერი ქალი სოფელ კარალეთიდან. ახალი საცოლე ძალზე მოეწონა სეფიანთა ხელმწიფეს. მაგრამ ქართველი გლეხის ქალი ვერ დააბრმავა მისი ჰარამხანის ბრწყინვალებამ და ფუფუნებამ. როდესაც ძვირფას ქვეშაგებში ჩააწვინეს, ცოტა არ იყოს, ეჩოთირა კიდეც და ინატრა: „სად ხარ ჩემო კარალელო ჩალაო!“

ჩვენი საუკუნის დამდეგს ანტონ ფურცელაძე წერდა: „კარალეთში დღესაც დაწვრილებით ლაპარაკობენ ამ ქალზედ და ასახელებენ. ყოფილა თიკა მაზანდარაშვილის ქალი. რაკი ვერ შეუწყნარებია ამ ქალს დიდება, ყაენს ისევ გამოუგზავნია სპარსეთიდან თავის სოფელში, თავის დედ-მამასთან“.

რა თქმა უნდა, ამ თქმულებაში ის აზრი როდია გატარებული, რომ ადამიანს შეჩვეული სიღარიბე ურჩევნია დაუჩვეველ სიმდიდრესო. ასეთი პარადოქსის სათქმელად რაღა ისპაანში გაამგზავრებდნენ კარალელ ქალს, ახლოსაც მოიძებნებოდა სასახლე და ფუფუნება. ციციშვილები, ერისთავები, ამილახვრები... განა ცოტანი იყვნენ?!

იმ კარალელი ქალისათვის სამშობლო აბსტრაქტული ცნება კი არ იყო, არამედ — თავისი სოფელი, თავისი კარ-მიდამო და ფარჩა-აბრეშუმის ქვეშაგებზე ძვირფასი ლოგინი ჩალისა. უბრალო ქართველი ქალი ვერა და ვერ გაიზიარებდა ლათინურ სიბრძნეს: სადაც კარგია, სამშობლოც იქ არისო.

საიდან სადაო, მაგრამ ზემოხსენებულ თქმულებას თავისებურად ეხმიანება XVIII საუკუნის ინგლისელი პოეტის უილიამ კოლინზის ერთი ლექსი, სადაც ასეთი ამბავია გადმოცემული:

ქართველი მწყემსი ქალი ნახირს აძოვებდა მინდორში, ყვავილების გვირგვინს წნავდა და თავისთვის ღიღინებდა. ნადირობისას გზააბნე-

ულმა შაჰ-აბასმა ყური მოჰკრა მწყემსი ქალის სიმღერას და მიუახლოვდა. მისმა სილამაზემ მყისვე დაატყვევა ხელმწიფე, ხელი ჩასჭიდა ახალ სატრფოს და ცოლად წაიყვანა. მაგრამ სიმდიდრემ და უზრუნველობამ ვერ დაავიწყა მწყემს ქალს წინანდელი წყნარი ცხოვრება. ამიტომაც იყო, რომ მოახლეებს გაიყოლებდა მთაში და იხსენებდა სამშობლოს. ზოგჯერ თვით შაჰ-აბასიც გვერდზე გადასდებდა სახელმწიფო საქმეებს, მიჰყვებოდა ქართველ მწყემს ქალს და მასთან ერთად ტკბებოდა ბუნების მშვენიერებით.

რაც უნდა გულუბრყვილო და სასაცილო გვეჩვენოს ეს ნაწარმოები, უდავოა, რომ აქაც ნოსტალგია ანუ „სამშობლოს სევდა“ არის წამოწეული წინა პლანზე და კოლინზის მწყემსი ქალი მაშინვე მოგვაგონებს კარალელ თიკა მაზანდარაშვილს.

ქართველი მკითხველისათვის შაჰ-აბასი, „კაცი ხვანჯიანი და დაუნდობარი“, ფრიად ნაცნობი ფიგურაა, მრავალჯერ აღწერილი ქართულ მწერლობაში და ძალზე ძნელია, რომ თვალი შეეგუოს ბუნების წიაღში რომანტიკული განწყობილებით შეპყრობილი შაჰის პორტრეტს. მაგრამ უილიამ კოლინზის ფანტაზია მთლად უნიადაგო არ არის. შესაძლოა ინგლისელ პოეტს წაკითხული ჰქონდა პიეტრო დელა ვალესა თუ ჟან შარდენის თხზულებანი და თავისებურად გადაუხარშავს მათი ინფორმაცია.

საერთოდ, შაჰ-აბასი და ქართველი ქალები — იმდროინდელ ევროპელ ავტორთა ერთ-ერთ საყვარელ თემას წარმოადგენდა.

პიეტრო დელა ვალეს მიხედვით, შაჰ-აბასის ჰარამხანაში ყველაზე ხშირად ქართული სიტყვა-პასუხი ისმოდა და სეფიანი უფლისწულებიც ქართულად იდგამდნენ ენას.

„სიმართლე რომ ითქვას, — სწერდა იტალიელი მოგზაური თავის მუდმივ ადრესატს რომში, ვინმე მარიო სკიპანოს, — ქართველი ქალები ყველაზე ლამაზნი არიან მთელს აზიაში. შავგვრემანი სპარსელები ვერ შეედრებიან მათ. ქართველი ქალები არიან იმდენად ტანმაღალნი, რომ სიმაღლე ქალბატონ ფაუსტინა ალბერინისა, დეიდაჩემისა, ძალზე ჩვეულებრივია მათ შორის. თითქმის ყველას შავი თმა აქვს და თვალებიც — შავი, დიდრონი და მომხიბლავი; პირისახე — თეთრი ფერისა, ხოლო ლოყები — ვარდისფერი, ალბათ ბახუსის სითხის წყალობით, რომელსაც ისინი კარგად იცნობენ და მათი სამშობლო ამ მხრივ არ ჩამოუვარდება გერმანელებს... მე ვთვლი ქართველებს ერთ-ერთ ულამაზეს ხალხად მთელს მსოფლიოში“.

აი ასეთი ხოტბა შეასხა პიეტრო დელა ვალემ ქართველი ქალის მშვენებას.

ცოტა მოგვიანებით ფრანგი მოგზაური ჟან-ბატისტ ტავერნიე აღნიშნავდა: ძლიერ იშვიათია სპარსელთა შორის შაჰიდან მის უმდაბლეს ქვეშევრდომამდე ისეთი ადამიანი, რომ დედა ან მამა ქართველი არ ჰყავდეს, ანდა უკიდურეს შემთხვევაში, ქართული სისხლი არ ერიოს ძარღვებშიო (ეს გაზვიადებული სურათიც, ცხადია, სინამდვილის ანარეკლს წარმოადგენს).

პიეტრო დელა ვალემ 1617 წელს ისპაანში გაიცნო ალავერდელი მიტროპოლიტის დები: ნესტან-დარეჯანი, თინათინი და მარიამი. ისინი შორეული ნათესავები იყვნენ თეიმურაზ მეფისა, კახეთში ფლობდნენ მამულებსა და დიდძალ სიმდიდრეს. როდესაც შაჰ-აბასი თავისი უზარმაზარი ლაშქრით 1614 წლის გაზაფხულზე მოულოდნელად შეესია კახეთს, მიტროპოლიტის დებმა ვერ მოასწრეს გაქცევა იმერეთისაკენ მეფესა და დიდებულებთან ერთად. იქნებ არც უცდიათ, რადგან თვით ალავერდელი მიტროპოლიტი ვიღაც მოღალატის შემწეობით დაატყვევეს ყიზილბაშებმა.

დატყვევებულ მიტროპოლიტს ისპაანში გაჰყვნენ მისი დებიც. თავისი ფული და ქონება, რამდენიც კი შეძლეს, თან წაიღეს და დიდი ამალით ჩავიდნენ სეფიანთა სატახტო ქალაქში.

მიტროპოლიტის დები თავდაპირველად ჯეროვან პატივში იყვნენ, ხშირად ტრიალებდნენ ირანის სამეფო კარზე და შაჰ-აბასის ყურადღება არ აკლდათ. მაგრამ შემდგომში რამდენიმე მოვლენამ შეატრიალა მათი ბედი.

ჯერ-ერთი, თეიმურაზს ომი არ შეუწყვეტია, ყიზილბაშებს დაუნდობლად ავლებდნენ მუსრს საქართველოში; მერე, ალავერდელმა მიტროპოლიტმა რაღაც მანქანებით მოახერხა გაქცევა ტყვეობიდან და ბოლოს შაჰმა სამივე დას მოსთხოვა გამაჰმადიანება, ამ წინადადებაზე ცივი უარი მიიღო და განრისხდა. მაშინვე მოაკლდათ პატივი და ყურადღება მიტროპოლიტის დებს, ისინი დააკავეს თითქმის როგორც პატიმრები, აღარსად შეეძლოთ წასვლა. მოკლებულ იყვნენ ყოველგვარ შემწეობას სამშობლოდან, ვინაიდან კახეთში ომი გრძელდებოდა, ხან თეიმურაზი ეუფლებოდა იქაურობას, ხან შაჰ-აბასი. დახარჯეს რაც კი წამოეღოთ, გაყიდეს მთელი ქონება და შეთხელებული ამალითურთ ისეთ სიღატაკეში აღმოჩნდნენ, რომ ყოველდღიურ ლუკმა-პურზე უნდა ეზრუნათ. გაჭირვებაში ჩავარდნილ დებს კათოლიკე მისიონერებმა გაუწოდეს დახმარების ხელი.

პიეტრო დელა ვალემ მიიღო თავის სახლში ქართველი ქალები, როგორც მათ გვარიშვილობას ეკადრებოდა. მალე დამეგობრდნენ. პიეტრომ ორი ვაჟი მოუნათლა ნესტან-დარეჯანსა და მის მეუღლეს ზაქარიას. მერე გოგო გასჩენიათ; სახელად მართა დაარქვეს და ისიც იტალიელი მოგზაურის ნათლული გამხდარა.

შეძლებული ქალები ასე დაჩაგრა ბედმა და ღარიბებს რაღა უნდა ეღონათ!

ათასნაირი ნიღაბი ჰქონდა სიკვდილს უცხო მხარეში: შიმშილი, სნეულება, წამება...

1615 წელს წიწამურის მიდამოებში თეიმურაზმა სასტიკად დაამარცხა შაჰ-აბასის სარდალი ალიყული-ხანი. XVII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე წერს: „ასრე ითქვა: რა ქვეყანა დაარსებულა, ქართველთ ამის უკეთესი გამარჯვება არ უქნიათო“.

ძვირად დაუჯდათ ქართველებს ეს დიდებული გამარჯვება.

ასჯერ სასტიკი გამოდგა შაჰ-ობასის შურისძიება.

გერმანელი მოგზაური ადამ ოლეარიუსი გადმოგვცემს, რომ ბრძოლის ველიდან გაქცეულ ალიყული-ხანს შაჰმა სამარცხვინო სასჯელი გამოუტანა: დამარცხებულ სარდალს მთელი დღე დედაკაცის ტანსაცმლით უნდა ევლო სამხედრო ბანაკში. შემდეგ სეფიანმა ხელმწიფემ საჯაროდ დაიფიცა, საქართველოს ყველა მცხოვრებს მონებად გავყიდი, თითოს — თითო აბაზადო.

სპარსელი ისტორიკოსის გამოთქმით, შურისძიების ქარქაშიდან ბასრი ხმალი აღიმართა „ურჯულოთა“ დასასჯელად.

დადგა შავზე შავი 1616 წელი.

ძალები უთანასწორო იყო.

ადამიანის ენა ვერ გამოთქვამს იმას, რაც საქართველოში ჩაიდინეს ყიზილბაშებმაო, ამბობს XVII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი არაქელ თავრიზელი და მკითხველს მიმართავს, შენ თვითონ წარმოიდგინე და მიხვდიო.

ყიზილბაშები ტყვეთა დათვლას ვერ აუდიოდნენ. ადამ ოლეარიუსის სიტყვით, ერთმა რიგითმა მეომარმა ორი აბაზი ჩაბღუჯა ხელში, მაღლა ასწია და ასე მიმართა თავის ხელმწიფეს: „ჰეი, შაჰ-აბას, მომყიდე ერთი წყვილი ქალი!“ შაჰს მაშინვე გაახსენდა საქართველოზე გამოლაშქრებისას დადებული ფიცი და ბრძანა, სასწრაფოდ აერჩიათ ორი საუკეთესო ქალწული და ორ აბაზად მიეცათ თამამი ყიზილბაშისათვის.

მტკივნეულია წარმოდგენა ამ საზარელი სურათისა, როდესაც პიეტრო დელა ვალეს მიერ მთელს აზიაში ულამაზეს ქალებად მიჩნეული

ქართველი ქალები, მისივე მწარე შენიშვნით, პირუტყვზე უფრო იაფად იყიდებოდნენ.

და მერე მოდიოდა საქართველოში ლექსად ამონაკვნესი მოკითხვა:

მანდ რო ქალი დავიკარგე,
განჯას თათარსა ვყევარო,
ქიშმიშით გასუქებული
გაბადრულ მთვარეს ეგევარო.

ჰარამხანაში გამოკეტილი ეკედრებოდა შველას ალგეთსა თუ ალაზანზე დაზრდილ ტალიკ-ტალიკ ვაჟკაცებს და პასუხად მგზნებარე მოწოდება იბადებოდა:

იარე ბიჭო, წაიდეთ,
გზა შევკრათ ჩვენი მტრისაო,
ტყვეები გავაყრეინოთ,
მადლი გვეყოფა სხვისაო.

ლექსი და სიმღერა მხოლოდ სურვილად არ რჩებოდა. ავდარს უფრო და უფრო ხშირად სძლევდა დარი.

საქართველოში მყოფი იტალიელი მისიონერი ჯუსტო პრატო მოგვითხრობს შემდეგ ისტორიას:

1631 წელს თეიმურაზ მეფემ განიზრახა ერთი სპარსელი დიდებულის დასაჩუქრება გაწეული სამსახურის საზღაურად და ოთხი მშვენიერი მთიელი ქალი წარგზავნა ისპაანში. დასაჩუქრებულმა ასე შემოუთვალა: მე ქართველები მსურდა, თორემ ესენი ისედაც ბლომად მყავსო.

მრავლისმთქმელი ჩივილი აღმოხდა ქართველი ქალების მოყვარულს. ალბათ ბევრჯერ გაიხსენებდა გულისტკივილით წარსულ გალაღებას. მაგრამ სადღა იყო 1616 წელი!

ქართველი ხალხის გმირულმა ბრძოლამ გააცამტვერა ყიზილბაშთა ტკბილი იმედები.

მოგვითხრობს პორტუგალიელი ამბროზიო

ბერი ეგნატაშვილი თავის თხზულებაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“ დაწვრილებით აღწერს ქეთევან დედოფლის წამებას ქალაქ შირაზში და ბოლოს დასძენს: „ხოლო მუნ დაესწრნენ ფრანგნი და აღიღეს წმიდანი ნაწილნი წმიდისა ქეთევანისნი ფრანგთა და წარიღეს თვისთა თანა“. მისივე სიტყვით, შემდგომში „ფრანგებს“ თეიმურაზ მეფისათვის გამოუგზავნიათ დედოფლის ნეშტი.

ვინ იყვნენ ქართველი ისტორიკოსის მიერ მოხსენიებული „ფრანგები“, რომლებმაც აუხდინეს ტანჯულ დედოფალს უკანასკნელი ნატვრა — ცოცხალი თუ ვერა, მკვდარი მაინც დაბრუნებოდა მშობელ მიწას.

ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ერთი ძეგლი, სადაც გადმოცემულია ქეთევანის ცხოვრება, აზუსტებს ხსენებულ „ფრანგთა“ სადაურობასა და ვინაობას. ირკვევა, რომ ისინი პორტუგალიელი მისიონერები ყოფილან („იყვნეს მას ქალაქსა შინა მღვდელნი ფრანგთანი ფურტუგეზელნი“). დამოწმებული წყაროს თანახმად, „ფურტუგეზელ ფრანგებს“ მოუპარავთ ნეშტი წამებული დედოფლისა და ჩამოუტანიათ საქართველოში.

როგორც ცნობილია, ქეთევან დედოფლის თავგადასავალს ირანში და მის ტრაგიკულ აღსასრულს მარტო ქართული წყაროები როდი აშუქებენ. ეს თემა საკმაოდ პოპულარული გამხდარა ევროპულ მწერლობაშიც. ვინ არ მოგვითხრობს ქეთევანის ცხოვრებას — იტალიელი მოგზაური და ესპანელი დიპლომატი, გერმანელი დრამატურგი და ფრანგი ვაჭარი, ინგლისელი პასტორი და ბერძენი ბერი.

თითქმის ყველა ევროპელი ავტორი, რომელიც შემდგომში შეეხება XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიას, უსათუოდ მოიხსენიებს სახელგანთქმული ქართველი დედოფლის მშვენებას და გონიერებას, მისი ხასიათის სიმტკიცესა და გმირულ სიკვდილს.

მ. თამარაშვილის პირად არქივში ინახება ქართველი მკითხველისათვის უცნობი წყარო — პორტუგალიელი მისიონერის, სახელად ამბრო-

ზიოს რელაცია ასეთი სათაურით: „ქართველი მეფის დედის ქეთევან დედოფლის მოწამებრივი სიკვდილი (ირანის შაჰის ბრძანებით)“.

რამდენიმე ცნობას ამ რელაციის მეორე ნაწილიდან იმოწმებს თვით მ. თამარაშვილი თავის წიგნში და იქვე შენიშნავს: „ცალკე წერილში ვაპირებთ, მოვიყვანოთ პატრი ამბროზიოს დანარჩენი მოხსენება ქეთევან დედოფლის წამებისათვის“.

მაგრამ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება, როგორც ჩანს, მკვლევარს არ დასცალდა.

რელაცია ჩაწერილია იტალიურ ენაზე ამბროზიოს ნაამბობის მიხედვით, მისივე კოლეგის, ვინმე პიეტროს მიერ ქალაქ გორში 1640 წელს.

აი, რას მოგვითხრობს ეს რელაცია:

ამბროზიო, წმ. ავგუსტინეს ორდენის ბერი, წარგზავნილ იყო კათოლიკური სარწმუნოების ქადაგებისათვის ირანში, სადაც გაატარა ცხრა წელიწადი (აქედან შვიდი — ისპაანში და ორიც — შირაზში). დაუღალავად ქადაგებდა და ეკლესიის წიაღში აბრუნებდა მათ, ვისაც წამების შიშით თუ სიღატაკის გამო ზურგი შეექცია თავისი რჯულისათვის. მრავალი მათგანი გაგზავნა ქრისტიანულ ქვეყნებში (ავგუსტინელთა მონასტრის ხარჯზე), ამის გამო დაკავებულიც იყო ირანის შაჰის განკარგულებით თითქმის მთელი წელიწადი და ყოველდღე მოელოდა სასჯელს.

როდესაც შაჰ-აბასმა სიკვდილი მიუსაჯა რამდენიმე თავის ქვეშევრდომს, რომლებსაც საიდუმლოდ მიეღოთ ქრისტიანობა, ამბროზიო სასწრაფოდ გაეშურა ქალაქ ისპაანის მთავარი მოედნისაკენ; იგი ამხნევებდა და ანუგეშებდა სიკვდილმისჯილებს, რომ შეემსუბუქებინა მათთვის სიცოცხლესთან განშორების მძიმე წუთები. სეირის საყურებლად მოედანზე თავშეყრილი ხალხი პორტუგალიელი მისიონერის დანახვაზე აჩოჩქოლდა, ფანატიკოსებმა მაშინვე ატეხეს ყვირილი და ლანძღვა-გინება დაუწყეს უცხოელს. გაჰყვიროდნენ, ეგეც ხელმწიფისა და ჩვენი სარწმუნოების მტერია, ეგეც სხვებსავით სიკვდილის ღირსი არისო.

ეტყობა, ამის შემდეგ გაუძევებიათ პორტუგალიელი მისიონერი ისპაანიდან შირაზში. მაგრამ ამბროზიოს იქაც არ შეუწყვეტია თავისი მოღვაწეობა.

შირაზში მრავლად იყვნენ ქრისტიანები პორტუგალიიდან და ინდოეთიდან, რომლებიც შირაზის ხანმა დაატყვევა ჰორმუზის აღებისას და გაამაჰმადიანა. ამბროზიო პატრონობდა მათ, გზავნიდა ქალაქ ბასრაში, რათა იქიდან დაბრუნებულიყვნენ ინდოეთს, ხოლო გარდაცვლილთ

ასაფლავებდა თავის ეკლესიაში. მაჰმადიანებს არ ეშაშნიკებოდათ პორტუგალიელი მისიონერის საქმიანობა და სდევნიდნენ მას. ამბროზიომ გადაიტანა მრავალი ტანჯვა-წვალება და ხშირად საფრთხეში აგდებდა თავის სიცოცხლეს.

ამბროზიოს სიტყვით, იმავე ქალაქ შირაზში იმყოფებოდა ქართველი დედოფალი ქეთევანი, დედა თეიმურაზ მეფისა; იმყოფებოდა თითქმის როგორც ტუსაღი, ვინაიდან არსად არ დადიოდა, მხოლოდ შირაზის ქართველ ხანს თუ ესტუმრებოდა ხოლმე.

პორტუგალიელი მისიონერი მოგვითხრობს, თუ როგორ აღმოჩნდა შორეულ შირაზში ქართველი დედოფალი.

როდესაც შაჰ-აბასმა გამოილაშქრა საქართველოს ასაოხრებლად (1613 წ.), თეიმურაზ მეფემ და მისმა დიდებულებმა დაინახეს, რომ დიდი ხიფათი ემუქრებოდა ქვეყანას და საუკეთესო გამოსავალად მიიჩნიეს ქეთევან დედოფლის შეხვედრა ირანის შაჰთან. დედოფალს უნდა ეთხოვა შაჰ-აბასისათვის, ნუ გამოილაშქრებ საქართველოზე, ჩვენ ხომ ყოველთვის შენ გემხრობით და ვუმორჩილებითო.

ქეთევან დედოფალი თავისი ქვეყნისა და ხალხის გადასარჩენად გაუდგა გზას, შეხვდა ირანის შაჰს საქართველოს საზღვარზე და მხურვალედ შეევედრა, არ აეოხრებინათ ყიზილბაშებს საქართველო. მრავალი გონივრული საბუთით უმტკიცებდა და არწმუნებდა, რომ ასე იქნებოდა უმჯობესი თვით შაჰისთვისაც. მშვიდად უსმინა შაჰ-აბასმა და მიუგო დედოფალს, სულაც არ წამოვსულვარ ქართველებთან საომრად, აქეთკენ მხოლოდ გამოვისეირნე, ცოტას წავინადირებ და მაშინვე უკან გავბრუნდებიო (როგორი ნადირობაც ჰქონდა განზრახული შაჰ-აბასს, მშვენივრად ჩანს ისქანდერ მუნშის თხზულებიდან, სადაც აღნიშნულია, რომ ხელმწიფე საღვთო ომისათვის საქართველოსაკენ დაიძრა, შემდეგ კი ვკითხულობთ: „არდებილიდან შაჰი გზადაგზა ნადირობით ყარაბაღს მივიდა.“ სპარსელი ისტორიკოსი გვაუწყებს, რომ შაჰ-აბასის გეგმის მიხედვით, ყიზილბაშთა ერთი სარდალი კახეთს უნდა შესეოდა თბილისის მხრიდან, მეორე — შირვანიდან და „თეიმურაზი, როგორც ნადირი, შუაში მოექციათ“. ყიზილბაშებმა ხშირად იცოდნენ შენიღბვა. იმავე ისტორიკოსის ცნობით, XVI საუკუნის შუა წლებში შაჰ-თამაზმა საქართველოზე რომ გამოილაშქრა, ყიზილბაშები „ვითომ გასასეირნებლად და სანადიროდ ყარაბაღისაკენ დაიძრნენ“ და იქიდან საქართველოს შეესივნენ).

ამბროზიოს რელაციის მიხედვით, შაჰ-აბასმა კარგად მიიღო ქეთევან დედოფალი, გულუხვად დაასაჩუქრა, ყველა სათხოვრის შესრულე-

ბა აღუთქვა და საქართველოსაკენ გაისტუმრა. დედოფალი სამშობლოში ბრუნდებოდა, როდესაც გზაში დაეწივნენ შაჰის ბრძანებით და შეიპყრეს. შაჰ-აბასი მოულოდნელად შეიჭრა საქართველოში, ძარცვავდა და აოხრებდა ქვეყანას. თეიმურაზმა მთელი თავისი ოჯახითა და დიდებულებით თავს უშველა და იმერეთს შეეკედლა. სეფიანთა ირანის ხელმწიფემ ტყვედ წაიყვანა სამოცი ათასი ქართველი და დაპყრობილ ტერიტორიაზე მაჰმადიანი გამგებელი დატოვა.

ქეთევან დედოფალი საბოლოოდ შირაზში აღმოჩნდა. იმავე ქალაქში მყოფმა ამბროზიომ დაამყარა ურთიერთობა მისი ამალის წევრებთან, რომელთა რიცხვი ორმოცს აღწევდა. ისინი დადიოდნენ კათოლიკურ ეკლესიაში წირვის მოსასმენად და ამჟღავნებდნენ კეთილგანწყობას კათოლიკური სარწმუნოების მიმართ. დედოფალმა შეუთვალა ამბროზიოს, რომ დიდმარხვაზე მას აღსარებანი მიეღო ქართველებისაგან. როდესაც წმ. ავგუსტინეს დღესასწაული დადგა, ქეთევან დედოფალმა გაუგზავნა ამბროზიოს თავისი სამლოცველოდან ხატები, შანდლები და ხალიჩები ეკლესიის მოსართავად, აგრეთვე მიავლინა ერთი თავისი მხლებელი, რომელიც დახელოვნებული იყო სანთლებისა და ჩირაღდნების დამზადებაში.

ამბროზიოს დიდი იმედები გაუღვივდა. იგი ფიქრობდა, რომ მოიმიქცია კეთილ ნაყოფს — კათოლიკურ სარწმუნოებაზე მოაქცევდა ქეთევან დედოფალსა და მის ახლობლებს, მაგრამ სწორედ ამ დროს შაჰ-აბასმა შირაზში გამოგზავნა საგანგებო დავალებით აღჭურვილი თავისი მოხელეები. მათ უნდა ეუწყებინათ ქართველი დედოფლისათვის, რომ გამაჰმადიანებულიყო, შაჰი მას ცოლად შეირთავდა და უწყალობებდა უთვალავ სიმდიდრეს. მაგრამ თუ არ ისურვებდა გამაჰმადიანებას, სასტიკი წამება და სიკვდილი ელოდა.

დედოფალმა უპასუხა შაჰის მოხელეებს, ვერავითარი ტანჯვა და წამება ვერ მაიძულებს დავთმო ქრისტიანული სარწმუნოება და შევბილწო ჩემი ზნეობა, რასაც მთელი ქვეყნის საუნჯეზე ძვირად ვაფასებო. შაჰის მოხელეებმა სთხოვეს დედოფალს, ნუ ინებებ ასეთ სატანჯველს, შენი ნაზი სხეული შეიბრალეო. მაგრამ დედოფალი წამითაც არ შეყოყმანებულა. მიხვდნენ შაჰის მოხელეები, რომ ამაოდ ცდილობდნენ მის დარწმუნებას და დაყოლიებას, მიხვდნენ და მკაცრად განუცხადეს, წამებისათვის მოემზადეო. დედოფალმა ითხოვა ნებართვა უკანასკნელი ლოცვისა. დართეს ნება. სიკვდილმისჯილმა მიაშურა თავის სამლოცველოს, მუხლმოდრეკილი ლოცულობდა და ევედრებოდა უფალს, მომანიჭე შენი წყალობა, განმამტკიცე, რომ გადავიტანო სა-

ტანჯველიო. დაამთავრა ლოცვა და განუცხადა შაჰის მოხელეებს, აღესრულებინათ ხელმწიფის ნაბრძანები. მათ ხელახლა სცადეს დედოფლის დარწმუნება, თავი შეიბრალე, სუსტი ქალი ხარ, ასეთ სიკვდილს ნუ ინებებო. მაგრამ დედოფალმა კვლავინდებური სიმტკიცით უპასუხა, მოეშვით ჩემს დარწმუნებას, ტყუილად დროს კარგავთო (თეიმურაზ პირველის, ბერი ეგნატაშვილის და იტალიელი ისტორიკოსის ბართოლომეო ფეროს მიხედვით, ქეთევან დედოფლის გადარჩენას ლამობდა შირაზის ხანი).

ჯალათებმა დაანთეს დიდი ცეცხლი და რკინის მარწუხები გაახურეს. შემდეგ წელზევით გააშიშვლეს დედოფალი, ცეცხლში წითლად გავარვარებული მარწუხები მოიმარჯვეს და სასტიკი წამებით დაუსახიჩრეს სხეული. მანამდე აწამებდნენ, სანამ სულთმობრძავი დედოფალი ძირს არ დაეცა, თუმცა ბეჯითად ჩურჩულებდა ლოცვებს. ჯალათებმა იგი მოაშთვეს მშვილდის საბლით.

ეს მოხდა 1624 წლის 12 სექტემბერს.

რა იყო უშუალო მიზეზი ქეთევან დედოფლის სასტიკი წამებისა?

შაჰ-აბასმა მისი ცოლად შერთვა მოინდომა და დედოფალმა იუარაო?! ერთობ გულუბრყვილო ახსნაა! მაგრამ პორტუგალიელი მისიონერის გარდა ხსენებულ მოტივს აღნიშნავს ჟან შარდენიც. მისი სიტყვით, ქეთევან დედოფალი ხანდაზმული იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, ოდინდელი სილამაზე კიდევ მოსდევდაო. შაჰ-აბასს შეუყვარდა დედოფალი, ამიტომაც გამაჰმადიანება და ცოლობა შესთავაზა. ხოლო ქეთევანმა უარი განუცხადა სეფიან ხელმწიფეს „ქართველი ქალისათვის დამახასიათებელი საოცრად ურყევი სიმტკიცითა და გამბედაობით“.

ცხადია, შარდენი გადმოგვცემს წაკითხულს ან გაგონილს, გადმოგვცემს კეთილსინდისიერად, ოღონდ დასასრულს ფრთხილად შენიშნავს: „ფიქრობენ, რომ ქეთევანის შერთვა მას მხოლოდ და მხოლოდ თეიმურაზზე შურისძიებისათვის უნდოდა“.

მართლაც სხვანაირად როგორ უნდა აეხსნა ანგარიშიანსა და ფხიზელ ფრანგ ვაჭარს ესოდენ უცნაური სურვილი შაჰ-აბასისა?

ნუ დაგავიწყდებათ, რომ შაჰიცა და ქართველი დედოფალიც უკვე ნახევარ საუკუნეს იყვნენ გადაცილებული; და ოციოდე წლით ადრე შაჰ-აბასს შერთული ჰყავდა ასული ქეთევან დედოფლისა!

რას ისახავდა მიზნად სეფიანთა ირანის მბრძანებელი, როდესაც გამაჰმადიანებას მოითხოვდა დატყვევებული ქართველი დედოფლისაგან?

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ შაჰ-აბასი სრულიადაც

არ ყოფილა ფანატიკოსი მაჰმადიანი. იგი მარჯვე საშუალებად იყენებდა სარწმუნოებას თავისი მიზნების მისაღწევად. ასე მაგალითად, დიდი ხნის მანძილზე წყალობის თვალით უყურებდა და მფარველობდა კათოლიკე მისიონერებს, ვინაიდან დღის წესრიგში იდგა ევროპის ქვეყნებთან ანტიოსმალური კოალიციის შექმნა. მაგრამ კათოლიკურმა ევროპამ თავი ვერ მოაბა დიდ საქმეს და შაჰს იმედი გაუცრუა. მან დევნა დაუწყო ირანში დამკვიდრებულ კათოლიკე მისიონერებს და განსაკუთრებული სიმკაცრით ავგუსტინელებს დაერია, რადგანაც ისინი კათოლიკური სამყაროს ლიდერის — ესპანეთის ინტერესებს ემსახურებოდნენ აღმოსავლეთში.

ერთი ევროპელი მისიონერი წერდა შაჰ-აბასზე: „არავინ იცის, რა სწამს ამ კაცს, ან თუ სწამს რამე; მაჰმადიანური სარწმუნოების წესებს ის უხალისოდ ასრულებს, მაგრამ არც ქრისტიანია“.

სარწმუნოება შაჰისათვის ბასრი იარაღი იყო და ქეთევან დედოფლის გამაჰმადიანებასაც გარკვეული ადგილი ეჭირა ირანის დიდი ხელმწიფის პოლიტიკურ გეგმებში.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ისტორიას გადმოგვცემს არაქელ თავრიზელი. იგი აღნიშნავს, რომ ქეთევან დედოფალს გარდა ირანში იმყოფებოდნენ სხვა დიდგვაროვანი ქართველი მანდილოსნებიც, ხოლო მათი გამაჰმადიანებული შვილები შაჰ-აბასს ემსახურებოდნენ ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე.

ერთ მშვენიერ დღეს სეფიანი ხელმწიფე ჩააცივდა თავის ქართველ ხელქვეითებს, თუ რატომ მისდევდნენ მათი დედანი კვლავინდებურად ქრისტიანულ სარწმუნოებას, და ისინიც იძულებული გახდნენ გაეცათ მბრძანებლისათვის გულახდილი პასუხი: როდესაც ვეუბნებით ჩვენს დედებს გამაჰმადიანდითო, ისინი გვიპასუხებენ, თუ თეიმურაზის დედა ქრისტიანობს, ჩვენ რატომღა უნდა გავმაჰმადიანდეთო?

არაქელ თავრიზელის სიტყვით, შაჰმა აღარაფერი თქვა, მაგრამ გულში დაიმარხა ქართველების ნათქვამი და რამდენიმე დღის შემდეგ გამოტანილ იქნა სასტიკი განაჩენი.

შაჰ-აბასის თვალში ქეთევან დედოფალი თავისი სიმტკიცით სხვებსაც მოუწოდებდა შეენახათ შამა-პაპური სარწმუნოება, ყიზილბაშები კი ჩქარობდნენ ქართველი მეფე-ბატონიშვილებისა და თავად-აზნაურთა გამაჰმადიანებას. საგრძნობი წარმატებაც იყო მიღწეული, მაგრამ შაჰ-აბასს სურდა გამაჰმადიანებული ეხილა მთელი საქართველო. ირანში ტყვედ მყოფი კახეთის დედოფლის ქრისტიანობა, რა თქმა უნდა, აფერხებდა მისი გეგმების ხორცშესხმას.

შაჰ-აბასს კარგად ესმოდა ქართველების რუსებთან ერთმორწმუნეობის მნიშვნელობა. მისი ვარაუდით, ქართველების გამაჰმადიანება-გათათრება ერთხელ და სამუდამოდ მოუშლიდა რუსეთს ამიერკავკასიაში დასაყრდენს. სწორედ ერთმორწმუნე კახეთისა და სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების საშველად მოდიოდა სამხრეთისაკენ რუსეთი და საქართველოს გამაჰმადიანებით შაჰ-აბასი ცოცხალ ჯებირს გაავლებდა ირანსა და რუსეთს შორის.

ერთხანს ფიქრობდნენ, რომ ქეთევან დედოფლის წამების უშუალო მიზეზი იყო შაჰის შურისძიება, გამოწვეული მარტყოფის აჯანყებითა და მარაბდის ომით. ვახუშტი ბატონიშვილის მცდარმა თარიღებმა წარმოქმნა ეს გაუგებრობა, მაგრამ ამჟამად უკვე გარკვეულია, რომ ქეთევანის წამება უფრო ადრე მოხდა, ვიდრე ზემოხსენებული მოვლენები.

შურისძიების საფუძველი მარტყოფ-მარაბდის გარეშეც არ აკლდა სეფიან ხელმწიფეს.

1615 წელი — აჯანყება კახეთში.

1618 წელი — ოსმალეთის მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ირანში შეიჭრა. თეიმურაზის მეთაურობით სამი ათასი ქართველი მხედარი იმყოფებოდა ოსმალთა ლაშქრის ავანგარდში. ოსმალნი არდებილს მიუახლოვდნენ და კინაღამ აიღეს ეს ქალაქი, სადაც სეფიანთა დინასტიის აკვანი იყო დარწეული.

1622 წელი — თეიმურაზის ჩასვლა ოსმალეთის სატახტო ქალაქში. კახეთის მეფე დახმარებას ევედრება ხონთქარს ყიზილბაშთა წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ქეთევანი არ უწამებიათ არც 1615 წელს, არც 1618 წელს და არც 1622 წელს. მაგრამ ერთმანეთს მიეჯარა ეს წლები და 1624 წელს ერთად იფეთქა სეფიანი ხელმწიფის რისხვამ.

შურისძიების საფუძველს რა გამოულევდა! გუშინდელივით ახსოვდა ყველაზე მწვავე და მტკივნეული ჭრილობა იმ ჭრილობათაგან, რომლებიც კი ქართველებს მიუყენებიათ. თუმცა ოცი წლის წინანდელი ამბავი იყო, როგორ დაავიწყდებოდა შაჰს, თუ ვისი შთაგონებითა და ხელმძღვანელობით გაუსწორდნენ მის მიერ შვილივით გაზრდილ კონსტანტინეს.

და ულმობელი შურისძიება დაატყდა თავზე შირაზის უმწეო ტყვეს.

სეფიანთა ირანის დიდი ხელმწიფის ადგილობრივი თუ უცხოელი მეხოტბენიც დუმდებიან, როდესაც სიტყვა ჩამოვარდება ქეთევან დედოფლის წამებაზე და ვერ გაუმართლებიათ ეს ბარბაროსული აქტი.

მაგრამ რაღას დააკლებდა მტარვალი ხანდაზმულ დედოფალს! უკვე

წარსულში იყო ყველაფერი. წარსულში იყო სიყვარული. წარსულში იყო გამარჯვების ტრიუმფი — მოსპობა ისპაანიდან გამოგზავნილი მამისმკვლელისა. აწმყო კი სასიკეთოს ვერაფერს უქადდა დედოფალს. ერთი ჭუჭრუტანაც არ ეგულებოდა, საიდანაც იმედის სხივი შემოალწევდა მის ტყვეობაში. ვინ დაუბრუნებდა წამებულ შვილიშვილებს, ვინ შეახვედრებდა გადახვეწილ შვილს, ვინ მოალანდებდა აოხრებულ სამშობლოს! თავდებოდა მისი სიცოცხლე. და ღირსეული სიცოცხლე მოითხოვდა ღირსეულ დასასრულს. გამაჰმადიანება და სამშობლოს ღალატი არ ეწერა მისი ბედის წიგნში.

ვინ იცის, მძიმედ დაჭრილ საქართველოს ეგებ წამალივით სჭირდებოდა ქეთევან დედოფლის წამება. სჭირდებოდა გამოსაღვიძებლად, გამოსაფხიზლებლად. სჭირდებოდა სამარტყოფოდ, სამარაბდოდ და რაც მთავარია — სამერმისოდ ანუ სამარადისოდ.

და აჰა, დადგა ჟამი. დადგა ყველაზე დიდებული წუთი დედოფლის ლამაზი ცხოვრებისა. ამიერიდან საუკუნეებს გადაეცემა მისი სულისა და ხორცის ლეგენდარული სიმტკიცე. უღვთოდ აწამებენ დედოფალს, მაგრამ ვერ დაამცირებენ და ვერ გასტეხენ. მოკლავენ, მაგრამ ვერ დაამარცხებენ. თავისუფალი და ამაყი ადამიანის სიმბოლო გაუძლებს ყოველგვარ ტანჯვა-წამებას, რათა არ შებღალოს ადამიანის სახელი. კახეთის დედოფალი მსხვერპლად ეწირება სამშობლოს. თავისი წამებითა და სიკვდილით კიდევ ერთხელ გაუწევს ერთგულ სამსახურს მშობელ ქვეყანასა და ქართველ ხალხს...

პორტუგალიელი მისიონერის რელაციაში აღნიშნულია, რომ ქეთევან დედოფალი ძალზე გულითადად იყო განწყობილი კათოლიკეთა და საერთოდ ევროპელთა მიმართ, ეხმარებოდა მათ, რითაც შეეძლო.

ამბროზიომ იცოდა, სადაც იყო დამარხული ქეთევანის ცხედარი. ერთ ღამეს ორი ამხანაგი გაიყოლა და შეუდგნენ საფლავის ამოთხრას, მაგრამ მუშაობაში დაათენდათ, რადგან საფლავი ძალზე ღრმა იყო. მეორე დღეს მიიკითხ-მოიკითხეს, ქალაქში მითქმა-მოთქმა ხომ არ ატყდაო. გამოირკვა, რომ არავის არაფერი გაეგო და ღამით ისევ მიაშურეს შეწყვეტილ საქმეს. გააგრძელეს მუშაობა და საფლავიდან ამოღებული ცხედარი დედოფლისა წაასვენეს თავის ეკლესიაში.

როდესაც ეს ამბავი შეიტყო ისპაანის მისიონერთა წინამძღვარმა, მაშინვე გადაწყვიტა ესარგებლა ხელსაყრელი შემთხვევით, გაეგზავნა დედოფლის ნეშტი საქართველოში და დაეფუძნებინა იქ ავგუსტინელთა მისია.

ამბროზიოსთან ერთად საქართველოსაკენ გამოემგზავრა ისპაანს

მყოფი იეზუიტი მისიონერი სებასტიანო და ავგუსტინელი პიეტრო. გზაში ხსენებული იეზუიტი ავად გახდა და სამივენი ისპაანში დაბრუნდნენ. ცოტა ხნის შემდეგ იგი გამოკეთდა და ხელმეორედ გაუდგნენ გზას. დიდთოვლობამ ძალზე გააწვალა ისინი, სებასტიანო ისევ დასნეულდა და აღარ შეეძლო გზის გაგრძელება. ამბროზიოსა და პიეტროს კიდევ მრავალი გაჭირვება შეემთხვათ, მაგრამ ბოლოს ჩააღწიეს დანიშნულების ადგილამდე.

1628 წლის ივნისის დამდეგს ავგუსტინელი მისიონერები უკვე საქართველოში იყვნენ.

სტუმრები გულთბილად მიიღო თეიმურაზ მეფემ. პირველსავე დღეს ისინი სადილად მიიპატიჟა. სადილობისას, თეიმურაზმა ჰკითხა ამბროზიოს, შემთხვევით ხომ არ იცით დედაჩემის ნეშტს რა დაემართაო (თურმე მისი ელჩებისათვის შაჰს განუცხადებია, ნეშტი „ფრანგებთან" ინახებაო). ამბროზიომ მიუგო, დედათქვენის ნეშტი ჩვენ ჩამოვიტანეთო. ამის გაგონებაზე მეფემ მყისვე მიატოვა სუფრა და თავის მეუღლეს შეატყობინა ამბროზიოს ნათქვამი, ხოლო სადილის დასასრულს გასცა ბრძანება, სტუმრები კარგად დააბინავეთ და ყველაფერი მიეცით, რაც კი დასჭირდებათო.

მეორე დღეს ამბროზიომ ეკლესიაში გამართა წირვა, რომელსაც მეფე მთელი თავისი დიდებულებით დაესწრო. წირვის შემდეგ მან სადილად მიიწვია პატრები. მომდევნო დღეს დედოფალიც მივიდა წირვის მოსასმენად და მასთან ერთად — სეფე-ქალები და დიდებულთა ცოლები. წირვა რომ დამთავრდა, დედოფალმა დიდი მადლობა უძღვნა პორტუგალიელ მისიონერს.

იმ დღეს, როდესაც ამბროზიოს თეიმურაზისათვის უნდა ჩაებარებინა დედოფლის ნეშტი, ეკლესიაში მეფე-დედოფალთან ერთად თავი მოიყარა სამეფო კარის ყველა დიდებულმა. ამბროზიომ ქადაგება წარმოთქვა სპარსულ ენაზე, რომელიც მეფესა და ზოგიერთ დიდებულს კარგად ესმოდათ და ვისაც არ ესმოდა, თვით მეფე უთარგმნიდა ამბროზიოს სიტყვებს (კათოლიკე მისიონერთა მიხედვით, თეიმურაზმა ჩინებულად იცოდა სპარსული და თურქული ენები). დამთავრდა ქადაგება და ამბროზიომ ჩააბარა თეიმურაზს ქეთევან დედოფლის ნეშტი, რომელიც საზეიმო პროცესიის თანხლებით წაასვენეს სამიტროპოლიტო ტაძარში, სადაც დაკრძალულ იყვნენ საქართველოს მეფეები და მოათავსეს მდიდრულად შემკულ აკლდამაში (არაქელ თავრიზელის სიტყვით, „დედის ნეშტი თეიმურაზმა პატივით დაკრძალა თავის ეკლესიაში". გრიგოლ დოდორქელი და ანტონ კათალიკოსი აღნიშნავენ, რომ ქეთევან დედოფლის ნეშტი დაკრძალულ იქნა ალავერდის ტაძარში).

თეიმურაზმა განუცხადა პორტუგალიელ მისიონერს, რომელი ქალაქი თუ სოფელი გნებავს, აირჩიე და იქ დასახლდიო. ამბროზიომ არჩევანი შეაჩერა ქალაქ გორზე. მეფემ მოიწონა მისი გადაწყვეტილება და ამბროზიოს გააყოლა თავისი მოხელე, რომ მიეცათ მისთვის ის ადგილი, რომელიც ყველაზე მეტად მოეწონებოდა. ასე დასახლდა ამბროზიო ქალაქ გორში, სადაც მალე ააშენა პატარა ეკლესია.

ამბროზიოს ნაამბობს ადასტურებს თვით თეიმურაზ მეფე. რომის პაპისადმი 1630 წელს გაგზავნილ წერილში თეიმურაზი აღნიშნავს: „ერთი წელიწადია, რაც ისპაანიდან წმიდა ავგუსტინეს წესის ყოვლად პატივცემულმა მამა ამბროზიომ მოგვიტანა მისი (ე. ი. ქეთევან დედოფლის) გვამის ნაწილები. ამ სიკეთისათვის ჩვენც უხვად დავასაჩუქრეთ მამა იგი; მივეცით მამული, რათა საცხოვრებლად საკმაო შემოსავალი ჰქონდეს, აგრეთვე ვუბოძეთ ადგილი, რათა შესაფერი ეკლესია აიშენოს და როგორც სასუფეველის სავანეში, მუდამ ილოცოს ჩვენთვის“.

სხვათა შორის, ამბროზიო მოხსენიებულია ადამ ოლეარიუსის თხზულებაში. გერმანელი მოგზაური მოგვითხრობს, რომ 1637 წლის 7 მარტს ვინმე ამბროზიო, წარმოშობით პორტუგალიელი და ქალაქ ლისაბონის მკვიდრი, სტუმრად ეწვია ჰოლშტინიის ელჩობას ქალაქ შემახაში. გაეგო, რომ ევროპელი ხელმწიფის ელჩობა მიემგზავრებოდა ირანს და თბილისიდან ჩამოსულიყო შემახას მათი ნახვა-გაცნობის მიზნით. ამბროზიომ თავისი სამსახური შესთავაზა გერმანელ ელჩებს, ცნობებს მოგაწვდით აღმოსავლეთის ამა თუ იმ ქვეყანასა და ხალხზე, რომელთა შორის უკვე ოცი წელია ვცხოვრობო. თავდაპირველად ეჭვის თვალით შეხედეს პორტუგალიელ მისიონერს, მაგრამ მალე გალღვა უნდობლობის ყინული. მთელი ათი დღის განმავლობაში მიმდინარეობდა გულახდილი საუბრები. ამბროზიომ მრავალი სარწმუნო ცნობა მიაწოდა ადამ ოლეარიუსსა და მის თანამგზავრებს. პორტუგალიელმა მისიონერმა მშობლიური და ლათინური ენების გარდა იცოდა ქართული, თურქული და სპარსული.

22 მარტს თვალცრემლიანი ამბროზიო გამოეთხოვა გერმანელთა ელჩობას და შემახიდან ისევ თბილისისაკენ გასწია.

ადამ ოლეარიუსის თხზულება, რომელიც ძვირფას წყაროდ ითვლება სეფიანთა ირანის ისტორიისათვის, დიდად უნდა იყოს დავალებული ამბროზიოს ინფორმაციისაგან. ოლეარიუსის წიგნი მარტო XVII საუკუნეში ოთხჯერ გამოიცა გერმანულ ენაზე. თარგმნილია ფრანგულად, ჰოლანდიურად, იტალიურად და რუსულად.

ნუ გათათრდები

სულხან-საბას ლექსიკონის ფურცლებზე, სხვათა შორის, გვხვდება ასეთი მინაწერი: „ნუ გათათრდები — ეგვიპტის მტრედი, მომცრო ფრინველი, მსგავსი გვრიტისა; მისირსა და შირაზში ცხოვრობს. ესენი ოდეს მგზავრს კაცს ნახავენ, იწყებენ ძახილს ქართულის ენით: ნუ გათათრდები! და ამ მიზეზით თათარნი უწოდებენ გიაურ-ყუში, ვითომც უსჯულო ფრინველი“.

ძნელი სათქმელია, მართლაც არსებობდა თუ არა ესოდენ უცნაური ფრინველი, ქართულად რომ ელაპარაკებოდა უცხოეთში გადახვეწილ ქართველებს, მაგრამ ამა თუ იმ ლეგენდის დაბადებას თავისი დიდი სიმართლე გააჩნია. ალბათ რაღაცას გაიძახოდა ეს „გიაურ-ყუში“ და ქართველ კაცს ყურში დაჟინებით ჩაესმოდა მამა-პაპათა წმინდა ანდერძი: ნუ გათათრდები, ქართველი ხარ და ქართველად მოკვდიო.

ქართული წყაროების მიხედვით, „გათათრება“ ნიშნავდა მაჰმადიანური სარწმუნოების მიღებას, გამაჰმადიანებას. მაგრამ ქრისტიანობასთან ერთად თავის ქართველობაზეც უნდა ეთქვა უარი რჯულშეცვლილს. ამას მოითხოვდა ალაჰი, ამას მოითხოვდა მისი მოციქული დედამიწაზე — მუჰამედი (ანუ მაჰმადი, როგორც ქართველები ეძახდნენ), ამას მოითხოვდა „ალაჰის ჩრდილიც“, რომელსაც ხან შაჰ-თამაზი ერქვა, ხანაც — შაჰ-აბასი.

ისლამი მარტივად სჭრიდა ეროვნულ საკითხს. სხვადასხვა ხალხებით მოფენილ ქვეყნიერებას ორ ნაწილად ჰყოფდა: მუსლიმებად და გიაურებად, ანუ მორწმუნეებად და ურწმუნოებად.

...პიეტრო დელა ვალე თავის წიგნში „მოგზაურობანი“ მოგვითხრობს:

1618 წელს იგი ყაზვინისაკენ მიემგზავრებოდა შაჰის ბანაკთან ერთად. ღამით გზაზე შეხვედრია ქართველ დიდებულთა მოზრდილი ჯგუფი. მაანი, პიეტროს მეუღლე, ევროპული ყაიდის ტახტრევნით მგზავრობდა და ქართველების ცნობისმოყვარეობა გამოუწვევია.

ცაზე ანათებდა კაშკაშა მთვარე. ყველანი შემოეხვივნენ მაანის

ტახტრევანს, არა მარტო მამაკაცები, არამედ მათი ცოლებიც, რომლებიც თავისი ქვეყნის ჩვეულებისამებრ ცხენებზე ისხდნენ და არც პირისახე ჰქონდათ ჩადრით შენიღბული, თუმცა მაჰმადიანთა საბრძანებელში იმყოფებოდნენ. ქართველი ქალები მიესალმნენ მაანის და ქართულად გამოელაპარაკნენ. პიეტროს მეუღლემ იცოდა მათი სადაურობა, ისიც გულთბილად მიესალმა და ძლივძლივობით გასცა პასუხი, მერე ჯვარი აჩვენა (მაანი სირიელი ქრისტიანი იყო). როდესაც ქართველმა ქალებმა ჯვარი დაინახეს, უზომო სიხარულით შეჰყვირეს: „ქართველი, ქართველი!" (ორიგინალში: „Cartueli...").

იტალიელი მკითხველისათვის პიეტრო დელა ვალე განმარტავს, თუ რას ნიშნავს სიტყვა „ქართველი" (იტალიურ ენაზე ქართველს ჰქვია „ჯორჯანო") და იქვე დასძენს, რომ თვით ქართველები ამავე სიტყვით აღნიშნავენ აგრეთვე ქრისტიანს. მათი შეხედულებით, ქართველი და კარგი ქრისტიანი — ეს ორი ცნება განუყოფელია ერთმანეთისგანო. ავტორი განაგრძობს, რომ „თათარი" ქართულ ენაზე ეწოდება ყველა მაჰმადიანს, სადაურიც არ უნდა იყოს იგი და ქართველები განსაკუთრებული სიძულვილით რომ ამბობენ: „ძაღლი თათარი", საერთოდ მაჰმადიანებს გულისხმობენო (ორიგინალში წერია: „zaghli tatar" და ეს გამოთქმა იქვეა თარგმნილი იტალიურად).

პიეტრო დელა ვალეს დასკვნით, ქართველმა ქალებმა ჯვრის დანახვაზე აღტაცებით წამოიძახეს, რომ ქალბატონი მაანი არის სარწმუნოებით ქრისტიანი და ერთგვარად — ქართველი, ისევე როგორც თვით ისინი.

მაანის ტახტრევანთან შეყრილ ქართველებს ბოლოს პიეტროც მიუახლოვდა. ერთმანეთს მიესალმნენ უფრო მუნჯურად, ვიდრე სიტყვებით. ქართველი დიდებულნი არაჩვეულებრივი გულითადობით შეხვდნენ იტალიელ მოგზაურს. პიეტრომ მიახვედრა, მეც ქრისტიანი ვარო და უკეთ რომ ენიშნებინა თავისი სადაურობა, ახსენა რომი და წმ. პეტრე.

ქართველები კმაყოფილნი უქნევდნენ თავს, გვესმისო. მათი აღტაცება მართლაც უსაზღვრო იყო. სადღაც ყაზვინის გზაზე გადაეყარნენ რომაელ მოგზაურს, ერთმორწმუნე ქრისტიანს, სულიერ ნათესავსა და თითქოსდა თვისტომს.

მერე ერთად გაუდგნენ გზას. მხარდამხარ მიჰყვებოდა პიეტროს ახოვანი და მდიდრულად გამოწყობილი ქართველი დიდებული. მან იტალიელი მოგზაურის ხელი მიიკრა მკერდზე, მაღლა აღაპყრო თვალები და თითქმის ცრემლმორეული ესაუბრებოდა უცხოელს ქართულ

ენაზე. პიეტროს არაფერი ესმოდა, მაგრამ ხედავდა მის მოსიყვარულე ჟესტებს და გული აუჩუყა უცნობი ქართველის კეთილგანწყობამ.

გზაში გაცნობილთა არც სახელები შეუტყვია ალბათ პიეტრო დელა ვალეს და არც სეფიანთა სამეფო კარზე მათი ჩამოსვლის მიზანი. ეტყობა, ეს შეხვედრა პირველი და უკანასკნელი აღმოჩნდა.

ირანში ყოველ ნაბიჯზე ხვდებოდნენ იტალიელ მოგზაურს ქართველები: კაცი თუ ქალი, ბავშვი თუ მოხუცი, თავადი და აზნაური, გლეხი და ხუცესი.

„ამჟამად ირანის ჯარის მთავარი ნერვი შედგება ქართველი მხედრებისაგან", — წერდა პიეტრო დელა ვალე. მათი რიცხვი ოცდაათი ათასს აღწევდა. უმცირესობა ბავშვობიდანვე იყო აღზრდილი მაჰმადიანურ სარწმუნოებაზე, უმეტესობა კი მოწიფულ ასაკში გამაჰმადიანდა. ზოგმა ანგარებით შეიცვალა რჯული, ზოგმა — პატივმოყვარეობით, მაგრამ მეტწილად — გაჭირვების გამო, რათა შიმშილისაგან გადაერჩინათ ცოლ-შვილი და საკუთარი თავი. სეფიანთა ჯარში კარგ გასამრჯელოს აძლევდნენ ქართველ მხედრებს და დიდად აფასებდნენ, სამაგიეროდ ეკისრებოდათ უმძიმესი მოვალეობა მუდმივი სამსახურისა, თავს ვეღარ გაანებებდნენ ამ საქმეს და სიკვდილამდე უნდა ექნიათ ხმალი სეფიანთა სახელმწიფოს ინტერესებისათვის.

პიეტრო დელა ვალეს სიტყვით, მათ დაკარგეს სამშობლო — ირანზე გაცილებით უკეთესი ქვეყანა, დაკარგეს მამა-პაპური სარწმუნოება, დაკარგეს თავისი მიწა და ქონება, დაკარგეს ცოლ-შვილი, და-ძმა თუ სხვა ნათესავები, ან გაქცეულნი საქართველოს უშიშარ კუთხეებში, ან დახოცილნი ომის დროს, ან ტყვედ წამოყვანილნი და მთელს ირანში მიმოფანტულნი. „ყველაფერი ეს ჩხვლეტს ყოველი კეთილგონიერი ადამიანის გულს", — დაასკვნის იტალიელი მოგზაური.

პიეტრო დელა ვალეს დაკვირვებულ თვალს არ გამოეპარა, რომ ქართველთა ძალაუნებური გამაჰმადიანება მეტწილად ფორმალური ნაბიჯი იყო. თუმცა ისინი გარეგნულად გამაჰმადიანებულნი არიან და ირანის შაჰს ემსახურებიან, უფალმა უწყის გულში რას ფიქრობენ და ბევრზე ნამდვილად ვიცი, ქრისტიანულ სარწმუნოებას არ ღალატობსო.

ასე რომ, სრულ „გათათრებამდე" არ მიდიოდა საქმე. ყიზილბაშური ხალათის ჩაცმა მაინც არ იწვევდა ქართველობაზე ხელის აღებას. ასე იოლად ვერ ივიწყებდა ქართველი კაცი თავის დედა-ენას და მშობელ მიწას, სადაც ჩარჩენილი ჰქონდა ფესვები. გარეგნულად მაჰმადი-

ანობდა და გულში ქრისტიანობდა ანუ ქართველობდა (საამისო მაგალითები საკმარისადაა XVII—XVIII საუკუნეთა საქართველოს ისტორიაში).

ირანში იმყოფებოდა ერთი გამოჩენილი ადამიანი, რომელზედაც ზედგამოჭრილი იყო პიეტრო დელა ვალეს დასკვნა გამაჰმადიანებულ ქართველთა ხვაშიადისა და იდუმალი ზრახვების შესახებ. შესაძლოა, სწორედ მასთან საუბარმა აუხილა თვალი იტალიელ მოგზაურს „გათათრების“ ჰეშმარიტ ფასზე.

თავის დროზე მ. თამარაშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ პიეტრო დელა ვალეს წიგნში მოხსენიებული „ბატონი მერაბ“ უნდა იყოს დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

„ბატონი მერაბ“ ანუ იტალიურად „სინიორ მეჰრაბ“, — ასე წერს პიეტრო დელა ვალე.

ჩანს, ქართველები გიორგი სააკაძეს ეძახდნენ „ბატონ მოურავს“. იტალიელმა მოგზაურმა ზუსტად თარგმნა პირველი სიტყვა, მაგრამ „მოურავი“ ალბათ საკუთარ სახელად მიიღო (ბუნებრივიცაა!) და ნაცნობ ქართულ სახელს მიამსგავსა. სხვათა შორის, პიეტრო დელა ვალე გამონაკლისი არ არის. ევროპულ წყაროებში გიორგი სააკაძეს ასახელებენ „მოურავის“ დამახინჯებული ფორმებით, მაგალითად: მაურო, მორაო, მურად, მეჰრუ.

1620 წლის 20 სექტემბერს პიეტროს გაუცნია ისპაანის კარმელიტთა ეკლესიაში წირვის მოსასმენად მოსული „ბატონი მერაბ“ — დარბაისელი კაცი, უკვე ჭარმაგი. იტალიელი მოგზაურის სიტყვით, იგი ახალგაზრდობისას იმყოფებოდა სვიმონ მეფის სამსახურში, შემდეგ კონსტანტინოპოლის ტყვეობაშიც ახლდა პატრონს და სიკვდილამდე უვლიდა, უფრო მოწიფულ ასაკში კი ემსახურებოდა ლუარსაბ მეფეს, სვიმონის შვილიშვილსა და მემკვიდრეს.

პიეტრო დელა ვალე შენიშნავს, რომ ირანში დატყვევებული ლუარსაბის ყველა სამფლობელო შაჰის საბრძანებელი გამხდარა და ამ მიწებს განაგებს არა მეფე, არამედ ხანი, ხელქვეითი შაჰისა და მისი ნების აღმსრულებელი, სახელდობრ — ბიძაშვილი ლუარსაბისა, მაჰმადიანის შვილი და თვითონაც გამაჰმადიანებული (იგულისხმება სვიმონ ბაგრატის ძე, რომელიც 1619 წელს, მამის სიკვდილის შემდეგ გახდა ქართლის ვალი, ე. ი. მოადგილე შაჰისა).

„ბატონი მერაბ“ რომ ნამდვილად გიორგი სააკაძეა, ამას ადასტურებს პიეტრო დელა ვალეს შემდეგი სიტყვები: თუმცა ბატონი მერაბ ჯიუტად და მტკიცედ დგას ქრისტიანობაზე, შაჰი მაინც კარგად ეპყრო-

ბა მას და წყალობას არ აკლებს, ამჟამად ბატონ მერაბს ემორჩილება თბილისსა და გორში მყოფი ჯარებიო.

მართლაც, 1619 წელს შაჰ-აბასმა დანიშნა გიორგი საakაძე სვიმონის „ვექილად და ხელმძღვანელად“.

ქართულ წყაროში ვკითხულობთ: „ხოლო იყო მოურავი მაშინ ყაენისაგან დიდად პატივცემული და მორჩილებდენ სულად ყიზილბაშნი და გვერდს ახლდენ მრავალნი“.

ისქანდერ მუნშიც რამდენჯერმე აღნიშნავს, რომ მოურავ-ბეგი (ე. ი. გიორგი საakაძე) ირანის ერთგულ და სანდო ადამიანად იყო მიჩნეული, ოავისი მორჩილებითა და სამსახურით მოპოვებული ჰქონდა დიდი პატივისცემა სამეფო კარზე და შაჰის დაახლოებულ და ნდობით აღჭურვილ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდა.

მაგრამ პიეტრო დელა ვალე ამტკიცებს, „ბატონი მერაბ“ მტკიცედ დგას ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე, ხოლო ისქანდერ მუნში 1624 წლის ამბების თხრობისას წერს, ათ წელიწადზე მეტია, რაც მაჰმადიანობა მიიღო მოურავ-ბეგმაო.

რა თქმა უნდა, სპარსელი ისტორიკოსის ცნობა უფრო წააგავს სინამდვილეს, ვინაიდან სარწმუნოებით ქრისტიანი ვერავითარ შემთხვევაში ვერ გახდებოდა სეფიანთა ლაშქრის სარდალი. მიუხედავად ამისა, იტალიელი ავტორიც თავის მხრივ მართალი უნდა იყოს.

ცოტა ხნის შემდეგ ისქანდერ მუნში დაწერს, რომ ქართველი მოურავი მხოლოდ დროისა და გარემოების მიხედვით აღიარებდა ისლამს და ხელი არ აუღია ქრისტიანობის რჯულზე, მაჰმადიანად აცხადებდა თავს, მაგრამ ისევ ერთმორწმუნე ქართველებს დაუკავშირდაო.

სპარსელ ისტორიკოსს დიდი სიბრძნის გამოვლინებად ვერ ჩავუთვლით ამ დასკვნას, ვინაიდან მარტყოფის აჯანყებამ თვალნათლივ აჩვენა ყველას, შაჰ-აბასსაც და შაჰის ერთგულ მეხოტბეთაც, რომ დიდი მოურავი მხოლოდ მარჯვე მომენტს ელოდა, რათა ხმამაღლა გადაეხაზა თავისი იძულებითი სამსახური ქართველი ხალხის მოსისხლე მტრის დროშებქვეშ. სახელოვან გმირს გულშიაც არ გაუვლია სამშობლოს მესაფლავედ გადაქცევა.

პიეტრო დელა ვალემ გაცილებით ადრე შენიშნა ის, რასაც ვერ ხედავდა შორსმჭვრეტელი შაჰ-აბასი. მეგობრის თვალი უფრო მახვილი აღმოჩნდა.

ალბათ, უპირველეს ყოვლისა დიდ მოურავს გულისხმობდა იტალიელი მოგზაური, როდესაც წერდა ირანში მყოფ ქართველებზე, უფალმა უწყის გულში რას ფიქრობენო.

...1624 წელი. საქართველოდან ატყობინებენ შაჰ-აბასს, რომ ქართველებმა კავშირი გააბეს თეიმურაზ მეფესთან, იარაღში სხდებიან და მოსალოდნელია არეულობაო.

ისქანდერ მუნში მოგვითხრობს: „შაჰმა გადაწყვიტა, რომ ერთი გამჭრიახი გონების მქონე და საზრიანი კაცი გაეგზავნა იმ მხარეს, რათა გამოეკვლია საქართველოს ნამდვილი მდგომარეობა, მოესპო შფოთის ამტეხნი და ისე მოეწესრიგებინა და მოეწყო საქმეები, როგორც ძლევამოსილი სახელმწიფოსათვის იქნებოდა სასარგებლო“.

შაჰ-აბასმა არჩევანი შეაჩერა თავის უძვირფასეს სარდალზე. ეს იყო ირანის სპასალარი ყარჩიღა-ხანი. ერთი წლის წინათ მისი წინამძღოლობით აიღეს ყიზილბაშებმა ბაღდადი და ამ ტრიუმფით აღტაცებულმა შაჰ-აბასმა ასე მიმართა სპასალარს: „ჩემო ძვირფასო აღა! შენ მომიხვეჭე ისეთი გამარჯვება, რომ ამაზე მეტს ალაჰსაც ვერ გამოვთხოვდი. წადი, ჩემს ცხენზე შეჯექ, მე თვითონ ვიქნები შენი მსახური!“

ყარჩიღა-ხანმა შორს დაიჭირა გაუგონარი პატივი: „მბრძანებელო, ეს არ შემეფერება, ნუ გავიწყდება, რომ შენი მონა ვარ და თავს ნუ იმცირებ!“

სპასალარს ყველამ მოუწონა ნათქვამი, მაგრამ შაჰი გაჯიუტდა: „მე ასე მსურს, მე ასე მესიამოვნება“.

სხვა გზა აღარ ჰქონდა ყარჩიღა-ხანს, შეჯდა შაჰ-აბასის ცხენზე და სეფიანთა დიდი ხელმწიფე ქვეითად გაჰყვა თავის სპასალარს. ასე გაიარა შვიდი ნაბიჯი და მის მაგალითს მიჰბაძეს დიდებულებმაც.

„მეტად გულადი, ხალისიანი, შორსმჭვრეტელი, მართებულად მოაზროვნე და ომში შეუდრეკელი“, — ასე ახასიათებს ყარჩიღა-ხანს სპარსელი ისტორიკოსი.

შაჰ-აბასის ბრძანებით, ყარჩიღა-ხანთან ერთად საქართველოში უნდა წასულიყო გიორგი სააკაძე, ვინაიდან მან იცოდა ამ ქვეყნის ავი და კარგი, ხოლო თავისი დიდი ერთგულებითა და მორჩილებით მოპოვებული ჰქონდა ხელმწიფის ნდობა, ამიტომაც შაჰის ღრმა რწმენით ყველაფერს გააკეთებდა, რასაც შესაფერისად მიიჩნევდა სეფიანთა სახელმწიფოსათვის.

ყარჩიღა-ხანსა და გიორგი სააკაძეს ევალებოდათ ქართლ-კახეთის მოსახლეობის აყრა.

ყიზილბაშთა უზარმაზარ ლაშქარს წინ მოუძღოდა შაჰ-აბასის ორი ყველაზე სანდო პირი.

და არც დასიზმრებია ხელმწიფეს, რომ ერთ საბედისწერო წუთში სამუდამოდ დაკარგავდა ორივეს.

...საკუთარი კარვის წინ, უკვე ცხენზე ამხედრებულ ყარჩილა-ხანს ისე მძლავრად აძგერა შუბი დიდმა მოურავმა, რომ შუბის წვერი ერთი გვერდიდან მეორეში გამოვიდა.

საყოველთაო აჯანყების სიგნალი გაცემული იყო, მართლაც რომ ჩინებული სიგნალი! აჯანყების პირველი მსხვერპლი აღმოჩნდა თვით სახელგანთქმული სპასალარი შაჰ-აბასისა. ყიზილბაშთა ლაშქარს ერთი დარტყმით მოჰკვეთეს თავი.

ისქანდერ მუნში გვაუწყებს: „დიდებულებიც და უბრალო ხალხიც საშინლად თავზარდაცემული იქით-აქეთ გარბოდა. ყიზილბაშების მთელი ბანაკი დარბეულ და გაძარცულ იქნა, ქართველებს ხელში აურაცხელი და განუზომელი ქონება და იარაღი ჩაუვარდათ".

მოვუსმინოთ ქართველ პოეტსაც:

ხმალს ქვეშ დაავლეს, ლაშქარნი აივსნეს საშოვარითა,
უკან მისძახდეს მეოტთა: თუ აქეთ გაიარითა,
კიდევ უარეს დაგმართებთ სიცოცხლე გასამწარითა,
მიდით, შაბაზს შესჩივლეთ, მალ ყაზვინს ჩაუსწარითა.

XIX საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი თეიმურაზ ბატონიშვილი აღნიშნავს: „ხოლო ესე ძლევა-შემოსილება იქმნა წელსა ქრისტესით 1625-სა, მარტის 24-სა, საუფლო ღვთისმშობლის ხარების დღესასწაულის ღამე რომ თენდებოდა" (უძრავი საეკლესიო დღესასწაული — ხარება წმ. ღვთისმშობლისა დაწესებული იყო 25 მარტს, ძველი სტილით).

უამრავი რამ დაწერილა 1625 წლის ამბებზე, მაგრამ არსებობს კიდევ ერთი წყარო, რომელიც ქართველი მკითხველისათვის სრულიად უცნობი არის.

მ. თამარაშვილის პირად არქივში (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდები) დაცულია 1628 წელს რომში შეღგენილი რელაცია იტალიურ ენაზე, რომელიც შეიცავს თეიმურაზ მეფის მიერ ევროპაში წარგზავნილი ელჩის ნიკიფორე ირბახის (ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი-ირუბაქიძე) ნაამბობს. ეს ინფორმაცია განსაკუთრებული ღირებულებისაა, ვინაიდან ეკუთვნის თანადამხვდურსა და თვითმხილველს, თეიმურაზის ერთგულსა და სანდო პიროვნებას და უშუალოდ მომხდარი მოვლენების კვალდაკვალ არის ჩაწერილი.

აი, რას მოგვითხრობს ნიკიფორე ირბახის რელაცია:

ძლევამოსილი აჯანყების შემდეგ ხალხს სურდა მოურავის გამოცხადება მეფედ, მაგრამ თვით მან არ ინება მეფობა. ამბობდა, რომ სამეფოს უნდა ჰყავდეს კანონიერი მეფე და საერთო კეთილდღეობისათვის მოუწოდა გადახვეწილ თეიმურაზს დაბრუნებულიყო სამშობლოში.

ლაპარაკობდნენ, რომ თეიმურაზს მახეს უგებს და მისი მოკვლა სწადია, რათა დაეპატრონოს მეფობასო. უმორჩილესი თხოვნით გაგზავნილ ელჩთან ერთად ამ ხმებმაც ჩააღწია თეიმურაზამდე. მაგრამ ლტოლვილმა მეფემ განაცხადა: თუ ასე ნებავს უფალს, დაე აღსრულდეს მისი სურვილი. უკანასკნელად მაინც გავუღიმებ მშობლიურ ცას, რომლის ქვეშაც ამეხილა თვალიო (ერთი წლის შემდეგ იმავე ეპვს ჩაუნერგავენ გიორგი სააკაძეს და როგორც იოსებ თბილელი წერს: „ავი ენა ამათ გაჰყრის, ქვეყნისათვის ეს არს ავი“. კიდევ რამდენიმე წელიწადი და ისევ ავი ენების წყალობით დაიბადება კონფლიქტი თეიმურაზსა და ზურაბ ერისთავს შორის).

მითქმა-მოთქმა ყალბი აღმოჩნდა. დიდი პატივითა და ზეიმით მიიღეს საქართველოში თეიმურაზი. მრავალი დიდებულის, სამი არქიეპისკოპოსისა და მთელი ხალხის თანხლებით გაემართა იგი ტაძრისაკენ; ტახტზე აიყვანეს, გვირგვინი დაადგეს და ერთგულების ფიცი მისცეს ქართლ-კახეთის მეფეს. თეიმურაზი კეთილად შეხვდა მოურავს, შეუნდო წარსული წყენა, მუდამ პატივს სცემდა და სამეფოში მეორე პირად მიიჩნევდა.

ნიკიფორე ირბახი შენიშნავს, ძლიერ განიცდიდა დედის სიკვდილს თეიმურაზი, მაგრამ მტარვალზე გამარჯვებამ ნაწილობრივ მაინც ანუგეშაო.

მართლაც უცნაურად მიჰყვა ერთიმეორეს ეს ორი მოვლენა. 1624 წლის შემოდგომაზე აწამეს ქალაქ შირაზში ქეთევან დედოფალი. უკვე აღარაფერს ერიდებოდა შაჰ-აბასი, სჯეროდა, რომ წამებული საქართველოც სიკვდილის პირას იყო მისული და გაიზიარებდა დედოფლის ხვედრს. მაგრამ მარტყოფის აჯანყებამ კიდევ ერთხელ დაუმტკიცა სეფიან ხელმწიფეს, რომ ქართველ ხალხს ისევ ედგა სხეულში გმირული სული, ხმალიც კარგად უჭრიდა და მტრის ჯავრის შეპმას არა ფიქრობდა.

პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ ვკითხულობთ:

> მათ აწამეს წმინდა ესე სეკდენბერსა ათორმეტსა,
> შვიდსა თვემდე მოგახსენებ სასწაულსა მეტის-მეტსა,
> საქართველო აღებულა წელს ნაჯამი ათერთმეტსა,
> მარტში დარჩა მას მეუფეს ქრისტიანი ნათლი სვეტსა.

თერთმეტი წლის მანძილზე (1614 წლის გაზაფხულიდან 1625 წლის გაზაფხულამდე) ყიზილბაშთა „ნაჯამი“ საქართველო წელში გაიმართა, მხრები გაშალა და ამაყად თავაწეული შეჰყურებდა დალეწილ უღელს.

და ამ სასწაულის მთავარი ავტორი იყო დიდი მოურავი.

არჩილის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“ აღტაცებით წარმოთქვამს თეიმურაზ მეფე:

ესე საქმე მოურავმა უცხო ქნა და საკვირვალი
ვით შემართა ამ საქმესა, არის თუცა გულად რვალი!
ეს ყველასგან უძნელეა, სხვა სახელიც ქნა მრავალი,
უსაცილოდ მართალია, არ ტყუილი არ საკრძალი!

ნიკიფორე ირბახის სიტყვით, შაჰ-აბასსა და ყიზილბაშებს სხვა აღარავინ შეეძლოთ ეხსენებინათ უფრო დიდი სიძულვილით, ვიდრე გიორგი საააკაძე. აღშფოთებული და განრისხებული შაჰი საჯაროდ სდებდა ფიცს, ნახევარ სამეფოს ვაჩუქებ იმას, ვინც დატყვევებულ მოურავს მომგვრის ისპაანშიო. ალბათ მანამდე გაუგონარ შურისძიებას მოიფიქრებდა სეფიანთა ხელმწიფის სადისტური ფანტაზია...

ისქანდერ მუნში, სეფიანთა სამეფო კარის მემატიანე, როგორც კი მოიხსენიებს გიორგი საააკაძის სახელს, თავს ვერ იკავებს და მაშინვე ამკობს ლანძღვითა და წყევლით: ბედკრული და უმადური მოურავიო, ცბიერი და შფოთის ამტეხიო, ბედდაბნელებული და ბოროტიო, ბედუკეთმართი და არამზადა მოღალატეო.

1625 წელს აყრა-გადასახლება ემუქრებოდა ქართლ-კახეთს. ამ მიწაზე უცხო ტომი უნდა ჩამოთესლებულიყო და უეცრად გათამაშდა სულ სხვა სიუჟეტი, რომელმაც ყირაზე დააყენა ისპაანში გამზადებული სცენარი.

იმავე წლის ზაფხულში — მარაბდის ომი, სადაც ქართველებმა „ბრწყინვალე დამარცხება“ განიცადეს და შაჰ-აბასს წაკითხული თუ ჰქონდა პლუტარქე, უთუოდ გაიმეორებდა მეფე პიროსის ნაღვლიან სიტყვებს: „კიდევ ერთი ასეთი გამარჯვება და საბოლოოდ დავიღუპებით“.

XVII საუკუნის თურქი ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევი ამბობს, თავისი მეფობის ორმოცი წლის მანძილზე შაჰ-აბასს ასეთი მძიმე დანაკლისი არ განუცდიაო. „მოურავის მეოხებით და მოურავთანვე ბრძოლაში დაიღუპა და განშორდა წუთისოფელს შვიდი სახელოვანი ხანი, რომელთა ტოლები ყიზილბაშის ქვეყნებში არ მოიძებნებოდა“ (ამ სახელოვანი შვიდეულიდან იბრაჰიმ ფეჩევი ასახელებს ყარჩიღა-ხანს, იუსუფ-ხანსა და ამირგუნე-ხანს, ალბათ როგორც ყველაზე სახელოვან სარდლებს).

ნიკიფორე ირბახის მიხედვით, ოსმალეთთან და ინდოეთთან განუწყ-

ვეტელი ომით დაქანცული შაჰ-აბასი მიისწრაფოდა, რამდენადაც კი შეეძლო, მოერბილებინა ივერიის მეფე, ვინაიდან იცოდა მისი ხალხის სიმამაცე. ბოლოს და ბოლოს მიაღწია დაზავებას საქართველოსთან და აღიარა თეიმურაზი ქართლ-კახეთის ქრისტიან მეფედო.

1625 წელი სისხლიანი წელიწადი გამოდგა, მაგრამ ჩვენს ისტორიაში ოქროს ასოებით არის ჩაწერილი, როგორც დიდი გმირობისა და თავდადების წელიწადი.

ქართველმა ხალხმა სამარადისოდ დაამტკიცა, რომ მას არ ეწერა არც მოსპობა, არც გათათრება.

შირაზის ხანის ქებასა

თეიმურაზ პირველი თავის პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ წერს:

შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი,
მდაბალი, ტკბილი, მოწყალე, აქებენ სულად ქვენანი,
ღირსეულია ღვთისაგან, მითა სცავს ძალთა ზენანი...

ამ სტრიქონებში ხოტბაშესხმული შირაზის ხანი არის გამაჰმადიანებული ქართველი, იმამყული-ხან უნდილაძე, ბეგლარბეგი ფარსისა, ერთ-ერთი თვალსაჩინო ფიგურა შაჰ-აბასის დროინდელი სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე, აღჭურვილი უდიდესი გავლენითა და ავტორიტეტით, ფაქტიურად — მეორე კაცი სახელმწიფოში.

თვით შაჰ-აბასი ასეა დახასიათებული თეიმურაზის პოემაში: „უძლავრი და უწყალო მეფე, ქრისტიანთა მტანჯველი, უბრალოს სისხლთა მჩქეფელი, ეროდიას წილ მჯდომელი“. აქ არაფერია გასაკვირი და მოულოდნელი. სხვაგვარად როგორ მოიხსენიებდა უბედური მეფე-პოეტი თავის მოსისხლე მტერს, ვერაგსა და დაუნდობელ მბრძანებელს, რომელმაც აუწიოკა სამშობლო და სასტიკი წამება არგუნა წილად მის ღვიძლ შვილებსა და დედას.

„შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი“...

ცოტა არ იყოს, უცნაურად გამოიყურება ამ შემაძრწუნებელი გულწრფელობით დაწერილ პოემაში ქება შირაზის ხანისა, რომელიც შაჰ-აბასის უახლოესი დიდმოხელე და სარდალი იყო და რომლის სამფლობელო ქალაქში აღასრულა თავისი სიცოცხლე ქეთევან დედოფალმა.

რა თქმა უნდა, შირაზის ხანის ქართველობა არ იქნებოდა საკმარისი იმისათვის, რომ მისი სახელი და ქება სამუდამოდ აღბეჭდილიყო ქართული ლიტერატურის, შეიძლება ითქვას, ყველაზე ტრაგიკულ ძეგლში.

ზემოთ მოტანილ სტრიქონებს თავისი ისტორია აქვს...

იმამყული-ხან უნდილაძე ირანის პირველი ყულარაღასისა და გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის ალავერდი-ხანის ვაჟიშვილი იყო. ირანში უნდილაძეთა გვარის აღზევებას სწორედ ალავერდი-ხანმა დაუდო სათავე. არსებობს გადმოცემა, რომ იგი ბავშვობისას გაუტაციათ საქართველოდან ყიზილბაშებს და ოცდაათ ცეხინად (ანუ სამ თუმნად) გაუყიდიათ. რამდენიმე პატრონის ხელში გამოიარა და ბოლოს შაჰ-თამაზთან მოხვდაო. ნიჭიერი ახალგაზრდა მალე დაწინაურდა სეფიანთა სამეფო კარზე და, სხვათა შორის, დიდი როლი ითამაშა ირანის ტახტზე შაჰ-აბასის განმტკიცებაში. შემდგომში იყო მისი უპირველესი მხედართმთავარი და მთელს ირანში ვერავინ შეედრებოდა ვერც სიმამაცით, ვერც გონიერებითა და ვერც სამხედრო ნიჭით. შაჰ-აბასი უდიდეს პატივს სცემდა ალავერდი-ხანს და თურმე მამას ეძახდა. მისი სიკვდილის შემდეგ შაჰმა ფარსის ბეგლარბეგობა იმამყული-ხანს უბოძა. ირანში ასეთი თანამდებობა მემკვიდრეობით როდი გადადიოდა და აშკარაა, რომ იმამყული-ხანმა თავისი პირადი ღირსებებით დაიმსახურა შაჰის წყალობა.

„შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი", — ამბობს ქართველი მეფე-პოეტი.

შირაზის ხანის ქება უცხოურ წყაროებსაც შემოუნახავს.

აი რას წერს ინგლისელი თომას ჰერბერტი: „ეს კაცი არის წარმოშობით ქართველი, სარწმუნოებით მაჰმადიანი, ერთ-ერთი ტეტრარქი, რომელიც განაგებს შაჰ-აბასის იმპერიას. მისი სამფლობელოები აღწევს თითქმის ოთხას მილს ყოველი მიმართულებით". შემდეგ თომას ჰერბერტი ჩამოთვლის იმამყული-ხანის ტიტულებს და ასე ამთავრებს: „დიდი ბეგლარბეგი, მეთაური თორმეტი სულტნისა, ორმოცდაათი ათასი მხედრისა, მსახური შაჰ-აბასისა და ვარდი აღტაცებისა".

იტალიელი პიეტრო დელა ვალე აღნიშნავს, რომ იმამყული-ხანი არის ბეგლარბეგი ფარსისა, რომელიც წარმოადგენს ირანის ყველაზე მნიშვნელოვან პროვინციას და ტერიტორიით გაცილებით ვრცელია პორტუგალიაზე, ხოლო თავისი ძლიერებითა და მდგომარეობით არ ჩამოუვარდება ევროპის მრავალ სამეფოს. შირაზის ხანი კი უეჭველად ყველაზე დიდი პიროვნებაა მთელს ირანში შაჰ-აბასის შემდეგ, მას ძლიერ უყვარს ქრისტიანები და მეგობრობს ევროპელებთანო (სხვათა შორის, პიეტრო დელა ვალეც და თომას ჰერბერტიც პირადად იცნობდნენ იმამყული-ხან უნდილაძეს).

კათოლიკე მისიონერთა სიტყვით, შირაზის ქართველ ხანს დიდ პატივს სცემდნენ ქვეშევრდომნი. სეფიანთა სახელმწიფოში ვერ მოიძებ-

ნებოდა კეთილშობილი და გამოჩენილი პირი, რომელსაც არ გამოეცადა მისი უსაზღვრო გულუხვობა. ვის ასაჩუქრებდა თვალ-მარგალიტით, ვის — ძვირფასი ხალათებით, იარაღითა თუ ცხენებით. სადაც კი ნახავდა კაცი უძვირფასეს თვლებსა და სანაქებო ცხენებს, ყველანი ამბობდნენ, ეს იმამყული-ხანის ნაჩუქარიაო.

ფრანგი ჟან-ბატისტ ტავერნიე გადმოგვცემს, რომ იმამყული-ხანი იყო უაღრესად შეძლებული კაცი, სარგებლობდა მთელი ქვეყნის სიყვარულით და გარს ერტყა ირანის უმამაცეს მხედართა ელიტა. იგი გულუხვად აჯილდოებდა მხედრებსაც და სწავლულებსაც, უყვარდა უცხოელი სტუმრები, იცოდა ლამაზი ნივთების ყადრი, გულმოდგინედ ზრუნავდა მეცნიერებისა და ხელოვნების აყვავებაზე. იმამყული-ხანის თაოსნობით, შირაზში აშენდა მშვენიერი სასწავლებელი ახალგაზრდებისათვის და მრავალი ქარვასლა — მოგზაურთათვის, როგორც თვით ქალაქში, ისე პროვინციის მთავარ გზებზე. მისივე ბრძანებით, მანძილის შესამოკლებლად გაიჭრა მთები, ხოლო ზოგი მათგანი ერთიმეორეს შეუერთეს საოცრად გაბედული კონსტრუქციის ხიდებით, თაღებივით რომ აღიმართნენ უფსკრულებსა და მდინარეებზე. შირაზის ხანმა სამუდამოდ მოიგო ხალხის გულიო. იგი თავისი ხარჯებით თითქმის გაუტოლდა სეფიანთა ხელმწიფეს. ამ გარემოებამ აიძულა შაჰ-აბასი მეგობრულ საუბარში ეთქვა იმამყული-ხანისათვის, კარგი იქნება იმაზე ერთი შაურით ნაკლები დახარჯო დღეში, რასაც მე ვხარჯავ, მცირეოდენი განსხვავება მაინც იყოს შაჰისა და ხანის ხარჯებს შორისო.

გერმანელი ადამ ოლეარიუსი წერს, რომ იმამყული-ხანს უზარმაზარი სიმდიდრე გააჩნდა და ამასთან ერთად ცნობილი იყო თავისი ქველმოქმედებით. იგი ყველა ლაშქრობაში იჩენდა თავს, როგორც უბადლო გმირი და რაინდიო.

განსაკუთრებით გაითქვა სახელი იმამყული-ხანმა 1622 წელს, როდესაც მისი სარდლობითა და ინგლისის სამხედრო ხომალდების მხარდაჭერით დაპყრობილ იქნა პორტუგალიელთა ციხე ჰორმუზის კუნძულზე, სპარსეთის ყურეში. ამიერიდან ირანს შეეძლო საზღვაო გზით გაეტანა დასავლეთ ევროპაში თავისი აბრეშუმი და საბაჟო შემოსავალი მოესპო ოსმალეთისათვის.

...უკვე შვიდი წელიწადი იმყოფებოდა ქეთევან დედოფალი შირაზში შაჰ-აბასის ტყვედ. კათოლიკე მისიონერთა გადმოცემით, იგი იშვიათად ტოვებდა თავის სასახლეს და მხოლოდ იმამყული-ხანს თუ ეწვეოდა სტუმრად.

1624 წელს შაჰმა შემოუთვალა შირაზის ხანს: „ქეთევან დედოფალი

თუ გათათრდეს, ნურას აწყენო, და თუ არ გათათრდეს, აწამე და სასჯელით მოჰკალო“.

თეიმურაზი მოგვითხრობს:

> იმამყული-ხანს რა ესმა საქმენი საზარონია,
> მეტად გაკვირდა, ესე თქვა: მისი რა საკადრონია?
> ეიცი, რომ არ გათათრდების, თუცა არა აქვს დრონია,
> თეიმურაზის დედასა ეით ვკადრო უკადრონია?

შირაზის ხანს მოციქულის პირით მოუხსენებია შაჰისათვის: „ბერი დედაკაცი არისო და ახლა ეს არ გათათრდებისო, და რას აქნევთო ამის გათათრებასაო, დაეხსენითო, თქვენთვის სირცხვილი არისო ამისი სიკვდილი“.

ალბათ იმედის ნაპერწკალი უღვიოდა, რომ გადაათქმევინებდა სასტიკ ბრძანებას. ადრე ხომ შეძლო თითქოსდა შეუძლებელი: როდესაც შაჰ-აბასმა გადაწყვიტა თეიმურაზის შვილების დასჯა, შირაზის ხანმა გადაარჩინა ისინი, ტკბილი სიტყვით დაიყოლია შაჰი, რომ ხელი აეღო ამ საქმეზე. ერთხელ გადაარჩინა, მეორედ გადაარჩინა, მაგრამ ბოლოს ვეღარაფერი უშველა.

ამჯერად კი ერთხელაც ვერ გაჭრა შირაზის ხანის ჩარევამ. ულმობელი განაჩენი გამოტანილი იყო.

სამი თვე საიდუმლოდ ინახავდა ქეთევანისგან შაჰის ბრძანებას იმამყული-ხანი, თუმცა კარგად იცოდა, რომ ასეთი მოქმედება სახიფათო იყო მისთვის. სასოწარკვეთამ შეიპყრო, გამოსავალს ვერ პოულობდა ორ ცეცხლშუა ჩავარდნილი.

> ეით უამბო, ეით შევკადრო ტყვესა ჩემსა ანაბარსა,
> მე მინდოდა სამსახური, არ უძახდი განაბარსა,
> არ ვისმინო, რაღა უყო ხელმწიფისგან დანაბარსა?

სამი თვე აყოვნებდა, მაგრამ სხვა გზა აღარ დარჩენოდა, უნდა გამოეცხადებინა და ბოლოს გამოუცხადა კიდეც.

„ეიცი, რომ არ გათათრდების“, — ფიქრობდა შირაზის ხანი და მაინც ევედრებოდა ქეთევანს შეესრულებინა შაჰ-აბასის მოთხოვნა. არწმუნებდა, რომ მისი შვილის — თეიმურაზის ბედ-იღბალი მის გადაწყვეტილებაზეა დამოკიდებული, რომ ასეთი მცირე დათმობით დედოფალს შეუძლია განკურნოს მშობელი ქვეყნის მრავალი სატკივარი. გამაჰმადიანდიო, მოთმინებით ურჩევდა თავისი სიტყვების უნაყოფობაში დარწმუნებული, ჩვენ თუ მაჰმადის რჯული გვიჭირავს, განა ქართვე-

ლები აღარა ვართო? მოწიწებით სთხოვდა: „სატანჯველს ნურას იკადრებ, არ არის შენი წესია“.

მაგრამ დედოფალი მზად იყო წამებისა და სიკვდილისათვის.

„ფრიად მადრიელ ვარ და მაქებელ კაცობრიობითსა ლმობასა მაგას შენსა, ზედა გულმტკივნეულებასა ჩემთვის, მაგრამ შეუძლებელ არს ჩემ მიერ უარის ყოფა ქრისტე მეუფისა ჩემისა“, — ასე მიმართა ქეთევან დედოფალმა იმამყული-ხანს.

ამაოდ ლამობდა განგებისა გარდავლენას შირაზის ხანი.

„დაშვრა იგი მრავლისა ვედრებითა და არა ისმინა დედოფალმან“, — გვაუწყებს XIX საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი თეიმურაზ ბატონიშვილი.

მოახლოვდა გარდუვალი და ქეთევან დედოფალმა უკანასკნელი ლოცვა აღავლინა ზეცას:

> შვილსა ჩემსა თეიმურაზს ძლევა მიეც მტერსა ზედა,
> ღვაწლთა ჩემთა აღმწერელი ედემს დასვი ტახტსა ზედა.

დედოფლის ნატვრა ექვსი თუ შვიდი თვის შემდეგ შეისხამს ფრთებს. ქართველი ხალხის გმირული აჯანყების შედეგად თეიმურაზი კვლავ დაეპატრონება თავის სამეფოს, ხოლო ქეთევანის სახელსა და ღვაწლს მთელს ევროპას მოჰფენენ უცხოელი მწერლები.

დედოფლის წამებას აღწერს თვით თეიმურაზიც, ქაღალდზე გადაიტანს იმ საზარელ ტანჯვას, რაც მის მშობელს დაატყდა თავს და გულიდან მწარედ აღმოხდება:

> მე ავაზაკი, შემცოდე ახლოს არ ვიყავ, ვინანი,
> მარჯვენით ჯვარსა არ ვეცვი, ამად ვარ ცრემლთა მდინანი.

...1627 წლის თებერვლის დამლევს სპარსეთის ყურიდან ისპაანს მიმავალი ინგლისის ელჩობა შირაზში ჩავიდა.

ელჩობის წევრი თომას ჰერბერტი აგვიწერს იმამყული-ხანის მიერ ინგლისის ელჩის პატივსაცემად გამართულ მეჯლისს. სუფრა გაშლილი იყო უზარმაზარ დარბაზში, რომელსაც ამშვენებდა ოცი მოოქროვილი სვეტი და ლამაზად მოხატული კედლები, სადაც გამოსახული იყო ჰორმუზის აღების ეპიზოდები.

თვით შირაზის ხანი მხოლოდ ნადიმის დასასრულს გამოჩნდა დარბაზში. წინ მოუძღოდა მდიდრულად მოკაზმული და აღჭურვილი ოცდაათი ახალგაზრდა, მაჯაზე მიბმული მიმინოებით. მან საზეიმოდ შესვა ინგლისის მეფის სადღეგრძელო.

ყველაზე საინტერესო თომას ჰერბერტის მონათხრობში ისაა, რომ

იმამყული-ხანის ხელმარჯვნივ იჯდა თეიმურაზი — „უბედური მეფე საქართველოსი, მამაცი პიროვნება, ომებში გამოცდილი და მტკიცე ქრისტიანი“. (შდრ. ქართულ წყაროში მოცემული დახასიათება: „მეფე თეიმურაზ იყო ვითარცა ძლიერებითა და სამხედროს ზნითა და მამაცობითა აღმატებული, აგრეთვე მტკიცე სიყრმითგანვე თვისსა სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა“).

საიდან გაჩნდა თეიმურაზი იმ ქალაქში, სადაც სამიოდე წლის წინათ აწამეს ქეთევან დედოფალი?

საბედისწერო განხეთქილებამ თეიმურაზსა და გიორგი სააკაძეს შორის შაჰ-აბასის წისქვილზე დაასხა წყალი. თეიმურაზმა ირანთან მორიგება არჩია. ამას კარგი თვალით უყურებდა თვით შაჰიც. ქართველი ხალხის შეუპოვარმა წინააღმდეგობამ იგი დაარწმუნა, რომ საქართველოს მოთხრა არ ძალუძდა.

1625 წლის ამბები ფრიად მტკივნეული დარტყმა აღმოჩნდა თავისი ძლიერების ზენიტში მყოფი სეფიანთა ირანისათვის. არაბეთიდან ინდოეთამდე ფრიალებდა შაჰ-აბასის ძლევამოსილი დროშები. მაგრამ ჰორმუზის, ყანდაარისა და ბაღდადის დაპყრობის ტრიუმფს უეცრად გადაეკრა მარტყოფის, მარაბდისა და ქსნის ჩრდილი. სხვას რომ თავი დავანებოთ, 1625 წელს საქართველოში დაიღუპნენ შაჰ-აბასის გამოჩენილი სარდლები: ირანის სპასალარი ყარჩიღა-ხანი, შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი, თავრიზის ბეგლარბეგი შაჰბენდე-ხანი და ერევნის ბეგლარბეგი ამირგუნე-ხანი.

თეიმურაზთან მოლაპარაკება დაევალა იმამყული-ხანის ძმას, დაუდ-ხან უნდილაძეს. მათ შორის მიწერ-მოწერა და მისვლა-მოსვლა გაიმართა. და ბოლოს დაუდ-ხანმა ამცნო ისპაანს, თეიმურაზი „მორჩილების შარაგზას“ დაადგაო. იგი ქართლ-კახეთის ქრისტიან მეფედ ცნო შაჰმა.

თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო შაჰ-აბასისათვის თეიმურაზის შემორიგება, იქიდანაც ჩანს, რომ გაწეული სამსახურისათვის დაუდ-ხანს განჯის ბეგლარბეგობა ებოძა.

შაჰ-აბასი კატეგორიულად მოითხოვდა თეიმურაზის ჩასვლას ირანში, მისი სრული მონანიების ნიშნად. თეიმურაზმა შეასრულა შაჰის მოთხოვნა, მაგრამ არასასურველი შეხვედრა მათ შორის არ შემდგარა. შაჰ-აბასი იმითაც დაკმაყოფილდა, რომ მისი სახელმწიფოს უპირველეს დიდმოხელეს ესტუმრა „მორჩილების შარაგზაზე“ დამდგარი ქართველი მეფე. ასეთი კომპრომისი შირაზის ხანის დამსახურება უნდა იყოს.

სხვათა შორის, პიეტრო დელა ვალე ასეთ ფაქტს გვაწვდის იმამყუ-

ლი-ხანის ძალაუფლების ნაჩვენებლად: თუმცა შაჰ-აბასის საგანგებო ბრძანებით, ყველა მაჰმადიანს სასტიკად ეკრძალებოდა ღვინის სმა, შირაზის ხანის მიწებზე რამდენიც უნდოდათ, იმდენს შეირთმევდნენ სახელგანთქმულ შირაზულ ღვინოს. ამ მხარეში იშვიათად ხედავენ შაჰს და აღარც მის კანონებს უწევენ ანგარიშს, აფასებენ და აღიარებენ მხოლოდ იმამყული-ხანს, რომელსაც ქვეშევრდომთა უდიდესი სიყვარული აქვს მოხვეჭილიო.

ერთი სიტყვით, შირაზის ხანი მეორე მეფედ ითვლებოდა ირანში.

სანამ ცოცხალი იყო შაჰ-აბასი, ძმები უნდილაძეები დიდი გავლენით სარგებლობდნენ და ქვეყნის ბედი ეკითხებოდათ, მაგრამ შაჰ-აბასის სიკვდილის შემდეგ საკუთარი ბედიც უკუღმა შეუტრიალდათ.

სომეხი ისტორიკოსი ზაქარია სარკავაგი გადმოგვცემს, რომ შაჰ-აბასმა ანდერძად დაუბარა თავის შვილიშვილს, რომელიც ირანის ტახტზე ასვლის შემდგომ შაჰ-სეფის სახელით გახდა ცნობილი, ჩამოეშორებინა სახელმწიფოში აღზევებული პირნი, რათა ახალგაზრდა ხელმწიფისათვის ზიანი არ მიეყენებინათ. შაჰ-სეფის, ჩანს, ჭკუაში დაუჯდა პაპის ანდერძი. ერთხელ, ბაღში სეირნობისას, მან ახედა ალვის ხეებს და თქვა: „ძალიან გაზრდილან და გამსხვილებულან ეს ხეები, უნდა მოვჭრათ და ახალი ნერგები ჩავყაროთ". თანმხლები კარისკაცი უმალვე მიუხვდა ნათქვამს და დაუდასტურა: „დიახ. ხელმწიფეო, შენ კარგად ბრძანე; აჰა, ჰქმენ, რასაც ამბობ!" დაეცა მუხლებზე და კისერი დაღუნა: „შენი მსახური ვარ, წამაცალე თავი!" მაგრამ შაჰ-სეფიმ დაამშვიდა შეშინებული კარისკაცი: „შენ ის ხე არ ხარ, რომელიც უნდა მოიჭრას".

ცხადია, ამაღლებულ ხეებად შაჰ-სეფის, უპირველეს ყოვლისა, უნდილაძეები მოეჩვენებოდა. მათი უზომო ძალაუფლება საფრთხეს უქმნიდა შაჰის გვირგვინს. ტახტზე ახლად ასული შვილიშვილი შაჰ-აბასისა ჯერ ოცი წლისაც არ იყო და შიშობდა, უნდილაძეთა ჩრდილქვეშ არ მოქცეულიყო. ამიტომაც ამოიღო ისინი მიზანში.

ქართული და უცხოური წყაროები გვამცნობენ, რომ შაჰ-სეფის ბრძანებით დაუდ-ხანი მეჯლისიდან გაუგდიათ და გაუჯოხავთ კიდეც „შეუფერებელი ქცევის" გამო, შემდეგ შაჰის ამალიდან დაუთხოვიათ. შეურაცხყოფილი დაუდ-ხანი დაბრუნდა განჯაში და შურისძიებაზე ფიქრობდაო.

შაჰ-სეფიმ მეთვალყურენი მიუგზავნა დაუდ-ხანს, რათა ისინი გაერთიანებულიყვნენ უკმაყოფილო ხალხთან და ხელსაყრელ შემთხვევას თუ იპოვიდნენ, მოეკლათ იგი.

დაუდ-ხანს არ გამოჰპარვია შაჰ-სეფის მზაკვრობა, მაშინვე დაუკავშირდა „საყვარელ და ერთგულ“ თეიმურაზს და სასწრაფოდ გაეშურა კახეთისაკენ მთელი თავისი ქონებითა და ამალით. თეიმურაზმა და დაუდ-ხანმა ყაჯარნი იორზე ამოჟლიტეს და 1632 წლის ოქტომბერში განჯა-ყარაბაღი დაარბიეს.

როგორც ჩანს, ისინი ვარაუდობდნენ, რომ აჯანყდებოდა იმამყული-ხანიც. იტალიელი მისიონერის პიეტრო ავიტაბილეს სიტყვით, თბილისიდან აცნობეს შაჰ-სეფის, რომ თუ სურს დაეპატრონოს საქართველოს, აუცილებელია მოსპობა შირაზის ხანისა, რადგან ყველა ქართველის თვალი მისკენ არის მიპყრობილიო.

შაჰ-სეფიმ დაუყოვნებლივ მისწერა იმამყული-ხანს, ყაზვინში გამოცხადდიო.

შირაზის ხანმა უპასუხა, ჩემი პროვინცია მტრის საზღვრებთან არის და მიზანშეწონილი არ იქნება უპატრონოდ დავტოვო აქაურობა, ეს ზიანს მიაყენებს ირანსა და შაჰის გვირგვინსო.

მაშინ შაჰ-სეფიმ შეახსენა, სამეფოს მე ვმართავ და რაც უნდა უბედურება მოხდეს, ჩემს კისერზე იქნებაო. თუ არ მოხვალ, მე თვითონ გეწვევი მთელი ლაშქრით და განანებ ასეთ გაუგონარ ურჩობასო.

შაჰ-სეფის მუქარას შირაზის ხანმა ქედმაღლური პასუხი გასცა, ჩემზე აღმდგარ ძალას ძალასვე დავახვედრებ და თავს დავიცავ, ირანის საუკეთესო ციხეები მიჭირავსო.

სამოქალაქო ომის საფრთხემ შეაშფოთა შაჰ-სეფი. შირაზის ხანს შეეძლო დახმარება ეთხოვა პორტუგალიელთაგან და სამაგიეროდ ჰორმუზი ჩაებარებინა მათთვის. საქართველოშიც სახიფათო მდგომარეობა იყო შექმნილი. საგანგაშო ვითარებამ ტაქტიკა შეაცვლევინა შაჰ-სეფის. მან უხვი დაპირებებითა და საჩუქრებით მოინადირა იმამყული-ხანის მეგობრები, რომლებმაც დაარწმუნეს იგი ურჩობაზე ხელი აეღო და დამორჩილებოდა შაჰს.

ვინ იცის, რა მოჰყვებოდა შირაზის ხანის აჯანყებას. გამარჯვება? ერთობ საეჭვოა. დამარცხება? ალბათ, დამარცხება მოჰყვებოდა. მაგრამ უკანასკნელი ნაბიჯი აღარ გადადგა, უკანდახევა ამჯობინა და მაინც ვერ აიცდინა სასჯელი. ნუთუ ფიქრობდა, რომ წარსული დამსახურებანი და დიდება გადაარჩენდა? ნუთუ ფიქრობდა, რომ ურჩობას შეარჩენდნენ?

1633 წლის დამდეგს შირაზის ხანი ჩავიდა ყაზვინში მრავალრიცხოვანი ამალისა და ჯარის თანხლებით, რაც საკმარისად მიიჩნია თავისი უშიშროებისათვის. „და ვერ ხვდებოდა, რომ სადაც მეფობს ვერაგობა,

ძალას იქ ფასი არა აქვს“, — შენიშნავს იტალიელი ისტორიკოსი ბართოლომეო ფერო.

ქალაქის ქუჩებში გამოფენილი ხალხი ისეთივე პატივისცემით ესალმებოდა შირაზის ხანს, როგორც თვით სეფიანთა ხელმწიფეს. შაჰ-სეფიმ გაიოცა: „ამას რას ვხედავ?! შენა ხარ ირანის შაჰი თუ მე? რატომ გეგებება ასეთი დიდი სიყვარულით ხალხი?“

იმამყული-ხანმა მიუგო: „ვინ იქნება, ჩემო ბატონო, ისეთი ჭკუადაკარგული და თავხედი, რომ თქვენთან გამატოლოს. მე რომ მესალმებიან, ამით თქვენ გცემენ თაყვანს, რადგან ყველასთვის ცნობილია თქვენი უამრავი წყალობანი ჩემდამი“.

„ალაჰის ჩრდილი“ ვითომდა დაკმაყოფილდა ამ პასუხით, მაგრამ გულში უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა შირაზის ხანის ბედი.

იმავე დღეს დაადგნენ თავზე იმამყული-ხანს, იგი თავის ჰარამხანაში იყო. აცნობეს შაჰის განაჩენი. შირაზის ხანმა მშვიდად მოისმინა ეს საბედისწერო ცნობა, მხნეობა არ დაუკარგავს და წარბშეუხრელად მიმართა ჯალათებს: „აი, მზად ვარ დავემორჩილო შაჰის ბრძანებას. მხოლოდ ერთსა გთხოვთ — ნუ მომკლავთ ამ საბრალო ქალების თვალწინ, თავზარი არ დაეცეთ“.

შირაზის ხანის უკანასკნელი სურვილი დააკმაყოფილეს.

წუთისოფელს გამოასალმეს მისი შვილებიც.

დასჯილთა გვამები სამი დღე-ღამე ეყარა მოედანზე. იქვე ფეხმოუცვლელად იჯდა მოხუცი ქართველი ქალი, დედა იმამყული-ხანისა და მწარედ მოთქვამდა. ალბათ, ქართულად დასტიროდა თავის „სპარსელ“ შვილსა და შვილიშვილებს.

ეს რომ შეიტყო შაჰ-სეფიმ, მაშინღა ბრძანა, მიწას მიაბარეთ გვამებიო.

დაუდ-ხანი საქართველოდან ოსმალეთში გადაიხვეწა და იქ დაასრულა სიცოცხლე. თეიმურაზმა კიდევ ერთხელ დაკარგა თავისი სამეფო.

ყოველივე ამას მოგვითხრობენ კათოლიკე მისიონერები. „შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი“...

იმამყული-ხან უნდილაძემ მრავალთა რჩეულთა ხვედრი გაიზიარა. აღმოსავლეთის (და არა მარტო აღმოსავლეთის) ისტორიაში იგი არც პირველი ყოფილა, არც უკანასკნელი.

სიკვდილიც ღალატიანი

ქართულ ხალხურ პოეზიას შემოუნახავს ზურაბ არაგვის ერისთავის საინტერესო და მრავლისმთქმელი პორტრეტი. სხვა ვინ შეუმკიათ ამდენი მშვენიერი ლექსით, ყოველ მათგანს რამდენიმე ვარიანტი რომ მოეპოვება, ერთიმეორეზე უკეთესი.

ამ ლექსებში სიძულვილს გვერდით დაჰყვება სიყვარული და უხვად დაღვრილი შავი საღებავი მაინც ვერ აქრობს გაკიცხული და წყევლამითვლილი ზურაბის რაღაც იდუმალ მომხიბვლელობას. ისე ამაღელვებლად ცოცხლდება არყოფნის წყვდიადში ჩაკარგული ადამიანი, რომ საცაა თვალით დაინახავ და თითქოს ყურშიც ჩაგესმის მისი ხმა.

მართლაც უბადლო სტრიქონებით არის გადმოცემული არაგვივით მშფოთვარე და დაუდეგარი არაგვის ერისთავის სიცოცხლისა და სიკვდილის ეპიზოდები.

> როშკას ატირდენ დედანი, ბლოს სახლნი ქვიტკირისანი:
> ზურაბ, ნუ დაგვლევ ღვთის მადლსა! ნარჩომ გართ შენის ხმლისანი.

ვაგლახ, არა სჭრის ვედრება და ბიბლიურ წყევლაზე არანაკლებ მძაფრად აეღერდება უცნობი ხევსურის ლექსი:

> სევდამც მაგხვდების, ზურაბო, დაგლევდამც სისხლის წყალია!

ვინ იცის, ეგებ იმავე ავტორს ეკუთვნის საოცარი ლირიზმით გამთბარი აღტაცება:

> საფურცლეს ზურაბ მოვიდა, ლერწამი ზღვის პირისაო...

და თვალნათლივ ხედავთ, როგორ შეხარის და შეჰფოფინებს მოლექსე სასიკვდილოდ განწირულ გმირს, ბაზალეთის ტბის პირას ტანაყრილი ლერწამივით ახოვანსა და მიმზიდველს. შესაძლოა, სიკვდილის შარავანდედიც თამაშობს თავის როლს და უკანა პლანზე გადააქვს წყრომა.

ზურაბ ერისთავის უკანასკნელი წუთები დამდგარა. გათავდა, აღარავის აღარ უღალატებს, აღარავის აღარ დაარბევს.

„შთავარდა შური ბატონს თეიმურაზსა და ზურაბ ერისთავს შორის", — გვაუწყებს ვახუშტი ბატონიშვილი.

ამ ტრაგიკული კონფლიქტის პროლოგი ასეთია: ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლის შედეგად წარსულს ჩაჰბარდა შაჰ-აბასის გეგმები საქართველოს მოსპობაზე. ქართლ-კახეთის ტახტი ეჭირა ქრისტიან მეფე თეიმურაზს, ხოლო გამაჰმადიანებული სვიმონ ბაგრატის ძე „თბილისს იჯდა, სომხითსა და საბარათაშვილოს პატრონობდა". გიორგი საკაძე ოსმალეთში გადაიხვეწა. თავადთა შორის ახლა უპირველესი იყო ზურაბ ერისთავი, სიძე თეიმურაზისა. ზურაბს არაფრად ეჭაშნიკებოდა ორივე ტახტზე ერთი მეფის ბატონობა. მისი გულისწადილი იყო, თეიმურაზს კახეთი დარჩენოდა, სვიმონს — ქართლი და მათი მრჩეველი თუ საქმის წარმმართველი თვითონ ყოფილიყო. გარდა ამისა, ზურაბი უკმაყოფილო შეიქნა იმით, რომ საკაძესთან ერთად გადახვეწილი მუხრან-ბატონის სამფლობელო თეიმურაზმა მისცა თავის შვილს დათუნას, თუმცა ბაზალეთის ომში გამარჯვების შემდეგ თვით არაგვის ერისთავი ფიქრობდა მუხრანის დაპატრონებას.

ქართული წყაროების მიხედვით, კონფლიქტის წარმოქმნაში ზურაბს უფრო მიუძღოდა ბრალი, ვიდრე თეიმურაზს.

ახალი მასალებით ავსებს ზურაბ ერისთავის ბიოგრაფიას ერთი უცხოური წყარო, რომელიც საქართველოში მყოფ კათოლიკე მისიონერთა რელაციებზე არის დაფუძნებული. ეს გახლავთ იტალიელი ისტორიკოსის ბართოლომეო ფეროს წიგნი „თეათინელ მისიონერთა ისტორია", გამოცემული რომში 1704 წელს.

ბართოლომეო ფეროს ცნობით, უთანხმოება ზურაბსა და თეიმურაზს შორის ამ უკანასკნელის წყალობით ჩამოვარდნილა. ვითომდა, ქართლ-კახეთის ტახტზე დამკვიდრებულ მეფეს უკვე ეთაკილებოდა, თავისივე ქვეშევრდომი რომ ჰყავდა სიძედ და ალმაცერად დაუწყო ყურება ზურაბს, ბოლოს კი მისი მოშორებაც განიზრახა. ალბათ ასეთი ხმების გავრცელებას გულისხმობს თეიმურაზი, როდესაც ამბობს არჩილის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა":

> რა წავლეთ ხანი, ზურაბთან დამიწყეს ჩხუბს ჩამოგდება,
> რად ვერ მოუხვდა, ეს მიკვირს, ცრუს კაცს თავისა აგდება?
> სიძე იყო და შვილად მჩნდა, მახსოვს ვალისა დადება,
> ადრე ამყოლი სიტყვისა მე აღარ მეიმედება.

ბართოლომეო ფეროს მიხედვით, ზურაბმა გადაწყვიტა დაესწრო თეიმურაზისათვის და ჩამოერთმია ქართლის მეფობა, რომელზედაც თეიმურაზის პრეტენზიებს მხოლოდ ის ანიჭებდა საფუძველს, რომ ცოლად ჰყავდა ხორეშანი, ქართლის მეფის ლუარსაბის და. მაგრამ გაცილებით მეტი უფლებანი გააჩნდა სვიმონს, ქართლის ბაგრატიონთა ჩამომავალს. ამიტომაც ერთობ იოლად მოიპოვა ზურაბმა ქართლის დიდებულთა მხარდაჭერა და როდესაც თეიმურაზი კახეთში იმყოფებოდა, ქართლის მეფედ გამოაცხადა სვიმონი. ეს ამბავი რომ გაიგო თეიმურაზმა, შეშფოთდა, ბევრი დრო არ დაუკარგავს, მაშინვე ქართლისაკენ გაეშურა, რათა თავისი ჩასვლით ბოლო მოეღო არეულობისათვის. ქართლის დიდებულნი სვიმონს ემხრობოდნენ და თეიმურაზი ისევ კახეთს გაბრუნდა ჯარის შესაკრებად. მაგრამ უკვე გვიანი იყო, ზურაბის მეოხებით სვიმონს მტკიცედ ეჭირა სამეფო, თეიმურაზმა ხელი ჩაიქნია, უომრად დაანება ქართლი მეტოქეს, გაეცალა და კახეთში დარჩენილს „ჯავრი ღრღნიდაო“, შენიშნავს ბართოლომეო ფერო.

აისრულა სურვილი ზურაბ ერისთავმა. მამას ეძახდა მადლიერი სვიმონ მეფე, სამუხრანოც უბოძა, იყო მისი მორჩილი და მის დაუკითხავად ერთ ნაბიჯსაც არ დგამდა ბედნიერი და კმაყოფილი იმით, რომ წვეთი სისხლის დაუღვრელად აღიდგინა თავისი კანონიერი უფლებანი ქართლის ტახტზე.

ზურაბ ერისთავმა მოახერხა ის, რაც ვერ შეძლო თვით შაჰ-აბასმა.

საბედნიეროდ, ძმათა შორის ომამდე არ მისულა საქმე, მაგრამ თავის ჯარს მაინც დაუფასა ერთგულება ზურაბმა და უომრად აღებული ქალაქი გორი გააძარცვინა.

ბართოლომეო ფერო გადმოგვცემს შემდეგ ისტორიას:

დაზარალებულთა რიცხვში აღმოჩნდნენ ავგუსტინელი მისიონერები, რომლებიც ორიოდე წლის წინათ გორში დააბინავა თეიმურაზ მეფემ. მათ გადაწყვიტეს ეჩივლათ ზურაბთან და შუამავლობა სთხოვეს თეათინელ მისიონერს ჯაკომო დი სტეფანოს. ისიც დაუყოვნებლივ გაემგზავრა დუშეთს, არაგვის ერისთავის რეზიდენციაში. პირდაპირ მის სასახლეს მიადგა და აუდიენცია ითხოვა. ჯაკომოს კარგად იცნობდნენ და სასწრაფოდ აუსრულეს თხოვნა.

როგორც კი დაინახა ზურაბმა სტუმარი, მაშინვე წამოდგა და გაემართა შესაგებებლად. დიდი პატივისცემით მიიღო, ოღონდ არაფერი უკითხავს და დაასწრო სათქმელი: „ძალიან კარგად ვიცი, რაზედაც გარჯილხარ. მოხვედი საშუამდგომლოდ შენი მეგობარი პატრებისათვის, ჩემმა მეომრებმა ქონება რომ წაართვეს. მაგრამ ამჯერად მაპატიე, არ

შემიძლია დავაკმაყოფილო შენი სათხოვარი, რამეთუ უკვე გაიყვეს ნადავლი და აღარ ძალმიძს ჩამოვართვა. შენი რომ იყოს, დიდ ბოროტებად ჩავთვლიდი ნება-დასტურს ღარიბი ბერის გაძარცვაზე, მაგრამ ქონება მდიდარი ხალხისაა, არ გაუძნელდებათ ხელახლა შოვნა. მოკლე ხანში უეჭველად მოუვათ ინდოეთიდან ფული".

ასეთი მტკიცე უარის მიუხედავად, ჯაკომოს არ დაუკარგავს მხნეობა. მან უდიდესი მოკრძალებით გამოთქვა თავისი საყვედური: „მართალი გახლავთ, ბატონო რომ ამ საქმემ მომიყვანა შენს წინაშე. მადლობას მოგახსენებ კეთილგანწყობისათვის, ჩემს მიმართ რომ გამოიჩინე, როდესაც ბრძანე, არავის არ მივცემდი ნებას, წაერთმია შენთვის ქონება და თუ მაინც წაგართმევდნენ, უკან დაგიბრუნებდიო. მაგრამ შენ გამოგრჩა, რომ ეს ქონება ეკუთვნის ჩემზე გაცილებით უკეთეს არსებას, ვისთანაც მე მხოლოდ და მხოლოდ მატლი ვარ. განა ეკლესიაში ღვთისმსახურებისათვის განკუთვნილი ჭურჭელი ღმერთს არ ეკუთვნის? შენივე სიკეთისათვის გთხოვ, ჩემს ქონებაზე მეტად სცე პატივი ქონებას იმისას, რომელმაც შექმნა სამყარო და სიცოცხლე მოგვანიჭა შენცა და მეც. ის, რაც არის ღვთისა, უნდა დაუბრუნო ღმერთს!"

შემდეგ ჯაკომომ შეახსენა ზურაბს, თუ როგორ სვამდა ღვინოს იერუსალიმის ტაძრიდან გატაცებული ოქრო-ვერცხლის ჭურჭლით მეფე ბალთასარი და ცეცხლოვანმა ხელმა როგორ დაწერა კედელზე იდუმალი სიტყვები: „მენე, თეკელ, ფარეს". ეს წარწერა მოასწავებდა მისი მეფობის აღსასრულს და იმავე ღამეს სიკვდილით დასაჯა ზეცამ ბალთასარი, ღვთის ტაძრის გაძარცვის გამო.

ღმერთმა უწყის, ახსოვდა თუ არა ზურაბ ერისთავს ბავშვობაში ნასწავლი ბიბლიური ლეგენდა, თანაც სუსტი ნერვების პატრონი როდი იყო, ზღაპრით შეეშინებინათ. მაგრამ, ასეა თუ ისე, იტალიელი ისტორიკოსის მტკიცებით, ჯაკომოს მონოლოგმა იმდენად მოულბო გული, რომ მყისვე გასცა ბრძანება, მოეტანათ მისიონერთა ქონება. გადაარჩიეს ღვთისმსახურებისათვის განკუთვნილი ჭურჭელი და ზურაბმა უთხრა სტუმარს: „ხედავ, შენმა სიტყვებმა დამარწმუნა და გიბრუნებ იმას, რაც არის ღვთისა. ღმერთმა კარგად მოგახმაროთ!"

ბართოლომეო ფერო აღწერს კიდევ ერთი ღვთისმსახურის ვიზიტს არაგვის ერისთავთან. ეს იყო ვინმე ზებედე, სამეგრელოდან იერუსალიმს მიმავალი ბერი, რომელსაც გზად ქართლში გამოევლო და გულს უკლავდა ის ფაქტი, რომ მაჰმადიანი მეფე (ე. ი. სვიმონი) ბატონობდა ქრისტიანულ ქვეყანაში.

„ზურაბ-ბეგ! კარგად განსაჯე, თუ რა ჩაიდინე და რასა სჩადიხარ!—

ასე დაიწყო თავისი სიტყვა ზებედემ, — გამაჰმადიანებულ მეფეს მიჰბაძავენ მისი ქვეშევრდომებიც და უღვთო რჯული მოედება მთელს ქართლს. დროზე გამოასწორე შეცდომა, თორემ საცაა დაეშვება შენს თავზე ღვთის მახვილი და დაგსჯის, როგორც დასაჯა ბალთასარი" (ისევ იმ ცხონებული ბალთასარის მაგალითით აფრთხობდნენ არაგვის ერისთავს)!

ზებედეს სიტყვებმა ისე შეანჯღრია ზურაბის სულიო, რომ ცოდვა მოინანია, გადაწყვიტა ღალატით მოეკლა სვიმონი და, ამგვარად, ერთი დანაშაული წაეშალა მეორეთი.

ასეთია იტალიელი ისტორიკოსის ვერსია.

ზებედეს ქადაგებაზე მეტად ზურაბ ერისთავს ალბათ თეიმურაზის წერილი ჩააფიქრებდა. ქართული წყაროების თანახმად, კახეთის მეფე რსპაანს გაემგზავრა საჩივლელად და უკვე საქართველოს საზღვარზე მისულმა, უფადარიდან მოსწერა ზურაბს: „შეუგვანებელ არს განწირვად სიძისაგან სიმამრისა..."

როგორც ბართოლომეო ფერო გვიამბობს, ზურაბ ერისთავმა თბილისში მყოფ სვიმონს შეუთვალა, რომ აუცილებელი იყო მისი წამოსვლა ქართლში, რათა საკადრისად დაეჯილდოებინა ქართლის თავადები, რომლებმაც მიატოვეს თეიმურაზი და სვიმონს მიემხრნენ. ამით უფრო განმტკიცდებოდა მისი გავლენა და ავტორიტეტი საკუთარ სამეფოში. გარდა ამისა, ზურაბის აზრით, სვიმონს უეჭველად უნდა დაესაჯა ისინი, ვინც ჯიუტად უჭერდა მხარს თეიმურაზს და მათი მამულები თავის ერთგულ მომხრეთათვის გაენაწილებინა.

სვიმონს ჭკუაში დაუჯდა ზურაბის რჩევა-დარიგება და გამოვიდა თბილისიდან, უმცირესი ამალის თანხლებით.

სხვა ყველაფერს დაიჯერებდა სვიმონი, მაგრამ როგორ დაიჯერებდა ღალატს ზურაბისაგან, რომელმაც ესოდენი სიყვარული გამოამჟღავნა მის მიმართ. ამიტომაც უშიშრად გრძნობდა თავს იმ კაცთან, ვინც იყო სულისჩამდგმელი და შემოქმედი მისი აღზევებისა. ჩანს, კარგად ვერ იცნობდა არაგვის ერისთავს და აღარც დააცალეს მიმხვდარიყო თავის საბედისწერო შეცდომას.

სტუმრობის პირველსავე ღამეს, ზურაბის დავალებით თავს დაესხნენ მძინარე სვიმონს და სამარადისო ძილის ქვეყნისაკენ გაისტუმრეს იგი (ეს მოხდა ცხვილოს ციხეში).

„ვერაგმა მოღალატემ მოკლული მეფის თავი, შიკრიკის ხელით, გაუგზავნა თეიმურაზს, რომელიც კახეთში იმყოფებოდა და მოუწოდა, რომ ხელახლა დაუფლებოდა წართმეულ სამეფოს", — აღნიშნავს ბარ-

თოლომეო ფერო („თავი უფადარს მამწივა ყაენთან წასვლის მნდომელსა", — გვამცნობს თვით თეიმურაზი არჩილის პოემაში).

როდესაც თეიმურაზმა დაინახა ასე მოულოდნელად მოძღვნილი თავი სვიმონისა, სიბრალული აღუძრა ქართლის ახალგაზრდა მეფის ულმობელმა მკვლელობამ და გულწრფელად დაიტირა თავისი მეტოქე: „საბრალო მეფევ, ცრემლი მახრჩობს და უდიდესი მწუხარება მიპყურობს, როცა ვფიქრობ შენს უბედურებაზე — ვინც გიყვარდა, იმან გიღალატა, და აღარც ის მანუგეშებს, რომ ქართლის მფლობელი ვხდები" (სხვათა შორის, მოკლული მეფე ბიძაშვილი იყო თეიმურაზის მეუღლისა).

თეიმურაზმა მოუწოდა ქართლის დიდებულებს გამოცხადებულიყვნენ მის წინაშე და საერთო პატიებას შეჰპირდა. ბართოლომეო ფეროს გადმოცემით, საქართველოში ასეთი წესი არსებობდა: როდესაც მეფე მოიწვევდა ქვეშევრდომებს, უშიშროების გარანტიად უნდა გაეგზავნა რომელიმე თავისი ნივთი (ხმალი, ხანჯალი თუ ისრები). ეს იყო მეფური ფიცის სიმბოლო და ქვეშევრდომებიც თამამად ეახლებოდნენ მეფეს, დარწმუნებულნი იმაში, რომ იგი თავის ფიცს არ გასტეხდა და დიდსულოვნად შეუნდობდა ყველას დანაშაულსა თუ ურჩობას.

თეიმურაზმა ამ ჩვეულების თანახმად ქართლის თავადებს გაუგზავნა თითო ისარი თავისი კაპარჭიდან და პაემანი დაუნიშნა სვეტიცხოვლის ტაძარში.

დათქმულ დღეს ყველანი მოვიდნენ, ხელში მეფის ისრებით, და შეხვდნენ თეიმურაზს, რომელსაც თან ახლდა თავისი ერთგული ხალხი.

ქართლის თავადები სათითაოდ ცხადდებოდნენ ტახტზე მჯდომი მეფის წინაშე, უბრუნებდნენ ისარს და ხატებჭვეშ აძლევდნენ ერთგულების ფიცს. თეიმურაზი ყოველ მათგანს მაგრად ეხვეოდა და ამით არწმუნებდა, წარსული წყენა დავიწყებული მაქვსო.

ყველა მოუთმენლად ელოდა, თუ როგორ მიიღებდა იგი ზურაბ ერისთავს, ღალატის მთავარ ავტორს.

ზურაბის დანახვაზე თეიმურაზს სახე შეეპმუხნა, ფერი ეცვალა, მაგრამ ისევე გულითადად გადაეხვია, როგორც სხვებს, თუმცა მაინც ანიშნა, რომ გულში ჩარჩენილი ჰქონდა აღშფოთება.

აი ასეთი საინტერესო ეპიზოდები არის დამოწმებული თეიმურაზ მეფისა და ზურაბ ერისთავის შესახებ იტალიელი ისტორიკოსის თხზულებაში.

...თეიმურაზი კვლავ ორივე ტახტის ბატონ-პატრონი იყო. სომხით-

საბარათიანოც დაიჭირა და მთელი ქართლ-კახეთი (თბილისს გარდა) მისი სამფლობელო შეიქნა.

> აღარა მყვა მტერი მოღმა, მეომარი შემომბმოდა,
> დამმორჩილდა ყოელი ურჩი, ყელსაბმელი ვითა ბმოდა...

ზურაბ ერისთავი ისევ ერთგულობდა თავის სიმამრს. ქართლის დიდებულნიც შემოურიგდნენ მეფეს. განამტკიცეს საზღვრები. გადაწყვიტეს დასჯა მეზობელი სულტნისა, რომელიც თავის დროზე აქტიურად ეხმარებოდა შაჰ-აბასს კახეთის აოხრებისას.

თეიმურაზმა ქართლ-კახეთის მხედრობას ზურაბი ჩაუყენა სათავეში. „შემოიქცეს გამარჯვებულნი და მოვიდეს ბატონს თეიმურაზს თანა. და იამა ბატონს თეიმურაზს და დიდად მხიარულ იქმნა“, — გადმოგვცემს ქართული წყარო. თითქოს ყველაფერი რიგზე იყო და ისევ ასისინდნენ ავი ენები.

ფარსადან გორგიჯანიძის მიხედვით, თეიმურაზს ყურში ჩააწვეთეს: „ზურაბ ერისთავმან თავისი მემკვიდრე ბატონი მოკლაო, უსაცილოთ თქვენც მოგკლავსო და ქართლსა და კახეთს თვითონ დაიპერსო“.

არჩილის პოემაში რამდენიმე სტროფი ეთმობა თეიმურაზის თავის მართლებას:

> თუ კარგგვარად გაგასინჯო, მგონივ ავად არ მახსენო,
> ავმა ენამ საქმე მიყო, ავი, ღვთის მადლს, ჩამომხსენო...

ასე მიმართავს შოთა რუსთველის აჩრდილს თეიმურაზი და მერე განაგრძობს:

> ენას აქვს გესლი ბოროტი, უმწარე ასპიტისაგან,
> თვით დამიცდია აგრეეე, ვითა მასმია სხვისაგან...

ზემოთქმულს მოსდევს დეტალური და მართლაც რომ შესანიშნავი აღწერა იმისა, თუ როგორ წამლავს ადამიანის ბუნებას ავი ენების გესლი...

> ყურსა ლახერულად ეცემა. უმაგრეს გრდემლ ნაკრავისა,
> თვალსა აამღვრევს წმინდასა, ხედვიდეს ავს არ ავისა,
> თმათ აშლის, ხელ-ფეხთ ფრჩხილებსა გასწვავს ცეცხლ-
> განაკრავისა,
> შფოთს ააყოლებს, ვინც ისმენს, უმშვიდეს იყოს კრავისა.

ავი ენის მოტანილი სიტყვა კალთაზე დაცემული ნაკვერჩხალივით არისო, მყისვე თუ არ გადააგდე, ნატისუსალს დაგიტოვებს და ავ ენასაც თუ უსმინე, გულში ჩაბუდებული დაგრჩებაო, დაასკვნის თეიმურაზი და გაოცებას გამოთქვამს:

რადგან ეს ვიცი, რად ავპყევ ენას ავისა მბობელსა,
ლბილისა გამსალებელსა, ფოლადის დამადნობელსა,
უცებთა შეუტყობარსა, ბრძენთაცა ძლივ საცნობელსა,
ყელშიგან წამკვირებელსა, საბელსა დამარჩობელსა?

ისიც უნდა ითქვას, რომ ავი ენების გესლი იოლად აღწევდა მიზანს, ვინაიდან თეიმურაზ მეფე თვითონაც უკმაყოფილო იყო ზურაბის უზომო განდიდებითა და მედიდურობით („მაგრამ ძნელად გაეძლების ყმის პატრონზედ აზვავებას").

ამგვარად, შხამიანმა თესლმა შესაფერ ნიადაგს მიაკვლია.

„დააჯერეს ბატონს თეიმურაზს და საფურცლეს დაჰპატიჯეს დაუღალატეს და სუფრაზე ერისთავი ზურაბ მოკლეს", — წერს ფარსადან გორგიჯანიძე.

„გვერდს მიჯდა, ვბრძანე სიკვდილი, სისხლი მან ჩემს წინ გაუშო", — ასე გვაუწყებს თვით თეიმურაზი (არჩილის პოემაში).

იტალიელი ისტორიკოსის ცნობით, მეფის კარავში გაშლილ სუფრაზე სამეფო კარის ერთმა დიდებულმა ხმალი ამოიწვადა ქარქაშიდან და საშინელი დარტყმით შუაზე გაუპო თავი ზურაბს. არაგვის ერისთავი დაეცა და სულთმობრძავს ასე ჩასძახეს: „მოღალატევ, არასოდეს სდომებია შენი სიკვდილი ჩემს ბატონს თეიმურაზს იმის გამო, რომ ურცხვად უღალატე. მაგრამ ახლა სვიმონის ღალატის ფასი უნდა გადაიხადო შენი საკუთარი სიკვდილით!"

ვინ იცის, ჩაესმა თუ არა ეს სიტყვები ზურაბს. დარიალიდან ისპაანამდე სახელგანთქმული ვაჟკაცი უმწეოდ ეგდო მიწაზე („დაჭრილი და დაკუწული, ზედ წამალდაუდებარი").

ყველაზე მკაფიო და შთამბეჭდავი სახეებით არის ამეტყველებული ხალხური ლექსი:

საფურცლეს ზურაბ მოვიდა, ლერწამი ზღვის პირისაო.
გაუშალეს ხალიჩები, ზურაბ ზედ დაბრძანდისაო.
აუყვავებენ სუფრასა: „ზურაბ, შაექე ხილსაო!"
გიღალატებენ, ზურაბო, ელიან შენსა ძილსაო.
ხმლითა სცემს ბარამ ბატონი: „დაჰკარით კახპის შვილსაო!"
ხანჯარი თუშთ მოურავმა მარცხენა ძუძუს ძირსაო.

ვახუშტის მიხედვით, ზურაბ ერისთავი მოკლეს ზამთარში. უნდა ვიგულისხმოთ 1631 წლის დასაწყისი, ვინაიდან ფარსადან გორგიჯანიძე წერს, ზურაბი რომ მოკლეს, მერე ამბავი მოვიდა, როსტომ-ხანმა ხოსრო-ფაშაზე გაიმარჯვაო და ოსმალეთის ლაშქარი ბაღდადიდან უკან

გაბრუნდაო (ოსმალთა მიერ ბაღდადის ალყა დაიწყო 1630 წლის ოქტომბერში და გასტანა ნოემბრის შუა რიცხვებამდე).

ამასთან ერთად არსებობს შემდეგი ცნობა:

1631 წლის 12 მაისს გორში ჩამოვიდნენ რომიდან მოვლინებული კათოლიკე მისიონერები არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯუდიჩი. ორიოდე დღის შემდეგ მათ ინახულეს თეიმურაზ მეფე, რომელიც საფურცლეში, გორიდან ერთი დღის საავალზე, მოელოდა იმერეთის მეფის ძეს ალექსანდრეს, რათა მიეთხოვებინა მისთვის თავისი დაქვრივებული ასული, ცოლყოფილი ზურაბ ერისთავისა.

სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში მოგვითხრობს: ზურაბმა უღალატა სვიმონ-ხანს, მოკლა იგი და თეიმურაზს ეახლა, რათა ქართლის მეფობით ეცდუნებინა. როდესაც თეიმურაზმა კვლავ ვერაგობა და ღალატი იხილა, ვეღარ ენდო ზურაბს, მარჯვე დრო იხელთა, მისი მოკვლა მოახერხა და სიმართლე მოახსენა შაჰ-სეფის, რადგანაც ზურაბმა სახელმწიფოს ურჩობა გამოიჩინა სვიმონ-ხანის მოკვლით, სამაგიერო მივუზღეო. შაჰმა შეამოწმა მისი სიტყვები და მოუწონა საქციელი. მან ქართლის სამეფო, თბილისის ციხის გამოკლებით, უწყალობა თეიმურაზის ძეს გურგინ-მირზას (ანუ დათუნა ბატონიშვილს), რომელსაც დედის მხრიდან მემკვიდრეობის უფლება ჰქონდა ქართლის ტახტზე (დათუნას პაპა იყო ქართლის მეფე გიორგი X; ალბათ, მის პატივსაცემად უწოდეს ისპაანში დათუნას — გურგინ, ე. ი. გიორგი).

თეიმურაზის გამარჯვება სრული იყო. საბოლოოდ ჩამოიშორა ურჩი და ქვეგამხედველი არაგვის ერისთავი, დღენიადაგ ღალატსა და აღზევებაზე რომ ფიქრობდა.

საქართველოში მშვიდობა დამყარდაო, შენიშნავს ბართოლომეო ფერო და თეიმურაზის ბრძნული პოლიტიკის წყალობით ქვეშევრდომები მამად მიიჩნევდნენ თავის მეფესო.

მაგრამ უკვალოდ არ ჩაუვლია თეიმურაზისათვის ტრაგიკულ კონფლიქტს. ძილში თუ ცხადში კიდევ ბევრჯერ მოელანდებოდა თავგაჩეხილი ზურაბი. ამიტომაც ათქმევინებს არჩილი მწარე სინანულით აღსავსე სიტყვებს:

> ღვთისა მეშინის, კაცთაგან მრცხვენის ამისსა მყოფელსა,
> გული გაშმაგდეს და ხელნი შემხმეს მის ლახვრის მყოფელსა!
> სახელმწიფონი ოხრად მიჩნს, რას ვაქნევ მე საყოფელსა?
> იმ სოფელს ნუმც მეკითხება, გარდამხდეს ამაე სოფელსა!

ერთსულოვანი განაჩენი გამოუტანა ზურაბ ერისთავს როგორც ქართველმა, ისე იტალიელმა ისტორიკოსმა.

ბერი ეგნატაშვილი წერს: „და აღსრულდა ბრძანება უფლისა მის ზედა, ვითარმედ: რომელმან აღიღოს მახვილი, მახვილითაცა წარწყმდეს“.

ბართოლომეო ფეროს სიტყვით, ასე დაიღუპა ის, ვინც აუჯანყდა თავის პატრონს და უღალატა მეგობარს. ღვთისმკრეხელი არ იყო ღირსი სიცოცხლისა და თუმცა უფალი ზოგჯერ აგვიანებს სასჯელს, გაუქმება არა სჩვევიაო.

ამ ავტორებს ვერ დავწამებთ მიკერძოებას, ვინაიდან ორივენი, ქართველიცა და იტალიელიც, არც თეიმურაზ მეფის ავს ივიწყებენ.

ღალატი და ვერაგობა დაჰყვებოდა ზურაბ ერისთავს სიცოცხლეში. ჯერ თეიმურაზს უღალატა, მერე სვიმონი მოკლა ღალატით და ალბათ ისევ უღალატებდა თეიმურაზს, რომ დასცლოდა. მაგრამ ვინ დააცლიდა!

„ღალატი გიყვარს ზურაბო, ღალატი ჩემიც ნახეო!“ — ასე ემუქრება ხალხური ლექსის მიხედვით თეიმურაზი თავის სიძეს.

ღალატი და ვერაგობა დაჰყვებოდა ზურაბ ერისთავს სიცოცხლეში და სიკვდილიც ღალატიანი ერგო.

ეგებ, მართლაც დაიმსახურა ღალატიანი სიკვდილი იმ ადამიანმა, რომელმაც თვალები დათხარა საკუთარ ძმას, ლხინში მიწვეული სამოცი ხევსური უწყალოდ გამოასალმა წუთისოფელს და არაერთგზის ააწიოკა ფშავ-ხევსურეთი...

როგორი პირდაპირობით გვიხატავს სასტიკი ფეოდალის პორტრეტს ხალხური პოეზია:

ზურაბმ აიფრო ქვეყანა, ბევრს ვაჟს უტირა დედაო,
ბევრს ქალს გაუხსნა საკინძი, უკბინა ძუძუზედაო.

განა ამდენი ცოდვის ჩამდენი ერთი სიკვდილის, თუნდაც ღალატიანი სიკვდილის, ღირსი არ იყო? და თუ ეს ასეა, რაღაზე ოხრავს ნეტავი მოლექსე:

ზურაბისთანა ბატონი ვინღა გამოვა ხმლიანი...

ეტყობა, სიძულვილს ჩრდილავს სიყვარული; მარტყოფისა და მარაბდის გმირს იოლად ვერ იმეტებს ხალხის მეხსიერება და მრავალჯერ დაწყევლილ ზურაბს დედამისის ხმით დასტირის:

ვინ მოგკლა, შვილო ზურაბო, ვინ შეგხსნა ხელნი გმირსაო?
ვინ ჩამოგყარა თაობა ქართლისა, არაგვისაო?
აღარვინ მეგულებოდა მამრეეი ზურაბისაო...

ეს სტრიქონები იმავე მთებში დაიბადა, სადაც სამახარობლოდ აფრინეს ჩაფარი, რათა ეუწყებინა ყველასთვის სიკვდილი ზურაბ ერისთავისა.

ფშავ-ხევსურეთში ქალ-რძალმა ძილ დაიძინონ მაგარი:
საფურცლეს მოკლეს ზურაბი, აღარ მოგივათ ლაშქარი.

აღარ შეესევა თავისუფალ მთას ზურაბ არაგვის ერისთავი, რადგანაც საფურცლეში მოსული ნახეს, მაგრამ იქიდან წამოსული აღარავის უნახავს.

ობლად დატოვა დუშეთი და ანანური, თვითონ კი ისტორიის ფურცლებზე დაიდო ბინა. დაე ისტორიამ აწონ-დაწონოს მისი ცოდვა და მადლი.

არა ხმლითა მხოლოდ

ერთი ძველი ქართველი პოეტის პოემაში, რომელსაც გალექსილი მატიანე უფრო ეთქმის, უეჭველად გეცემათ თვალში შემდეგი სტრიქონი: „არ იცი, ქართველთ აქამდი ხმლით უჭამია პურია?"

ავტორი, უპირველეს ყოვლისა, იმას გულისხმობს, რომ ქართველ კაცს თავისი წილი ლუკმა პურის მოსაპოვებლად არა მარტო ოფლის, არამედ სისხლის დაღვრაც უწევდა, რათა შემოსეული მტრისაგან დაეცვა სამშობლოს ყანები და ვენახები.

მაგრამ დამოწმებულ სტრიქონში უთუოდ ის აზრიც არის ჩაქსოვილი, რომ ქვეყნის ბედუკუღმართობის გამო არცთუ იშვიათად ქართული ხმალი მოსისხლე მტრის სამსახურში ცვდებოდა. თბილისის ციხეში ყიზილბაშთა გარნიზონი იდგა, ხოლო ქართველი მხედრები სეფიანთა ირანის სასახელოდ იბრძოდნენ და სისხლს ღვრიდნენ ბაღდადისა თუ ყანდაარის უძლიერესი ციხე-სიმაგრეების აღებისას. ერთი სიტყვით, ხმლის კარგი ცოდნა პურს აჭმევდა სამშობლოდან გადახვეწილ ქართველებს.

როდესაც ხაზს უსვამენ ამა თუ იმ ხალხის რაიმე გამოსარჩევ ნიშანს, იქნება ეს უჩვეულო სიმამაცე თუ განსაკუთრებული შრომისმოყვარეობა, ხაზგასმული თვისება რატომღაც ჩრდილავს ეროვნული ბუნების დანარჩენ, არანაკლებ მნიშვნელოვან თვისებებს, რომელთა ხვედრითი წონა ფრიად ანგარიშგასაწევია და სათვალავიდან ვერ ამოაგდებ.

ქართველი პოეტის მტკიცება, ქართველებს დღემდე ხმლით უჭამიათ პურიო, მართალია, ლამაზი აფორიზმივით ჟღერს, მაგრამ სინამდვილის მხოლოდ ერთ ნაწილს შეიცავს.

განა ხმლითა ჭამდა პურს პიეტრო დელა ვალეს წიგნში მოხსენიებული ხუცესი გიორგი? შირაზის სახელგანთქმული ბაღების მოვლა-პატრონობას ანდობდა მას იმამყული-ხან უნდილაძე და ხანდახან ისპაანშიც კი გზავნიდა, რათა სეფიანი ხელმწიფის ბაღებისათვის მიეხედა გამოცდილ მებაღეს.

განა ხმლითა ჭამდა პურს შაჰ-თამაზის კარზე მოღვაწე ქართველი

მხატვარი, რომელზედაც ისქანდერ მუნში შენიშნავს, სიაოშ-ბეგ ქართველმა დიდ წარმატებას მიაღწიაო.

განა ხმლითა ჭამდნენ პურს საქართველოდან შირაზის მიდამოებში გადასახლებული გლეხები? მათი ვენახები მოყვარეს გულს უხარებდა და მტერს თვალს უბრმავებდა.

XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისელი ჯონ ფრაი შირაზიდან ისპაანისაკენ მგზავრობისას შეხვედრია „ქრისტიან ქართველებს, მიწათმოქმედებსა და მევენახეებს". ინგლისელი მოგზაური აღნიშნავს ქართველთა მიერ ფერდობებზე გაშენებული ვაზის ნაყოფიერებას.

ივანე ჯავახიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ თეთრი ყურძნის ჯიშის ერთი სახელი ცნობილია ევროპელთათვის, როგორც „შირაზული". მართალია, ეს ჯიში მიჩნეულია სპარსული ყურძნის ჯიშად, მაგრამ სადაურობის აღმნიშვნელი სუფიქსი („ული") აშკარად ქართულია. ეტყობა, ევროპელებს შირაზში დასახლებული ქართველებისაგან შეუთვისებიათ ეს სახელწოდება.

ადამ ოლეარიუსის მიხედვით, შირაზული ყურძენი განთქმული იყო მთელს ირანში და ქართველ მევენახეთა ხელით დაყენებული ღვინო წარმოადგენდა შაჰისა და სამეფო კარის დიდებულთა საყვარელ სასმელს. პირადად ადამ ოლეარიუსი შირაზში არ ყოფილა, მაგრამ იმოწმებს თავისი მეგობრის ვინმე ფონ-მანდესლოს ცნობას, თვით შირაზშიც კი ეს ღვინო ძალიან ძვირი ღირსო.

შირაზის ღვინო საუკეთესო ღვინოდ ითვლებოდა და ირანის ყველა კუთხეში გაჰქონდათ ეს ძვირფასი სასმელი და, ცხადია, შირაზს გარეთ კიდევ უფრო ძვირად გაიყიდებოდა.

სეფიანები საკუთარ თავს როდი უკრძალავდნენ ღვინის სმას. მათი რწმენით, რჯულის მკაცრი წესები მხოლოდ უბრალო ადამიანებს უნდა დაეცვათ. ადამ ოლეარიუსის სიტყვით, შაჰ-სეფი თვითონაც ეტანებოდა ღვინოს და ის დიდებულებიც უფრო უყვარდა, სმაში რომ არ ჩამორჩებოდნენ.

არც ერთ წყაროში არაა მონათლული ლოთად შაჰ-აბასი, მაგრამ როგორც ირკვევა, დროდადრო ისიც ისველებდა ყელს, თუმცა ყველა მაჰმადიან ქვეშევრდომს საგანგებო ბრძანებით აუკრძალა ღვინის სმა და სასტიკი სასჯელით დაემუქრა იმათ, ვისაც ალაჰის არ ეშინოდა.

ზოგიერთი დიდებული მალულად სვამდა, ზოგი სტუმარ-მასპინძლობის წესებს იმიზეზებდა და ზოგიც კანონიერ ნებართვას გამოი-

თხოვდა ხოლმე შაჰ-აბასისგან, ვითომ ექიმმა ღვინო დამინიშნა ჭრილობის მოსარჩენადო.

...მებაღეობა-მევენახეობაში ქებულ ქართველებს ვაჭრობაშიც უცდიათ ბედი.

ადამ ოლეარიუსი გადმოგვცემს, რომ სეფიანთა სატახტო ქალაქ ისპაანში დამკვიდრებული იყვნენ სხვადასხვა ტომის ვაჭრები, სახელდობრ, ინგლისელები, ჰოლანდიელები, ფრანგები, იტალიელები, ესპანელები, სპარსელები, ინდოელები, თურქები, ებრაელები, სომხები და ქართველები.

მისივე სიტყვით, ქართველი ვაჭრები ცხოვრობდნენ ისპაანის ერთ გარეუბანში, რომელსაც ჰასანაბადი ერქვა. ადამ ოლეარიუსი იმასაც აღნიშნავს, რომ ქართველი ვაჭრები შორეულ ქვეყნებში მოგზაურობენ თავის სავაჭრო საქმეებზეო.

შაჰ-აბასის დროს განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი ერთ ქართველ ვაჭარს. მისი არც სახელი ვიცით, არც გვარი და არც ასაკი. ამ კაცმა რამდენიმე ინდაური ჩამოიყვანა ვენეციიდან ისპაანში და მთელი ქალაქი შეაწრიალა. ინდაურს ხომ პირველად ხედავდნენ ირანში! (როგორც ცნობილია, ევროპაში ინდაური გავრცელდა ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ. ინგლისში — 1524 წელს, გერმანიაში — 1534 წელს, ცოტა მოგვიანებით — საფრანგეთში. თავდაპირველად ეს უცხო ფრინველი იმდენად იშვიათი და ძვირი იყო, რომ ვენეციაში ქალაქის საბჭოს უნდა გადაეწყვიტა, თუ როდის შეიძლებოდა სუფრაზე მიტანა „ინდური მამლისა“).

ისპაანში ქართველ ვაჭარს თითო ინდაური თითო თუმნად გაუყიდია. ალბათ ყველა ვერ იგემებდა ეგზოტიკური ფრინველის სანაქებო ხორცს. ვინც შირაზულ ღვინოს მიირთმევდა, მარტო იმას თუ შეხვდებოდა ქართველი ვაჭრის წყალობით ვენეციიდან ისპაანში მოვლინებული დელიკატესი.

მაგრამ ინდაური აქ რა მოსატანია, როდესაც ირკვევა, რომ ქართველებს უცდიათ ირანში ახალი სახეობის ტრანსპორტის დანერგვა.

პიეტრო დელა ვალე მოგვითხრობს:

1619 წლის 7 ივლისს, კვირა საღამოს ისპაანის მთავარ მოედანზე შაჰ-აბასმა მიიღო დიდი ძღვენი, გამოგზავნილი შირაზიდან იმამყულიხანის მიერ. ამ ცერემონიალის სანახავად მოედანზე მოსულთა შორის იყვნენ ინდოეთისა და ოსმალეთის ელჩები.

შირაზის ხანს ისპაანში გამოუგზავნია ორმოცი საუკეთესო ჯიშის ცხენი; ექვსი თუ შვიდი აქლემი, დატვირთული ძვირფასი თვლებით

სავსე საპალნეებით. ცხენებსა და აქლემებს მოჰყვა ცხენშებმული ოთხთვალა ფორნები (იმათი მსგავსი, ქალაქ რომში რომ დადიანო, შენიშნავს იტალიელი მოგზაური).

ყოველ ოთხთვალაში მოთავსებული ყოფილა ორი თავი შაქარი, იმდენად დიდი, რომ მეტი ვერაფერი დაეტეოდაო. ამით ინდოელ ელჩს ანიშნებდნენ, შაქარი მარტო ინდოეთში კი არა გაქვთ, ჩვენც უხვად მოგვეპოვებაო.

პიეტრო დელა ვალეს სიტყვით, ცხენშებმული ოთხთვალა ფორანი ქართველებს შემოუტანიათ ირანში.

საიდან?

საფიქრებელია, რომ იმამყული-ხან უნდილაძემ ევროპელთაგან შეითვისა ტრანსპორტის ახალი და მოხერხებული სახეობა. სწორედ ამ ხანებში მზადდებოდა ირან-ინგლისის სამხედრო კავშირი ჰორმუზში გაბატონებულ პორტუგალიელთა წინააღმდეგ. შირაზის ხანს, როგორც ამ კავშირის მესვეურსა და „მთავარ იარაღს" (ინგლისური წყაროს გამოთქმით), საკმაოდ ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ინგლისელებთან. ალბათ, ამის შედეგი უნდა იყოს ოთხთვალა ფორნის ათვისება შირაზში მყოფი ქართველების მიერ.

ისპაანის მთავარ მოედანზე, რომლის სიგრძე იყო შვიდასი ნაბიჯი და სიგანე — ორას ორმოცდაათი, შაჰ-აბასის თვალწინ ამაყად ჩაიარა ახალი ტრანსპორტის გრძელმა ქარავანმა...

მაგრამ არხებით დასერილ ქვეყანაში ვერ მოუხვეჭია პოპულარობა ევროპიდან გადმოღებულ ტრანსპორტს. უკვე შაჰ-სეფის მეფობისას ირანში ჩასული ადამ ოლეარიუსი აღნიშნავს, ოთხთვალა ფორნები აქ არ იციანო.

როგორც ზემოთ ითქვა, ადამ ოლეარიუსი შირაზში არ ყოფილა და თუნდაც ჩასულიყო, იქნებ ვერც იქ ენახა ოთხთვალა ფორანი, ვინაიდან 1637 წელს აღარც შირაზში და აღარც ამქვეყნად აღარ იყო სახელოვანი შირაზის ხანი; ალბათ, მისი ბედი ეწია ოთხთვალა ფორანსაც.

იყო უნდილაძე დავით

„ხოლო იყო უნდილაძე დავით განჯის ბეგლარბეგი," — ეკაუწყებს ვახუშტი ბატონიშვილი. დავით უნდილაძეს ანუ დაუდ-ხანს მოიხსენიებენ სხვა ქართველი ისტორიკოსებიც, მაგრამ გაცილებით ვრცელი ინფორმაცია მოიპოვება უცხოურ წყაროებში.

დაუდ-ხანი არის ძე სახელგანთქმული ალავერდი-ხანისა და უმცროსი ძმა არანაკლებ ცნობილი იმამყული-ხანისა. ქართველი მკითხველისათვის განსაკუთრებით საინტერესო უნდა იყოს დაუდ-ხანის ბიოგრაფია, ვინაიდან მას უფრო ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოსთან, ვიდრე მამამისსა და უფროს ძმას. შემთხვევითი როდია ის ფაქტი, რომ მაჰმადიან დაუდ-ხანს, განჯის ბეგლარბეგს, ქართული სახელითა და გვარით გვაცნობს ვახუშტი ბატონიშვილი.

მამისა და უფროსი ძმის პოპულარობას სრულიადაც არ დაუჩრდილავს დაუდ-ხანი. მისი პოლიტიკური კარიერაც კარგ გზაზე იდგა. ჯერ კიდევ 1614 წელს დაუდ-ხანის სარდლობით სეფიანთა ლაშქარმა დაამარცხა პორტუგალიელნი და სახელმწიფოს შესძინა ახალი ტერიტორია, სახელდობრ, გომბრუნი თავისი სანაპირო ზოლით. შაჰ-აბასმა მალე აქცია ირანის მთავარ ნავსადგურად გომბრუნი და უწოდა „ბენდერ-აბასი" (ე. ი. აბასის ნავსადგური).

1618 წელს, როდესაც ოსმალეთის ლაშქარი ქალაქ არდებილს უახლოვდებოდა, შირაზის ხანის ჯარებს სათავეში ჩაუდგა დაუდ-ხანი, რომელიც, პიეტრო დელა ვალეს გამოთქმით, „უფრო იღბლიანი იყო ომებში, ვიდრე იმამყული-ხანი".

განსაკუთრებით დიდი სამსახური გაუწია სეფიანთა ხელმწიფეს დაუდ-ხანმა 1626 წელს. ინგლისური წყაროს მიხედვით, შაჰ-აბასმა და შირაზის ხანმა დამხმარე ძალები გაგზავნეს ოსმალთა მიერ ალყაშემორტყმული ბაღდადისაკენ. ამასობაში ქურთები, ოსმალეთის მოკავშირენი, თავრიზის მიდამოებს არბევდნენ, რათა ყიზილბაშთა ლაშქრის ნაწილი გამოეწვიათ ბაღდადიდან და შეემსუბუქებინათ ოსმალთა მდგომარეობა. აშკარაა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ასეთ ვითარებაში ირანი-

სათვის საქართველოს ნეიტრალიტეტი, რაც უზრუნველყოფილ იქნა დაუდ-ხანის მცდელობით.

თეიმურაზ მეფე, ისქანდერ მუნშის სიტყვით, „უმეცრების წყვდიადისაგან გამოფხიზლდა", თავისი წინანდელი საქმეები მოინანია და ირანთან მოსარიგებლად დაუკავშირდა დაუდ-ხანს, რომელიც ყორჩიბაშის განკარგულების თანახმად თავისი რაზმით თბილისში იდგა. (მეორე სპარსული წყაროს ცნობით, დაუდ-ხანი აღნიშნულ პერიოდში თბილისის ციხისთავი ყოფილა).

დაუდ-ხანმა იკისრა შუამავლობა თეიმურაზსა და შაჰ-აბასს შორის და წარმატებით გაართვა თავი ესოდენ რთულ საქმეს.

შაჰ-აბასი იძულებული გახდა ქართლ-კახეთის მეფედ ეცნო თავისი მთავარი მტერი. სამაგიეროდ თეიმურაზმა „ოსმალური სამოსელი გაიხადა და ყიზილბაშური სამოსელი ჩაიცვა" (ე. ი. ხელი აიღო ოსმალურ ორიენტაციაზე). ერთიცა და მეორეც ფრიად მადლიერნი დაურჩნენ დაუდ-ხანს.

აი რას წერს ისქანდერ მუნში: „ქართველი მოურავის ურჩობასა და ამბოხებასთან დაკავშირებული დანაშაულის საფუძველზე, მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი მაღალი თანამდებობიდან გადააყენა შაჰმა და დაუდ-ხანი, უმცროსი ვაჟი ალავერდი-ხანისა, დანიშნა ყარაბაღის ბეგლარბეგად. ყაჯარის ტომს და ყარაბაღის ლაშქარს მის ამალაში ყოფნა უბრძანა, და ამ ოლქში დაუდ-ხანს სრული ძალაუფლება და დამოუკიდებლობა მიანიჭა".

იმავე ავტორის ცნობით, თეიმურაზსა და დაუდ-ხანს შორის ახლო ურთიერთობა და მეგობრობა დამყარდა. დროდადრო ერთმანეთს ხვდებოდნენ, რამდენიმე დღის განმავლობაში ივრისა და ალაზნის ნაპირებზე ნადირობდნენ და მერე საქართველო-ყარაბაღის საზღვარზე მეგობრულად იყრებოდნენ.

იტალიელი ისტორიკოსი ბართოლომეო ფერო აღნიშნავს, რომ ქართლ-კახეთის მეფემ და განჯის ქართველმა ბეგლარბეგმა ერთმანეთს ძმობა შეჰფიცეს.

გარკვეული ხნის შემდეგ ბრწყინვალედ ჩააბარა გამოცდა ამ ფიცმა...

1629 წელს გარდაიცვალა შაჰ-აბასი და ტახტზე ავიდა მისი შვილიშვილი შაჰ-სეფი. ახალ ხელმწიფეს არ ახსოვდა პაპის სამსახურში აღზევებულ პირთა ერთგულება და დამსახურებანი. შაჰ-აბასის ჭკუა და ნიჭი არ გამოჰყვა შვილიშვილს, თუმცა არანაკლებ ვერაგი და დაუნდობელი გამოდგა.

ტახტზე ასვლის პირველი დღეებიდანვე შაჰ-სეფიმ რეპრესიებს მიჰყო ხელი, აღარ არჩევდა მართალსა და მტყუანს, აღარც მტერს ინდობდა, აღარც მოყვარეს. თვალები დათხარა უმცროს ძმას და შაჰ-აბასის მიერ თვალდათხრილ უფლისწულებთან ერთად ალამუთის ციხეში გამოკეტა. მერე ფრიალო კლდეზე გადმოაგდეს ისინი. მაინც ყოველგვარი სარგებლობის გარეშე ცხოვრობენო, განაცხადა შაჰ-სეფიმ. სიკვდილით დასჯილ იქნა შაჰ-აბასის სიძე ისა-ხან ყორჩიბაში.

სეფიანთა სამეფო კარის დიდებულებს ერთიმეორის მიყოლებით ატყდებოდათ თავს ახალგაზრდა ხელმწიფის რისხვა.

სულ უმნიშვნელო წინდაუხედაობისათვის შაჰ-სეფიმ საკუთარი ხელით გაურჯო ხმალი მუცელში ირანის ეთიმადოვლეს (ანუ პირველ ვეზირს), შემდეგ უბრძანა ჯალათს აეჩეხათ მოკლულის თავი. ერთმა ახალგაზრდა მსახურმა ვერ გაუძლო შემზარავ სანახაობას და შეძრწუნებული სახით გვერდზე მიბრუნდა. შაჰს არ გამოჰპარვია მისი საქციელი. დასცინა, რა სუსტი მხედველობა გქონიაო და მაშინვე ბრძანა თვალები დაეთხარათ გულჩვილი მსახურისათვის.

ვინმე უღურლუ-ხანს თავი მოჰკვეთეს და მიართვეს შაჰ-სეფის. იგი ჯოხით შეეხო მოჭრილ თავს და წარმოთქვა: „რა მამაცი იყავი და ძალიან მებრალები, ამ დღეში რომ გხედავ; ვაი, როგორ მებრალება შენი მშვენიერი ულვაშები!“

პოეტს, რომელმაც აღწერა უდანაშაულო დიდებულთა სიკვდილით დასჯა და თითქოსდა მღეროდა კიდევაც თავის ლექსს ქალაქის მოედანზე, შაჰის ბრძანებით იმავე მოედანზე აუგეს წესი. ჯერ ცხვირი მოაჭრეს, მერე — ხელები და ბოლოს — ფეხები.

შაჰ-სეფიმ დაიბარა დასჯილ დიდებულთა შვილები და უთხრა: „მე დავხოცე თქვენი მამები, რას იტყვით ამაზე?“ ერთმა თამამად მიუგო: „რის მამა, რომელი მამა, შაჰია ჩემი მამა!“ მან საჩუქრად მიიღო მამის ქონება. მეორე კი დაიბნა და კრიჭაშეკრულმა ვერაფერი თქვა. მამის ქონებაც ჩამოართვეს და დედისაც.

ბოლოს და ბოლოს საწამლავი შეურიეს სასმელში სეფიან მბრძანებელს. საწამლავმა სიკვდილის მაგივრად ორთვიანი ავადმყოფობა არგუნა. როდესაც გამოკეთდა, მაშინვე დაიწყო დამნაშავის ძებნა და ძვირფას საჩუქრებს დაჰპირდა ამბის მომტანს. ერთმა მხევალმა განუცხადა შაჰ-სეფის, რომ ამ საქმეში ბრალი მიუძღოდათ ჰარამხანის ქალებს. არც დაინტერესებულა, სიმართლე იყო თუ ცილისწამება, ისე ბრძანა ახალგაზრდა შაჰმა დიდი და ღრმა ორმო გაეთხარათ ბაღში, სადაც ცოცხლად ჩამარხეს ორმოცი ქალი ჰარამხანიდან.

ევროპელი ავტორები ამტკიცებენ, რომ ირანში არ ყოფილა უფრო სასტიკი და სისხლიანი მეფობა, ვიდრე შაჰ-სეფისა. იგი იშვიათად ერეოდა ქვეყნის მართვა-გამგეობის საქმეებში, ნადირობასა და ლოთობა-გარყვნილებას იყო გადაყოლილი, და ქვეშევრდომნი ვერც კი მიხვდებოდნენ, თუ ჰყავდათ ხელმწიფე, თავი რომ არ შეეხსენებინა საკუთარი ქვეყნისათვის ბარბაროსული აქციებით.

...უნდილაძეთა თავზე ნელ-ნელა გროვდებოდა შავი ღრუბლები.

ისქანდერ მუნში მოგვითხრობს:

1630 წლის შემოდგომაზე ოსმალთა ლაშქარმა ბაღდადს შეუტია. შაჰ-სეფი გაეშურა ბაღდადის მიმართულებით. დაუდ-ხანიც იმყოფებოდა მის ამალაში. ყაჯართა ტომის რამდენიმე წარჩინებულმა შაჰს მიართვა საჩივარი განჯის ბეგლარბეგის უსამართლო და უხეში საქციელის გამო. შაჰ-სეფიმ საყვედური არ დაუგვიანა დაუდ-ხანს, მაგრამ ეს უკანასკნელი „უკიდურეს უვიცობასა და ქედმაღლობას ინარჩუნებდა". ერთ ღამეს „სამოთხისებურ მეჯლისში" შაჰმა ისევ საყვედურითა და რჩევა-დარიგებით მიმართა დაუდ-ხანს. განჯის ბეგლარბეგი მოურიდებლად შეელაპარაკა მბრძანებელს. განრისხებული ხელმწიფის ბრძანებით დაუდ-ხანი მეჯლისიდან გაიყვანეს და დასაჯეს, მაგრამ თანამდებობიდან არ გადაუყენებიათ მისი უფროსი ძმის პატივისცემის გამო და მამის ერთგული სამსახურის საზღაურად. ცოტა ხნის შემდეგ დაუდ-ხანი უნებართვოდ გაუდგა ყარაბაღის გზას.

ინგლისური წყაროს ცნობით, შაჰის მეჯლისში ერთობ თამამი ლაპარაკისათვის დაუდ-ხანი გაჯოხილ იქნა.

მეჯლისიდან დაუდ-ხანის გაძევებას აღნიშნავს ფარსადან გორგიჯანიძეც, ოღონდ მისი სიტყვით, ამის მიზეზი ყოფილა ხოსრო-მირზა (ანუ როსტომ მეფე), უახლოესი მრჩეველი და „მამობილი" ახალგაზრდა შაჰ-სეფისა.

როსტომისა და უნდილაძეთა დაპირისპირება ალბათ გამოიწვია სეფიანთა სამეფო კარზე გავლენისათვის ბრძოლამ. გარდა ამისა, როსტომს, როგორც ქართლის ტახტის პრეტენდენტს, ცხადია, არ ეჭაშნიკებოდა ძმები უნდილაძეების ახლო ურთიერთობა ქართლ-კახეთის მეფესთან. როსტომი თავისი ძმისწულის სვიმონის მკვლელობას თეიმურაზს აბრალებდა და შაჰ-სეფის შემწეობით ფიქრობდა შურისძიებას. შესაძლოა, დაუდ-ხანი გამოესარჩლა თეიმურაზს და ამან გამოიწვია კონფლიქტი როსტომთან.

მოვლენათა შემდგომ მსვლელობას დაწვრილებით გადმოგვცემენ იტალიური წყაროები (არქანჯელო ლამბერტი, პიეტრო ავიტაბილე, ჯუსტო პრატო, ბართოლომეო ფერო).

შაჰ-სეფი ვერ შეელია უნდილაძეთა აღგვის მაცდუნებელ აზრს. აშინებდა მათი ძლიერება, მაგრამ ამავე მიზეზით ფრთხილობდა. იგი გაჰყვა მზაკვარი პაპის კვალს და არათუ ჩამოართვა განჯა-ყარაბაღი დაუდ-ხანს, არამედ ახალი სამფლობელოც უბოძა, სახელდობრ, თბილისი. ამავე დროს უბრძანა თბილისის ციხისთავს, როგორც კი გამოჩნდებოდა იქ დაუდ-ხანი, მაშინვე დაეპატიმრებინათ და მოეშთოთ.

განჯის ბეგლარბეგმა ჭკუა იხმარა, თბილისში მოადგილე გაგზავნა, თვითონ კი ფეხი არ მოუცვლია განჯიდან.

შაჰ-სეფი მიხვდა, რომ ხრიკმა უქმად ჩაუარა და არც ისე იოლი იყო დაუდ-ხანის გახვევა ბადეში. ხელმწიფემ შეცვალა ჩანაფიქრი და განჯის ბეგლარბეგს განჯაშივე მიუგზავნა მკელელი, რომელსაც თოფის ერთი გასროლით უნდა მოეღო ბოლო თავისი მსხვერპლისათვის.

დაუდ-ხანმა ესეც შეიტყო და გადაწყვიტა მიეტოვებინა სეფიანთა სახელმწიფო, ამასთან ერთად შური ეძია ყაჯართა ტომის წარჩინებულებზე. ორი ერთგული კაცი აფრინა თეიმურაზთან და შეუთვალა ძმადნაფიცს, შეიარაღებული ხალხი მოამზადე და როდესაც გესტუმრები, მთელ ჩემს ამალას მუსრი გაავლეო. აგრეთვე სთხოვდა ჯარი შეეკრიბა განჯა-ყარაბაღზე სალაშქროდ.

დადგა ჟამი, როდესაც მარტო ლხინში კი არა, ჭირშიაც უნდა დადასტურებულიყო თეიმურაზისა და დავით უნდილაძის ძმობა-მეგობრობა.

1632 წლის სექტემბერში განჯის ბეგლარბეგი მთელი თავისი ქონებითა და ოჯახით აიყარა განჯიდან. ყაჯართა ტომის წარჩინებულნიც გაჰყვნენ, ყარაბაღის ლაშქრის თანხლებით. არავინ დაეჭვებულა, ვინაიდან წელიწადში რამდენჯერმე მიდიოდა ხოლმე საქართველოში სტუმრად დაუდ-ხანი და ახლაც ასე განაცხადა, ივრის ნაპირები უნდა მოვინადიროთო.

თეიმურაზი იორთან შეეგება სტუმრებს და ყაჯართა ტომის წარჩინებულთ თავისი კარვისაკენ წაუძღვა. შეიარაღებული ქართველები სასწრაფოდ გარს შემოერტყნენ ხალიჩაზე ჩამომსხდარ ყაჯარებს და ყველანი ამოხოცეს. ამ არეულობაში კინაღამ დაუდ-ხანიც არ შემოაკვდათ. ტომის წარჩინებულთა ბედი გაიზიარა ყარაბაღის ლაშქარმაც.

ისქანდერ მუნშის ცნობით, ვერავინ გაექცა ხიფათს, თვალის დახამხამებაში ყველამ „მოწამებრივი სიკვდილის შარბათი იგემა“.

სპარსელი ისტორიკოსი იმოწმებს სასწაულებრივ გადარჩენილი მოლას ნაამბობს: „როდესაც ველზე ქართველების კრიალა ხმლები ალაპლაპდა, საჩქაროდ გავბრუნდი, რომ დაუდ-ხანისათვის მეუწყებინა, გი-

ღალატეს, ხალხს ხოცავენ-მეთქი. აღელვებულმა ვუთხარი, საკუთარ თავზე მაინც ეზრუნა და თუ შეძლებდა, განრიდებოდა უბედურებას. დაუდ-ხანმა გაიცინა და მითხრა: მოლავ, ნუ ღელავ, უბედურება არ მომხდარა, მხოლოდ თამაშაა, ამის მსგავსს კიდევ ბევრს იხილავ!"

დაუდ-ხანის მუქარა მოკლე ხანში განხორციელდა. ზედიზედ ორჯერ დაარბია თეიმურაზის მხედრობამ განჯა-ყარაბაღი თვით დაუდ-ხანის წინამძღოლობით.

ეტყობა, იმდენად მოულოდნელი და საოცარი იყო განჯის ბეგლარ-ბეგის აჯანყება შაჰ-სეფის წინააღმდეგ, რომ საქართველოდან წასული ამბავი სავსებით გადასხვაფერდა. ინგლისის ოსტ-ინდოეთის კომპანიის აგენტი 1633 წლის 27 იანვრით დათარიღებულ წერილში აუწყებდა კომპანიის პრეზიდენტს: შირაზის ხანის ჯარები პირადად შაჰის ბრძანებით გაგზავნილია ქართველთა წინააღმდეგ, რომლებიც შემოიკრნენ ირანის ტერიტორიაზე, ააოხრეს პროვინციები, დაამარცხეს სეფიანთა ლაშქარი და დაატყვევეს შირაზის ხანის ძმაო!

...საქართველოში მყოფი კათოლიკე მისიონერები კარგად იცნობდნენ დაუდ-ხან უნდილაძეს. ჯერ კიდევ აჯანყებამდე, 1632 წლის ზაფხულში განჯას გაემგზავრნენ პიეტრო ავიტაბილე და ჯაკომო დი სტეფანო. ისინი ეახლნენ დაუდ-ხანს რაღაც საჩივრით თბილისის ყიზილ-ბაშებზე.

განჯის ბეგლარბეგმა გულთბილად მიიღო სტუმრები და ბრძანება დაწერა თბილისის ციხისთავის სახელზე გამოესწორებინათ დაშვებული უსამართლობა. თურმე დაუდ-ხანი დიდ კმაყოფილებას განიცდიდა მისიონერებთან საუბრით და რამდენჯერმე დაპატიჟა ისინი სადილად.

ჯაკომომ წაიღო ბეგლარბეგის ბრძანება თბილისში, ხოლო პიეტრო განჯაში დარჩა, ვინაიდან დაუდ-ხანს სურდა, რომ აქაც დაარსებულიყო კათოლიკური მისია. მან გამოუყო მისიონერებს ერთი მშვენიერი ადგილი ეკლესიისა და სახლის ასაშენებლად.

სანამ ჯაკომო თბილისს მიაღწევდა, ელვისებური სისწრაფით დატრიალდა ახალი ამბები: დაუდ-ხანის აჯანყება, გაქცევა კახეთში და ყაჯართა ამოწყვეტა. ყიზილბაშებმა მაშინვე ჩაკეტეს ქალაქი იმის შიშით, რომ თეიმურაზი და დაუდ-ხანი არ დაპატრონებოდნენ თბილისის ციხეს. ჯაკომო გორს გაეშურა...

როდესაც განჯიდან ჩამოტანილ ალაფში მისიონერებმა ლათინური და იტალიური წიგნები აღმოაჩინეს, მაშინვე იფიქრეს პიეტრო დაღუპულაო. ამბის გასაგებად ჯაკომო ეახლა კახეთში დაუდ-ხანს. ამ უკანასკნელმა დაარწმუნა დამწუხრებული მისიონერი, ღვთისმსახურს ვინ

მოკლავდა, ალბათ სადმე მთებში შეაფარა თავიო, და ასე ანუგეშა: „დამშვიდდი პადრე, ცოტა ხანში მთელი ჯარით ისევ უნდა გავილაშქრო განჯაზე და სიტყვას გაძლევ, რომ უეჭველად ვიპოვი თქვენს მეგობარს და დაგიბრუნებთ ცოცხალსა და საღსალამათს“.

განჯაზე ლაშქრობისას დაუდ-ხანს არ დავიწყებია თავისი დაპირება, მარდი შიკრიკები დაგზავნა მახლობლად მდებარე მთებში პიეტროს მოსაძებნად. მალე მიაკვლიეს დაკარგულ მისიონერს. თურმე ერთ პატარა სოფელში იმალებოდა სომეხ მღვდელთან.

დაუდ-ხანი უჩვეულო სიყვარულით შეხვდა პიეტროს და დააიმედა, მფარველობას არ მოგაკლებო.

განჯიდან გორისაკენ აიღეს გეზი. დაუდ-ხანი თავის სუფრაზე ასადილებდა და თავის კარავში აძინებდა პიეტრო ავიტაბილეს. უბოძა მდიდრულად შეკაზმული ცხენი.

მადლიერმა მისიონერებმა აღარ იცოდნენ, რით გადაეხადათ მადლობა კეთილშობილი დაუდ-ხანისათვის, რომელიც, ყველა სიკეთესთან ერთად, ფულითაც შეეწია მათ. თურმე ხშირად ესაუბრებოდა ქრისტიანული სარწმუნოების შესახებ და გორში ხმა გავრცელდა, დაუდ-ხანი რჯულის გამოცვლას აპირებსო.

როდესაც დაუდ-ხანმა გაიგო, რომ ერთ მისიონერს, სახელად კაეტანოს, კერვა ეხერხებოდა, მაშინვე შეუკვეთა საწვიმარი იტალიურ ყაიდაზე. უარს ვინ ეტყოდა და სასწრაფოდ აუსრულეს სურვილი. იმდენად მოეწონა ეს საწვიმარი დაუდ-ხანს, რომ მუდმივად ატარებდა, ავდარშიც და დარშიაც. ზოგიერთმა დიდებულმა დასცინა, შენი საწვიმარი ჩვენებურ წესსა და ადათს არ შეეფერებაო. დაუდ-ხანი ზრდილობიანად პასუხობდა, თქვენ თვითონ ბრძანდებით დასაცინი, კომფორტი რომ გეუცხოვებათო. შემდეგ ქუდი და ჩექმები შეუკვეთა იმავე კაეტანოს.

შობის დღესასწაულზე მისიონერებმა სტუმრად მიიწვიეს დაუდ-ხანი, ოღონდ ვერ გადაეწყვიტათ, როგორ გამასპინძლებოდნენ მაჰმადიან ქართველს: სპარსული წესით (ე. ი. ხალიჩაზე ფეხმორთხმით), თუ როგორც ევროპაში იყო მიღებული. ბევრი იფიქრეს და ბოლოს დაასკვნეს, დაე თვითონ აირჩიოს, რომელი წესიც ნებავსო. დაუდ-ხანმა განუცხადა მისიონერებს, მასპინძლებად იტალიელები ხართ და როგორც თქვენ სადილობთ, მეც ისე ვისადილებო.

დაუდ-ხანს ძალიან მოეწონა მათი ბინა, დიდხანს ათვალიერებდა კათოლიკურ ეკლესიას და გულუხვად დაასაჩუქრა მისიონერები.

გორში იმყოფებოდა არზრუმის ფაშას ელჩი, რომელიც ოსმალე-

თის ხონთქრის სახელით შეპპირდა დაუდ-ხანს, რომ თუ იგი მოისურვებდა განჯის გადაცემას ოსმალეთისათვის, ამ მიწა-წყლის ბატონ-პატრონად დაინიშნებოდა. ერთი სიტყვით, ყიზილბაშური ხალათის მაგივრად ოსმალური ხალათს ჩაიცვამდა, განჯის ბეგლარბეგი განჯის ფაშად გადაიქცეოდა და სამშობლოში დავით უნდილაძედ წოდებულ დაუდ-ხანს დაუდ-ფაშას დაარქმევდნენ.

არ ვიცით, რა უპასუხა დაუდ-ხანმა ოსმალეთის ელჩს, ან კი რა უნდა ეპასუხა. თუმცა ორჯერ შეესია თავის ყოფილ სამფლობელოს, ფაქტიურად ხელი აღარ მიუწვდებოდა იქაურობაზე, შაჰ-სეფიმ უკვე სხვა დანიშნა განჯის ბეგლარბეგად. მხოლოდ იარაღით შეეძლო დაუდ-ხანს განჯა-ყარაბაღის დაბრუნება, მაგრამ მისი უფროსი ძმა, ძლევამოსილი შირაზის ხანი აჯანყებას აგვიანებდა...

არზრუმის ფაშას ელჩის გამოჩენა გორში, რასაკვირველია, შემთხვევითი არ ყოფილა. დაუდ-ხანისა და თეიმურაზის აჯანყების ამბავი რომ გაიგეს, მაშინვე ცქვიტეს ყურები ოსმალეთში. ყიზილბაშთა დაუძინებელ მტრებს თვალწინ ესახებოდათ მიმზიდველი პერსპექტივა. იმედი გაუღვივდათ, რომ ხელს მოითბობდნენ და, ვინ იცის, ეგებ უკეთესისაკენ წაეყვანათ ირან-ოსმალეთის ომის მსვლელობა.

დაუდ-ხანს ოსმალთა ელჩიც მიუყვანია მისიონერებთან, რათა ეჩვენებინა, თუ როგორ სუფთად და კოხტად ჰქონდათ გაწყობილი ეკლესია და ბინა იტალიელ ბერებს.

მეორე დღეს დაუდ-ხანმა უეცრად დატოვა გორი და ხსენებულ ელჩთან ერთად ოსმალეთის გზას გაუდგა.

პიეტრო ავიტაბილე წერს: „უბედური დაუდ-ხანი იძულებული გახდა გაქცეულიყო უცხო მხარეს და დაგვტოვა ყველანი დიდად დანაღვლიანებულნი“.

რა მოხდა, რამ გამოიწვია დავით უნდილაძის გადავარდნა ოსმალეთში? ამას თვით თეიმურაზი მოგვითხრობს არჩილ მეფის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“

ყაენმა მთხოვა ბევრითა წყალობა უსაზომითა:
„დასწყნარდი, მამეც დაუთხან, გაძელ ჩემითა ომითა,
წყალობა გიყო მრავალი, არ ხერხად შემამდგომითა“,
ამად ვერა ვქენ, ვერ მივეც, რომ ხმალზედ მამენდო მითა.

ცხადია, თეიმურაზსაც დიდი დანაშაული მიუძღოდა შაჰ-სეფის წინაშე, აჯართა ამოწყვეტას და განჯა-ყარაბაღის დარბევას არავინ შეარჩენდა. მაგრამ როგორც ჩანს, სეფიან ხელმწიფეს ჯერ დაუდ-ხანის სის-

ხლი სწყუროდა. ყიზილბაშთა თვალში ეს უკანასკნელი უფრო გამოიყურებოდა მოღალატედ, ვიდრე ქართლ-კახეთის ქრისტიანი მეფე, რომელიც საცაა ოცი წელიწადი იქნებოდა, თავს არ უდებდა ისპაანის სამეფო კარს და ყოველ მარჯვე მომენტში მტკივნეულ დარტყმას აყენებდა სეფიანთა იმპერიას. დაუდ-ხანი კი სულ სხვა იყო — შვილი მაჰმადიანისა, აღზრდილი მაჰმადიანად, ხელქვეითი და მოხელე ირანის შაჰისა.

ვინ იცის, ეგებ მართლა დაეხუჭა თვალი თეიმურაზის „შეცოდებაზე“ შაჰ-სეფის (დროებით მაინც), თუკი დაუდ-ხანს ჩაიგდებდა ხელში, მაგრამ როგორ გასცემდა ერთგულ მეგობარს ხმალზედ ძმადშეფიცული თეიმურაზი, როგორ დაარღვევდა რაინდულ წესს, ეტყობა, ამაზე ფიქრით აღარ აუტკივებიათ თავი ისპაანში.

დაუდ-ხანმა ამჯობინა გასცლოდა საქართველოს. მისთვისაც ასე იყო უკეთესი და თეიმურაზისთვისაც.

ბრძოლა ყიზილბაშებთან უნდა გაგრძელებულიყო ოსმალეთიდან.

ყოფილი ბეგლარბეგი განჯისა ჩავიდა სტამბოლს, როგორც თეიმურაზ მეფის ელჩი...

შაჰ-სეფიმ დაუდ-ხანის ჯავრი მის უფროს ძმაზე იყარა. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, კარგი საბაბი მიეცა უზომოდ განდიდებული შირაზის ხანის დასამხობად.

ყაზვინში ჩასული იმამყული-ხანი 1633 წლის დამდეგს სიკვდილით დასაჯეს. ალბათ, ბოლომდე დაიკმაყოფილა თავისი სადისტური ვნებანი სეფიანთა ახალგაზრდა ხელმწიფემ, როდესაც განაჩენის აღსრულება მიანდო თვით შირაზის ხანის სიძეებს, წარმოშობით ქართველებს: დაუდ-ბეგსა და ალიყული-ბეგს (სპასალარ როსტომ-ხან სააკაძის ძმას, თანამდებობით ირანის დივანბეგს).

ინგლისურ წყაროში სიკვდილით დასჯა იმამყული-ხანისა ასეა ახსნილი: თუმცა შირაზის ხანმა ყველაფერი იღონა, რათა დაეყოლიებინა თავისი უმცროსი ძმა იმაზე, რომ უკან დაბრუნებულიყო და დამორჩილებოდა შაჰს, მაინც უნაყოფოდ ჩაუარა გარჯამ და განრისხებულმა ხელმწიფემ იგი სიკვდილით დასაჯაო.

ფარსადან გორგიჯანიძე გვამცნობს, რომ შაჰ-სეფის ბრძანებით დაუსაჭურისებიათ შვილები დაუდ-ხანისა, და ასკვნის: „ვერც ურუმში იშოვნა პატივი თავისის ამაყობითა და უბრალოთ ძმის ოჯახი მოსთხარა. ძველთაგან ნათქვამია — თავისის ბატონის ორგულს კარგი არ დაემართების, თუარ ბატონისაგან მრავალგვარად უსამართლოთ ძალ დატანებული არ იყოს“.

უნდა შევედავოთ შესანიშნავ ქართველ ისტორიკოსს. ნუთუ თავს რომ მოჰკვეთდნენ დაუდ-ხანს, მაშინღა მიეცემოდა უფლება ღალატისა?!.

შირაზის ხანის ვრცელი სამფლობელოები, ჰორმუზიდან თითქმის ისპაანამდე, ერთი თვის სავალზე რომ იყო გადაჭიმული, დააქუცმაცეს და სხვადასხვა პირთ გაუნაწილეს. მისი ქონებაც დატაცებულ იქნა. სამი ვაჟი მამის კვალს გააყოლეს, დანარჩენებს თვალები ამოსწვეს.

„ასე ამოწყდა ალავერდი-ხანის ბრწყინვალე გვარი, წყეული დაუდის გამო“, — შენიშნავს ისქანდერ მუნში და შაჰ-სეფის უმოწყალო შურისძიების თითქოსდა გასამართლებლად ლექსსაც იმოწმებს:

> როდესაც გვარიდან ერთი უმეცრებას ჩაიდენს,
> არც დიდს შერჩება ღირსება, არც პატარას.

მაგრამ უნდილაძეთა სახელი დავიწყების ზღვაში არ ჩაძირულა.

ქალაქ ისპაანში დღესაც დგას მდინარე ზენდერუდზე გადებული ქვის ხიდი (სიგრძით — სამას ორმოცდაათი ნაბიჯი), რომელიც თავისი სახსრებით ააგო ალავერდი-ხანმა.

ძმებმა უნდილაძეებმა საპატიო ადგილი დაიმკვიდრეს პიეტრო დელა ვალეს და თომას ჰერბერტის, ადამ ოლეარიუსის და არქანჯელო ლამბერტის, ჟან-ბატისტ ტავერნიეს და ბართოლომეო ფეროს, თეიმურაზისა და არჩილის ნაწერებში.

ჩვენამდე მოაღწია დავით უნდილაძის პორტრეტმაც, საქართველოში მყოფ იტალიელ მისიონერს ქრისტეფორე კასტელის რომ დაუხატავს. პორტრეტს ასეთი წარწერა აქვს: „დაუდ-ხანი, ძმა შირაზის ხანისა, კეთილისმყოფელი ჩვენი პატრებისა საქართველოს სამეფოში“.

ერთი ლაშქრობის საიდუმლოება

1

1631 წელს გაცემულ სიგელში თეიმურაზ პირველი ამბობს: „ყოველთა მეფეთა უნარჩევესმან, არა საქმეთა მიერ კეთილთა, არამედ მოწყალებითა ღვთისათა გვირგვინოსანმან მეფემან ქართველთა (ე. ი. ქართლელთა) და კახთამან თეიმურაზ...“

საიდან გაჩნდა ამაყი ქართველი მეფის ავტოპორტრეტში ასეთი თავმდაბლობითა და დაკნინებით აღსავსე სიტყვები, რომელზედაც ივანე ჯავახიშვილი შენიშნავდა, ამგვარად თავისი პიროვნების დამცირება მეფეთა სიგელებში არა გვხვდება და მხოლოდ თეიმურაზს აქვს პირველად ნახმარიო. სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის დაუცხრომელ მებრძოლსა და თავდადებულ მეფე-მხედარს როგორ შეეპარა ბერ-მონაზვნის კილო და ენა?! („მე ყოვლად უსრულმან ცნობითა, ქცევითა ყოვლად ნაკლულევანმან“, — ვკითხულობთ მეორე სიგელში).

ალბათ ეს იყო წარუშლელი კვალი, წუთისოფლის უკუღმართობამ რომ დატოვა თეიმურაზის სულში. ჯერ კიდევ ოცდახუთი წლისას ცხოვრების მწვანე გაზაფხული მოუსწრაფა მხურვალე და გვალვიანი ზაფხულით, ვარდი დაუჭკნო და ეკალი აუყვავა, ბულბულთა გალობის ტრფიალს ყვავების ჩხავილით დაუხშო სმენა. „ჟამი გარდახდა შვებისა, მოვიდა გლოვა-წუხილი“ და წლების სიგრძეზე გადაიჭიმა უბედურებათა მძიმე ჯაჭვი.

> რად, სოფელო, სხვა არ დასწვი ჩემებრ, მე მქმენ დასადაგე?!
> გლახ, ლახვარი სასიკვდინე ყველა მე მკარ, დასად აგე!

მართლაც, სხვამ ვინ განიცადა ესოდენი, სხვას ვის არგუნა ბედმა ამდენი ტკივილი და გასაჭირი? რომელი ერთი ჩამოვთვალოთ და რომელს დავარქვათ ყველაზე ბნელი დღე თეიმურაზის ცხოვრებისა: სამშობლოს აოხრება მტარვალის მიერ, ღვიძლი შვილების დასაჭურისება, მშობელი დედის ბარბაროსული წამება, საყვარელი ცოლისძმისა და მეგობრის — ლუარსაბ მეფის უდროო აღსასრული ჯალათის ხელით, ხან-

მოკლე გამარჯვებანი და ხანგრძლივი დამარცხებანი; გაუთავებელი ხეტიალი ლტოლვილი მეფისა სხვათა მამულში. კახეთი ვიღაც გადამთიელ ფეიქარ-ხანს ეჭირა, ხოლო კახეთის კანონიერი მეფე ოსმალეთის ხონთქართან ეძებდა სამართალს! დიახ, ერთი ვეშაპისაგან თავის დახსნის მიზნით მეორე ვეშაპის კარზე გარბოდა და დაჟინებით ევედრებოდა შველასა და შემწეობას. ამაზე სახარბიელო არჩევანი ჯერ არ არსებობდა. თეიმურაზმა ჩრდილოეთის დიდ ხელმწიფესაც მიაწვდინა ხმა, მაგრამ საქართველოდან დიდი მანძილით დაშორებულ ერთმორწმუნე რუსეთს იმ ხანებში ძალა არ გააჩნდა იმდენი, რომ ამიერკავკასიის საქმეებში აქტიურად ჩარეულიყო.

„საქართველო თავად ცოტა იყო და მერმე მრავლათ გაყოფილი და ერთმანეთის ურჩნი და ქიშპნი მტერნი, ერთმანეთისა მარბევნი და მაწყინარნი“, — მწარე და შეუნიღბავი სიმართლე ღაღადებს ფარსადან გორგიჯანიძის პირით.

ორ მაჰმადიანურ ზღვას შუა მოქცეულ საქართველოს გასაქცევი გზები მოჭრილი ჰქონდა. იქით ოსმალნი იდგნენ, აქეთ — ყიზილბაშნი. იმაღე ფარსადანის თქმით, ხან იქით იქნევდნენ ხმალს ქართველები, ხან — აქეთ, მაგრამ იოლი როდი იყო მძლავრ იმპერიებთან ჭიდილი. ცარიელი ხმლით ვერავინ გავიდოდა ფონს, ისევ ხერხი უნდა ეხმარათ. ირან-ოსმალეთის გაჭიანურებულ ომში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუ ვის მხარეზე იომებდა საქართველო, და ქართული დიპლომატია დაუღალავად ეძებდა ყველაზე უკეთეს გამოსავალს მუდმივ ჩიხში მომწყვდეული ქვეყნისათვის...

სამშობლოდან გადახვეწილი თეიმურაზ მეფის ცხოვრებას მეფურს ვერასგზით ვერ დაარქმევდი. სხვათა შორის, რომში ჩასული ქართველი ელჩი ნიკიფორე ირბახი აღნიშნავდა თავის რელაციაში, რომ თეიმურაზ მეფე ხშირად მჯდარა მარტო პურსა და წყალზე, და ზოგჯერ შიშველ ფიცარზე სძინებია.

„რაოდენნი ჭირნი და განსაცდელნი და დევნანი და ექსორიობანი მოწივნეს მას ზედა ურწმუნოსა შაჰ-აბაზის მიერ?!“ — მწუხარედ შენიშნავს თეიმურაზის შესახებ ერთი ქართული წყარო.

...მაგრამ გადაიარა გვალვიანმა ზაფხულმაც და თეიმურაზის შეურიგებელმა ბრძოლამ ნაყოფი გამოიღო. ქართველმა ხალხმა ხმლით წაშალა საძულველი სიტყვა „გათათრება“. ისევ სამშობლოში იყო თეიმურაზი, სვეტიცხოველში ქართლ-კახეთის მეფედ აკურთხეს.

შაჰ-აბასმა ვერ შეძლო საქართველოს მოსპობა და არსებულ ვითარებას შეურიგდა. ცოტა ხნის შემდეგ მოუსყიდველი სიკვდილის ანგე-

ლოზი წამოადგა თავზე და სამარადისო ბნელეთში გაისტუმრა ქართველი ხალხის მძვინვარე მტერი, თეიმურაზის მიერ „ვეშაპად“ წოდებული ხელმწიფე.

ან გარდიცვალა შაბაზ, ჯოჯოხეთს დაიმკვიდრებსა...

ოქროს შემოდგომა დაუდგა თეიმურაზ მეფეს. ალაგმა უგვირგვინო მეფობის ყველა პრეტენდენტი, აღარავინ ერკინებოდა „ორისავ ტახტის მპერს“. უკვე აღარ იყვნენ ამქვეყნად გიორგი სააკაძე, ზურაბ ერისთავი და სვიმონ, მაჰმადიანი მეფე ქართლისა.

არჩილის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“ ამაჯად წარმოთქვამს თეიმურაზი:

ორგული და ურჩი ჩემი, ვინც გამოჩნდა, დაეცაბივ...
ეჩრსა მივე არაფერი, ერთგულებსა ბევრი მივე.

მართალია, ისპაანში დიდი გავლენით სარგებლობდა თეიმურაზის მთავარი მეტოქე ხოსრო-მირზა, ირანის ყულარაღასი და ქართლის ბაგრატიონთა ჩამომავალი, რომელიც თავის უფლებებს ქართლის ტახტზე ადვილად როდი შეელეოდა, მიუხედავად ამისა, სეფიანთა ხელმწიფესთან ცუდად არ ჰქონია საქმე თეიმურაზს.

იტალიელი მისიონერი პიეტრო ავიტაბილე გვარწმუნებს, რომ შაჰ-სეფის თავისი სახელგანთქმული პაპისაგან ანდერძად დარჩენია — კარგი ურთიერთობის დამყარება თეიმურაზ მეფესთან. შაჰ-სეფიმ არ უღალატა შაჰ-აბასის რჩევა-ანდერძს და თავისი კეთილგანწყობის ნიშნად სომხით-საბარათიანო თეიმურაზს უბოძაო (ეს ცნობა მცირე დაზუსტებას საჭიროებს. საქმე ისაა, რომ ხსენებული ტერიტორია ზურაბ ერისთავის მიერ სვიმონ მეფის მოკვლის შემდეგ ისედაც თეიმურაზის ხელთ იყო: მაგრამ, რა თქმა უნდა, სეფიანთა ხელმწიფის დასტურსაც გარკვეული ფასი და აზრი ჰქონდა).

იმავე პიეტრო ავიტაბილეს სიტყვით, შაჰ-სეფიმ, თეიმურაზთან კავშირის განსამტკიცებლად, მისი ასულის ცოლად შერთვა განიზრახა და ნიშნობისათვის უმდიდრესი საჩუქრები გამოგზავნა (თინათინი, ასული თეიმურაზისა, ჩანს, ჯერ მცირეწლოვანი იყო. ეს ქორწინება მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ შედგა).

მოკლედ რომ ვთქვათ, არსაიდან არაფერი ემუქრებოდა თეიმურაზს.

1631 წელს რომის პაპი მოკითხვას უთვლიდა „იბერიის მეფეს“ და აღტაცებულ ქათინაურებს არ იშურებდა: „თქვენი სახელგანთქმულობა და თქვენი შესანიშნავი გამარჯვების ხმა თქვენი ქვეყნის საზღვრებს გა-

მოსცდა, გამოიარა ევროპის ქვეყნები, ხმელთაშუა ზღვის მღელვარე ტალღები და მოაწია რომს“...

მომდევნო — 1632 წელი კიდევ ერთ მიჯნად იქცა თეიმურაზის ცხოვრებაში. მან საკუთარი ხელით გადაჭრა თავისი ბედ-იღბლის ტოტი და ამდენი ბრძოლითა და ტანჯვით მოხვეჭილი ქართლ-კახეთის ტახტი ქარს გაატანა.

ყური ვათხოვოთ თვით თეიმურაზს (არჩილის მიხედვით):

> დაუთხან იყდა განჯასა, უნდილაძე ბეგლარბეგად.
> წამოვიდა, სამეფოდა, თვით ბეგმანვე იყო მდევად:
> სრულ ყაჯარნი თან ისხენ, ორბელდა დადგეს ბიგად,
> მერმე ცახნი ლაგს ლაასხა მოსაბრელად, გარდაგებად.

დაუდ-ხან უნდილაძის გამოქცევა საქართველოში და ყაჯართა ამოწყვეტა იორზე — ეს იყო პირველი მოქმედება იმ დრამისა, რომელიც დაიწყო 1632 წლის სექტემბერში და დამთავრდა 1633 წლის თებერვალში, თეიმურაზისათვის საბედისწერო ფინალით.

ისქანდერ მუნშის ცნობით, დაუდ-ხანმა დაარწმუნა თეიმურაზი, რომ შაჰ-სეფის კეთილგანწყობა ქართველი მეფის მიმართ გულწრფელი არაა, მხოლოდ მისი სიფხიზლის მოსადუნებლად არის გამიზნული და როგორც კი შემთხვევა მიეცემათ ისპაანში, მაშინვე გადააყენებენ თეიმურაზს.

თეიმურაზი თვითონაც ვარაუდობდა, რომ ხოსრო-მირზას წყალობით ტახტზე ასული შაჰ-სეფი ადრე თუ გვიან დაუფასებდა ამაგს თავის ერთგულ „მამობილს“, რომელსაც უპირველეს ჯილდოდ, რასაკვირველია, ქართლის ტახტი ეზმანებოდა.

მეორე მოქმედება: განჯა-ყარაბაღის აოხრება თეიმურაზის მიერ (1632 წლის ოქტომბერ-ნოემბერი).

იტალიელი ისტორიკოსი ბართოლომეო ფერო გვაუწყებს: განჯის მოსახლეობამ ვერც კი მოასწრო გასიზვნა მთებში, რადგანაც ცნობას მოახლოებულ საფრთხეზე კვალდაკვალ მოჰყვა ქართული მხედრობა ისეთივე სისწრაფით, როგორც ცაზე ელვის გამოჩენას მოსდევს ჭექა-ქუხილი.

ისქანდერ მუნში წერს: „გოდება მეშვიდე ცას ასწვდა, მოსახლეობას და ჯარს თავზარი დაეცათ“.

თეიმურაზის მხედრობამ მთელი პროვინცია ცეცხლსა და მახვილს მისცა. მოიხვეჭეს დიდი ალაფი (ცხვარ-ძროხა, აბრეშუმი და სხვა მრავალი ქონება). ქართველები რამდენიმე დღით დაყოვნდნენ განჯაში. მე-

რე უკან გაბრუნდა თეიმურაზი, რათა უფრო მრავალრიცხოვანი ჯარი წამოეყვანა და ყარაბაღის აოხრება დაემთავრებინა.

დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ განხორციელდა მეორე ლაშქრობა. ახლაც იმდენი ალაფი იგდეს ხელთ, რომ, არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, ოცი ლავაშის ფასად იყიდებოდა თითო კამეჩი.

1632 წლის შემოდგომა თეიმურაზ მეფის სახელოვანი ცხოვრების მწვერვალად შეიძლება ჩაითვალოს.

ვინ წარმოიდგენდა სულ რაღაც ათიოდე წლის წინათ, როდესაც ყიზილბაშები თითქმის განუკითხავად დათარეშობდნენ უწყალოდ აოხრებულ საქართველოს მიწაზე, რომ თეიმურაზი ზედიზედ ორჯერ დაარბევდა მრისხანე მტრის ერთ-ერთ მთავარ პროვინციას.

ეს იყო უმაგალითო ეპიზოდი სეფიანთა სახელმწიფოსა და საქართველოს ურთიერთობის არცთუ ხანმოკლე ისტორიაში.

ფარსადან გორგიჯანიძის გადმოცემით, თეიმურაზი მარტო ქართლ-კახეთის ძალებით როდი შესევია ყარაბაღს. მას მხარდამხარ გაჰყვნენ ალექსანდრე ბატონიშვილი იმერეთის ლაშქრით, ლევან დადიანი ოდიშის ლაშქრით და თავად-აზნაურნი მესხეთიდან. ერთი სიტყვით, ფეხზე დამდგარა თითქმის მთელი საქართველო, როგორც დავით აღმაშენებლისა და თამარის დროს.

გალაღებულ ქართველ მეფეს ყარაბაღშივე ეახლა თავისი ჯარით განძასარის სომეხთა პატრიარქი და შემდეგი მოახსენა: „ხონთქარი და ყაენი აშლით არიანო, დრო ამის უკეთესი აღარ იქნებისო. შვიდის საქართველოს ლაშქარნი თან გახლავსო, ორმოცს ათასს მეთოფეს მე მოგისხამო, ამავე ფეხსზედ თავრიზს მიბძანდიო და შვიდს დღეს თავრიზი დაარბევინეთო და შვიდის წლის ჯამაგირში ლაშქართ უანგარიშეთო და სიდამდისინ ყაენი ლაშქარს შეყრიდესო, ადირბეჟანის ბატონები გამოსცვალეთო, ყველგან თქვენი ყმანი დასხითო და მე ხონთქართან გამგზავნეთო, იმისგან ლაშქარს მოგაშველებო. თუ ყაენი წამოდგესო, შევებათო და ისინი ქართველთ ომს ვერ შესძლებენო, ამისთვისაო, რომ ქართველთ გასაქცევი გზა შორ აქვთო, თუ გაიქცევიან, იციანო, რომ ვერ გაწევენო, გზაზედ დახოცენო. მაშ გაქცევის ფიქრი არვის ექნებისო. ძალმიცემით დაიწყებენ ომსა და ბრძოლასაო და გამარჯვება თქვენ დაგრჩებისო და მთავარ ხემწიფეთ გაკურთხებთო და საქრისტიანო შენით დაიხსნებისო და გაძლიერდებიანო“.

მაგრამ თეიმურაზმა შორს დაიჭირა პატრიარქის მაცდუნებელი წინადადება და თავისი გეგმა გააცნო: „ამ ზამთარ ქართლს მივალო, ხონთქარს ფეშქაშს გაუგზავნიო, ჯარს შევასვენებო და გაზაფხულსაო უფ-

რო დიდის ლაშქრით წამოვალო". მაშინ პატრიარქს საყვედურით უთქვამს: „ძროხა-ცხვრისათვის დადიანი და იმერელი მეფე არ წამოგესხაო, ქართლსა და კახეთშიაც იშოვნიდიო და ერანის ხემწიფე მაგდენს როდის გაცლისო, რომ შენ მეორეთ კიდევ ამრიგი ლაშქარი შეიყარო. დღეს ხვალობით ლაშქარს მოგიხდუნებენო და ცხვრისა და ძროხის მაგიერად ტყვეს წაასხმენო".

მაგრამ თეიმურაზმა არ იქნა და ბერს არ დაუჯერაო, შენიშნავს ფარსადან გორგიჯანიძე.

საინტერესოა, რომ თეიმურაზ მეფისა და სომხური ეკლესიის ურთიერთობაზე მიგვითითებს კიდევ ერთი წყარო; მ. თამარაშვილის პირად არქივში დაცულია ვატიკანის არქივებიდან ამოწერილი ტექსტი სომხეთიდან ვენეციაში გაგზავნილი კერძო ბარათისა (თარიღი — 1630 წლის 5 ოქტომბერი). ავტორი აღნიშნავს, რომ თეიმურაზს მზადა ჰყავს ოცი ათასი მხედარი, რათა გაათავისუფლოს საქართველოს მეზობელი მხარეები ყიზილბაშთაგან. იგი დაუკავშირდა ეჩმიაძინის პატრიარქს და სომეხი წარჩინებულნიც ემორჩილებიან ქართლ-კახეთის მეფეს. ისინი იმედოვნებენ, რომ აღდგება სომხეთის სამეფო და აკურთხებენ თეიმურაზს საქართველოსა და სომხეთის მეფედ.

როგორც ირკვევა, შემთხვევითი და მოუმზადებელი არ ყოფილა აჯანყება თეიმურაზისა...

რატომ არ ირწმუნა თეიმურაზმა სომეხი პატრიარქის გულწრფელი რჩევა? ალბათ, დაუჯერებელ ქიმერად მოეჩვენა ქართლ-კახეთის მეფეს თავრიზის აღება და სეფიანთა სახელმწიფოს სიღრმეში შეჭრა (ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „განძასარის მღვდელმთავრის მეთოფეთა ვერც ზღაპრულ რიცხვს, ვერც პოლიტიკური მომავლის თვალწარმტაც სურათებს თეიმურაზ მეფე სიზმარეთის ტკბილს ბურანში ვერ გაუხვევია").

მაშ რაღა საჭირო იყო განჯა-ყარაბაღის აოხრება? დარტყმა იქნებოდა თუ ჩხვლეტა, განა ერთნაირად არ გაღიზიანდებოდა სეფიანთა ხელმწიფე?!

იტალიელი ისტორიკოსის ბართოლომეო ფეროს სიტყვით, თეიმურაზს სწყუროდა განჯის დანგრევა ყიზილბაშებზე ჯავრის ამოსაყრელად, რომლებმაც, თავის დროზე შაჰ-აბასის განკარგულებით მიწასთან გაასწორეს კახეთის სატახტო ქალაქი გრემი. ეს იყო მხედართმთავრის შურისძიება და არა კარგი პოლიტიკოსის ნაბიჯი, ასკვნის ხსენებული ავტორი.

მაშასადამე, მხოლოდ და მხოლოდ ავანტიურას წარმოადგენდა თეიმურაზის ლაშქრობა? რა თქმა უნდა, საესებით გასაგებია კახეთის აოხ-

რებისათვის შურისძიების წყურვილი, ანდა სურვილი მდიდრული ალაფის მოხვეჭისა, რათა ნაწილობრივ მაინც აეანაზღაურებინათ ყიზილბაშთაგან საქართველოს ათწლიანი ძარცვა-გლეჯა. მაგრამ ღირდა ერთი ან მეორე ქართლ-კახეთის სამეფოდ? სომეხთა პატრიარქის წინასწარმეტყველება სიტყვასიტყვით გამართლდება უახლოეს ხანში...

ნუთუ თეიმურაზმაც ვერ განჭვრიტა, რომ გაზაფხულამდე არ დააცლიდა შაჰ-სეფი და განჯა-ყარაბაღის დარბევას სასწრაფო პასუხი მოჰყვებოდა ყიზილბაშთა მხრიდან? ნუთუ იმდენად იყო დაბრმავებული ამ ბრწყინვალე წარმატებით თეიმურაზი, რომ თავის სპათა იმედით ასე კადნიერად გამოეწვია ორთაბრძოლაში ირანის შაჰი? ეგებ ეგონა თეიმურაზს, რომ ჯოჯოხეთში დამკვიდრებულმა შაჰ-აბასმა თან წაიყოლა სეფიანთა იმპერიის ღონე?

მაგრამ არსებობს ერთი უცნაური ისტორია, რომელიც სრულიად ახალ შინაარსს აძლევს თეიმურაზის გალაშქრებას განჯა-ყარაბაღზე და უკვე თვალსაჩინო ხდება ქართველი მეფის ჩანაფიქრიცა და მოქმედებაც.

არქანჯელო ლამბერტის გადმოცემით, შაჰ-აბასის სიკვდილის შემდეგ ირანში ხმა გავრცელდა, რომ უფროსი ვაჟი შირაზის ხანისა სინამდვილეში იყო შაჰ-აბასის ღვიძლი შვილი. თურმე სეფიანთა მრისხანე ხელმწიფემ გადაწყვიტა მიეცა ერთი თავისი ცოლთაგანი იმამყულიხან უნდილაძისათვის, რომელიც ძალიან უყვარდა მისი დიდი გონიერებისა და სიმამაცის გამო, და წაიყვანა სამეფო ჰარამხანაში, რათა თვით უპირველეს ფავორიტს ამოერჩია, ვინც ყველაზე მეტად მოუვიდოდა თვალში. შირაზის ხანმა, რა თქმა უნდა, უყოყმანოდ შეასრულა მბრძანებლის სურვილი. მისი მოწონებული ქალი, როგორც მალე გამოირკვა, ორსულად იყო, მაგრამ შაჰს არაფერი სცოდნია ამის შესახებ. გავიდა ხუთი თვე და შაჰ-აბასის ცოლყოფილმა გააჩინა ვაჟი, რომელსაც შირაზის ხანმა თავისი შვილი უწოდა და ყოველთვის შვილად მიიჩნევდა.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობას ადასტურებენ სხვა იტალიური წყაროებიც. ადასტურებს ისქანდერ მუნშიც. მისი სიტყვით, ეს მითქმა-მოთქმა პირზე ეკერა ყველას, უბრალო ხალხიდან სამეფო კარის ღიდებულებამდე, თუმცა სინამდვილეს ეწინააღმდეგებოდაო (იტალიელ ავტორებს სჯერათ ეს უცნაური ისტორია).

ძნელი სათქმელია, ცრუ-უფლისწული იყო თუ ჭეშმარიტი, მაგრამ ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არც ჰქონდა. ვიღას შეეძლო სიმართლის დადგენა?! ხალხის თვალში კი ტახტის ახალ პრეტენდენტს უპირატესობა ენიჭებოდა, როგორც შაჰ-აბასის უშუალო მემკვიდრეს. (შაჰ-

სეფი. შვილიშვილი შაჰ-აბასისა, მხოლოდ იმიტომ აიყვანეს ტახტზე, რომ სამი უფლისწულიდან თვით შაჰ-აბასის ბრძანებით ერთი მოკლული ყოფილ და ორიც — თვალდათხრილი).

სპარსელი ისტორიკოსის ცნობით, დაუდ-ხანმა გაუმხილა თეიმურაზს, რომ მემკვიდრე შაჰ-აბასისა იმყოფება ფარსში იმამყული-ხანთან და მისი შვილი ჰქვია, მაგრამ უკვე დადგა ჟამი სიმართლის გამომჟღავნებისა და იმამყული-ხანი მპყრობელი ფარსისა, ბაჰრეინისა, ლარისა, ჰორმუზისა, ხუზისტანის და არაბისტანისა, გამოიყვანს ოცდაათი ათას მხედარს და მოკლე ხანში ახალი შაჰის სახელზე აღავლენენ „ხუტბას“ და ფულიც მისი სახელით მოიჭრება. თეიმურაზი, მიუხედავად თავისი გამჭრიახობისა, მოტყუვდაო. ავტორის გამოთქმით, მან „სახელმწიფოს ურჩობის წრეში შედგა ფეხი“.

დაუდ-ხანმა და თეიმურაზმა შირვანისა და ერევნის ამირებს მისწერეს: ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ფარსშია, ჩვენი და იმამყული-ხანის ჯარები სულ მალე მის დროშას აღმართავენ ისპაანში!

მაგრამ არც შაჰ-სეფის ეძინა. მან სასწრაფოდ უბოძა ყარაბაღის პროვინცია მოჰამედ ყული-ხან ზიად ოღლის, ხოლო ქართლი და კახეთი — ხოსრო-მირზას, აწ როსტომ მეფედ წოდებულს.

საქართველოსაკენ დაძრულ ყიზილბაშთა უზარმაზარ ლაშქარს სათავეში ჩაუყენეს როსტომ-ხან სააკაძე, ბეგლარბეგი თავრიზისა და სპასალარი ირანისა.

1632 წლის 1 დეკემბერს შაჰ-სეფი ისპაანიდან გავიდა. სიცივე და წვიმა გაძლიერდა. მერე სულ გაფუჭდა ამინდი. რამდენიმე დღე გადაუღებლად თოვდა. შაჰი თავისი ამალით ყაზვინში შეჩერდა. სწორედ აქ მოართვეს დაუდ-ხანისა და თეიმურაზის წიგნები შირვანისა და ერევნის ამირებისადმი.

შაჰ-სეფის მეტიც არ უნდოდა! იმამყული-ხანის სახელზე გამოვიდა ბრძანება, რომ დაუყოვნებლივ გამოცხადებულიყო სამეფო კარზე თავისი უფროსი ვაჟითურთ.

ახლა შირაზის ხანს ეკუთვნოდა სიტყვა. თუ იგი სამხრეთიდან შეუტევდა შაჰ-სეფის, ამით ორ ცეცხლშუა მოაქცევდა და აიძულებდა ისპაანისაკენ მობრუნებას. სწორედ ასეთ გაგრძელებას ვარაუდობდა თეიმურაზი. სეფიანთა ახალგაზრდა ხელმწიფე თუ არ დამარცხდებოდა შირაზის ხანთან ომში, დასუსტებით მაინც დასუსტდებოდა. გაზაფხულზე ისევ შეუტევდა თეიმურაზი, ოსმალეთიც წამოეშველებოდა და ოცდამეერთე გაზაფხული შესაძლოა უკანასკნელი გაზაფხული გამხდარიყო შაჰ-სეფისათვის.

არქანჯელო ლამბერტიმ ჯერ არ იცის გათამაშებული დრამის ფინალი და 1632 წლის დამლევს მარჩიელობს, ან ბოლოს მოუღებენ შაჰ-სეფის, ტახტზე ავა ვაჟი განსვენებული შაჰ-აბასისა და, ამგვარად, ძმები უნდილაძეები დაეპატრონებიან მთელს ირანს, ანდა გაიმარჯვებს შაჰ-სეფი, მოსპობს ორივეს, მერე—თეიმურაზსაც და ჩვენც იძულებული ვიქნებით გავექცეთ ყიზილბაშთა გამძვინვარებასო...

გაცრუება ეწერა იტალიელი მისიონერის იმედს ირანში უნდილაძეთა გაბატონებაზე.

უფროსმა ძმამ მხარი ვერ აუბა დაუდ-ხანს და თეიმურაზ მეფის თამამი წამოწყებაც გაუმართლებელ ავანტიურად გადაიქცა მომავალი თაობების თვალში.

რატომ არ განხორციელდა მოსალოდნელი შეტევა შირაზის ხანის მხრიდან? რამ გამოიწვია დაგეგმილი აჯანყების ჩაშლა?

არქანჯელო ლამბერტი იმოწმებს ისპაანში მყოფ ავგუსტინელ მისიონერთა ინფორმაციას. თურმე შირაზის ხანს ელჩები გაუგზავნია ინდოეთში პორტუგალიელებთან, ჰპირდებოდა ათი წლის წინათ წართმეული ჰორმუზის დაბრუნებას, თუ ისინი დაეხმარებოდნენ ირანის შაჰის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ეტყობა, ეს მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა და მარტო თავის ძალებს აღარ ენდო შირაზის ხანი. ამაზე დამაჯერებელი მოტივი არ ჩანს.

ასეა თუ ისე, იმამყული-ხან უნდილაძე მობრუნდა აჯანყების სახიფათო ბილიკიდან და გაუყვა მორჩილების საიმედო შარაგზას. მაგრამ თითქოსდა საიმედო შარაგზამ ვერაგულად გადაჩეხა იგი შაჰის შურისძიების უფსკრულში.

სახელგანთქმული შირაზის ხანი ეახლა სეფიანთა ირანის მბრძანებელს ყაზვინში და სიკვდილით იქნა დასჯილი თავის შვილებთან ერთად.

საქართველოში კი მოუთმენლად ელოდნენ უფროსი უნდილაძის აჯანყებას და არ იცოდნენ, რომ დაწყებული იყო დრამის მესამე მოქმედება: ყიზილბაშთა უზარმაზარი ლაშქარი უკვე მოდიოდა საქართველოზე...

არქანჯელო ლამბერტი აღწერს თეიმურაზის მიერ გადახდილ ნადიმს (ქალაქ გორში). კედლები ულამაზესი ხალიჩებით ყოფილა მორთული და ძირსაც ძვირფასი ხალიჩები ეფინა. ქართლ-კახეთის მეფეს მარცხნივ დაუდ-ხანი ეჯდა, მარჯვნივ თავისი სიძე ალექსანდრე ბატონიშვილი. შემდეგ ისხდნენ: დათუნა ბატონიშვილი (თეიმურაზის ვაჟი), სარდალი იოთამ ამილახორი, სომეხთა პატრიარქი, კათოლიკე მისიონერები და

ორმოცდაათამდე დიდებული ქართლ-კახეთისა და იმერეთისა (საინტერესო შტრიხია: ოთხი სხვადასხვა სარწმუნოების წარმომადგენელთ ვხედავთ ამ მეგობრულ სუფრაზე). შუადღიდან შუაღამემდე გაგრძელებულა ლხინი. უხვად იყო ათასნაირი ხორაგი, ხოლო ღვინო — ისეთი რაოდენობით, რომ დაუჯერებელიაო, შენიშნავს იტალიელი მისიონერი.

პიეტრო ავიტაბილეს მიხედვით, საქართველოში ფიქრობდნენ, რომ შაჰ-სეფის არ ძალუძს ჯარის გამოგზავნა, რადგანაც, ერთი მხრივ, ოზბეგებს ეომება და, მეორე მხრივ, ყოველ წუთს მოსალოდნელია ბაღდადზე ოსმალთა თავდასხმაო. ზოგი იმასაც ამტკიცებდა, იმამყული-ხანი აჯანყდა და საცაა ისპაანს აიღებსო.

მაგრამ 1633 წლის იანვრის დამდეგს უკვე ცნობილი გახდა ყიზილბაშთა ლაშქრის მოახლოება.

პიეტრო ავიტაბილე მოგვითხრობს: თეიმურაზი, უმამაცესი პიროვნება, სულით არ დაცემულა და მაშინვე ბრძანა ჯარის შეყრა. იმედი ჰქონდა ციხესიმაგრეებისა და ქართველთა სიმამაცის. არც ყიზილბაშთა მრავალრიცხოვნებას აუღელვებია იგი, ვინაიდან კარგად იცოდა, რომ ძალზე ხშირად ოცი ათას ქართველს გაუქცევია ბრძოლის ველიდან სამოცი ათასი ყიზილბაში.

ჯუსტო პრატო წერს, რომ არ გამოვიდნენ საომრად არც ქსნისა და არაგვის ერისთავები, არც სარდალი ამილახორი და არც ფარსადან ციციშვილი, რომელიც თავისი ძალაუფლებით ერისთავთა ტოლი არისო (ქართული წყაროების თანახმად, თეიმურაზს ეახლა მხოლოდ სარდალი იოთამ ამილახორი). თავადებმა იმით იმართლეს თავი, რომ განჯა-ყარაბაღის ლაშქრობა, ყიზილბაშთა საქართველოში შემოსევის მიზეზი, ჩატარდა უნებართვოდ დივანისა (ასე უწოდებენ ქართველები თავის პარლამენტსო, განმარტავს იტალიელი მისიონერი).

საგულისხმო ცნობას გვაწვდის ფარსადან გორგიჯანიძე: „კახნი ქართველთზედ (ე. ი. ქართლელებზე) ამაყობდეს და ხმლით დაჭირულს ეძახდეს, უპატიოთაც ეპყრობოდეს. ქართველთ გული გაავებოდა და ბატონის თეიმურაზის ბატონობა არ უნდოდათ“.

აუცილებელია სხვა მომენტების გათვალისწინებაც.

ჯუსტო პრატოს სიტყვით, სეფიანთა ირანის ლაშქრის მნიშვნელოვან ნაწილს ქართველობა შეადგენდა (საქართველოდან გადასახლებულნი თუ მათი გამაჰმადიანებული შთამომავლები), ამიტომაც აღარავინ ფიქრობდა წინააღმდეგობის გაწევას, ვინაიდან თითქმის ყოველ ქართველს ვიღაც თავისიანი ეგულებოდა როსტომ მეფის ლაშქარში. ზოგი შვილს ელოდა, ზოგი — მამას, ზოგიც — ძმასა და ბიძაშვილს.

თეიმურაზი დარჩა სამი ათასი კაცის ანაბარა. მოვიდა სარწმუნო ცნობა, როსტომ მეფე უკვე თბილისში არისო. თეიმურაზს სხვა გზა აღარ ჰქონდა გარდა გაქცევისა. მან ასე მიმართა თავის შეთხელებულ მხედრობას: „ძმებო, უნდა გავეცალოთ აქაურობას, რამეთუ არ ძალგვიძს ესოდენ ურიცხვი მტრის გამკლავება“ (იტალიელ მისიონერთა ერთობლივი მოწმობით, სეფიანთა ირანის ლაშქარი ას ოცი ათასი კაცისაგან შედგებოდა. რაც უნდა გაზვიადებული იყოს ეს ციფრი, იგი მაინც მეტყველებს შემოსეულთა სიმრავლეზე).

ჯუსტო პრატო ასკვნის, ქართველთა ჯარი რომ შეკრებილიყო, უეჭველია, ყიზილბაშები ვერ გაბედავდნენ ომს, ისინი თეიმურაზის სახელის გაგონებაზეც კი კანკალებენო.

უბრძოლველად ძლეული მეფე მთელი თავისი ამალით დაიძრა იმერეთისაკენ. ნაცნობი მარშრუტი მეხსიერებაში აცოცხლებდა მწუხარე მოგონებებს ოცი წლის წინანდელ გაქცევაზე. გულსაკლავად ქვითინებდა ხორეშან დედოფალი და წყევლიდა მუხთალ ბედს, რომელმაც ერთი ღაკვრით წაართვა მის მეუღლეს მეფობა და სამეფო.

იწყებოდა თეიმურაზის ცხოვრების ხანგრძლივი და სუსხიანი ზამთარი.

ამბავი ხოსრო ბატონიშვილისა

1629 წლის იანვარში მოულოდნელად გარდაიცვალა სეფიანთა ირანის გამოჩენილი ხელმწიფე შაჰ-აბასი. მისი სიკვდილის შემდეგ. როგორც გადმოგვცემს ვახუშტი ბატონიშვილი, ყიზილბაშ ამირებს შფოთი აუტეხიათ. „მაშინ ხოსრო-მირზამ შემოიკრიბნა ყულნი, გამოიყვანა შაჰ-სეფი და დასვა ყეენად და მოსრნა წინააღმდგომნი".

ვახუშტის ამ ცნობას ერთხმად ადასტურებენ სხვა წყაროები, ქართულიცა და უცხოურიც.

გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური ადამ ოლეარიუსი მოგვითხრობს:

„საზანდარანში ყოფნისას შაჰ-აბასი ავად გამხდარა. მკურნალობამ ვეღარ უშველა სასიკვდილოდ განწირულს და ძლევამოსილი ხელმწიფე მოსულა, რომ მართლაც უძლეველი მტერი შემოპარვოდა სასახლეში. მომაკვდავმა ანდერძი დატოვა — ტახტზე უნდა ასულიყო მისი შვილიშვილი საამ-მირზა.

ვარსკვლავთმრიცხველმა განაცხადა, ვარსკვლავები იმას მეტყველებენ, რომ საამ-მირზა მხოლოდ თვრამეტ თვეს იმეფებსო. შაჰ-აბასი ძლიერ შეწუხდა, მაგრამ ჯიუტად იდგა თავისაზე — რამდენსაც შეძლებს. იმდენი იმეფოს, თუნდაც სამი დღე იმეფოს. ოღონდ კი დაიდგას თავზე გვირგვინი, მამამისს რომ ეკუთვნოდაო.

შაჰ-აბასი, ეტყობა, სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებშიც განიცდიდა თავის ყველაზე შემაძრწუნებელ ბოროტმოქმედებას — ღვიძლი შვილის მკვლელობას...

თხუთმეტიოდე წლის წინათ სამეფო კარის დიდებულთა ჯგუფმა საიდუმლოდ მისწერა შაჰ-აბასის უფროს ვაჟს სეფი-მირზას, მამაშენის გადმოგდება გვინდა, შენ უნდა აგიყვანოთ ტახტზეო. სეფიმ დაუყოვნებლივ მიართვა წერილი მამას. შაჰ-აბასი კმაყოფილი დარჩა შვილის ერთგულებით, მაგრამ გულში ეჭვი ჩაებუდა და აღარ მოასვენა. ღამღამობით რამდენჯერმე იცვლიდა საწოლს ღალატის მოლოდინში. ბოლოს დაასკვნა, რომ მხოლოდ უფლისწულის სიკვდილი გაუქრობდა ეჭვსა და

შიშს. შაჰის სულში გაჩენილ ჯოჯოხეთს ერთი მუგუზალიღა აკლდა, როდესაც ენა მიუტანეს, სეფი-მირზა ხანებთან ერთად შეთქმულებას ამზადებს ტახტის ხელში ჩასაგდებადო.

შაჰ-აბასმა სასწრაფოდ დაიბარა თავისი სახელგანთქმული სარდალი ყარჩიღა-ხანი და უფლისწულის მოკვლა დაავალა. ყარჩიღა-ხანმა ხმალი შემოიხსნა, ფეხქვეშ ჩაუვარდა მბრძანებელს და მოახსენა, მირჩევნია თავი წავაგო, ვიდრე შაჰის ვაჟზე აღვმართო ხელიო. მაშინ შაჰ-აბასმა იხმო ვინმე ბებუთ-ბეგი, რომელიც უყოყმანოდ დაემორჩილა „ალაჰის ჩრდილის" გაუგონარ ბრძანებას და განგმირა მისი პირმშო.

ვერაგულად მოკლულ სეფი-მირზას დედა ქართველი ჰყოლია. იგი თავისი გონიერების გამო შაჰ-აბასის განსაკუთრებული კეთილგანწყობით სარგებლობდაო. შვილის სიკვდილი რომ შეიტყო, თმაგაშლილი და აკივლებული მივარდა შაჰს. აღარაფერი ახსოვდა გაოგნებულს, აღარაფრისა ეშინოდა, თურმე გაარტყა კიდეც მრისხანე მეუღლეს და ასე მიმართა: „სისხლისმსმელო, რატომ მოჰკალი საკუთარი სისხლხორცი, ახლა ვიღა იმეფებს შენს შემდეგ, რატომ განწირე შენი ქვეყანა, რა დაგიშავა ჩემმა შვილმა, რომელსაც ასე ძალიან უყვარდი?!"

თავისი ავკაცობით თავზარდაცემული შაჰ-აბასი ერთხანს ხმას ვერ იღებდა, უმწეოდ უსმენდა შვილის დაკარგვით გამძვინვარებულ დედას და ბოლოს ცრემლმორეულმა თქვა: „რა ვქნა, მითხრეს, ღალატი განიზრახაო. ახლა აღარაფერი ეშველება ამ საქმეს. რაც მოსახდენი იყო, მოხდა".

მწუხარებამ და სინანულმა შეიპყრო შვილისმკვლელი. თურმე ათი დღე ბნელში იჯდა, საჭმელ-სასმელს ვერ ეკარებოდა და ცრემლი არ შეშრობია თვალზე.

იტალიელი მოგზაურის პიეტრო დელა ვალეს ცნობით, შაჰ-აბასმა ბრძანება გასცა, რომ სეფი-მირზას შესახებ არავის არასოდეს არც ელაპარაკა, არც დაეწერა, არც ემღერა და არც ლექსები შეეთხზა, რათა არ განახლებულიყო მისი მწუხარება.

უბედური უფლისწულის სახელის ხსენებაც კი დანაშაულად ითვლებოდა.

გამოხდა ხანი და თავის ბრმა იარაღზე იყარა ჯავრი სეფიანმა ხელმწიფემ. ახლა შენი შვილი მოჰკალო, უბრძანა ბებუთ-ბეგს. ისიც კვლავ უყოყმანოდ დაემორჩილა ბრძანებას. შაჰ-აბასმა ნიშნის მოგებით განუცხადა: „უკვე გეცოდინება, რა განიცადა ჩემმა გულმა, როდესაც მომიკალ შვილი. თავი ინუგეშე იმით, რომ ერთ ბედქვეშა ვართ!".

ჩირის ფასი ჰქონდა ადამიანის სიცოცხლეს სეფიანთა საბრძანებელ-

ში. სპარსელი ისტორიკოსის ისქანდერ მუნშის სიტყვით, თუ შაჰ-აბასი უბრძანებდა ვინმეს საკუთარი შვილის მოკვლას, განაჩენი მაშინვე უნდა აღსრულებულიყო მსგავსად განგების ნებისა. თუ მამა მშობლიური გრძნობების გამო დააყოვნებდა, ახლა შვილს უბრძანებდნენ მამის მოკვლას და თუ შვილიც შეყოყმანდებოდა, სხვა აუგებდა წესს მამასაც და შვილსაც. ასეთი თავზარდამცემი სისასტიკის (თუ სადიზმის?) შედეგად ვეღარავინ ბედავდა თუნდაც ერთი წამით შეეფერხებინა შაჰ-აბასის განაჩენი, ისევე გარდუვალი, როგორც ბედისწერა.

ხელმწიფის უზომო ეჭვიანობას კიდევ ორი უფლისწული შეეწირა. მათ თვალები დათხარეს. სამაგიეროდ თავს ევლებოდა ტრაგიკულად დაღუპული უფლისწულის ვაჟს, საამ-მირზას.

შაჰ-აბასის სიკვდილამდე ათი წლით ადრე პიეტრო დელა ვალე წერდა: შაჰს მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი, რომ მისი მემკვიდრე იქნება საამ-მირზა. ასე ლამობდა ჩადენილი ცოდვის გამოსყიდვას და თანაც იმედოვნებდა, ჯერ ხომ ვერ შემეცილება მეფობასო. საამ-მირზა შვიდი წლის ბავშვი იყო მაშინ...

მაგრამ მომაკვდავმა შაჰ-აბასმა იცოდა, რომ გვირგვინს სხვა პრეტენდენტიც ჰყავდა, ასევე მისი შვილიშვილი, ვაჟი ისა-ხან ყორჩიბაშისა. ისიც იცოდა, რომ მარტო ანდერძი ვერ გაჭრიდა, გარდაცვლილი ხელმწიფე ვეღარ დააშინებდა ყიზილბაშებს. ანდერძს ხმალი უნდა ამოსდგომოდა მხარში. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით შაჰ-აბასმა თავისი ანდერძის განხორციელება მიანდო ხოსრო-მირზას, ირანის ქართველ ყულარაღასს.

ხოსროს პაპა იყო ქართლის სახელოვანი მეფე ლუარსაბ პირველი, მამა — დავითი, ავტორი ქართულ სააქიმო წიგნისა („იადიგარ-დაუდი"), დედა — წავკისელი გლეხის ქალი. ირანში აღზრდილი ქართველი ბატონიშვილის დაწინაურებას სეფიანთა სამეფო კარზე ხელი შეუწყო გიორგი სააკაძემ. ხოსრო-მირზა დანიშნულ იქნა ისპაანის ტარუღად. წლების მანძილზე უნარიანად უძღვებოდა უზარმაზარი ქალაქის მმართველობას, ომებშიც გამოიჩინა თავი და ბოლოს ყულარაღასობა უბოძეს.

ახლა მას ემორჩილებოდა სეფიანთა სამხედრო ძალების საუკეთესო ნაწილი — ყულის ჯარი ანუ შაჰის გვარდია, შედგენილი ძირითადად ქართველი მხედრებისაგან. მათი თანხლებით ქართველმა ბატონიშვილმა სასახლეში შეიყვანა ჩვიდმეტი წლის საამ-მირზა და დიდებულთა წინაშე წაიკითხა განსვენებული ხელმწიფის ანდერძი. საამ-მირზას თავისი მამის კუთვნილ გვირგვინთან ერთად მამისავე სახელი (სეფი) უნდა მიეღო. ასე რომ, ტახტზე ავიდა შაჰ-სეფი.

პიეტრო ავიტაბილეს სიტყვით, ხოსრო სათავეში ედგა ქართულ ფრაქციას, ყველაზე ძლიერს ირანში და მან იოლად დასძლია მეორე პრეტენდენტის მომხრე ყიზილბაშთა გარკვეული წინააღმდეგობა. ისპაანის ერთ ციხეში გამაგრებულმა ისა-ხან ყორჩიბაშმა მოასწრო კიდეც თავისი ვაჟის დალოცვა შაჰად, მაგრამ ციხე უკვე ალყაშემორტყმული იყო და ყორჩიბაში მიხვდა, რომ ვერ გაუმკლავდებოდა ყულარაღასს. სისხლისმღვრელ შეტაკებას მოერიდა და უზენაეს მბრძანებლად აღიარა შაჰ-სეფი.

სეფიანთა დინასტიის ახალი შაჰი ტახტზე აიყვანა ქართლის ბაგრატიონთა ნაშიერმა და ქართლის მომავალმა მეფემ, ქართველი მხედრების მხარდაჭერით. ეტყობა, უყვარს ისტორიას ასეთი პარადოქსები!

შაჰ-სეფის არ დავიწყებია არც ხოსრო-მირზას ერთგულება და არც ისა-ხან ყორჩიბაშის პატივმოყვარე წადილი.

იტალიელი ისტორიკოსის ბართოლომეო ფეროს მიხედვით, იმავე წლის ზაფხულში ისა-ხანმა ბრწყინვალე ნადიმი გამართა ქალაქგარეთ. თითქმის მთელი სამეფო კარი იყო მიწვეული სტუმრად. ბევრი ღვინის სმამ ენა გაუხსნა ერთ კარისკაცს. მან ხოტბა შეასხა ყორჩიბაშს ასეთი ლხინის გადახდისათვის, მერე მისი ვაჟის (ტახტის ყოფილი პრეტენდენტის) მეფური შესახედაობა შეაქო და ხმამაღლა წარმოთქვა: „ვინ ჩვენ, რომ ირანის ხელმწიფედ გამოვაცხადეთ ნამდვილი არარაობა. აი, ვინ იმსახურებს გვირგვინს!“ და თითი გაიშვირა ყორჩიბაშის ვაჟისაკენ.

ყველაფერი მაშინვე მოახსენეს შაჰ-სეფის. მან მეორე დილით იხმო ენამჭევრი კარისკაცი და ალერსიანი საუბარი გაუბა. ჯერ ჰკითხა, იყავი თუ არა წუხანდელ ნადიმზეო. მერე ათქმევინა, თუ რამდენი სტუმარი ესწრებოდა, რა და რა საჭმელი იყო სუფრაზე, რამდენი ღვინო შეისვა. სეფიანთა ახალგაზრდა ხელმწიფე ნელ-ნელა უახლოვდებოდა მთავარს. რაზე საუბრობდითო, დაინტერესდა. ყურადღებით უსმენდა. ისევ და ისევ ეკითხებოდა დაჟინებით: „და კიდევ რა ითქვა სხვა?“

ბოლოს ხელები გაშალა კარისკაცმა, მეტი არაფერი მახსოვსო. მაშინ შაჰ-სეფიმ ხმას აუწია: „თუ სხვა აღარაფერი გახსოვს, მე შეგახსენებ იმას, რაც შენ თქვი წუხელ და ახლა თავს იკატუნებ, ვითომდა არ მახსოვსო. თურმე ნანობ ჩემთვის გაწეულ სამსახურს. დღეს კი მართლა განანებ იმას, რაც ჩემს წინააღმდეგ წამოროშე!“

შაჰის სასჯელი სასტიკი იყო. ვინ დაუშლიდა ანდა ხელს ვინ შეუშლიდა...

სიკვდილით დასაჯეს ტახტის უიღბლო პრეტენდენტიც თავის უმცროს ძმასთან ერთად. შაჰ-სეფიმ მოკვეთილი თავები გაუგზავნა ყორ-

ჩიბაშის ცოლს (ანუ თავის მამიდას). შაჰ-აბასის ასულმა წარბიც არ შეხარა და ცივად წარმოთქვა: ასე დაემართება ყველას, ვინც ჩვენ-მბრძანებლის ღალატს გაიკლებს გულშიო.

ბეუკლეზე მეტად თავი გამოიდო ყორჩიბაშმა. ხან უმორჩილესად განუცხადა შაჰ-სეფის: რომ გებრძანებინა, მე თვითონ მოვკვეთდი თავს ორივე შვილსო!

ამას ამბობდა ის კაცი, რომელიც ყიზილბაშთა ლაშქრის მთავარ-სარდალი იყო მარაბდის ომში. მართლაც რომ ძაღლურმა „ერთგულე-ბამ“ ვერ გადაარჩინა სიკვდილით დასჯას ისა-ხან ყორჩიბაში. ცოტა ხნის შემდეგ ისიც გააყოლეს შვილების კვალს.

ახალი შაჰისათვის გაწეულმა სამსახურმა „დაცვის სიგელი“ მოუხ-ვეჭა ხოსრო-მირზას. მისი ბედის ვარსკვლავი თამამად ჭახჭახებდა სე-ფიანთა ირანის პირქუშ ცაზე.

ხოსრო-მირზამ თავისი გავლენით დაჩრდილა თვით იმამყული-ხან უნდილაძე, უპირველესი ფავორიტი შაჰ-აბასისა.

ვახუშტის სიტყვით, მადლიერი შაჰ-სეფი მამას უწოდებდა ქარ-თველ ყულარაღასს. ფარსადან გორგიჯანიძე მეტსაც ამბობს: „ერანის საქმე როსტომ მეფეს ეკითხოდა“.

1632 წლის დამლევს შაჰ-სეფიმ თავის მამობილს ქართლის მეფობა უწყალობა. ხოსრო-მირზა წარსულს ჩაჰბარდა. ასპარეზზე გამოვიდა როსტომ მეფე.

ქართლის ახალ მეფეს ლაშქარი გააყოლეს ირანის სპასალარ რო-სტომ-ხან საკაძის სარდლობით. 1633 წლის დამდეგს როსტომ მეფე უკ-ვე თბილისში იყო.

თანადამხვდური და თვითმხილველი ავტორი, იტალიელი მისიონერი ჯუსტო პრატო მოგვითხრობს:

19 თებერვალს, შუაღამისას გორში მოვიდა მაცნე და ყვირილი მორთო, ხალხო, თავს უშველეთ, თეიმურაზ მეფე იმერეთს გაიქცა და ირანის ლაშქარი ქართლში შემოვიდაო. ახალმა ამბავმა შიშის ზარი დასცა ყველას. მთელი ქალაქი ფეხზე დადგა, დაიწყეს გახიზვნა ულრან ტყეებსა და მთებში. მისიონერებს კი მაინცდამაინც არ შეშინებიათ, რადგან იცოდნენ, რომ ქართლის ახალ მეფეს მრავალი ღვაწლი მიუძ-ღოდა ისპაანის მისიონერთა წინაშე, ყოველთვის მფარველობდა და პა-ტივს სცემდა.

გორში დასახლებული მისიონერები დილით ცხენზე შესხდნენ და საჩუქრებით ხელში გაემართნენ ახალი მეფის შესახვედრად. მაგრამ გამოირკვა, რომ იგი ჯერ სამი დღის სავალზე იყო გორიდან და მისიო-

ნერები საღამოსვე უკან დაბრუნდნენ, ქალაქგარეთ ხიფათს არ გადავეყაროთო.

როდესაც გორს მიუახლოვდა როსტომი, ქალაქის წარმომადგენლები შეეგებნენ. მან გულუხვად დაასაჩუქრა ისინი, ფარჩის ხალათები უბოძა და მათი თავკაცი გორის მამასახლისად დანიშნა. შემდეგ შიკრიკი გაუგზავნა მისიონერებს, ნურაფრის შეგეშინდებათ, ძალზე მოხარული ვარ, რომ „ფრანგები" (ე. ი. ევროპელნი) ჩემს სამეფოშიც მოიპოვებიანო. ისევე როგორც თეიმურაზის დროს, მისიონერები ახლაც გაათავისუფლეს გადასახადისაგან. როსტომ მეფემ განუცხადა მათ: წყლის, ქარისა და მზის გარდა, ვერავინ გაბედავს დაუკითხავად შემოსვლას თქვენს სახლშიო.

ლაშქრის ავანგარდი განლაგდა ქალაქიდან რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით, რომ არ გაეპარტახებინათ ბაღები და ნათესები.

31 მაისს გორთან მოიყარა თავი მთელმა ლაშქარმა. ქალაქიდან გასასვლელი გზები გაჭედილი იყო მეომრებით, ცხენებით, აქლემებით, ხარებითა და კარვებით.

ლაშქარი გორში იმყოფებოდა 12 ივლისამდე. კირითა და გაუთლელი ქვით ააშენეს ციხე ქალაქის შუაგულში მდებარე მთაზე. თურმე მუშაობდნენ „სასწაულებრივი სისწრაფით" და ოცდახუთ დღეში ციხე მზად იყო. სხვაგანაც გაამაგრეს ციხეები (ქართული და სპარსული წყაროების მიხედვით — სურამში და ალავერდის ტაძართან).

გორის ციხეში ჩააყენეს ხუთასი ყიზილბაში მეთოფე და გააწყვეს თხუთმეტი ზარბაზანი.

როსტომ-ხან საკაძის მეომრები იქცეოდნენ დიდი ზრდილობითა და თავმდაბლობით, არაფერს აშავებდნენ და ნაყიდი საქონლის ფასს კეთილსინდისიერად იხდიდნენ. ჯუსტო პრატო ასკვნის, ქართველებს არავითარი საფუძველი არა აქვთ პროტესტისათვის, ხოლო თეიმურაზის საქმე წასული არისო.

როსტომ მეფე მთელი თავისი ამალით სტუმრად ეწვია მისიონერთა ეკლესიას და ინტერესით დაათვალიერა იქაურობა. ლარის ხანმა ოცდათექვსმეტი სკუდო აჩუქა მისიონერებს ერთ პატარა ნახატში. ეს იყო არქანჯელო ლამბერტის ნამუშევარი — ცხენზე ამხედრებული წმ. გიორგი. მისიონერებმა როსტომ მეფეს უძღვნეს სურათი ქალაქ გორისა, ახლად აშენებული ციხითურთ. როსტომს ძალიან მოსწონებია საჩუქარი.

როდესაც ირანის ლაშქარი აიყარა გორიდან, მეფემ მოსვენება და-

კარგა. თავის მცველთა რაზმს სამასი კაცი დაუმატა და ესეც ეცოტავებოდა. ქართველებმა არ მიღალატონო, ფიქრობდა და ღამეებს თეთრად ათენებდა ერთგულ მხლებლებთან ერთად. ყოველ ღამით იმართებოდა საზეიმო ლხინი, განუწყვეტლივ ისმოდა დოლ-საყვირისა და ჰაერში სროლის ხმები. მხოლოდ მზის ამოსვლისას წვებოდა დასაძინებლად მეფე. ასე გაატარა ივლისი და აგვისტო.

ჯუსტო პრატოს რელაციაში დასასრულს აღნიშნულია, რომ ოქტომბრის დამდეგს გორში ქარავანი ჩამოსულა თავრიზიდან და ტყვია-წამლის მარაგი ჩამოუტანია მეციხოვნეთათვის.

... ქართლის თავადებმა მორჩილება გამოუცხადეს თავის კანონიერ მეფეს, ქართლის ბაგრატიონთა ჩამომავალს. მარტო ფარსადან ციციშვილი არ ეახლა როსტომ მეფეს, ისიც — სპასალარ როსტომ-ხან სააკაძის შიშით („იმისთვის ვერ მოვიდა, — გვამცნობს ქართული წყარო, — რომ სარდლის სახლზედა ძალი და უსამართლო მოუძღოდა").

სააკაძის შურისძიებას უფრთხოდა ციციშვილი და მაინც ვერ აიცდინა. ირანის სპასალარმა მაშინვე ისარგებლა შემთხვევით, ხელზე დაიხვია მისი ურჩობა და ლაშქარი შეუსია საციციანოს.

ფარსადან გორგიჯანიძე გვაუწყებს: „ეს როსტომ მეფემ იწყინა და სარდალს კაცი მიუგზავნა: თავად საქართველო აოხრებული არის, რაც დარჩომილა, იმასაც თქვენ ამიოხრებთო, მაშ მე რისიღა ბატონი ვიქნებიო".

როსტომ-ხან სააკაძეს არ ეჭაშნიკა როსტომ მეფის საყვედური და გაწყრა. ორივემ არზა მისწერა შაჰ-სეფის. ირანის მბრძანებელმა ქართლის მეფეს დაუჭირა მხარი და საქართველოდან გაიწვია სპასალარი. „რა სარდალი საქართველოს გაეცალა, ფარსადან ციციშვილი და ან სხვანი საცა დახიზნულიყვნენ, ყველანი მოვიდნენ. დაიწყეს აშენება, ხვნა, თესვა", — აღნიშნავს ფარსადან გორგიჯანიძე.

ქართველი ხალხის გმირულმა ბრძოლამ დღის წესრიგიდან მოხსნა საქართველოს გაყიზილბაშების ენერგიული პოლიტიკა, რომლის სულისჩამდგმელი იყო შაჰ-აბასი. ირანის ძლევამოსილი ხელმწიფე ისე ჩავიდა საფლავში, რომ თავის ნებაზე მაინც ვერ გადაჭრა „გურჯისტანის საკითხი". მარაბდაში დაღვრილ სისხლს უქმად არ ჩაუვლია. სეფიანთა სახელმწიფომ ვერ შთანთქა საქართველო, თუმცა წელში გატეხა და დაასუსტა. სამაგიეროდ ყიზილბაშებიც დასტა-დასტად ჩაწვნენ მიწაში, მარაბდის ველზე თუ მარტყოფთან, ქსნის ხეობაში თუ წიწამურთან, და ვინ მოთვლის კიდევ რამდენ ადგილას გაეთხარათ სამარე.

თავის საბოლოო მიზანს ვერც ერთმა მხარემ ვერ მიაღწია. ორივე

იძულებული გახდა, რომ ხმალი ქარქაშში ჩაეგო და დათმობაზე წასულიყო. არც ყიზილბაშებს ეთქმოდათ გამარჯვება და არც ქართველებს — დამარცხება. ქართველი ხალხი რჩებოდა თავის მიწაზე, მას აღარ ემუქრებოდა აყრა-გადასახლება. სამეფო ტახტზე იჯდა არა ყიზილბაში ხანი, არამედ ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენელი.

ამდენი ომით ღონეგამოლეულ ქვეყანას მოსვენება სჭირდებოდა, ფიზიკური მოსპობის პირას რომ არ მისულიყო ქართველი ერი. თეიმურაზთან ბრძოლაში თვით ცხოვრებამ გადაწონა გამარჯვების სასწორი როსტომ მეფის მხარეზე. კიდევ ერთხელ დადასტურდა ძველად ნათქვამი სიბრძნე, რომ ყველაფერს თავისი ჟამი აქვს ამ ქვეყნად; რომ არსებობს ჟამი წყლულებისა და ჟამი კურნებისა, ჟამი ნგრევისა და ჟამი შენებისა, ჟამი ტირილისა და ჟამი სიცილისა, ჟამი გოდებისა და ჟამი განცხრომისა, ჟამი ომისა და ჟამი მშვიდობისა.

როსტომ მეფემ, „შორსმჭვრეტელმა სახელმწიფო მოღვაწემ“ (როგორც ახასიათებს მას ინგლისელი ქართველოლოგი დ. ლენგი), მთელი თავისი ნიჭი და ენერგია იქითკენ მიმართა, რომ მოეშუშებინა მრავალგზის დარბეული მიწა-წყლის ჭრილობები. შეწყდა ყიზილბაშთა თარეში, ირანიდან სამშობლოში დააბრუნეს ტყვედ წაყვანილი ქართველები. გამოცოცხლდა ვაჭრობა-ხელოსნობა, შეუდგნენ გზებისა და ხიდების მშენებლობას. „როსტომმა ყველგან აღადგინა მშვიდობა და წესრიგი, მართავდა ქვეყანას დიდი მოწყალებითა და სამართლიანობით“, — წეროდა ცნობილი ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი.

ქართლის მეფემ ცოლად შეირთო სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის და მარიამი („მზე შავის ზღვით ამოსული“, — როგორც ამბობს ფარსადან გორგიჯანიძე).

როსტომის სახელოვანმა თანამეცხედრემ დიდი ამაგი დასდო ქართულ კულტურას. გადაწერილ იქნა „ქართლის ცხოვრება“, დღეს რომ ბარიამ დედოფლისეულს ვუწოდებთ. მისივე კეთილისმყოფელი გავლენით, ქართლის მაჰმადიანი მეფე ქრისტიანობაზე ზრუნავდა. ბერი ეგნატაშვილის სიტყვით, როსტომმა ქართული სამღვდელოება იმით დაიერთგულა, რომ „ყოველთავე ჯამაგირი განუწესა, თავდაბლად და ტკბილად ექცეოდა... აღაშენა წმინდა კათოლიკე ეკლესია, მცხეთის გუმბათი და სხვანიცა რომელნიმე მოოხრებულნი ეკლესიანი აღაშენნა“.

ცხადია, არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ როსტომ მეფემ „ქართველობის“ შენარჩუნებასთან ერთად გზა გაუხსნა „ყიზილბაშურ“ გავლენას საქართველოს ყოფა-ცხოვრებაში. ერთდროულად მფარველობდა ქრისტიანებსაც და მაჰმადიანებსაც. ამის გამო ცხარე საყვედურებს გა-

მოთქვამენ მისი მისამართით იგივე ბერი ეგნატაშვილი და ვახუშტი ბატონიშვილი.

როსტომის მოღვაწეობის ორმხრივი ხასიათი სათანადოდ არის ხაზგასმული და შეფასებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში (ი. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ვ. გაბაშვილი): არც ავია მიჩქმალული, არც კარგი.

მაგრამ მთავარი ის იყო, რომ ქართველმა ხალხმა სული მოითქვა, საქართველო „აღდგომისა და გამოხსნისათვის“ ძალას იკრებდა, სრული დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ემზადებოდა.

ხოშკარუს ქარვასლა

ალბათ ნანობდა და თავბედს იწყევლიდა. უკვე მოხუცებული იყო, სამოცდაათ წელს გადააბიჯა, მრავალი განსაცდელი ენახა თავის ცხოვრებაში, მრავალჯერ გადარჩენოდა ომებში სიკვდილს. სიბერემ დაუკაკუნა კარზე, დაისვენეო და ნაცვლად იმისა, რომ წყნარად და მოსვენებით დაელია სიცოცხლის უკანასკნელი წლები, იძულებული შეიქნა ისპაანის გზას გასდგომოდა. სეფიანთა სამეფო კარზე იხმობდნენ ქართლის მეფეს ვახტანგ V-ს ანუ, როგორც ყიზილბაშები უწოდებდნენ, შაჰნავაზ-ხანს.

ქართული წყაროების მიხედვით, ქართლის მეფე გზაში ავად გახდა და სიკვდილმა აღარ დააცალა ისპაანს ჩასვლა.

ფარსადან გორგიჯანიძე გვაუწყებს: „ყაზვინით ავადმყოფი წავიდა და ხოშკარუს ქარვასლაში ძლივას ჩააწივა და იქ მიიცვალა“.

ამასვე გადმოგვცემს ვახუშტი ბატონიშვილი: „შთავიდა ხოშკარს, მუნ სალმობიერ იქმნა და მოკვდა“.

სეხნია ჩხეიძე კრინტს არა ძრავს მეფის ავადმყოფობაზე და წერს: „მუხანათმა და მიუნდობელმა სოფელმან მოაბრუნა უკუღმა ბორბალი, რა ხოშკაროს ქარვასლაში მიბძანდა, ამა სოფლისაგან მიიცვალა“.

მაგრამ ზოგიერთი უცხოური წყაროს ცნობით, ქართლის მეფის სიკვდილი დაუჩქარებია არა მარტო მუხანათსა და მიუნდობელ სოფელს, არამედ არანაკლებ მუხანათსა და დაუნდობელ სეფიანთა სამეფო კარსაც.

საქართველოში მყოფი იტალიელი მისიონერი, სახელად ჯუზეპე, 1677 წლის 1 აპრილს რომში გაგზავნილ წერილში აღნიშნავს ყიზილბაშთაგან მოწამლული ქართველი მეფის სიკვდილს.

სომეხი ვაჭრის ზაქარია აქულისელის დღიურში დაწვრილებით არის აღწერილი ვახტანგ მეფის ანუ შაჰნავაზ-ხანის ჩასვლა ძველ ჯუღაში (1676 წლის 14 აგვისტოს) ათასკაციანი ამალისა თუ ჯარის თანხლებით. ქართლის მეფემ მიაღწია ხოშკარუდ წოდებულ ადგილს და იქ გარდაიცვალაო (იმავე წლის სექტემბერში). ავტორი დასძენს: „ზოგნი ამბო-

ბენ, თავისით მოკვდა; ზოგნიც ამბობენ, საწამლავმა მოკლაო. სიმართლე ღმერთმა იცის“.

ხსენებულ ამბავს მოგვითხრობს აგრეთვე სომეხი მემატიანე ზაქარია სარკავაგი. მისი სიტყვით მეფეს ცილი დასწამეს ირანის შაჰთან. ვახტანგი ნებაყოფლობით გაემგზავრა სეფიანთა სამეფო კარზე, რათა დაემტკიცებინა თავისი ერთგულება. ისპაანს რომ უახლოვდებოდა, მეფეს ყურში ჩააწვეთეს მუქარა, როგორც კი ჩახვალ ისპაანში, შაჰი შენს თავს დამშეულ ლომებს მიუგდებსო. ზაქარია სარკავაგი ამტკიცებს, ამის გაგონებაზე მეფემ საწამლავი შესვა და სული განუტევაო.

ეტყობა, ხალხში გაჩნდა მითქმა-მოთქმა ქართლის მეფის მოწამვლის შესახებ, ვინაიდან მისი უეცარი სიკვდილი ირანის ტერიტორიაზე ძალაუნებურად ეჭვს იწვევდა.

რომელი ცნობა არის უფრო სარწმუნო, რომელ ვერსიას უნდა ვენდოთ? სნეულებამ მოუღო ბოლო ქართლის მეფეს თუ საწამლავმა?

ამის გარკვევა ძალზე ძნელია და ისღა დაგვრჩენია, რომ გავიმეოროთ ზაქარია აქულისელის სიტყვები, სიმართლე ღმერთმა უწყისო.

...როგორც ცნობილია, 1639 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის დაიდო ზავი, რომელიც 1723 წლამდე არ დარღვეულა. ასეთმა ხანგრძლივმა მშვიდობიანმა პერიოდმა განაპირობა საქართველოს პოლიტიკური წარმატება, ეკონომიური მოღონიერება და კულტურული აღორძინება.

თუმცა ქართველები შეურიგდნენ ირანის პოლიტიკურ ბატონობას, ვასალური დამოკიდებულების საფუძველზე, საკუთრივ ირანის მხრივ უფრო დიდ დათმობას ჰქონდა ადგილი, რადგანაც ხელუხლებელი რჩებოდა ფეოდალური საქართველოს საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილება. მაშასადამე, ირანის პოლიტიკური ბატონობა არ ნიშნავდა ირანის მფლობელობას.

ჟან შარდენის სიტყვით, სეფიანთა დინასტიის გამოჩენილმა ხელმწიფემ შაჰ-აბასმა ასეთი შეთანხმება დასდო ქართველებთან: „მათ ქვეყანას სრულებით არ უნდა დაკისრებოდა გადასახადი; არ უნდა შეცვლილიყო სარწმუნოება; ეკლესიები არ უნდა დანგრეულიყო და მეჩეთები არ უნდა აშენებულიყო; მათი მეფისნაცვალი მუდამ ქართველი იქნებოდა მათივე სამეფო გვარიდან, მაგრამ სარწმუნოებით მაჰმადიანი“.

მთელი ოცდახუთი წელიწადი იმეფა როსტომმა, გვარით ბაგრატიონმა და სარწმუნოებით მაჰმადიანმა. იგი ქრისტიან მეფეებზე არანაკლები გულმოდგინებით მფარველობდა ქრისტიანულ სარწმუნოებას და

გაცილებით მეტს აკეთებდა თავისი სამშობლოსათვის, ვიდრე ეს მოეთხოვებოდა ისპაანში დანიშნულ მეფისნაცვალს.

მაგრამ როსტომ მეფის უშვილობა გაურკვეველ ვითარებას ქმნიდა ქართლში და არევ-დარევის მიზეზად გადაქცეულიყო.

ფარსადან გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, რომ როსტომის ერთგულმა თავადებმა მოციქულის პირით მოახსენეს თავის მეფეს: ქვეყანა იმიტომ არა წყნარდება, რომ შვილი, ძმა და ახლო ნათესავი არა გყავს და შენს მემკვიდრეს ვერა ხედავენო.

როსტომი ენერგიულად შეუდგა ტახტის მემკვიდრის ძებნას. სამეფოს დიდებულთა რჩევით მან ქართლში ჩამოიყვანა ახალციხეს გახიზნული მამუკა ბატონიშვილი, ძმა იმერეთის მეფის ალექსანდრესი. ჩამოიყვანა და შვებით ამოისუნთქა, ახლა კი მოისვენებენ შფოთის ამტეხნი და ქვეყანაც დაწყნარდებაო. მაგრამ მწარედ ცდებოდა ქართლის მეფე.

ფეოდალებს ახალგაზრდა და გამოუცდელი მამუკა ბატონიშვილის მეფობა ეჩქარებოდათ. იფიქრეს, ვინ იცის როსტომ მეფე თავისით როდის მოკვდებაო და მკვლელები მიუგზავნეს. მკვლელებს შეეშალათ და მეფის მაგივრად მისი ყმა დაჭრეს. როსტომ მეფემ არ გაახმაურა ეს ამბავი, ოღონდ მამუკა ბატონიშვილი უკან გაისტუმრა ახალციხეში. მერე ირანის შაჰს მისწერა: ქართველნი იმისათვის ურჩობენ და ავკაცობენ, რომ ჩემს მემკვიდრეს ვერა ხედავენო, ჩემს ბიძაშვილს, თეიმურაზ-მირზას, სამი შვილი ჰყავს და რომელსაც პაპაჩემის ლუარსაბის სახელი ჰქვია, ის გამომიგზავნე, ჩემს შემდეგ სამეფო ტახტი დაიპიროსო.

შაჰმა შეუსრულა სათხოვარი და ლუარსაბი ჩამოვიდა საქართველოში. სჯობდა, არ ჩამოსულიყო. იგი ნადირობისას იმსხვერპლა ბრმა ტყვიამ. ვერ დაადგინეს, უბედური შემთხვევა მოხდა თუ წინასწარ განზრახული მკვლელობა.

როსტომი არ მოეშვა დაწყებულ საქმეს და ირანიდან დაღუპულ ლუარსაბის ძმა გამოითხოვა, მაგრამ ბატონიშვილის დედამ შეიცხადა, ერთი შვილი მომიკლეს და ახლა მეორეს მართმევენო; ეს როსტომმა იწყინა და ამასობაში ხსენებულმა ბატონიშვილმაც უეცრად განუტევა სული.

ლოგინად ჩავარდნილ როსტომს ქართლის ფეოდალებმა შეუთვალეს: სანამ თქვენ ცოცხალი ბრძანდებით, მეტი პატრონი ჩვენ არ გვინდა და თქვენს უკან სხვა არავის გავიბატონებთ, ჩვენი ბატონი ბედნიერი ყაენი არისო.

„ბედნიერ ყაენსაც“, რასაკვირველია, ხელს აძლევდა ქართლის ფეოდალთა ასეთი სულისკვეთება. დამპყრობლებს ყოველთვის ახსოვდათ

ძველისძველი სიბრძნე — დაქსაქსე და იბატონეო. ქართლი კი თვითონ იქსაქსებოდა. ირანის შაჰს გარჯას უმცირებდნენ და აამებდნენ, ჩვენ სხვა ბატონი არ გვინდა, შენა ხარ ჩვენი ერთადერთი ბატონიო.

ცოტა ხნის შემდეგ, უკვე ვახტანგის მეფობაში, ირანის ყულარაღასი მანსურ-ხან ბარათაშვილი ქართლის მეფესა და არაგვის ერისთავს შორის წარმოქმნილ კონფლიქტში მეფეს დაუჭერს მხარს და სეფიან ხელმწიფეს მოახსენებს: თავის დღეში საქართველო იმათგან აშლილი და აოხრებული არისო, მაგათ თუ სადავე დაანებეთ, დღეში ერთხელ ქართლსა და კახეთს ბატონი უნდა გამოუცვალოთო.

როსტომის მიერ ტახტის მემკვიდრის ძებნა წარმატებით დაგვირგვინდა. 1658 წელს როსტომის გარდაცვალების შემდეგ ქართლში გამეფდა ვახტანგ მუხრან-ბატონი, ძე მარაბდის ომში დაღუპული თეიმურაზისა. ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავს: „ვახტანგ მეხუთით ანუ შაჰნავაზით იწყება ბაგრატიონთა მუხრან-ბატონების შტოს მრავალმხრივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობა ქართლის სამეფო ტახტზე“.

ქართული წყაროები მაღალ შეფასებას აძლევენ ვახტანგის მეფობის თითქმის ოცწლიან პერიოდს. ვახუშტი მოკლედ და მკაფიოდ გვიხასიათებს ვახტანგის მოღვაწეობას („აღაშენა და განავრცო ქართლი“).

სწორედ ვახტანგის დროს ჩამოვიდნენ რომიდან საქართველოში კაპუცინთა ორდენის მისიონერები. ერთი მათგანის წერილში ვკითხულობთ: „თუმცა ეს ქართველი მეფე გამაჰმადიანებულია, მაგრამ მაინც ძლიერ კარგად მიგვიღო. ორი სახლი მოგვცა, რათა ერთში ჩვენ დავდგეთ და მეორეში პატარა ეკლესია მოვათავსოთ. ეკლესიაში უკვე ვწირავთ და მთელი ქალაქი ესწრება“.

ვახტანგ მეფე თურმე ხშირად იწვევდა სტუმრად იტალიელ მისიონერებს.

ქართლის მეფის პოლიტიკის უმთავრესი მიზანი იყო საქართველოს გაერთიანება, რაც ეწინააღმდეგებოდა ყიზილბაშთა და ოსმალთა ინტერესებს. 1639 წლის ზავის თანახმად, ირანი ცნობდა ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ხოლო ოსმალეთი — ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე.

ოსმალეთი გართული იყო ომით ევროპაში და ირანისათვის არ ეცალა. რაც შეეხება ირანს, აღარც მას მოსდევდა ძველებური ძალ-ღონე ოსმალეთთან ჭიდილისა. ისპაანში ჩასული ევროპელ ხელმწიფეთა ელჩები მოუწოდებდნენ სეფიანთა მბრძანებელს, გამხდარიყო მათი მოკავშირე, ეომა ოსმალეთთან და ღაებრუნებინა დაკარგული ტერიტორიები (ბაღდადი და სხვა ქალაქები). მაგრამ შაჰ-სულეიმანი ცივ წყალს გადა-

ასხამდა ხოლმე საომარი პროექტებით აღფურვილ ევროპელ ელჩებს, ხონთქართან ზავის დაცვა და ქვეყნის მშვიდობა ათას ბაღდადს მირჩევნიაო.

მრჩევლებმა განუცხადეს, თუ რაოდენ დიდი ხიფათი იყო მოსალოდნელი ოსმალთაგან, როდესაც ისინი ქრისტიანულ ქვეყნებს დაეზავებოდნენ, შემოუტევდნენ ირანს და წაჰგლეჯდნენ საუკეთესო პროვინციებს, შაჰ-სულეიმანმა გულგრილად უპასუხა, ჩემთვის სულერთია, რაც უნდათ ის წაიღონ, ისპაანს მაინც არ დამიტოვებენო?

ასე რომ, ცხადია, საქართველოს გასაერთიანებლად სეფიანთა სახელმწიფოს მბრძანებელი თავს არ აიტკივებდა.

ქართლის მეფემ „ბედნიერი ყაენის" უნებართვოდ მოჰკიდა ხელი საქმეს. მან ისარგებლა იმერეთში მიმდინარე არეულობით და თავისი უფროსი ვაჟი არჩილი დასვა იმერეთის ტახტზე. ამ ამბავმა დაუყოვნებლივ გამოიწვია ოსმალთა შეშფოთება. ოსმალეთის მთავრობამ ელჩი მიაგზავნა ისპაანს და ზავის დარღვევის გამო პროტესტი განუცხადა ირანის შაჰს. ამ უკანასკნელმა უბრძანა შაჰნავაზ-ხანს ხელი აეღო იმერეთზე.

ვახტანგს დააცლევინეს იმერეთი, ხოლო არჩილს კახეთის სამეფო უბოძეს და გაამაჰმადიანეს.

სამოცდაათიან წლებში სეფიანი ხელმწიფისათვის ნათელი შეიქნა, რომ ქართლის მეფის ზრახვები ირანის ინტერესებს არ ემთხვეოდა. ვახტანგი დიდი გავლენით სარგებლობდა საქართველოს სხვა სამეფო-სამთავროებში და ირანის ბატონობას ძლივსღა ითმენდა. ისპაანში არც ის ეპიტნავებოდათ, რომ ქართლ-კახეთი ფაქტიურად გაერთიანებული იყო. ქართლს მამა განაგებდა და კახეთს — შვილი.

სეფიანთა სამეფო კარზე ქართლის მეფის დამხობის გეგმა მომწიფდა. ვახტანგზე გადამტერებულმა ეთიმადოვლემ შეიხ ალი-ხანმა ურჩია ხელმწიფეს, რომ კახეთის მეფედ დაენიშნათ ერეკლე ბატონიშვილი, შვილიშვილი თეიმურაზ მეფისა. საქართველოში სამოქალაქო ომი ატყდებოდა და ხელს მოითბობდნენ მხოლოდ ყიზილბაშები, რომელთა მიზანს, შარდენის სიტყვით, წარმოადგენდა „საქართველო საბოლოოდ დაეპყროთ და სავსებით დაემორჩილებინათ ეს ამაყი და ურჩი ხალხი, რომელიც ესოდენ მტკიცედ იცავდა ჯერ კიდევ შემორჩენილ მცირეოდენ თავისუფლებას".

ერეკლე ბატონიშვილს დიდი პატივით დახვდნენ ირანში და შაჰმა დააიმედა, ნურაფრის დარდი გექნება, წინაპართა ტახტს უეჭველად დაგიბრუნებ, თუკი გამაჰმადიანდებიო.

კახეთის დიდებულნი არჩილს ჩააციედნენ, შენს მოყვარეს მისივე სამკვიდრო დაუბრუნეო (ერეკლე იყო ცოლისძმა არჩილისა); აქეზებდნენ, იმერეთში გადადი და გაბატონდიო.

არჩილი ახალციხის ფაშას ესტუმრა, მრავალი ფეშქაში მიართვა და კიდევ მრავალს დაჰპირდა, ოღონდაც ფაშას შუამდგომლობა გაეწია ოსმალეთის ხონთქართან და იმერეთის მეფობა ეშოვა არჩილისათვის. ფაშამ ურჩია არჩილს, ქრთამი დიდვეზირსაც გაუგზავნეო.

ახალციხეში გაქცეულ პირმშოს ვახტანგ მეფემ კათალიკოსი დაადევნა, სიკვდილი მაცალე და მერე რაც გინდა, ისა ჰქენიო. მაგრამ არჩილმა არ ისმინა მამის ვედრება.

შეწუხებულმა ვახტანგმა ირანის შაჰთან შიკრიკი აფრინა და შეუთვალა, ჩემმა ვაჟმა მიღალატა, მე კი თქვენი ერთგული მონა ვარ და მთელი სიცოცხლე ასეთად დავრჩებიო. ხელმწიფის კარზე ჩამოვალ და თავს ვიმართლებო (შარდენის მიხედვით, არჩილის ახალციხეში გაქცევა თვით ვახტანგის მიერ იყო მოწყობილი. ამასვე ამტკიცებს ერთი იტალიელი მისიონერი).

„ბებერი მელა“, როგორც უწოდებდნენ შაჰნავაზ-ხანს სეფიანთა სამეფო კარზე, შაჰ-სულეიმანმა ისპაანში იხმო.

ფარსადან გორგიჯანიძის სიტყვით, ვახტანგმა „შეპატიჯება ინანა და სხვებს დააბრალა, მაგრამ წასვლის მეტი ,ღონე აღარ იყო“. ქართლის მეფემ გიორგი და ლევან ბატონიშვილებს დაუბარა, მე რომ ყაენთან წავალ, თქვენ იესე ქსნის ერისთავს შეესიეთო და რაც ავი იყოს, ის უყავითო. შვილებმა შეასრულეს მამის დანაბარები. იესემ არც აცივა, არც აცხელა და ისპაანს გაეშურა საჩივლელად.

ვახტანგს ყაზვინში მოახსენეს, ქსნის ერისთავს ჩაუვლია და ყაენთან წასულაო. „თავად ავად იყო და მერმე ეს ამბავი დიაღ ეწყინა“, — გვაუწყებს ფარსადან გორგიჯანიძე.

საჩივარიღა აკლდა თავის გასამართლებლად სახლიდან აყრილ მეფეს. ისპაანში ელოდა შეხვედრა შაჰ-სულეიმანთან.

ხსენებული ხელმწიფე უფრო ლოთობა-გარყვნილებას ეტანებოდა, ვიდრე სახელმწიფო საქმეებს. სიმთვრალეში იგი სასტიკად სჯიდა სასახლის მოხელეებსა თუ ამირებს. შაჰ-სულეიმანს განსაკუთრებულ სიამოვნებას ჰგვრიდა, როდესაც „დამნაშავეებს“ მის თვალწინ ასახიჩრებდნენ (მაგალითად, ხელ-ფეხსა ჰკვეთდნენ, ყურებსა და ცხვირს აჭრიდნენ, აბრმავებდნენ და ა. შ.)...

ისპაანამდე აღარ ჩაუღწევია ქართლის მეფეს. ხოშკარუს ქარვასლა-

ში ჩაუსაფრდა სიკვდილი და შეაწყვეტინა მგზავრობა. თურმე ხოშკარუ იყო უკანასკნელი სადგური მისი ცხოვრების გრძელ გზაზე.

ხოშკარუს ქარვასლას აღწერს თავის თხზულებაში ადამ ოლეარიუსი. გერმანელი მოგზაურის სიტყვით, ხოშკარუს ქარვასლა მდებარეობდა ყაზვინიდან ორი-სამი დღის სავალზე (ისპაანის მიმართულებით). საკმაოდ დიდი შენობა ყოფილა, ძალზე კარგად ნაგები ოთხკუთხა ქვებით. ქარვასლა შეიცავდა მრავალ ოთახსა და საჯინიბოს. შუაგულში იყო დიდი ეზო და რამდენიმე წყლის ჭა. ოლეარიუსი წერს, რომ ხოშკარუს ქარვასლა აუშენებია ვიღაც მდიდარ ხანს (შაჰ-აბასის დროს), რათა ამით გამოესყიდა რაღაც მძიმე დანაშაული და საკუთარი ტყავი გადაერჩინა.

...ვახტანგის მამა მარაბდის ომში დაიღუპა, თვითონ კი ყაზვინსა და ისპაანს შორის მდებარე ხოშკარუს ქარვასლაში კვდებოდა, ვინ იცის, სნეულებისაგან თუ საწამლავისაგან.

ეტყობა, დაებედათ მის შთამომავლებს უცხოეთში სიკვდილი.

ვახტანგის შვილებიდან არც ერთს არ დაუსრულებია თავისი სიცოცხლე სამშობლოში! ყველამ უცხო ცის ქვეშ დახუჭა თვალი.

არჩილი გარდაიცვალა მოსკოვში, გიორგი — ყანდაარში, ალექსანდრე, ლევანი, ლუარსაბი — ისპაანში.

მათი შვილებიც უიღბლო ვარსკვლავზე დაიბადნენ. ალექსანდრე, ძე არჩილისა, გარდაიცვალა რიგაში; ბაგრატ, ძე გიორგისა — ჰერათში; ალექსანდრე, ძე ლუარსაბისა — ყანდაარში. ლევანის ძეთაგან: ქაიხოსრო — ყანდაარში, ვახტანგი — ასტრახანში, სვიმონი — მოსკოვში, როსტომი — გულნაბადში.

ზოგი ბუნებრივი სიკვდილით მოკვდა, ზოგიც ბრძოლის ველზე დაიღუპა. ზოგი ქრისტიანულად დამარხეს, ზოგი — მაჰმადიანურად, ზოგს კი საფლავის გათხრაც არ ეღირსა.

ხოლო საქართველოს ისტორიის ფურცლებზე ყველასთვის ნაცნობ და ძვირფას სახელებს სამუდამოდ დაუმეზობლდნენ უცხოური სახელები: ხოშკარუ, ყანდაარი, გულნაბადი...

წარიყვანეს სთოკოლმას

ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „შემდგომად ალექსანდრე შეიპყრეს შვეთთა და წარიყვანეს პატიმრად სთოკოლმას“.

ჩვენი მკითხველისათვის საკმაოდ ნაცნობია რუსეთის პირველი ფელდცეიხმეისტერის (ანუ არტილერიის მთავარსარდლის) ალექსანდრე არჩილის ძის სახელი. მის ბიოგრაფიას მოკლედ გადმოგვცემს თვით ვახუშტი, მას მოიხსენიებენ პეტრე დიდის ისტორიკოსები. არც ქართველ მკვლევართა ყურადღება მოჰკლებია. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ალექსანდრეს შესახებ მოგვითხრობს გამოჩენილი ფრანგი ფილოსოფოსი და მწერალი ვოლტერი თავის წიგნში „კარლოს XII-ის ისტორია“ (ეს ფაქტიც კარგა ხანია ცნობილია როგორც უცხოეთში, ისე ჩვენში).

ვოლტერის სიტყვით, ნარვის ბრძოლაში ტყვედ ჩავარდნილთა შორის იყო ქართველი მეფის უფროსი ვაჟი და საქართველოს გვირგვინის უდავო მემკვიდრე ალექსანდრე არჩილის ძე — შესანიშნავი მაგალითი ბედის უკუღმართობისა. მისი მამა, ბატონი ყველაზე მშვენიერი ქვეყნისა, რომელიც მოთავსებულია არარატის მთებსა და მავი ზღვის აღმოსავლეთ ნაპირს შორის, მტრებმა საკუთარი სამეფოდან გამოაძევეს... მან არჩია მიემართა მოსკოვის იმპერატორის წყალობისათვის, ვიდრე თავშესაფარი ეპოვნა ოსმალეთის ხონთქართან. მისი ვაჟი დატყვევებულ იქნა ნარვაში ერთ-ერთი შეტაკების დროს ფინელი ჯარისკაცების მიერ, რომლებმაც მას ტანისამოსი შემოაძარცვეს და ის-ის იყო მოკვლას უპირებდნენ, როდესაც გრაფმა რენშილდმა ხელიდან გამოსტაცა ტყვე, მისცა ჩასაცმელი და წარუდგინა თავის ბატონს. კარლოსმა გაგზავნა იგი სტოკჰოლმში. ეს უბედური პრინცი რამდენიმე წლის შემდეგ გარდაიცვალა. როდესაც იგი მიჰყავდათ, კარლოსმა თავი ვერ შეიკავა და შვედი ოფიცრების წინაშე ხმამაღლა გამოხატა გაოცება კავკასიის მთების ძირას დაბადებული აზიელი პრინცის უცნაური ხვედრის გამო, რომელსაც ახლა ტყვეობაში უნდა ეცხოვრა, ყინულოვანი შვედეთის მიწაზე. „ეს იმასავით არის, — თქვა

მან, — ერთ მშვენიერ დღეს მე რომ ტყვედ აღმოვჩნდე ყირიმელ თათრებთან". ამ სიტყვებს არავითარი შთაბეჭდილება არ მოუხდენია იმჟამად, მაგრამ შემდგომში ძალიან კარგად გაახსენდათ კარლოსის ნათქვამი, როდესაც მოვლენათა მსვლელობამ მეფის ხუმრობა წინასწარმეტყველებად აქცია (ვოლტერი გულისხმობს იმას, რომ პოლტავის ბრძოლაში მძიმედ დაჭრილი კარლოს XII ოსმალეთს გაიქცა და რამდენიმე წელიწადი იძულებით იყო დაბინავებული მაჰმადიანთა საფლობელოში).

საინტერესოა, რომ ნარვის ბრძოლაში სიკვდილს ბეწვზე გადაურჩა თვით კარლოსი. იგი თავის კამერჰერთან ერთად კინაღამ ჩაყლაპა გაუვალმა ჭაობმა. ორი ფინელი ჯარისკაცის დახმარებით მან ძლივს დააღწია თავი ჭაობის ტყვეობას, მაგრამ დაკარგა დაშნა, ფეხიდან გაძვრა ბოტფორტი; შიშნაჭამი მეფე მაშინვე სხვა ცხენზე გადაჯდა და ცალი ბოტფორტის ამარა, ჯარისკაცის ხმლით ხელში, სასწრაფოდ გეშურა თავისი ჯარებისკენ. მოგებული ბრძოლა, უეჭველია, დაავიწყებდა ჭაობში განცდილ ფათერაკს.

ეს მოხდა 1700 წლის 19 ნოემბერს.

მაგრამ კარლოს XII-ის წარმატება მხოლოდ დროებითი ტაქტიკური გამარჯვება იყო. ფრიდრიხ ენგელსი აღნიშნავს, რომ „ნარვა იყო პირველი სერიოზული დამარცხება აღმავლობის გზაზე დამდგარი ერისა, რომლის მედგარი სული დამარცხებითაც კი სწავლობდა გამარჯვებას".

მალე, სულ მალე კარლოს XII გაიცნობს პოლტავას და სიკვდილამდე აღარ დაავიწყდება.

ალექსანდრე არჩილის ძე კი უკვე ჩრდილოეთშია. 1701 წლის 28 მაისს ტყვეები სტოკჰოლმს ჩაიყვანეს და ტრიუმფის ნიშნად გაატარეს სტოკჰოლმის ქუჩებში. ამ დრამატულ მსვლელობას წინ მიუძღოდა ყველაზე ეგზოტიკური ტყვე — ქართველი პრინცი, რუსეთის ფელდცეიხმეისტერი.

საშინელი პირობები შეუქმნეს ტყვეებს სტოკჰოლმში. თურქებთან ტყვეობა სჯობს შვედებთან ტყვეობასო, იწერებოდა ერთი მათგანი. მხოლოდ ალექსანდრეს მისცეს სეირნობის ნება, ოღონდ ყარაულთან ერთად. თავისიანებს ატყობინებდა, რომ პური არსობისა არ გაეჩინა და ითხოვდა დახმარებას, შიმშილით რომ არ მომკვდარიყო. პეტრე პირველის ბრძანებით არაერთგზის გაუგზავნეს ფული.

ალექსანდრეს რამდენიმე ქართველი მსახური ახლდა ტყვეობაში. ალბათ, გულს გადააყოლებდნენ მშობლიურ ენაზე საუბარს. ალბათ,

იხსენებდნენ საქართველოს, რომელიც ყველაზე ნაკლებად ალექსანდრეს ახსოვდა. ის ხომ ათი წლისა იყო, როდესაც მოსკოვს ჩაიყვანეს. იზრდებოდა სამეფო კარზე პეტრესთან ერთად. რუსეთის მომავალი იმპერატორი და საქართველოს გვირგვინის უდავო მემკვიდრე თიოქმის თანატოლები იყვნენ. გაირბინა წლებმა. „დიდი ელჩობა“ დასავლეთ ევროპაში. ამსტერდამი, ჰააგა, უტრეხტი. ორი წლის განმავლობაში ალექსანდრე სწავლობს არტილერიის საქმეს, არტილერიის კაპიტან იან გოშკასთან. შემდეგ ლონდონში იმყოფება პეტრესთან ერთად და, ბოლოს ისევ რუსეთი. 1700 წლის 19 მაისს გამოდის უმაღლესი ბრძანებულება — ალექსანდრე არჩილის ძე ინიშნება „პუშკარსკი პრიკაზის“ უფროსად. მაგრამ ნარვის ბრძოლამდე რაღაც თვეებია დარჩენილი და ახალგაზრდა გენერალმა, რა თქმა უნდა, ვერ მოასწრო ასეთ ხანმოკლე დროში შეესრულებინა თავისი მისია — ევროპულ ყაიდაზე გაეწყო რუსული არტილერია. და ახლა, სტოკჰოლმის ტყეებში წუხდა, რომ უიმისოდ გაგრძელდებოდა სამზადისი მომავალი გამარჯვებისათვის.

1704 წელს სერიოზულად დასნეულდა. მოსკოვიდან მოხელე გაგზავნეს, რათა მოლაპარაკება ეწარმოებინა ტყეებიდან ალექსანდრეს დასახსნელად. კარლოს XII-მ ვაჭრობა დაიწყო. ჯერ ათი კასრი ოქრო მოითხოვა. შემდეგ გამოაცხადა, რომ გაცვლიდა ალექსანდრეს სამოც შვედ ოფიცერში.

ასე ძვირად შეფასებული ალექსანდრე იწერებოდა სტოკჰოლმიდან: „სათქმელად კი არა, ფიქრადაც არ მომსვლია, რომ რაიმე დეტრიმენტი (გერმანულად ნიშნავს ზარალს, ზიანს) შეემთხვეს სახელმწიფოს ჩვენი გულისათვის, თუნდაც ათასჯერ უკეთესები ვიყოთ ეიდრე ვართ. დავბადებულვართ, რომ ყველაფერი მოვითმინოთ და მოვკვდეთ ხელმწიფისა და სახელმწიფოსათვის“.

მაგრამ არჩილი ასე იოლად ვერ შეელეოდა თავის პირმშოს. უკვე ნახევარ საუკუნეს გადააბიჯა, წლები ემატებოდა და იმედები აკლდებოდა. დაკარგა მეფობა, დაკარგა სამშობლო, დაკარგა ძმები და ახლა კარგავდა შვილს.

ინგლისელი კაპიტანი, გემებისა და არხების მშენებელი ჯონ პერი, რომელიც 1698 წლიდან რუსეთის სამსახურში იმყოფებოდა, ახასიათებს არჩილ მეფეს, როგორც „ახოვან, კარგი შესახედაობის ჯენტლმენს“ და აღნიშნავს, რომ მოსკოვში ჩასული მეფე დიდი სიყვარულით მიიღო პეტრე პირველმა. სწორედ ჯონ პერის წიგნშია ცნობები იმაზე, რომ XVII საუკუნის დამლევს რუსეთის იმპერატორი აპირებდა

საექსპედიციო ძალების გაგზავნას საქართველოში იმერეთის ტახტზე არჩილის აღსადგენად. მაგრამ ჯერ ნარვის ბრძოლამ და შემდეგ ღონის კაზაკთა ამბოხებამ ჩაშალა ეს გეგმები. არჩილს უკანასკნელი იმედიც გაუცრუვდა. მაგრამ იმერეთის ტახტს აღარ ჩიოდა მეფე-პოეტი. მთელი მისი წუხილი და ზრუნვა სტოკჰოლმზე იყო გადატანილი.

არჩილმა ავსტრიის იმპერატორს სთხოვა შუამდგომლობა შვედებთან, მაგრამ ამაოდ დაშვრა. 1706 წელს წერილი მისწერა პირადად კარლოს XII-ს (ქართველმა ბერმა, სახელად ბაგრატმა, წაიღო ეს წერილი სტოკჰოლმს).

არჩილი უხსნის შვედეთის მეფეს თავის ვინაობას, ამცნობს საქართველოს გაპარტახებას ორი ურჯულო ხელმწიფის მიერ, შემდეგ 'შესჩივის, რომ მის ვაჟს ნაადრევი სიკვდილი ემუქრება და სიბერეში შვილის დაკარგვა მასაც სამარის კარამდე მიიყვანს. სთხოვს, რუსების მიერ დატყვევებულ შვედ ოფიცრებში გაუცვალოს შვილი — მისი უკანასკნელი ნუგეში.

„მე და მთელი საქართველოს სამეფო, — მიმართავს არჩილი კარლოს XII-ს, — სამარადისოდ მადლიერნი დავრჩებით თქვენი უდიდებულესობისა და განვადიდებთ თქვენს სახელგანთქმულ სახელს“.

ასეთმა ვედრებამაც კი ვერ მოალბო კარლოსის გული. არჩილს პასუხი არ მიუღია.

მოვიდა 1709 წელიც. პოლტავას არ ელოდნენ შვედეთში, პირველად ვერც დაიჯერეს და როდესაც დარწმუნდნენ, რომ სასტიკი მარცხი პოლტავაში სიმართლე იყო, თავისი მხნეობის დასამტკიცებლად უფრო მკაცრად ექცეოდნენ ტყვეებს, ვიდრე მანამდე. აუკრძალეს ნათესავებთან მიმოწერა.

და მაინც დადგა ნანატრი წუთი. შვედეთის სენატი დათანხმდა ტყვეების გაცვლაზე (სხვათა შორის, პოლტავაში ტყვედ ჩავარდა ფელდმარშალი რენშილდი, რომელმაც სიკვდილს გადაარჩინა ნარვაში ალექსანდრე არჩილის ძე).

ათი წელიწადი ელოდა ამ დღეს ქართველი ბატონიშვილი და აჰა, თავისუფლებამ გზა გაუხსნა მოსკოვისაკენ, სადაც ასევე მოუთმენლად ელოდნენ მამა და ცოლი, ახლობლები და მეგობრები...

მაგრამ ხანგრძლივ ტყვეობას თავისი გაეტანა და 1711 წლის დამდეგს „მოსრული რიგას მოკვდა ალექსანდრე შირიმის სენითა“, როგორც გვაუწყებს ვახუშტი. რიგიდან ჩამოასვენეს და დაკრძალეს მოსკოვში.

იმავე წლის შემოდგომაზე, ავღანეთში, ყანდაარის მისადგომებთან

დაიღუპა მისი მკვიდრი ბიძაშვილი და სეხნია — ალექსანდრე ლუარსაბის ძე (ალბათ, არც რიგაში სმენოდათ ყანდაარი და არც ყანდაარში — რიგა!); ბიძაშვილები ერთმანეთს არ იცნობდნენ და, რაც მთავარია, ალექსანდრე ლუარსაბის ძეს, ისპაანში დაბადებულსა და გაზრდილს, ერთხელაც არ უნახავს საქართველო. აი, მართლაც ეკუმარიობა და დაცინვა ბედისა.

ეს ამბავიც რომ გაეგო ვოლტერს, ვინ იცის, მაშინ რაგვარ იტყოდა!

ლოცვიდან შიმშილის მორჩენისათვის

XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი ავბედითი გამოდგა სეფიანთა ირანისათვის. დაქვეითების პროცესი, რომელიც შაჰ-აბას პირველის სიკვდილის შემდეგ დაიწყო, თანდათან ღრმავდებოდა და უფსკრულისაკენ მიაქანებდა ოდესღაც ძლევამოსილ იმპერიას.

ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტება, ადგილობრივ მმართველთა თვითნებობა, სამეფო კარზე გაბატონებული მექრთამეობა და ინტრიგები, ამა ქვეყნის ძლიერთა წრესგადასული ფუფუნება, სოფლისა და ქალაქის მოსახლეობის განუკითხავი ყვლეფა, ვაჭრობის დაცემა და გზებზე ყაჩაღობა — აი, ასეთი უნუგეშო სურათი ისახებოდა შინაურისა თუ გარეულის თვალწინ.

აღნიშნული პერიოდის თანადროული სპარსული წყაროები თითქმის არ მოგვეპოვება. ინგლისელი ისტორიკოსის ჯ. მალკოლმის სიტყვით, ავღანთა მიერ ირანის დაპყრობამ (1722 წ.) ისეთი წარუშლელი სირცხვილი მოუტანა ქვეყანას, რომ აღარაა გასაკვირი, თუ სპარსელი ისტორიკოსები თავს არიდებდნენ მტკივნეულსა და თავის დამამცირებელ თხრობას.

ამიტომაც ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქართველი ისტორიკოსების სეხნია ჩხეიძისა და იოსებ ქართველის თხზულებებს. ერთიცა და მეორეც მრავალი საინტერესო მოვლენის თვითმხილველი და თანადამხვდურია.

იოსებ ქართველს დაწვრილებით აქვს აღწერილი 1722 წლის კატასტროფა: ავღანთა მიერ ირანის ლაშქრის დამარცხება გულნაბადის ბრძოლაში, ისპაანის ალყა და ბოლოს სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელი შაჰის კაპიტულაცია.

არანაკლებ საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის სეხნია ჩხეიძე. იგი უშუალოდ მონაწილეობდა იმ ბრძოლებში, ქართველთა მცირერიცხოვანმა რაზმებმა რომ გადაიხადეს ირანის ტერიტორიაზე შემოჭრილი ტომების ყაჩაღური თარეშის ასალაგმავად XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე).

განათლებული ქართველი ისტორიკოსი, მხედარი და კარისკაცი სეხნია ჩხეიძე დაწვრილებით გადმოგვცემს უდაბნოში გადატანილ ტანჯვა-წვალებას. ამავე დროს არც იუმორის გრძნობა ღალატობს, არც „ვეფხისტყაოსნის“ სტრიქონები ავიწყდება და არც პროფესიული აღტაცება თავის თანამებრძოლთა უბადლო ვაჟკაცობით.

გადმოგვცემს იმასაც, თუ როგორ ლოცავდა ქაღაქ ქირმანის მადლიერი მოსახლეობა უდაბნოდან გამარჯვებით დაბრუნებულ ქართველ მხედართმთავარსა და მხედრებს: „კურთხეულ არს ღმერთი, რომ ჩვენად მეშველად გამოგაჩინაო და დაგვიხსენ მტერთა ხელთაგანო.. კურთხეულ არს ღმერთი, თქვენ მაგისთანა კაცნი დაუბადებიხართ და ჩვენთვის გამოგარჩივათო“.

განსაკუთრებით საინტერესოა სეხნია ჩხეიძის „მეფეთა ცხოვრებაში“ ერთი ეპიზოდი, რომელიც არც ერთ სხვა წყაროში არა გვხვდება. აი, რას გვიამბობს ავტორი:

1707 წლის 9 ივნისს ქალაქ მაშათში (ანუ მეშჰედი) ისპაანიდან მოვიდა ჩაფარი და „წმინდა ქალაქში“ უზარმაზარი ამალითა და მთელი თავისი ჰარამხანით სალოცავად წამოსულ შაჰ-ჰუსეინს საგანგაშო ამბავი ამცნო: „ისპაანის ხალხის უკუდგომა და შიმშილით შეწუხება. ხელმწიფის ალაყაფის კარის ქვით ჩაქოლვა“.

მაგრამ ეს კიდევ არაფერი, სეფიანთა ირანის მბრძანებელს ისიც მოახსენეს, რომ სატახტო ქალაქში ამბოხებული ხალხი მოითხოვდა მისი ძმის ტახტზე აყვანას.

ხსენებული უფლისწული, სახელად აბას-მირზა, შინაპატიმრობაში იმყოფებოდა შაჰ-ჰუსეინის გამეფების დღიდანვე. ასეთი ლმობიერი სასჯელი უცხო ხილი იყო სეფიანთა სახელმწიფოში. ჩვეულებრივად, ტახტზე ასული შაჰი დაუყოვნებლივ ჟლეტდა გვირგვინის სხვა პრეტენდენტებს, ძმა იქნებოდა თუ ბიძა, ანდა უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ აბრმავებდა და მხედველობასთან ერთად მეტოქეობის ყოველგვარ შანსს ართმევდა.

შაჰ-ჰუსეინი არ გაჰყვა თავისი წინაპრების გზას, ძმის სისხლით ხელი არ გაისვარა და შინაპატიმრობა აკმარა აბას-მირზას, რომელიც მუდმივ საფრთხედ გადაიქცა, მით უმეტეს, რომ საყოველთაო აღიარებით მას უფრო შეეფერებოდა სამეფო გვირგვინი, ვიდრე შაჰ-ჰუსეინს, ყველაზე სუსტს მათ შორის, ვინც კი ოდესმე მართავდა ირანს (როგორც გვაუწყებს პოლონელი მისიონერი თადეუშ კრუშინსკი).

„რა ეს ამბავი მოვიდა. — წერს სეხნია ჩხეიძე, — შექნეს ჭმუნვა

და მისცეს ბატონიშვილს ქაიხოსროს ნაიბობა ყაენისა და ტარუღობა.

„ნაიბი“ ნიშნავს მოადგილეს, ნაცვალს; ხოლო „ტარუღა“ ქალაქის გამგებელს ერქვა. ტარუღა ინიშნებოდა პირადად შაჰის მიერ და მხოლოდ მას ემორჩილებოდა.

ტარუღას მთავარ მოვალეობას წარმოადგენდა წესრიგისა და სიმშვიდის დაცვა ქალაქსა და მის სანახებში. მაგრამ რაც ახლა ისპაანში ხდებოდა, უწესრიგობაზე მეტი იყო და საგანგებო უფლებებით აღჭურვილი ქაიხოსრო თავის მოღვაწეობას ახალ თანამდებობაზე იწყებდა ერთობ კრიტიკულ სიტუაციაში. ისპაანის ამბოხება კარგს არაფერს უქადდა სეფიანთა სახელმწიფოს და გადამჭრელი ზომები თუ უშველიდა საქმეს.

ქაიხოსრო ლევანის ძე, ძმისწული სახელოვანი ქართველი მეფის გიორგი XI-ისა, უფროსი ძმა ვახტანგ VI-ისა, უკვე ათი წელიწადი იყო, რაც ირანში ცხოვრობდა, ქართლიდან გადმოხვეწილ მამა-ბაბებთან ერთად. 1703 წელს, როდესაც ლევან ბატონიშვილი ჯანიშინად გაგზავნეს ქართლში, მან თავისი მაღალი თანამდებობა უფროს ვაჟს დაუტოვა. „დააგდო ძე მისი ქაიხოსრო ნაიბად მდივანბეგისა კარსა ხელმწიფისასა. თვით ყმაწვილი იყო, მაგრამ ცოდნის იადგარი. ასე გაუძღვა ერანის მდივანბეგობას, რომე დიდი და მცირე გააკვირვა“, — ამბობს სეხნია ჩხეიძე.

ომებში გამოცდილი ქაიხოსრო მართლმსაჯულების საქმეშიც გაიწაფა.

...შიმშილი ისპაანში პურის ნაკლებობამ კი არ გამოიწვია, არამედ იმ ვაჭართა თუ სამეფო კარის დიდებულთა სიხარბემ, ვინც მალავდა მას და კეტავდა გზებს, საიდანაც შემოჰქონდათ ქალაქში ხორბალი.

აღსანიშნავია, რომ იმ ხანებში პურის გაყიდვის მონოპოლია ეკუთვნოდა სეფიანთა ირანის პირველ ვეზირს ანუ ეთიმადოვლეს (ეს ტიტული სიტყვასიტყვით ნიშნავს „სახელმწიფოს ბურჯს, სახელმწიფოს ნდობას“), რომელიც თავის ძალაუფლებას ბოროტად იყენებდა. ქალაქში შემოტანილი ხორბალი უკლებლივ ჰბარდებოდა მის აგენტებს. ისინიც საიმედოდ ინახავდნენ. ამასობაში ფასები მაღლა იწევდა და უკვე მიუწვდომელი ხდებოდა ღარიბ-ღატაკთათვის; აუარებელი ხორბალი იყო ქალაქში და მაინც შიმშილობდა ხალხი.

ამრიგად, უპირველესი თანამდებობის პირი, რომელსაც ოფიციალურად ერქვა „სახელმწიფოს ბურჯი“, თვითონვე ძირს უთხრიდა სახელმწიფოს, თვითონვე ქელავდა თავისივე ქვეყნის ინტერესებს პირადი გამორჩენის მიზნით (საინტერესოა, რომ მსგავსი მოვლენა და-

მოწმებულია ოცდაოდ წლის შემდეგ ოსმალეთში, სადაც დიდვეზირს ხორბლით სპეკულაციამ უზარმაზარი ქონება მოუხვეჭა).

ისპაანის ამბოხება გამოიწვია ხელოვნურად შექმნილმა შიმშილმა და ქაიხოსროს მშვენივრად ესმოდა, რომ ამბოხების ჩასაქრობად საჭირო იყო შიმშილის მოსპობა, რომ სასჯელის ღირსნი იყვნენ გაიძვერა ვაჭრუკანები და დიდმოხელეთა აგენტები, და არა ამბოხებული მოსახლეობა.

ქაიხოსრო ქართველ მხედართა თანხლებით სწრაფად მიეშურებოდა ირანის სატახტო ქალაქისაკენ. დრო არ ითმენდა. გზა კი ძალიან გრძელი იყო. ხუთრობა საქმეა, მანძილი მაშათიდან ისპაანამდე თითქმის ათასი კილომეტრია!

„ვიარეთ ორმოცისა ღამისა სავალი თორმეტს დღეს, — მოგვითხრობს სეხნია ჩხეიძე. — რა შევიდა ქალაქსა შინა, შეიქნა სიხარული დიდი“.

ისპაანში კარგად იცნობდნენ ქაიხოსროს და მაშინვე იმედი მიეცათ, რამე გვეშველებაო.

ქართველი ისტორიკოსი ულმობელი ნატურალიზმით აღწერს ტარუღას ბრძანებით ჩატარებულ რეპრესიებს.

როგორც ჩანს, ქართველ ბატონიშვილს გუმანმა არ უმტყუნა.

„მეორეს დღეს გენახათ ქუჩა-და-ქუჩა ხვარბლით აიესო, — განაგრძობს სეხნია ჩხეიძე. — შეიქნა ისპაანში სიმშვიდე და იეფობა“.

ასე გონივრულად ჩაქრო ამბოხება ქაიხოსრომ და ისპაანის ღარიბ-ღატაკნი „ლოცვიდენ შიმშილის მორჩენისათვის“. ქალაქის ქართველმა ტარუღამ ხალხის მაღლობასთან ერთად შაჰის ჯილდოც დაიმსახურა — ათასი თუმანი (მაგრამ საბოლოოდ არც ქაიხოსროს დაუფასეს ამაგი ვერაგმა ყიზილბაშებმა, ისევე როგორც გიორგი XI-ს; მათი დაღუპვა საბეფო კარის კისერზეა. ქართველი ხალხის მოსისხლე მტრები ვერ ურიგდებოდნენ ქართველი მეფე-ბატონიშვილების აღზევებას სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე. „შურობდენ ამას ყიზილბაშნი“, — წერს ვახუშტი ბატონიშვილი).

ქაიხოსროს, როგორც მხედართმთავარს, ძალზე კარგად იცნობენ ევროპული წყაროები, მაგრამ ისპაანის ტარუღად მისი მოღვაწეობის ფაქტები გამორჩენიათ. ამ მნიშვნელოვან ხარვეზს შესანიშნავად აესებს სეხნია ჩხეიძის თხრობა.

სხვათა შორის, ანალოგიურ ეპიზოდს გადმოგვცემს ჟან შარდენი. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ მოქმედება მიმდინარეობს ორმოციო-

დე წლით ადრე (შაჰ-სულეიმანის დროს), ხოლო ქაიხოსროს მაგივრად ვხედავთ სამეფო კარის ერთ „ჭკვიან და ენერგიულ პიროვნებას“, რომელსაც ასევე დაუსჯია შიმშილის გამომწვევი ბოროტმოქმედნი და ასევე მეორე დღეს შესამჩნევად შემცირებულა პურის ფასი და სიმშვიდე აღდგენილა ისპაანში.

ჟან შარდენი შენიშნავს, რომ ხსენებული დიდებულის მოქმედება მიბაძვის ღირსია ევროპელთათვის, იქაურ ქალაქებში მსგავსი ვითარებისას. გამოჩენილი ფრანგი მოგზაურისა და ვაჭრის ეს კომპლიმენტი თამამად შეგვიძლია მივუძღვნათ ქართველ ბატონიშვილსაც.

პარიზელი ქალის თავგადასავალი

ქვემოთ დამოწმებული წერილის ავტორი გახლავთ ვახტანგ მეექვსე, ადრესატი — შარლ დე ფერიოლი, საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში. წერილის თარიღია 1707 წელი...

„ეს თქვენის ხელმწიფის საბატონოდამ წამოსული ქრისტიანი დედაკაცი აქ ჩვენს საბატონოში მოვიდა და მანდ წამოსასვლელს გზის შოვნას შემოგვეხვეწა. აქ რომ ბედნიერს ყეენთან, თქვენი ელჩი არის, იმასაც წიგნი მოეწერა: „გზა უშოვნეთო და სტამბოლამდინ თქვენი კაცი გაატანეთო“. ჩვენ ამ დედაკაცის საქმე მოკითხული ვქენით. ქრისტიანი და კარგი ნამუსიანი დედაკაცი ყოფილა. ერთი ჯიზვიტი პატრი და სხვა მრავალი ქრისტიანი ფრანგები სიკვდილს მოურჩენია. ამისთანას კაის დედაკაცობით უვლია, და ახლა მანდ გვიახლებია: თუ ვისმე მტერობით ამისი ურიგო ამბავი მოეხსენებინოს, ნუ დაუჯერებთ და ერთი წიგნი ამაღლებულს ფრანგსისის ხელმწიფესაც აახელით, რომე ჩვენის გულისათვის ნურას უწყრომებენ“.

ვინ იყო ეს ქალი, რომელსაც ასე გულმხურვალედ გამოჰქომაგებია ქართველი მეფე და თვით საფრანგეთის ხელმწიფის წინაშე გაუწევია მისთვის შუამდგომლობა?

ევროპული წყაროები საკმაოდ დაწვრილებით მოგვითხრობენ ამ ფრანგი ქალის საოცარ თავგადასავალს. მისი სახელია — მარი, გვარი — პეტი. მოსამართლისა და მრეცხავის „უკანონო“ შვილი დაბადებულა 1675 წელს. მიუხედავად თავისი არასახარბიელო წარმოშობისა, მარიმ ჩინებული აღზრდა-განათლება მიიღო (ალბათ „უკანონო“ მამის შემწეობით) და ცხოვრებაში გარკვეულ წარმატებასაც მიაღწია. XVIII საუკუნის დამდეგს მან სამორინე გახსნა პარიზში და, ჩანს, ცოტაოდენი ქონებაც მოიხვეჭა. მაგრამ სიყვარულმა და თავგადასავლების წყურვილმა უეცრად აღმოსავლეთში გადაისროლა პარიზელი ქალი, რის შედეგად საფრანგეთის ისტორიის ფურცლებზეც კი დაიმკვიდრა პატარა ადგილი მარი პეტიმ.

...1699 წელს სეფიანთა ირანიდან კათოლიკე მისიონერს, ვინმე

გოდეროს, გაატანეს შაჰის წერილი საფრანგეთის მთავრობისადმი. შაჰს სურდა სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება საფრანგეთთან და მასკატის დასაპყრობად შეკავშირება. საამისოდ იგი მოითხოვდა ოცდაათი ათას ფრანგ ჯარისკაცს და საფრანგეთის ფლოტის სამხედრო ხომალდებს. სეფიანთა პროექტის მიხედვით, მომავალი ექსპედიციის ხარჯებს თანაბრად გაიღებდა ორივე მხარე და შემდგომში ასევე თანაბრად განაწილდებოდა მასკატის შემოსავალი (მასკატის არაბები გამუდმებით არბევდნენ ირანის კუთვნილ ნავსადგურებს სპარსეთის ყურეში. ირანს სამხედრო ხომალდები არ გააჩნდა და უპირდა თავის დაცვა).

მაგრამ ირანისათვის სამხედრო დახმარების გაწევა, მით უმეტეს — ასეთი მასშტაბით, აშკარად აღემატებოდა საფრანგეთის ძალებს. ამიტომაც საფრანგეთმა თავიდანვე იქითკენ აიღო კურსი, რომ სავაჭრო ურთიერთობის კალაპოტში მოექცია მოლაპარაკება ირანთან. ლუი XIV-მ და მისმა მინისტრებმა გადაწყვიტეს ელჩობის გაგზავნა ირანში. ელჩობის მეთაურად დანიშნულ იქნა ფრანგი ვაჭარი ჟან ფაბრი, დაახლოებით ორმოცდაათი წლის კაცი. იგი ახალდაბრუნებული იყო ოსმალეთიდან, სადაც მრავალი წელი გაეტარებინა კომერციულ მოღვაწეობაში. ფაბრი აზვიადებდა თავის აღმოსავლურ ცოდნა-გამოცდილებას და თავის გავლენას აღმოსავლეთის ბობოლებზე. როდესაც ელჩობის მეთაურს ეძებდნენ, იგი მაშინვე მოხვდათ თვალში.

ჟან ფაბრის დანიშვნამ ესოდენ საპატიო თანამდებობაზე ფრიად გაალიზიანა საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში შარლ დე ფერიოლი, რომელმაც მშვენივრად იცოდა, რომ აღმოსავლეთში საკმაოდ უმნიშვნელო ფიგურას წარმოადგენდა ფაბრი და გარდა ამისა, მსხვილ ვალებში იყო ჩაფლული. დე ფერიოლმა თავის მხრივ წამოაყენა საელჩოს ერთ-ერთი მდივნის, გვარად მიშელის კანდიდატურა, მაგრამ მისი წინადადება რატომღაც იგნორირებულ იქნა (სხვათა შორის, საფრანგეთის ელჩი ეარშიყებოდა ჟან ფაბრის ცოლს და აიძულა იგი, ქმრის საფრანგეთში დაბრუნების გამო, საცხოვრებლად გადასულიყო საელჩოში).

ფაბრი მართლაც ვალებში იყო ჩავარდნილი და თავისი მომავალი ხარჯებისათვის საჭირო თანხა ისევ უნდა ესესხა, მაგრამ მფარველი ანგელოზივით მოევლინა საფრანგეთის ახალგამომცხვარ ელჩს პარიზელი ქალი, ზემოხსენებული მარი პეტი. ჟან ფაბრიმ სატრფიალო რომანი გააბა მასთან და ერთი გასროლით ორი კურდღელი მოკლა:

სამაგიერო გადაუხადა თავის ორგულ ცოლს და ირანში წასასვლელი ფულიც იშოვა.

ბალე ფაბრიმ მიიღო რწმუნებულების სიგელი მთავრობისაგან და 1705 წლის დამდეგს შეუდგა მზადებას ირანში გასამგზავრებლად.

საფრანგეთის ელჩობა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო (ოცდათორმეტი წევრი და თვრამეტი მსახური): ელჩობის წევრთა შორის ბრძანდებოდა მარი პეტიც, გადაცმული მამაკაცის სამოსელში.

ფაბრიმ და მისმა ამალამ გემით გადაცურეს ხმელთაშუა ზღვა და ალეპოსაკენ აიღეს გეზი. ირანში უნდა ჩასულიყვნენ ალეპო-არზრუმ-ერევნის გზით. მაგრამ ოსმალეთის ხელისუფლებმა დააკავეს ელჩობა ალეპოში (როგორც ფიქრობენ ფრანგი კონსულის წაქეზებით, რომელიც უეჭველია დე ფერიოლის ინსტრუქციებს ასრულებდა).

მარი პეტი ისევ ქალად „გადაიქცა“ და, ბუნებრივია, ევროპელი ქალი უჩადროდ დასეირნობდა ალეპოს ქუჩებში, რაც ოსმალთა აღშფოთებას იწვევდა. ამით რატომღაც აღშფოთებული იყვნენ იქაური იეზუიტებიც.

როცა ყველა იმედი წარეკვეთათ ალეპოდან გაღწევისა, ჟან ფაბრი და მისი სატრფო გაემგზავრნენ კონსტანტინოპოლს და მთელი ერთი თვე ატალახებდნენ დიდვეზირის კარს. ოსმალეთის დიდვეზირს არ სურდა ხელი შეეწყო ირან-საფრანგეთის ვაჭრობისათვის, ვინაიდან ეერანაირ ხეირს ვერა ხედავდა ამაში. იგი აკიანურებდა ელჩობის გაშვებას ოსმალეთიდან, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს დათმობაზე წავიდა (ალბათ, მოქრთამული მარი პეტის მიერ).

სხვათა შორის, კონსტანტინოპოლში ყოფნისას პარიზელი ქალი ქართულ ტანსაცმელში იყო გამოწყობილი.

1706 წლის იანვარში ჟან ფაბრიმ და მარი პეტიმ გადაჭრეს ირანის საზღვარი და მიაღწიეს ერევანს, სადაც ისინი ძალზე კარგად მიიღო ერევნის ბეგლარბეგმა მუჰამედ-ხანმა და სასწრაფოდ შეატყობინა სეფიანთა სამეფო კარს საფრანგეთის ელჩობის მეთაურის ჩამოსვლა.

ფაბრიმ თავის სატრფოს მოძღვრად დაუნიშნა ერევანში მყოფი იეზუიტი მისიონერი ლეონარდ მოსნიე.

ერთ მშვენიერ დღეს მარი რაღაცაზე გაუბრაზდა ფაბრის მსახურს და ფორთოხალი ესროლა სახეში. მსახურმა მოსაკლავად გაიწია მასზე. მაგრამ პარიზელ ქალს დიდი გავლენა ჰქონდა მოხელეებულ ერევანში, მისი ჩაგონებით მუჰამედ-ხანმა დააპატიჟა ხსენებული მსახური და ჩასვა ქალაქის საპყრობილეში.

იეზუიტი მოსნიე ცუდი თვალით უყურებდა მარის. მან დაუყოვ-

ნებლივ შეატყობინა მომხდარი ამბავი ელჩობის დანარჩენ წევრებს, რომლებიც უკვე არზრუმში იყვნენ. ცოტა ხნის შემდეგ ისინი ჩამოვიდნენ ერევანს და პირდაპირ საპყრობილეს მიადგნენ თვისტომის გასათავისუფლებლად. შეამტვრიეს ციხის კარები, გამოიყვანეს ტუსაღი და საზეიმოდ გაატარეს ერევნის ქუჩებში.

მუჰამედ-ხანი აღშფოთდა ასეთ თვითნებობაზე და კატეგორიულად მოითხოვა დაებრუნებინათ საპყრობილეში ფრანგი მსახური, მაგრამ სასტიკი უარი მიიღო. მაშინ ერევნის ბეგლარბეგმა ყიზილბაშთა რაზმით ალყა შემოარტყა შენობას, სადაც ელჩობა იყო დაბინავებული. გაიმართა ბრძოლა, რომელშიც ორი ყიზილბაში მოკლულ იქნა და რამდენიმე დაიჭრა. ძალები მაინც უთანასწორო იყო, მუჰამედ-ხანმა შეძლო შენობის აღება და ყველანი დააპატიმრა, მათ შორის მოსნიეც, აგრეთვე — ჟან ფაბრის ვაჟი, თოთხმეტი წლის ჟოზეფი, რომელიც დედამისის ნებართვით გზაში შეერთებოდა ელჩობას.

განრისხებულ ყიზილბაშებს სურდათ მოსნიეს მოკვლა, მაგრამ მარი პეტი ფეხებში ჩაუვარდა მუჰამედ-ხანს და შეევედრა, ეჩუქებინა სიცოცხლე იეზუიტისათვის და დანარჩენი ფრანგებიც გაეთავისუფლებინა. მომხიბლავი ქალის ცრემლებმა გული მოულბო ერევნის ხანს, იგი დაჰყაბულდა და იკმარა ელჩობის ორი სომეხი მსახურის დასჯა (ორი დაღუპული ყიზილბაშის საზღაურად).

აი სწორედ ეს ეპიზოდია ნაგულისხმევი ვახტანგის წერილში...

ამასობაში მოვიდა სეფიანთა სამეფო კარის ბრძანება, რომ საფრანგეთის ელჩობა გამოესტუმრებინათ ერევნიდან. მუჰამედ-ხანმა ჟან ფაბრი და მისი სატრფო მიიწვია გამოსათხოვარ ნადირობაზე, სადაც საფრანგეთის ელჩს ავი ციება შეეყარა და 1706 წლის 16 აგვისტოს სული გააფრთხობინა.

შემდგომში პარიზელი ქალის მტრები ამტკიცებდნენ, რომ ერევნის ხანმა მოწამლა ფაბრი, ვინაიდან ეარშიყებოდა მის სატრფოს და მეტოქე გზიდან ჩამოიშორაო. მაგრამ ზემოთ მოხსენიებული მიშელი, რომელიც სრულიადაც არ ეკუთვნოდა მარის კეთილმოსურნეთა რიცხვს, თვლიდა, რომ ფაბრი გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით. იგი წერს ფრანგი ვაჭრის შესახებ: „ღმერთმა, რომელიც არასოდეს ტოვებს დანაშაულს დაუსჯელად, მას მოუვლინა სასტიკი სენი და რამდენიმე დღეში მიიყვანა სამარის კარამდე“.

ფაბრის სიკვდილმა დიდი არეულობა გამოიწვია. საფრანგეთის ელჩობა უმეთაუროდ დარჩა.

მარიმ ისარგებლა შექმნილი ვითარებით და თავი გამოაცხადა ელ-

ჩობის მეთაურად („საფრანგეთის პრინცესების სახელით"). იგი დაეპატრონა არა მარტო ფაბრის ქონებას, არამედ ირანის შაჰისათვის გამზადებულ საჩუქრებსაც და ელჩობის ოფიციალურ ქაღალდებს. ვეღარავინ ბედავდა ხმის ამოღებას, ვეღარც მოსნიე და ვეღარც სხვები, ვინაიდან, როგორც აღნიშნავს მიშელი, ერევნის ხანის მფარველობის ქვეშ მყოფი ქალბატონი ყველას ემუქრებოდა გაჯოხვითა და ბორკილებით. მიშელი იმასაც ამბობს, მუჰამედ-ხანმა რამდენჯერმე შეტყუა მარი თავის ჰარამხანაშიო.

ბოლოს და ბოლოს ერევანში დატრიალებულმა ამბებმა ჩააღწია კონსტანტინოპოლამდე. საფრანგეთის ელჩმა დე ფერიოლმა აღარ დაუცადა პარიზიდან რწმუნებულების სიგელის მიღებას და ირანისაკენ გაამგზავრა გამოცდილი დიპლომატი მიშელი. იგი უნდა დასწეოდა ელჩობას და მოეწესრიგებინა აწეწილი საქმეები. ელჩმა ისიც უბრძანა მიშელს, მარი პეტი უკან გამოაბრუნე დაუყოვნებლივო.

პარიზელი ლამაზმანი კი თავბრუდამხვევ გეგმებს აწყობდა. ახლოს იყო მისი კარიერის მოელვარე მწვერვალი. ხუმრობა საქმეა, საფრანგეთის ელჩად ჩასვლა ზღაპრული აღმოსავლეთის ქვეყნის სამეფო კარზე?! მარიმ იოლად მოიპოვა ერევნის ხანისაგან გზის გაგრძელების ნებართვაც და სარეკომენდაციო ბარათიც თავრიზის ხანის სახელზე. ფრანგ ქალს თარჯიმნად გააყოლეს ვინმე იმამყული-ბეგი (გამაჰმადიანებული სომეხი).

1706 წლის დეკემბრის დამდეგს, როდესაც მიშელი უკვე უახლოვდებოდა ირანის საზღვარს, ელჩობის წევრები გავიდნენ ერევნიდან. ელჩობას მეთაურობდნენ: თოთხმეტი წლის ყმაწვილი ჟოზეფ ფაბრი — ელჩის ტიტულით, იეზუიტი მოსნიე და მარი პეტი (ინგლისელი მკვლევარი ლ. ლოკარტი ირონიულად შენიშნავს, დიპლომატიური მისიის სათავეში ასეთი უცნაური ტრიო კაცს არ გაუგონიაო).

მიშელმა ყოველი შემთხვევისათვის გზა აუქცია ერევანს და ნახჩევანში დაეწია საფრანგეთის ელჩობას. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ იგი სავსებით უმწეო იყო მარის წინააღმდეგ, რომელსაც იცავდა ერევნის ხანის მიერ დანიშნული ამალა.

მერე თავრიზშიც მოეცარა ხელი მიშელს. პარიზელი ქალი უკვე თავრიზის ხანის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა (ერევნის ხანის სარეკომენდაციო ბარათის წყალობით).

მიშელმა წერილი მისწერა ირანის შაჰს და აცნობა, ნაბრძანები მაქვს ამ ქალის დაპატიმრებაო. მაგრამ წერილმა ვერ მიაღწია დანიშნულების ადგილამდე, რადგან შიკრიკი გზაში გაძარცვეს.

მიშელის საქმე უფრო და უფრო ფუჭდებოდა. მარის თარჯიმანმა იმამყული-ბეგმა მოახსენა თავრიზის ხანს, მიშელი ნამდვილად თვით-მარქვია არისო! ნეტავი როგორი და სადაური ელჩია, არც რწმუნებულების სიგელი ვაჩვენა, არც ამალა ახლავს და არც საჩუქრები მიაქვს შაჰისათვისო.

ესოდენ დამაჯერებელი და საფუძვლიანი მსჯელობა, ცხადია, დიდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა თავრიზის ხანზე, ამიტომაც მან ძალიან ცივად მიიღო მიშელი.

თავრიზელმა მისიონერებმა შეახვედრეს ერთმანეთს მიშელი და მარი პეტი. პარიზელმა ქალმა მორჩილად იკითხა, რაც ჩავიდინე, ამისათვის ჩამომახრჩობენ თუ არაო. მიშელმა დააიმედა. სასჯელის ასეთი უკიდურესი ზომა არ არის მოსალოდნელიო. შემდეგ სთხოვა, რომ შაჰისათვის განკუთვნილი საჩუქრების სია ჩაებარებინა მისთვის. ამის გაგონებაზე მარი გაცეცხლდა, გამოლანძღა მიშელიც და მოსნიეც და მუქარით გამოაცხადა, გავმაჰმადიანდები და დავიყოლიებ შაჰსა და მის ვეზირებს, ყველა მისიონერი გააძევონ ირანიდანო. მიშელმა და მოსნიემ ტკბილი სიტყვით შეძლეს დაემშვიდებინათ აღელვებული ქალი, საჩუქრების სიაც გამოსტყუეს და უბრძანეს, ფეხი არ მოეცვალა თავრიზიდან.

მაგრამ ყაზვინში ჩასულ მიშელს ფეხდაფეხ ჩაჰყვა მარი პეტიც, აღშურვილი ერევნისა და თავრიზის ხანების სარეკომენდაციო ბარათებით. მისი გავლენა დღითი დღე იზრდებოდა. პარიზელი ქალის მტრები ამტკიცებდნენ, რომ თავრიზიდან გასვლის შემდეგ იგი „საფრანგეთის პრინცესების დელეგატად“ კი აღარ ასაღებდა თავს, არამედ ირანის შაჰის საცოლედ!

მიშელს უარი უთხრეს ყაზვინიდან გზის გაგრძელების ნებართვაზე. ადგილობრივი ხელისუფალნი მოსყიდული იყვნენ ინგლისელებისა და ჰოლანდიელების მიერ, რომელთაც არ ეპიტნავებოდათ საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო ურთიერთობა.

რაც შეეხება მარის, იგი მალე ჩავიდა თეირანის მახლობლად დაბანაკებულ სეფიანთა სამეფო კარზე (შაჰი მთელი თავისი მთავრობის თანხლებით ქალაქ მეშჰედისაკენ მიეშურებოდა სალოცავად).

პარიზელი ქალი მიიღო სეფიანთა ირანის პირველმა ვეზირმა და წაიყვანა შაჰის ჰარამხანაში, სადაც, თვით მარი პეტის გამოთქმით, მან დაიმსახურა „ყველა შესაძლებელი პატივი“.

მეორე დღესვე მარი თავრიზისაკენ გამობრუნდა.

პარიზელი ქალი ამ უჩვეულო თავგადასავლის შემდეგ, ეტყობა,

თავის ოცნებას აღსრულებულად თვლიდა. ამასობაში შეუძლოდაც ვანზდარა. იგი ეახლა თავრიზში მყოფ მიშელს და პატიებას შეევედრა. მერე სთხოვა ესკორტი და გარკვეული თანხა სამგზავრო ხარჯებისათვის. მიშელმა გააყოლა ორი მხლებელი და ცოტაოდენი ფულიც უწყალობა. ხოლო მარის მიერ ჟან ფაბრისათვის ნასესხები თანხა აუნაზღაურა ობლიგაციის ქაღალდით, რომელიც ალეპოში უნდა გაენაღდებინათ (როგორც შემდგომში გამოირკვა, ამ ობლიგაციას ჩალის ფასიც არ ჰქონდა და საბრალო მარი მოტყუებული დარჩა.).

1707 წლის ივლისში პარიზელმა ქალმა დატოვა თავრიზი.

მიშელმა ბოლოს და ბოლოს მოაგვარა თავისი საქმეები და მომდევნო წელს მისი აქტიური მონაწილეობით ისპაანში დაიდო საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო ხელშეკრულება, რომელიც მნიშვნელოვან პრივილეგიებს ანიჭებდა ფრანგ ვაჭრებს.

მარი პეტი თბილისში ჩამოვიდა. როგორც ჩანს, პარიზელი ღალატანი გულთბილად მიუღიათ ვახტანგის კარზე.

კონსტანტინოპოლს გაგზავნილ წერილში ვახტანგი ახასიათებდა მარი პეტის, როგორც „კარგ ნამუსიან დედაკაცს“ და აფრთხილებდა საფრანგეთის ელჩს, თუ ვინმეს მისი ურიგო ამბავი მოუხსენებია მტროებით, ნუ დაუჯერებთო.

ხოლო კათოლიკე მისიონერთა ეპისკოპოსი, იმავე ელჩის მისამართით, ერევნიდან შემდეგს იწერებოდა: „ის ზიანი, რაც ძოგვაყენა ირანში აწ გარდაცვლილი ჟან ფაბრის ექსტრავაგანტურმა საქციელმა და გაუფრთხილებლობამ, გამოუთქმელად დამღუპველია საფრანგეთის ღირსებისა და კათოლიკური სარწმუნოების ინტერესებისათვის. მიხეზი ამდენი საშინელი სკანდალისა იყო სახელგატეხილი ფრანგი ქალბატონი, რომელიც ახლა მას და რომელსაც იგი ასაღებდა ჩვენი პრინცესების წარგზავნილად შაჰის ჰარამხანაში“ (შემდეგ ეპისკოპოსი აჯილდოებს მარის ასეთი ეპითეტებით: „დათხაპნილი ფურია“, „ავირახსნილი ამორძალი“ და ერთი სიტყვითაც არ ეხება იეზუიტი მისიონერის ვადარჩენას ერევანში).

ვის მხარეზეა სიმართლე?

ორივე ატესტაცია ალბათ სცოდავდა. პირველი თვალს ხუჭავდა შაგზე (ანდა სანდო ინფორმაცია არ გააჩნდა,) მეორე კი მხოლოდ შავს ხედავდა.

რა თქმა უნდა, პარიზელი ქალის ავანტიურები ერთობ საჩოთირო იქნებოდა საფრანგეთის მთავრობისათვის, მაგრამ ისიც ხომ ფაქტია,

რომ მხოლოდ მარის ჩარევამ და მუდარამ იხსნა „ჯიზვიტი“ (ანუ იეზუიტი) პატრი და სხვა ფრანგებიც გარდუვალი საფრთხისაგან.

ასე რომ, ვახტანგს სრული მორალური უფლება ჰქონდა, ლმობიერება გამოეჩინა უპატრონოდ და უსახსროდ დარჩენილი პარიზელი ქალის მიმართ. მაგრამ ქართველი მეფის შუამდგომლობა, ალბათ, არც გასცდენია კონსტანტინოპოლს.

მარი პეტი, რომელმაც საკუთარი თვალით იხილა თვით ირანის შაჰის ჰარამხანა, სამშობლოში დაბრუნებისთანავე დააპატიმრეს, გაასამართლეს და საპყრობილეში ჩასვეს. ტუსაღის უიმედო ხვედრს ოდნავ მაინც შეუმსუბუქებდა თვალისმომჭრელი მოგონებანი ეგზოტიკურ აღმოსავლეთზე.

ესე სულთანი უარშიოგს

„ძლიერებითა ღვთისათა, ვიწყოთ ცხოვრება მეფეთა, მსმენელთათვის არა უნდომი ამბითა უცხოთა ქვეყანისათა, არა მარტივად ქართლისა, ჩემის თვალთნახული, ზოგიერთი მნახავთაგან სმენითა," — ვკითხულობთ სეხნია ჩხეიძის თხზულების შესავალში.

ქართულ საისტორიო მწერლობაში ყოველთვის საგანგებო ყურადღებას აქცევდნენ, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო მონათხრობისათვის, როდესაც ის თვით აღმწერლის თვალით ხილული იყო. ქართველი ისტორიკოსები ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, ესა და ეს ამბავი საკუთარი თვალით მინახავს ანდა სანდო თვითმხილველის ცნობას ვეყრდნობიო. არც სეხნია ჩხეიძეს ავიწყდება გვაუწყოს, რომ იგი თავის თხზულებაში აღწერილი ეპიზოდების თვითმხილველია და ზოგიც თვითმხილველთაგან აქვს მოსმენილი.

ავტორს ნაშრომისათვის სათაურად დაურქმევია „მეფეთა ცხოვრება". ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, სეხნია ჩხეიძის თხზულება მართლაც ქართლის მეფეთა ცხოვრება უფრო არის, ვიდრე ქართლის ისტორია და რაკი ბედის უკუღმართობის წყალობით ქართლის მეფეები იძულებულნი იყვნენ თავისი მეფობის უმეტესი ნაწილი საქართველოს გარეთ გაეტარებინათ და სეფიანთა სახელმწიფოს სპასალართა თუ ბეგლარბეგთა თანამდებობით დატვირთულებს ირანის ურჩ ქვეშევრდომთათვის შეელიათ ძალ-ღონე და დღენი, ისტორიკოსსაც მათი ცხოვრება უნდა დაეწერა „ამბითა უცხოთა ქვეყანისათა, არა მარტივად ქართლისა".

მწარე ხვედრი ერგოთ წილად სეხნია ჩხეიძის თანამედროვე ქართველ მეფე-ბატონიშვილებს და ქართველი ისტორიკოსიც ხშირად იზიარებდა თავის პატრონთა უბედობასა და ბედს. მათთან ერთად იყო ჭირშიც და ლხინშიც, მათი ტკივილი სტკიოდა და მათი სიხარულით ხარობდა. ხან ბრძოლის ველზე ახლდა მათ, ხანაც გაშლილ სუფრასთან უმშვენებდა მხარს.

სეხნია ჩხეიძე დაწვრილებით და ამაღელვებლად მოგვითხრობს

ქართველ მხედართა თავგადასავალს ქირმან-ბელუჯისტანსა და ყანდაარში. იშლება ჩვენს თვალწინ ქართველი ისტორიკოსის დაკვირვებული თვალით დანახული და მადლიანი კალმით აღწერილი „მეფეთა ცხოვრება“, რომელიც უცხოეთში გადახვეწილ ქართველ მხედართა ცხოვრებაც არის.

მავრამ რა უნდა ჰქონდეს საერთო შორეულ მხარეში გადახდილ ბრძოლებს, თუნდაც დამაჯერებლად და ბიმზიდველად იყოს მოთხრობილი, საქართველოს ისტორიასთან? სეფიანთა ირანის სამხედრო რაზმი, შედგენილი ქართველ მხედართაგან, ებრძვის ქირმანში მეამბოხეულ ბელუჯებს. მერედა საქართველო რა შუაში არისო, შესაძლოა გაჩნდეს არცთუ უსაფუძვლო დაეჭვება. მაგრამ აღნიშნულ ხანაში ისე გადაჭდობილა ისტორია ამ ორი ქვეყნისა — ირანისა და საქართველოსი, რომ ზოგჯერ ძნელდება ზუსტი გამიჯვნა, თუ რომელი ამბავი ეკუთვნის საქართველოს ისტორიას და რომელი — ირანის ისტორიას. ეს არის ყველაზე მშვიდობიანი და კეთილმეზობლური ურთიერთობის პერიოდი ორი ქვეყნის ისტორიაში. ქართველი მეფე-ბატონიშვილები სეფიანთა ლაშქარს სარდლობენ, სეფიანთა პროვინციებს განაგებენ და უდიდეს სამსახურს უწევენ ირანს, მაგრამ მათი მოღვაწეობა სამშობლოს კეთილდღეობასაც ემსახურება. ქართლში მშვიდობა დამკვიდრდა, ქვეყანა წელში გაიმართა და მოღონიერდა. გაჰყავთ აბბები. შენდება განუწყვეტელ ომრებათა შედეგად გაპარტახებული სოფლები. თბილისში ფეხს იდგამს პირველი ქართული სტამბა.

ქირმანის უდაბნოებში დაღვრილ „ზეცისე სისხლს“ არანაკლები სარგებლობა მოაქვს სამშობლოსათვის, ვიდრე იმ სისხლის მღვინარეებს, ზოგიერთ სასტიკ ომში რომ ნაულეკავთ საქართველოს ელჩინდერები.

ამგვარად, სეხნია ჩხეიძის თხზულებაში აღწერილი ბრძოლები უშუალოდ და ორგანულად უკავშირდება ქართლის მაჯისცემას და „მეფეთა ცხოვრება“ თამამად შეიძლება ჩაითვალოს „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო ნაწილად.

XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე ქართველი მეფე-ბატონიშვილების დაწინაურების შედეგად ირანის ისტორიის ამ მონაკვეთისათვის ყველაზე უხვ ცნობებს გვაწვდიან ქართველი ისტორიკოსები და, უპირველეს ყოვლისა, სეხნია ჩხეიძე. იგი აღწერს იმდროინდელ ირანში მომხდარ მოვლენებს როგორც თანადამხვდური, ხშირად — როგორც თვითმხილველი და ზოგჯერ — როგორც მონაწილე. მართლაც რომ ფასდაუდე-

ბელია მისი თხზულების მნიშვნელობა სეფიანთა ირანის დაცემის ისტორიისათვის. ამ პერიოდის ვერც ერთი მკვლევარი ვერ აუვლის გვერდს სეხნია ჩხეიძის ცნობებს.

გასულ საუკუნეში გამოჩენილმა ქართველოლოგმა მ. ბროსემ, სხვა ქართულ წყაროებთან ერთად, ფრანგულ ენაზე თარგმნა სეხნია ჩხეიძის „მეფეთა ცხოვრება“ და ეს ძვირფასი წყარო ხელმისაწვდომი გახდა ევროპელ მეცნიერთათვის.

თავის ვრცელსა და უაღრესად საინტერესო გამოკვლევაში სეფიანთა დინასტიის დაცემის შესახებ ინგლისელი ორიენტალისტი ლ. ლოკარტი ხშირად იმოწმებს სეხნია ჩხეიძეს, როდესაც ეხება ბელუჯთა შემოსევებს ქირმანის ტერიტორიაზე, გიორგი XI-სა და ლევან ბატონიშვილის მოღვაწეობას სეფიანთა ირანში, ქართველ ცხედართა ბრძოლებს ბელუჯებთან, ისპაანის ამბოხებას და ქაიხოსრო ბატონიშვილის ტარუღობას.

„მეფეთა ცხოვრების“ ფურცლებზე ინგლისელი მკვლევარის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ყანდაარის ეპიზოდები.

სეხნია ჩხეიძე მოგვითხრობს გიორგი XI-ის ყოფნას აღვანეთში ყანდაარის ბეგლარბეგად და შემდეგ წერს: „იყო სულთანი ყანდაარისა მირვეისი, გაუსია სულთანსა აზარისასა, გაემარჯვა და მოეყვანა მხარშეკრული. იალა მეფესა და უბოძა საბოძვარი და ზეგრისა საბოსლითა კარგითა. გამოხდა ხანი და შექნა ამავ სულთანმა უარშიობა, გაგზავნა ჩაფრად ყაენთანა და მისწერა სხვის ჩაფრით არზა და მოახსენა: ესე სულთანი უარშიობს, უნდა არევა ამა ქვეყანისა, ნულარ გამოუშვებთ, თვარამ ერთს რასმე მოახდენს“.

მოტანილი ცნობის საფუძველზე ლ. ლოკარტი ამტკიცებს, რომ მიზეზი ყანდაარიდან მირ-ვეისის განდევნისა იყო ღილზაების აჯბოხება, რომელსაც იგი მეთაურობდა და რომელმაც მარცხი განიცადაო. ლ. ლოკარტის სიტყვით, გიორგის ეჭვები სავსებით გამართლდა. როდესაც ღილზაების წინამძღოლი სათავეში ჩაუდგა მეამბოხეებს. თუმცა ღილზაები კარგი მებრძოლნი იყვნენ, გიორგი მეფემ და ქართველ ვეტერანთა ძლიერმა გარნიზონმა გაუპირველებლად შეძლეს ამბოხების ჩახშობაო. შემდგომში კიდევ ერთხელ უბრუნდება ამ საკითხს ლ. ლოკარტი. იგი ახასიათებს მირ-ვეისს, როგორც შესანიშნავ პოლიტიკურ მოღვაწესა და პიროვნებას, და დასძენს, რომ ავღანთა წინამძღოლის ერთადერთი შეცდომა იყო ნაადრევი ამბოხება 1706 წელს და ისიც — თვისტომთა იძულებით.

ლ. ლოკარტი მიუთითებს, რომ მეორე ქართველი ისტორიკოსის

ვახუშტის მიხედვით ამ ხანებში ღილზაების არავითარ ამბოხებას არა ჰქონია ადგილი, მაგრამ მიიჩნევს, სეხნია ჩხეიძე უფრო მართალი უნდა იყოსო.

ინგლისელი მკვლევარი იცნობს სეხნია ჩხეიძის თხზულებას მ. ბროსეს მიერ შესრულებული ფრანგული თარგმანის მიხედვით.

ზემოთქმულ ფრაგმენტში ორჯერ გვხვდება სიტყვა „უარშიობა". პირველად თვით ავტორი აღნიშნავს: „გამოხდა ხანი და შექნა ამავ სულთანმა უარშიობა", მეორედ კი დამოწმებულია ფრაზა იმ არზიდან, ირანის შაჰისათვის რომ გაუგზავნია გიორგი XI-ს: ესე სულთანი უარშიობს".

თუ ჩავხედავთ მ. ბროსეს ფრანგულ თარგმანს, ირკვევა, რომ მას ორნაირად უთარგმნია „უარშიობა", პირველ შემთხვევაში — ურჩობად, მეორეში კი — ამბოხებად.

რომელი თარგმანია უფრო ზუსტი? რას ნიშნავს უარშიობა — ამბოხებას თუ ურჩობას?

სულხან-საბას ლექსიკონში სიტყვა „უარშიო" ასეა განმარტებული 1) კაცის გაუწყობელი, 2) გაუწყობელი კაცი.

დიდი ქართველი მწერალი თავის თხზულებებში რამდენჯერმე სარგებლობს ზემოხსენებული სიტყვით. იტალიაში მოგზაურობისას იგი აღწერს იქაურ ქსენონს: „...ორმოციოდ გიჟი იყო და დედ-მამის უარშიო. თვითოს ფეხში ბორკილი ეყარა, დაბმულნი იყვნენ". იმავე დღიურში აღნიშნულია: „მალთას პირდაპირ რომ ბარბაროზთ თემია, სამი დიდი ხელმწიფე ზის, რომ ხვანთქარს არ ემორჩილებიან. აქათ თავს თუნის ხელმწიფეა, ხვანთქრის მესაზღვრე და უარშიო".

ორივე მაგალითი თვალნათლივ ადასტურებს, რომ „უარშიო" უფრო ურჩს ნიშნავს, ვიდრე მეამბოხეს. ამაში კიდევ ერთხელ დავრწმუნდებით, თუ გადავიკითხავთ საბას იგავ-არაკს „მხვნელი, ფეიქარი და მკერვალი", სადაც მეაქლემე დაკარგულ აქლემს ეძებს და მხვნელს ეკითხება, ხომ არ გინახავსო. აქლემის მოპარვაში გარეული მხვნელი კი სიტყვას ბანზე უგდებს: „ზანგელა ხარი უარშიოობსო".

აშკარაა, რომ უარშიო მხოლოდ და მხოლოდ „ურჩს" უნდა ნიშნავდეს, ვინაიდან მეამბოხე ხარი, ცოტა არ იყოს, უცნაურად ჟღერს.

ეაშასადამე, სულხან-საბას მიხედვით, სიტყვა „უარშიობა" წარმოადგენს „ურჩობის" სინონიმს. ასევეა თანადროულ ქართულ საისტორიო წყაროებში. მაგალითად, ბერი ეგნატაშვილი ამგვარად ახასიათებს სახელგანთქმული ზურაბ არაგვის ერისთავის ძმას: „ესე გიორგი იყო კაცი ამაყი და უარშიო და არა მორჩილებდა ძმასა თვისსა".

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში გასული საუკუნის მასალების საფუძველზე მოცემულია შემდეგი განმარტებანი: „უარშიობს“ — არ იგუებს, არ ემორჩილება, ურჩობს; „უარშიო“ — გაუგონარი, ჯიუტი, ურჩი კაცი; „უარშიობა“ — გაუგონრობა, შეუგუებლობა, ურჩობა, სიჯიუტე.

ცხადია, ამავე მნიშვნელობით უნდა ხმარობდეს ხსენებულ სიტყვას სეხნია ჩხეიძეც. და როდესაც წავიკითხავთ: „შექნა ამავ სულთანმა უარშიობა“, ეს იმას ნიშნავს, რომ სულთანს ურჩობა დაუწყია. და გიორგი XI ამცნობს სეფიანთა სამეფო კარს: „ესე სულთანი უარშიობს“ ანუ ეს სულთანი ურჩობსო.

რაც შეეხება „ამბოხებას“, ამ მოვლენის აღსანიშნავად ქართველი ისტორიკოსი სრულიად სხვა გამოთქმას გვაწვდის („უკუდგომა“, „უკუმდგარი“). აი, სათანადო მაგალითებიც: „იყო ავღანთა ქვეყანა უკუმდგარი“ ანდა „ისპაანის ხალხის უკუდგომა“...

ამრიგად, სეხნია ჩხეიძის თხზულებაში ნათქვამი „უარშიობა“ ნამდვილად არ ნიშნავს „ამბოხებას“, როგორც უთარგმნია მ. ბროსეს და მაშინ ლ. ლოკარტის მსჯელობას ღილზაების ამბოხებაზე (1706 წ.) ნიადაგი ეცლება, რადგანაც იგი ეყრდნობა სეხნია ჩხეიძის ზემოხსენებულ ცნობას („ესე სულთანი უარშიობს“) და მით უფრო უსაფუძვლოდ გამოიყურება ინგლისელი მკვლევარის დასკვნა, რომ არც სხვა წყაროები ადასტურებენ ასეთ ვარაუდს.

სეხნია ჩხეიძის ცნობას საკმაოდ წააგავს ვახუშტი ბატონიშვილის ინფორმაცია. მისი სიტყვით, როდესაც ყანდაარი დაამშვიდა მეფემ, აჯანყდა აზარის სულთანი, სახელად დაქეზ. გიორგიმ უბრძანა მირ-ვეისს მისი მოკვლა ან შეპყრობა. მირ-ვეისმა ღალატით მოკლა აჯანყებული სულთანი და მიართვა მოჭრილი თავი მეფეს. „და დაიმორჩილა აზარა მეფემან“. გიორგიმ მოკლული სულთნის თავი გაატანა მირ-ვეისს ისპაანში და სეფიანი ხელმწიფე გააფრთხილა: „რათა არღარა განუტეოს მირვეისი მუნ, ვინადგან ბოროტი მანქანი იყო“.

თადეუშ კრუშინსკის სიტყვით, გიორგი XI დაეჭვდა მირ-ვეისის ერთგულებაში, გაგზავნა იგი ისპაანს და შეატყობინა ირანის შაჰს, რომ ყანდაარის პროვინციის უშიშროებისათვის უმჯობესი იქნებოდა— არ დაებრუნებინათ მირ-ვეისი ყანდაარში.

„კარმელიტთა ქრონიკაში“ აღნიშნულია, რომ დაეჭვებულმა გიორგიმ XI-მ უბრძანა მირ-ვეისს ყანდაარის მიტოვება და ისპაანს წასვლა.

1722 წ. ირანის ელჩად წარგზავნილი ისმაილ-ბეგის რელაცია მო-

გვითხრობს, რომ გიორგი XI ქარგი თვალით არ უყურებდა მირ-ვეისს, რადგანაც ურჩობა შეატყო, ბოლოს და ბოლოს გადააყენა თანამდებობიდან და შაჰს ურჩია, რომ ეს მოუსვენარი პიროვნება დაეკავებინათ ისპაანში, თორემ მის დაბრუნებას ყანდაარში ცუდი შედეგები მოჰყვებოდა.

ვინმე მაჰმუდ-ბეგის რელაციის მიხედვით, გიორგი XI სეფიანთა კარს უხასიათებდა მირ-ვეისს, როგორც ირანის ფარულ მტერს და მოსალოდნელი ამბოხების თავიდან ასაცდენად მოითხოვდა მის დატუსაღებას ანდა მოსპობას.

წყაროთა თანხმობას ერთგვარად არღვევს იოსებ ქართველის თხრობა: „...რაც შეეხება მირ-ვეისს, რომელიც იყო ამბოხების მთავარი წინამძღოლი, გურგინ-ხანი დაკმაყოფილდა იმით, რომ იგი შებორკილი გაგზავნა ისპაანს და ამავე დროს მისწერა შაჰს, რომ თავიდან მოეშორებინა ეს ავისმზრახველი პიროვნება, მოუსვენარი და შფოთიანი სულისა, რომელსაც შეეძლო ერთ მშვენიერ დღეს საბედისწერო დარტყმა ეგემებინა მონარქიისათვის“.

ჩვენთვის საინტერესო ამბავს იოსებ ქართველი ფაქტიურად აშუქებს სეხნია ჩხეიძის მსგავსად. ერთადერთი განსხვავება (მირ-ვეისის მონათვლა „ამბოხების მთავარ წინამძღოლად“) თვით იოსების კალმისმიერი შეცდომა უნდა იყოს, გამოწვეული იმით, რომ იოსებმა ირანში მყოფ ქართველთაგან როცა ზემოხსენებული ამბავი შეიტყო, მირ-ვეისის ამბოხება (ისპაანიდან მისი დაბრუნების შემდეგ, სახელდობრ, 1709 წელს) უკვე მომხდარი იყო და ამ ფაქტთან დაკავშირებული დახასიათება ავღანთა წინამძღოლისა ადრეულ პერიოდზეც გადაუტანია ავტორს.

ამასთან ერთად, თუ ვენდობით იოსებ ქართველის მტკიცებას, რომ მირ-ვეისი 1706 წ. ამბოხების მთავარი წინამძღოლი იყო, გაუგებარი ხდება გიორგი XI-ის მიერ მის მიმართ მიღებული რბილი ზომები (შეპყრობა და ისპაანს გაძევება), მაშინ როდესაც იმავე იოსების მიხედვით, გიორგი XI-მ სიკვდილით დასაჯა მთავარი დამნაშავენი.

კიდევ უფრო გაუგებარი იქნებოდა ფრანგი ისტორიკოსის მამიკლერაკის სიტყვები, რომ გიორგი XI-ის მოქმედება წარმოადგენს მისი შორსმჭვრეტელობის შესანიშნავ მაგალითს. ამბოხების მთავარი წინამძღოლის დაპატიმრება ხელისუფალთა მიერ, რა თქმა უნდა, არავითარ შემთხვევაში არ გამოდგება შორსმჭვრეტელობის ნიმუშად. შორსმჭვრეტელობა სწორედ ის იყო, რომ ქართველმა მეფემ ამოიცნო მირ-ვეისის ნამდვილი ბუნება და მისი იდუმალი გეგმები. იგი ვერ

მოატყუა ავღანთა წინამძღოლის მოჩვენებითმა ერთგულებამ და უსაზღვრო პირმოთნეობამ. დიახაც, დიდი სამსახური გაუწია მირ-ვეისმა გიორგი XI-ს, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, თავის საქმეს აკვარახჭინებდა ღილზაების ცბიერი თავკაცი.

მირ ვეისის ურჩობაში გიორგი XI-მ მომავალი ამბოხების ცეცხლი ამოიკითხა და ბრძნულად განჭვრიტა, რომ ამ გავლენიანი, მდიდარი და გონიერი კაცის გაჩერება ყანდაარში კარგს არაფერს მოუტანდა სეფიანთა სახელმწიფოს.

შედარებით გამართული ჩანს იოსებ ქართველის ინფორმაცია თვით მამი-კლერაკის თხზულებაში. ფრანგი ისტორიკოსი იმოწმებს იოსების მიერ იტალიურ ენაზე შედგენილ რელაციას და აღნიშნავს, რომ მირ-ვეისის ერთგულებაში დაეჭვებულმა გიორგი XI-მ შეიპყრო იგი და გაგზავნა ისპაანს. ამავე დროს ამცნო სეფიანთა სამეფო კარს, რომ მირ-ვეისი არის მეამბოხე და განზრახული აქვს ახალი შფოთის გაღვივება, რაც მომავალში ხიფათს შეუქმნიდა სახელმწიფოს.

ინგლისელ ჯ. ჰანვეის კრიტიკულად გაუაზრებია მამი-კლერაკის ტექსტი და მთელი შინაარსის გათვალისწინებით მცირე კორექტივი შეუტანია. ის ფრანგული სიტყვა, „მეამბოხეს“ რომ ნიშნავს, ჯ. ჰანვეის უთარგმნია ინგლისურად როგორც „ურჩი, დაუმორჩილებელი“, ანუ ქართველი ისტორიკოსის გამოთქმით — „უარშიო“.

ასეა თუ ისე, ყველაზე სანდო ავტორად უნდა მივიჩნიოთ სეხნია ჩხეიძე, რომელიც აღწერილი ეპიზოდის თვითმხილველი იყო ყანდაარში. სხვა წყაროებში დაცული ცნობები მეტ-ნაკლებად ემთხვევა სეხნია ჩხეიძის თხრობას და აქარწყლებს ინგლისელი მკვლევარის მტკიცებას 1706 წ. ღილზაების ამბოხებაზე.

ლ. ლოკარტის აზრით, მიზეზი ამ ამბოხებისა იყო გიორგი XI-ის სისასტიკე ღილზაების მიმართ, რის აღწერასაც ქართველი ისტორიკოსები, სეხნია ჩხეიძე და ვახუშტი ბატონიშვილი, გაურბიანო.

ყური ვათხოვოთ სეხნია ჩხეიძეს. აი, როგორ გადმოგვცემს იგი გიორგი XI-ის რეპრესიებს ყანდაარში: „საითკენაც ურჩნი იყო, გაუსევდის ჯარსა და უყვის ყათლამი. ზოგი კლდესა გარდაყარის, ზოგი ცოცხალი დამარხის, ზოგთ კბილები დააძრის და თავზე დაარჭვის. შეშინდა ყანდაარის ქვეყანა“.

ამგვარად ქართველი ისტორიკოსი სრულიადაც არ გაურბის გიორგი XI-ის სისასტიკის აღწერას, მაგრამ მისი თხზულებიდან გაურკვეველი რჩება, მაინცდამაინც ღილზაების ტომი იყო რეპრესიების მსხვერპლი, როგორც ჰგონია ლ. ლოკარტს, თუ სხვა რომელიმე ტომი.

ავღანური წყაროს მიხედვით, გურგინ-ხანმა (ე. ი. გიორგი XI-მ) ისარგებლა ძველისძველი მტრობით, ორ მთავარ ავღანურ ტომს — ღილზაებსა და აბდალებს შორის რომ სუფევდა, და შეძლო ჯერ დაესუსტებინა, მერე კი მთლიანად გაენადგურებინა აბდალები. ირანის ჯარის მოულოდნელი თავდასხმის დროს დაიღუპნენ აბდალთა ტომის წინამძღოლები. რამდენიმე ათასი ოჯახი გადაასახლეს ჰერათსა და ქირმანში, ხოლო მათი მიწები და საძოვრები გაუნაწილეს ღილზაებს, რომლებმაც აბდალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში აქტიურად დაუჭირეს მხარი გიორგი XI-ს. დასუსტებული და სისხლდაცლილი აბდალები აღარ წარმოადგენდნენ საშიშროებას სეფიანთა სახელმწიფოსათვის, მაგრამ აბდალთა ხარჯზე გაძლიერდნენ ღილზაები და პირველობა დაისაკუთრეს ავღანურ ტომებს შორის.

ეტყობა, იმავე აბდალთა ტომს დაატყდა თავს სეხნია ჩხეიძის მიერ აღწერილი რეპრესიები და იმავე აბდალებთან მომხდარი ბრძოლა იგულისხმება ქვემორე ფრაგმენტში: „გამოხდა ხანი, იყო ქვეყანა ავღანთა უკუმდგარი, არა ინებეს სამსახური მეფისა. გაუსია ძმისწული თვისი იესე და აახლო ქართველთ ჯარი. მიუხდენ ორად, ქვეით თათრის ჯარი და ზეით ქართველნი, შეიქნა ომი ფიცხელი", — გადმოგვცემს თვითმხილველი ისტორიკოსი და ვეფხისტყაოსნის ოდნავ სახეშეცვლილი სტრიქონით ამთავრებს თავის ნაამბობს: „გაიმარჯვეს, ამოსწყვიტეს, ცათა ღმერთი შეარისხეს".

მაშასადამე, ლ. ლოკარტის საყვედური ქართველი ისტორიკოსის მისამართით სიმართლის მიჩქმალვის თაობაზე მოკლებულია ყოველგვარ საფუძველს. პირიქით, სეხნია ჩხეიძეს ზოგჯერ იმას საყვედურობენ, ბრძოლასა და სისხლისღვრას ხშირად აღწერს, საზარელსა და შემაძრწუნებელ სურათებს გულგრილად გადმოგვცემსო; ყოველი ომის ამბავს მოსდევს ცნობა — ამდენი და ამდენი მოჭრილი თავი მიართვეს მეფეს ან ბატონიშვილსაო.

ერთი სიტყვით, გულქვა და შეუბრალებელ ადამიანად მიიჩნევენ ხოლმე სეხნია ჩხეიძეს. ვინ იცის, შესაძლოა მართლაც არ გამოირჩეოდა იგი გულჩვილობით, მაგრამ გულქვა და შეუბრალებელი იყო თვითონ ეპოქა, რომელსაც შეესწრო „მეფეთა ცხოვრების" ავტორი. საზარელი და შემაძრწუნებელი სურათებიც იმ სასტიკსა და უწყალო ეპოქას ახასიათებს, როდესაც სისხლის წვიმები წვიმდა და ცრემლის მდინარეები იღვრებოდა. ომს თავისი წესი და რიგი ჰქონდა. კაცის კვლა და კაცთმოყვარეობა ერთად ვერ გაიხარებდნენ. ასე ომობდნენ ევროპაში, ასე ომობდნენ აზიაში. ბუნებრივია, ასე ომობდნენ ქართ-

ველებიც. გულჩვილობა უცხო ხილი იყო სისხლით მორწყულ ბრძოლის ველზე. დამარცხებული მტრის მოკრილი თავი ჩვეულებრივ ალაფს წარმოადგენდა გამარჯვებულისათვის. ხოლო სეხნია ჩხეიძე კეთილსინდისიერად და პირუთვნელად მოგვითხრობს საკუთარი თვალით ნახულსა და საკუთარი ყურით მოსმენილს. იგი ერთგული აღმწერელია თავისი შავბნელი ჟამისა, არასოდეს ღალატობს ჭეშმარიტებას და მშვენივრად ახსოვს ძველი ქართველი მემატიანის შეგონება: „ჟამთააღმწერლობა ჭეშმარიტის მეტყველება არს, არა თვალახმა ვისთვისმე“.

გარდა სეხნია ჩხეიძისა სხვა იმდროინდელი ავტორებიც უნდა მოგვენათლა გულქვა და შეუბრალებელ ადამიანებად. საამისო მაგალითები იოლად შეიძლება დაიძებნოს ქართულ მხატვრულსა თუ საისტორიო მწერლობაში.

დავუბრუნდეთ მოვლენათა მსვლელობას.

სეხნია ჩხეიძის თხზულებაში აბდალებთან კონფლიქტის შემდეგ აღნიშნულია მირ-ვეისის თანამშრომლობა გიორგი XI-თან, აზარას ტომის დამორჩილება, მირ-ვეისის უარშიობა და ბოლოს — მისი დატუსაღება და წარგზავნა ისპაანს.

რაში გამოიხატებოდა მირ-ვეისის „უარშიობა“?

სეხნია ჩხეიძე არაფერს ამბობს ამის შესახებ. მაგრამ სხვა მასალების საფუძველზე ხერხდება მიახლოებითი ამოხსნა.

ყანდაარის ლაშქრობა, უპირველეს ყოვლისა, ბელუჯთა დასამორჩილებლად იყო გამიზნული. სწორედ ბელუჯები აოხრებდნენ განუწყვეტლივ ქირმანსა და ყანდაარს. სხვათა შორის, დაშინებულმა ავღანებმა ბელუჯებს „ადამ-ხურ“ (კაციჭამია) შეარქვეს.

გიორგი XI-მ წარმატებით გაართვა თავი ბელუჯთა დაშოშმინებადამორჩილებას. მათი წინამძღოლი მირ-სამანდარი ქედმოხრილი ეახლა ყანდაარის ბეგლარბეგს და დანაშაულის შენდობას შეევედრა. ამრიგად, განიმუხტა მთავარი საფრთხე, რომელიც ემუქრებოდა ყანდაარს. მაგრამ სეფიანთა ლაშქარს შენახვა უნდოდა (ავღანური წყაროს ცნობით, მოლაშქრეთა რიცხვი ოცი ათასს აღწევდა).

როგორც სახელგანთქმული რომაელი ისტორიკოსი ტაციტუსი ამბობს, ხალხთა მშვიდობა არ იქნება ჯარის გარეშე, ჯარი — ჯამაგირის გარეშე და ჯამაგირი — გადასახადთა გარეშე.

მაგრამ ჯამაგირს ვინ ჩივის, თურმე სასმელ-საჭმელი უჭირდა ჯარს. ავღანური წყაროს თანახმად, გიორგი XI ვერ ეგუებოდა შექმნილ ვითარებას, როდესაც იგი, ყანდაარის ბეგლარბეგი და ირანის

სპასალარი, დამოკიდებული იყო ავღანთა წინამძღოლებზე ჯარისათვის საჭირო სურსათისა და ფურაჟის შესყიდვის საქმეში.

ავღანები ჯიუტად არიდებდნენ თავს სეფიანთა სახელმწიფოში დაწესებული გადასახადების გადახდას. გადასახადთა აკრეფა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ყანდაარის მიდამოებში შეიარაღებული ძალის დახმარებით.

სწორედ გადასახადთა აკრეფის ცდებს უნდა გამოეწვია აბდალთა თუ აზარათა ტომის წინააღმდეგობა და „უკუდგომა“.

მერე დადგა ღილზაების ჯერიც.

გადასახადების აკრეფა ევალებოდა ტომის წინამძღოლს. ეტყობა, მირ-ვეისმა გაწეული სამსახურის სანაცვლოდ გარკვეული პრივილეგიები მოითხოვა თავისი ტომისათვის, უარი მიიღო ყანდაარის ქართველი ბეგლარბეგისაგან და ზურგი აქცია ერთგულ სამსახურს.

მირ-ვეისის უარშიობამ გიორგი XI-ის უკმაყოფილება გამოიწვია. ავღანთა წინამძღოლი დაატუსაღეს და ისპაანისაკენ უკრეს თავი. ქართლის მეფემ მალე დაითხოვა ყანდაარიდან ყიზილბაშთა ჯარი. ყანდაარის გარნიზონს შეადგენდა მხოლოდ და მხოლოდ ათასი ქართველი მხედარი.

ყანდაარის ბეგლარბეგს ეგონა, სამუდამოდ მოვიშორე ღილზაების უარშიო სულთანი და ყანდაარში წყალს აღარავინ აამღვრევსო.

ვაგლახ, ამჯერად ცდებოდა შორსმჭვრეტელი მეფე.

ქართული ლექსიკონი ყანდაარში

1707 წელს სულხან-საბამ წერილი მიიღო შორეული ყანდაარიდან. მისი მკვიდრი მამიდაშვილი გიორგი XI, მეფე ქართლისა, სპასალარი ირანისა და ბეგლარბეგი ყანდაარისა, გამაჰმადიანებისას წოდებული შაჰნავაზად, მაგრამ უფრო ცნობილი მთელს ირანში გურგინ-ხანის (ე. ი. გიორგი-ხანი) სახელით, სამძიმარს უთვლიდა ძმის გარდაცვალებაზე და ბოლოს სწერდა:

„ლექსიკონი გამოგეგზავნა და ნეტამც იმას მოსწრებოდა, ვისთვისაც გამოგეგზავნა! მე ის მიამებოდა, შენმა მზემა, ასრეე მიამა და გავეწყეე, რომე თათრულს წიგნზედ მივდგარვარ და კიდეც ვისწავლე. ლამის ის გამაშობინოს ამისმა კითხვამ. ბევრი შენდობა მოიქვამს და კიდევ გეტყვი შენდობასა. დიაღ კარგი წიგნია და კარგადაც გავეწყეე“.

ქართული ლექსიკონი ანუ „სიტყვის კონა“ საბას გაუგზავნია თავისი ძმისათვის, რომელიც ყანდაარში ახლდა გიორგი XI-ს, მაგრამ საჩუქარმა ვეღარ ჩაუსწრო ადრესატს; ვახუშტი ყაფლანიშვილი, ქართლიდან ყანდაარს წასული ათასკაციანი მხედრობის მეთაური, მოულოდნელად გარდაცვლილიყო და ახლა ქართლის მეფე კითხულობდა იმ ნაშრომს, მისივე რჩევითა და დავალებით რომ მოჰკიდა ხელი სულხანმა ჯერ კიდევ სიჭაბუკეში (თვით ავტორი აღნიშნავს ლექსიკონის წინასიტყვაობაში: „ვახტანგ მეფის ბიძამ, გიორგი მეფემ, მიბრძანა ამისი ხელყოფა“).

დაუცხრომელი ძიებისა და შრომის წლები შეალია დიდმა ქართველმა მწერალმა „სიტყვის კონას“ და ბრწყინვალედ შეასრულა მეფის დავალება, ფაქტიურად, მთელი ქართველი ხალხის დავალება რომ ეთქმოდა (ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, ეს შესანიშნავი ნაწარმოები დღესაც ძვირფას განძად ითვლება მეცნიერებისათვის და მაშინ ხომ ცის მანანასავით უნდა მოვლენოდა ქართველებს).

1707 წელი... ქართლის მეფე კითხულობს საბას ლექსიკონს ყანდაარში და გულს უხარებს ქართული კულტურის კიდევ ერთი გამარჯვება, დიდი ომის მოგებას რომ უდრის და, ვინ იცის, ეგებ აღემა-

ტება კიდეც. ქართული სიტყვები, ერთად რომ დარაზმულან, წელში გამართულნი და თავაწეულნი, რათა განდევნონ ქართულ ენაში ჩამოთესლილი უცხო სიტყვები, სხვადასხვა დროს მოტანილი სხვადასხვა ჯურის დამპყრობლების მიერ, თავის ზნე-ჩვეულებათა და წესთა ასამეტყველებლად დასანერგავად. ქართველი ლექსიკოგრაფი მოთმინებით განმარტავს, ესა და ეს სიტყვა სხვათა ენაა, ქართულად ესა და ეს ჰქვიაო.

„დიაღ კარგი წიგნია“ — გულწრფელი აღტაცებით წარმოთქვამს მშობლიური მწერლობის ტრფიალი მეფე. მრავალგზის გაიმეორებენ მომავალი თაობანი ამ პირუთვნელ განაჩენს, ბეჭედივით რომ დაუსვა საბას უკვდავ ქმნილებას მისი შექმნის ინიციატორმა, ერთ-ერთმა პირველმა მკითხველმა და შემფასებელმა.

„ჩემო სანახავად სანატრელო ძმაო, ბატონო სულხან!“ — ისევ კითხულობს საბა ყანდაარიდან მოსულ წერილს და გული ტკივილით ეკუმშება. სიჭაბუკისა ყვავილნი დაუჭკნია ჟამთა დენას. როგორ გარბიან წლები და ულმობელია მათი სრბოლა. განუმეორებელ წარსულში იკარგება ფრთაშეკვეცილ ოცნებათა წყება. სად არიან, სულხან, შენი საყვარელი მამიდაშვილები? კიდევ გეღირსება მათი ნახვა, თუ ისინიც, ვახუშტის დარად, უცხო მხარეში დალევენ სულს. სად არიან შენი საყვარელი მამიდაშვილები, შენი სიჭაბუკის განუყრელი მეგობრები, შენი ჭირისა და ლხინის მოზიარენი? ძალზე კარგად იცის საბად ქცეულმა სულხანმა, სადაც არიან ისინი, მაგრამ ამის ცოდნა როდი ანუგეშებს. არჩილი მოსკოვშია, გიორგი — ყანდაარში, ლევანი — ისპაანში. არცა შიათ, არცა სწყურიათ და მაინც მწარეა მათი ხვედრი.

„ჩემო ორისავე თვალის სინათლევ და გულის სიმხიარულევ, ჩემო დამტირებელო ბატონო გიორგი და ბატონო ლევან!“ — უმცროს ძმებს მოსკოვიდან ეხმიანება მეფე-პოეტი არჩილი და არ იცის, რომ თვითონ მოუწევს ორივე ძმის დატირება, სამშობლოდან გადახვეწილს — სამშობლოდან გადახვეწილთა.

საქართველოში კი ყველაზე მეტად გიორგისათვის შესტკივათ გული, და სასოებით ლოცულობენ: „მეფის გიორგის ყანდაარს ბრძოლის გასამარჯვებლად და მშვიდობით მოსასვლელად... გიორგი მეფის სულისა და ცოცხლივ გამოხსნისათვის“. თითქოს წინათგრძნობა აწუხებთ, რომ დიდი ხნის სიცოცხლე აღარ უწერია მას.

კითხულობს ქართლის მეფე ქართულ ლექსიკონს და აგონდება მშობლიური მთა-გორები.

რანაირად გადაისროლა ბედმა საქართველოდან სამი თვის სავალზე, ცხრა მთას იქით გადაკარგულ ყანდაარში გიორგი XI, სამშობლოს დამოუკიდებლობის ერთგული მედროშე და მკლავმოუღლელი რაინდი, რანაირად აქცია ბედმა ქართლის მეფე ირანის სპასალარად და ყანდაარის ბეგლარბეგად, ქრისტიანი გიორგი მეფე მაჰმადიან გურგინხანად, ზოგს რომ გურჯი-ხანი (ე. ი. ქართველი ხანი) ჰგონებია და საკუთარი სახელიც წაურთმევია სახელოვანი ქართველი მეფისათვის. ზღაპრული ინდოეთის საზღვრებთან, უცხო მიწაზე, უცხო ცის ქვეშ რა ესაქმებოდა საქართველოში დაბადებულს, საქართველოში დავაკაცებულს და საქართველოსათვის მრავალჯერ ომგადახდილს.

ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „სპარსეთის შაჰები ხშირად თავიანთ სარდლებს არ ენდობოდნენ ხოლმე, ქართველთა პირიანობა და ფიცგაუტეხელობა კი გამოცდილებით იცოდნენ, ამის გამო ისინი თავიანთი დახლართული სამხედრო საქმეების მოწესრიგებას ქართველ მეფეებს ანდობდნენ ხოლმე. ამის წყალობით ისეთს ნიჭიერ სამხედრო პიროვნებებს, როგორიც მაგ., მეფე გიორგი XI იყო, უნებლიეთ სპარსეთის აჯანყებული ქვეშევრდომების დამორჩილება უნდა ეკისრა და ხან ავღანისტანში ყოფილიყო, ხან ბელუჯისტანში, ხან სხვაგან, სადაც კი ამბოხება იფეთქებდა“.

გიორგი XI-ის ეპოპეას დაწვრილებით მოგვითხრობენ როგორც ქართული, ისე უცხოური წყაროები (კრუშინსკი, მამი-კლერაკი, ჰანვეი). სხვათა შორის, ევროპელი მკითხველისათვის გიორგი XI წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ და პოპულარულ ფიგურას ქართველ მეფეთაგან.

გიორგი და მისი უფროსი ძმა არჩილი წლების მანძილზე თავგამოდებით ცდილობდნენ საქართველოს გაერთიანებას და სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებას, მაგრამ წააწყდნენ ქართველ ფეოდალთა გარკვეული ნაწილის წინააღმდეგობას, რომელთაც ზურგს უმაგრებდა სეფიანთა სამეფო კარის დახვეწილი დიპლომატია.

1688 წელს შაჰ-სულეიმანმა ჩამოართვა ქართლის მეფობა გიორგის და უწყალობა თეიმურაზ პირველის შვილიშვილს ერეკლეს (ანუ ნაზარალი-ხანს), ვისი სამკვიდრო კახეთი ყიზილბაშ გამგებელს ეჭირა. წყალობით კი უწყალობეს კახეთის ბაგრატიონთა ერთადერთ ნაშიერს ქართლი, მაგრამ ნაწყალობევის დაპატრონება უხმლოდ არ იქნებოდა. გაჩაღდა სამოქალაქო ომი. რეაქციონერი თავადები გაერთიანდნენ ნაზარალი-ხანის გარშემო და დაუპირისპირდნენ გიორგი XI-ს. ასე დაიწყო ე. წ. „ორიანობა“ ქართლის ტახტზე.

ყიზილბაშებთან ბრძოლაში გიორგის ღალატობენ ისეთი ახლო ნათესავებიც კი, როგორებიც იყვნენ, დედის ძმა თამაზ ყაფლანიშვილი და თავისი სიძე დათუნა, ქსნის ერისთავი.

თადეუშ კრუშინსკის სიტყვით, ირანის მთავრობა ვერაფერს გააწყობდა, მხოლოდ სამხედრო ძალით რომ შებმოდა ქართველ მეფეს, რომელიც დიდი მხედართმთავარი იყო, მაგრამ ყიზილბაშთა ბიერ მოსყიდულმა თავადებმა გადამწყვეტ მომენტში უკან დაიხიეს თავისი ჯარითურთ და მიტოვებულ მეფეს სხვა გზა აღარ დარჩენოდა, გარდა დათმობისა და შერიგებისა.

სავალალო ფაქტია, მაგრამ სიმართლეს ვერსად გაექცევი: ისევ ისპაანში უნდა მოეპოვებინა ქართლის მეფობა ისპაანთან მტრად გადაკიდებულ გიორგი XI-ს და მოღალატე ფეოდალები უნდა მოეთოკა მათივე იარაღით — ირანის შაჰის მფარველობითა და მხარდაჭერით.

ამასობაში სეფიანთა ტახტზე ახალი ხელმწიფე ასულიყო. იგი მშვიდობას უფრო ეტრფოდა, ვიდრე ომსა და სისხლის ღვრას.

...სპარსული და ევროპული წყაროების ერთობლივი მოწმობით, მომაკვდავმა შაჰ-სულეიმანმა ასე მიმართა თავის ვეზირებს: „თუ თქვენ გსურთ მშვიდობა და მოსვენება, აირჩიეთ თქვენს ხელმწიფედ ჰუსეინ-მირზა, ხოლო თუ გსურთ განამტკიცოთ სახელმწიფოს ძლიერება და განავრცოთ მისი საზღვრები, მაშინ აირჩიეთ აბას-მირზა!“

ორი პრეტენდენტიდან უფრო სუსტსა და ლმობიერ უფლისწულს მიანიჭეს უპირატესობა ცბიერმა ვეზირებმა. ისინი იმედოვნებდნენ, რომ მარტოობისა და ლოცვების მოყვარული ჰუსეინ-მირზა გადაიქცეოდა სათამაშო ტიკინად თავის მრჩეველთა ხელში. მალე მთლიანად გამართლდა მათი ვარაუდი.,

1694 წლის 6 აგვისტოს ირანის ტახტზე ავიდა ოცდაექვსი წლის შაჰ-ჰუსეინი, მეცხრე და, ფაქტიურად, უკანასკნელი ხელმწიფე სეფიანთა დინასტიიდან.

გიორგი XI-ს არ გასჭირვებია დიპლომატიური ურთიერთობის აღდგენა სეფიანთა სამეფო კართან. იგი 1697 წლის 5 მარტს ჩავიდა ისპაანში, სადაც ზარ-ზეიმითა და ძვირფასი საჩუქრებით შეეგებნენ. „დღესა მეოთხესა ნახა ყაენმან, — წერს სეხნია ჩხეიძე, — დახვდა ტკბილად და საყვარლად, ვითარცა მამასა, და დასდო პატივი მისად შესაფერად, მოეწონა სიკეთე მეფის გიორგისა“.

ვინ იფიქრებდა მაშინ, რომ დაიწყო გიორგი XI-ის ხანგრძლივი ყარიბობა და ქართლის მეფეს აღარასოდეს აღარ ეღირსებოდა სამშობლოში დაბრუნება.

1697 წლის 7 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში იეზუიტი მისიონერი რიკარი, რომელიც მკურნალობდა გიორგის და ახლოს იყო მასთან, აღნიშნავს, რომ შაჰმა ქართლის მეფეს აღუდგინა წყალობა და პატივი, მაგრამ სამეფო ტახტზე არ აღუდგენიაო.

1698 წელს იტალიელი მისიონერი ამადეო ბრეშელი ატყობინებდა რომს: „გიორგი მეფე ისპაანს არის და იმედით ცხოვრობს".

ქართლის საქმეები კი ვერ იყო რიგზე.

თბილისის, გორისა და სურამის ციხეში ჩაყენებულ ირანის გარნიზონებს ფხიზლად ეჭირათ თვალი, რომ ნაზარალი-ხანის ტახტი არ შერყეულიყო. სამაგიეროდ, ეს უკანასკნელი თვალს ხუჭავდა ყიზილბაშთა თავაშვებულობაზე, და ისინიც ისე იქცეოდნენ, როგორც მოეპრიანებოდათ.

ამასობაში სეფიანთა სახელმწიფოს მართლაც რომ ჰაერივით დასჭირდა ქართველი მხედრების სამსახური. ირანის აღმოსავლეთ პროვინციებს ბელუჯთა ტომის მეკობრენი არბევდნენ. რამდენჯერაც შეებრძოლნენ ბელუჯებს ყიზილბაშები, იმდენჯერვე დამარცხდნენ. მაშინ შაჰ-ჰუსეინმა ისპაანში მყოფ გიორგი XI-ს მიაპყრო თვალი, ქირმანის ბეგლარბეგობა უბოძა ლტოლვილ მეფეს და იმასაც შეჰპირდა, რომ ქირმანის პროვინციაში თუ წესრიგს დაამყარებდა და აღკვეთდა ბელუჯთა თარეშს, ქართლის ტახტს დაუბრუნებდნენ.

სეხნია ჩხეიძე, აღწერილ მოვლენათა თვითმხილველი, მოგვითხრობს: „არად ინება მეფემ გიორგიმ ქირმანი, რომ საქართველოს პატრონი იყო და ქირმანი იუკადრისა, მოახსენა უარი, მაგრამ არ მოეშვა ხელმწიფე..."

ბოლოს ქართველმა დიდებულებმა დაიყოლიეს გიორგი XI, ქართლის ტახტის მოსახვეჭად ქირმანის გზას დასდგომოდა.

სეხნია ჩხეიძე იქაც გაჰყვა პატრონს და, ამგვარად, შემოგვინახა უდაბნოში გადახდილი ბრძოლების უტყუარი სურათი.

კითხულობ ქართველი ისტორიკოსის ჩანაწერებს და თვალწინ წარმოგიდგება გადამწვარ-გადახრუკული უდაბნო, სადაც არც წყალია, პირი რომ გაისველო, არც ხის ჩრდილი, ცოტა ხნით შაინც რომ დაემალო გავარვარებული მზის მცხუნვარებას. ირგვლივ, უთვალავ კილომეტრებზე, გადაშლილა თვალუწვდენელი უდაბნო, პირქუში და იდუმალი. შეიძლება ერთი თვე იარო და კაციშვილს ვერ გადაეყარო. ამ უგემურ ქვეყანაში მიდიან საომრად ქართველი მხედრები და, ეტყობა, მაინც არ დაუკარგავთ ხალისი და მხნეობა. სეხნია ჩხეიძეს ელიმე-

ბა: „ასე სიხარულით მივდიოდით, ვითარცა ქორწილსა შინა წვეულ ვყოფილიყავით, მაგრამ ჩვენის ჯარის სიმცრო გვიმძიმდა“.

სულ ექვსასი ყიზილბაშია და ორმოცი ქართველი. ხოლო ბელუჯთა შესახებ მზვერავებმა ცნობა მოიტანეს, ორი ათასამდე არიანო. უდაბნოში თავს ისე გრძნობენ ბელუჯები, როგორც თევზი — წყალში.

ლევან ბატონიშვილი, უმცროსი ძმა გიორგი XI-ისა, უცებ „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსით შეაგულიანებს უდაბნოში საომრად გამზადებულ ქართველებს:

> უგანგებოდ ვერას მიზმენ, შეცამებან ხმელთა სპანი,
> განგებაა, არ დავრჩები, ლახვარნია ჩემთვის მზანი,
> ვერ მიხსნიან ვერ ციხენი, ვერ მოყვასნი, ვერცა ძმანი,
> ვინცა იცის ესე ასრე, ჩემებრვეა გულოვანი.

რუსთველის უკვდავი პოემის ერთი ეპიზოდი თითქმის სიტყვასიტყვით მეორდება ხუთი საუკუნის შემდეგ. ვის არ ახსოვს, მაჰმადიან ვაჭართა ქარავანს რომ გამოესარჩლება და შავ დღეს დააყრის მეკობრეთ — რუსთველის მიერ „არაბად“ წოდებული ავთანდილი, ხორცშესხმული სიმბოლო ქართველი რაინდისა.

ახლა კი ქირმანის მოსახლეობის ამწიოკებელ მეკობრეებს უნდა გაუსწორდეს ქართველი ბატონიშვილი (სხვათა შორის, ქირმანის პროვინციაში მეტწილად ცხოვრობდნენ ღებრები ანუ ურწმუნოები — ის სპარსელები, რომლებიც არ გამაჰმადიანებულან ირანში ისლამის გაბატონებისას და შეინარჩუნეს თავისი ოდინდელი სარწმუნოება, ცეცხლთაყვანისმცემლობა).

შებინდებისას ლევანის რაზმი შეჩერდა კლდესთან დაბანაკებულ ბელუჯთა მახლობლად. ბელუჯებმა ყურიც არ შეიბერტყეს. ჯერერთი, მტრის რიცხვი ეცოტავათ, და მეორეც, ყიზილბაშები იმდენჯერ დაემარცხებინათ, რომ აინუნში აღარ აგდებდნენ.

გარიჟრაჟზე გუშაგები შეეხმიანენ ერთმანეთს, ბელუჯთა მხრიდან დამცინავი მუქარა ისმოდა, ვის შეუცდენიხარო, თქვე საცოდავებო, რამდენჯერ ჯარი ამოგიწყვიტეთ, რამდენჯერ კუდით ქვა გასროლინეთ, ახლა უარეს დღეს გაგითენებთო.

ამჯერად ასეთი პასუხი მიიღეს: „მოვიდა რისხვა ღვთისა თქვენზედაო, მობრძანდა საქართველოს ვალი ლევან, ახლავს ქართველნი ჯარნი კაცის მჭამელნიო“.

ქართველთა ხსენებაზე კი შეფიქრიანდნენ ბელუჯები. „ეს კი არ იცოდნენ, — ვეღარ იკავებს სიცილს სეხნია ჩხეიძე, — არც ოციოდ ქართველი გვახლდა, თითოს ქათმის შეჭმაც არ შეგვეძლო“.

ხუმრობა იქით იყოს, მაგრამ ქართულმა ხმალმა, ჩანს, ყიზილბაშებსაც გაუმაგრა გული და ორი ათასი ბელუჯიდან მხოლოდ ხუთასი გაექცა სიკვდილს...

ასე დაჰყვებოდა ქართული ლექსი და ქართული ოხუნჯობა უდაბნოში ბრძოლით გატანჯულ ქართველ მხედრებს, მალამოსავით კურნავდა ჭრილობას, უნარჩუნებდა მხნეობას და კიდევ ერთხელ შეახსენებდა, რომ ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვითკირსაო.

ლექსი ყველგან გაჰყვებათ, არასოდეს დაავიწყდებათ და არსად დაეკარგებათ. მაგრამ ლექსით წყურვილის მოკლა ვინა თქვა! ქართული წყაროს წყალი კი საქართველოში დარჩა, ერთი პეშვიც აუხდენელი ოცნებაა, საიდან გააჩენენ ამ წყეულ უდაბნოში უკვდავების წყალივით მიუწვდომელ ქართულ წყაროს?!

ისევ ვათხოვოთ ყური სეხნია ჩხეიძეს:

„გარდავხედით ნაომარსა ადგილსა, მაგრამ დამაშვრალი უწყლობითა, მას ადგილსა წყალი არა იყო. შევსხედით ცხენსა იმავე საღამოსა, ხანი სისტანისა ბელადი იყო და ადგილი მისი გვითხრა: წყარო არის აღაჯსა ორსაო, იქ უნდა დავდგეთო. გვიამა და შეგვექნა სიხარული წყარო მისთვის, გვეგონა ქართლის წყაროს მსგავსი იქნებისო. ვიარეთ აღაჯი ორი და დაეცა ბინდი. მივედით ადგილსა მას, სადაცა წყარო გვითხრეს. შევქენით ძებნა წყაროსი. გვაჩვენეს, ვნახეთ, ღმერთმა თქვენს მტერს მისცეს ის წყარო, ასეთი მარილი ედვა ნადინარსა მის წყლისასა, თავმან თქვენმან, კურდღელი მოიკლვოდა, წყალი იყო მწარე მარილისაგან. შეგვექნა ზოგთა სიცილი, და ზოგთა მის ხანისა გმობა. მაგრამ რა ღონე იყო, დავდექით მას ღამესა იქ“.

ისეთი ადგილები გამოიარეს უდაბნოში გიორგიმ და მისმა თანამებრძოლებმა, რომ გზითაც არავის გაევლო, თორემ საომრად ვინ წავიდოდა!

...მალე ყანდაარის პროვინციაში თავი იჩინა არეულობამ და გაჭირვების ტალკვესად ისევ ქართველები თუ გამოდგებოდნენ.

1703 წელს გიორგი XI-ს უბოძეს მეფობა ქართლისა, სპასალარობა ირანისა და ბეგლარბეგობა ყანდაარისა.

„რა გაეწყობოდა, — აღნიშნავს სეხნია ჩხეიძე, — შეგვექნა სიხარული ქართლის შოვნისათვის, მაგრამ ყანდაარს წასვლის მოწყენა“.

ქართლში მეფის ჯანიშინად (ანუ მოადგილედ) უნდა ყოფილიყო ვახტანგ, ძე ლევანისა. ხოლო ქართლის მეფე თავისი რჩეული რაზმით 1704 წლის მაისში ყანდაარისაკენ გაუძღვა ირანის ლაშქარს. თითქმის ორი თვე წაიღო გზამ. ისევ — ჯოჯოხეთად ქცეული უდაბნოები! ჩა-

ვიდნენ ყანდაარჩი და ვერც იქ იპოვეს შვება ქართველმა მხედრებმა.

აი როგორ აღწერს ყანდაარს სეხნია ჩხეიძე:

„...ქალაქი ცხელი, საღამო ჟამს ასეთი ქარი მოვიდის ცხელი, რომ პირს ვერ შეაქცევდენ, ეს მინახავს აქაურის სიცხისაგან კვერცხი სპილენძის თეფშზე გათქვეფილი და დასხმული მზისაგან შემწვარიყოს და ციხის სალს კლდეზედ პური მიეკრას და გამამცხვარ იყოს“.

გიორგი XI-მ ყანდაარის პროვინციაც დაამშვიდა, შემდეგ ავღანთა ტომის უარშიო (ანუ ურჩი) წინამძღოლი მირ-ვეისი შებორკილი გაგზავნა ისპაანს და ირანის შაჰს მისწერა: „ესე სულთანი უარშიობს, უნდა არევა ამა ქვეყანისა, ნუღარ გამოუშვებთ, თვარამ ერთს რასმე მოახდენს“.

ევროპელი ავტორები ერთხმად აღნიშნავენ, ისპაანში რომ ყურად ეღოთ გიორგი XI-ის ბრძნული გაფრთხილება, შესაძლოა უკუღმა არ შეტრიალებულიყო სეფიანთა სახელმწიფოს ბედიო.

...XVIII საუკუნის დამდეგს ირანში ჩასულ ჰოლანდიელ მხატვარს კორნელიუს დე ბრეინს დაუხატავს შაჰ-ჰუსეინის პორტრეტი. სათნო და სასიამოვნო გამომეტყველებით გვიმზერს სეფიანი ხელმწიფე ამ პორტრეტიდან. უსაზღვრო სიმშვიდეს დაუსადგურებია მის თვალებში. სხვა ვერაფერს ამოიკითხავ. გაცილებით მრავლისმთქმელია ის პორტრეტი, რომელიც ჰოლანდიელ მხატვარს ტილოზე კი არა, არამედ თავისი დღიურის ფურცლებზე დაუტოვებია. დიახ, სიტყვები მეტს მეტყველებენ, ვიდრე საღებავი.

კორნელიუს დე ბრეინი წერს: „ეს ხელმწიფე ისეა გადაყოლილი ქალებს, რომ თავისი გარყვნილი ცხოვრების ზღვარი არ იცის და სრულიად აღარ ზრუნავს სახელმწიფოს კეთილდღეობაზე. მისი ავი მაგალითი მიზეზია იმისა, რომ მართლმსაჯულება დაეცა სეფიანთა დიდ იმპერიაში, სადაც ახლა მეფობს აღვირახსნილობა და არ ისჯება ბოროტება“.

ჰოლანდიელ მხატვარს კვერს უკრავს პოლონელი მისიონერი თადეუშ კრუშინსკი და შემდეგს გვაუწყებს: შაჰ-ჰუსეინი თავის ჰარამხანას თვლიდა ცალკე სამეფოდ და ზრუნვის ერთადერთ ღირსეულ საგნად. თურმე ვერც ერთი მისი წინაპარი ვერ გაუტოლდებოდა სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელ ხელმწიფეს ვერც ცოლების სიმრავლით და ვერც მათ შესანახად გაწეული უზომო ხარჯებით.

ძალაუფლება ჰარამხანის საჭურისთა ხელში მოექცა. რა ხეირი უნდა ენახა ქვეყანას, რომლის კეთილდღეობა მხოლოდ მონარქის პიროვნებაზე იყო დამოკიდებული! ძლიერი ხელმწიფის ხელში სახელმ-

წიფოც ძლიერი იყო, სუსტი ხელმწიფის ხელში კი, სისუსტეს ვიღა ჩივის, უკვე დაღუპვა ემუქრებოდა სახელმწიფოს.

და რაც ერთი საუკუნის წინათ ცეცხლითა და მახვილით შეაკოწიწა მრისხანე შაჰ-აბასმა, ახლა უიმედოდ ინგრეოდა კეთილი და უმწეო შაჰ-ჰუსეინის წყალობით.

ისპაანში ჩასულმა მირ-ვეისმა იოლად მოისყიდა სამეფო კარის დიდებულნი და გავლენიანი საჟურისები, რომელთაც შურდათ გიორგისა და სხვა ქართველ მოღვაწეთა აღზევება სეფიანთა ირანში. უნებისყოფო და მცონარა შაჰიც დაითანხმეს და ცოტა ხნის შემდეგ ავღანთა ცბიერი წინამძღოლი უვნებელი დაბრუნდა ყანდაარში.

მირ-ვეისმა პირფერობითა და მოჩვენებითი ერთგულებით მოახერხა მოედუნებინა გიორგის სიფხიზლე. მეტიც აღარ იყო საჭირო. როდესაც ქართველ მხედართა დიდი ნაწილი მთებში გაეშურა რომელიღაც ამბოხებული ტომის დასაწყნარებლად, მირ-ვეისის მიერ ლხინში მიწვეული ქართლის მეფე და მთელი მისი ამალა მუხანათურად ამოჟლიტეს ავღანებმა.

ეს მოხდა 1709 წლის 21 აპრილს.

იოსებ ქართველი აგვიწერს გიორგი XI-ის უკანასკნელ წუთებს. მისი სიტყვით, გურგინ-ხანი ხმაურის გაგონებისთანავე გამოფხიზლდა, ზეზე წამოიჭრა და ხმალს დაავლო ხელი, რათა ვაჟკაცურად დაეცვა თავისი სიცოცხლე. იგი ჯიქურ შეეგება მირ-ვეისის მეთაურობით კარავში შემოჭრილ ორმოცდაათ ავღანს და რვა მომხდური მიწაზე გააგორა. მაგრამ ღონე აღარ ეყო, რომ ყველას გამკლავებოდა და ავღანებმა შუბებით განგმირეს ქართველი მეფე.

„აჰყარნა ხატნი და ჯვარნი მეფესა მირვეიზ და ფსალმუნი, რომელსა იკითხვიდა ჟამსა მას, და წარმოუვლინა ყეენსა მეტყველმან: ესრეთ გაცდუნებდა მეფე“, — მოგვითხრობს ვახუშტი ბატონიშვილი.

ორიოდე წლის შემდეგ იმავე ყანდაარის მიდამოებში ყიზილბაშთა ღალატის წყალობით ჰპოვა აღსასრული გიორგის ძმისწულმა ქაიხოსრო მეფემ. თადეუშ კრუშინსკის ცნობით, ავღანებმა, მიუხედავად დიდი გამარჯვებისა, სიმართლეს თვალი გაუსწორეს და დამარცხებული მტრის სიმამაცე ასე უცნაურად შეამკეს: ყიზილბაშები დიაცნი არიან ავღანებთან შედარებით, ხოლო ავღანები დიაცნი არიან ქართველებთან შედარებითო!

...უცხო მხარეში დაღვრილმა სისხლმა მაინც გაუწია სამსახური სამშობლოს. გიორგი XI-მ თავისი მოღვაწეობით ირანის სამხედრო-

პოლიტიკურ ასპარეზზე უშიშროება მოუხვეჭა ქართლს და დაასვენა ქვეყანა ომებისაგან.

ათი წლის მანძილზე ენერგიულად იღვწოდა ქართლში მეფის მოადგილედ დანიშნული ვახტანგი. მისი თაოსნობითა და გარჯით იმ დროისათვის არნახული გაქანება მიიღო ქვეყნის კულტურულ-ეკონომიურმა აღმავლობამ.

რომელი ერთი ვახსენოთ და ჩამოვთვალოთ მაშინდელი მიღწევებიდან!

მარტო ის რად ღირს, რომ თბილისში სტამბა გაიმართა და ქართველმა კაცმა ხელში აიღო დაბეჭდილი „ვეფხისტყაოსანი“.

ინგლისელი ქართველოლოგი დ. ლენგი აღნიშნავს: „სიმართლე რომ ითქვას, გამოღვიძების ეს პერიოდი ვერ შეედრება დავითისა და თამარის ოქროს ხანის მიღწევებს, მაგრამ ეს იყო ნამდვილი რენესანსი, ვერცხლის ხანა საქართველოს ცივილიზაციისა“.

ქართლის მშვიდობა და ქართული კულტურის წინსვლა ქართველ მხედართა სისხლით იქნა შედუღაბებული. ულმობელი ეპოქა თავის ხარკს ითხოვდა.

გიორგი XI, მთავარი სულისჩამდგმელი და შემოქმედი ქართლის ბედის ხანმოკლე აელვარებისა, სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილი, პირნათლად წარუდგა წინაპართა აჩრდილებს, და თითქოს გვეუბნება შორეთიდან: უღელი ჩემი ტკბილი იყო და ტვირთი ჩემი — მსუბუქიო.

ფიცი

„მეფე ვახტანგ წაბძანდა ისპაანს ყეენთან. ვნახოთ, ღმერთი რას მოწყალებას მოუვლენს საქართველოს“, — ეს სიტყვები 1712 წლის აპრილში ერთი საეკლესიო წიგნის თავფურცელზე მიუწერია ვინმე გერმანეს („ცოდვილ მღვდელ-მონაზონს“, მისივე გამოთქმით).

ქართლის გამგებელი მიემგზავრებოდა ისპაანს, რათა სეფიანთა ხელმწიფეს დაემტკიცებინა იგი ქართლის მეფედ, ყანდაართან დაღუპული ქაიხოსროს ადგილზე.

ვინ იცის, რას ფიქრობდა ვახტანგი, როგორ ესახებოდა თავისი მომავალი, ელოდა თუ არა რაიმე სასიკეთოს ამ იძულებითი მოგზაურობიდან, გრძნობდა თუ არა, რომ გაუტანელი წუთისოფელი უკვე უმზადებდა ათას ჭირ-ვარამს, ის წუთისოფელი, რომელსაც თვით მეფე-პოეტი შემდგომში გაჰკილავს ღიმილნარევი ჭმუნვით:

სულ დამიქცია სამყოფი, სახლი, სართული, ბანია
მეფობის ნაცვლად სოფელმან მიბოძა ლექსობანია.

კიდევ ოცდახუთი წელიწადი დარჩენია ამქვეყნად ვახტანგს, ეს არც ისე ცოტაა ოცდაჩვიდმეტი წლის კაცისათვის, მაგრამ ვაგლახ, დარჩენილი ჟამიდან მხოლოდ ხუთ წელიწადს გაატარებს სამშობლოში; დანარჩენს კი მიითვლიან ისპაანი და ქირმანი, თავრიზი და ყაზვინი, მოსკოვი და პეტერბურგი, დარუბანდი და ასტრახანი, ბოლოს ასტრახანში დალევს ტანჯულ სულს ქართლის სახელოვანი მეფე. დავით გურამიშვილი ასე დაიტირებს მას: „ვაი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-კარი თავს დაგვექცაო“.

მისანი არ ახლავს ვახტანგს თავის მრავალრიცხოვან ამალაში და ვერავინ აუწყებს, რომ 1712 წლის აპრილში მისი ცხოვრების გზამ უღელტეხილი გადალახა და დაღმართზე დაეშვა.

სულ რაღაც ათიოდე წელი დაჰყო ვახტანგმა ქვეყნის სათავეში ჯანიშინად (ანუ მეფის მოადგილედ), მაგრამ ეს ათწლეული გაუტოლ-

დება ზოგიერთ ასწლეულს. საყოველთაო აღიარებით, საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი საუკეთესო ფურცელს შეადგენს ვახტანგის მრავალმხრივი და დაუღალავი მოღვაწეობა მშობელი ქვეყნის საკეთილდღეოდ. არ დარჩენილა ქართლის საზოგადოებრივი თუ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების არც ერთი მხარე, რომელსაც არ შეხებოდეს მისი მადლიანი ბარჯვენა.

ქართლის გამგებელმა ხელახლა დაასახლა გლეხები დიდი ხნის წინათ დაცლილ და გავერანებულ სოფლებში, ააგო სასახლეები და ქარვასლები, გულმოდგინედ ზრუნავდა გზებისა და ხიდების მოკლეშენახვაზე. განაახლა მოშლილი სარწყავი არხები. ერთხანს შეფერხებული სამეურნეო ცხოვრება ქართლისა კვლავ ჯდებოდა თავის კალაპოტში. თბილისი გახდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრი.

უჩვეულო წარმატებებს მიაღწია ქართულმა კულტურამ.

„ოდეს განაგებდა საქართველოსა ძმისწული მეფის არჩილისა და დიდად სახელოვანის მეფისა გიორგისა და ძე პატრონისა ლევანისა და ძმა მეფისა ქაიხოსროსი, განათლებული ვახტანგ, ფრიადისა ჭირითა და მრავალთა საფასეთა წარგებითა მოიღო სტამბა, რომელი არაოდეს ყოფილიყო საქართველოსა შინა“, — ვკითხულობთ თბილისში გამოცემული ლოცვანის ბოლოსიტყვაობაში.

რომსა და მოსკოვში დაბეჭდილ ქართულ წიგნებს მხარში ამოუდგნენ საკუთრივ თბილისში დაბეჭდილი წიგნები. სტამბამ უფრო ხელმისაწვდომი გახადა ხალხისათვის ფსალმუნიცა და „ვეფხისტყაოსანიც“.

ვახტანგმა სასტიკად აკრძალა ქართლში ტყვის სყიდვა, რაც ნაზარალი-ხანის დროიდან ყიზილბაშ მეციხოვნეთა შემოსავლის მთავარ წყაროდ ქცეულიყო. მაშინ თბილისის ციხის გარნიზონი აჯანყდა. „განდგნენ და დახშნეს კარნი ციხისა და იწყეს სროლა თოფ-ზარბაზანთა“. — ამბობს ვახუშტი ბატონიშვილი.

ქართლის გამგებელმა აცნობა მომხდარი ამბავი ირანის შაჰს. მან კი უყოყმანოდ დაუჭირა მხარი ვახტანგს და ამბოხების მოთავე ყიზილბაშნი საპყრობილედ გადაქცეულ ალამუთის ციხეში გამოამწყვდია.

სეფიანთა სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე აღზევებული ქართველი მეფე-ბატონიშვილების წყალობით ქართლის სამეფო ფაქტიურად დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანიზმს წარმოადგენდა. ირანის შაჰი არ ერეოდა ქართლის საშინაო საქმეებში და თუ ჩაერეოდა, ისევ — ქართლის გამგებლის სასარგებლოდ.

1712 წლის აპრილში ვახტანგი მიემგზავრება ისპაანს. „ვნახოთ,

ღმერთი რას მოწყალებას მოუვლენს საქართველოს", — გულიდან აღმომსკდარი ეს სიტყვები, გერმანე მღვდლის კალამს რომ შემოუნახავს ჩვენთვის, მთელი ქვეყნის საფიქრალი გამხდარა.

უკვე აღარ არიან ცოცხალთა შორის ვახტანგის მფარველნი და ქომაგნი: გიორგი XI, ლევან და ქაიხოსრო. ქართლის გამგებელი პირისპირ რჩება სეფიანთა სამეფო კართან.

„აწ გავათავე ლხინი და ვთქვა ჭირი შეუწონარი", — ვკითხულობთ ვახტანგის ერთ ლექსში. ამ სტრიქონში ნაგულისხმევია 1712 წლის აპრილი.

ქართლის გამგებელს გამაჰმადიანება მოსთხოვეს ისპაანში. ვახტანგმა მტკიცე უარი განაცხადა.

1712 წლის 28 აგვისტოს ფრანგი მისიონერი პიერ ისუდენი ქალაქ ისპაანიდან ატყობინებდა საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში, ირანის შაჰმა რამდენჯერმე მიიტანა იერიში ვახტანგის სიმტკიცეზეო. ვახტანგს გაუმხელია ხსენებული მისიონერისათვის, თუნდაც ამკუწონ, რჯულს არ ვუღალატებო. მაგრამ წერილის ავტორი ეჭვის თვალით უყურებს აღთქმულს და შიშს გამოთქვამს, რაკი დაინახავს ვახტანგი, რომ ქრისტიან მეფედ არ ამტკიცებენ, წინააღმდეგობას შეწყვეტს და გამაჰმადიანდება თავისი პაპის, მამის, ბიძისა და ორი ძმის მსგავსადო (იგულისხმებიან: ვახტანგ V ანუ შაჰნავაზ I, ლევანი ანუ შაჰყულიხანი, გიორგი XI ანუ შაჰნავაზ II, ქაიხოსრო ანუ ხოსრო-ხანი და იესე ანუ ალიყული-ხანი).

წერილის დასასრულს, პიერ ისუდენი მაინც იმედიანად დასძენს, ჯერჯერობით ისე ჩანს, თითქოს გადაწყვეტილი უნდა ჰქონდეს ვახტანგს უარი თქვას თავის სამფლობელოზე, ვიდრე სარწმუნოებაზეო.

რა ელოდა გამაჰმადიანებულ ქართლის მეფეს? ქართლში მისი ძმათაგანი დაჯდებოდა ჯანიშინად, როგორც მანამდე იჯდა ვახტანგი. ხოლო ახალ მეფეს დანიშნავდნენ ირანის სპასალარად და აჯანყებულ ავღანთა წინააღმდეგ საომრად გაამწესებდნენ, როგორც მანამდე — გიორგი XI-სა და ქაიხოსროს.

ბრძოლისა, რა თქმა უნდა, არ ეშინოდა ვახტანგს. მზად იყო ერთგული სამსახური გაეწია ირანისათვის, რაკი სამშობლოსაც მოემსახურებოდა ამით. რატომაც არ მიბაძავდა თავის ბიძასა და უფროს ძმას, რომლებმაც ხმლით მოუტანეს ათწლიანი მშვიდობა ქართლის სამეფოს. მაგრამ მათივე ტრაგიკული აღსასრული, რასაც ისპაანში შთაბეჭდილ სული, სამართლიანი ყოყმანისაკენ უბიძგებდა ვახტანგს.

დიახ, გიორგი XI-სა და ქაიხოსროს ავღანთა ამბოხების ჩახშობას

ავალებდნენ და ამავე დროს ათასნაირი ხრიკებით უშლიდნენ ხელს. ერთგული სამსახურის საზღაურად — შურითა და სიძულვილით, ვერაგობითა და ღალატით აჯილდოებდნენ სეფიანთა სამეფო კარზე თავმოყრილი ინტრიგანები და იმას როდილა ფიქრობდნენ, რომ გიორგისა და ქაიხოსროს დაღუპვით ირანს არაფერი მოუგია, პირიქით, ნელ-ნელა ეთხრებოდა სამარე სეფიანთა დინასტიას (სხვას რომ თავი დავანებოთ, 1711 წელს ქაიხოსროსთან ერთად ყიზილბაში უფრო მეტი გაწყდა, ვიდრე ქართველი, რადგანაც ყიზილბაშები შეადგენდნენ ყანდაარს წასული ლაშქრის უმეტეს ნაწილს).

საქართველოს საუკეთესო შვილების დაღვრილ სისხლს ჯეროვნად არ აფასებდნენ ისპაანში. ეს ჩრდილს აყენებდა ქართლის ათწლიანი წინსვლის სიხარულს. ვახტანგმა მედლის მეორე მხარესაც შეხედა და უარი თქვა გამაჰმადიანებაზე.

ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „მაშინ ინება ყეენმან წარმოვლინება ვახტანგისა სჯულითავე თვისითა. არამედ არა აუფლნეს ომარათა ჯანმზრახთა თვისთა“.

მიუხედავად თავისი უკიდურესი მორწმუნეობისა, სეფიანი ხელმწიფე (წოდებული „მოლა-ჰუსეინად“) ფანატიკოსი მაჰმადიანი არ ყოფილა. თადეუშ კრუშინსკის სიტყვით, შაჰ-ჰუსეინმა ერთხელ ქეანეველი ოსტატის ნახელავი მაჯის საათი აჩვენა თავის ახლობელ საჰურისს და ასე უთხრა: როგორც ვამჩნევ, ფრანგებს (ე. ი. ევროპელებს) უკეთესი ხელოსნები ჰყავთ, ვიდრე ჩვენ და ვშიშობ, რომ მათი ხარწმუნოებაც უკეთესი უნდა იყოს ჩვენსაზეო.

ასეთი უცნაური ხელმწიფისაგან ყველაფერი იყო მოსალოდნელი, მაგრამ ირანის შაჰის მრჩევლებს ქართლის გამაჰმადიანებული მეფეებიც კი არ ეჭაშნიკებოდათ და ქრისტიან მეფეს როგორ მოითმენდნენ! ამასობაში ახალი პრეტენდენტი გამოუჩნდა უპატრონოდ დარჩენილ ქართლის ტახტს. ეს გახლდათ დომენტი კათალიკოსი.

აი რას მოგვითხრობს თადეუშ კრუშინსკი:

ქაიხოსროს სიკვდილის შემდეგ ვახტანგს, ყველაზე უფროსს ცოცხალ უფლისწულთა შორის, უნდა დაეჭირა მისი ადგილი და ვინაიდან მას არ შეეძლო გამეფება რჯულის გამოუცვლელად, სამეფო ტახტზე უარის თქმა არჩია. მაშინ მისმა მომდევნო ძმამ, რომელიც საქართველოს პატრიარქი იყო, გამოთქვა სურვილი, რომ გამაჰმადიანდებოდა, ცოლს შეირთავდა და მიატოვებდა პატრიარქობას — მეფობისათვის. მაგრამ მამამისმა, ისპაანის დივანბეგმა, არ მოუწონა პატრიარქს ეს განზრახვა და იპოვა უებარი წამალი ამ ცდუნებიდან მისი

განკურნებისა, მიუსაჯა რა ჯოხის ურიცხვი დარტყმა ფეხისგულებზე (ეს იყო ჩვეულებრივი სასჯელი სეფიანთა ირანში და თუმცა სასაკვდილო არ ერქვა, ხშირად საიქიოსაკენ ისტუმრებდა კაცს, ანდა უკეთეს შემთხვევაში კარგა ხნით გადააჩვევდა სიარულს).

თადეუშ კრუშინსკის ცნობაში დაშვებულია ერთი აშკარა შეცდომა. საქმე ისაა, რომ 1712 წელს, როდესაც ვახტანგი ჩადის ისპაანში და უარს ამბობს გამაჰმადიანებაზე, ვახტანგისა და დომენტის მამა ლევანი, დივანბეგი ანუ უზენაესი მსაჯული ირანისა, აღარ არის ცოცხალი. იგი გარდაიცვალა 1709 წლის ზაფხულში და მაშასადამე სამი წლის შემდეგ ვერაფრით ვერ დასჯიდა თავის ძე ცდომილს (სხვათა შორის, თადეუშ კრუშინსკი პირადად იცნობდა ვახტანგ VI-ს და სწორედ მისგან უნდა მოესმინა ზემოთ მოტანილი ისტორია. შესაძლოა, ვახტანგმა მხოლოდ ისა თქვა, მამაჩვენი ცოცხალი რომ ყოფილიყო, ასეთი საქციელისათვის შვილს გაჯოხავდაო, ხოლო პოლონელმა მისიონერმა ალბათ კარგად ვერ გაიგო მისი ნათქვამი ანდა შეგნებულად გადაასხვაფერა).

მეტი არაფერია საეჭვო თადეუშ კრუშინსკის ნაამბობში, რამეთუ საქართველოს პატრიარქის უჩვეულო განზრახვას ადასტურებენ სხვა წყაროებიც.

ზემოხსენებული პიერ ისუდენი თავრიზიდან კონსტანტინოპოლს გაგზავნილ წერილში (1714 წლის 8 ივნისი) აღნიშნავს, რომ საქართველოს მეფე მკაცრ პატიმრობაშია სარწმუნოებისადმი ერთგულების გამო და ეს გახდა მიზეზი საქართველოში ახლახანს მომხდარი დიდი არეულობისა. ფრანგი მისიონერის სიტყვით, ვახტანგის ძმამ, საქართველოს პატრიარქმა, ირანის შაჰს მიმართა თხოვნით, რათა მისცეს მას საქართველოს მეფობა და ცოლად შერთოს კახეთის მეფის ასული. დაჰპირდა, რომ გამაჰმადიანდებოდა და შაჰს გაუგზავნიდა ჩვეულ ხარკს — დიდი რაოდენობით მონებს, აგრეთვე ვახტანგის ცოლშვილს საქართველოს სხვა დიდებულებთან ერთად. ირანის შაჰი სიამოვნებით შეეგება ახალ ამბავს და მაშინვე წარგზავნა შიკრიკები პატრიარქისათვის საჩუქრების გადასაცემად. მათვე გაატანა წერილი, რომელშიც აიმედებდა პატრიარქს, ყველა სურვილს შეგისრულებ, როგორც კი გამაჰმადიანდებიო. მაგრამ საქართველოს დიდებულებმა შეიპყრეს პატრიარქი და ძლიერი დაცვა მიუჩინეს ოსეთში, საიდანაც მისი წამოყვანა შაჰს გაუჭირდებაო.

ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, დომენტი კათალიკოსი შეუპყრია მისსავე ძმას, ვახტანგის ადგილზე ქართლის გამგებლად მყოფ

სვიმონს და დასჯა მიუნდვია ვახტანგის ძისათვის („წარმოუვლინა ბაქარს, რათა აღმოხადოს თვალნი"). მაგრამ საქართველოს პატრიარქი უწყალო სასჯელისაგან გადაურჩენია რუსუდანს, ვახტანგის მეუღლეს.

ამავე ისტორიას უნდა გულისხმობდეს ვახტანგ VI-ც:

ერთა ღმერთი არ იწამეს, ბერთა რჯული შეურაცხყვეს,
არას კერპსა არ უქნია, ჩემ საქმეზე ამათ რაც ყვეს.
მოლა ღმერთსა მახვეწებდა, ჩემთა მკვლელთა ბერნი დაყვეს,
ჩემს ცოლშვილთა ტყვედ ეძებდენ, საქონელი იავარყვეს.

და ბოლოს იესე ტლაშაძის ისტორიულ პოემაში („კათალიკოზ-ბაქარიანი") თვით დომენტი კათალიკოსი წარმოთქვამს მწარე მონოლოგს:

მე მამიგონეს ტყუილი, კაცის ყურს სმოდეს აროდეს,
აწ ჩემნი ყმანი შეითქვნეს, ჩემს დაპერასა ჩქაროდეს,
ვიზედაც კარგი რამ მექნა, ჩემს წახდენასა ხაროდეს,
ღვთის მეტი მშველი არა მყავს, ანდა მიშველის ძმა როდეს.

ამ თავის მართლებაზე ერთადერთი ის შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს კათალიკოსს ტყუილუბრალოდ არავინ შეიპყრობდა და ტყუილუბრალოდ არავინ დაუპირებდა თვალების დათხრას.

დომენტის კოვზი ჩაუვარდა ნაცარში, ქართლის მეფობა მის მომდევნო ძმას — გამაჰმადიანებულ იესეს უბოძეს, ხოლო ვახტანგი ქირმანში გადაასახლეს.

ქირმანის პატიმრობაში მყოფი ქართულ ენაზე თარგმნის „ქილილა და დამანას" და მოკრძალებით შენიშნავს: „თუცა დამეკლოს რამე, ნუ დამგმობთ. ჩემი ჭირი ქვას ჰქონებოდა, დადნებოდა. ჩემი ფიქრი და ნაღველი ზღვის ალაგს აავსებდა".

1716 წელს იესეს მმართველობით იმედგაცრუებულმა შაჰმა ისევ ვახტანგს მიაპყრო თვალი და ქირმანიდან ისპაანს გაიწვია. ვახტანგი იძულებული იყო გვერდზე გადაედო კალამი, ვინაიდან ხმალს აჩეჩებდნენ ხელში, მაინცდამაინც ქართველი მეფე ეწადათ ირანის სპასალარად.

კვლავ მიხმეს ისევ ისპაანს, დამრჩა ეს შეუსრულება.
მამცეს პატივი მრავალი, ვა, თუ დავაბი სულები!

სულხან-საბას დიპლომატიურმა მისიამ დასავლეთ ევროპაში ვერაფერი სანუგეშო მოუტანა საქართველოს. პარიზიდან თუ რომიდან დახმარების უკანასკნელი იმედიც დაკარგა ვახტანგმა, ქირმანში ხომ

არ უნდა ამოხდომოდა სული! ქედი მოიხარა და გამაჰმადიანდა. დაუბრუნეს ქართლის მეფობა, რჯულთან ერთად სახელიც შეუცვალეს, ჰუსეინ-ყული-ხან დაარქვეს და კიდევ ორი თანამდებობა მისცეს: ირანის სპასალარობა და თავრიზის ბეგლარბეგობა. ქართლში ვახტანგის ჯანიშინად დანიშნული იქნა ბაქარი.

ქართველ დიდებულთა სახელზე გაგზავნილ წერილში ვახტანგი წერდა: „მანდ თქვენ ყველამ კარგად იცით, რომ მე საქართველოსა და საქართველოს კაცზედ სიკეთის მეტი არა დამიშავებია-რა. ცოტას ხანს, მტრის ტყუილის საქმით საქმე ასე მამიხდა, მაგრამ მე ისევ წყალობის გუნება მაქვს“.

სარწმუნოების გამოცვლას, რასაც, ცხადია, ფორმალური ხასიათი ჰქონდა, მაინც მწვავედ განიცდიდა ქართლის მეფე და ლექსში თავს იმართლებდა: მოუძლურდა ხორცი სუსტიო. 1716 წელს იგი ესაუბრება ზემოხსენებულ თადეუშ კრუშინსკის და არწმუნებს, ქრისტიანი ვარ გულით და მაჰმადიანი — მხოლოდ და მხოლოდ გვამითო.

...საყოველთაოდ ცნობილია საქართველოს მოწინავე სახელმწიფო მოღვაწეთა მისწრაფება ერთმორწმუნე რუსეთისაკენ. მათი ღრმა რწმენით, მხოლოდ რუსეთის მფარველობას შეეძლო დაეცვა საქართველო მაჰმადიანური ირანისა და ოსმალეთის მუდმივი აგრესიისაგან. ქართველ პატრიოტებს ორივე შეურიგებელ მტრად მიაჩნდათ და ამბობდნენ: ერთი ფოცხვერია, მეორე — ჯიქიო.

ვახტანგი ხედავდა, რომ ახლოვდებოდა ნანატრი ჟამი და იმედის თვალით შეჰყურებდა პეტრე პირველის გეგმებს, რომელთა განხორციელება ამიერკავკასიის ხალხებს თავისუფლებას მოუტანდა.

1717 წელს ისპაანში ჩავიდა რუსეთის ელჩობა არტემ ვოლინსკის მეთაურობით. პეტრე პირველმა თავის ელჩს დაავალა სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება რუსეთსა და ირანს შორის. გარდა ამისა, ვოლინსკის მიზანს შეადგენდა სეფიანთა სახელმწიფოს სამხედრო-პოლიტიკური მდგომარეობის შესწავლა და ამიერკავკასიის ქრისტიანებთან დაკავშირება...

ისპაანიდან მობრუნებული ვოლინსკი ერთხანს ქალაქ შემახაში შეჩერდა. აქ ინახულა იგი ვახტანგის დავალებით ვინმე ფარსადან-ბეგმა, რომელიც ისპაანშივე გაუცნია ვოლინსკის. ფარსადანმა აუწყა რუსეთის ელჩს ვახტანგის დანაბარები.

ქართლის მეფე, უპირველეს ყოვლისა, მადლობას უხდიდა პეტრე პირველს მისი უანგარო ზრუნვისათვის ვახტანგის ნათესაეებზე (ოგულისხმებიან არჩილ მეფე და მისი შვილები). შემდეგ სთხოვდა, გამაჰ-

მადიანების გამო ნუ შემაჩვენებს მართლმადიდებლური ეკლესია, თუმცა მივიღე „ბილწი მაჰმადიანური რჯული“, გულში მაინც ქრისტიანად ვრჩები და ვიმედოვნებ, ისევ დავუბრუნდე ქრისტიანობას თვით თქვენი მეფური უდიდებულესობის შემწეობითო.

ფარსადანმა განუცხადა ვოლინსკის, დროა სახელმწიფო საქმეებსაც მივხედოთ, წერილი გამატანე ვახტანგთან, გვითხარი, როგორ მოვიქცეთ და როდისთვის მოვემზადოთო.

ვოლინსკიმ აუხსნა ვახტანგის წარმომადგენელს: „მე საომრად კი არა ვარ გამოგზავნილი, არამედ — მშვიდობისათვის. ჭკუაზე შეშლილი უნდა ვიყო, რომ ომი გავაჩაღო, როდესაც მხოლოდ და მხოლოდ ჩემი ამალა მახლავს“.

ფარსადანმა მიუგო, ირანში ეგრე არ ფიქრობენ, ჰგონიათ, რომ შემახაში ციხე-სიმაგრის ასაგებად დაყოვნდიო.

რუსეთის ელჩი, რასაკვირველია, საომრად არ გამოუგზავნიათ ირანში, მაგრამ იგი მშვენივრად ხედავდა, რომ სეფიანთა სახელმწიფო უკვე უფსკრულის პირას იყო მისული, რაც მიმზიდველ პერსპექტივას უქმნიდა ამიერკავკასიის ხალხთა განთავისუფლების საქმეს.

ვოლინსკის ჩანაწერებში მრავალი საინტერესო ცნობაა, ამსახველი იმდროინდელი ირანის პოლიტიკურ-ეკონომიური რღვევისა.

რუსეთის ელჩი აღნიშნავს, რომ შაჰ-ჰუსეინი კი არ მბრძანებლობს ქვეშევრდომებზე, არამედ თვითონ არის თავის ქვეშევრდომთა ქვეშევრდომი, და ესოდენ ყეყეჩი პიროვნება, გვირგვინოსანთა შორის რა სათქმელია, ჩვეულებრივ მოკვდავებშიც იშვიათად მოიძებნება. იგი ყველაფერს ანდობს თავის ეთიმადოვლეს, რომელმაც გონიერი მოღვაწენი ჩამოაშორა სახელმწიფო საქმეებსო.

ვოლინსკი ეხება სეფიანთა სამეფო კარის დიდებულთა „საქმიანობას“ და სარკასტულად დასძენს, თავიანთი უსაქმურობითა და უმეცრებით ისე გააჩანაგეს სახელმწიფო, ალექსანდრე მაკედონელი ომითაც ვერ მოახერხებდაო (სპარსელი ისტორიკოსი მუჰამედ მუჰსინი ამავე პერიოდის აღწერისას ამბობს, რომ შაჰის ვეზირებს საკუთარი სიამოვნებაღა ახსოვდათ და გართული იყვნენ თანამდებობათა გაყიდვით და ქრთამების აღებით).

ვოლინსკის აზრით, სეფიანთა დინასტია თავის უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა.

რუსეთის ელჩი უსაზღვრო გაოცებას გამოთქვამდა იმაზე. თუ რატომ ჰქონდა შემორჩენილი ირანს ასეთი სახელი და დიდება სხვა ქვეყნების თვალში.

ყიზილბაშები გულმოდგინედ ცდილობდნენ, რამენაირად დაერწმუნებინათ პეტრე პირველის ელჩი — სეფიანთა სახელმწიფოს ძლიერებასა და საომარ მზადყოფნაში. საამისოდ რანაირ ოინებს არ მიმართავდნენ!

ისპაანში ვოლინსკის ჩასვლამდე რამდენიმე დღით ადრე შაჰ-ჰუსეინმა ბრძანა, რომ მოედანზე უპატრონოდ მიყრილ-მოყრილი ზარბაზნები ოქრო-ვერცხლით შეეფერათ (ვოლინსკი წერს, ზოგიერთი ზარბაზნიდან ასი წელი იქნება არ გაუსვრიათო).

როდესაც სიტყვა ჩამოვარდა რუსეთ-შვედეთის გაჭიანურებულ ომზე, ირანის ეთიმადოვლემ მაშინვე შესთავაზა ვოლინსკის, ორასი ათასი მეომრით დაგეხმარებითო! მაგრამ რუსეთის ელჩს ამით თვალს ვერ აუხვევდნენ, ვინაიდან მან იცოდა, რომ ავღანებთან საბრძოლველად თითქმის მთელი წელიწადი აგროვებდნენ ჯარს ირანის ყველა პროვინციიდან და ოცი ათას კაცს ძლივს მოუყარეს თავი.

ვოლინსკი ასკვნიდა, თუმცა შვედებთან მიმდინარე ომი ხელს გვიშლის, მაგრამ აქაურ სისუსტეს რომ ვხედავ, ყოველგვარი სიფრთხილის გარეშე შეგვიძლია არათუ არმიით, არამედ ერთი მცირე კორპუსითაც კი მივაღწიოთ მიზანს, ამაზე ხელსაყრელი მომენტი სხვა აღარ იქნებაო.

ხოლო ქართლის მეფე ამცნობდა დიდი რუსეთის ელჩს, თუ პეტრე პირველი ომს გამოუცხადებს სეფიანთა შაჰს, ორმოცი ათას მხედარს გამოვიყვან და ჩავალ ისპაანამდე, რამეთუ ყიზილბაშები ნამდვილი დიაცნი არიანო...

1719 წელს ვახტანგი დაბრუნდა სამშობლოში.

დაბრუნდა და ენერგიულად მოჰკიდა ხელი ქართლის საშინაო თუ საგარეო საქმეების მოწესრიგებას. გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენდა ჭარ-ბელაქნის ლეკთა გაუთავებელი თარეშის აღკვეთა საქართველოს ტერიტორიაზე. ირანის შაჰმაც მოუწოდა ქართლის მეფეს, დაესაჯა ისინი შირვანის პროვინციის აოხრების გამო.

1720 წლის შემოდგომაზე ვახტანგი სათავეში ჩაუდგა სამოცი ათასი კაცისაგან შემდგარ ჯარს, რათა სამუდამოდ გაექარწყლებინა ჭარ-ბელაქნელთა საფრთხე.

ისევ აფორიაქდა სეფიანთა სამეფო კარი. მრჩევლებმა მოახსენეს ხელმწიფეს, ვახტანგი გაიმარჯვებს ლეკებზე, ამით წახალისებული გამოითხოვს რუსეთიდან დახმარებას და ირანს შემოუტევსო, ანუ როგორც სეხნია ჩხეიძე წერს: „თუ მეფემ ვახტანგ ჭარი დაიპირა. ქვეყანასაც (ე. ი. ირანს) ის დაიპერსო“. ქართველი ისტორიკოსი ირო-

'ნიულად შენიშნავს, ღმერთი რომ კაცს გაუწყრება, ჭკუაც დაეფან-
ტებაო.

უგუნურ მრჩეველთა დაჟინებული თხოვნითა თუ მოთხოვნით, შაჰ-ჰუსეინმა სასწრაფოდ გაუგზავნა ქართლის მეფეს კატეგორიული ბრძანება, ახლავე ომი შეწყვიტე და თბილისში დაბრუნდიო.

ბრძანებამ სწორედ მაშინ მიუსწრო ვახტანგს, როდესაც უკვე იწყებდა გადამწყვეტ შეტევას.

ბუნებრივი იყო ქართლის მეფის აღშფოთება, მაგრამ ურჩობა მაინც ვერ გაბედა, ვაითუ ისევე მიმატოვონ დიდებულებმა, როგორც თავის დროზე ბიძაჩემი გიორგი მიატოვესო.

ვახტანგმა იხმო შაჰ-ჰუსეინის მაცნე და დააბარა ხელმწიფესთან, რომ ემორჩილებოდა მიღებულ ბრძანებას. მერე მისივე თანდასწრებით ხმალი ამოიღო ქარქაშიდან და საზეიმოდ დაიფიცა, აღარასოდეს აღარ გავაშიშვლებ ხმალს სეფიანთა დასაცავადო (ამას გვაუწყებს თადეუშ კრუშინსკი).

არავის უფიქრია მაშინ, არც თვით ვახტანგსა და არც სხვა ვინმეს, თუ რაოდენ მალე დასჭირდებოდა შაჰ-ჰუსეინს ქართველთა დახმარება და რაოდენ საბედისწერო იქნებოდა სეფიანთა დინასტიისათვის ვახტანგის უარი.

ქართლის მეფეს უკვე მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი „ბედი ქართლისა". იგი ჩრდილოეთიდან ელოდა მფარველობასა და შველას. ცხადია, ეს იყო საუკეთესო გამოსავალი.

არჩევანი შედგა, რადგანაც ამ არჩევანს ფრთებს ასხამდა წინა საუკუნეთა ლტოლვა, ფრთებს ასხამდა რწმენა ნათელი მომავლისა. ვახტანგის არჩევანს გაამართლებს პირუთვნელი და მკაცრი მსაჯული, რომელსაც ისტორია ჰქვია.

გულნაბადი, 1722 წელი

სეხნია ჩხეიძე მოგვითხრობს: „ქორონიკონს უი (=1722 წ.) შოუხდა ისპაანს შვილი მირვეისისა ყანდაარიდამ, მაუდ. მირვეისი შაჰკვდარ იყო; რა მოუვიდა ამბავი ყაენსა მოსვლა მათი, გააგება ჯარი ისპაანისა აღაჯსა სამსა, შეიბნენ, დაუმარცხდა ყიზილბაშთა, მოკლეს ყულარაღასი როსტომ, ძმა მეფის ვახტანგისა".

როსტომი, ყველაზე უმცროსი ლევან ბატონიშვილის ვაჟებს შორის, დაბადებული უნდა იყოს დაახლოებით 1690 წელს. უცხო ქვეყანაში გაახილა თვალი, უცხო ქვეყანაში აღიზარდა და უცხო ქვეყანაში დალია სული ჯერ ისევ ახალგაზრდამ. თუმცა მთლად უცხო ქვეყანა არ ეთქმოდა იმდროინდელ ირანს, სადაც იმყოფებოდნენ როსტომის მამა, ბიძები, ძმები, ბიძაშვილები თავისი ერთგული თავად-აზნაურებითა და ამალით. ასე რომ, გაჩენის დღიდანვე სამშობლოს მოწყვეტილმა ქართველმა ბატონიშვილმა ქართული ენაც მშვენივრად იცოდა, ქართული ზნეცა და ხმალიც. როსტომი კარგა ხანს იყო ისპაანის ტარუღად, 1718 წელს კი ირანის ყულარაღასობა უბოძეს.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში შემონახულია ორიოდე საბუთი, რომელიც მცირეოდენ შუქსა ჰფენს როსტომის ურთიერთობას თავის სახელოვან ძმასთან.

აი რასა სწერს როსტომ-ხანი ყულარაღასი ვახტანგ VI-ს: „ეს ზაალ თარხნიშვილი დიაღ კარგათა და ერთგულად გვემსახურა და გვაამა. ამას წინათ სეხნია მოლარეთ უხუცის ხელითაც გაახელით ამისი შუამავლობის წიგნი და ამას მოველით თქვენის აურაცხელის მოწყალებისგან, რომ ამ ზაალს, რაც მამულები წართმეოდეს და მოშლოდეს, ისევ უბოძეთ".

მეორე წერილი თვით ვახტანგს ეკუთვნის. ირანის სპასალარად დანიშნული ქართლის მეფე მიმართავს თავის ძესა და ჯანიშინს ბაქარს, რომ ზაალ თარხნიშვილის თხოვნა დააკმაყოფილონ და დასძენს: „ამისი დანაშაული ჩვენ გვაპატივეთ".

...სეფიანთა სამეფო კარზე არსებობდა ძლიერი ანტიქართული

ფრაქცია; დიდმოხელეთა ინტრიგებმა და ვერაგობამ ბოლო მოუღო გიორგი XI-სა და ქაიხოსროს. ისინი გზიდან ჩამოიშორეს და მერე ერთმანეთს დაერივნენ. ანტიქართული ფრაქციის ერთ-ერთი მეთაური სეფიანთა სახელმწიფოს ეთიმადოვლე ფათალი-ხანი (წარმოშობით ლეკი) თავისი ყოფილი პარტნიორების მსხვერპლი შეიქნა. 1720 წლის დეკემბერში მას დასწამეს შაჰის ღალატი და თვალები დათხარეს. საინტერესოა, რომ ფათალი-ხანის ასული ცოლად ჰყავდა როსტომ ყულარაღასს, მაგრამ მისთვის არაფერი დაუშავებიათ. ალბათ, მავი დღისათვის ინახავდნენ ნიჭიერსა და მამაც მხედართმთავარს.

სახელმწიფოს საქმეები ვერ იყო რიგზე. ახლოვდებოდა კატასტროფა. ამას ერთხმად აღნიშნავენ თავის ნაწერებში რუსეთის ელჩი არტემ ვოლინსკი და ოსმალეთის ელჩი დური-ეფენდი, ევროპელი მოგზაურები და კათოლიკე მისიონერები, სპარსელი და ქართველი ისტორიკოსები. ცრუმორწმუნე შაჰის ასტროლოგებმა კი ვარსკვლავებზე ამოიკითხეს სეფიანთა დინასტიის დამხობა.

1721 წლის ზაფხულში ისპაანის მოსახლეობა შეაძრწუნა უცნაურმა მოვლენამ. მთელი ათი დღის განმავლობაში მზე აღარ გამოჩენილა ცაზე, ჰორიზონტი დაიფარა მეწამული ღრუბლებით; სინათლე ოდნავ მეტი იყო, ვიდრე მზის სრული დაბნელების დროს. ასტროლოგთა აზრით, ყოველივე ეს მოასწავებდა დიდ უბედურებას. ზოგმა იწინასწარმეტყველა მიწისძვრა, ზოგმა — ცეცხლი ზეციდან და უზარმაზარი ხანძარი.

ღვთისმოშიშმა შაჰ-ჰუსეინმა დაიჯერა, რომ ზეცა აღდგა მის წინააღმდეგ. მან დაუყოვნებლივ მიატოვა სასახლე და კარავში დაიდო ბინა. სამეფო კარმაც მიჰბაძა ხელმწიფეს და ბაღები გაივსო ხალხით, სახლები დაცარიელდა. აკრძალულ იქნა ყოველგვარი გართობა. მეძავები გააძევეს ქალაქიდან, ყველას ებრძანა მარხვა და ლოცვა. ქადაგად დავარდნილი მოლები მოუწოდებდნენ დიდსა და პატარას ცოდვათა გულწრფელი მონანიებით აეცდინათ მოახლოებული განსაცდელი.

ისპაანში ჯერ არც იცოდნენ, რომ განსაცდელი უკვე დაიძრა ყანდაარიდან. განსაცდელს სახელად ერქვა მირ-მაჰმუდი. მამამისმა, ავღანთა ტომის ცნობილმა წინამძღოლმა მირ-ვეისმა ასეთი ანდერძი დაუტოვა თვისტომთ: თუ ყიზილბაშები შემოესევიან ყანდაარს, ყოველგვარ პირობაზე დათანხმდით და დაეზავეთ, მაგრამ თუ გადადეს ომი, მაშინ თქვენ თვითონ შეუტიეთ თვით ისპაანის კარიბჭემდეო.

შაჰ-ჰუსეინი შეურიგდა ყანდაარის დაკარგვას და მაჰმუდმა მამის

ანდერძის თანახმად ფეხზე დააყენა თავისი ლაშქარი. ავღანები შეიჭრნენ ირანში.

1722 წელი დგებოდა. 10 იანვრით დათარიღებულ წერილში ისპაანიდან ერთი კათოლიკე მისიონერი აღნიშნავდა: „დღითი დღე უარესდება მდგომარეობა ამ სახელმწიფოსი, ვინაიდან ყოველი მხრიდან აწუხებენ მტრები, მეამბოხენი და მოღალატენი. რაღაც საშიში სიუჟპრიზი მოგველის. უფალი იყოს ჩვენი შემწე!“

თადეუშ კრუშინსკი გადმოგვცემს, რომ ავღანთა მოახლოებისას სეფიანთა სამეფო კარის ზოგიერთმა დიდებულმა სცადა მცონარა და უდარდელი შაჰის გამოფხიზლება. გააფრთხილეს, საქმე ძალზე ცუდადაა, ხუმრობის დრო აღარ არისო. მაგრამ შაჰ-ჰუსეინმა ცივი წყალი გადაასხა მრჩევლებს: მაგაზე ფიქრი თქვენი საქმეა, მე კი მხოლოდ ჩემი სასახლე რომ დამიტოვონ ფერაბადში, იმითაც კმაყოფილი დავრჩებიო.

მირ-მაჰმუდი უკვე ოთხი დღის სავალზე იყო ისპაანიდან, როდესაც სამეფო კარის ელჩები გამოეცხადნენ და თხუთმეტი ათასი ოუმანი შესთავაზეს, ოღონდ კი უკან გაბრუნებულიყო. ავღანთა წინამძღოლმა იგრძნო მტრის სისუსტე და შიში, უარი სტკიცა ელჩებს, გზა განაგრძო და დაბანაკდა ისპაანის მახლობლად, სოფელ გულნაბადთან.

შაჰმა თათბირი გამართა. ახალი ეთიმადოვლე ამტკიცებდა, ქალაქი უნდა გავამაგროთ და თავი დავიცვათ, სანამ პროვინციებიდან შემოგვიერთდება ჯარიო. არაბისტანის ვალი და როსტომ ყულარაღასი ბრძოლას მოითხოვდნენ. შაჰ-ჰუსეინმა ყველასთვის მოულოდნელად ამ უკანასკნელთ დაუჭირა მხარი.

დაიწყეს ხალხის შეგროვება ისპაანის ირგვლივ მდებარე სოფლებში. საჯაროდ გამოაცხადეს, რომ ვინც კი იარაღს აისხამდა, ექვსი თვით თავისუფლდებოდა ბეგარისაგან. ამან კარგი შედეგი გამოიღო, მაგრამ რად გინდა, მოხალისეთა უმეტესობა გლეხებისა და ხელოსნებისაგან შედგებოდა, ისინი თავის სიცოცხლეში პირველად იღებდნენ ხელში იარაღს. ბევრ მათგანს კი იარაღიც არ ერგო, კეტებით და წერაქვებით უნდა გასულიყვნენ ბრძოლის ველზე.

აი ასე შეავსეს ლაშქარი, მაგრამ საკმაო რაოდენობით იყო კარგად შეიარაღებული და გაწვრთნილი ნაწილებიც.

ლაშქარს გულნაბადისაკენ წასვლა უბრძანეს. სულ იქნებოდა ორმოცი ათასი მეომარი. ყიზილბაშებს ოცდაოთხი ზარბაზანი მიჰქონდათ ბრძოლის ველზე.

არტილერიის კორპუსი ნომინალურად ემორჩილებოდა თოფჩი-

ბაშს, სახელად აჰმედ-ხანს, მაგრამ ფაქტიურად — ვინმე ფილიპ კოლომბს. იგი წარმოშობით ფრანგი იყო, რამდენიმე წელი იმსახურა რუსეთის არმიაში და ბოლოს ირანში ამოყო თავი.

სეფიანთა თოფჩიბაშის (ანუ არტილერიის სარდლის) შესახებ ერთობ კურიოზულ ცნობას გვაწვდის თადეუშ კრუშინსკი. თურმე ეს აჰმედ-ხანი ისპაანში მყოფ ინგლისელებს ეკითხებოდა, გულნაბადამდე თუ მიაღწევსო ისპაანიდან გასროლილი ყუმბარა. ნუ დაგავიწყდებათ, რომ მანძილი ამ ორ პუნქტს შორის თითქმის ოცი კილომეტრი იყო!

სეფიანთა ლაშქარმა გაიარა გულნაბადი და გადაკვეთა იქვე მდებარე არხი. ყიზილბაშები განლაგდნენ ავღანთა პირისპირ, მაგრამ ბრძოლა ორიოდე დღით გადაიდო, ვინაიდან შაჰის ასტროლოგებმა განაცხადეს, ვარსკვლავთა კეთილგანწყობა 8 მარტამდე არ არის მოსალოდნელიო.

ცრუმორწმუნე შაჰი როდი დაკმაყოფილდა ასტროლოგთა კონსულტაციით. მან გასცა ბრძანება, რათა ბრძოლის წინა ღამეს მთელი ლაშქრისათვის დაერიგებინათ „ჯადოსნური“ წვნიანი, რომელიც ერთმა მისმა სარდალმა გამოიგონა. შაჰ-ჰუსეინი დაარწმუნეს, რომ მეომრები თუ იგემებდნენ ამ წვნიანს, უჩინარნი შეიქნებოდნენ მტრისათვის. წვნიანი ასეთი რეცეპტით მოამზადეს: ქვაბებში ჩაასხეს წყალი, თითოეულ მათგანში ჩააგდეს ორ-ორი ფეხი ვაცისა და მოხარშეს სამას ოცდახუთ ცერცვის მარცვალთან ერთად. სრული ეფექტისათვის თითო ქვაბთან თითო ქალწული უნდა მისულიყო და სამას ოცდახუთჯერ წარმოეთქვა მაჰმადიანური ლოცვის ფორმულა...

დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტია, რომ საომრად გაწყობილ სეფიანთა ლაშქარს ჰყავდა ორი მთავარსარდალი, სახელდობრ — ეთიმადოვლე და არაბისტანის ვალი. თავისთავად ხომ განცვიფრებას იწვევს ორი მთავარსარდლის არსებობა ბრძოლის ველზე, მაგრამ კიდევ უარესი ის იყო, რომ მთავარსარდლებს ერთმანეთისა შურდათ, ერთმანეთს მტრობდნენ და რაც ყველაზე საოცარია, სხვადასხვანაირად ჰქონდათ ჩაფიქრებული მომავალი ბრძოლის წარმართვა! ეთიმადოვლე თავდაცვას აპირებდა, არაბისტანის ვალი — შეტევას.

გათენდა საბედისწერო 1722 წლის 8 მარტიც. ორივე მხარე ყურადღებით უთვალთვალებდა ერთიმეორეს. სეფიანთა ლაშქრის მნიშვნელოვანი ნაწილი ბრწყინვალედ იყო შემოსილი და აღჭურვილი. მათ წინააღმდეგ იდგა ავღანთა ერთფეროვანი მასა — რიცხობრივად სამჯერ ნაკლები.

ჯარების განლაგება ასეთი გახლდათ: სეფიანთა ლაშქრის ცენტრში — ეთიმადოვლე, მარცხენა ფლანგზე — ლურისტანის ვალი, მარჯვენა ფლანგზე — როსტომ ყულარაღასი და არაბისტანის ვალი.

ავღანთა ცენტრი ეჭირა თვით მირ-მაჰმუდს, მარჯვნივ და მარცხნივ მხარს უმშვენებდნენ გამოცდილი სარდლები: ამანოლა-სულტანი და ნასროლა-სულტანი.

არც ერთი მხარე არ ამჟღავნებდა ბრძოლის წყურვილს. ფრთხილი ეთიმადოვლე თავდაცვაზე ფიქრობდა, ხოლო ავღანები მოწიწებით შეჰყურებდნენ მრავალრიცხოვანსა და ოქრო-ვერცხლით აბრეშუმაღებულ მოწინააღმდეგეს.

ასე გაგრძელდა დღის ოთხ საათამდე!

ყულის ჯართან ერთად როსტომ ყულარაღასს თან ახლდა შაჰის რჩეული გვარდია — ოთხასი მამაცი და გამოწრთობილი ქართველი. დაღლილნი ხანგრძლივი უმოქმედობით, როსტომი და მისი მხედრები მძვინვარედ ეკვეთნენ მტრის მარცხენა ფლანგს და არევ-დარევა შეიტანეს ავღანთა რიგებში. ამავე დროს არაბისტანის ვალის კავალერიამ ფართო რკალი მოხაზა გაშლილ ველზე და თამამი რეიდით ავღანთა ზურგში აღმოჩნდა. მაგრამ ნაცვლად იმისა, რომ ორ ცეცხლშუა მოექციათ მარცხენა ფლანგი და გაენადგურებინათ (როგორც იყო დაგეგმილი), არაბები ავღანთა ბანაკს დაეპატრონენ და არხეინად შეუდგნენ ძარცვას.

როდესაც მირ-მაჰმუდმა დაინახა, რომ მისი მარცხენა ფლანგი გაჟრიკა როსტომის იერიშმა, გული გაუტყდა და გაქცევას აპირებდა. ავღანთა წინამძღოლი დროზე შეაკავა სარდალმა ამანოლამ და ურჩია, სასწრაფოდ მიშველებოდა გასაჭირში ჩავარდნილ ნასროლას. მირ-მაჰმუდმა მხნეობა მოიკრიბა და მხარი დაუჭირა თავის მარცხენა ფლანგს. ავღანთა ცენტრი დაცარიელდა. მაგრამ ეთიმადოვლეს ყურიც არ შეუბერტყავს და პასიურად ადევნებდა თვალს ბრძოლის მსვლელობას. დადგა კულმინაციური მომენტი და ეთიმადოვლეს განკარგულებაში მყოფი თხუთმეტი ათასი მეომარი გულგრილი მაყურებლის როლს თამაშობდა. ძარცვით გართულ არაბებსაც არ ეცალათ როსტომის დასახმარებლად. მირ-მაჰმუდმა და ნასროლამ გაერთიანებული ძალებით მოჰკვეთეს ყულარაღასი სეფიანთა ლაშქრისაგან.

ამასობაში მარცხენა ფლანგზე ლურისტანის ვალიმ შეუტია ავღანებს. ისინი ვითომდა გაიქცნენ, ნაწილმა მარცხნივ გაუხვია, ნაწილმა — მარჯვნივ, და ღია სივრცე გაუხსნეს თავის ზამბურაკებს (ანუ მსუბუქ ქვემეხებს). ათასი დაჩოქილი აქლემის ზურგიდან იფეთქა ზამ-

ბურაკთა ცეცხლმა და პანიკა დათესა მტრის რიგებში. გადარჩენილებმა ძლივს გაიყვანეს დაჭრილი სარდალი ბრძოლის ველიდან.

ეთიმადოელემ უკანდახევა ბრძანა. ჯარმა უბრძოლველად აჩვენა ზურგი ავღანებს და უკანდახევა გადაიქცა უწესრიგო გაქცევად. ავღანებმა ისე სწრაფად და გაბედულად შეუტიეს ყიზილბაშთა არტილერიას, რომ ფილიპ კოლომბმა მხოლოდ სამი გასროლა მოასწრო და მეზარბაზნენი ავღანთა ტალღამ გადაქელა.

ბრძოლის ბედი გადაწყვეტილი იყო. ერთი მთავარსარდალი ისპაანისაკენ გარბოდა თავქუდმოგლეჯილი, მეორე მთავარსარდალს კი აღარაფერი ახსოვდა, ყაჩაღობის გარდა.

გარშემორტყმულნი ყოველი მხრიდან როსტომი და მისი ქართველი მხედრები თავგანწირვით იკაფავდნენ გზას არხისაკენ. სწორედ არხზე გადახტომისას როსტომის ცხენს ფეხი დაუცდა და დაეცა. სანამ ცხენს ამოათრევდა არხის ტალახიანი ფსკერიდან, ავღანები თავს დაესხნენ და წუთისოფელს გამოასალმეს როსტომ ყულარაღასი. ოთხასი ქართველი მხედრიდან არც ერთი არ გადარჩენილა.

ყიზილბაშებმა დაკარგეს ხუთი ათასი კაცი, ავღანებმა — მხოლოდ ხუთასი (ისიც როსტომთან ბრძოლაში).

სპარსელი ისტორიკოსი მუჰამედ მუჰსინი დამსახურებულ ხოტბას ასხამს ქართველი ყულარაღასისა და ქართველ მხედართა გმირობას და ასკვნის: „სხვა სარდლებს რომ ლაჩრობა არ გამოეჩინათ და მხარი აებათ ყულარაღასისათვის, უეჭველად გააქცევდნენ ავღანებს ბრძოლის ველიდან“.

ირანის დროშაზე გამოსახულ ლომს კლანჭები აღარ უჭრიდა და მის ზურგზე შემჯდარი მზეც უკვე სხივდაცლილი იყო.

პიეტრო დელა ვალეს წინასწარმეტყველება

ვახუშტი ბატონიშვილი ორიოდე სიტყვით გვაუწყებს ავღანების მიერ სეფიანთა ირანის ლაშქრის დამარცხებას ქალაქ ისპაანის მისადგომებთან 1722 წლის გაზაფხულზე და დასძენს: „მაშინ მოუწერა ყეენმან მეფესა, რათა მწე ექმნეს“.

თავისთავად, მრავლისმეტყველი ცნობაა, მაგრამ თუ რაოდენ დიდი და გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველთა დახმარებას სეფიანთა დინასტიის ყოფნა-არყოფნისათვის, ამას გაცილებით ვრცლად მოგვითხრობენ უცხოური წყაროები.

პოლონელი მისიონერის თადეუშ კრუშინსკის სიტყვით, შაჰ-ჰუსეინი დიდ იმედებს ამყარებდა ქართველებზე. მათი ძლევამოსილება თანაბრად იყო ცნობილი როგორც ყიზილბაშთათვის, ისე მეამბოხეთათვისო. თადეუშ კრუშინსკი ამტკიცებს, რომ ავღანთა წინამძღოლი მირ-მაჰმუდი დაჰპირდა თავის ჯარს, მაშინვე მოვხსნი ალყას, თუკი ქართველები გამოჩნდებიანო.

ივნისის დამდეგს, ალყაშემორტყმულ ისპაანში იმედის შუქივით გაიელვა შორიდან მოტანილმა ამბავმა. საფრანგეთის კონსულ ანკე დე გარდანის ჩანაწერებში ვკითხულობთ: „ამბობენ, რომ საქართველოს მეფემ დაამარცხა ლეკები, წაართვა შემახის პროვინცია და აქეთ გზავნის თავის ვაჟს, თორმეტი ათასი ქართველის თანხლებით. ეს გახლავთ, ჩემო ბატონო, საუკეთესო საშუალება იმისათვის, რომ ამ სახელმწიფოს საქმეები გამოკეთდეს. მაჰმუდი იძულებული გახდება უკან დაიხიოს, არადა მოუწევს დიდი რისკის გაწევა ქართველების ჯართან შებრძოლებით“.

როგორც ვხედავთ, ამ საკითხზე ერთი და იმავე აზრისა იყვნენ ირანის შაჰი, ავღანთა წინამძღოლი და ფრანგი დიპლომატი.

ბეწვზე ეკიდა სეფიანთა ბედ-იღბალი და საცაა გაწყდებოდა ეს ბეწვი. ახლა ყველაფერი დამოკიდებული იყო საქართველოზე.

...ევროპასა და აზიაში ოდითგანვე იყო ცნობილი ქართველთა საბრძოლო შემართება და „სიმხნე წყობათა შინა“. ამას ამბობდა მოყვა-

რე, ამას აღიარებდნენ მტრებიც (მათ შორის ისეთი სახელგანთქმული სარდლები, როგორებიც იყვნენ, ჯალალედინი და თემურ-ლენგი).

მაგრამ ერთიანი სამეფოს დაქუცმაცების შემდეგ საქართველოს ძლიერების მზე ჩაესვენა და თუმცა არასოდეს შეუწყვეტია ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის, მისი სამხედრო პოტენცია ნაწილობრივ მაჰმადიანურ სამყაროსაც ასაზრდოებდა.

ქართველების დაწინაურება სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე იწყება შაჰ-აბასის დროიდან. მან ყიზილბაში ამირების გავლენის შესასუსტებლად შექმნა ყულის ჯარი ანუ შაჰის პირადი გვარდია, რომელიც ძირითადად ქართველი მხედრებისაგან შედგებოდა და მათი სარდალიც, წოდებული ყულარაღასად, ჩვეულებრივ ქართველი იყო. ყულარაღასი და მისი ჯარი ზოგჯერ ტახტზე შაჰის აყვანის საქმეშიც კი ერეოდნენ. მათი ძალა ყველასთვის ანგარიშგასაწევი იყო.

ტყვედ წაყვანილთა თუ ბავშვობაში გატაცებულთა გარდა ირანში სამართლის საძიებლად წასული ხალხიც იყო. შაჰი ყველას პატივით იღებდა და წყალობას არ აკლებდა, ოღონდ გამაჰმადიანებულიყვნენ. ერთი გასროლით ორ კურდღელს კლავდა — ირანს აძლიერებდა, საქართველოს ასუსტებდა.

XVII ს. სეფიანთა ირანში აღზევებულ ქართველთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩევიან: ალავერდი-ხან უნდილაძე, ირანის პირველი ყულარაღასი, შაჰ-აბასის სამხედრო რეფორმების სულისჩამდგმელი და ხორცშემსხმელი; მისი ვაჟები — ფარსის ბეგლარბეგი იმამყული-ხანი და განჯის ბეგლარბეგი დაუდ-ხანი; ისპაანის ტარუღა და ირანის ყულარაღასი ხოსრო-მირზა (ანუ როსტომ მეფე); ირანის სპასალარი და თავრიზის ბეგლარბეგი როსტომ-ხან საააკაძე.

ესეც ვიკმაროთ. ჩამოთვლა ყველასი ძალზე შორს წაგვიყვანდა...

ირანის ხშირი სტუმრები იყვნენ ევროპელი მოგზაურები, ელჩები, ვაჭრები და მისიონერები. მათი ნაწერები შეიცავს ჩვენთვის საინტერესო ცნობებსაც.

იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელა ვალე წერს (1619 წ.), რომ ირანის ჯარის საუკეთესო ნაწილს წარმოადგენენ ქართველები.

ინგლისის ელჩობის წევრი თომას ჰერბერტი (1627 წ.) ხაზს უსვამს ომებში სიმამაცით განთქმულ ქართველთა ერთგულებას, რამაც ბრწყინვალე რეპუტაცია მოუპოვა ირანშიო. „იშვიათად სმენია ვინმეს, — გვარწმუნებს თომას ჰერბერტი, — რომელიმე მათგანის მუ-

ხანათობა ანდა ის, რომ სპარსელთა სამსახურში მყოფი ოდესმე გადასულიყო ოსმალთა მხარეზე".

ფრანგი მისიონერი მარტინ გოდერო ამბობს: „ქართველები უდავოდ ყველაზე მამაცი ხალხია აღმოსავლეთში" (სხვათა შორის, ეს გოდერო იყო, შაჰ-ჰუსეინის წერილი რომ გაატანეს საფრანგეთის მეფესთან).

XVII საუკუნის დამლევს სეფიანთა ირანი აღარ ჰგავდა შაჰ-აბასის დროინდელ იმპერიას. მოგზაურს ათასი ხიფათი ელოდა გზებზე. ყაჩაღები თუ თავაშვებული ადგილობრივი მმართველები განუკითხავად ძარცვავდნენ გამვლელ-გამომვლელს. ამიტომაც იყო, რომ 1685 წელს ერევნიდან შემახას მიმავალი ფრანგი მისიონერი ფილიპ ავრილი (იგი იეზუიტთა ორდენის დავალებით ზვერავდა სახმელეთო მარშრუტებს ინდოეთისა და ჩინეთისაკენ) და მისი ამალა „გადაცმული იყვნენ ქართველებად, რომელთა სამოსელი თავზარდაცემია მთელს ირანში". ეს გახლდათ უშიშროების ყველაზე საიმედო გარანტია.

იტალიელი იურისტი და მოგზაური კარლო ჯემელი-კარერი ირანში ყოფნისას შეხვდა გორელ უზბაშს (ანუ ასისთავს), რომელსაც შაჰისაგან ჰქონია ბოძებული სოფელი ირანში, საიდანაც ყოველწლიურად იღებდა შემოსავალს ასი თუმნის ოდენობით, ჯამაგირი კი ორმოცდაათი თუმანი ეძლეოდა წელიწადში. ჯემელი-კარერის სიტყვით, შაჰი იმიტომ აკეთებს ამას, რომ ჩამოაშოროს ისინი სამშობლოს, რათა ვეღარ იფიქრონ ამბოხებაზეო. გორელ უზბაშს ექვსი ქართველი მეომარი ახლდა, რომლებიც, თურმე, მხოლოდ და მხოლოდ თავისი ბატონის მიბაძვით გათათრებულან, თავად არასოდეს უფიქრიათ ელოცათ მაჰმადიანური წესით და გულიანად წყევლიდნენ ალაჰსაც და მის მოციქულ მაჰმადსაც. ქართველებმა ყოველგვარი დახმარება აღმოუჩინეს გზაში ჯემელი-კარერის, სუფრაც გაუშალეს და გულღიად გაუმასპინძლდნენ. სამაგიეროდ თბილი სტრიქონები დაიმსახურეს იტალიელი მოგზაურის წიგნში, რომელიც ფრანგულ და ინგლისურ ენებზეც არის თარგმნილი....

პეტრე პირველის ელჩი ირანში არტემ ვოლინსკი წერს: „მთელს ირანში საუკეთესოდ მიმაჩნია ქართველთა ჯარი"... ვოლინსკი ამტკიცებს, რომელი გამარჯვებაც კი მოუპოვებია სეფიანთა სახელმწიფოს, ოსმალეთსა თუ ინდოეთთან ბრძოლაში, მეტწილად — ქართველი მხედრების წყალობითო.

ასეთი სურათი იყო XVII საუკუნეში და კიდევ უფრო გაიზარდა ქართველთა ფასი, როდესაც დავით გურამიშვილის სიტყვით რომ

ვთქვათ „ხმლის სიფოლადეს სპარსთასა ჟამი რამ მიხვდა ლბობისა, ხმა დაუმდაბლდათ, მოულბათ, სიტყვის თქმა ამაყობისა“.

XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართველ მეფე-ბატონიშვილებს უდიდესი თანამდებობანი ეჭირათ სეფიანთა სახელმწიფოში: გიორგი XI იყო ირანის სპასალარი და ყანდაარის ბეგლარბეგი; მისი ძმა ლევანი — ირანის დივანბეგი ანუ უზენაესი მსაჯული; ქაიხოსრო, ძე ლევანისა — ისპაანის ტარუღა, შემდგომში — ირანის სპასალარი და თავრიზის ბეგლარბეგი; იესე ბატონიშვილი — ქირმანის ბეგლარბეგი და ირანის თოფჩიბაში; თეიმურაზ პირველის შვილიშვილი ერეკლე — ირანის ყულარაღასი, მისი ვაჟი კონსტანტინე ერთხანს ისპაანის ტარუღად იჯდა.

კიდევ ვინა ვთქვათ? ვახტანგ VI — ირანის სპასალარი და თავრიზის ბეგლარბეგი; როსტომ ბატონიშვილი — ისპაანის ტარუღა, შემდგომში — ირანის ყულარაღასი.

საკმაოდ შთამბეჭდავი სია წარმოგვიდგება თვალწინ.

გამაჰმადიანებულ ქართველ მეფე-ბატონიშვილებს არც თავისი საშშობლო ავიწყდებოდათ და არც სეფიანთა ირანს ღალატობდნენ. ვითომ შეუთავსებლის შეთავსებას ლამობდნენ? ეგებ წინასწარ იყო განწირული მათი მცდელობა...

სეფიანთა სახელმწიფოს ძალზე უჭირდა. თუ შაჰ-აბასის დროს ყიზილბაშები თამამად ერკინებოდნენ ოსმალეთს, პორტუგალიას, ინდოეთს და სასტიკ ბრძოლებში გამარჯვებას გამარჯვებაზე იხვეჭდნენ, ახლა შაჰ-ჰუსეინის დროს, მეამბოხე ბელუჯ-ავღანთა ტომებს ველარ უმკლავდებოდა მათი დაჩლუნგებული ხმალი.

XVIII საუკუნის დამდეგს უდიდესი სამსახური გაუწიეს სეფიანთა ირანს ქართველმა მეფეებმა გიორგი XI-მ და ქაიხოსრომ. იღვრებოდა ქართული სისხლი ქირმანსა და ყანდაარში, ხოლო ყიზილბაშები ღალატით უპასუხებდნენ ქართველების ერთგულებას. 1722 წლის 8 მარტს გულნაბადის ბრძოლაში ოთხას ქართველთან ერთად დაიღუპა როსტომ ყულარაღასი, ვახტანგ VI-ის ძმა. მაგრამ ამ მცირე რაზმის გმირობამ ვერ გადაწონა გამარჯვების სასწორი დაძაბუნებული ირანის მხარეზე. ავღანებმა ალყა შემოარტყეს ისპაანს.

შაჰ-ჰუსეინმა მაშინვე საქართველოს მიაპყრო იმედის თვალი. ვახტანგის ვაჟს ბაქარს ყულარაღასობა უბოძა, ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნა და მოუწოდა ისპაანის საშველად.

ირანის ახალი ყულარაღასი თავისი ჯარით დაიძრა ალყაშემორტყმული ისპაანისაკენ, მაგრამ საქართველოს საზღვართან მისული უკან

მოაბრუნა მამამისმა: ვახტანგ VI, რუსეთის ერთგული მოკავშირე, აღარ აპირებდა ქართველ მხედართა სისხლის დაღვრას სეფიანთა დინასტიის გადასარჩენად.

უკანასკნელი იმედიც ჩაუქრა შაჰ-ჰუსეინს. ქართველი მეფის უარი სასიკვდილო განაჩენს უდრიდა.

ინგლისელი ისტორიკოსი ლ. ლოკარტი აღნიშნავს, რომ მხოლოდ ქართველებს შეეძლოთ ავღანთა დამარცხება.

ცნობილი ქართველოლოგის დ. ლენგის აზრით, საქართველოს სამხედრო მხარდაჭერა უთუოდ იხსნიდა სეფიანთა დინასტიას.

ნუთუ მართლა შეაბრუნებდა ვახტანგ VI ისტორიის მსვლელობას? ვინ იცის...

მაგრამ ახლა მივცეთ სიტყვა პიეტრო დელა ვალეს. მან გულნაბადის კატასტროფამდე ერთი საუკუნით ადრე დაქცევა უწინასწარმეტყველა სისხლიან საძირკველზე აშენებულ სეფიანთა იმპერიას. შაჰ-აბასის სასტიკ პოლიტიკასთან დაკავშირებით იტალიელი მოგზაური და პილიგრიმი წერდა, რომ უფალი დაუსჯელად არ ტოვებს ერთი ადამიანის მიერ მეორის მიმართ ჩადენილ ბოროტებას და თვით ბოროტების მსხვერპლიც ყველაფერს როდი დაივიწყებს. ასე რომ, ქართველებმა ერთ მშვენიერ დღეს შესაძლოა შური იძიონ სეფიანებზეო.

ცამდე მართალი იყო პიეტრო დელა ვალე...

ქართული მარტიროლოგის ფურცლებზე უამრავი სახელი არის ჩაწერილი სეფიანთა სისხლიანი ხელით. ძნელად დასავიწყარი მარტვილობა ქეთევან დედოფლისა და ლუარსაბ მეფისა, უღვთო დასახიჩრება თეიმურაზის ძეთა — ლევანისა და ალექსანდრესი. კიდევ რამდენი ცნობილი თუ ჩვენთვის უცნობი ქართველი შეეწირა სეფიანთა იმპერიის შენებას, ვინ დაითვლის და ვინ აღწერს. რომც აღინუსხოს ყველაფერი, ეს ხომ სტატისტიკა იქნება, ტრაგედიებისაგან შედგენილი სტატისტიკა, სადაც უდროოდ დაღუპულებთან ერთად დავინახავთ თითო-ბაზად გაყიდულ ქალწულებს და მიწასთან გასწორებულ გრემს. შურისძიებისათვის კი ერთი ტრაგედიაც კმაროდა, თუნდაც ერთადერთი ცრემლი დასაჭურისებისას ჭკუაზე შერყეული ყმაწვილისა, რომლის ერთადერთი დანაშაული ის იყო, რომ ბამამისს თეიმურაზი ერქვა.

წარსული და აწმყო ერთად ითხოვდნენ შურისძიებას და დადგა შურისძიების ჟამიც.

პიეტრო დელა ვალეს წინასწარმეტყველება ბოლოს და ბოლოს გამართლდა.

ქართველებმა მოწყალე და ყოვლისშემძლე ალაჰის ნებაზე მიატოვეს შაჰ-ჰუსეინი. ხოლო ალაჰს, სპარსელი ისტორიკოსის სიტყვით, უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა მისი სახელმწიფოს ბედი.

ვახტანგის უსისხლო შურისძიებამ სიცოცხლე მოუსწრაფა სეფიანთა დინასტიას. ხმალივით ბასრი გამოდგა ხმალზე დადებული ფიცი ქართველი მეფისა.

ავღანთა ულმობელმა ალყამ მოწყვიტა ისპაანი გარე სამყაროს და სურსათ-სანოვაგის გარეშე დატოვა. ალყაშემორტყმულ ქალაქში ერთიანად გააჩანაგეს ძაღლი, კატა და სახედარი. გაჩაღდა ნადირობა თაგვებზე. ჭამდნენ ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებოდათ და რაც ყელში გადადიოდა. დამპალ ტყავსა და ხის ქერქს ვინ ჩივის, შიმშილი ისე მძვინვარებდა, რომ ჩონჩორიკსაც კი აღარ იწუნებდნენ!

თითქმის მოისპო განსხვავება მდიდარსა და ღარიბს შორის. ოქროვერცხლმა დაკარგა ყოველგვარი ფასი. აბრეშუმის სამოსელში გამოწყობილი ხალხი, აბრეშუმის ჭიების მსგავსად, მუსრს აელებდა ფოთლებსო (ამბობს სპარსელი ისტორიკოსი).

თვით ირანის შაჰი აქლემისა და ცხენის ხორცს მიირთმევდა.

ბოლოს ერთმანეთს დაერივნენ დამშეული ადამიანები. არსებობს სარწმუნო ცნობა, რომ დუქნებში დაიწყეს გაყიდვა კაცის ხორცისა, ოღონდ სხვა სახელი დაარქვეს!

სადაცაა მკვდართა ქალაქად გადაიქცეოდა ისპაანი. ასი ათასამდე კაცი შეეწირა ავღანთა ექვსთვიან ალყას, უმრავლესობას შიმშილმა და ეპიდემიამ მოუღო ბოლო.

ავღანები მოთმინებით ელოდნენ უსისხლო გამარჯვებას ფერაბადში, ისპაანის მახლობლად.

შაჰმა დამორჩილება არჩია შიმშილით სიკვდილს. მოლაპარაკება აუღანებთან ერთობ მარტივი და ხანმოკლე გამოდგა. მირ-მაჰმუდმა მოითხოვა უსიტყვო კაპიტულაცია. დამარცხებული ხელმწიფე უნდა გამოცხადებულიყო ავღანთა ბანაკში და ავღანთა წინამძღოლისათვის მიენდო თავისი გვირგვინიცა და სიცოცხლეც.

ისპაანიდან ფერაბადს ბისასვლელად ცხენი სჭირდებოდა შაჰ-ჰუსეინს, მაგრამ მთელი სამეფო რომ მიეცა ერთ ცხენში, მაინც ვერ მოჰგვრიდნენ ქვეშევრდომები. ისპაანში ცხენის ჭაჭანება აღარ იყო. შაჰის საჯინიბოს რჩეული მკვიდრნიც კი შეეპამეს ყიზილბაშებმა. ისევ მირ-მაჰმუდმა გამოიჩინა სულგრძელობა და ფერაბადიდან ცხენი გამოუგზავნა უკიდურესად დამცირებულ ხელმწიფეს.

შაჰ-ჰუსეინმა სამეფო სამზარეულოს უკანასკნელი მარაგი — სამი

აქლემი დააკვლევინა და ხალხს გაუნაწილა. ქვითინით წარმოთქვა ლოცვა, შეჯდა ნათხოვარ ცხენზე და გაუდგა გზას.

აჩრდილივით მიჰყვებოდა უპატრონო გვამებით მოფენილ ქუჩებს. თადეუშ კრუშინსკი მოგვითხრობს, რომ ისპაანის გაძვალტყავებული მცხოვრებნი უხმოდ ადევნებდნენ თვალს შაჰსა და მის უმცირეს ამალას, მაგრამ მათი მწუხარება უფრო თავზარდამცემი იყო, ვიდრე ხმამაღალი მოთქმაო.

1722 წლის 23 ოქტომბერს სეფიანთა უკანასკნელი ხელმწიფე აჩრდილივით მიჰყვებოდა გვამებით მოფენილ ისპაანის ქუჩებს.

ვინ იყო იოსებ ქართველი

XVIII საუკუნის პოეტი იესე ტლაშაძე თავის პოემაში „კათალიკოზ-ბაქარიანი“ რამდენიმე სტრიქონს უთმობს ვინმე იოსებს, რომელიც კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის საელჩოს თარჯიმანი ყოფილა, ევროპულ წყაროებში იგი ცნობილი არის იოსებ ქართველის სახელით.

1722 წლის ოქტომბერი იდგა. ოდესღაც ძლევამოსილ სეფიანთა სატახტო ქალაქი სულს ღაფავდა. შიმშილი დღითი დღე აცარიელებდა ალყაშემორტყმულ ისპაანს. სასოწარკვეთილმა შაჰ-ჰუსეინმა კაპიტულაცია გადაწყვიტა და 23 ოქტომბერს მორჩილად ეახლა ავღანთა წინამძღოლს მირ-მაჰმუდს, ისპაანის მახლობლად რომ იყო დაბანაკებული თვით შაჰ-ჰუსეინის მიერ აგებულ უბრწყინვალეს სასახლეში.

სახელგანთქმული შაჰ-აბასის უნიჭო და უნიათო შთამომავალი კარგა ხანს ალოდინეს გარეთ, მოიმიზეზეს, მირ-მაჰმუდს სძინავსო. ბოლოს და ბოლოს შეუძღვნენ მისაღებ დარბაზში.

„სალამ ალეიქუმ“ — თავმდაბლად მიესალმა შაჰ-ჰუსეინი მირ-მაჰმუდს, რომელიც დარბაზის ერთ-ერთ კუთხეში იჯდა. ავღანთა გოროზი წინამძღოლი ფეხზეც არ წამომდგარა და უსიტყვო სალმით დაკმაყოფილდა. ირანის შაჰი დასვეს მოპირდაპირე კუთხეში.

უკიდურესი ღვთისმოსაობის გამო „მოლად“ წოდებულმა შაჰ-ჰუსეინმა ახლაც ყურანიდან დაისესხა სათქმელი: „ალაჰ, ხელმწიფება შენ ხელთ არი! მიანიჭო, ვინცა ინებო და წაართვა, ვინცა ინებო. აამაღლო, ვინცა ინებო და დაამდაბლო, ვინცა ინებო. კეთილი შენ ხელთ არი, ვინაიდან ყოვლად ძლიერ ხარ!“; დაასრულა ყურანის ლექსი და მერე თავისი სიტყვებიც დააყოლა: „გემორჩილები, შვილო ჩემო, კეთილი იყოს შენი მეფობა“! (ორმოცდათოთხმეტი წლის შაჰ-ჰუსეინი მართლაც მამად ეკუთვნოდა ოცდაათხი წლის მირ-მაჰმუდს).

სეფიანმა ხელმწიფემ გვირგვინი მოიხადა და ავღანთა სარდალს ამანოლას გადასცა. ეს უკანასკნელი მიუახლოვდა მირ-მაჰმუდს, მაგრამ

მან ხელი აუკრა და შაჰ-ჰუსეინი იძულებული გახდა საკუთარი ხელით დაედგა საკუთარი გვირგვინი ავღანთა წინამძღოლის თავზე.

სეფიანთა უკანასკნელი მბრძანებლის მრისხანე წინაპრები საფლავში გადატრიალდებოდნენ, ამ შემაძრწუნებელი სურათისათვის სასწაულებრივ რომ მოეკრათ თვალი. ძლევამოსილი იმპერიის ასეთ უმსგავსო დასასრულს ერთი საუკუნის წინ უმდიდრესი ფანტაზიის პატრონიც კი ვერ წარმოიდგენდა.

სტუმრებს ყავა და ყალიონი მიართვეს. მირ-მაჰმუდი კარგ გუნებაზე დადგა და მოუნდა ოდნავ მაინც ენუგეშებინა გვირგვინმოხდილი. „ნუ დაისადგურებს მწუხარება შენს გულში, — ასე მიმართა მან შაჰ-ჰუსეინს, — ხელმწიფება ხელიდან ხელში გადადის, ყველაფერი ალაჰის ნებაა“.

ეს იყო და ეს. შაჰმა გააკეთა თავისი საქმე. შაჰს შეეძლო შინ წაბრძანებულიყო. მას მეტი აღარაფერი მოეთხოვებოდა და ავღანებმა სატახტო ქალაქში დაბრუნების ნება მისცეს...

საიდან ვიცით ასე ზუსტად ყოველივე ზემოთქმული?

მირ-მაჰმუდი, რა თქმა უნდა, დღიურებს არ წერდა, ხოლო სპარსელი ისტორიკოსები, გასაგებ გარემოებათა გამო, ერთობ ძუნწად აშუქებენ მოცემული პერიოდის ამბებს და ალბათ უცნობი დარჩებოდა ჩვენთვის ამ საბედისწერო შეხვედრის დეტალები. მაგრამ ესოდენ იშვიათ ცერემონიალს ესწრებოდა კაცი, რომელმაც დაწვრილებით აღწერა სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელი დღეები, ისპაანის ალყა და ირანის შაჰის კაპიტულაცია.

ეს კაცი იყო იოსებ ქართველი. მან თავისი თხზულებანი ე. წ. „სპარსეთის რევოლუციების“ შესახებ შეადგინა ქართულ, იტალიურ, ფრანგულ და თურქულ ენებზე. პირველი ორი ჯერჯერობით აღმოჩენილი არაა. თურქული ხელნაწერი ინახება გლაზგოს უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, ხოლო ფრანგული — საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში. იოსების სხვადასხვა მასალებით უხვად სარგებლობდნენ XVIII საუკუნის ისტორიკოსები: ფრანგი ლუი მამი-კლერაკი, ინგლისელი ჯონას ჰანვეი, პოლონელი თადეუშ კრუშინსკი, ლომეხი სარგის გილანენცი. ხშირად იმოწმებენ იოსების ცნობებს თანამედროვე ინგლისელი მეცნიერები ლ. ლოკარტი და დ. ლენგი. იოსებ ქართველის სახელი, ვინაობა და მოღვაწეობის შინაარსი ქართველ მკითხველს პირველად გააცნო ცნობილმა ქართველმა მკვლევარმა ვ. გაბაშვილმა.

...იოსები, გვარად აბესალამაშვილი, დაიბადა 1687 წელს თბილისში. მისი მშობლები, გასპარ და ანა, კათოლიკური სარწმუნოებისა იყვ-

ნენ (სახელი „გასპარ“ ფართოდ იყო გავრცელებული კათოლიკურ სამყაროში, რადგანაც ქრისტიანული ლეგენდის მიხედვით ახალშობილ იესო ქრისტეს თაყვანსაცემად აღმოსავლეთიდან მოსულ მოგვებს ერქვათ: გასპარ, ბალთაზარ და მელქიორი).

მესხეთიდან გადმოსახლებულ აბესალამაშვილთა გვარი ცნობილ და გაკლენიან გვარებს მიეკუთვნებოდა. იოსების მამა წლების მანძილზე ქალაქის ნაცვალი იყო. ნაცვალს უშუალოდ მეფე ნიშნავდა და მას წამყვანი ადგილი ეჭირა ქალაქის მმართველობაში.

იოსებმა დაწყებითი განათლება მიიღო თბილისის კათოლიკე მისიონერთა სასწავლებელში, სადაც ასწავლიდნენ ლათინურ და იტალიურ ენებს, გრამატიკას, აგრეთვე — სარწმუნოების უმთავრეს საგნებს და ლოცვებს. ეს სასწავლებელი ფრიად პოპულარული ყოფილა თბილისის მოსახლეობის ფართო წრეებში. სხვათა შორის, მისიონერებთან სწავლობდა გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ვახუშტი ბატონიშვილი („სულ აღასრულა ყოველი სწავლა ლათინთა ფრანგული“, — აღნიშნულია იმდროინდელ ქართულ პოემაში).

სასწავლებლის აღზრდილთა ნაწილი ევროპაში აგრძელებდა სწავლას, მაგრამ საქართველოდან იქ ჩასვლას იმდენი გაჭირვება და სიძნელე ახლდა, რომ კათოლიკე მისიონერები რომის პაპის წინაშე შუამდგომლობდნენ, თვით საქართველოში გახსნილიყო უმაღლესი სასწავლებელი, სადაც ნიჭიერი ახალგაზრდები დაეუფლებოდნენ სამოქალაქო თუ საეკლესიო მეცნიერებას.

მოწინავე ქართველი საზოგადოება მზად იყო საქართველოში კათოლიკობა გაევრცელებინა და ქართული ეკლესია რომის ტახტისათვის დაემორჩილებინა, ოღონდ კი დასავლეთ ევროპის (კერძოდ საფრანგეთის) პოლიტიკურ-ეკონომიური დახმარება მიეღო ირან-ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

მაგრამ კათოლიკობას მოკეთესთან ერთად მტერიც ბევრი ჰყავდა. როდესაც ეროვნული დამოუკიდებლობის მედროშე და კათოლიკეთა მფარველი გიორგი XI ირანს გადაიხვეწა და ქართლის ტახტზე დამკვიდრდა სპარსოფილი ნაზარალი-ხანი, კათოლიკეებს ცუდად წაუვიდათ საქმე.

სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც 1687 წლიდან აღიარებდა კათოლიკურ სარწმუნოებას, მონასტრის კედლებს შეეხიზნა. გასპარ აბესალამაშვილს, იოსების მამას, კათოლიკობის უარყოფა მოსთხოვეს. მან კატეგორიული უარი განაცხადა. ამის გამო თანამდებობიდან გადააყენეს და შემდგომში თბილისიდანაც გააძევეს. „გაფრანგდა მამა ამისი,

იყო ქალაქის ნაცვალი, გააგდეს მოქალაქეთა, დაუნიავეს ნაცარი", — მოგვითხრობს იესე ტლაშაძე. ხოლო უცხოური წყარო (სახელდობრ, „კარმელიტთა ქრონიკა") გასპარს მოიხსენიებს ქართველ კეთილშობილად, რომელსაც ჩამოართვეს მთელი ქონება კათოლიკური სარწმუნოების ერთგულებისათვის.

დარბეულმა და გაძევებულმა გასპარ აბესალამაშვილმა ოჯახითურთ მალე ირანში ამოჰყო თავი. 1699 წელს იგი გაჰყვა ისპაანის კათოლიკეთა ეპისკოპოსის ელიასის ელჩობას ევროპაში და გიორგი XI-ის წერილები წაიღო დასავლეთის ხელმწიფეთა კარზე. თორმეტი წლის იოსებიც გაუდგა გზას მამასთან ერთად, რომელსაც გადაწყვეტილი ჰქონდა ევროპაში მიებარებინა სასწავლებლად თავისი შვილი.

მოგზაურობამ თითქმის სამი წელიწადი გასტანა. ელჩობის მარშრუტი ასეთი იყო: ისპაანი-შემახა-ასტრახანი-მოსკოვი-კიევი-ლვოვი-ვარშავა-კრაკოვი-ვენა-ვენეცია-რომი. სიყმაწვილეშივე დაებედა იოსებს უცხოეთის გზები და ქალაქები. ხუმრობა საქმეა, ჯერ ულვაშიც არ ამოსვლოდა და უკვე ნახევარი ევროპა შემოიარა!

გასპარ ქართველმა დიდი დახმარება აღმოუჩინა ელიასის ელჩობას მოსკოვში (ემიგრაციაში მყოფი არჩილ მეფის წყალობით, რომელიც, როგორც ცნობილია, ახლოს იყო პეტრე პირველთან). ელჩობამ გზა გააგრძელა, მაგრამ რომში ჩასვლა თვით გასპარს აღარ ეწერა. იგი მოულოდნელად გარდაიცვალა ვარშავაში 1701 წელს და შვილისათვის არავითარი მემკვიდრეობა არ დაუტოვებია, გარდა ფსევდონიმისა. გასპარ აბესალამაშვილს უცხოეთში გასპარ ქართველს უწოდებდნენ. სულ მალე მის შვილს იოსებ ქართველად გაიცნობენ რომსა და პარიზში, ისპაანსა და კონსტანტინოპოლში. გასპარის ძვლები ვარშავის მიწამ მიიბარა, ხოლო დაობლებულ იოსებს ეპისკოპოსმა ელიასმა და იტალიელმა მისიონერმა ამადეომ გაუწიეს პატრონობა.

1702 წლიდან იოსები რომშია. ჯერ ჩარიცხეს მონტეფიასკონის სემინარიაში, სადაც შეისწავლა ცოტაოდენი გრამატიკა, ერთი წლის შემდეგ კი დაშვებულ იქნა ურბანოს კოლეჯში, რომელიც ამზადებდა სხვადასხვა ეროვნების მისიონერებს. სწავლისა და კურთხევის შემდეგ ისინი უნდა დაბრუნებულიყვნენ სამშობლოში და ეშრომათ კათოლიკური სარწმუნოების გასავრცელებლად. ურბანოს კოლეჯში ორი ადგილი იყო განკუთვნილი ქართველი ახალგაზრდებისათვის.

საინტერესოა, რომ ათიოდე წლის შემდეგ ამ სასწავლებელს ეწვია სულხან-საბა, რომაელ კარდინალ-ეპიკოპოსებთან ერთად და დაესწრო ღვთისმეტყველების გაკვეთილს (ამ დროს იოსები უკვე წა-

მოსული იყო რომიდან). სულხან-საბა გვაუწყებს, რომ მოწაფეთა შორის იყვნენ: ბერძენი, რუსი, გერმანელი, სომეხი, ებრაელი, არაბი, სპარსელი, თურქი, ეგვიპტელი, ეთიოპი, ბოსნიელი. „მათმა ეპისკოპოსმა კიდეც მიხუმრა: ქართველები გვაკლია, ყმაწვილები გამოგზავნეო, ასე ვასწავლი და იქავ გამოვგზავნიო. მაგრამ ეს არც ხუმრობა იყო. მართლა მთხოვა პაპის ბრძანებითა“.

ურბანოს კოლეჯში იოსებმა შეისწავლა ფილოსოფია და თეოლოგია, ზედმიწევნით დაეუფლა ევროპულ ენებს და ამრიგად ჩინებული განათლება მიიღო. მაგრამ, როგორც ჩანს, მას არ იზიდავდა კათოლიკე მისიონერის კარიერა. იოსებისათვის კათოლიკობის საკითხი უფრო პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი იყო, ისევე როგორც ქართველი მეფე-ბატონიშვილებისა და ფეოდალებისათვის. საერთოდ საქართველოში ღვთისმეტყველებას მაინცდამაინც არ ეწაფებოდნენ, გული „საერო“ მეცნიერებაზე მიუწევდათ. იოსებმაც ვეღარ გაძლო ურბანოს კოლეჯის ატმოსფეროში, თავგადასავალმოწყურებულს სასწავლებლის ოთხ კედელში რა გააჩერებდა!

1709 წელს სამშობლოში დაბრუნების ნებართვა ითხოვა. ნება დართეს და ცოტაოდენი ფულიც გაატანეს გზის ხარჯად. იოსები რომიდან წამოვიდა, ხოლო ურბანოს კოლეჯის მოწაფეთა დავთარში სამუდამოდ დარჩა მისი მკაცრი ატესტაცია: „ჭეშმარიტად მშფოთვარე და დაუმორჩილებელი სულისაა, და ღმერთმა უწყის, რა დაემართება მას“.

ვნახოთ, რა დაემართა იოსებ ქართველს, როგორ აეწყო მისი დამოუკიდებელი ცხოვრება. ერთხანს ვენეციაში იმყოფებოდა, შემდეგ კონსტანტინოპოლში გადაბარგდა, საფრანგეთის საელჩოს დაუახლოვდა. თურქული ენის ცოდნა განიმტკიცა. აქვე გაიცნო სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც ევროპიდან საქართველოში ბრუნდებოდა და წელიწად-ნახევარი დაყოვნდა კონსტანტინოპოლში. სახელოვანი ქართველი მწერალი „სიტყვის კონას“ ამუშავებდა, იოსებს ქართულ-იტალიური ლექსიკონის შედგენაში შეუტანია წვლილი.

ბოლოს ვეღარც კონსტანტინოპოლში მოისვენა იოსებმა. ახალი გზები და ქვეყნები ეძახდნენ. მისი ნიჭი და უნარი უფრო მჩქეფარე ცხოვრებას ელტვოდა. 1716 წელს იგი თარჯიმნად ჩაირიცხა საფრანგეთის ელჩობაში, ირანს რომ მიემგზავრებოდა ანჟე დე გარდანის ხელმძღვანელობით.

ელჩობის წევრები ჯერ ალეპოში ჩავიდნენ. დაბინავებულან ქალაქგარეთ, სადაც გარდანი ნადირობით იქცევდა თავს. ამასობაში იმა-

რაგებდა თავისი ამალისათვის ოსმალურ ტანისამოსსა და კარგ ცხენებს (გარდანს ინსტრუქცია ჰქონდა მიღებული მთავრობისაგან, რომ არ გაემეღავნებინა, თუ სად და რატომ მიემგზავრებოდა. საფრანგეთის მთავრობას არ სურდა, რომ ოსმალეთს რაიმე სცოდნოდა ირანსაფრანგეთის ურთიერთობის შესახებ).

იოსები, ცხადია, განუზომელ სამსახურს უწევდა გარდანს, რომელმაც არ იცოდა აღმოსავლური ენები და ზნე-ჩვეულებანი.

გავიდა ორი თვე და ერთ მშვენიერ ღამეს გარდანის ელჩობამ მალულად მიატოვა იქაურობა. მაგრამ ოსმალეთის ხელისუფალნიც ფხიზლობდნენ. მათ გაიგეს გარდანის გაქცევა და სასწრაფოდ დაადევნეს სამხედრო რაზმი. ოცი დღის შემდეგ დაეწივნენ და ყველანი დაატიმრეს. ბრალად დასდეს ჯაშუშობა ავსტრია-ვენეციის სასარგებლოდ (იმ ხანებში ოსმალეთს ომი ჰქონდა მათთან) და მოათავსეს ალეპოს საპყრობილეში, სადაც ძალზე ცუდად ექცეოდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ გარდანი და მისი ელჩობის წევრები საფრანგეთის ქვეშევრდომები იყვნენ. ბოლოს წაიყვანეს კონსტანტინოპოლში და საფრანგეთის ელჩმა ძლივს დაიხსნა ისინი პატიმრობიდან.

გარდანის ელჩობა ხელახლა გაუდგა გზას. კონსტანტინოპოლიდან გემით ჩავიდნენ ტრაპიზონს, იქიდან კი არზრუმისა და ერევნის გავლით 1717 წლის ზაფხულში ირანს ჩააღწიეს.

გარდანი ორჯერ მიიღო ირანის შაჰმა. თარჯიმნობდა იოსებ ქართველი. მან ზედმიწევნით იცოდა თურქულიცა და სპარსულიც. თურქული იყო სალაპარაკო ენა სეფიანთა სამეფო კარზე, მაგრამ სახელმწიფო დოკუმენტები იწერებოდა სპარსულად. ასე რომ, თარჯიმნისათვის ორივე ენის ცოდნა იყო აუცილებელი.

ძნელი სათქმელია, რომელი ენები უფრო კარგად იცოდა იოსებმა: ევროპული თუ აღმოსავლური. ალბათ, ერთიმეორეზე უკეთესად იცოდა ორივე, გარდანთან ფრანგულად საუბრობდა, იტალიელ მისიონერებთან — იტალიურად. კათოლიკეთა ეკლესიაში წირვა-ლოცვას ისმენდა ლათინურ ენაზე. კიდევ რომელი ენები იცოდა? შესაძლოა არაბულიც, ბერძნულიც, სომხურიც.

უბრალო თარჯიმანი როდი იყო იოსებ ქართველი. საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივის საბუთებში იგი კონსულ გარდანის მდივან-თარჯიმნად არის მოხსენიებული. მართლაც, აქტიურად მონაწილეობდა დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში. სწორედ იოსების საშუალებით დაამყარა კავშირი გარდანმა ირანში დაწინაურებულ ქართველებთან, მათ შორის — ვახტანგ VI-თან, რომელიც ამ დროს

ირანის სპასალარი იყო (მართალია, სულხან-საბას ელჩობა ევროპაში მარცხით დამთავრდა, საფრანგეთს კვლავ აინტერესებდა „საქართველოს საკითხი“.)

გამოხდა ხანი. 1722 წლის დამდეგს ავღანები შემოესიენენ ირანს. გადამწყვეტ ბრძოლაში ისპაანის მისადგომებთან სასტიკად დაამარცხეს საზეიმოდ მორთული, მაგრამ ომისათვის მოუმზადებელი და გაუწვრთნელი ლაშქარი და სეფიანთა სატახტო ქალაქს ალყა შემოარტყეს...

როდესაც ისპაანმა დაკარგა ყოველგვარი იმედი დახმარებისა, გარდანისათვის ნათელი გახდა, რომ გარდუვალი კაპიტულაცია კარზე იყო მომდგარი. 20 ოქტომბერს მან უბრძანა იოსებ ქართველს, რადაც არ უნდა დაჯდომოდა, მიეღწია ავღანთა ბანაკამდე და მათი წინამძღოლის წინაშე ეთხოვა მფარველობა საფრანგეთის ქვეშევრდომთათვის.

იოსებმა უყოყმანოდ მიიღო ეს პასუხსაგები და სახიფათო დავალება. მან მოახერხა ყიზილბაშთა და ავღანთა საფრონტო ხაზების გადაკვეთა და მირ-მაჰმუდს ძვირფას საჩუქრებთან ერთად გარდანის თხოვნაც მიართვა, ავღანთა წინამძღოლმა, ნასიამოვნებმა იმით, რომ უცხო სახელმწიფოს წარმომადგენელმა ცნო იგი ირანის შაჰზე ადრე, აღუთქვა ფრანგებს მფარველობა და დაჰპირდა, რომ არ ჩამოართმევდა შაჰის მიერ ბოძებულ სასახლეს ისპაანში, ხოლო კათოლიკე მისიონერებს არ აუკრძალავდა ღვთისმსახურებას.

ავღანებმა ორი-სამი დღით დატოვეს თავის ბანაკში იოსებ ქართველი და ამგვარად დაესწრო იგი მირ-მაჰმუდისა და შაჰ-ჰუსეინის შეხვედრას. ეშმაკმა უწყის, რატომ დატოვეს და რისთვის! თითქოს განჭვრიტეს, რომ მათი ტრიუმფის უშუალო მოწმე და თვითმხილველი იოსები ყველაფერს კეთილსინდისიერად აღწერდა და მისი უნიკალური ინფორმაცია დაიბეჭდებოდა სხვადასხვა ავტორთა წიგნებში (ლათინურ, ფრანგულ, ინგლისურ, გერმანულ და რუსულ ენებზე).

სეფიანთა დინასტიის დამხობის ყველაზე დეტალური და უტყუარი სურათი ისტორიას შემოუნახა ქართველმა მწერალმა.

რაც შეეხება გარდანის მიერ დაკისრებულ მისიას, აშკარაა, რომ იოსების დიპლომატობას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. მირ-მაჰმუდი გაცილებით რბილად მოეპყრო საფრანგეთის ქვეშევრდომთ, ვიდრე ინგლისელ, ჰოლანდიელ, ინდოელ და სომეხ ვაჭრებს, რომელთაც უზარმაზარი კონტრიბუციები შეაწერა და გაჩენის დღე აწყევლინა. ფრანგები კი სულ რაღაც ოცდაათი თუმნით დაზარალდნენ. ავღანთა

მიერ მოხვეჭილი ზღაპრული ნადაველის ზღვაში ეს მართლაც რომ ერთი წვეთი იყო.

იოსები დიდხანს აღარ დარჩენილა ისპაანში, სადაც დამპყრობელთა განუკითხავი ტერორი ბატონობდა. 1724 წლიდან იგი უკვე კონსტანტინოპოლში იმყოფება საფრანგეთის საელჩოს თარჯიმნად.

აქ შეხვდა საქართველოს კათალიკოს დომენტის (ვახტანგ VI-ის უმცროს ძმას) და დაეხმარა ოსმალეთის დიდვეზირთან აუდიენციის მიღებაში, თუმცა უმტკიცებდა ოსმალთა იმედზე დარჩენილ კათალიკოსს, რომ „საფრანგეთი სჯობს ამასო" (ე. ი. ოსმალეთს). იოსები ამასვე იმეორებს მამი-კლერაკის მიერ დამოწმებულ იტალიურ თხზულებაში, ქართული ანდაზის მოშველიებით („თუნდა ოსმალოს დანდობიხარ და თუნდა ტალღას დაყრდნობიხარო"). ხსენებულმა ისტორიკოსმა სწორედ კონსტანტინოპოლში გაიცნო იოსებ ქართველი და ყველაზე უხვი ცნობები დაგვიტოვა მისი ვინაობისა და მოღვაწეობის შესახებ.

მამი-კლერაკი მოგვითხრობს, რომ ირანში მომხდარმა სენსაციურმა ამბებმა ისეთი ხმაური და მითქმა-მოთქმა გამოიწვია კონსტანტინოპოლში, სხვა არაფერზე აღარ ლაპარაკობდნენო, თუმცა ისიც კი არ იცოდნენ წესიერად, აიღეს თუ არა ავღანებმა სეფიანთა სატახტო ქალაქი.

მამი-კლერაკს უკვე ხელთ ჰქონდა ზოგიერთი მასალა ისპაანის ალყაზე, მაგრამ განსაკუთრებით აღაფრთოვანა იგი იოსების თხზულების წაკითხვამ და მერე — თვით ავტორის გაცნობამ. მამი-კლერაკი პროფესიით სამხედრო ინჟინერი იყო და უცებ გადაწყვიტა ისტორიული ნაშრომის დაწერა. „ამის შესახებ ვესაუბრე ბატონ იოსებს, — გვიამბობს იგი, — რომელმაც მომიწონა ეს აზრი".

ნახევარი წლის განმავლობაში იოსებ ქართველი თითქმის ყოველდღე ხვდებოდა მამი-კლერაკს და აძლევდა ვრცელ შენიშვნებსა და ახსნა-განმარტებებს. ამიტომაც უწოდებს მას ფრანგი ისტორიკოსი თავის „მეგზურს" და იოსების მასალებს მიიჩნევს ყველაზე ძვირფას წყაროდ თავისი გამოკვლევისათვის. ამასთან ერთად აღნიშნავს, რომ „ამ ქართველმა" იცოდა მრავალი ევროპული და აღმოსავლური ენა. ჰქონდა მდიდარი მეხსიერება, ცოცხალი და საღი გონება, ფართო ერუდიცია ისტორიასა და გეოგრაფიაში.

მამი-კლერაკის სამტომიანი წიგნი („სპარსეთის ისტორია ამ საუკუნის დამდეგიდან") გამოქვეყნდა პარიზში 1750 წელს. წიგნში საკმაოდ დიდი ადგილი უჭირავს ნაწყვეტებს იოსებ ქართველის მიერ

იტალიურ და ფრანგულ ენაზე დაწერილი თხზულებებიდან. ასე გააცნო იოსების კალამმა ევროპელ მკითხველს ქართველ მეფეთა (გიორგი XI, ქაიხოსრო, ვახტანგ VI) სახელები და საქმენი.

რა დაემართა საბოლოოდ იოსებ ქართველს? საეჭვოა, რომ იოსები დაბრუნდა ირანში გარდანის დასახმარებლად. თვით გარდანის სიტყვით, როდესაც იგი გამოემგზავრა ისპაანიდან 1730 წელს, საფრანგეთის კონსულის რეზიდენციაში დარჩენილან კაპუცინი მისიონერი და ქართველი თარჯიმანი, რომელიც უთუოდ იოსები უნდა იყოს. მაგრამ მისი შემდგომი ბედი გაურკვეველია.

ვინ იცის, სად, როდის და როგორ განუტევა თავისი „მშფოთვარე და დაუმორჩილებელი სული“ იოსებ ქართველმა, შესანიშნავმა ისტორიკოსმა და დიპლომატმა...

ამორძალთა დარად

„აღიღეს ისპაანი ავღანთა“, — ძუნწად გვაუწყებს ვახუშტი ბატონიშვილი.

მთელი იმდროინდელი მსოფლიო შეაწრიალა ამ უჩვეულო მოვლენამ. ევროპაში წიგნები იწერებოდა ავღანთა მიერ ისპაანის აღებაზე. ლეგენდებით იმოსებოდა მათი წარსული და აწმყო, მეომართა გულადობა და სარდალთა გონიერება. გულმოდგინე შესწავლის საგანი შეიქნა თვალისმომჭრელი მეტამორფოზა — ირანის ქვეშევრდომთა გადაქცევა ირანის ბატონ-პატრონებად, ჩაგრულთა ფანტასტიკური აღზევება მჩაგვრელებზე. ავღანთა წინამძღოლს მირ-მაჰმუდს, რომელმაც წერტილი დაუსვა სეფიანთა დინასტიის ბატონობას ირანში, უწოდეს აზიელი ოლივერ კრომველი. ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუციის ბელადის სახელი ალბათ არც ჰქონდა გაგონილი ავღართა წინამძღოლს და ამიტომაც ვერ მოხიბლავდა ესოდენ საპატიო შედარება; მისთვის ისიც იყო საკმარისი, რომ ირანის ხელმწიფედ გამოაცხადა თავი და ისპაანის კედლებთან მირ-მაჰმუდად მისული უკვე შაჰ-მაჰმუდად უნდა შესულიყო ისპაანში.

1722 წლის 25 ოქტომბერს ავღანებმა დაჩოქილი ქალაქის კარი შეაღეს.

ალბათ სიზმარში ეგონათ თავი ისპაანის მცხოვრებთ. თვალს არ უჯერებდნენ შიმშილისაგან ლანდად ქცეული ადამიანები. მართლაც სიზმარს ჰგავდა ყველაფერი, დაუჯერებელ და წარმოუდგენელ სიზმარს, რომელსაც არავინ მოელოდა.

სეფიანთა იმპერიის სატახტო ქალაქი, მთელს დუნიაზე სახელგანთქმული ისპაანი ეგებებოდა ახალ პატრონს. თავისი მოსახლეობის ნახევარიღა შერჩენოდა ცოცხლებში ექვსთვიანი ალყის გამო ნაშიმშილარ ქალაქს, ღონეგაწყვეტილსა და დამცირებულს. იდგნენ ისპაანის ქუჩებში მისი მცხოვრებნი და მორჩილი ღიმილით ეგებებოდნენ სატახტო ქალაქის დამპყრობლებს. ავღანთა საზეიმო პროცესია ძძიმე ნაბიჯით უახლოვდებოდა სეფიანთა დინასტიის შაჰების სასახლეს.

ისპაანის ქუჩებს ჯერ კიდევ ახსოვდათ სიხარულისა და აღფრთოვანების მომგვრელი სურათები. სულ რაღაც ერთი საუკუნის წინათ სეფიანთა ამაყად აფრიალებული დროშების ტყე მოედებოდა ქუჩებსა და მოედნებს; შაჰ-აბასის ძლევამოსილი ლაშქარი ბრუნდებოდა ბრძოლის ველიდან. ჩაივლიდნენ ისპაანის ქუჩებს აურაცხელი ნადავლით დატვირთული ყიზილბაშები და ნაალაფევ დროშებს დაახვავებდნენ თავისი მრისხანე მბრძანებლის ფეხქვეშ. ჩამოჰყავდათ სხვადასხვა ჯურისა და მოდგმის ტყვეები, იზრდებოდა ქვეყნის დოვლათი, ახლობელსა თუ შორეულ ქვეყნებში ვრცელდებოდა პანიკური მითქმა-მოთქმა ყიზილბაშთა ხმლის უძლეველობაზე. ჩამოდიოდნენ ისპაანში დასავლეთის სახელმწიფოთა ელჩები და მეგობრობა-მოკავშირეობას სთავაზობდნენ შაჰ-აბასს.

ზარ-ზეიმით მოედინებოდა საზეიმო პროცესია. ავღანთა სარდლებს შორის შერეულიყვნენ სეფიანთა ირანის დიდებულნი. პროცესიას ამშვენებდა ალისფერ სამოსელში გამოწყობილი სამასი ზანგი. ისინი შაჰის მონათაგან ამოერჩიათ ავღანებს და მაჰმუდის მცველთა რაზმი შეექმნათ.

ავღანთა წინამძღოლს ხელმარცხნივ მოჰყვებოდა სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელი ხელმწიფე, გვირგვინმოხდილი, უიარაღო, უჯარო და უძლური შაჰ-ჰუსეინი. მან ჯერ კიდევ არც იცოდა, რომ ავღანები ტახტიდან ჩამოგდებას არ აკმარებდნენ და ხუთიოდე ცოლსღა დაუტოვებდნენ მისი მრავალრიცხოვანი და უბრწყინვალესი ჰარამხანიდან.

საზეიმო პროცესიას უკან მოსდევდა ათასამდე აქლემი. თითოეულ მათგანს ზამბურაკი ჰქონდა აკიდებული. აქლემის ზურგზე მოკალათებული ავღანები დროდადრო ზამბურაკთა გრიალით აგონებდნენ ქალაქს — ახალი ბატონები მოვდივართო. ექვსასი დამკვრელი დაუღალავად აბრაგუნებდა დოლს და აჭყვიტინებდა ზურნას. საზეიმო პროცესიის თავში ჩამდგარი ათი რჩეული მხედარი ხმამაღლა წარმოთქვამდა წყევლას ყიზილბაშური რჯულის მიმდევართა მისამართით.

მთელ გზაზე, რომელიც უნდა გაევლო პროცესიას, მაღალ ნაგებობათა ბანებსა და მეჩეთის მინარეთებზე თავით ფეხამდე იარაღში ჩამჯდარი ავღანი მეომრები იდგნენ და ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს არემარეს, რაიმე ხიფათს რომ არ გადაჰყროდა მაჰმუდი. მაგრამ ისპაანის მოსახლეობა ისე დაშინებული და თავზარდაცემული იყო მომხდარი უბედურებით, რომ თითის განძრევაც არავის უფიქრია. გარდა ამისა, ისპაანის მცხოვრებნი ერთგვარი იმედით ხვდებოდნენ დაპჰყ-

რობლებს, რომელთაც შეეძლოთ შიმშილის მოსპობა სასიკვდილოდ განწირულ უზარმაზარ ქალაქში.

ფიანდაზი გაუშალეს მაჰმუდს და მორჩილი ღიმილით ეგებებოდნენ. როდესაც ავღანთა წინამძღოლმა მიაღწია შაჰის სასახლეს, მისმა მეომრებმა ერთხმად დასჭექეს: „ალაჰ, ალაჰ!“, თითქოსდა მადლობას უხდიდნენ თავის უზენაეს მბრძანებელს იმ დიდი ჯილდოსათვის, რომელსაც ისპაანი ერქვა.

მაჰმუდი შებრძანდა სასახლის მისაღებ დარბაზში, დაბრძანდა შაჰის ტახტზე, იხმო უბედური შაჰ-ჰუსეინი და ირანის ყოფილმა ხელმწიფემ კიდევ ერთხელ აღიარა ახალ ხელმწიფედ ავღანთა წინამძღოლი. ხოლო სეფიანთა სამეფო კარის ვეზირებმა და დიდებულებმა ერთგულება და მორჩილება შეჰფიცეს მაჰმუდს. ცოტა ხნის შემდეგ ზარბაზნების ქუხილმა ამცნო ისპაანის მოსახლეობას, რომ სეფიანთა ტახტზე ახალი მბრძანებელი დამკვიდრდა.

ასე დაიწყო ირანში ავღანთა ბატონობის პერიოდი, რომელიც ხანმოკლე, მაგრამ სასტიკი და სისხლიანი გამოდგა.

მაჰმუდი იმყოფებოდა შორს მანძილზე თავისი სამშობლოდან, სანახევროდ დაპყრობილი ქვეყნის შუაგულში. მისი ლაშქარი ახალი ძალებით არ ივსებოდა და სამეფო ტახტის უზურპატორი რჩებოდა ათი ათასი მეომრის ანაბარა. მიუხედავად დიდი გამარჯვებისა, ავღანთა მდგომარეობა არ იყო სახარბიელო და დღითი დღე რთულდებოდა. დამხობილი სეფიანთა სახელმწიფოს მიწებზე სხვა ქვეყნებსაც ეჭირათ თვალი. დასავლეთიდან ოსმალეთი მოიწევდა, ჩრდილოეთიდან — რუსეთი. ოსმალეთი ამიერკავკასიის ხალხთა დამონებას ლამობდა, რუსეთი — იმავე ხალხთა საბოლოო გამოხსნას მაჰმადიანური უღლიდან. მაგრამ ორივეს ეწადა საკუთრივ ირანის პროვინციების დაუფლებაც, ვინაიდან სეფიანთა ყოფილი საბრძანებელი უპატრონოდ დარჩენილ კარ-მიდამოს წააგავდა, ხოლო ავღანები — დაუპატიჟებელ სტუმრებს. ცხადია, მაჰმუდს მშვენივრად ესმოდა, რომ თავისი ათი ათასი მეომრით ასეთ ლაშქარმრავალ ქვეყნებს ვერ გაუმკლავდებოდა. ავღანთა საბედნიეროდ, რუსეთი და ოსმალეთი ერთმანეთში ვერ მორიგებულიყვნენ. ორი დიდი მტრის არსებობა უკეთესი იყო ავღანთათვის, ვიდრე ერთადერთისა, მაგრამ სეფიანთა იმპერიის საზღვრებში შემოჭრილი გიგანტები ერთ ადგილზეც რომ შეჩერებულიყვნენ და წინ აღარ გადმოედგათ ნაბიჯი, მაჰმუდი მაინც ვერ ღაიძინებდა მშვიდი ძილით.

იყო კიდევ ერთი კერა საფრთხისა. ალყაშემორტყმული ისპაანი-

დან გაქცეული უფლისწული თამაზ-მირზა თავრიზში დაბანაკდა და თავის მამა-პაპათა ტახტზე ოცნებობდა. მართალია, იგი უფრო ქეიფსა და განცხრომას ანდომებდა დროსა და ღონეს, ვიდრე საბრძოლო სამზადისს, და ოცნება ოცნებადვე რჩებოდა, მაგრამ მაჰმუდმა როდი იცოდა, რომ გაქცეული უფლისწული ისეთივე ქარაფშუტა და უსუსური იყო, როგორც ტახტიდან ჩამოგდებული შაჰ-ჰუსეინი. შიშს დიდი თვალები აქვსო და მაჰმუდს დღენიადაგ ეჩვენებოდა, რომ თამაზ-მირზა გაცხარებით ამზადებდა ჯარებს ისპაანის ხელში ჩასაგდებად. ერთი სიტყვით, საითაც არ გაიხედავდა აეღანთა წინამძღოლი, ყოველი მხრიდან საფრთხე ემუქრებოდა და მოსპობას უქადდა. თვით ისპაანშიც ეგულებოდა მტრები და დამორჩილებულ ყიზილბაშებს ეჭვის თვალით უყურებდა.

სეფიანთა სახელმწიფოს დიდკაცები კი მაინცდამაინც არ იტკივებდნენ თავს ავღანთა განდევნაზე ფიქრით და ცდილობდნენ რამენაირად შეგუებოდნენ დამპყრობლებს, ეამებინათ ღა სამაგიეროდ უდარდელი ცხოვრება მოეხვეჭათ, როგორც შაჰ-ჰუსეინის დროს. მაგრამ უბრალო ხალხი დრტვინავდა; სწორედ გლეხებსა და ხელოსნებს დააწვათ ყველაზე მძიმედ დამპყრობელთა უღელი. თანდათანობით მწიფდებოდა აჯანყება.

შეშფოთებულმა მაჰმუდმა გადაწყვიტა ულმობელი ტერორით დაეშინებინა მოსახლეობა. მან საგანგებო წვეულებაზე მიიპატიჟა სეფიანთა სახელმწიფოს ვეზირები, ამირები და დიდმოხელენი. ისინიც სიხარულით ეწვივნენ ირანის ახალ ხელმწიფეს. სამასმა კაცმა მოიყარა თავი და როგორც კი მიუსხდნენ სუფრას, მაჰმუდის მეომრებმა შეუბრალებლად გაჟლიტეს ისინი.

სხვებთან ერთად მოკლულ იქნა თორმეტი წლის ვაჟი გულნაბადის ომში დაღუპული როსტომ ბატონიშვილისა (ვახტანგ VI-ის უმცროსი ძმისა). ეს ყმაწვილი შვილად ჰყავდა აყვანილი ავღან ასისთავს, მაგრამ ჯალათებმა გამოჰგლიჯეს მამობილს და მოკლეს.

დახოცილთა გვამები სასახლის წინ მოედანზე დაყარეს ხალხის დასაშინებლად. შესაძლებელი შურისძიების თავიდან ასაცდენად შაჰმუდმა ბრძანა, დახოცილთა შვილებიც ამოეჟლიტათ. ორასი ბავშვი, ირანისა და საქართველოს წარჩინებულ პირთა შვილები, გამოიყვანეს სასწავლებლიდან და ტრიალ მინდორში გარეკეს. შემდეგ კი უბრძანეს: გაიქეცით, თორემ სიკვდილი არ აგცდებათო. ისინიც დაემორჩილნენ ბრძანებას, სხვა რა გზა ჰქონდათ, და გაიქცნენ. ავღანმა მხედრებმა ნადირობა გამართეს. გარბოდნენ ბავშვები, ავღანები ჭენებით

მისდევდნენ და უმოწყალოდ მუსრავდნენ. ერთიც არ დაუტოვებიათ ცოცხალი. მაჰმუდმა გამოაცხადა: ისინი შეთქმულებას აწყობდნენ, ტახტიდან ჩემი ჩამოგდება და მოკვლა სურდათო. მტკნარი სიცრუე იყო, მაგრამ ვინ ამოიღებდა ხმას, სისხლიანმა რეპრესიებმა კიდევ უფრო დააშინა ისედაც დაშინებული და ხმაჩაწყვეტილი მოსახლეობა.

...1724 წლის მარტის დამლევს მაჰმუდი თავისი მარბიელი რაზმით ბრუნდებოდა ისპაანში. აბასაბადის ხიდს რომ მიადგნენ, უეცრად ჩოჩქოლი ატყდა ავღანთა შორის. ვიღაც მხედარი ცხენდაცხენ შეიჭრა მათს რიგებში, თავდაუზოგავად ეკვეთა შეცბუნებულ ავღანებს და ოცამდე კაცი თავისი ხმლის ლუკმად აქცია. მაგრამ თვითონაც ვერ გადაურჩა ჭრილობებს, ხელიდან გააგდებინეს ხმალი, შეიპყრეს და მაჰმუდს მიჰგვარეს.

გაოცებას ვერ მალავდნენ ავღანები. სახტად დარჩა მაჰმუდიც. ბევრის მნახველნი იყვნენ ისინი და ბევრის მომსწრენი, ყრმობიდანვე ომსა და სისხლისღვრას შეჩვეულნი, მშობლიური მთებივით პირქუშნი და დაუნდობელნი, მაგრამ ახლა უსაზღვრო გაოცებამ მონუსხა ყველა, სარდალიცა და რიგითი მეომარიც. ასეთი ამბავი არც თვალით ენახათ, არც ყურით სმენოდათ. უცნობი მხედარი, რომელმაც ააფორიაქა მაჰმუდის რაზმი და ოცამდე კაცი იმსხვერპლა, ჰოი, საოცრებავ, თურმე ქალი ყოფილა, ვაჟურად გადაცმული ქართველი ქალი. მისი ქმარი ორიოდე წლის წინათ, ისპაანის ალყის დროს, სწორედ აბასაბადის ხიდზე მოეკლათ ავღანებს.

ორიოდე წლის წინათ, სეფიანთა ირანის ჯარში მყოფი ქართველების რაზმი იცავდა აბასაბადის ხიდს. ვაჟკაცურად იცავდნენ და მედგრად იგერიებდნენ ავღანთა ყოველ იერიშს. მაგრამ ერთ ღამესაც ბრძოლით დაღლილი ქართველები სამშობლოდან გამოგზავნილ ღვინოს დაეწაფნენ გულის გადასაყოლებლად და ჯავრის გასაქარვებლად. იფიქრეს, ჩვენებური ღვინო რას დაგვაკლებსო და უზომოდ დაეწაფნენ. თრობის ბურანმა ყველას შეუბოჭა ხელ-ფეხი. მსტოვრებმა მყისვე აუწყეს მაჰმუდს ქართველ მეომართა საბედისწერო შეცდომა და იმავე ღამეს ავღანებმა მთელი რაზმი გაანადგურეს აბასაბადის ხიდზე.

ეს ამბავი რომ ჩავიდა საქართველოში, ახალგაზრდა ქვრივმა ცხარე ცრემლით დაიტირა უდროოდ დაღუპული ქმარი და შურისძიების წყურვილმა ყველაფერი გადაავიწყა. ორი პატარა შვილი ჩააბარა თავის ძმას, შენ უპატრონე და თუ ვეღარ დავბრუნდი, ობლები გამიზარდეო. დაუშალეს, მაგრამ ვერ გადაათქმევინეს ესოდენ უჩვეულო განზრახვა. ვერც სუსხიანმა ზამთარმა შეაშინა, ვერც შორმა გზამ და

მოსალოდნელმა ფათერაკებმა. ვაჟურად გადაიცვა, იარაღი აისხა და ისპაანისაკენ მიმავალ გზას გაუდგა...

მწარე და უსიამო ფიქრთა ჯაჭვით ბორკავდა ქართველი კაცისა თუ ქალის გონებას ისპაანის გზა. ბედკრულთა და განწირულთა გზა ერქვა მას. მართალია ვერავინ იტყოდა, იქით წასული ბევრი გვინახავს და აქეთ წამოსული არც ერთი გამოჩენილაო, მაგრამ უფრო ხშირად ისპაანის გზამ ქართველი მეფისა თუ უბრალო გლეხის სამუდამოდ დაკარგვა იცოდა. ეს გზა მრავალთათვის ტყვეობისა და დამცირების გზა იყო, წამებისა და სიკვდილის გზა, გათათრებისა და გადაგვარების გზა. ისპაანის გზა ქართველ მეფეს ირანის სპასალარად გადააქცევდა და ქართველ გლეხს — ირანის ლაშქრის უზბაშად. ამ გზას საქართველოსაკენ მოჰყავდა ყიზილბაშთა ურდოები და იმავე ყიზილბაშთა ჰარამხანებში ჩაჰყავდა ქართველი ქალები. სისხლით მორწყული და ძვლებით მოფენილი გზა არავის ინდობდა, არხეინად მიიკლაკნებოდა ისპაანისაკენ, ხან მაღლა ცურდებოდა და უღელტეხილს გადაივლიდა, ხანაც სწორზე მისრიალებდა, არც იღლებოდა, არც ილეოდა და თავის ზურგზე თითქოსდა მთელი საქართველოს წამოკიდება განუზრახავსო — მაცდურად შლიდა ხელებს, ყველას ეპატიჟებოდა, სიმდიდრესა და სახელს ჰპირდებოდა ისპაანის გზა.

გაუდგა ამ გზას დაქვრივებული ქართველი ქალი, ვაჟურად გადაცმული და იარაღასხმული. უჩვეულო მიზნით აღტკინებული მიეშურებოდა ისპაანისაკენ. ასეთი მგზავრი, ცოტა არ იყოს, უკვირდა ისპაანის გზას — სისხლის ასაღებად წასული ქართველი ქალი!

მკაცრად ნუ განვსჯით მას, ნუ მოვთხოვთ ბრძნულად აეწონ-დაეწონა საქმის ვითარება და დაღუპული ქმრის სიყვარული მთლიანად შვილებისათვის გაენაწილებინა, აღეზარდა ისინი ღირსეულად და ამით მოეხადა თავისი ვალი როგორც სამშობლოს, ისე ქმრის წინაშე. სად მიდიოდა, რას ფიქრობდა, ნუთუ იმედი ჰქონდა, რომ ცოცხალი გადარჩებოდა და მშვიდობით მობრუნდებოდა ქართლში? ბრძოლა თუ სწყუროდა, რაღა ცხრა მთას იქით გარბოდა მტრის საპოვნელად. ქართლი ოსმალოს ეჭირა და კახეთში ლეკები დათარეშობდნენ. მაგრამ ეს ქალი სახელმწიფო მოღვაწე როდი იყო, რომ ჯერ ქვეყნის სატკივარზე ეფიქრა და მერე — თავისაზე. იგი ჩვეულებრივი ქართველი ქალი იყო, ოღონდ არაჩვეულებრივად უყვარდა თავისი ქმარი, მისი დაკარგვა აუნაზღაურებელ უბედურებად მიაჩნდა, აღარც შვილები ახსოვდა და სიცოცხლე ჩალის ფასად უღირდა. ჩურჩულით ესაუბრებოდა დაღუპულ ვაჟკაცს და ალბათ შესჩიოდა: „უშენოდ ჩემი

სიცოცხლე, ვამე, რა დიდი ძნელია!" მართლაც რომ წყეულმა ჟამმა და მუხთალმა საწუთრომ სამარადისოდ გაჰყარა ისინი. სამარადისოდ? ეგებ არა სჯეროდა ქალს, რომ ეს გაყრა სამარადისო იყო. ვინ იცის, იმედი ესახებოდა უდროოდ დაქვრიეებულს, რომ ამ ქვეყნად გაყრილნი მიჯნურნი იმ ქვეყნად მაინც შეიყრებოდნენ, ისევ გაიხარებდნენ ერთმანეთის ხილვით, დატკბებოდნენ ალერსითა და სიყვარულით. ალბათ აღარ უმძიმდა თავგანწირვა, თუკი ულმობელი სიკვდილი მაინც დაუბრუნებდა დაკარგულ ბედნიერებას.

სწორედ აბასაბადის ხიდთან იდგა და აგერ ავღანთა რაზმიც გამოჩნდა. მხნეობა და საომარი ჟინი გაუასკეცდა ქართველ ქალს, როდესაც თვალი შეავლო ისპაანის დამპყრობლებს. წუთიც და უკვე აღარაფერი ახსოვდა, გარდა შურისძიებისა.

...დაჭრილ-დაჩეხილი მიჰგვარეს ავღანთა წინამძღოლს. როცა მაჰმუდმა შეიტყო, რომ უცნობი მხედარი იყო ქართველი ქალი, გაოცებასთან ერთად უნებურმა აღტაცებამ შეიპყრო იგი. ყველაფერზე მეტად სიმამაცეს აფასებდა ველური მთების შვილი, მეომრად დაბადებული და გაზრდილი მაჰმუდი. ჰოდა, როგორ არ მოუგებდა გულს ქართველი ქალის თავგანწირვა და გმირობა.

კიდეც დაავიწყდა მაჰმუდს, რომ მისი რჩეული მეომრები გაისტუმრა საიქიოში ამ ქალის მარჯვენამ. ბუნებით უწყალო და სასტიკი, წვეთ სისხლს რომ არავის შეარჩენდა, ახლა გაქვავებული და დამუნჯებული შეჰყურებდა ქართველ ქალს. რომ ეამბნათ მისთვის, ვერ დაიჯერებდა, მონაჩმახად ჩათვლიდა, მაგრამ ახლა საკუთარი თვალით იხილა აქამდე უნახავი ამბავი. ეგებ სურვილიც გაუჩნდა, ეკითხა დაჭრილისათვის: აგრე რამ გაგამწარა, ქალო, ხმალი რამ აგაღებინა ხელში, თავი რისთვის შეგვაკალიო. მაგრამ როგორ ეთქვა, როცა ერთმანეთისა არაფერი ესმოდათ. ისედაც მიხვდებოდა ავღანთა წინამძღოლი, თუ რამ მოიყვანა ისპაანში ქართველი ქალი. რასაკვირველია, მიხვდებოდა, რომ მისი თავგანწირვის მიზეზი სადმე გულნაბადთან ან აქვე — აბასაბადის ხიდთან იყო დამარხული მიწაში.

განცვიფრებული ავღანები ერთმანეთს არ აცლიდნენ ლაპარაკს. ისევ და ისევ უბრუნდებოდნენ ორიოდე წუთის წინ დატრიალებულ სასწაულს. არა სჯეროდათ, რომ ქალმა მოახდინა ესოდენ ზღაპრული სასწაული. ქართველ მხედრებს მშვენივრად იცნობდნენ ისინი, ახსოვდათ ყანდაარის ბრძოლები, კიდევ უფრო კარგად ახსოვდათ გულნაბადი. სწორედ ქართველ მხედრებზე თქვეს თავმომწონე და ომში გაწაფულმა ავღანებმა, მაგათთან შედარებით დიაცნი ვართო. ამას ამ-

ბობდნენ ისინი, რომლებმაც ხელიდან გამოსტაცეს სეფიანთა სახელმწიფოს აუღებელი ყანდაარი, გაუძლეს არაერთ თავდასხმას და აღარ დათმეს უმაგრესი ციხე-ქალაქი. ამას ამბობდნენ ისინი, რომლებმაც უშიშარი მირ-მაჰმუდის წინამძღოლობით თამამად გადალახეს მხურვალე უდაბნოები, ირანის შუაგულში შეიჭრნენ, აიღეს სეფიანთა საატახტო ქალაქი ისპაანი და მთელ მსოფლიოს გააცნეს თავისი სახელი და ვინაობა. აი ასეთ სწორუპოვარ მეომრებს თავი დიაცებად ეჩვენებოდათ ქართველ მხედრებთან შედარებით. ახლა კი ქართველმა დიაცმაც დაჯაბნა გამარჯვებითა და საბრძოლო დიდებით მთვრალი ავღანები. ერთმა ქართველმა ქალმა სირცხვილი აჭამა ისპაანის დამპყრობლებს. გაოგნებულნი იდგნენ ისინი და თვალს ვერ აშორებდნენ ვაჟკაცობად გარდასახულ სინაზეს.

მაჰმუდმა სასწრაფოდ გასცა ბრძანება, რომ განეკურნათ დაჭრილი ქალი, არ მოეკლოთ ყურადღება და მზრუნველობა, რასაც იმსახურებდა მისი უჩვეულო და გაუგონარი გმირობა. ასე გადმოგვცემს თადეუშ კრუშინსკი. მეორე წყაროს ცნობით, მაჰმუდმა ციხეში ჩაამწყვდია ქართველი ქალი, ცოტა ხანს იყოს და მერე გაკუშვებ, დაე თავის სამშობლოში დაბრუნდესო; მაგრამ ავღანებმა მაჰმუდის ბრძანებას ყური არ ათხოვეს და დატუსაღებული ქალი მოკლესო.

ეს ცნობა საეჭვო უნდა იყოს, ვინაიდან ავღანებთან შეტაკებისას მიღებულ ჭრილობათაგან ერთი მაინც იქნებოდა სასიკვდილო და დატყვევებულ ქალს სხვის ჩაურევლადაც მოუსწრაფებდა სიცოცხლეს.

ვინ იცის, რას ამბობდა სიკვდილის პირას მისული გულადი ქართველი ქალი, ტკივილებით გათანგული და სულთმობრძავი. ეგებ ლოცვასავით იმეორებდა გახელებული მიჯნურის — ტარიელის აღგზნებულ სიტყვებს: „აწ მივსწურვილვარ სიკვდილსა, დრო მომეახლა ლხენისა“.

...XIII საუკუნის ფრანგი მემატიანე წერდა ქართველ ქალთა შესახებ: ისინი ამორძალთა დარად შეიარაღებულნი რაინდების მხარდამხარ იბრძვიანო. ხუთი საუკუნის შემდეგ, უცნობმა ქართველმა ქალმა ისპაანში, აბასაბადის ხიდთან, კიდევ ერთხელ დაადასტურა ფრანგი მემატიანის ნათქვამი.

თქვენი ძველი მეგობარი ჯუზეპე

„ჩვენ ვართ ერნი შენნი და ცხოვარნი სამწყსოსა შენისანი. დაკარგულნი მოგვიძიენ, მოგვიტაცენ პირისაგან მგელთასა, ნუ გაგვწირავ და გამოგვიხსენ", — ასე მიმართავდა XVII საუკუნის დამლევს ბარძიმ არაგვის ერისთავი რომის პაპს.

ორ მაჰმადიანურ სახელმწიფოს შუა მოქცეული ქრისტიანული ქვეყანა შველას ეეედრებოდა დასავლეთს.

საქართველოში კათოლიკობის გავრცელება და ურთიერთობა რომის ეკლესიასთან პოლიტიკური მოტივებით იყო ნაკარნახევი. ამ ტენდენციას ჯერ კიდევ XIII საუკუნის მოელენებთან დაკავშირებით ხაზს უსვამდა ივანე ჯავახიშვილი: „საქართველოს მმართველი წრეებისათვის რომის ეკლესიასთან შეერთების საკითხს უფრო პოლიტიკური მიზანი ჰქონდა, ვიდრე სარწმუნოებრივი".

რომის პაპის მისიონერთა საქმიანობას განსაკუთრებით დიდი გასაქანი მიეცა XVII საუკუნის 80-იან წლებში (გიორგი XI-ის მეფობის დროს), როდესაც დღის სინათლეზე ისევ იქნა გამოტანილი საქართველოს გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობის იდეა.

ქართველები კათოლიკობას თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ ომმავალს უკავშირებდნენ. კათოლიკურ სარწმუნოებას აღიარებდნენ და დახმარებას ელოდნენ კათოლიკური საფრანგეთისაგან. საყოველთაოდ ცნობილია ქართველი მეფე-ბატონიშვილებისა და მოწინავე ფეოდალთა მჭიდრო ურთიერთობა კათოლიკე მისიონერებთან. ამ მხრივ განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ გიორგი XI და ბარძიმ ერისთავი, ლევან და ქაიხოსრო ბატონიშვილები, ვახტანგ VI და სულხან-საბა ორბელიანი.

კათოლიკე მისიონერთა საქმიანობა კათოლიკური სარწმუნოების ქადაგებით არ ამოიწურებოდა. მისიონერებს შორის იყვნენ ექიმები და მხატვრები, ინჟინრები და გეოგრაფები, ისტორიკოსები და ეთნოგრაფები.

ანჯელო ტოსკანელი იტალიურ ენას ასწავლიდა გიორგი XI-ის ძეს — ბაგრატს, ხოლო რეჯინალდო ლენთინელი ასტრონომიის გაკ-

ვეთილებს უტარებდა ვახტანგ VI-ს. იტალიელი მისიონერები ეხმარებოდნენ სულხან-საბას ლექსიკონზე მუშაობისას. ფიქრობენ, რომ ვახუშტი ბატონიშვილს თავისი კარტოგრაფიული მუშაობა ასევე მისიონერთა თანამშრომლობით უნდა შეესრულებინოს. მაგრამ ხალხში განსაკუთრებით გაითქვეს სახელი მისიონერებმა ექიმობითა და სნეულთა მოვლა-პატრონობით. 1684 წელს ქართლში შავი ჭირის ეპიდემია ყოფილა და ნახევარი წელიწადი გაგრძელებულა, მრავალი ადამიანი უმსხვერპლია გორსა თუ თბილისში. იტალიელი მისიონერი კარლო პეშელი არ გახიზნულა გორიდან და დაუწყია უპატრონოდ დარჩენილ სნეულთა მოვლა. ამასობაში თვითონაც გამხდარა ავად, მაგრამ მალე განკურნებულა. ისევ გაუგრძელებია თავისი მადლიანი მოღვაწეობა, მერე ხელმეორედ შეჰყრია შავი ჭირი და ამჯერად ვეღარ გადარჩენილა...

მ. თამარაშვილის წიგნის ფურცლებზე უხვად არის დამოწმებული პროგრესულ ქართველ მოღვაწეთა მიმოწერა რომის ეკლესიის მესვეურებთან. მაგრამ თვით ავტორის სიტყვით, მის მიერ შეკრებილი საბუთები საქართველოს შესახებ მხოლოდ მცირე ნაწილია იმ საბუთებისა, რაც დაკარგულა. ერთ-ერთ ასეთ დაკარგულ საბუთად მ. თამარაშვილს მიაჩნდა ლევან ბატონიშვილის წერილი: „გიორგი მეფის ძმას, ლევანს, ირანის მსაჯულთუხუცესს, რომს მიუწერია, მსურს კათოლიკობას შევუერთდეო. მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი წერილი დაკარგულია. ამიტომ მისი მეტი არაფერი ვიცით. ვფიქრობთ, რომ ეს წერილი უნდა იყოს გაგზავნილი რომს 1707 წელს“.

როგორც ირკვევა, ეს წერილი არ დაკარგულა. მშვიდობით ჩასულა რომში, წაუკითხავთ, განუხილავთ და მერე საიმედოდ შეუნახავთ. ვინ იცის, როდემდის იქნებოდა ვატიკანის უზარმაზარი არქივების მტვერში მიგდებული და მდუმარე, რომ უკვე ჩვენს დროში არ აღმოეჩინა მკვლევარის დაკვირვებულ თვალს.

1939 წელს ლონდონში ინგლისელმა მონაზონმა, კარმელიტთა ერთ-ერთი სასწავლებლის აღზრდილმა, გამოსცა საბუთები კარმელიტთა ორდენის ისტორიიდან ორ ტომად შემდეგი სათაურით „კარმელიტთა ქრონიკა ირანში XVII—XVIII სს“; ეს საბუთები უპირატესად ეპისტოლური ხასიათისაა (კარმელიტი მისიონერების მიმოწერა რომთან) და მოპოვებულია ძირითადად ვატიკანის არქივებიდან.

დასახელებული წიგნი მოიხსენიებს ერთ ვრცელ საბუთს ქართულ ენაზე და ამგვარად ახასიათებს ქართულ ხელნაწერს: „მშვენიერი ხიმუში კალიგრაფიისა, რომელიც იმსახურებს უფრო მეტ მნახველს,

ვიდრე ეს შესაძლებელია მის აწინდელ მდგომარეობაში" (მართლაც ვის მიუწვდება ხელი უბრალო მოკვდავთაგან ვატიკანის არქივებამდე!).

იქვე მოტანილია წერილის მოკლე შინაარსი: რომს გაგზავნილ მიმართვაში „ლეონ" — ირანის უზენაესი მსაჯული (ანუ დივანბეგი) და საქართველოს მეფე ამბობს, რომ იგი ერთხანს იმყოფებოდა თავისი ძმის, შაჰის ვასალის, მძევლად ირანში და განაგრძობს, რომ სამიოდე წლის წინათ შაჰის ბრძანებით გაემგზავრა თბილისს, რათა ხელთ აეღო ქვეყნის მმართველობა და თავისი ვაჟი დაესვა ვიცე-მეფედ. გარდა ამისა, წერილის ავტორი განმარტავს, თუ როგორ პირობებში ნოუხდა მას ქრისტიანული სარწმუნოების უარყოფა, ე. ი. გამაჰმადიანება და გამოთქვამს სურვილს — რომის პაპმა იცნოს იგი კათოლიკე ქრისტიანად.

„კარმელიტთა ქრონიკის" გამომცემელი თვლის, რომ ეს წერილი ეკუთვნის ხოსრო-ხანს (ასე უწოდებდნენ ირანში ქაიხოსრო ბატონიშვილს); მისი აზრით, სახელი „ლეონ" იგივეა, რაც ლათინური „ლეო" (ე. ი. ლომი) და „ხოსროც" ლომს ეწოდებაო სპარსულ ენაზე.

სინამდვილეში „ხოსრო" სპარსულად ნიშნავს ხელმწიფეს ანდა მბრძანებელს, ხოლო საქართველოს ისტორიის მცოდნისათვის წერილის შინაარსიდან ცხადზე ცხადია, რომ იგი ეკუთვნის არა ქაიხოსროს, არამედ ლევან ბატონიშვილს.

ამას თვალნათლივ ამტკიცებენ ქართული წყაროები.

1688 წელს გიორგი XI-მ მძევლად წარგზავნა ისპაანს თავისი უმცროსი ძმა ლევანი. შეამბოხე ქართლის მეფის მძევალი ერთხანს შორეულ ჰერათში იყო გადასახლებული, მაგრამ XVII საუკუნის დამლევს სეფიანთა ირანის ახალმა ხელმწიფემ შაჰ-ჰუსეინმა შემოირიგა გიორგი XI. ჰერეთიდან სასწრაფოდ იხმეს ლევან ბატონიშვილი და ირანის ტერიტორიაზე შემოსეულ ბელუჯ-ავღანთა მეკობრე ტომებთან საბრძოლველად უკრეს თავი. დავალება პირნათლად შეასრულა და გაწეული სამსახურისათვის იგი დანიშნულ იქნა ირანის დივანბეგად ანუ მსაჯულთუხუცესად. 1703 წელს, როდესაც გიორგი XI-ს უბოძეს ქართლის მეფობა, სწორედ ლევანს დაევალა ჩასვლა ქართლში და იქაური საქმეების მოწესრიგება. მან წელიწად-ნახევარი დაპყო სამშობლოში, „განაგნა ყოველნი საქმენი ქართლისანი", მერე თავისი ძე — ვახტანგი დატოვა ქართლის ჯანიშინად (ანუ მოადგილედ) და თვითონ კი ირანს დაბრუნდა.

ამრიგად, ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ „კარმელიტთა ქრონიკის"

ფურცლებზე ბინა დაუდვია ლევან ბატონიშვილის წერილს, რომლის არსებობა სხვა მასალებიდან იცოდა მ. თამარაშვილმა, მაგრამ თვით წერილი დაკარგული ეგონა.

„კარმელიტთა ქრონიკის“ გამომცემელს ერთმანეთში რომ აურევია მამა-შვილის სახელები (ლევანი — ქაიხოსრო), გასაკვირი არც არის. ასეთი აღრევა ზოგჯერ თვით ევროპული წყაროებიდან მომდინარეობს. ასე მაგალითად, თადეუშ კრუშინსკის მიხედვით, 1703 წელს გიორგი XI-ის ძმისწული ხოსრო-ხანი დანიშნეს მის მოადგილედ საქართველოში (როგორც ზემოთ ითქვა, ეს იყო ლევანი და არა ქაიხოსრო). იმავე „კარმელიტთა ქრონიკაში“ ერთ ადგილას ლევანის ნაცვლად კვლავ მისი უფროსი ვაჟიშვილია დასახელებული (არჩილი, გიორგი და ქაიხოსრო ძმები არიანო).

შესაძლოა, ეს უმნიშვნელო შეცდომები გამოწვეულია იმით, რომ ირანში მყოფ ქართველ მეფე-ბატონიშვილთაგან სწორედ ქაიხოსრო იჩენდა ყველაზე მეტ აქტიურობას რომის ეკლესიასთან ურთიერთობაში.

1707 წელს ქაიხოსრო წერილობით ეკითხებოდა რომის პაპს, რომში რომ ჩამოვიდე, თავშესაფარს თუ მომცემთო.

პასუხი დაუგვიანეს და მხოლოდ 1711 წლის დამდეგს მოსწერეს: პაპი მზად არის დიდი სიყვარულით მიგიღოთ ამ ქალაქში და თავისთან სამუდამოდ შეგინახოთ, თუ აქ შემოხიზვნა დაგჭირდათო; ინებოს ღმერთმა თქვენი დიდებულების უვნებლად დაცვაო.

არაა ცნობილი, ჩაუსწრო თუ არა ამ წერილმა ქაიხოსროს, ქართლის მეფესა და ირანის სპასალარს შორეულ ავღანეთში, სადაც იგი იმავე წლის შემოდგომაზე დაიღუპა. მის გვერდით მოკლულ იქნა კარმელიტთა ორდენის მისიონერი, სახელად ბასილი, წარმოშობით ფრანგი, რომელიც ყველაზე ახლოს იყო ირანში მყოფ ქართველ მეფე-ბატონიშვილებთან და კერძოდ — ქაიხოსროსთან. სწორედ მისი ხელით ითარგმნებოდა რომს გასაგზავნი წერილები.

1710 წლის 29 იანვრით დათარიღებულ წერილში ბასილი აღნიშნავს ქაიხოსროს შესახებ: „შაჰმა იცის, რომ იგი ყასიდად მაჰმადიანობს, მაგრამ ვინაიდან ესაჭიროება ომში, ამ გარემოებაზე თვალს ხუჭავს“

ყანდაარში წასვლამდე ქაიხოსროს უთქვამს პარიზელი ბერისათვის: როგორც კი მოიცლი, მაშინვე ჩემთან გაჩნდი, სადაც არ უნდა ვიყო; მსურს გვერდით მყავდე, რადგან მარტო შენ გენდობიო.

სამუდამოდ დარჩება დაუდგენელი, მართლა აპირებდა თუ არა ქართლის მეფე მაჰმადიანური სარწმუნოების უარყოფას, ყანდაარის

ლაშქრობა რომ დამთავრდებოდა (როგორც ამტკიცებენ ევროპული წყაროები). ბედისწერამ რკინის ხელით დახურა ქაიხოსროს ცხოვრების წიგნი და დატოვა შეუვსებელი ფურცლები. ვინ იცის, რა დაიწერებოდა ამ ფურცლებზე...

*

არსებობს იტალიურ ენაზე შედგენილი ერთი წერილი, რომელიც დაცულია საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში. ჩვენი საუკუნის დამდეგს იგი თარგმნა და გამოაქვეყნა ცნობილმა ქართველმა მკვლევარმა მ. თამარაშვილმა.

ეს წერილი, უპირველეს ყოვლისა, იმით იპყრობს ყურადღებას, რომ მისი ავტორიცა და ადრესატიც ქართველები არიან. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ — ქართველი ერის ორი სახელოვანი შვილი, ქართული კულტურის ორი გამოჩენილი მოღვაწე, სამშობლოსათვის თავდადებული ორი ადამიანი.

მაშ ასე, ქართველი კაცი თვისტომს უგზავნის წერილს იტალიურ ენაზე. თუმცა თვითონ არც იცის ეს ენა და, სამწუხაროდ, ადრესატსაც ერთობ გაუჭირდება მისი წაკითხვა.

ეს უცნაური წერილი 1714 წლის 20 თებერვალს სეფიანთა ირანის სატახტო ქალაქ ისპაანიდან ვახტანგ VI-მ მისწერა თავის ბიძას სულხან-საბა ორბელიანს, რომელიც უკვე საფრანგეთს იყო ჩასული და ქალაქ მარსელიდან პარიზისაკენ გასამგზავრებლად ემზადებოდა, რომ შეხვედროდა საფრანგეთის მეფეს, მოეხსენებინა ისპაანს მყოფი ვახტანგის გასაჭირი და ეთხოვა პოლიტიკურ-ეკონომიური დახმარება დიდი საფრანგეთისაგან პატარა საქართველოსათვის.

მაგრამ რატომ არის ვახტანგის წერილი შეთხზული იტალიურად? ამაზე თვით წერილის ტექსტი გვაძლევს პასუხს, კერძოდ მისი ერთი ნაწყვეტი, სადაც ვკითხულობთ:

„ვერ ვბედავ და ჩემი ხელით ვერაფერსა გწერ, რადგან მეშინია ჩემის ძმის იესესი, რომელიც, როგორც მუდამ განდგომილი მტერი და ეშმაკი, ისე დამტრიალებს გარს; რათა შთანმთქას; ამას ყველას შეიტყობთ თქვენი ძველი მეგობრის ჯუზეპესაგან, როდესაც ის საფრანგეთს მოვა. იმედი მაქვს, ამ დიდი მარხვის შემდგომ წამოვიდეს. ძლიერ მეძნელება მისი გამოშვება, რადგან მარტო ეს არის, რომელიც ყოველდღე ჩემთან მოდის და მანუგეშებს.... დავშთები მარად, როგორც აქამდე ვიყავი, ჩემი ყოვლად საყვარელი ბატონ ბიძის უმდაბ-

ლესი დისწული. მეფის მაგიერ — მათი ყოვლად მდაბალი, უერთგულესი და დიდად დავალებული მსახური ჯუზეპე ფრესკურატი ვერონეზე".

ვინ არის ამ წერილში მოხსენიებული ჯუზეპე, ძველი მეგობარი საბასი? სად შეხვდნენ ისინი ერთმანეთს, სად დამეგობრდნენ?

უნდა ვიფიქროთ, რომ საბას ძველი მეგობარი ჯუზეპე, ნუგეშისმცემელი ვახტანგისა, არის იმავე წერილის იტალიურ ენაზე მთარგმნელი — ჯუზეპე ფრესკურატი ვერონეზე („ვერონეზე" იტალიურად ვერონელს ნიშნავს. სხვათა შორის, ქალაქ ვერონაში ცხოვრობდნენ შექსპირის უკვდავი ტრაგედიის ნორჩი გმირები რომეო და ჯულიეტა).

საბედნიეროდ, არა მარტო ვახტანგის წერილს შემოუნახავს ჯუზეპე ფრესკურატის სახელი. ჯუზეპეს ვინაობას აზუსტებს ფრანგი ისტორიკოსი მამი-კლერაკი. მისი თხზულების წყაროთა კატალოგში მითითებულია ჯუზეპე ფრესკურატის ორი წერილიც, გამოგზავნილი ხორასანიდან (ირანის აღმოსავლეთი პროვინცია), სადაც იგი იმყოფებოდა ქართლის მეფისა და ირანის სპასალარის ქაიხოსრო ლევანის ძის მთავარ ქირურგად.

1710 წლის ნოემბერში ქაიხოსრო თავისი ლაშქრით დაბანაკდა ავღანეთის საზღვრებთან, ქალაქ ფარას მიდამოებში და დროებითი ზავი ჩამოაგდო მეამბოხე ავღანებთან. ჯუზეპე ფრესკურატის წერილები გამოგზავნილია ქალაქ ფარადან. პირველ მათგანს თარიღად უზის 1710 წლის 29 ნოემბერი, მეორეს კი — 1711 წლის 1 იანვარი. თავის წერილებში ჯუზეპე ფრესკურატი აღწერს გიორგი XI-ის დაღუპვას ყანდაარში, ქაიხოსროს ლაშქრის შეტაკებას ავღანებთან, ახასიათებს თვით ქაიხოსროს, ხაზს უსვამს მის კეთილშობილებას, სიმამაცესა და გონიერებას; ბოლოს კი წუწუნით აღნიშნავს, ერთი წელიწადი იქნება, ღვინო არ დამილევიაო (ეტყობა, ისპაანიდან გამომგზავრების შემდეგ მოაკლდა საყვარელი სასმელი აღმოსავლეთში გადმოხვეწილ იტალიელ ქირურგს).

1711 წლის დამდეგს სწორედ ხორასანში ეწვია სულხან-საბა ქართლის მეფესა და ირანის სპასალარს. მეფე ქაიხოსრომ მიხმოო, გვაუწყებს თვით საბა.

ცხადია, ქაიხოსროსთან ხანმოკლე სტუმრობის დროს გაიცნო დიდმა ქართველმა მწერალმა, დიპლომატმა და ლექსიკოგრაფმა ქართველი მეფის იტალიელი ქირურგი და დაუმეგობრდა (ალბათ ცოტაოდენ ქართულ ღვინოს ჩაიტანდა საბა ხორასანში და ყელს გაუსველებდა ქართველ მხედრებსაც და თავის ახალ მეგობარსაც).

მამი-კლერაკი ქართლის მეფის მთავარ ქირურგად მოიხსენიებს ჯუზეპეს. კარგად არის ცნობილი, რომ კათოლიკე მისიონერები თავის ძირითად მოღვაწეობას შშვენივრად უთავსებდნენ სხვა საქმეებსაც, განსაკუთრებით სამედიცინო პრაქტიკას. მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც ჩანს, ჯუზეპე ფრესკურატი მისიონერი არ ყოფილა, ვინაიდან ყველა წყაროს თანახმად, ყანდაარის ლაშქრობაში ქაიხოსროს ახლდა მხოლოდ და მხოლოდ სამი მისიონერი: იტალიელი კაპუცინები რეჯინალდო და ამბროზიო, აგრეთვე ფრანგი კარმელიტი, სახელად ბასილი. ეს უკანასკნელი ქაიხოსროსთან ერთად დაიღუპა სისხლისმღვრელ ბრძოლაში.

აი როგორ მოგვითხრობს ქაიხოსროს უკანასკნელი ომის ფინალურ ეპიზოდს ქართველი ისტორიკოსი სეხნია ჩხეიძე: „გამოექცა თათრის ჯარი მეფესა, დარჩნენ ზოგნი ვინმე ქართველნი. მოახსენეს: „ხელმწიფეო, გაგეცალა ჯარი და აღარცა ჩანს ძმა თქვენი (იესე), ნუ მოიკლავ თავსა". უბრძანა მეფემ: „ჩემისა სიცოცხლისათვის არა მოვაყივნო თავი, არცა გვარი ჩემი". მიქუსლა ცხენი, შეერია შიგა, ჩამოაგდო შუბითა ორი კაცი, დახვდა ნათხარი რუ, წაექცა ცხენი. რა სცნეს ცხენის წაქცევა, წამოეხვივნენ, დაჩეხეს ხმლითა".

ქართველი ისტორიკოსი არ მოიხსენიებს ქაიხოსროსთან ერთად დაღუპულ პარიზელ ბერს. ევროპული წყაროს მიხედვით, ქაიხოსრომ თურმე უბრძანა მას, გაიქეც, თავს უშველეო. მაგრამ ფრანგმა ბერმა, ქართველი მეფის დარად, იუკადრისა გაქცევა და მისი ბედი გაიზიარა ეგებ მუშკეტერის სისხლი უჩქეფდა ძარღვებში და უიარაღოს ეტყობა გული ჰქონდა რკინისა. ალბათ ლათინური ლოცვებით ეეედრებოდა უფალს, ქართლის მეფე გადაარჩინეო, მაგრამ შორეული აღმანეთის მთებში აღარც ლათინური ლოცვები ჭრიდა, აღარც ქართული ხმალი. რასაკვირველია, იტალიელ ქირურგსაც არავინ მიუშვებდა, რომ ხმლით დაჩეხილი ქაიხოსროს გადასარჩენად გამოეკლინა თავისი ხელოვნება. თვით ჯუზეპე ფრესკურატი, როგორც ჩანს, დაინდო სიკვდილმა და აგერ, სამოდე წლის შემდეგ, ისპაანში ქაიხოსროს უმცროს ძმას — ვახტანგს (შინაპატიმრობაში მყოფს) ანუგეშებს და ამხნევებს. ისე დაახლოებულია მასთან, რომ ვახტანგს უჭირს ჯუზეპესთან განშორება.

ჩვენთვის უცნობია იტალიელი ქირურგის შემდგომი თავგადასავალი. ისიც არ ვიცით, ჩააღწია ევროპას თუ ირანში განუტევა სული. მხოლოდ ის ვიცით, რომ საბას „ძველი მეგობარი" ისპაანში მყოფ ქართველ მეფესაც უწევდა ღირსეულ მეგობრობას.

ინგლისელი მკვლევარის ლ. ლოკარტის ცნობით, საფრანგეთის

საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში ინახება ჯუზეპე ფრესკურატის წერილი „ქართველ თავად სულხან-საბასადმი“, დათარიღებული 1714 წლის 20 სექტემბრით. სამწუხაროდ, ლ. ლოკარტი ერთი სიტყვითაც არ ეხება წერილის შინაარსს. ალბათ, იტალიელი ქირურგი დასავლეთ ევროპაში წასულ თავის „ძველ მეგობარს“ ამცნობდა ვახტანგის გადასახლებას ისპაანიდან ქირმანში (1714 წლის გაზაფხულზე).

ჯუზეპე ფრესკურატი ფრიად საინტერესო ფიგურად გამოიყურება ჩვენი ისტორიის ფურცლებზე — მთხრობელი გიორგი მეფის დაღუპვისა, მთავარი ქირურგი ქაიხოსროსი, მეგობარი სულხან-საბასი და ნუგეშისმცემელი ისპაანში გადახვეწილი ვახტანგისა.

ვაგლახ, ჯუზეპე არ იჯდა რომის პაპის ტახტზე.

ქართველი მეფე-მთავრები მზად იყვნენ კათოლიკური სარწმუნოება გაევრცელებინათ მთელ საქართველოში, ოღონდ ქვეყნის დამოუკიდებლობა აღედგინათ საფრანგეთის დახმარებითა და რომის პაპის ლოცვა-კურთხევით.

პროგრესულად მოაზროვნე ქართველთა დასის ამ განწყობილებას მშვენივრად გამოხატავს ბარძიმ არაგვის ერისთავის მგზნებარე მიმართვა რომის პაპისადმი: „ჩვენ ვართ ერნი შენნი და ცხოვარნი სამწყსოსა შენისანი...“

იმავე ხანებში გიორგი XI ამცნობდა დასავლეთის ქრისტიანთა წინამძღვარს: „აწცა ჩვენის სახელმწიფოთა და ბრძანების მორჩილთა საქართველოს ლაშქრით მზა ვართ, თქვენს ბრძანებას ველით; რომელსაც თქვენი ლოცვა და კურთხევა დაგვარიგებს, იმისი მქნელი ვართ“.

მაგრამ საქართველოდან წასული ვედრება რჩებოდა ხმად მღაღადებლისა უდაბნოსა შინა. რომის პაპი არწმუნებდა რომში ჩასულ სულხან-საბას: ჩემი სისხლი რომ მთხოვო, ვახტანგისა და შენი ქვეყნის სასარგებლოდ იმასაც დასაქცევად მოგცემო.

ალბათ მსგავსი სიტყვებით გაუმასპინძლდა საქართველოს ელჩს საფრანგეთის მეფეც. მაგრამ სისხლს კი არა, ერთ ოქროსაც არ გაიღებდა ვახტანგის გულისათვის, თუკი რეალურ სარგებელსა და მოგებას ვერ დაინახავდა. ხოლო საფრანგეთის მთავრობას ირანთან ვაჭრობის გაცხოველება უფრო აინტერესებდა, ვიდრე საქართველოს გამოხსნა მაჰმადიანური გარემოცვისაგან და გავლენისაგან.

დასავლეთ ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობამ კიდევ ერთხელ და საბოლოოდ დაუმტკიცა ქართველ პოლიტიკოსებს, რომ საფრანგეთი ძალზე შორს იყო საქართველოდან.

ჯუზეპე ფრესკურატი და პარიზელი ბერი ბასილი როდი წყვეტდნენ საფრანგეთის აღმოსავლურ პოლიტიკას.

მაგრამ საქართველოს ისტორიაში უკვე იშლებოდა ახალი ფურცელი. დიდი რუსეთი აქტიურად მოიწევდა სამხრეთისაკენ და ამიერკავკასიის ხალხები გაათკეცებული იმედით შეჰყურებდნენ ჩრდილოეთის ვარსკვლავს.

•

როდესაც ვახტანგ VI-მ გადაჭრით განაცხადა უარი გამაჰმადიანებაზე, ამით ქართლის სამეფო ტახტი დაკარგა. მაგრამ ეს არ აკმარეს ყიზილბაშებმა და 1714 წლის გაზაფხულზე ისპაანიდან ქირმანს გადაასახლეს. სწორედ ქირმანში ყოფნისას შეუთხზავს ქართველ მეფე-პოეტს ვრცელი ლექსი, რომლის დასათაურება-კომენტარში ვკითხულობთ: „სალბუნად გულისა — მეფე ვახტანგ სამეფოსაგან კიდეგანქმნილი სალბუნად გულისა წყლულებათათვის მკურნალი თავისა თვისისათვის იქმნების და სწერს ესრეთ ქირმანს“.

ამ ლექსში ვახტანგი მწარედ მოთქვამს თავისი სვე-ბედის უკუღმართობას, გმობს წუთისოფლის გაუტანლობას და სამშობლოდან გადახვეწილი გულისტკივილით ამბობს: დავკარგულვარ უცხო თემსა და აღარავინ დამეძებსო. მზით გავარვარებული უდაბნოს პირას, შორეულ ქირმანში გადასახლებულ ქართველ მეფეს ტკბილად აგონდება თბილისური მაისი, ვარსკვლავთ დარად აბდღვრიალებული ვარდები ზედ მოჭიკჭიკე, ტრფობისგან დაბნედილი ბულბულებით და მწვანედ აღელვებული გარემო. შემდეგ დაწვრილებით იხსენებს ნადიროობისა თუ თევზაობის ეპიზოდებს. დიდგორი და ლილოს ტბა, კოჯორი და თრიალეთი, ყარაია და ლოჭინი — სათითაოდ ცოცხლდება მეხსიერებაში იქ გატარებული დღეები. ეს არის სამუდამოდ უკან დარჩენილი წარსული, აწმყოში ქირმანის ტყვეობაა და ვერც მომავალში ხედავს რაიმე სანუგეშოს ურვაშეპყრობილი მეფე-პოეტი.

გაოცებას ვერ მალავს ვახტანგ VI იმაზე, რომ იგი მტერმაც გაწირა და მოყვარემაც:

> თუცა ვიყავ ამათს რჯულზე, მაშ, ესენი რას მტერობდენ?
> თუ ქრისტესთვის თავი დავსდევ, მაშ, ისინი რათ მაქრობდენ?
> უცხო არის ჩემი საქმე, საარაკო, თუ ფიქრობდენ.
> მილთონთა ესჩან მეფედ მათად, თვის ტომსა სწადს, რომ მაქრობდენ.

ვახტანგის გაოცება კანონზომიერი და ბუნებრივია. ქართლის მეფობაზე დასამტკიცებლად ისპაანს ჩასული ვახტანგი ორი წელიწადი თავგამოდებით უარობდა მაჰმადიანური სარწმუნოების მიღებას და ნაცვლად იმისა, რომ მხარი დაეჭირათ მისთვის, გაემხნევებინათ, ქართლის გავლენიანმა ფეოდალებმა შეატყობინეს ირანის შაჰს თავისი ხვაშიადი: „არა გვნებავს ვახტანგ, არამედ მოგვივლინე იესე“. გამაჰმადიანებულ-გათათრებული იესე ამჯობინეს ვახტანგს — ბრძენი ქვეყნის კეთილდღეობისათვის დაუცხრომელ მებრძოლსა და ქართული კულტურის ამაგდარს. ხოლო სამღვდელოების მესვეურებმა თვით ვახტანგის ღვიძლი ძმის — კათალიკოს დომენტის თავკაცობით ვახტანგს მოუწოდეს გამაჰმადიანებულიყო, თუკი სურდა ქართლის მეფობა. ამ ფაქტს გვაუწყებს ვახუშტი ბატონიშვილი და აღშფოთებას გამოთქვამს კათალიკოს-ეპისკოპოსთა საქციელზე („ეჰა, უცხო...“). ასევე ეუცხოვება მათი მსჯავრი ვახტანგს („უცხო არის ჩემი საქმე...“). ამგვარად, ზემოთ მოტანილ ვახტანგისეულ სტროფში ყველაფერი გასაგები ხდება, გარდა ერთი სიტყვისა.

„მილთონთა ვსჩან მეფედ მათად...“

ვინ არიან აქ მოხსენიებული მილთონები?

სიტყვა „მილთონი“ გვხვდება XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ საბუთებში. ერთ-ერთი მათგანი აღწერს ვინმე სულხან თუმანიშვილის ქონებას. რა არ არის ჩამოთვლილი ამ აღწერილობაში: ყვითელი დიბის ტყავი; ოქროსა და ვერცხლის საათები, ძვირფასი თასები და თუნგები, ვერცხლით მოჭედილი სარკეები, ლისკოვის ტილო და ბოლოს, რაც მთავარია, მილთონის ჩითი!

ერთი მზითვის სია ფირუზ-ზურმუხტის ბეჭდებსა და სხვა განძეულობასთან ერთად ასახელებს „მილთონის ჩითის კაბას“.

არსებობს ცნობა, რომ XVIII საუკუნის დამლევს თბილისში ყოფილა „მილთონის ქარვასლა“.

მილთონთა ვინაობა იცოდნენ ვახტანგის დროინდელ საქართველოშიც.

ამაზე მიგვითითებს ე. წ. „ჯულაბაშვილების დავთარი“. ჯულაბაშვილები ცნობილი გორელი ვაჭრები ყოფილან. ისინი უცხოეთის ქვეყნებშიც ვაჭრობდნენ.

დავთარი იხსნება პაპუნა ჯულაბაშვილის ჩანაწერით, რომელიც დათარიღებულია 1722 წლით. ისპაანს ჩასული პაპუნა აღნიშნავს, რომ მილთონს მისი მამის — გოდერძის თამასუქი ჰქონია (სამი თუმნისა),

მაგრამ იმ თამასუქის პატრონი მილთონი მომკვდარა და თამასუქი ახლა სხვა მილთონის ხელში არისო.

„მილთონი" ინგლისური წარმოშობის გვარი უნდა იყოს. მაშასადამე, ჯულაბაშვილებს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონიათ დამყარებული ირანში მყოფ ინგლისელ ვაჭარ-ფაბრიკანტთა საგვარეულოსთან.

ამრიგად, მილთონებს კარგად იცნობენ საქართველოში და ცხადია — ირანშიც. მაგრამ საიდან გაახსენდებოდა ისინი ქირმანში გადასახლებულ ვახტანგს?

საქმე ისაა, რომ იმ ხანებში, როდესაც ქართველი მეფე-პოეტი ქირმანს იმყოფებოდა, ინგლისის ოსტ-ინდოეთის სავაჭრო კომპანიას იმავე ქირმანში გაუმწესებია ინგლისელი ვაჭრები იმ მიზნით, რომ მათ შეესყიდათ სახელგანთქმული ქირმანული თხის თივთიკი. აგრეთვე გაეყიდათ კომპანიის ნაწარმი: მაუდი თუ სხვა საქონელი (1719 წელს ავღანთა ტომის წინამძღოლის მირ-მაჰმუდის ქირმანში შემოსევისას ხსენებული ინგლისელი ვაჭრები ქირმანის ბეგლარბეგთან ერთად გამოქცეულან ისპაანისაკენ).

მართალია, ქირმანში უშუალოდ მილთონთა ყოფნა არაა აღნიშნული წყაროებში, მაგრამ ადვილი დასაშვებია, რომ ისინიც ვიგულოთ ქირმანს მოღვაწე ინგლისელ ვაჭართა შორის.

შესაძლოა, ვახტანგ VI ჯერ კიდევ ისპაანში შეხვედროდა მილთონებს და მაშინდელი შთაბეჭდილების ანარეკლი იყოს ქირმანში შეთხზული ლექსის სტრიქონი („მილთონთა ესჩან მეფედ მათად, თვის ტომსა სწადს, რომ მაქრობდენ").

ასეა თუ ისე, ვახტანგს იმის თქმა სურს, რომ ინგლისელი მილთონები მიიჩნევენ მას ქართველთა მეფედ, ხოლო თვისტომთ მისი „გაქრობა" სწადიათ...

ინგლისის ოსტ-ინდოეთის კომპანიას აზიისა და ევროპის ქვეყნებში გაჰქონდა ინდური საქონელი: ბამბისა და აბრეშუმის ქსოვილები, აბრეშუმის ყაჭი, შაქარი, გვარჯილა, ოპიუმი და სხვ. მილთონთა შეხვედრა ირანში მყოფ ქართველ მეფესთან იქნებ იმას ისახავდა მიზნად, რომ მისი შემწეობითა და მფარველობით ინგლისელ ვაჭრებს გარკვეული პრივილეგიები მოეხვეჭათ საქართველოს ტერიტორიაზე...

სამწუხაროდ, ხსენებულ მილთონთა შესახებ არაფერს გვამცნობს „ბრიტანეთის ენციკლოპედია". მილთონთა ფირმა კი დღესაც არსებობს ინდოეთში და თავისი საქონელი ჩვენს ქვეყანაშიც შემოაქვს...

რას დახვალ გზასა შორეხა

„სადაც თათარს მიუწევია, იქ ღვთის ნათელი აღარ დამდგარა. ამას გაუოხრებია", — ეს სიტყვები აღმოხდა სულხან-საბა ორბელიანს თავისი მოგზაურობის დღიურში, როდესაც ევროპიდან სამშობლოსაკენ მგზავრობის დროს თვალი შეავლო ოსმალთა მიერ დაპყრობილსა და აოხრებულ მიწებს.

რა იცოდა, რომ გაივლიდა შვიდი წელიწადი და ოსმალები ქართლსაც დაიპყრობდნენ.

სეფიანთა დინასტიის დამხობა საბედისწერო გამოდგა თვით საქართველოსათვის. პეტრე პირველის ლაშქრობა სამხრეთში, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, შეწყვეტილ იქნა. ირან-ოსმალეთის ზავი ავტომატურად გააუქმა სეფიანთა აღსასრულმა და ოსმალეთი ხარბად წაეპოტინა ირანის ყოფილ სამფლობელოებს. 1723 წლის ივნისში არზრუმელი იბრაჰიმ-ფაშას ჯარმა უომრად აიღო თბილისი.

ქართლის მეფე ვახტანგ VI, თავისი ოჯახითა და მრავალრიცხოვანი ამალით, რუსეთს გადაიხვეწა...

ვახტანგის პოლიტიკამ მარცხი განიცადა და ერთმორწმუნე რუსეთმა მხოლოდ თავშესაფარი უბოძა ლტოლვილ მეფეს. კიდევ ერთი საუკუნით გადაიდო ამიერკავკასიის ხალხთა გათავისუფლება ირან-ოსმალეთის უღლიდან; მაგრამ მოწინავე ქართული საზოგადოება კარგად ხედავდა ვახტანგის პოლიტიკის სიმართლეს, რადგანაც მის მრწამსსა და მისწრაფებას მტკიცედ უჭერდა მხარს მომავალი.

ამრიგად, ვახტანგი იძულებული გახდა მიეტოვებინა სამშობლო. ამიერკავკასიის ხალხთა ბრძოლას ოსმალთა ბატონობის წინააღმდეგ სათავეში ჩაუდგა კახეთის მეფე კონსტანტინე ანუ მაჰმადყული-ხანი. („წყეული მაჰმადყული, ახლა რომ კონსტანტინედ გადაიქცა", — ირონიულად შენიშნავს თურქული წყარო). მან რამდენჯერმე აგემა დამარცხება ოსმალებს, მაგრამ ოსმალეთის იმპერია ცხრათავიან დევსა ჰგავდა.

წარსულში სეფიანთა ირანის თავდადებული მსახური, ისპაანში აღზრდილი და გამაჰმადიანებულ-გათათრებული კონსტანტინე 1724 წელს წერილს უგზავნის პეტრე პირველს, შეახსენებს თავის მამა-პაპათა ერთგულებას რუსეთისადმი, აუწყებს „ურჯულო“ ოსმალთა მიერ ქრისტიანული საქართველოს ჩაგვრას და სასოწარკვეთილი ამბობს: „თუ ამ ორს-სამს თვეში ხელმწიფის იმედი და ჯარი დაგვიანდა, დიაღ ქვეყანას იმედი გარდუწყდების და საქმე გაჭირდების“.

თავის მეფეს არ ჩამორჩებიან კახეთის თავადები და მღვდელმთავარნი. ისინი წერილობით მიმართავენ დიდი რუსეთის იმპერატორს და შესჩივიან ქვეყნის აოხრებას, ეკლესიების დაწვა-დანგრევას: „უპოვარს მთაში შეწყვდეულნი ვართ, შეწუხებული შიმშილითა, წყურვილითა და სიშიშვლითა. ხელმწიფის იმედი და ჯარის მოსვლის სიხარული გვაძლებინებს, თვარემ ნადირიც ვერ მოითმენს ჩვენს საქმეს“.

მრავლისმთქმელი ფაქტია, რომ რუსეთის ორიენტაციამ შეარიგა ქართლისა და კახეთის მეფენი. სეფიანთა სამეფო კარის მიერ მათ შორის ჩამოგდებული შუღლი უკვე ჩაბარდა წარსულს. კონსტანტინე სიხარულით ამცნობს პეტრე პირველის სარდალს: „ამას უწინ ჩვენში სამდურავი იყო, მაგრამ ახლა ჩვენ შერიგებულნი და ერთმანეთის ძმანი და მოყვარენი ვართ. ჩვენი რჩევა და ქართული ერთი არის და რაც შეგვიძლია საქართველოს მტრების პასუხსა ვსცდილობთ“.

სამშობლოს ძე ცდომილმა და ძე ცოდვილმა კონსტანტინემ ბოლოს და ბოლოს გაიზიარა ვახტანგის პოლიტიკური კურსი. იგი დარწმუნდა, რომ საქართველოს გადარჩენა და აღდგომა შესაძლებელი იყო მხოლოდ და მხოლოდ რუსეთის დახმარებით.

კონსტანტინე თავგამოდებით და დაუღალავად უწევდა წინააღმდეგობას ოსმალებს. 1724 წლის შემოდგომაზე ქართლ-კახეთის გაერთიანებული ძალებით იგი ქალაქ გორის მიდამოებში შეებრძოლა ოკუპანტებს და თითქმის ხელთ ეპყრა გამარჯვება, მაგრამ იესე ბატონიშვილმა (ოსმალთაგან მუსტაფა-ფაშად წოდებულმა) და ერასტი ყაფლანიშვილმა უშველეს ოსმალთა ჯარს და მტერი დამარცხებას გადაარჩინეს. სახელოვანი ქართველი ისტორიკოსი ვახუშტი მოგვითხრობს, რომ ატენის ომში დახოცილ ქართველთა მოჭრილი თავები ერასტი ყაფლანიშვილმა მიართვა თბილისში მყოფ რაჯაბ-ფაშას და ჯილდოდ მიიღო ოცდაათი დრაჰკანი. მაგრამ იესე ტლაშაძე გვარწმუნებს, ერასტი ყაფლანიშვილს სამასი ფლური გადაუხადესო (საბას მიხედვით, დრაჰკანი იგივე ფლურია და მაშასადამე ოცდაათი დრაჰკანი უდრის

ოცდაათ ფლურს). ტლაშაძის ცნობა უფრო ზუსტი უნდა იყოს, ვინაიდან იგი დაწვრილებით აღწერს ატენის ომის მსვლელობას, როგორც თვითმხილველი. თავის მხრივ, „ოცდაათი დრაჰკანიც“ არა ჰგავს შემთხვევით დაშვებულ შეცდომას. ეტყობა, ვახუშტი შეგნებულად ამახინჯებს ოსმალთა მიერ გაცემული ფულადი ჯილდოს ოდენობას, რათა ერასტი ყაფლანიშვილი გააიგივოს იმ საუკუნოდ სახელგატეხილ კაცთან, რომელსაც „ოცდაათი ვერცხლი“ გადაუხადეს ღალატისათვის.

როგორც ცნობილია, იესე უმცროსი ძმა იყო ვახტანგ მეფისა, ხოლო ერასტი ყაფლანიშვილი — საბასი. ეს ფაქტი იმდროინდელ საქართველოში შექმნილი ვითარების თვალსაჩინო ილუსტრაციად გამოდგება.

იესეს გარდა ვახტანგს ქართლში დარჩა კიდევ ერთი ძმა, სახელდობრ, დომენტი კათალიკოსი. ამ უკანასკნელმა უკეთესი ვერაფერი მოიფიქრა და 1725 წლის გაზაფხულზე „სამართლის საძიებლად“ ოსმალეთის სატახტო ქალაქისაკენ აიღო გეზი.

დომენტი კათალიკოსის თავგადასავალს კონსტანტინოპოლში მოგვითხრობს ორი წყარო: კათალიკოსის მხლებლის იესე ტლაშაძის პოემა „კათალიკოზ-ბაქარიანი“ და კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის ანდრეზელის წერილები.

საფრანგეთის ელჩს აღწერილი აქვს დომენტი კათალიკოსის აუდიენცია ოსმალეთის დიდვეზირთან. როგორც ჩანს, იგი ეყრდნობა იოსებ ქართველის ნაამბობს, რომელიც თარჯიმნობას უწევდა კათალიკოსს.

ეტყობა, ამავე შეხვედრაზე მოგვითხრობს იესე ტლაშაძე თავისი პოემის ერთ ფრაგმენტში. საფრანგეთის ელჩის წერილს თარიღად უზის 1725 წლის 15 ოქტომბერი, ე. ი. ძველი სტილით 4 ოქტომბერი. წერილში აღნიშნულია, რომ აუდიენცია შემდგარა „გასულ შაბათს“. 1725 წლის 4 ოქტომბერი ორშაბათზე მოდიოდა. მაშასადამე, „გასულ შაბათში“ უნდა იგულისხმებოდეს 2 ოქტომბერი. ხოლო იესე ტლაშაძე წერს: „კეისრის ნახვა გვეღირსა ღვინობისთვესა ორსაო“. ღვინობისთვე ოქტომბერს ერქვა. ამრიგად, საფრანგეთის ელჩიც და ქართველი პოეტიც ერთსა და იმავე თარიღს აღნიშნავენ. ორ სხვადასხვა მოვლენას არ უნდა ეხებოდეს მათი თხრობა, მიუხედავად იმისა, რომ ტლაშაძე „კეისრის“ (ე. ი. ოსმალეთის ხელმწიფის) ნახვას გადმოგვცემს და საფრანგეთის ელჩი — დიდვეზირთან აუდიენციას. მაგრამ ტლაშაძის თხზულება მაინც მხატვრული ნაწარმოებია და არა საისტორიო წყარო. ამ თვალსაზრისით საფრანგეთის ელჩის წერილი უფ-

რო იმსახურებს ნდობას. ტლაშაძის პოემის ხსენებულ ფრაგმენტში თვით დომენტი კათალიკოსიც ამბობს: „ვეზირი მალაპარაკა, თითონ მიყურებს შორსაო, ის არ იკადრებს ტყუილსა, სიტყვას მიბძანებს სწორსაო“.

ანდრეზელი წერს, რომ საქართველოს პატრიარქი მიიღეს უდიდესი პატივით. პატრიარქმა მიულოცა დიდვეზირს ოსმალეთის გამარჯვებანი ირანში და მადლობა უძღვნა, რომ საქართველო ხელიდან გამოჰგლიჯეს ირანს. შემდეგ შეახსენა, მამაჩემიც (ე. ი. ლევან ბატონიშვილი) ოსმალებს დახმარებისათვის ხშირად მიმართავდაო. ამის პასუხად დიდვეზირმა გაკიცხა დომენტის ძმა — ვახტანგ მეფე იმის გამო, რომ იგი რუსებს მიენდო (დიდვეზირი უხეშად ამბობს: ვახტანგმა დიდი სისულელე ჩაიდინაო). რა თქმა უნდა, დომენტის ჩასვლა კონსტანტინოპოლში უფრო ეამებოდათ ოსმალებს, ვიდრე ვახტანგისა — პეტერბურგში. სხვათა შორის, ჯერ კიდევ თბილისში ყოფნისას შეაქო კათალიკოსი რაჯაბ-ფაშამ: კარგი გიქნია, რომ რუსეთში არ გაჰყოლიხარ ძმებსაო.

ტლაშაძის მიხედვით, კათალიკოსმა შესჩივლა ქართლის აობრება ხონთქარს (თუ დიდვეზირს?), რომელმაც დაამშვიდა კათალიკოსი და შეჰპირდა, რომ დააბრუნებდა ქართლში „კაის მორჭმით და დიდებით“, ბოლოს კი ასე დააიმედა: „არ წავახდინო მე ქართლი, ეს მამიცია პირია“.

საფრანგეთის ელჩი აღნიშნავს, რომ აუდიენციამ ერთ საათზე მეტხანს გასტანა და პატრიარქი გააცილეს დიდი ცერემონიით.

იესე ტლაშაძე გვაუწყებს: „ჩვენ ვდგავართ, ღმერთს ვეხვეწებით, ტირილით, ცრემლით მდინარი; ლაპარაკობენ გულტკბილად, ვითამცა თავის შინ არი“.

საფრანგეთის ელჩის სხვა წერილებიდან ირკვევა, რომ საქართველოს კათალიკოსი ხონთქარის კარზე შუამდგომლობას უწევდა თავის უმცროს ძმას იესეს. ასე მაგალითად, 1725 წლის 24 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ პატრიარქი აჩქარებს დიდვეზირის მოადგილეს და სთავაზობს მას ქრთამად ორმოცდაათი ათას ეკიუს, რათა დაუმტკიცონ ქართლის მეფობა მუსტაფა-ფაშას (ანუ იესეს) და წასვლის ნება მისცენ მას (ე. ი. დომენტის). იმავე წლის 11 ნოემბრით დათარიღებული წერილი გვამცნობს, რომ მუსტაფა-ფაშას საქმე კარგად შეტრიალდა, ვინაიდან თბილისის ფაშას გამოუწვევია ოსმალეთის მთავრობის უკმაყოფილება. წერილში

ხაზგასმით აღნიშნულია, რომ დომენტი კათალიკოსი ითხოვდა მეფობას თავისი ძმისათვის.

ამგვარად, ანდრეზელის წერილების საფუძველზე იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოსდა კათალიკოსის კონსტანტინოპოლში ჩასვლის მიზანი იყო იესეს გამეფება ქართლის ტახტზე. მაგრამ ერთობ საეჭვოდ გამოიყურება დომენტის შუამდგომლობა იესესათვის, რომელსაც იგი „სჯულის მგმობელს“ უწოდებდა.

შეიძლება წამოიჭრას ასეთი კითხვაც: თავისთვის ხომ არ ითხოვდა მეფობას საქართველოს კათალიკოსი? მას ხომ ადრეც ჰქონდა სერიოზული პრეტენზია მეფის გვირგვინზე და თავისი მიზნის მისაღწევად გამაჰმადიანებასაც კი აპირებდა, როგორც მოგვითხრობენ თადეუშ კრუშინსკი და სხვა ავტორები. ეგებ ხელმეორედ აღეძრა საერო ძალაუფლების დაუძლეველი სურვილი ქრისტეს მსახურს?

რუსეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში რუმიანცევი და რეზიდენტი ნეპლუევი 1725 წლის 28 ოქტომბერს თავის მთავრობას ამცნობდნენ შემდეგს: „ქართველი პატრიარქი ისევ აქ არის. ხმა გავრცელდა, რომ მას უშვებენ საქართველოში, მაგრამ პორტას არა სურს იქ ქრისტიანი ხანი და ურჩევნია ოსმალო ფაშა“.

ვინ უნდა იყოს ეს „ქრისტიანი ხანი“? რა თქმა უნდა, ვერ ვიგულისხმებთ ვახტანგს, რომელიც ამ დროს უკვე რუსეთში იმყოფება და სრულიადაც არ აპირებს ოსმალეთის ნება-დასტურით ქართლის მეფობას. ასევე გამორიცხულია იესე. იგი დიდი ხნის წინათ გამაჰმადიანდა და ყიზილბაშური რჯულის მაგივრად ახლა ოსმალურს აღიარებს. ერთადერთი, ვინც კონსტანტინოპოლში შეიძლება მოიხსენიონ როგორც „ქრისტიანი ხანი“, რჩება დომენტი კათალიკოსი და მოტანილი ცნობის შინაარსიც აშკარად ამას მეტყველებს.

ოსმალეთის მთავრობის ყოყმანი ალბათ გამოწვეულია უფრო შესაფერი კანდიდატურის არსებობით. იესემ უკვე საკმაოდ გამოიჩინა თავი ოსმალთა ერთგული სამსახურით. ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვით, „იესეს თუცა არა უწოდდენ მეპატრონედ, გარნა მასვე ჰკითხვიდენ და იქმოდენ საქმესა ქართლისასა მის მიერ“.

ზემოთქმულთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ერთი ნაწყვეტი ტლაშაძის პოემიდან. იესე ტლაშაძე დაყინებით მოითხოვს ქართლში დაბრუნებას და ასე მიმართავს კათალიკოსს: „არ იცით, რა დაემართა იაკობის ძმას, ესავსა?“ და მერე აზუსტებს საქმის ვითარებას: „ისაკ აკურთხა იაკობ, არ მოიცადა ესავი“ (იგულისხმება ცნობილი ბიბლიური ეპიზოდი, როდესაც მომაკვდავმა ისაკმა აკურთხა არა თა-

ვისი პირმშო, სახელად ესავი, წასული მისივე დავალების შესასრულებლად, არამედ ესავის უმცროსი ძმა იაკობი, რომელმაც თავი მოაჩვენა მომაკვდავ მამას ესავად და უფროსი ძმისათვის მიცემული დავალება, დედის დახმარებით, ესავის დაბრუნებამდე შეასრულა).

მღვდელ ტლაშაძესა და კათალიკოს დომენტის შორის გამართულ საუბარში ასეთ მინიშნებას მნიშვნელოვანი აზრი ენიჭება. ტლაშაძის ბიბლიური პარალელი საკმაოდ გამჭვირვალეა. შენც ესავის მსგავსად არ დაიჩაგრო, უმცროსმა ძმამ არ გაჯობოსო, აფრთხილებს კათალიკოსს მისი ერთგული მხლებელი.

ჩანს, ვახტანგის საქართველოდან გადახვეწის შემდეგ დომენტისა და იესეს შორის წამოჭრილა დავა ქართლის სამეფო ტახტისათვის.

რუმიანცევი და ნეპლუევი თავის მოხსენებებში ამტკიცებენ, რომ ქართველ პატრიარქს სხვადასხვა საბაბით აკავებს კონსტანტინოპოლში ოსმალეთის მთავრობა. მაგრამ მეორე მხრივ, ტლაშაძის პოემის ბოლო ნაწილი თითქმის მთლიანად ეძღვნება ავტორის მწარე საყვედურებს თავისი ბატონისადმი, საიდანაც თვალნათლივ მეღავნდება, რომ დომენტი კათალიკოსი საკუთარი ინიციატივით აჭიანურებს ყოფნას კონსტანტინოპოლში.

„ამდენს ხანს შენ აქ რათ ზიხარ, სტამბოლში შენი რა ძესა?“ — ეუბნება ტლაშაძე კათალიკოსს და ასკვნის: „მე ვხედავ ჩემის ჭკუითა, ქართლზე აიღე ხელია!“; წუწუნსა და საყვედურს მოსდევს ვედრებანარევი მოწოდება: „ავდგეთ, წავიდეთ ქართლშია, წავიღოთ ჩვენი ბარგია“.

როგორც ეტყობა, არაფერი ჭრის, არც საყვედური და არც ვედრება, და ბოლოს დაღონებული ტლაშაძე წარმოთქვამს: „ველაპარაკე, ვაწყინე და თავი შევაზარეო“.

კათალიკოსი თავს იმართლებს, ქართლში ვახტანგის დაბრუნებას ველოდებიო.

1726 წელს რუსეთიდან ირანში წარგზავნილ ვახტანგს ევალებოდა დაედო შაჰ-თამაზთან ხელშეკრულება, რომელსაც მიზნად უნდა დაესახა ირანის სახელმწიფოს აღდგენა და ირან-რუსეთის კოალიციის ჩამოყალიბება, რათა საერთო ძალით განედევნათ ოსმალნი დაპყრობილი მიწებიდან. რასაკვირველია, ოსმალეთის მთავრობისათვის ნათელი იყო რუსეთის ანტიოსმალური გეგმები. კონსტანტინოპოლში უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ: გილანის პროვინციაში ჩასული ვახ-

ტანგი წერილობით აქეზებს ქართველებსა და სომხებს, ოსმალეთთან ომი დაიწყეთო.

ოსმალეთის მთავრობამ გადაჭრით მოითხოვა ირანიდან ვახტანგის გაწვევა. პეტერბურგში ყური ათხოვეს ოსმალთა ულტიმატუმს და 1727 წლის სექტემბერში ვახტანგმა დატოვა გილანი.

იმავე წლის 3 დეკემბერს დომენტი კათალიკოსი კონსტანტინოპოლიდან გადაასახლეს თენედოს კუნძულზე.

ერთობ საგულისხმო დამთხვევაა!

მანამდე კონსტანტინოპოლის საპატიო სტუმარს ზრუნვა-პატივისცემას და „ულუფას" არ აკლებდნენ. მთელი მისი გაჭირვებანი ცხრაწლიანი ექსორიის პერიოდს განეკუთვნება. კათალიკოსმა თენედოდან კონსტანტინოპოლს დაბრუნება (1736 წ.) მხოლოდ ქრთამის საშუალებით მოახერხა. იგი დიდ ვალებში ჩავარდნილა და 1739 წელს, სამშობლოსკენ გამომგზავრებისას, ფრანგ ვაჭართან გირაოდ დაუგდია შემდეგი ნივთები: ყელსაკიდი ხატი, გვირგვინი მურასა ძვირფასი თვლებით, ვერცხლის ბარძიმ-ფეშხუმი, თეთრი ბისონი და სხვ.

ეტყობა, ოსმალეთის მთავრობა დომენტი კათალიკოსს თვლიდა ვახტანგ VI-ის საწინააღმდეგო კანდიდატურად იმ შემთხვევაში, თუკი ხორცს შეისხამდა ვახტანგის პოლიტიკური გეგმები. საქართველოში ვახტანგის მეტოქედ ოსმალეთს ქრისტიანი დომენტი უფრო გამოადგებოდა, ვიდრე მაჰმადიანი იესე ანუ მუსტაფა-ფაშა. და როცა ვახტანგმა დატოვა ირანი, ოსმალეთის მთავრობას აღარც მისი პოტენციური მეტოქე სჭირდებოდა.

ერთი სიტყვით, დომენტი კათალიკოსი ოსმალთა ხელით აპირებდა ერთხელ გაცრუებული ოცნების განხორციელებას და თავის მხრივ ოსმალებიც გარკვეული ანგარიშით, და არა უანგაროდ, „ინახავდნენ" კონსტანტინოპოლში ჩაბრძანებულ ქართველ კათალიკოსს.

ალბათ ამიტომაც მოუწოდებდა (თუმცა ამაოდ) იესე ტლაშაძე თავის ბატონს, ქართლში წავიდეთო. მოვუსმინოთ თვით პოემის ავტორს:

> მე უთხარ: „ქართლში წავიდეთ, ნუ იქმ საქმესა გმობილსა,
> თვალს ნუ დაზოგავ ქრთამითა, ნურც მარგალიტსა წყობილსა.
> კარგი არავის არ ახსოვს ამათსა აქ მონდობილსა,
> კარგა გასინჯეე, შეიტყეე: ისევ ძმაეე სჯობს ძმობილსა!"

აქ ნახსენები „გმობილი საქმე" შემთხვევით არ წამოსცდებოდა იესე ტლაშაძეს.

ცნობილია, რომ დომენტი კათალიკოსი განათლებული კაცი იყო

და მწერლობის მეგობარი. მისი ბრძანებით უთარგმნიათ არაერთი ახალი თხზულება, მაგრამ კიდევ მეტი გადაუწერიათ წარსულში ნათარგმნი შრომები. მას ასახიათებენ როგორც აქტიურ საეკლესიო და პოლიტიკურ მოღვაწეს, ტყვეთა სყიდვისა და გამაჰმადიანების წინააღმდეგ მებრძოლს. მაგრამ იმასაც აღნიშნავენ, რომ განათლებული და ენერგიული მოღვაწე ამავე დროს ჯიუტი და პატივმოყვარე ადამიანი ყოფილა.

ალბათ ეშმაკი შეუძვრა სულში კათალიკოსს, არ მოასვენა და ეოერია. კაცმა რომ თქვას, რატომაც არ უნდა ესურვა მეფობა იმ არეულ-დარეულ დროში, როდესაც გადაგვარებული იესე ჯდებოდა სამეფო ტახტზე ანუ, ქართული ანდაზისა არ იყოს, უძაღლო ქვეყანაში კატებს აყეფებდნენ.

ეშმაკი არ ასვენებდა კათალიკოსს და სამეფო გვირგვინის ელვარებით აცდუნებდა.

სხვათა შორის, ეშმაკი მოხსენიებულია ტლაშაძის პოემაშიც. ოღონდ სრულიად სხვაგან შეუნიშნავს ავტორს ადამის მოდგმის ძველთაძველი და დაუცხრომელი მტერი.

პოეტი გადმოგვცემს, თუ როგორ „აცდუნებდა" იოსებ ქართველი დომენტი კათალიკოსს:

ეშმაკი ეუბნებოდა: „საფრანგეთი სჯობს ამასო,
რა სჯობს იქაურს წესებსა, გაცხოვნებს იმავ წამასო,
ბაღში სიარულს ნიადაგ, დილაზე ვარდთა ნამასო",
სულ ტყუის, ძაღლმა... მაგის პაპას და მამასო.

რას მოუწოდებდა „ეშმაკად" მონათლული იოსებ ქართველი საქართველოს კათალიკოსს? ბევრს არაფერს — მხოლოდ და მხოლოდ იმას, რომ ქრისტიან ქართველთა მღვდელმთავარს ზურგი შეექცია მაჰმადიანური ოსმალეთისათვის და კათოლიკური საფრანგეთისაკენ ექნა პირი.

„შემოატყუა ბატონსა სიტყვა და სიტყვა მრავალი, თარჯიმნობასა ჩემობდა, იყო აქა-იქ მავალი", — წერს ტენდენციურად განწყობილი იესე ტლაშაძე. თარჯიმნობას როდი ჩემობდა იოსები, მართლაც იყო კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის თარჯიმანიცა და თანაშემწეც. იმავე დომენტი კათალიკოსს იგი უწევდა თარჯიმნობას დიდვეზირთან აუდიენციაზე. მაგრამ საფრანგეთის ელჩის შუამავლობა და მისი თარჯიმნის — „გაფრანგებული" იოსებ ქართველის რჩევანი, როგორც ჩანს, შორს დაუჭერია კათალიკოსს.

თავისთავად გასაკვირი არაა, რომ საქართველოს ეკლესიის მე-

თაურს არც კათოლიკური სარწმუნოება ეჭაშნიკებოდა და არც კათოლიკური სამყაროს პოლიტიკური მეთაურის — საფრანგეთის მფარველობა.

ამას ნათლად მეტყველებს სულხან-საბა ორბელიანის ევროპიდან საქართველოში დაბრუნებისას (1716 წ.) დატრიალებული ამბები. აი, რას გვიამბობს თვით საბა: „ქართველი ეპისკოპოსნი და სამღვდელონი რომს წასვლისათვის გამიმტერდენ და ასე შეკრეს ყოველი: ჩემი ნათესავი და მოყვარე და მეფე-დარბაისელნი, ვერავინ შემომეწია. ვალის მიცემაც გამიჭირდა. თბილისს ერთი დავრდომილი ნათლიდედა მყვანდა, კათოლიკე მართლმადიდებელი. მან დაიწყო სიარული...“ (ამ ქალს გაუსტუმრებია საბას მევალენი თავის მეგობარ-ნათესავებში მოგროვილი ფულით).

გიორგი ლეონიძე შენიშნავდა, რომ დომენტი კათალიკოსი უნდა ყოფილიყო მთავარი ორგანიზატორი და შთამაგონებელი იმ დევნისა, რომელიც სამღვდელოებამ გაუმართა ევროპიდან დაბრუნებულ საბას. მისივე სიტყვით, საქართველოს ეკლესიის მეთაურის სანქციისა და ხელმძღვანელობის გარეშე ხომ ვერ შეებრძოლებოდნენ საბას, „სამღვდელონი და ეპისკოპოსნი“?

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ადვილი გასაგებია იოსებ ქართველის დახასიათება, რომელიც შემოუნახავს ჩვენთვის იესე ტლაშაძის პოემას, ერთადერთ ქართულ წყაროს, სადაც იოსები არის მოხსენიებული და იქაც „ეშმაკის“ სახელით.

მოვლენები ტლაშაძის პოემაში ასე ვითარდება: დომენტი კათალიკოსის აუდიენცია დიდვეზირთან, კონსტანტინოპოლის ღირსშესანიშნაობათა დათვალიერება, საუბრები იოსებთან და ბოლოს მისი გაგდება „პანღურის ცემით“. საფიქრებელია, რომ კონფლიქტი მომხდარა 1726 წლის პირველ ნახევარში.

ამრიგად, „ეშმაკი გაუჩინარდა, დაეცა მეხი მასცაო“...

საით გაუჩინარდა დომენტი კათალიკოსისა და იესე ტლაშაძის თვალთახედვიდან „ეშმაკი“? საბედნიეროდ, დასმულ კითხვაზე საკმაოდ ამომწურავი პასუხის გაცემა შეიძლება. გაუჩინარებული იოსებ ქართველი ყოველდღიურ კონსულტაციებს უწევდა ფრანგ ისტორიკოს მამი-კლერაკს, რომელიც „კალმით ხელში“ უსმენდა იოსების შენიშვნებსა და განმარტებებს სეფიანთა ირანის ისტორიის სხვადასხვა საკითხების გარშემო. მათი შეხვედრები მიმდინარეობდა 1726 წლის ივნისიდან 1727 წლის დამდეგამდე, როდესაც მამი-კლერაკი მოულოდნელად გაიწვიეს საფრანგეთში.

იესე ტლაშაძის პოემის დასკვნითი ნაწილი გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლოა ავტორი არ იზიარებდა თავისი ბატონის ყველა შეხედულებას. და უფალმა უწყის, რომელმა მონათლა იოსებ ქართველი „ეშმაკად“, მღვდელმა ტლაშაძემ თუ კათალიკოსმა დომენტიმ; რომელს ეკუთვნის იოსების მისამართით ნასროლი უწმაწური გამოთქმა, ნაბეჭდ ტექსტში მრავალწერტილით რომ არის შეცვლილი. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი შეურაცხყოფის ღირსი (ქართული ლიტერატურული ძეგლის ფურცლებზე!) ის არ ყოფილა...

იესე ტლაშაძე საკმაოდ მოურიდებლად კიცხავს საქართველოს კათალიკოსს:

„შენი ძმა რუსეთს წავიდა, რათ მიხვიდოდი ლორესა,
თუ ქართლში ვეღარსად დადეგ, აოხრდა, გაასწორესა,
რატომ არ გაჰყევ შენს ძმასა, რას დახვალ გზასა შორესა?
ყველაყა თქვენი ბრალია, თუ მათქმევინებ სწორესა!“

„შორ გზას“, რა თქმა უნდა, გეოგრაფიული მნიშვნელობით არ ხმარობს ავტორი. მას მშვენივრად მოეხსენებოდა, რომ თბილისიდან პეტერბურგამდე უფრო გრძელი გზა იყო გასავლელი, ვიდრე თბილისიდან კონსტანტინოპოლამდე.

„რას დახვალ გზასა შორესა“ — ეს სიტყვები იესე ტლაშაძეს შეეძლო იოსებ ქართველისთვისაც ეთქვა, ვინაიდან საფრანგეთმა ვერაფერი დახმარება გაუწია მაჰმადიანური ქვეყნებით გარშემორტყმულ საქართველოს. იოსების ნათქვამი (საფრანგეთი სჯობს ოსმალეთსაო) ლიტონ განცხადებად რჩებოდა. ქართლში ოსმალები ბატონობდნენ და ოსმალეთის მჯობნი საფრანგეთი შორს იყო საქართველოდან.

მაგრამ მთავარი ისაა, რომ იესე ტლაშაძე და იოსებ ქართველი, ორი სხვადასხვა ბიოგრაფიისა და მსოფლმხედველობის პიროვნება, ორივე თავისებურად უარყოფდა მაჰმადიანურ ორიენტაციას, რომელიც XVIII საუკუნის ოციან წლებში არამარტო მიუღებელი და შეუწყნარებელი იყო ქართული ფეოდალური საზოგადოებისათვის, არამედ დრომოჭმულიცა და უპერსპექტივოც.

ისტორიულად შორდებოდნენ საქართველოს ისპაანი და სტამბოლი.

ამიერიდან „ბედი ქართლისა“ მტკიცედ უკავშირდებოდა ჩრდილოეთის ერთმორწმუნე სახელმწიფოს.

დელი-კნიაზი

შვილიშვილი მეფე ერეკლე მეორისა, რუსეთის სენატორი და გენერალ-ლეიტენანტი დავით ბატონიშვილი თავის თხზულებაში „ახალი ისტორია“ აღნიშნავს: „წელსა 1808 გუდოვიჩმან მოიკრიბნა მხედრობანი რუსთანი და ქართველთანი, და წარვიდა და მოადგა ციხესა ერევნისასა“. ალყამ თითქმის ორი თვე გასტანა, მაგრამ ერევნის განთავისუფლების ცდა ამჯერად მარცხით დამთავრდა.

ამ ლაშქრობაში მომხდარა ერთი ფრიად დრამატული ეპიზოდი, რომელსაც გადმოგვცემს XIX საუკუნის რუსი ისტორიკოსი ვ. პოტო.

თბილისის პოლკის მაიორი თავადი ლევან სავარსამიძე გაბედულად გაუძღვა თავის ბატალიონს ციხეზე იერიშის მისატანად. სისხლისმღვრელ ბრძოლაში მთელი ბატალიონიდან ცოცხალი გადარჩა სამოცდაათი კაცი. თვით სავარსამიძე სასტიკად დაჩეხილი ეგდო ციხის მისადგომებთან და სულს ლევდა. როდესაც ბრძოლა დამთავრდა, მისმა დენშჩიკმა, გვარად გრიგორიევმა, და რიგითმა ჯარისკაცებმა ბუკრეევმა და პსიკოვმა გადაწყვიტეს, სამშვიდობოზე გამოეყვანათ ბატალიონის მეთაური. ღამით ისინი გაემართნენ ციხისაკენ, მოძებნეს დაჭრილი სავარსამიძე, ფარაჯაზე დააწვინეს და წამოიყვანეს. ამასობაში დაათენდათ. ციხიდან სროლა ატყდა, სავარსამიძემ დაინახა, რამხელა საფრთხეში იგდებდნენ თავს მისი მხსნელები და უბრძანა მიმატოვეთო. მაგრამ ვერაფრით ვერ დაიყოლია. სასიკვდილოდ დაიჭრა ბუკრეევი. მაშველი ძალების მოსაყვანად ბანაკისაკენ გაიქცა პსიკოვი. სროლა არ წყდებოდა. გრიგორიევი თავისი სხეულით გადაეფარა სავარსამიძეს. ერთგულ დენშჩიკს შუბლი გაუხვრიტა ტყვიამ.

ორ გულად რუს ჯარისკაცს სიცოცხლის ფასად დაუჯდა ქართველი მაიორის გადარჩენა.

როგორც იტყვიან, კომენტარი ზედმეტია. სიტყვას არც ძალუძს ღირსეული შემკობა ესოდენ საოცარი თავდადებისა. ეტყობა, დიდი სიყვარული ჰქონდა მოხვეჭილი ლევან სავარსამიძეს თავის ხელ-

ქვეითთა შორის. უვარგისი და საძულველი მეთაურისათვის თავს არავინ გაწირავდა, მით უმეტეს — ნებაყოფლობით.

ვ. პოტო ხაზს უსვამს ლევან სავარსამიძის უჩვეულო კარიერას.

ქალაქ მოზდოკის მკვიდრი, შვილი ღარიბი მშობლებისა, ლევან სავარსამიძე თბილისის პოლკში იწყებს სამსახურს რიგით ჯარისკაცად და ოციოდე წლის შემდეგ ყოველგვარი მფარველობისა და ხელშეწყობის გარეშე აღწევს ამავე პოლკის მეთაურობამდე. მას სიშნავენ ამიერკავკასიის მთელი სასაზღვრო ხაზის უფროსად. რუსი ისტორიკოსის სიტყვით, ეს იყო შესანიშნავი საბრძოლო ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნება, ცნობილი თავისი სიმამაცით. ჯარისკაცები პირდაპირ აღმერთებდნენ მას.

გენერალი მურავიოვ-კარსკი, რომელიც კარგად იცნობდა ლევან სავარსამიძეს, წერს: „საოცარია, როგორ შეძლო თვითგანათლება ამ ოფიცერმა, მთელი სიცოცხლე საზღვარზე რომ გაუტარებია. იგი მსჯელობს სამხედრო ოპერაციების შესახებ, როგორც ნამდვილი და განსწავლული მხედართმთავარი“.

ამავე დროს, თბილისში სხვა მეთაურებთან საუბრისას ზემოხსენებულმა გენერალმა ის დასკვნაც გამოიტანა, რომ სავარსამიძე ყველას როდი უყვარდა: „მე მგონია, ამას მრავალი მიზეზი მოეპოვება. თავადს ჰყავს პოლკი, სახელგანთქმული თავისი გმირობით, მართავს სასაზღვრო ოლქს და განებივრებულია თვით ერმოლოვისაგან. ეს საკმარისი არის იმისათვის, რომ შური აღუძრას სხვებს. თუმცა აქვე უნდა ვაღიაარო, რომ თავადი თავმდაბლობით არ გამოირჩევა და ცამდე აჰყავს თავისი მოხერხება, სიმამაცე და თავისი პოლკი“ (ვ. პოტო, იმოწმებს რა რუსი გენერლის ამ სიტყვებს, შენიშნავს, რომ მრავალ წარმატებათა შედეგი იყო სავარსამიძის ასეთი სიამაყე).

ქართველ პოლკოვნიკს შეუცვლელ კაცად თვლიდნენ საზღვარზე. აღგილობრივი ენებისა და ზნე-ჩვეულებათა ცოდნა, პირადი ღირსებანი, სიმამაცე, პატიოსნება — ყოველივე ეს დიდ ავტორიტეტს უქმნიდა ლევან სავარსამიძეს ადგილობრივი მოსახლეობის ფართო წრეებში. თათრები და სომხები მოდიოდნენ მასთან თავისი ოჯახური თუ მეზობლური კონფლიქტების გადასაჭრელად. პოლკოვნიკი აზავებდა ყველას. ერთს ამართლებდა, მეორეს ამტყუნებდა და ხალხი უყოყმანოდ ემორჩილებოდა მის განაჩენს.

სავარსამიძე, როგორც სასაზღვრო ოლქის უფროსი, უშუალოდ უკავშირდებოდა ყარსის ფაშას და ერევნის ხანს, მათს მიწებზე ჰყავდა არა მარტო ერთგული მსტოვრები, არამედ მრავალი მომხრეც. ამით

იყო გამოწვეული ერევნის ხანის შეურიგებელი სიძულვილი სავარსამიძის მიმართ. ერევნის ხანმა არაერთხელ მიუგზავნა დაქირავებული მკვლელები, მაგრამ ქართველ პოლკოვნიკს ყოველთვის იცავდა ხალხის სიყვარული.

„დელი-კნიაზ" — ასე ეძახდნენ ლევან სავარსამიძეს დაშინებული ყიზილბაშები. ესეც თავისებური დადასტურება იყო მისი უზომო პოპულარობისა.

...1813 წ. გულისტანის ხელშეკრულებით დასრულდა ათწლიანი ომი რუსეთ-ირანისა. მაგრამ შემდგომი ცამეტწლიანი პერიოდი უფრო წაგავდა ხანგრძლივ დაზავებას, ვიდრე მშვიდობას. ირანში ჩუმად ღვივდებოდა ჩამარხული თესლი მტრობისა და ელოდა ხელსაყრელ მომენტს აღმოცენებისათვის.

ირანის ტახტის მემკვიდრეს აბას-მირზას სამხედრო ტრიუმფი სჭირდებოდა შაჰის გვირგვინზე თავის უფლებათა განსამტკიცებლად (ფანატიკოს მაჰმადიანთა თვალში შაჰის უფროს ვაჟს ერთი სერიოზული ნაკლი ჰქონდა — დედამისი ქრისტიანი იყო).

მოლები არწმუნებდნენ აბას-მირზას, იარაღით ხელში უნდა დავიბრუნოთ დაკარგული მიწები (მათ შორის, საქართველოც!) და განვდევნოთ რუსები კავკასიონს გადაღმაო.

სამხედრო საბჭო შაჰისა ერთხმად და კატეგორიულად მოითხოვდა ომს.

ერევნის ხანმა მისწერა ტახტის მემკვიდრეს, თუ ნებას მომცემთ, ორ თვეში თბილისს ავიღებო.

მთავარი მოლა ფიცს დებდა, ძლევამოსილ დროშებს დავლოცავ და თხუთმეტი ათას მოლასთან ერთად გავუძღვები ლაშქარს გამარჯვებისა და დიდების გზაზეო.

ერთი სიტყვით, დროის ანგარიში ჰქონდათ დაკარგული ყიზილბაშებს. ეტყობა, მწყრალად იყვნენ ისტორიაზეც, გეოგრაფიასა და უბრალო არითმეტიკაზეც. თხუთმეტი ათასი კი არა, თხუთმეტი მილიონი მოლა რომ წამოესხათ, მაინც ვერაფერს დააკლებდნენ ნაპოლეონ ბონაპარტესთან გამარჯვებულ ჯარს.

მაგრამ პეტერბურგში არა სჯეროდათ, რომ ირანი გაბედავდა ომის დაწყებას და აფრთხილებდნენ ერმოლოვს, ყველა ღონე ეხმარა მშვიდობის შესანარჩუნებლად. ერმოლოვი კი ჯარებს ითხოვდა საზღვრის უშიშროებისათვის.

1826 წლის ზაფხული. ჰაერში უკვე იგრძნობა მოახლოებული ჰე-

ქა-ქუხილი, მაგრამ არავინ იცის, ამოვარდება თუ არა ქარიშხალი და თუ ამოვარდება, როდის და როგორი ძალით...

ამასობაში ერევნის ხანი უკვე გამზადებული იყო საომრად; ხოლო სავარსამიძეს, დიპლომატიურ მოსაზრებათა გამო, მირაქის პოსტის გამაგრებაც კი აუკრძალეს.

ერევნის ხანმა კიდევ ერთხელ სცადა წაერთმია საზღვარზე განწესებული ჯარისათვის ნიჭიერი წინამძღოლი, რომელსაც ფრიად სახიფათო მოწინააღმდეგედ მიიჩნევდა. 15 ივლისს მირაქში ჩასულ სავარსამიძეს მიართვეს წერილი. ერევნის ხანის ერთ-ერთი ყველაზე სანდო თანაშემწე ჯაფარყული-ხანი სთხოვდა პაემანს რუსთა ბანაკიდან რამდენიმე ვერსის დაშორებით. სავარსამიძე ამჯერად მარტო არ წასულა, როგორც ადრე იცოდა ხოლმე, არამედ ოცი ჯარისკაცი გაიყოლა. დანიშნულ ადგილას ელოდა ჯაფარყული-ხანი, გარშემორტყმული ათიოდე მხედრით. რუსი ჯარისკაცების გამოჩენამ შეაკრთო იგი და დაბნეულმა რამდენიმე არაფრისმთქმელი სიტყვა ამოღერღა, მერე სასწრაფოდ გაეცალა იქაურობას. ბუჩქებში ჩამალული ყიზილბაშებიც გამოცვივდნენ და უკან გაპყვნენ.

იმავე საღამოს შეიტყო მსტოვრის საშუალებით სავარსამიძემ, რომ ჯაფარყული-ხანი მის მოსაკლავად იყო მოსული და სამი ათასი თუმანი ელოდა ჯილდოდ ერევნის ხანისაგან, მან მაშინვე წერილი გაუგზავნა: „ტყუილად შეწუხებულხარ, ჯაფარ! რუსი ხელმწიფე ისეთი დიდი ხელმწიფეა, რომ ჩემი სიკვდილი მისთვის იქნებოდა მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ჯარისკაცის სიკვდილი. ასე რომ, ჩემი გულისათვის არ ღირდა ამდენი ხლაფორთი“.

ცდა სავარსამიძის მკვლელობისა იყო სისხლიანი ომის პრელუდია.

16 ივლისს მზე ის-ის იყო ამოვიდა და რუსთა ბანაკში ჯერ არც დაეკრათ დილის საარი, როდესაც ავანპოსტებზე სროლა ატყდა. ყიზილბაშები წამოვიდნენ იერიშზე. მთელი მირაქის რაზმი ფეხზე დადგა. სავარსამიძე მიხვდა, რომ გზის მოჭრას უპირებდნენ, ბანაკი აშალა და უკანდახევა ბრძანა. ყიზილბაშთა კავალერიამ გზა გადაუღობა რაზმს ვიწრო და კლდოვან ხეობაში. ავანგარდში მყოფი როტა სავარსამიძის წინამძღოლობით ხელჩართულ ბრძოლაში ჩაება. რუსულმა ხიშტმა უკუაგდო მოწინააღმდეგე. გზა გახსნილი იყო. დანარჩენები ებრძოდნენ ქვეით ყიზილბაშებს. აქაც მიიჭრა სავარსამიძე და კუდით ქვა ასროლინა მტერს. ექვსასკაციანმა რაზმმა თითქმის უდანაკარგოდ გაიარა ეს სახიფათო ხეობა (დაიჭრა სულ ორი კაცი).

კიდევ ერთ საინტერესო ეპიზოდს გადმოგვცემს ვ. პოტო:

ორიოდე დღის შემდეგ, როდესაც ლევან სავარსამიძე თავისი რაზმით შევიდა ყიზილბაშთა მიერ გადამწვარ სოფელ ყარაკლისში, სადაც ისმოდა მომაკვდავთა კვნესა და მოტირალთა კივილი, ქალები და ბავშვები შემოეხვივნენ დროშკაში მჯდარ პოლკოვნიკს, გამძვინვარებულებმა ქვები დაუშინეს, ბედის ანაბარა რად მიგვატოვეო და ერთი ქვა თავშიც კი მოარტყეს. მოთმინებიდან გამოსულმა სავარსამიძემ უყვირა თავის ხელქვეითს, ვინმე ხაზარს: „გააჩერე ეს ტუტუცები! უთხარი, რომ არაფერში არა ვარ დამნაშავე. გააგებინე, რომ ყიზილბაშები ომის გამოუცხადებლად, ყაჩაღურად დაგვესხნენ თავს; როგორც კი ბრძოლას მოვრჩი, მაშინვე აქეთ გამოვეშურე. ძალიან ვწუხვარ, რომ დამაგვიანდა, მაგრამ ვფიცავ, უეჭველად ვიძიებ შურს!“

შემდგომში ხაზარი ჰყვებოდა: „საოცარი და სასაცილო სანახაობა იყო, როდესაც ეს დელი-კნიაზი, გოლიათი სხეულითა და სულით, არასოდეს არაფრისა რომ არ შეშინებია, დროშკის ქვეშ დაემალა ქალებსა და ბავშვებს“.

...ომი 1828 წელს დამთავრდა. სასტიკად დამარცხებულ ყიზილბაშთა ოცნებასა და პრეტენზიებს გურჯისტანზე სამუდამოდ დაესვა წერტილი.

ამიერიდან დიდი რუსეთი იცავდა საქართველოს.

ნათელი მომავლის გზას დაადგა „ბედი ქართლისა“.

სარჩევი

მე ვარ მულიდი .	3
მოვიდა იდუმალ ქართლსა შინა	12
ლტოლვილნი ბიზანტიიდან	20
ლომი ბრეალთაგან	27
უტყუარი მოწმენი .	34
ეპისტოლე ფრანგი რაინდისა	40
მათ ეწოდებათ გეორგიანები	62
მე ვარ შენი ასასინი .	71
მშვენივრად იცნობდნენ მულიდებს	83
არ ქაჯნია, კაცნიაო	93
ლეგენდები და ილუზიები	111
აბაღა-ყაენის ელჩები	116
დემეტრე თბილელი, მოგზაური	122
ოთხი საქმე საკვირველი	128
გაცხადდა ლექსი ნიზამისა	133
საქორწინო მისია	144
მარიუჩა .	152
მანდ რო ქალი დავიკარგე	165
მოგვითხრობს პორტუგალიელი ამბროზიო	170
ნუ გათათრდები	180
შირაზის ხანის ქებასა	190
სიკვდილიც ღალატიანი	199
არა ხმლითა მხოლოდ	210
იყო უნდილაძე დავით	214
ერთი ლაშქრობის საიდუმლოება	224
ამბავი ხოსრო ბატონიშვილისა	. 235
ხოშკარეს ქარვასლა	244
წარიყვანეს სთოკოლმას	251
ლოცვიდენ შიმშილის მორჩენისათვის	. 256
პარიზელი ქალის თავგადასავალი	261
ესე სულთანი უარშიობს	269
ქართული ლექსიკონი ყანდაარში	. 279
ფიცი	289
გულნაბადი, 1722 წელი	299
პიეტრო დელა ვალეს წინასწარმეტყველება	. 305
ვინ იყო იოსებ ქართველი	. 312
ამორძალთა დარად	. 321
თქვენი ძველი მეგობარი ჯუზეპე	329
რას დახვალ გზასა შორესა	340
დელი-ენიაზი	350

ТАМАЗ ГЕОРГИЕВИЧ НАТРОШВИЛИ

От Востока до Запада

(На грузинском языке)
Издательство «Сабчота Сакартвело»
Тбилиси, Марджанишвили, 5
1978

რედაქტორი ნ. მამისაშვილი
მხატვარი შ. ნიორაძე
მხატვრული რედაქტორი რ. მახარაძე
ტექნიკური რედაქტორი მ. ანუაშვილი
კორექტორები: ე. ჟვანია, გ. მალანია
გამომშვები ა. საკაძე

სბ № 683

გადაეცა წარმოებას 25/IV-77. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5/XII-78.
საბეჭდი ქაღალდი №1, 60×84 1/16. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 20.69.
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 18.55. უე 00348. ტირაჟი 20000.
შეკვ. № 1117

ფასი 1 მან. 26 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო"
თბილისი მარჯანიშვილის ქ. № 5

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის თბილისის წიგნის ფაბრიკა, მეგობრობის გამზირი № 7
Тбилисская книжная фабрика, Государственного комитета Совета Министров Грузинской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, пр. Дружбы № 7